

Getuigenis in zake hoger onderwijs

<https://hdl.handle.net/1874/318306>

GETUIGENIS

IN ZAKE

HOGER ONDERWIJS,

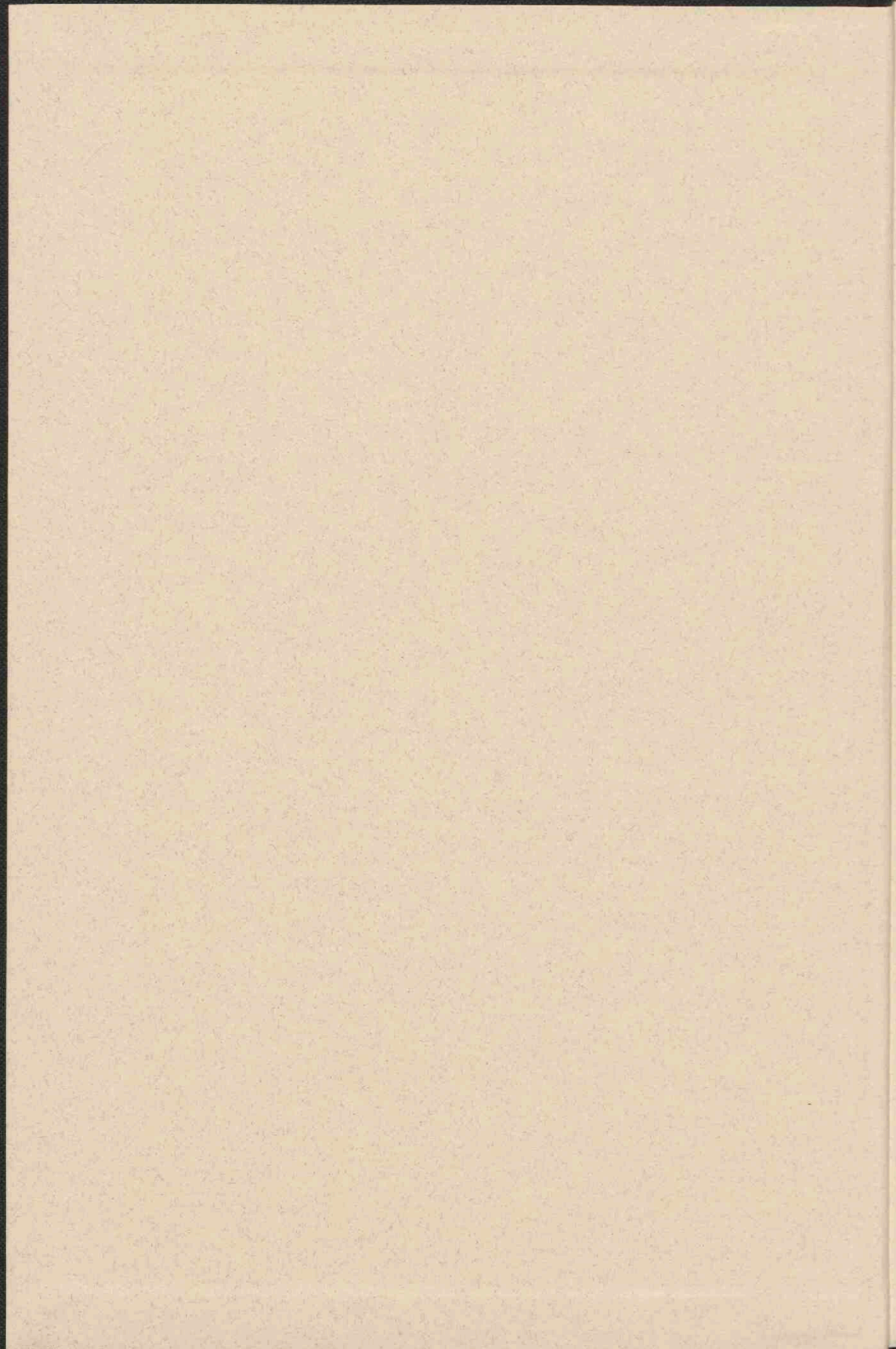
DOOR

G. J. MULDER.

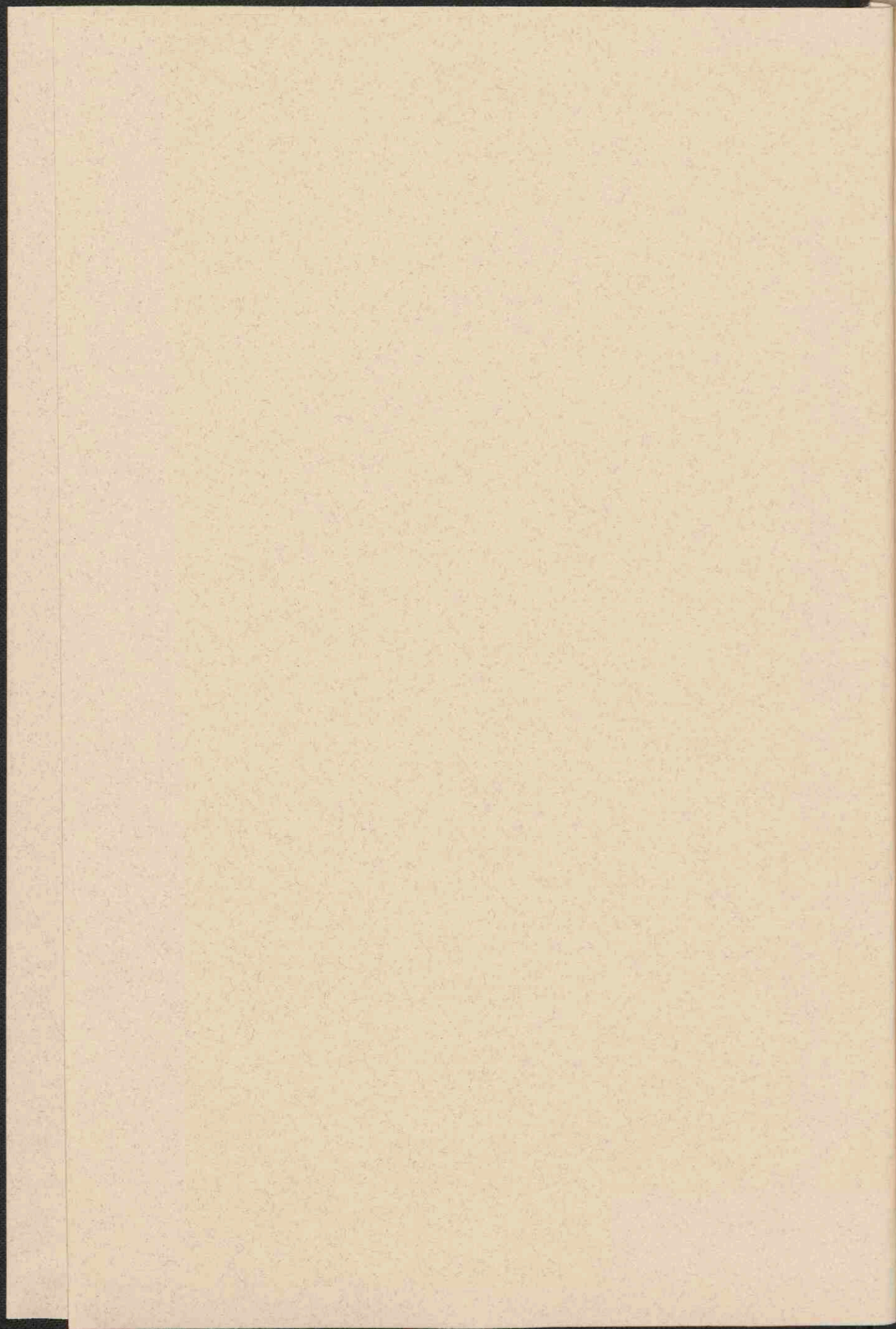
ROTTERDAM,

H. A. KRAMERS & ZON.

1876.

B. Allen Lett.

AB; B oct 2792

B° 2792

GETUIGENIS

IN ZAKE

HOOGER ONDERWIJS,

DOOR

G. J. MULDER.

ROTTERDAM,
H. A. KRAMERS & ZOON.

1876.

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

0357 0524

Gids 1876 N bl. 551-562. Mr S. Vissering.

Meer dan het u verwonderen kan, Geëerde! verwondert het mij, dat ik, na sedert jaren buiten staat geweest te zijn, aan de openbare zaak zoodanig deel te nemen, als ik vroeger deed, nog eenmaal de vrijheid neem, U eenigszins uitvoeriger toetespreken. Het geldt hier eene zaak, waarin ik het levendigste belang stel, daar van haar voor een groot deel het heil van onze Maatschappij afhankelijk is; eene zaak, waarin ik een aanzienlijk gedeelte van mijn leven heb doorgebracht en waarin ik dus ondervinding heb kunnen zamelen. Om de laatste reden zult gij naar deze eenvoudige woorden welligt willen luisteren, want *experientia rerum Magistra*, althans zoo heette dit vroeger.

Hetgeen hier volgt had ik aanvankelijk niet voor openbaarmaking bestemd, maar voor een paar vrienden opgeteekend, om er hun oordeel over te vernemen. De jaren, waarin ik niet naar buiten gesproken heb, heb ik niet ledig doorgebracht, maar zooveel mogelijk tot eigen oefening besteed, en inzonderheid in hetgeen men weleer gewoon was *studium generale* te noemen, omdat mijne betrekking tot de maatschappij gedurende het grootste deel van mijn leven mij daarvan zonder ophouden had afgetrokken.

Met die bezigheden had ik nog een ander doel, een doel, dat ik u kan aanbevelen, indien gij in mijn geval

komt, en door ziekte jaren aan uw stoel gekluisterd en onderwijl oud en blind wordt; namelijk, niet slechts met moed den op de schouders rustenden last te dragen, maar door ernstige bezigheden dien last zoo te verlichten, dat hij niet meer drukt.

Voor de gedachten, die hier volgen, heb ik geene verontschuldiging bijtebrengen, want zij drukken uit wat in mij leeft; maar voor den vorm heb ik versooning te vragen, want ik kan niets raadplegen dan mijne memorie. Wat mij wordt voorgelezen kan ik gebruiken, maar dat zoeken en vergelijken, wat bij elke studie onmisbaar is, is mij ontzegd. Wat een ander uit mijn mond gelieft opteschrijven moet blijven, zooals het eenmaal gesteld is, althans wijzigingen van eenige beteekenis zijn onmogelijk.

Zoo erken ik dan in den vorm van hetgeen hier volgt, veel gebrekkigs.

Goede vrienden hebben mij de weldaad bewezen, op de uitgave hiervan toe te zien.

Maar ik erken ook vele gebreken in den inhoud. Toen ik ophield van anderen onderwijs te ontvangen, begon ik het dadelijk zelf te geven, eerst, 2 jaren, in plantkunde, daartoe uitgenoodigd door apothekers te Rotterdam, en daarna, 12 jaren, in onderscheidene natuur- en geneeskundige wetenschappen aan de geneeskundige school aldaar; vervolgens alweder in Natuurwetenschappen, 27 jaren, aan de Hoogeschool te Utrecht, en, na mijne scheiding van daar, bleef ik tot vóór weinige maanden belast met de zorg voor de opleiding der Pharmaceuten, voor Indië bestemd, welke taak ik meer dan 30 jaren vervuld heb. Voorts gaf ik onderwijs te Utrecht alweder in Natuurwetenschappen aan jongens van 12 à 16 jaren, rigtte ik met goede vrienden aldaar de technische school op, en was ik 20 jaren regent van eene door den Koning gestichte school van lager onderwijs te Apeldoorn.

Wat onderwijs is weet ik dus wel, maar juist daarom en daardoor ken ik de vele gebreken, die mij als onderwijzer zijn bijgebleven. Naarmate ik meer en langer onderwees, erkende ik, dat mij vele zedelijke en verstandelijke hoedanigheden, die in een onderwijzer onmisbaar zijn, ontbraken, en, hoezeer ik ook mijn best deed, om die gebreken afteleggen, zoo gelukte mij dit niet. Ik verklaar dan ook opregt, dat ik over niet ééne van de duizende lessen, die ik gegeven heb, tevreden ben geweest.

Niemand zie dus in het volgende eene hooghartige getuigenis, maar een zoodanige, waarin telkens en telkens ligt opgesloten wat ik gevoeld heb, dat mij ontbrak, om de schoone plaats naar waarde te vervullen, die mij als onderwijzer der jeugd was toevertrouwd.

Dat iemand, die vroeger geneeskundige was, en later in de beoefening der Natuur bij voorkeur moest leven, over het Hooger Onderwijs schrijft, heeft zijn licht- en zijn schaduwzijde. De schaduwzijde is deze, dat hij over het Hooger Onderwijs in godgeleerdheid, staats- en regts-wetenschappen en letteren geen licht kan verspreiden.

Zoo blijft dan het werk eenzijdig, en ik zal mij niet aanmatigen, over deze aangelegenheden een enkel woord te zeggen, wat iemand zou kunnen hinderen.

De lichtzijde is die, dat juist het hoogere in het Hooger Onderwijs meer en meer wordt aangevallen door de natuur- en geneeskundigen, en er nu eens iemand uit dien kring optreedt, om dat in bescherming te nemen.

Dit door mij beschermdde tracht ik nu over het geheel uittestrekken, en in dien zin hoop ik in niemands oogen vermetel te zijn. Juist hetgeen ons, natuur- en geneeskundigen in het algemeen ontbreekt, is hetgeen mij bij het zamenstellen van het volgende voor den geest heeft gezwefd.

I. HET ALGEMEENE.

1°. HET BESLUIT VAN 2 AUGUSTUS 1815.

Naar de meening van velen, althans naar veler zeggen bestond er nog kort geleden in Nederland zeer groote behoefte aan eene wet op het Hooger Onderwijs. Het Besluit van 2 Augustus 1815 was, zeide men, niet meer overeenkomstig de behoeften van den tijd; en, daar dit Besluit door een wet moest vervangen worden, zooals bij de herziening der Grondwet was bepaald, werd ook door de Regering eene nieuwe wet op het Hooger Onderwijs noodzakelijk geacht.

Zij, die onder het Besluit van 2 Aug. 1815 leefden, riepen niet het luidst om herziening; en, in het algemeen, waren de vruchten van dat Besluit ook niet verwerpelijk. Het volmaakte vindt men nergens, maar wat de Nederlandsche Hoogescholen aan de Maatschappij leverden, werd in het vaderland gewaardeerd en in het buitenland op prijs gesteld. Tegenover Turkije, Griekenland, Portugal en Spanje, ook tegenover Italie mogt het wetenschappelijk Nederland zijn aangezicht vrij vertoonen; tegenover Rusland, de Vereenigde Staten en Zwitserland evenzoo; voor Zweden en Noorwegen, Oostenrijk en Hongarije had het zich niet te schamen, en de kleinheid van

ons vaderland steeds in aanmerking genomen, stond Nederland in wetenschap en letteren niet achter bij Frankrijk, Duitschland en Engeland. In sommige deelen der techniek waren wij alhier niet in de eerste rij, maar in andere deelen daarvan weder wel; in letteren en wetenschappen namen wij geregeld deel aan hetgeen door de beschaving meer en meer werd geëischt. De leeraren der Godsdienst, die aan de Nederlandsche Hoogeschoolen werden opgeleid, vormden een stand, die algemeen geacht werd. In staatswetenschappen mogt Nederland wijzen op mannen als THORBECKE, GROEN VAN PRINSTERER, H. SONSBEEK en anderen, en in deze en regtswetenschappen op hetgeen uitging van de scholen van D. J. VAN LENNEP, C. A. DEN TEX, J. VAN HALL, HOLTJUS, ACKERSDIJK, VAN ASSEN, TYDEMAN, GABINUS DE WAL EN STAR NUMAN: van de levenden verzwijgen wij de namen. De regtsbedeeling geschiedde door mannen van onkreukbare trouw en van gewaardeerde wetenschappelijke ontwikkeling, en de onschuld vond kundige verdedigers in het land. De geneeskunstoefenaren, opgeleid aan de Hoogeschoolen, genoten het vertrouwen en de liefde hunner zieken, en vormden eene andere klasse van zeer achtingswaardige ingezetenen. De mannen der natuurwetenschappen, die aan de Hoogeschoolen onderwezen waren, lieten niet na, hunne wetenschap met zorg te beoefenen, en eindelijk sloten de letterkundigen de rij der aan de Hoogeschoolen opgeleiden op eene wijze, die hun de achting van een iegelijk in ruime mate verzekerde.

Zoo in het algemeen gezien, scheen het niet, dat het Besluit van 1815 zoo kwaad was. Gebreken waren er, maar die zullen er wel altijd blijven. Een der gebreken van dat Besluit was, dat de Staat aan vele Hoogleraren geen voldoende levensonderhoud verzekerde, maar daarin had men zonder eene geheele nieuwe wet kunnen voorzien.

Een ander bezwaar bestond volgens sommigen daarin,

dat de Godgeleerde Faculteit niet meer aan onze Hoogeschoolen paste, en dit ook had, zoo noodig, zeer wel op zich zelf kunnen geregeld worden, zonder omverwerping van het geheele Besluit.

Het voornaamste bezwaar scheen wel de Propaedeutica, die men van de Hoogeschool verwijderd wenschte, opmerkelijk genoeg, *omdat men hare beteekenis nooit had verstaan en den zin nooit had begrepen, die door de voortreffelijke zamenstellers van het Besluit van 1815 in die Propaedeutica was gelegd.* Maar ook hierom behoefde dat Besluit niet geheel gewijzigd te worden. Het bevat zooveel uitnemends en voortreffelijks, dat het in de hoofdzaken alsnog moet genoemd worden uitstekend te zijn. Onder dat Besluit was er rust en orde aan de Hoogeschoolen; de Gymnasiën waren in het algemeen genoegzaam bevolkt, om een voldoende aantal studenten aan de Hoogeschoolen afteleveren. De Gymnasiën had men langzamerhand op vele plaatsen naar de behoeften van den tijd gewijzigd, en er meer wiskunde en ook nieuwe letteren onderwezen. En die uitbreiding had men alweder, zonder het Besluit van 1815 overhoop te werpen, algemeen kunnen maken. Wat men verlangde was, dat de jeugd soms meer ijver en zelfstandigheid mocht hebben; maar de geest onzer studenten moest tegenover dien der studenten in het buitenland veelal in hooge mate worden geprezen.

De Hoogleraren genoten aanzien onder de bevolking, en van hunne lessen werd gunstig getuigd. Vele bragten hunne kennis ook door geschriften naar buiten, die in het land werden op prijs gesteld en waarvan ook het buitenland menige vertaling bewerkte. De Professoren beijverden zich ook, voor zoo verre hunne vakken daartoe aanleiding gaven, om buiten den kring van het Hooger Onderwijs voor het volk nuttig te zijn. Zij leefden op eenvoudigen voet met hunne discipelen en waren met Curatoren, de over hen gestelde magt, in goede harmonie.

Bibliotheken en sommige academische inrigtingen waren wel niet kolossaal, maar voor het onderwijs voldoende, b. v. de Hortus Botanicus. Wat er aan ontbrak kon intusschen naar het Besluit van 1815 verbeterd worden. En, daar Curatoren, naar luid van Art. 236 van dat Besluit, de vrijheid hadden, om, zoo zij het noodig achtten, meer Professoren ter benoeming voor te dragen, dan in dat Besluit waren aangewezen, zoo werden de Faculteiten grooter, met meer personeel bezet en hadden naar het genoemde Art. zoo uitgebreid kunnen worden, als door de vorderingen der wetenschappen geëischt werd.

Het genoemde Art. toch luidt aldus: *Indien Curatoren van oordeel zijn, dat het nuttig ware, eenen nieuwen leerstoel op te rigten, of wel eenen opengevallen te vernietigen of te splitsen, zullen zij op dit punt een beredeneerde voordragt aan het Departement van Binnenlandsche Zaken doen toekomen.*

Mag ik vragen: kent gij milder bepaling, en zou, indien men aan dit Art. waarachtig de hand gehouden had, aan onze Hoogescholen iets hebben kunnen ontbreken? Maar dat zelfde Art. stond in 1876 nog in het genoemde Besluit, en, daar het bij Hooger Onderwijs op Onderwijzers aankomt, ware om dat Art. eene herziening van het Besluit in de hoofdzaak geheel en al onnoodig geweest.

Een dergelijke uitnemende bepaling kwam reeds voor in Art. 1 van hetgeen in het jaar 1631 werd vastgesteld bij de herziening van het oorspronkelijke Besluit, bij de oprigting der Leidsche Hoogeschool gemaakt.

Een ander Art. komt mede in het Besluit van 1815 voor, hetgeen insgelijks eene herziening van dat Besluit overbodig zou gemaakt hebben, indien men zich daaraan gehouden had, of er zich in het begin van 1876 aan had willen houden, namelijk Art. 234, N°. 7; *De werkzaamheden en het gezag, aan deze Curatoren opgedragen zijn: de behartiging van alles, hetwelk naar hun oordeel zou*

kunnen strekken tot handhaving of vermeerdering van het nut en den roem der Hoogeschool, waarover zij het toezicht hebben.

Had men deze bepaling goed gehandhaafd, dan ware wel nooit eene herziening van het Besluit verlangd.

De examens moesten minstens één uur duren en konden dus zoo lang gerekt worden als men wilde. De Professoren zelve examineerden hunne leerlingen, zooals het op eene Hoogeschool behoort; en die examens waren openbaar, zoodat aan een iegelijk blijken kon, hoe zij werden afgenomen. Aan het einde van goed volbrachte studie werd de titel van Doctor of van Meester verleend, en deze titels werden door het volk geacht en behoeften in het algemeen voor geene buitenlandsche onder te doen. Voorts waren de studiën vrij en niet duur; men kon studeren, zooals men wilde; men was vrij in het al of niet houden van lessen, zelfs in het al of niet bezoeken der Hoogeschool; en, had men zich zelve ontwikkeld of elders gestudeerd, zoo had men de gewone examens afteleggen en zich ook te doen examineren in eenige weinige vakken, waartoe anders een getuigschrift van bekwaamheid voldoende was. Zij, die de Hoogeschool wilden bezoeken, hadden een eenvoudig admittie-examen afteleggen of een getuigschrift aanbieden van goed volbrachte gymnasiale studie, indien zij een academischen graad begeerden; maar begeerden zij dien niet, zoo behoeften zij slechts eene inschrijving, om den toegang tot alle lessen der Hoogeschool te bekomen.

Zoo was in het kort de toestand van 1815 tot heden, behalve dat, eenige jaren geleden (1865), voor Geneeskundigen een praktisch examen is ingevoerd, afteleggen voor eene speciale Commissie buiten de Hoogeschool.

Kort na 1815, namelijk in het jaar 1819, werd ik student en bracht, tot 1825, zes gelukkige jaren door aan de Utrechtsche Hoogeschool onder het genot van

beste leermeesters en van uitnemende vrienden. Mijne medestudenten waren er met mij in de hoogste mate over voldaan, dat wij, levende onder het meermalen genoemde Besluit, zoo veel goeds mogten genieten. Wij waren zoo vrij als vogels in de lucht, en niemand zeide, dat wij slecht studeerden. Geen enkele klagt over den invloed van het Besluit, waaronder wij leefden, hebben wij toen geuit of van een onzer leermeesters vernomen; wij wisten naauwelijks, dat ons bestaan aan de Hoogeschool gereguleerd was. En welke wet op Hooger Onderwijs kan er beter zijn, dan die, waaronder alles normaal verloopt en niemand ooit een enkel woord spreekt over de wet?

In 1840 had ik het voorregt, tot de Utrechtsche Hoogeschool als Hoogleeraar geroepen te worden, en bleef daar werkzaam tot 1867. Met de vreugde van een kind keerde ik weder tot dat vrije Academische leven, waarvan mij de herinnering in de 15 jaren, die vervlogen waren, in vollen gloed was bijgebleven. Ik vond er hartelijke en uitnemende jonge menschen, ambtgenooten, die mijne achting afdwongen, en Curatoren, die dezen naam in waarheid verdienden. — Van het Besluit van 1815 was weder geen sprake; ik arbeidde in een vrij land en werd door niemand en door niets gedreven, dan door mijn eigen pligtsgevoel. Gedurende die 27 jaren bezat ik onafgebroken de liefde mijner leerlingen, had ik mijne collegekamer altoos goed gevuld, en niet het minst, wanneer ik lessen gaf, die op aanverwante deelen der wetenschap betrekking hadden, waarin niet werd geëxamineerd. Gelukkiger docent in zijne verhouding tegenover zijne leerlingen is er nooit geweest, zooals blijken kan uit den Utrechtschen Studenten-Almanak van 1869.

Wat ik hier van mijzelf zeg, kan ik in 't algemeen van al mijne ambtgenooten verklaren. Zij genoten in volle mate de achting en liefde van hunne discipelen,

hunne lessen werden geregeld bezocht, en zij waren regt voldaan in den nuttigen werkkring, waaraan zij hunne beste krachten wijdden.

Gedurende de 27 jaren, die ik te Utrecht als Hoogleeraar heb doorgebracht, werd tusschen mijne ambtgenooten en mij over het Besluit van 1815 bijna geen woord gesproken. Een paar malen in de Faculteit, dat er gehandeld werd over een testimonium, werd dat Besluit ingezien, maar wij Professoren waren er allen zoo weinig in te huis, dat wij ter naauwernood konden opslaan, wat wij noodig hadden. Als Rector Magnificus, in 1853, heb ik dat Besluit voor het eerst in zijn geheel gelezen, omdat ik toen de edicten en statuten mede had te handhaven, maar van toepassing daarvan was weder nauwelijks sprake.

Bij al mijne geëerde ambtgenooten heb ik in het tijdsverloop van 27 jaren steeds tevredenheid waargenomen over hetgeen omtrent de Hoogeschoolen in Nederland bepaald was. Een klagt over een fundamenteele zaak dier regeling heb ik van geen enkelen hunner gehoord, evenmin van Curatoren of Studenten.

Van waar dan toch die onrustbarende beweging, die men hierover in de dagbladen, sedert de herziening der Grondwet in 1848, in toenemende mate heeft gemaakt? Van de Hoogeschoolen van Leiden of Groningen, die onder hetzelfde Besluit leefden, ging evenmin eene klagt uit als van Utrecht. Had de Regering te klagen over de Hoogeschoolen? Ik heb er nooit van gehoord; nooit is eene regeringsklagt tegen de Utrechtsche Hoogeschool gerigt in de 27 jaren, die ik daaraan werkzaam ben geweest. Wel had de Hoogeschool over de Regering klagten aanteheffen, dat zij tegen de voorstellen van Curatoren zoo dikwerf bezwaar had en de subsidiën zeer karig waren, zoodat bijv. door mijn toedoen, sedert 1844, de Provincie en de stad Utrecht elk jaarlijks *f* 5000 aan

de Hoogeschool gaven, om die schrale subsidiën iets te verbeteren 1).

Ik was bovendien gehouden, om, wilde ik wetenschappelijken voorspoed hebben in mijn onderwijs, al mijne collegegelden deels aan mijne adsistenten, deels aan be- dienden te geven en deels aan de dagelijksche uitgaven te besteden, en door werkzaamheden, die met de Hooge- school niets te maken hadden, voor mijn gezin levens- onderhoud te bekomen. Die werkzaamheden waren ten dienste van het Departement van Koloniën, en namen een aanzienlijk deel van mijn tijd in beslag, zoodat ik ver- pligt werd, mij alle ontspanning te ontzeggen, om het onderwijs, dat ik lief had, geen schade te doen lijden.

Ik heb het reeds elders 2) gezegd, dat in de 27 jaren, die ik als Hoogleeraar te Utrecht heb verkeerd, wel het geëerbiedigd Hoofd van den Staat de lokalen, waarin ik werkte, met een bezoek heeft vereerd, maar dat in al die 27 jaren geen enkel regeringspersoon een voet daarin heeft gezet.

Andere Academische inrigtingen ontvingen van het Rijk niet de noodige middelen; zoo zou bijv. het Kabinet van Natuurkundige Werktuigen der Hoogeschool, hetgeen den voortreffelijken R. VAN REES het materiaal voor zijn onderwijs moest verschaffen, daarvoor geheel en al ontoe- reikend zijn geweest, indien niet een zeer bloeiend Na- tuurkundig Gezelschap, buiten de Hoogeschool levende, aan dit Kabinet de beste werktuigen bezorgd had. De inrigtingen voor Physiologisch-anatomisch en ander onder- wijs waren aanvankelijk armoedig en zijn eerst later uit- gebreid. Maar dit alles was waarlijk niet de schuld van

1) Zie wegens die f 5000 door de Provincie tot 1850 verstrekt: *het geschil met den Minister THORBECKE*, en het *Rapport van de Com- missie, benoemd in de Vergadering der Provinciale Staten van Utrecht*, 20 December 1850, J. ACKERSDYCK Rapporteur.

2) *Studium generale*, 1865.

het Besluit van 1815: het waren de achtereenvolgende Regeringen en de Volksvertegenwoordiging, die zich met het Hooger Onderwijs niet bemoeiden, de Hoogescholen niet achtten en Professoren en studenten lieten voor hetgeen zij wilden zijn.

Het volk was echter met de Hoogescholen ingenomen; en van waar dan toch die steeds klimmende, opgeschroefde klagten over het Besluit van Augustus 1815; klagten, die inderdaad vrees dreigden aantejagen? Het was bijna, of er een algemeene ramp te wachten was, als bij een watersnood; in de zaak van Hooger Onderwijs scheen het, of alle dammen en dijken dreigden door te breken, zoodat er een stortvloed van jammeren te wachten was, en Nederland op het punt was in een poel van ellende te vervallen.

In de inrigting van het Hooger Onderwijs in Nederland konden die klagten geen grond hebben, en, indien het noodig mogt geweest zijn, hier of daar het uitnemende Besluit van 1815 wat te wijzigen, zoo kon dit, na die wijziging, in eene nieuwe wet zijn veranderd geworden, zoodat aan het voorschrift der Grondwet voldaan zou zijn.

Eindelijk gingen, naar de wel bekende goedhartigheid en ligtgeloovigheid van ons volk, velen, die het beter wisten, mede roepen om een nieuwe wet en, toen ten slotte in een koninklijke toespraak het Besluit van 1815 *verouderd* genoemd werd, toen weêrgalmde het in het gansche vaderland in koor: „ja waarlijk verouderd.”

Verouderd? Geen bedenkelijker woord in dezen tijd dan dit; hoeveel regt goede zaken zijn er onder het gebruik van dit woord in de latere jaren omver geworpen, en hoe bedenkelijk is het, om op hetgeen thans veel goeds inhoudt, het woord *verouderd* toetepassen!

Bestond er bij de deskundigen een diep gevoeld bezwaar tegen het Besluit van 1815? Of had het beschaafdere deel van het volk de *beginselen* geformuleerd, die

het veranderd wilde hebben buiten de door dezen en genen geëischte wijziging in de Theologische Faculteit?

Inderdaad: men mogt hier en daar over de onregelmatigheid op de Gymnasiën ontevreden zijn, en voorzeker was deze toestand alles behalve bevredigend, maar welk bezwaar was daarin gelegen, om eene bepaling vasttestellen, zooals in waarheid nu geschied is, dat niet de kleinste, maar ten minste de kleinere Gymnasiën op denzelfden voet zouden gebragt worden, als de grootere, die sedert eenige jaren in ons land bestaan hebben. De nieuwe wet heeft hierin niets anders gedaan; geen enkel nieuw beginsel heeft zij in het gymnasiaal onderrigt gebragt.

Wilde men iets anders dan eene nieuwe codificatie van het bestaande op het Hooger Onderwijs? Zoo ja, waar zijn dan die groote beginselen in de nieuwe wet te lezen?

Neen, het was deels zucht tot verandering, deels naperen, en deels een marktgeschreeuw, door belanghebbenden aangeheven, en dit laatste niet het minst. Men wist zeer wel, dat het in troebel water goed visschen is, en ik vraag met vertrouwen, of er wel één ernstige klacht over het Besluit van 1815 zou zijn opgegaan, indien sommigen niet gemeend hadden, partij te moeten trekken van hetgeen in 1848 in de Grondwet was opgenomen, dat het Besluit door eene wet moest worden vervangen?

De geschiedenis der laatste 26 jaren ligt voor elkeen open, die geen kind is, en zoo vraag ik met vertrouwen: wil de goedheid hebben aantewijzen, welke gewigtige zaken alsnu in de nieuwe wet voorkomen, die in het Besluit van 1815 niet worden gevonden. Het geheele Hooger Onderwijs heeft in de laatste 61 jaren afgehangen van de menschen, die het gegeven hebben, en het zal ook wel in de volgende 61 jaren afhangen van de menschen, die het geven zullen.

Ik heb mij bij de nieuwe wet ernstig afgevraagd: zoo Gij nu nog Hoogleeraar te Utrecht waart, zou dan Uw

onderwijs of iets wezenlijks van Uw ambt door de nieuwe wet iets anders zijn, dan het onder de oude was? En ik heb hier geen wezenlijk verschil aangetroffen, voor mijne studenten evenmin.

Hoe ik ook mijn best deed, om fundamenteele gebreken in het bestaande te vinden, ik vond ze niet, zoodat ik telkens, als het voorkwam, den wensch uitsprak, om in onze dagen van partijschap aan deze zaak de hand niet te slaan. Zoo wel het geven als het ontvangen van Hooger Onderwijs moet vrij zijn, en dat is het sedert 1815 in de volste mate geweest.

Naar mijne innige overtuiging kon men het oude Besluit wel veranderen, maar niet veel verbeteren in wezenlijke dingen. Ééne zaak moet hier uitgezonderd worden: in het Besluit van 1815 lag het hoofdbeginsel, dat men langzamerhand en op den duur zou aanvullen wat er aan de toenmalige regeling ontbrak. Een wet van 1876 moest natuurlijk bevatten, wat men in de verloopende 61 jaren verzuimd had aan dat Besluit toe te voegen. Daartoe zal dan wel behooren in de eerste plaats *wat thans in 1876 het eigenlijke kenmerk van het Hooger Onderwijs uitmaakt*. En *dat* juist wordt in de nieuwe wet niet gevonden. Aan het eigenlijk Hoogere, daarin vermeld, ontbreken de meest gewichtige bepalingen, zooals hieronder blijken zal.

Zoo uitte ik derhalve waar ik kon, den wensch: „laat „dit Besluit dan ten minste onaangeroerd, en omvat niet „ook dit in den kring uwer bemoeijingen, waarop Gij „weinig voorspoed hebt. Hier kunt Gij veel kwaad stichten door te reglementeren, maar daar de geest en zin „van Hooger Onderwijs niet door wetten kunnen worden „geschapen, maar uitsluitend afhankelijk zijn van de personen, die het geven, zoo roep ik in vollen ernst uit eene „rijpe ervaring: *abstine.*”

Is er dan in die 61 jaren, die verloopende zijn, niets bijgekomen, wat in het Besluit van 1815 niet te lezen

stond? Ik heb reeds gezegd, dat dit het geval is, zooals trouwens van zelf spreekt; maar dit had, ingevolge Art. 236 van dat Besluit, er alsnog dadelijk in kunnen worden opgenomen. Inzonderheid betreft dit de algemeene ontwikkeling, veel meer dan de vakstudie. Ik zal hierbij straks uitvoerig stilstaan en merk thans op, dat voor de nuttigste aanvulling of wijziging in de inrigting van het Hooger Onderwijs, de tegenwoordige tijd geheel en al ongeschikt scheen.

Of is dit niet overtuigend gebleken, daar het zelfs den Minister niet gelukt is, om de beginselen der redeneerkunde en der welsprekendheid onder het onderwijs te doen opnemen, dat op het Gymnasium zal gegeven worden? Wanneer zulke bijna schreeuwend noodzakelijke dingen van de volksvertegenwoordiging niet kunnen verkregen worden, hoe zal men dan van haar eene goedkeuring erlangen op een volledig plan voor eene opleiding der jeugd, geëvenredigd aan den toestand, waarin de beschaving, en in het bijzonder de beschaving in Nederland, in 1876 verkeert?

In eene nieuwe wet had men althans moeten opnemen wat men, naar Art. 236 van het Besluit van 1815, bevoegd was in den verlopen tijd te doen, maar wat men nagelaten had. In de nieuwe wet komt dit echter niet voor; integendeel, men heeft daaruit gewigtige zaken van algemeen belang weggelaten en naar mijn oordeel alzoo een gebrekkig werk geleverd.

Ik heb, om redenen in de Inleiding aangeduid, geen deel kunnen nemen aan waarschuwingen en vermaningen, voordat er een wet werd ingediend, of aan tijdige opmerkingen op voorgestelde wetsontwerpen. Zoo ik gezond geweest ware, had ik dit welligt toch niet gedaan, omdat alleen zij tegenwoordig gehoor bekomen, die met den stroom medegaan, en ik niet tot dezen behoer.

Wat ik met het volgende beoog is, te doen zien, dat

de uitkomst van al dat haken en wenschen geen heil heeft aangebragt.

De door mij, zoowel om zijne talenten als om zijn karakter, hoog vereerde Minister van Binnenlandsche Zaken, de heer Mr. J. HEEMSKERK, gelieve mij toetestaan met openhartigheid, ook aan hem zoozeer eigen, de opmerkingen te maken, die hier zullen volgen. Geen Staatsman van deze dagen ken ik, dien ik boven hem zou stellen.

Wat mij beweegt kan ik niet duidelijker uitdrukken dan door in herinnering te brengen, dat Hendrik IV in het jaar 1597, alzoo 22 jaren na hare oprigting, aan de bullen, door de Leidsche Hoogeschool afgegeven, gelijke regten toekende, als aan die van de Hoogescholen in Frankrijk. Ik wensch het Hooger Onderwijs in Nederland over de beschaafde wereld geacht en geëerd te zien, in overeenstemming met den roem, dien onze voorvaderen ook daaraan wisten te verzekeren, hetzij uit eigen kracht, hetzij door talenten van elders mild en onbekrompen te verzamelen, die gaarne herwaarts kwamen, omdat men hen hier achtte en eerde.

Ik behoer onder de oudste nog levenden in ons land, die aan Hooger Onderwijs hebben deel genomen, en van wie men gezegd heeft, dat zij er niet ongelukkig in zijn geslaagd. Het kan na eenige weinige jaren — want onze nieuwe wetten zijn spoedig versleten — zijn nut hebben, bij de herziening der wet, door de beide Kamers thans aangenomen, de stem te vernemen van iemand, die onder het Besluit van 1815 zoolang heeft geleefd en gewerkt, die het in de hoofdzaken steeds onberispelijk heeft gevonden, en die de nieuwe wet, waar zij van dat Besluit in hoofdzaken afwijkt, inderdaad met leedgevoel moet noemen teruggang.

Hierbij herinner ik, dat het Besluit van 1815 door eenige Besluiten later is gewijzigd, en dat ik dit alles te zamen steeds onder het genoemde Besluit begrijp.

Het kan mijn voornemen niet zijn, hier kritische aantekeningen te leveren op den tekst der wet; ik bespreek slechts hoofdzaken.

Ééne opmerking nog: men is tegenwoordig gewoon het volk in eenige partijen te verdeelen, en men verlangt, dat zij, die tot dezelfde partij behooren, elkander te vuur en te zwaard zullen voorstaan, zullen verdedigen en handhaven, zullen voorthelpen des noods, alles naar omstandigheden, en hier, zou men oppervlakkig kunnen beweren, treedt een volbloed conservatief op tegen het Hoofd van waarschijnlijk wel het laatste conservatieve Kabinet, dat Nederland zal besturen.

Er is hier meer dan ééne vergissing: vooreerst tred ik niet op tegen Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken, wien ik persoonlijk hoogachting toedraag, en wiens bestuur en beleid ik voor het Vaderland op den hoogsten prijs stel; ik doe niets dan eene getuigenis afleggen, die ik, terecht of te onrecht, in het algemeen belang noodig acht; ten andere, mag ik niemand houden voor conservatief, die niet de vrijmoedigheid heeft, om, zoo goed hij kan, te zeggen wat hij op het hart heeft, wat het ook zij, mits dit uitsluitend voortvloeije uit waarachtige belangstelling in de zaak. Het woord *conserveren* omvat toch in de eerste plaats alles wat opregt en waar is.

2°. DE KORTE GESCHIEDENIS.

Bij de herziening der Grondwet was bepaald, dat het Besluit van 1815 in eene wet zou veranderd worden. Haast maakte men hiermede niet, en zelfs THORBECKE, die vele jaren Minister van Binnenlandsche Zaken was, liet deze taak rusten. Voorwaar! niet, omdat hij zulk eene

wet niet bijeen kon brengen, maar omdat hij niet wist, zijne kracht naar buiten te behouden, en eene wet voor te dragen, die de Protestanten niet kwetsen en de Roomsche Catholieken bevredigen zou. Ziedaar de eenige reden, waarom THORBECKE geen concept-wet voordroeg. De wet op het Lager Onderwijs, die in 1857 onder den heer VAN RAPPARD met groote moeite was tot stand gekomen, bevredigde weldra velen niet; de wet op het Middelbaar Onderwijs (1863) vond spoedig na hare invoering afkeuring, en THORBECKE beleefde het nog, dat zijne Wet op de examens der Geneeskundigen (1865) vrij algemeen werd veroordeeld. Hoe langer hij leefde, des te meer verwijderde hem zijn doorzicht van eene nieuwe wet op het Hooger Onderwijs.

De kundige heer HEEMSKERK achtte deze bezwaren reeds onder zijn eerste Ministerie ligt, en droeg eene concept-wet voor, die niet in behandeling kwam; dit deed ook de heer FOCK, die hem opvolgde; en nog eenmaal deed dit de heer GEERTSEMA, die daarna Minister werd. Hierop trad op nieuw de heer HEEMSKERK als Minister op, en diende een nieuw concept in, hetgeen dan nu in de beide Kamers der Staten Generaal is behandeld.

Wie deze vier wetten, weinige jaren na elkander, in hetzelfde land, op hetzelfde onderwijs gemaakt, onderling vergelijkt, zal niet ontkennen, dat het een groot geluk voor Nederland zou zijn, indien, als onder NAPOLEON I, een bepaald Ligchaam mogt belast worden met het zamenstellen van wetten. Op deze wijze toch zou het onmogelijk zijn, dat in weinige jaren tijds eene verscheidenheid werd gezien, zooals nu tusschen deze vier concept-wetten bestaat. Hoe dit zij, er werd een vierde wet ingediend.

De uitstekende Minister HEEMSKERK heeft, en zeer terecht, op zijne krachten vertrouwd, en zich in staat geacht,

eene wet op het Hooger Onderwijs te leveren, die velen zou bevredigen, en hij wist, dat de organisatie van zulk een wet aan niemand beter toevertrouwd was. De hooge achting, die hij geniet, maakte hem bij voorkeur tot het ontwerpen en voordragen van zulk eene wet geschikt. Maar de uitnemende man heeft toch in dezen gedwaald en voorbij gezien, dat de Heeren Staten, die gewoon zijn, alle voorgedragen wetten, zoo het slechts eenigszins mogelijk is, te vervormen, hier hun uiterste best zouden doen, om hun talent van vervormen in het helderste licht te stellen. Nauwver bestond er toch in de hoogste mate omtrent den uitslag. Zou de heer HEEMSKERK de gelukkige man wezen, die zou tot stand brengen, wat zelfs een THORBECKE niet vermogt te doen? De beide Kamers der Staten Generaal waren den Minister HEEMSKERK, kort vóór de behandeling van de concept-wet op het Hooger Onderwijs, immers zoo genegen, dat zij hem openlijk beschuldigden van *'s Lands belangen niet behartigd te hebben* bij eene spoorweg-concessie, waarvan het toch gebleken is, dat de Minister hierin *'s Lands belangen* opregt had voorgestaan.

Welk schepsel ter wereld kon nu onder zulke omstandigheden verwachten, dat er een wet op het Hooger Onderwijs zou tot stand komen, bij wier zamenstelling niet anders, dan *'s Lands belang* zou voorzitten! Al werd ook de wet in volmaakten staat bij de Tweede Kamer ingediend, zoo zou ze toch zeker niet slechts geplukt en gehavend, maar bovendien, met tal van nieuwe versierselen, uit de werkplaats der Tweede Kamer te voorschijn komen.

De Minister is bij de zamenstelling van zijn concept uitgegaan van het Besluit van Augustus 1815. De drie bestaande Hoogescholen zouden behouden blijven; er zouden aan elke Hoogeschool zijn Faculteiten; aan het hoofd van elke Hoogeschool zou een Collegie staan van

Curatoren; de Docenten zouden zijn Hoogleeraren en Lectoren (en Privaat-Docenten); de examens zouden door de Professoren worden afgenomen; er zouden Academische graden worden toegekend. Ziedaar eenige grondslagen van het Besluit van 1815, die de Minister met nog eenige andere in het nieuwe concept heeft opgenomen. *Eene* groote afwijking droeg hij slechts voor en wel deze: dat de godgeleerde Faculteit zou worden opgeheven, omdat Kerk en Staat heeten gescheiden te zijn. Deze aangelegenheid moest in de Staten Generaal bij eenige leden tegenstand ontmoeten, en het zou dus de vraag zijn, welk wapen hieruit door de verklaarde tegenstanders des Ministers zou kunnen worden gesmeed.

Maar zou het hierbij blijven? Niemand beter dan de Minister HEEMSKERK wist, dat er nog een andere storm te wachten was, uitgaande van de stad, waar hij geboren was en gestudeerd had, en waar hij onder de aanzienlijkste ingezetenen had behoord; hij was Curator geweest van het Athenaeum van Amsterdam, en dat Athenaeum liet zich in den laatsten tijd in toenemende mate gelden, zoodanig, dat men reden had, om zich te verontrusten over de hoofden dergenen, die het Athenaeum van Amsterdam als het echte paradijs van wetenschappen aan het lieve Vaderland trachtten voor te spiegelen.

Dat Amsterdamsche mouvement had reeds lang de grenzen van het betamelijke overschreden, toen de tweede wet van den Minister HEEMSKERK in concept werd gebracht. De uitkomst heeft hier hetgeen te wachten was nog verre overtroffen; en op de twee genoemde hoofdpunten, die voor den Minister behoorden tot besliste aangelegenheden van Staatsregt, komt het concept geheel anders uit de Tweede Kamer, dan het daarin getreden is, juist zooals elkeen het heeft kunnen verwachten. De Minister zelf kan dus slechts leedgevoel hebben over al de kracht,

door hem in dit concept gelegd. Met helderheid en klaarheid en met onvermoeide veerkracht heeft hij in de Kamer verdedigd, wat hij in de genoemde hoofdpunten voor Nederland onmisbaar acht; maar op beide punten is hij volkomen geslagen, en daar dit te voorzien was, mag ik vragen, of deze Staatsman al of niet gedwaald heeft met toch een concept-wet op het Hooger Onderwijs voor deze Kamer te brengen. Nam de Minister de Besluiten der Kamer aan, dan verzaakte hij gewigtige beginselen, die hij luide als de zijne had uitgesproken; en nam hij niet aan wat de Tweede Kamer verlangde, dan ware er eene groote dwaling begaan, want alles was vooruit te wachten. Aan nieuwe verschillen in de Tweede Kamer der Staten Generaal was geen behoefte: men kon het met de oude zeer wel doen.

En welke is nu de uitkomst?

Men heeft het oorspronkelijk concept van den Minister geplukt en gehavend, er een hoofd aan vastgehecht, dat de Minister volstrekt niet had gewild, en er nog een arm aangezet, waartegen hij zich ten sterkste had verklaard, als ongeoorloofd. Men heeft dat ontwerp met een stortvloed van amendementen en sub-amendementen overdekt, en den Minister gedurende bijna vier weken de gelegenheid gegeven, zijne groote talenten in het helderste licht te stellen. Maar hetgeen uit de Tweede Kamer is te voorschijn getreden, is een zamenraapsel van allerlei beginselen, zoodat er geen spoor van eenheid in wordt aangetroffen. Ik spreek van eenheid in den zin der hoogere belangen van het Vaderland; eene wet op het Hooger Onderwijs, zooals Nederland die thans behoeft, werd in het concept niet gevonden en wordt in de wet niet aangetroffen.

Bij het sluiten der debatten hierover in de Tweede Kamer heeft men den Minister geluk gewenscht, en van elders zijn ook zulke stemmen opgegaan. Maar de Mi-

nister zelf weet te goed, wat er uit de Tweede Kamer is voortgekomen. Nadat de eene meerderheid er dit en de andere er dat uit had verwijderd en nadat elk er het zijne had ingebracht, riep de Minister in de Tweede Kamer uit: *„de zieke kan niets meer verdragen.”* Gij hebt hem, dien ik hier gebragt heb, zoo gemarteld en ontdaan, dat er niets meer bij kan komen, of gij vermoordt den lijder. Laat dus af, want hij kan niets meer verdragen; en zoo gij niet eindigt, leid ik hem in naam des Konings buiten de zaal en onttrek hem aan uwe operatiën.

„De zieke kan niets meer verdragen” weerklonk het toen in 's Lands vergaderzaal, en toen hield men op; zijn dood wenschte men niet, want de een had dit en de ander dat verkregen, en dat wilde men liever niet verliezen.

Deze zieke nu, zoo zwak en uitgeput, is de nieuwe wet, die het Besluit van 1815 zal vervangen, en waarnaar alsnu het Hoogste Onderwijs in Nederland zal worden ingerigt.

Indien men hier onbevangen vraagt: hoe kon het helder oog van den uitnemenden Minister niet zien, wat iedereen zag, en hoe kon hij alleen in 's Gravenhage niet hooren wat elkeen uitsprak vóór de wet in de Tweede Kamer in behandeling kwam? dan moet men hierop het antwoord schuldig blijven. In de week vóór die behandeling schreef mij een vriend uit de Hofstad, die in geenerlei politieke verhouding leeft, den uitslag der beraadslagingen meer dan drie weken gevoerd, alsof die reeds hadden plaats gehad: *De drie Hoogescholen behouden, maar daar tegenover dan eene vierde Hoogeschool te Amsterdam, een vrije school te 's Hertogenbosch of te Breda; herstel in de hoofdzaak van de theologische Faculteit aan de Hoogescholen, en een weinig twist over het toezigt op het Hooger onderwijs.* Zoo is het juist uitgekomen, en men had het in de Tweede Kamer veel korter kunnen afdoen, indien men slechts in het openbaar gebragt had, wat mijn vriend vooraf zoo duidelijk wist.

Dat woord klinkt hard, maar ik hoop toch niet te hard, en ik wil trachten, daarvoor gronden bijtebrengen.

Er was weleer geduchte oppositie tegen de Groninger Hoogeschool, en naarmate de beweging van Amsterdam toenam, namen de stemmen tegen Groningen af. In de Tweede Kamer werd nu het eerst gestemd over het behoud der drie Hoogescholen, en *niet ééne stem werd daartegen uitgebragt*. Toen kwam Amsterdam om zijn leeuwendeel, en deze nieuwe en ongehoorde zaak, waartegen de Minister zoovele argumenten had aangevoerd, werd gered door een imposante meerderheid. Wie hier niet denkt aan het Fransche spreekwoord: „*Passez-moi la rhubarbe, je vous passe le séné,*” is meer dan duifachtig. Alsnu ontstond er eenige stoornis in den gang der zaken, zoodanig, dat het vermoeden niet kan uitblijven, dat sommige Leden der Kamer, die zoo ijverig voor Amsterdam gestemd hadden, op geheel iets anders gerekend hadden, toen men aan het Zuiden in de toekomst gunsten toezeide. Deze Leden hadden het „*do ut des*” dus zonder gevolg in praktijk gebragt.

De twee zoo gemakkelijk voor Groningen en Amsterdam behaalde overwinningen, die elkeen vooruit wist, dat verkregen zouden worden, hebben in de Tweede Kamer, bij de behandeling der wet op het Hooger Onderwijs, eene zoetzinnigheid doen ontstaan, waaraan die Kamer den Minister waarlijk niet gewend had. Indien de questie van Groningen en de questie van Amsterdam niet in tijds zoo gelukkig waren opgelost, zou er heel wat anders te koop geweest zijn; maar men juichte te Groningen en men juichte te Amsterdam, en de Kamer begreep zeker, dat zij wel deed, met die juichtoonen intestemmen.

Een streng toezigt op het bijzonder Hooger Onderwijs wèrd slechts van eene kleine minderheid verwacht. Maar deze zaak was nog niet afgedaan, en het was de vraag, of Groningen en Amsterdam niet hier uit het spoor zouden

geraken, zooals dat geschied was bij de questie over eene aanstaande inrigting van Hooger Onderwijs te 's Hertogenbosch of te Breda. In den geest van welwillendheid, waarin Groningen en Amsterdam hun zin gekregen hadden, werd nu aan de Roomsche-Catholieke leden het toezigt op hunne bijzondere scholen ten geschenke gegeven, en zoodoende had niemand in de Kamer of sene-bladen, of rhabarber te nemen, dan de voorstanders van eene vrije school in Noord-Brabant en de voorstanders van een noodwendig toezigt op het bijzonder Hooger Onderwijs.

Ik ben te weinig bekend met het leven eener volksvergadering, om mij eene goede voorstelling te kunnen vormen van het toevallig zamentreffen van wenschen en pligten, zooals dat in deze zaak is gezien. De leden voor Amsterdam hebben natuurlijk als vertegenwoordigers van het geheele Nederlandsche volk hunne stem gegeven aan de Groninger Hoogeschool, en de leden van het Noorden hebben natuurlijk enkel naar hun pligt aan Amsterdam een vierde Hoogeschool geschonken. Maar wat ik niet begrijp is dit, dat de leden van het Noorden als volksvertegenwoordigers niet gezegd hebben, dat de Hoogeschool van Groningen, omdat er zooveel uitzigt was op Amsterdam, behoorde te worden opgeheven; en ik begrijp evenmin, waarom de Heeren van Amsterdam als volksvertegenwoordigers niet gezegd hebben: nu Groningen blijft, is Amsterdam ongeoorloofd.

Algemeen weerklinkt het nu, en in de Eerste Kamer heeft het sterk weerklonken, dat aan Amsterdam een *privilegie* is geschonken, en de Minister van Binnenslandsche Zaken heeft zonneklaar aangetoond, dat door het schenken van dit privilegie een moordaanslag is gepleegd op de Rijks Hoogescholen, welke de Minister met vele woorden in bescherming genomen had. Hierover deel ik nog een woord mede, wanneer hieronder over Amster-

dam nader zal gehandeld worden; en elders zal ik niet verzuimen aantewijzen, dat, naar mijn inzien, het Zuiden onregtmatig buiten die gunsten gesloten is, die men aan Amsterdam en aan het Noorden geschonken heeft; onregtmatig, indien het namelijk de pligt van volksvertegenwoordigers is, om te leven naar de woorden: *passez-moi la rhubarbe, je vous passe le séné.*

Of de Minister van Binnenlandsche Zaken geluk beleven zal van eene wet, die naar dezen Franschen regel in het leven schijnt gekomen te zijn, mag ik, naar de wijze, waarop ik conservatieve beginselen versta, betwijfelen. En hoe kan zulk eene wet, zóó in het leven gekomen, aan een der hoogste aangelegenheden in het land heil verzekeren?

Ware het Besluit van 1815 alsnog behouden, dan waren deze treurige dingen niet geschied.

3°. INRIGTINGEN VAN HOOGER ONDERWIJS.

Het zou zonder twijfel voor Nederland van goede gevolgen geweest zijn, indien een deskundige in de laatste jaren eene geschiedenis der Hoogeschoolen had in het licht gegeven; wat die scholen weleer geweest zijn; hoe de eerste zijn ontstaan en wat er op onderwezen werd; hoe soms een of eenige weinige kundigen eene school openden, waar vrij onderwijs gegeven werd, *vrij, dat was toen niet of niet geheel afhankelijk van de Kerk; hoe die scholen zich soms om geringe redenen verplaatsten; of zij van Stedelijke Besturen of Vorsten al of niet ondersteuning genoten, of ook wel door deze werden in het leven geroepen; hoe zij met voorregten werden begiftigd en meer en meer invloed bekwamen, zoodanig,

dat enkele daarvan in eeuwen, waarin de kennis gering was, wereldberoemdheid erlangden. Vooral zou het hoogst wenschelijk geweest zijn, vóór de herziening der Besluiten van 1815, dat in ons Vaderland zulk een geschiedkundig overzicht ware openbaar gemaakt en daarin ware vermeld, welke vakken men vroeger en later aan verschillende beroemde Hoogescholen van het Buitenland, waaronder zeer oude, heeft onderwezen.

Uit zulk een geschiedkundig overzicht zouden velen veel hebben kunnen leeren. Men zou ontwaard hebben, dat er tusschen deze scholen dikwerf een groot verschil bestond voor verschillende landen, hetgeen niet anders zijn kon, daar die scholen natuurlijk datgene opnamen, wat voor het land, waar zij gevestigd waren, dienstig heeten mogt. Er was echter in alle een algemeene strekking te ontwaren, maar die strekking was toch gewijzigd naar plaats en tijd. In den aanvang nam men op de dus-genoemde Hoogescholen geheel andere vakken op dan later, maar in alle vindt men toch zonder onderscheid zulke vakken op den voorgrond, die *beschaving* aanbrenge en vooral beschaving in twee opzigten: ter ontwikkeling van het verstand en van den kunstzin.

Het is duidelijk, dat datgene, wat men onder beschaving verstaat, voor verschillende tijden en plaatsen eene andere beteekenis bekomt. Bij den ruwen toestand der volken van weleer, toen het eenvoudigste leeren nog uitzondering was, konden de Hoogere scholen niet anders dan van eenvoudigen aard zijn; en, al is hetgeen toen op die scholen geleerd werd niet hetzelfde als dat, wat tegenwoordig op onze Lagere scholen wordt onderwezen, die eerste Hoogescholen zouden thans door niemand meer Hoog genoemd worden; en de Lagere van weleer zouden tegenwoordig voor de behoeften volkomen ongeschikt geacht worden. De beschaving staat niet stil, maar breidt zich uit, en in kennis en kunst is zij in latere jaren

zeer sterk toegenomen. Zoo de getijden veranderen, moet men de bakens verzetten, en eene Hoogeschool, die aan de behoefte van haren tijd niet voldoet, behoort te worden gewijzigd.

Zoo had ik dan gewenscht, dat deskundigen deze zaak geschiedkundig hadden toegelicht, en meer bepaald de vraag hadden opgeworpen, wat eene Hoogeschool in deze dagen behoort te wezen, in verhouding tot de tegenwoordige beschaving; welk deel der beschaving thans op de *Hoogeschool* behoort, nu er zooveel andere scholen zijn en wel scholen, waarvan in sommige opzigten enkele verre verheven zijn boven hetgeen weleer Hoogeschool werd geheeten. Eindelijk zou, naar mijn oordeel, de beantwoording der vraag onmisbaar zijn geweest, hoe in *Nederland* thans Hoogescholen behooren ingerigt te zijn.

Ik zeg in *Nederland*, in het land, dat eenmaal zoozeer ter verspreiding van beschaving heeft medegewerkt; dat het daardoor nog veel aanzien in het Buitenland geniet; in *Nederland* met zijne eigenaardigheden, met zijne gemengde bevolking, waarvan het grootste deel de Protestantsche Godsdienst belijdt, en een ander deel, dat daarop volgt en tot de kerk van Rome behoort; in *Nederland*, dat klein is, maar vrij, en dat zoozeer op vrijheid is gesteld, als eenig volk der wereld.

Bij dit onderzoek zou het zonder twijfel gebleken zijn, dat Hoogescholen steeds zijn geweest *vrije* scholen; dat men ze zich zelfs niet voorstellen kan, tenzij *volkomen vrij*, en dat alzoo het persen van zulk een school in een keurslijf eener wet behoort tot de zaken, die niet kunnen geschieden dan ten koste van het geperste.

Aan deze laatste waarheid twijfelt niemand. Onze grondwet noemt het onderwijs vrij, en het hoogste onderwijs moet alzoo uit zijn aard de grootste vrijheid genieten, afgescheiden ook van alle Grondwetten. In tijden, toen

er van vrijheid der Volken geen sprake was, wist men toch hier en daar scholen tot stand te brengen, waarin het vrije woord geuit en gehoord werd, en van waar de eerste sporen van volksvrijheid zijn uitgegaan. De vrijheid, die aan het Hooger Onderwijs toekomt, is daaraan zoo eigen, dat het ophoudt te bestaan, indien men er die vrijheid aan ontnemt.

Bij gemis aan eene breedere toelichting van dit onderwerp uit een geschiedkundig oogpunt, moge de volgende eenvoudige schets hier eene plaats vinden. Niet dat ik iemand hierdoor iets zou willen leeren, want daartoe ben ik niet de bevoegde persoon; maar deze korte schets hebben wij noodig, om elkander over Hooger Onderwijs wél te verstaan; ik wensch elk misverstand te voorkomen.

De nieuwere tijd bevljigt zich, en wij kunnen er niet dankbaar genoeg voor zijn, om de zichtbare voorwerpen, die de Oudheid heeft achtergelaten, optesporen, te verzamelen en daaruit zoo mogelijk te lezen, hoe zij heeft bestaan. Zoo verruimt men de grenzen der geschiedenis en dringt in toestanden door waarvan geene schriftelijke overlevering getuigt.

Dat er een geruime tijd verlopen is, eer zij, die wat wisten en wat waren, dit aan anderen gezamenlijk mededeelden, ligt voor de hand. Bij het toenemen van kennis en van haar gebruik zal de een die kennis wel aan den ander hebben medegedeeld; maar een geregeld zamenroepen van eenigen, om hen te onderrigten, kon eerst plaats hebben, toen de ontwikkeling reeds tot zekere mate geklommen was, en er is niet aan te twifelen, dat dit wel het eerste van de priesters zal zijn uitgegaan, zooals ons dit van de Israëlieten wordt vermeld.

Omtrent de oudste scholen zwijgt natuurlijk de geschiedenis der menschheid; de eerste kennis hiervan betreft de Egyptenaren, maar bijzonderheden ontbreken.

Van Grieksche scholen van lateren tijd is veel opgeteekend, en wel, niet van scholen voor het volk in massa, maar van scholen voor hen, die begeerig waren naar wijsheid. Naast en onder deze zullen zonder twijfel nog wel andere scholen bestaan hebben, waar zij iets leeren konden, die niet op eene hoogere ontwikkeling gesteld waren, maar zooverre de geschiedenis reikt, zijn deze niet talrijk geweest in dagen, waarin sommige uitnemenden begeerig waren naar dat, wat Salomo *wijsheid* noemde en waarvan hij getuigde: „*de wijsheid is het voor-naamste.*”

Zij, die toen dorstten naar wijsheid, zouden tegenwoordig heeten dezulken, die wat willen leeren. In den bloeitijd der Atheners werden zij *Philosophen* genoemd; wijsgeeren, een beste naam, waardoor toen werd uitgedrukt wat er nog door uitgedrukt worden kan, namelijk lieden, die hunne kennis en hun verstand op gezonde wijze wenschen uittebreiden. Het is zoo, dat men vroeger en later onder dat woord ook zeker breeder en dieper denken heeft verstaan, om alzoo doortedringen in eene wereld, die buiten het bereik der waarneming ligt, en dat men vroeger en later van dit denken misbruik heeft gemaakt, en dat misbruik ook wel door den naam van *wijsbegeerte* heeft onderscheiden. Maar dit onneemt niets aan de schoone beteekenis van het woord wijsbegeerte, en niets is natuurlijker, dan dat wij, die hier handelen over Hooger Onderwijs, dat woord zoo gaarne in zijne oorspronkelijke beteekenis hersteld zagen.

De Grieksche scholen nu, waarvan berigten zijn overgebleven, waren die van Pythagoras, Plato en Aristoteles. Op deze scholen werd geen vak beoefend; het doel van haar bestaan was de ontwikkeling van den mensch. Zij mogten persoonlijke scholen heeten, want zij gingen uit van een beroemd man, die er onderwees, en zij waren geheel onafhankelijk van den Staat. De scholen van

Macedonië en Rome, die daarop volgden, waren niet meer van persoonlijken aard: zij waren inrigtingen, waaraan meerderen onderwezen, en zij genoten de ondersteuning van den Staat. De Alexandrijnsche school bekleedt onder deze eene voorname plaats. En onder de laatste scholen van het Romeinsche Rijk, zijn die van VESPASIANUS en ANTONINUS PIUS de beroemdste.

Aan deze oude scholen werden verschillende namen gegeven. *Akademie* was de plaats; waar PLATO lessen gaf, en waar later nog twee malen een wijsgeerige school werd gesticht. Het woord werd ook gebruikt voor eene plaats van wijsgeerige oefeningen.

Athenaeum. Deze naam, eerst aan een tempel van Minerva gegeven, is later toegekend aan een wetenschappelijke inrigting, door Keizer HADRIANUS te Rome gesticht; hier werd onderrigt gegeven in de dichtkunst en rhetorica; ook werden er voorlezingen gehouden.

Lyceum heette eene plaats bij Athene, waar ARISTOTELES leerde, en na hem de PERIPATETIKERS. Deze naam werd ook aan het TUSCULUM en aan de school van HADRIANUS toegekend.

Al deze scholen verdwenen, en met den ondergang van het Romeinsche rijk week de beschaving uit de gewesten, die weleer daarin hadden uitgeblonken. Van de vijfde tot de twaalfde eeuw was er geen sprake van scholen, waar hegeerigen naar wijsheid zich verzamelden. In de kloosters was hier en daar nog eene beoefening van letteren, maar zelfs KAREL DE GROOTE vermogt hieraan geen beter bestaan te geven.

Men heeft vroeger beweerd, dat in de Middeleeuwen de oude beschaving in de kloosters is bewaard gebleven, en dat deze in de twaalfde eeuw daaruit op nieuw is te voorschijn getreden; maar in lateren tijd heeft men dit schier omgekeerd en geloochend, dat de kloosters deze schoone taak ook maar eenigermate vervuld hebben.

Onder anderen hangt Kolb een alles behalve gunstig tafereel op van het aandeel, dat de kloosters aan het bewaren der oude beschaving zouden genomen hebben.

In de Italiaansche republieken werden het eerst scholen opgerigt; in Bologna een juridische, 1119, in Salerno een medische; voorts in Parijs eerst een philosophische en een theologische en daarna een medische en een juridische, tot één geheel vereenigd. In Oxford, 1249, en Cambridge, 1257, soortgelijke. In 872 was te Oxford en in de 7e eeuw te Cambridge een collegie gesticht, waaruit de genoemde Universiteiten later zijn ontstaan.

Naar deze scholen vloeiden weldra vele vreemdelingen; de personen eener zelfde natie vereenigden zich daarop tot een geheel, en zoo was de school gesplitst in nationaliteiten; aan het geheel gaf men den naam van *Universitas*, en de woorden *Universitas Magistrorum et Scholarium* beteekenden alzoo de school in haar geheel. Toen meer dan één vak op dezelfde school onderwezen werd, gaf men aan elke vakschool den naam van *Facultas*, en, terwijl hierbij het verschil in nationaliteiten langzamerhand verviel, behield men den naam van *Universitas* voor de vereeniging van twee of meer Faculteiten.

Op deze scholen werden, ook al waren zij vakscholen, wetenschappen onderwezen, die algemeene beschaving op het oog hadden; en aan deze wetenschappen werd de eerste en voornaamste plaats ingeruimd. Zij werden *Artes liberales* geheeten, vrije kunsten, en werden toen op hoogen prijs gesteld. Die vrije kunsten waren *Grammatica*, *Rhetorica*, *Dialectica*, *Arithmetica*, *Geometria*, *Astronomia* en *Musica*. Te zamen heetten zij *Studium generale*. Het laatste beteekende wat wij tegenwoordig zouden noemen *beschavende oefening*, voor een iegelijk nuttig en noodig. Inderdaad: *taalkennis*, *welsprekendheid*, *redeneerkunde*, *rekenkunde*, *meetkunde*, *sterrekunde* en *toonkunst* moeten alsnog gehouden worden, voor elken beschaafde onmisbaar

te zijn; en elke latere eeuw kan er zich aan spiegelen, wat men bij het eindigen der middeleeuwen noodzakelijk heeft geacht voor hen, die op den naam van beschaafden aanspraak wilden maken.

Aan de Parijsche Hoogeschool waren die wetenschappen tot een wijsgeerige Faculteit vereenigd. Wie er een graad in begeerde, bekwam den titel van *Magister*, terwijl door de andere Faculteiten de titel van *Doctor* werd uitgereikt. De zeven vrije kunsten werden toen geacht aan de Universiteit te geven het karakter van *Hoogeschool*, een naam, die toen nog niet in gebruik was. De titel van *Magister artium liberalium* is, aan de Parijsche Hoogeschool, voorafgegaan aan dien van *Doctor* in de godgeleerdheid, geneeskunde of regten, en stond in hoog aanzien. Wat tot algemeene beschaving strekte, stond toen aan de eerste Universiteiten hooger aangeschreven dan vakstudie, en zoodoende kunnen de scholen van vóór zes eeuwen thans nog voor Nederland leerscholen zijn, om, in hetgeen de vorming vanden mensch betreft, het wezen der Hooge-school te erkennen.

De titels van *Magister* en van *Doctor* werden niet verkregen, dan na het in het openbaar verdedigen van een proefschrift, waarbij het soms warm toeging; twee examens gingen vooraf: het eerste, waarbij men den titel van *Baccalaureus* verwierf, en een tweede, waarbij men dien van *Licentiaat* bekwam.

Van de vijf genoemde oudste Universiteiten kunnen wij ons thans met moeite een denkbeeld vormen; de leerlingen waren in het algemeen niet jonge menschen, maar mannen van middelbaren leeftijd, voor een aanzienlijk deel vreemdelingen. De scholen waren veelal van de Kerk en van de Regeringen onafhankelijk en lieten hare onafhankelijkheid soms op krachtige wijze gelden. Zij hebben in dien tijd meer bijgedragen tot verspreiding van beschaving over Europa, dan iets anders. Zij hebben, zonder eenigen twijfel, de Reformatie voorbereid, de

wijze van regtspreken aanzienlijk verbeterd, de onkunde in de geneeskunde zeer verminderd, maar vooral, door de verspreiding van de beoefening der *Artes liberales*, aan ware beschaving Europa aanzienlijk verrijkt.

Zij, die thans of later regelen zullen voorstellen, naar welke scholen zullen worden ingerigt, die den naam dragen van aan de spits der beschaving te staan, moeten zes eeuwen teruggaan, om te vernemen wat zij doen moeten, zooals zij, die een beeld van Apollo of van Venus hebben te scheppen, alleen in het oude Athene raad en licht kunnen bekomen.

De vijf genoemde scholen genoten wel nu en dan bescherming van de Kerk of van den Staat, maar hare zelfstandigheid en vrijheid bleven onverlet. Te Napels werd, in 1224, de eerste Staats-Universiteit opgerigt, en later ontstonden de volgende: te Praag, 1348, Weenen, 1365, Heidelberg, 1386, Keulen, 1388, Erfurt, 1392. De vrijheid van deze en andere inrigtingen werd weldra door den invloed der Kerk beperkt en het onderwijs door dien invloed geenszins verbeterd. Aan sommige dier Universiteiten toch werden Kerkelijke Collegiën verbonden, waarin op schoolsche wijze leerstellig onderrigt werd gegeven, geheel en al tegen den geest van de scholen, waaraan die Collegiën werden gehecht. Hierdoor werd de ondergang van menige Hoogeschool voorbereid.

Na de Reformatie is het aantal Universiteiten aanzienlijk toegenomen. In Duitschland ontstond hierdoor een splitsing in Protestantsche en Katholieke scholen, terwijl in Italië en Frankrijk haar Katholiek karakter behouden bleef, en Oxford en Cambridge zich uitsluitend Protestantsch verklaarden, wat zij thans nog zijn.

In Duitschland werden weldra voorbereidende scholen, *Gymnasiën*, opgerigt, waardoor de jongeren buiten de Universiteit werden gesloten, en Melancton heeft zich hierin zeer verdienstelijk gemaakt.

Tegenwoordig nog is in Italië en Spanje veel van het karakter der oude Universiteiten behouden; in Engeland zijn de latere inrigtingen voor de beoefening van een vak bestemd en hebben de Universiteiten van Oxford en Cambridge, die aan de humaniora een ruime plaats blijven wijden, een grooten invloed op dat land. De beroemdste Engelsche Staatslieden zijn zeer dikwijls voortreffelijke beoefenaars van *Studium generale*, wat zij te Oxford of te Cambridge hebben geleerd, en de beschaafde wereld mag er zich wel aan spiegelen, dat in Engeland de geest der Hoogescholen van voor zes eeuwen in de hoofdzaak nog voortleeft, en dat juist dat land de meeste mannen oplevert, die in beschaving en staatkunde gelijkelijk roem inoogsten.

De uitnemende Schotsche scholen van Edinburg en Glasgow mogen hier intusschen niet onvermeld blijven. Die van Edinburg is in 1580 gesticht en telt thans 1600 studenten; een Gymnasium, dat het voorbereidend onderwijs geeft, heet *Hoogeschool*. De Universiteit van Glasgow is, in 1450, door Paus Nicolaas V gesticht; zij telt thans ongeveer 1000 studenten. Ook deze twee inrigtingen strekken Groot-Brittannie tot zedelijken steun. Groot is ook de invloed der voorbereidende collegiën van Eton en Harrow.

In Frankrijk is weinig van den ouden geest overgebleven; de omwenteling in het laatst der vorige eeuw heeft alles overhoop geworpen, en daaruit is van de Universiteiten niets gered, dan de Parijsche, terwijl uit de overige onzamenhangende Faculteiten zijn ontstaan. En toch, welk land heeft meer behoefte aan eene beschaving, die tegen wuftheid gekant is, en die, naar het oordeel van alle mannen van beteekenis, alleen kan worden verkregen door de *Artes liberales*?

Zooals de Hoogescholen zijn in een land, zoo is de geest, die daarin woont.

Nederland behoort onder de landen, waar Hoogescholen

het laatst ontstaan zijn. De Kerk maakte haar onmogelijk, en de vorsten dachten er niet aan, eene Hoogeschool te stichten. Gedurende den eersten strijd tegen Spanje was zulk eene stichting niet denkbaar, maar het verdient opmerking, dat, nog onder den zwaren druk van den oorlog, alhier de eerste Hoogeschool werd in het leven geroepen.

Bij de toenmalige indeeling van ons land in Provinciën, die elk voor zich een kleinen Staat vormden, wekte de Leidsche Hoogeschool, die vooral voor Holland en Zeeland was ingerigt, naijver op, zoodat er weldra nog vier andere in het leven traden: te Franeker, Groningen, Utrecht en Harderwijk. Die van Franeker en Harderwijk zijn verdwenen, en over die van Groningen en Utrecht hebben wij, daar zij op de leest der Leidsche geschoeid zijn, hier niets bijzonders te zeggen. Maar over de wording der Leidsche Hoogeschool mogen wij wel een woord in het midden brengen.

De stichting der Leidsche Hoogeschool, in 1575, geeft ons een duidelijken blik op hetgeen Prins WILLEM I hield voor Hooger Onderwijs, en toont ons, welk gewigt hij hechtte aan het bezit eener Hoogeschool. Zooals bekend is, wenschte de Prins die ter bevordering van de Protestantsche Godsdienst. Hij schreef daartoe aan de Staten van Holland een brief en liet dien nader verklaren door MR. JAKOB TALJAERT, waarbij hij deed verstaan, dat hij, liefst te Leiden, de oprigting wenschte van twee scholen: eene, waarin de Latijnsche, Grieksche en Hebreeuwsche talen zouden worden onderwezen, en eene andere, waar onderwijs zou worden gegeven in de godgeleerdheid, en dat daarmede zou worden verbonden onderwijs in de wiskunde en in de wijsbegeerte; het onderwijs in de regten en in de geneeskunde werd tot later verschoven.

Ziedaar op eenmaal het beginsel zuiver gesteld, zooals

het op de buitenlandsche Hoogeschoolen veelal en vooral na de 13^e eeuw was verstaan. Eene gewigtige bediening van den Staat werd voorop gezet, hier de godgeleerdheid; maar die godgeleerdheid moest breed wezen en in *Studium generale* geworteld zijn, en daartoe werden toen zeer teregt wiskunde en wijsbegeerte voorgeschreven. Maar er moest voorbereiding tot die school vooraf gaan, en daartoe onderwijs in Latijnsche, Grieksche en Hebreeuwsche talen. Voeg bij de godgeleerdheid andere Faculteiten; bij de wiskunde en wijsbegeerte andere *Artes liberales*; bij de drie klassieke talen moderne talen, geschiedenis, enz., en Gij hebt een plan voor een Hoogeschool in 1876, en na eeuwen daarin niets anders dan een volkomen gezond plan. Gij moogt de wiskunde als vormend element van de Hoogeschool verwijzen naar het Gymnasium, en Gij moogt van het Gymnasium iets anders brengen naar de Hoogeschool: dat is aan een gril van den tijd overgelaten; maar drie dingen zult Gij door alle tijden heen hebben vast te houden: letterkundige en daaronder ook klassieke 1) vorming, wijsgeerige in verstandigen zin op-

1) *Klassiek*. Het woord had eerst betrekking op een Romeinschen stand, en daarna werden de beste Romeinsche schrijvers *Classici* genoemd, alzoo *Auctores classici*. Dit geschiedde onder CELLIUS in de 2^e eeuw. In dien zin is het woord voor voortbrengselen van letteren en kunst nog in gebruik, zoodat men b. v. een buitengewoon schoon muziekstuk of boek klassiek noemt.

Een tweede beteekenis van het woord, in nieuweren tijd daaraan gehecht, betreft de studie der oude letteren; en een derde beteekenis ziet meer bepaald op de Grieksche en Latijnsche taal- en letterkunde.

Deze drie beteekenissen leven in onzen tijd naast elkander voort, zoodat men verplicht is, bij het gebruik van dit woord aantewijzen, in welken zin men het bezigt. Eene klassieke opvoeding kan dan tegenwoordig beteekenen eene opleiding, inzonderheid in de Latijnsche en Grieksche talen, of eene opleiding in oude talen en letterkunde, of eene degelijke opleiding, ondersteund door alle goede middelen, welke daartoe strekken kunnen. De tweede beteekenis is bij ons wel de algemeenste.

gevat, en deze beide als voorbereiding en vorming tot eene gewigtige bediening in den Staat.

Die verstaan heeft, waarom Prins WILLEM wiskunde en wijsbegeerte heeft noodig geacht voor theologanten, kent de waarde van *Studium generale*.

Na weinige maanden werden te Leiden bij de theologische Faculteit de Faculteiten der regtsgeleerdheid en geneeskunde in het plan opgenomen, en, eene maand nadat dit was vastgesteld, werd de Hoogeschool ingewijd.

Opmerkelijk is het nog, dat de drie Gecommitteerden ter oprigting van de Leidsche Hoogeschool in hun eerste schrijven aan den Prins over deze zaak zeggen, dat zij wenschen te beginnen met de *wijsbegeerte* en de *redekunst* en daartoe aanbevelen Monsr. BOSULUS, en dit wel, toen er nog alleen sprake was van een theologische school. En van de acht eerste Professoren, die als blijvende Hoogleeraren werden aangesteld, mag hier met nadruk vermeld worden, dat er één was in de godgeleerdheid, twee in de regten, één in de geneeskunde, één in de wijsbegeerte en rhetorica, één in de Hebreeuwsche, één in de Grieksche en één in de Latijnsche taal, en alzoo behoorde de helft der Hoogleeraren tot de onderwijzers der *Artes liberales*.

En hierbij vergete men niet, dat er nog een voorbereidende school was, naar het bovengenoemde oorspronkelijke voorschrift van den Prins.

Onze voorvaderen hadden een zuiver begrip van hoogere opvoeding, en wij, die tegenwoordig leven, kunnen nooit genoeg aan hen vragen, wat wij doen moeten. Zij beoogden in waarheid veredeling van den mensch, die hooger zou worden opgevoed. Hem, die er nog aan twijfelen mogt, zou ik verwijzen naar het jaar 1603, alzoo 28 jaren na de oprigting der Leidsche Hoogeschool, toen HEINSIUS tot Hoogleeraar benoemd werd in de dichtkunst. Hierbij vragen wij nu niet, zooals men tegenwoordig doen

zou, of daaraan nu de grootste behoefte bestond. Onze voorvaderen zagen op meer dan behoeften; zij waren mannen van beginselen, van grondslagen. Zij wilden veredeling van den geest op de Hoogeschool, en stelden daarom een Hoogleeraar in de dichtkunst aan.

In 1631 zijn de bepalingen, bij de oprigting der Leidse Hoogeschool gemaakt, herzien. (*Wetten ende Statuten van de Universiteit tot Leyden*). Naar deze bepalingen heeft het Hooger Onderwijs in Nederland ongeveer in de hoofdzaken geleefd tot 1815; er werden graden gegeven in godgeleerdheid, regten en geneeskunde, en hiaraan de titel van Doctor verbonden, terwijl een *Studium generale*, dat is, wat tot een algemeene bredere beschaving leidt, in de vrije kunsten en wijsbegeerte was vertegenwoordigd. Hierin werd een graad toegekend van *Artium liberalium Magister et Philosophiae Doctor*.

Er waren er, die onze Hoogescholen bezochten met het doel, om dien titel te bekomen, maar ook anderen, die, na dezen titel verkregen te hebben, in de geneeskunde, regtsgeleerdheid of godgeleerdheid studeerden en alzoo den titel van Doctor in een van deze vakken voegden bij dien van Meester in de vrije kunsten. Zoodoende waren dus de Nederlandsche Universiteiten bijna op de oude leest geschoeid, bestaande namelijk uit de kern: wiskunde, wijsbegeerte, oude letteren en natuurwetenschappen, en daarbij, of zoo gij wilt, daaromheen, drie Faculteiten, die der godgeleerdheid, der regten en der geneeskunde.

Zoo was, in het kort, de toestand vóór 1815. In het Besluit van dat jaar heeft men de Faculteit der beschaving in tweeën gesplitst: die der wis- en natuurkunde en die der letteren en wijsbegeerte, zoodat in den ouden zin deze twee nieuwe Faculteiten te zamen *de vrije kunsten* omvatten.

Naar mijn inzien kwam het er nu vóór alle dingen op

aan, om, bij de herziening van dit Besluit van 1815, twee zaken onder het oog te houden: *a*, welke vakken, die tot eene hoogere bediening leiden, thans in Nederland op de Hoogeschool behooren onderwezen te worden; en *b*, welke *vrije kunsten* bovendien behooren te worden beoefend, om alzoo aan de Universiteiten van Nederland een karakter van Hooger Onderwijs te verzekeren, zooals in deze dagen gevorderd wordt. De *vrije kunsten*, die thans de hoogere beschaving bevorderen, kunnen niet juist dezelfde zijn, welke vroeger daartoe werden gebragt. In die vrije kunsten heeft altoos het wezen der Hoogescholen gelegen, en zal daarin blijven, zoolang er nog Hoogescholen zijn. Welke moeten alzoo daartoe gebragt worden in dezen tijd en in ons land, opdat Nederland zijne plaats handhave in het beschaafd Europa?

Het beste licht hierover kon niet uit het Buitenland opgaan; uit geen land bijna kan Nederland afleiden, wat voor ons volk de meest gewenschte inrigting is; kundige mannen alleen, zij, die den volksaard kennen en den tijdgeest, en die in de geschiedenis der beschaving te huis zijn, zij alleen konden de grondslagen aanwijzen, waarop een nieuwe wet op het Hooger Onderwijs in Nederland, in 1876, behoorde te berusten.

Van dit alles is helaas! niets geschied, en vandaar dan ook eene groote leemte in de regeling dezer gewigtige aangelegenheid.

4^e. HET HOOGERE.

Woorden zijn teekenen van gedachten, maar zij drukken bijna altijd een geheel geslacht van gedachten uit. Van daar, zelfs in de schoonste taal, velerlei misverstand onder de menschen, dat waarlijk niet altijd wordt weg-

genomen, zoo bij een goed zelfstandig naamwoord een goed bijvoegelijk wordt geplaatst. Onder *opvoeding* verstaat elk het zijne en voegt men daarbij het woord *goede*, dan meent toch elk voor zich onder de woorden *goede opvoeding* het zijne te moeten begrijpen. Zoo is het met het woord *onderwijs*, en in de Fransche taal is het met *educatie* en *instructie* evenzoo ¹⁾. De verwarring is zoo groot mogelijk, indien het onderwijs wordt gesplitst, en men voor elk deel een eigen woord gebruikt. Wat *Lager*, *Middelbaar* en *Hooger* Onderwijs is, wordt dan ook alleen begrepen, wanneer men eerst over de beteekenis daarvan gehandeld heeft, en, sedert de wet op het Middelbaar Onderwijs is in het leven getreden, verstaat niemand meer het woord *Middelbaar*, dan die deze wet van het begin tot het einde doorziet.

In het woord *Hooger* ligt eene niet mindere bron van verwarring, trouwens, tusschen *Lager* en *Hooger*, twee *comparativi*, ligt het onbestemde woord *Middelbaar*. Is Hooger dieper of breeder? Ziedaar reeds twee beteekenissen. De een hecht aan het woord Hooger het begrip van moeilijker te bereiken; de ander, het begrip van veel meer omvattend. Maar er zijn er ook, die in Hooger Onderwijs, zoowel als in Lager, den *mensch* begrijpen, ja, die al het onderrigt, wat leidt tot beschaving van den mensch en ontwikkeling van zijne betere vermogens, van opvoeding wel onderscheiden achten, maar toch meenen, dat zij twee takken zijn, die op denzelfden stam moeten geënt zijn, en die alzoo onderwijs en opvoeding in de praktijk niet scheiden, maar vereenigen. Aan de zulken zou ik gaarne met den edelen CHARLES BONNET de hand reiken met de woorden: "*Aux amis de la vérité qui sont aussi les miens.*"

1) Vergelijk GUIZOT, Essai sur l'histoire et sur l'état actuel de l'instruction publique en France. (Chap. I. De l'objet des établissemens d'éducation et d'instruction publiques).

Zonder twijfel is de hoogste opvoeding, die de mensch bekomen kan met het hoogste onderwijs, dat hem kan worden gegeven, *één*; het is zonder twijfel hetgeen zijn aard verbetert en hem tot God en onsterfelijkheid doet streven. Dat opvoedend onderwijs en die onderwijzende opvoeding zullen de beste zijn, die dit het meest bevorderen; het zal, zoo het goed is, geweven worden door al het opvoedend onderwijs en al de onderwijzende opvoeding, aan den mensch gegeven, in welken leeftijd of onder welke omstandigheden dan ook.

Om nu meer bepaald dat onderwijs te verstaan, hetgeen men gewoon is *Hooger* te noemen, hebben wij eerst stil te staan bij een onderrigt van eigen aard, hetgeen wel den mensch op het oog heeft, — want het wordt aan menschen gegeven en gewoonlijk aan jongere menschen, — maar waarbij de mensch toch eigenlijk meer gebruikt wordt als drager van kundigheden, die hem nuttig maken in de Maatschappij en hem alzoo ook in staat stellen, voor zijne persoonlijke behoeften te zorgen, maar die voor zijn hart en zijn hoofd overigens zouden kunnen worden gemist. Dit onderrigt noem ik *vak-onderwijs*.

Vak-onderwijs noem ik alles, wat betrekking heeft tot voorbereiding voor een handwerk, een ambacht of een bedrijf, een bediening, voor de uitoefening van het een of ander in de Maatschappij, om het even, of dit alles meerder of minder aanzien heeft; vak-onderwijs noem ik dus dat onderrigt, wat gevorderd wordt, om een jong mensch, die reeds genoegzaam beschaafd en ontwikkeld is als mensch, de kundigheden bij te brengen, die gevorderd worden voor de uitoefening der geneeskunst, voor de betrekking van regter, of den stand van pleitbezorger, voor den leeraar in de godsdienst, voor den onderwijzer in de natuurwetenschappen of de letteren. Het onderwijs, wat dezen behoeven voor hun stand, is hoogst gewigtig, maar voor zooverre het direct dient ter voorbereiding voor dien stand,

noem ik het *vak-onderwijs*. Die standen zijn inderdaad Hoogere standen, en zodoende mag dit vak-onderwijs zeker wel *Hooger* heeten; maar, daar dat woord *Hooger* bij onderwijs nu eenmaal in eene eigene beteekenis wordt gebruikt, is het noodig, de zuiverheid van die beteekenis in haar oud regt te herstellen. Aan het woord *Hooger* moet hier een zin gehecht worden van een geheel anderen aard, dan aan dien van stand.

Tot vak-onderwijs breng ik voorts al het onderwijs, dat gevorderd wordt tot het aanleeren van krijgswetenschappen, van waterstaat, van zeevaart, van scheepsbouw, van techniek in elke beteekenis, van landbouw, enz. Het onderwijs, hiertoe noodig, is dikwerf niet minder gewichtig dan hetgeen voor de bovengenoemde bedieningen gevorderd wordt; maar, hoe gewichtig ook, het moet toch weder heeten vak-onderwijs. Het wordt weder voorafgegaan door onderrigt, dat tot opvoeding en algemeene beschaving leidt.

Voorts behoort tot dit vak-onderwijs het onderrigt, dat aan den aanstaanden ambachtsman zal gegeven worden, of dat tot de vervulling van zekere eenvoudige bedrijven wordt vereischt, nadat de persoon, die het zal ontvangen, behoorlijk is opgevoed en in algemeene kundigheden onderwezen is.

Dus noem ik *vak-onderwijs* dat, wat de mensch als mensch voor hoofd en hart missen kan, maar dat hem nuttig maakt in de Maatschappij, doordien hij zulke kundigheden en hoedanigheden bezit, die voor de uitoefening van eene bediening, een ambt of een bedrijf onmisbaar zijn.

Denken wij ons nu voor een oogenblik den mensch buiten elke uitoefening van eenig bedrijf, dan behoeft hij velerlei ontwikkeling voor eigen persoon en voor de zamenleving met zijne evenmensen. Die ontwikkeling wordt verkregen door *opvoeding* en *onderwijs*; het zijn deze twee,

die ik op het oog had, toen ik ze straks wel twee noemde, maar ze toch verklaarde voor onafscheidelijk aan elkaar verbonden.

De woorden *educatie* en *instructie* kunnen in de plaats van de woorden opvoeding en onderwijs worden gebezigd.

Godsdienstig en zedekundig onderwijs behoort zeker in de eerste plaats tot opvoeding, maar onderwijs is hier niet genoeg: er moet ook worden gevormd en vervormd; *de mensch* moet worden aangesproken. En bij de oefening van het verstand en bij de uitbreiding der kennis moet het hart zoo dikwerf als het pas geeft, worden opgeroepen. Inderdaad: hij, die instructie en educatie van elkander scheidt, voedt zeker niet op en onderwijst zeker niet.

In onzen tijd wordt aan opvoeding van den mensch veel te weinig waarde toegekend; het is alsof wij menschen thans zijn deelen van een groot werktuig, dat in voortdurende beweging moet gehouden worden; men verlaagt het persoonlijk bestaan op aarde tot het vervullen van een soort van mierenwerk. Zelfs het Hooger Onderwijs wordt in den kring dier beschouwingen meer en meer medegesleept, zoodat de Hoogescholen thans voor velen zouden gesloten zijn, indien er niet op werd voorbereid tot een stand in de Maatschappij.

De kinderen van behoeftigen verkrijgen op de Lagere scholen eenig opvoedend en onderwijzend onderrigt. Zij leeren daarbij de moedertaal gebruiken, bekomen eenig begrip van rekenkunde, en eenige algemeene kennis van geschiedenis en aardrijkskunde. Met deze kundigheden worden zij veelal naar een ambacht of een bedrijf gezonden, hebben dan nog eenig godsdienstig onderrigt te wachten, maar ook niet meer. De Burgeravondscholen, waarop veel beste kennis wordt verspreid, zouden in de steden voor deze klasse een zegen zijn; maar alsnog wil men hiervan niet algemeen gediend wezen.

De kinderen van meer gegoeden ontvangen als opvoedend en onderwijzend onderrigt, behalve kennis van Nederlandsche taal, ook kennis van nieuwere, vreemde talen. Zij bekomen een breeder onderrigt in geschiedenis en aardrijkskunde, en voegen bij de rekenkunde de elementaire wiskunde, bovendien letterkunde, en ontvangen veelal onderrigt in teekenen en muziek. In den lateren tijd is daarbij op de Hoogere Burgerscholen nog kennis der natuur gevoegd en van andere zaken, die ik hier met stilzwijgen voorbijga. Dit alles leidt tot aanzienlijke uitbreiding der beschaving, en zeker tot groote vermeerdering van kennis.

Langs andere wegen behoort echter aan deze jonge menschen voedsel voor het hart te worden aangeboden, en het is juist dit, namelijk godsdienstige ontwikkeling, wat hier, naar het oordeel van bevoegde mannen ontbreekt.

Bezoeken deze jonge menschen later de vakscholen, zooals de Polytechnische, de Zeevaartkundige, de Militaire school, enz. zoo wordt hun veel meer kennis van natuurwetenschappen, wiskunde, teekenen enz. bijgebracht, dan zij bezaten, en zij worden tevens tot een vak bekwaam gemaakt.

Eindelijk behooren jonge lieden, die voor Hooger Onderwijs bestemd zijn, in deze dagen te ontvangen opvoeding en onderwijs, die leiden tot vorming van hart en hoofd en kennis van wiskunde, aardrijkskunde, geschiedenis, nieuwe talen en letterkunde, maar ook die oude talen, waarvan het vormend vermogen op den mensch sedert eeuwen als beslissend is erkend, en alzoo ook hare letterkunde; voorts onderrigt in teekenen en muziek en in andere schoone kunsten, als poëzie, en eindelijk in de beginselen der redeneerkunde en welsprekendheid en in de kennis der natuur.

Dit alles uitvoerig en grondig te leeren is onmogelijk, en op het *quantum* komen wij dus nader terug, maar

wat er zal geleerd worden, helderheid en klaarheid moeten op den voorgrond staan, en alles van de genoemde reeks zal moeten strekken tot de vorming van den mensch, die niet tot een privaat bedrijf, maar tot eene bediening in de Maatschappij wordt opgeleid, waarin hij later het *algemeen belang* zal behartigen.

In de opleiding, die deze laatste jongelingen aldus ontvangen, ligt nog geen voorbereiding genoeg, om zich aan de wetenschappen over te geven, die voor het algemeen in hare toepassing van zoo groote waarde zijn, als godgeleerdheid, regtsgeleerdheid, geneeskunde, enz. Er moet nog meer opvoeding als mensch, er moet nog meer onderwijs van fundamenteelen aard worden bijgebracht, om den jeugdigen mensch voortebereiden voor de grondige beoefening der uitnemendste takken van menschelijke kennis, om deze later tot heil der Maatschappij goed te kunnen uitoefenen; *en die laatste opvoeding en dat laatste onderwijs, daarin is thans het Hoogere gelegen; daarin ligt bij voorkeur hetgeen de hooger onderwezenen kenmerkt en onderscheidt.*

Men kan dus gevoegelijk hetgeen behoort tot de voorbereiding van hen, die als godgeleerden, staats- en regtsgeleerden, geneeskundigen, natuurkundigen en letterkundigen in de Maatschappij zullen optreden, verdeelen in het eerste of *inleidend* onderwijs, dat men gewoonlijk aan jonge kinderen geeft; in *beschavend* onderwijs, hetgeen zij deelen met jonge lieden van den beschaafden stand in het algemeen; in *Hooger* Onderwijs, dat hen tot de genoemde hoogere bedieningen als mensch geschikt maakt, en in *vak*-onderwijs, dat hen tot de uitoefening der genoemde bedieningen in het bijzonder voorbereidt.

In al dit onderrigt — het behoeft niet gezegd te worden — zijn opvoeding en onderwijs in waarheid onafscheidelijk; maar in de drie eerste reeksen moeten zij onderling naauw verbonden zijn. Wat kan men aan het

kind leeren, wat niet tevens opvoedend zijn zou; wat aan den jongen, dat hem niet tevens tot mensch zou vormen; en wat aan den jongeling, wien eene hoogere bediening in de Maatschappij wacht, indien zijn hoofd en zijn hart niet op de beste wijze tot één geheel verbonden zouden worden? De naam *hooger* kan dus voegzaam passen op de zoo even genoemde drie eerste reeksen van onderrigt; hij wordt echter zonder iemand of iets te kort te doen, bij voorkeur gebruikt, niet voor het wetenschappelijk onderrigt, dat onmisbaar is voor een van de zes genoemde bedieningen, maar voor de bijzondere opvoeding van den mensch, die noodzakelijk geacht wordt, afgescheiden van alle wetenschappen, om die bediening naar waarde te vervullen.

Wat alzoo den geest, den zin en de strekking betreft van het onderrigt, dat tot eene goede uitoefening van de zes genoemde bedrijven noodig is: men kan het in de vier genoemde deelen splitsen, en deze vier deelen op een, twee, drie of vier scholen vertegenwoordigen. Men doet dit tegenwoordig op drie: de Lagere school, het Gymnasium en de Hoogeschool. Wij zullen later onderzoeken, of dit goed is.

Ik heb een groot deel van mijn leven doorgebracht in het geven van Hooger Onderwijs, en mij dus moeten eigen maken, wat dit doel van mijn maatschappelijk leven beteekende. En dit was voor mij van te meer gewigt, omdat ik, aanvankelijk voor de heilkunde bestemd, in mijne jeugd niet die opleiding ontvangende heb, welke men toen gewoon was te geven aan de zoodanigen, die eene Hoogeschool zouden bezoeken. Die Hoogeschool heb ik bezocht van mijn 16de tot mijn 22de jaar, dus vroeg genoeg, maar niet te vroeg, om het onderwijs, aldaar gegeven, goed te kunnen volgen. Maar vóór mijn 16de levensjaar heb ik veel te weinig goed voorbereidend onderwijs genoten niet slechts in alle talen, maar in alles, wat een

jong mensch behoeft, om de Hoogeschool met vrucht te bezoeken, en aldaar natuurwetenschappen en geneeskunde te beoefenen, zooals ik aan de Hoogeschool gedaan heb.

Het gemis van eene goede voorbereidende opleiding heb ik gelukkig vroeg gevoeld, maar eerst later zooveel mogelijk kunnen herstellen. Over niets heb ik meer nagedacht, dan over hetgeen mij ontbrak en wat ik in het bezit van anderen zag. En toen ik, eerst als onderwijzer aan de Klinische School te Rotterdam en later als Hoogleraar te Utrecht optrad, heb ik niet opgehouden, zooveel in mij was, te overwegen en aan mijne leerlingen medetedeelen, wat zij te doen hadden, om beter te slagen, dan ik geslaagd was. Door eigen ervaring geleid, eerst als leerling, later als leermeester, ben ik dan tot de volgende uitkomst gekomen, die meer en meer in mij is bevestigd geworden: *Hooger Onderwijs heeft die vorming van den mensch tot doel, waardoor hij het algemeen belang in breeden en hechten zin opregt bevorderen kan.* Kan hij dat belang alzoo bevorderen, dan bezit hij zelf die vorming, welke hem maakt tot een *karakter*. Ik ga dus uit van den *mensch*, van den *persoon*; dat onderwijs, dat *hooger iets* moet natuurlijk hem persoonlijk in de eerste plaats tot heil strekken; maar daar de mensch ook tot de Maatschappij behoort, moet dat *hooger iets* ook der Maatschappij ten zegen kunnen zijn, *zoo hij daartoe geroepen wordt.*

Dat *hooger iets* heb ik genoemd *breed* en *hecht*. Onder *hecht* versta ik gezond, in verstandelijken en zedelijken zin; en onder *breed* versta ik *ruim, mild*, ook als Gij wilt *hoog*; maar nooit hoog in den zin van moeilijk te verstaan, of zwaar te begrijpen. Onder het Hoogere, wat bij Hooger Onderwijs weleer bedoeld werd en nog bedoeld wordt, begrijp ik natuurlijk ook wetenschappen; en versmaad hare toepassing niet maar het hoogere ligt boven beide.

Mijn eerste doel ligt in den *mensch*; dien wensch ik meer

ontwikkeld, en het is mij ten slotte om het even, hoe hij aan die ontwikkeling komt. Maar daar ik zoowel bij mijzelven, als bij anderen gezien heb, dat dat Hoogere niet bij voorkeur en zeker niet bij uitsluiting, door de beoefening der wetenschappen verkregen wordt, maar soms als aangeboren schijnt en langs den weg der bezwaren en oefening in het leven, bij uitnemendheid wordt ontwikkeld, zoo ben ik zooverre van de meening verwijderd, als ik wezen kan, dat Hooger Onderwijs mag genoemd worden: *inleiding tot de wetenschap en hare toepassing*.

Ik zal in deze eenvoudige brochure bij niets langer blijven stilstaan, dan hierbij, om deze zaak, die in de harten van duizenden alzoo leeft, als ik haar zoeven teekende, ook, zoo ik hoop, in de hoofden van eenigen te doen plaats nemen. Waarlijk het is mijne inventie niet; geen spoor van onderscheiding komt mij hierin toe; integendeel, toen ik haar het eerst vernam, kwam zij mij als eene groote dwaling voor. Zeer vele anderen verstaan haar, en sommigen welligt nog beter dan ik, zooals hieronder nader blijken zal. Maar ik wil op eenvoudige wijze doen zien, wat ik onder datgeen versta, wat men noemt het *Hoogere* in Hooger Onderwijs; en ik ben daartoe te meer verplicht, omdat de uitnemende heer HEEMSKERK, die door zijn gansche leven zoozeer uitdrukt, dat hij juist de man van dat echt Hoogere is, in de wet op het Hooger Onderwijs, dat Hoogere geheel en al miskent, en die wet alzoo vestigt op grondslagen, die, naar mijne meening, ten eenenmale onjuist zijn. De Minister vergunne mij hier die vrijmoedigheid, welke door het gewigt der zaak geëischt wordt. Ook al ware zijn wet onveranderd door de Tweede Kamer aangenomen, zou ik het land beklagd hebben om eene wet, waarvan het beginsel, naar mijne meening, niet slechts onjuist, maar schadelijk is in onzen tijd en in ons land. In Art. 1 toch van het Ontwerp, door den Minister

voorgedragen en door de Tweede Kamer aangenomen, lezen wij het volgende: „*Hooger Onderwijs omvat de vorming en voorbereiding tot zelfstandige beoefening der wetenschappen en tot het bekleeden van maatschappelijke betrekkingen, waarvoor eene wetenschappelijke opleiding vereischt wordt.*”

Vooreerst zij het mij vergund op te merken, dat mij de ondervinding geleerd heeft, dat van honderd jongelieden, die aan de Hoogeschool komen, om Hooger Onderwijs te ontvangen, en haar met lof verlaten, welligt geen tien tot eene zelfstandige beoefening van wetenschappen gebracht worden. Deze ervaring is niet slechts de mijne, maar zij is algemeen. Het is een feit, dat zij, die mogen heeten goed gestudeerd te hebben, veelal wel eenige kennis en zelfs ook wel eenige wetenschap gezameld hebben; maar tot zelfstandige beoefening der wetenschappen opklimmen, dat ziet men op alle Hoogescholen, waar dan ook, slechts bij uitzondering. En waar men dit ziet, daar ziet men het van de zoodanigen, die zonder Hoogescholen te bezoeken, toch wel eene gewenschte hoogte zouden bereiken.

Ik moet dus het eerste doel van het Hooger Onderwijs, door den Minister genoemd, uit volle overtuiging verklaren, onjuist te zijn; maar ik ga nog veel verder: onze tijd is verdoeld op het stuk van *weten*, en houdt dat weten voor een *summum bonum*. Overal weêrgalmt het: kennis, kunde en wetenschap, en ziet men voorbij, dat er juist in onze dagen aan iets geheel anders behoefte is. Men heeft behoefte aan zelfstandigheid en inzonderheid in die standen, welke in den Staat *Hooger* genoemd worden. Zoo is dan in den tegenwoordigen tijd het weten zeker niet het hoogste, en zoo mag dan ook, naar mijn oordeel, in eene wet op het Hooger Onderwijs, zelfstandige beoefening van wetenschap niet als eerste doel worden genoemd. Niets toch zou in ons land in dezen tijd ongelukkiger zijn, dan dat op de Hoogescholen

bij voorkeur *zelfstandige beoefenaars van wetenschappen* zouden gevormd worden. Zoo het bereikbaar was, ware het eene ruïne voor het land.

De wetenschappen geven aan hare zelfstandige beoefenaars een waarachtigen gelukstoestand, en zelf ken ik het onschatbaar voorregt, zij het dan ook op eenvoudige wijze, in zelfstandige beoefening van wetenschappen een deel van mijn leven te hebben doorgebracht; maar zulk een leven is uit den aard der zaak een egoïstisch bestaan, en daarvoor behoeft de Staat bij voorkeur geene scholen op te rigten. Anderen, die geene zelfstandige beoefenaars der wetenschappen zijn, maar die de wetenschappen hoogachten om het heil, dat zij kunnen verspreiden, brengen haar naar buiten, onder het volk, in de maatschappij. Hunne opleiding is het doel van den Staat bij de oprigting en handhaving van Hoogeschoolen, *voor zoo verre het den kring van het weten betreft*, welke kring intusschen een klein gedeelte is van datgene, wat tot de roeping van het Hooger Onderwijs behoort.

Maar voorziet in dit alles niet het laatste gedeelte van Art. 1 der wet, waar wij lezen, dat Hooger Onderwijs opleidt tot *„het bekleeden van maatschappelijke betrekkingen, „waarvoor eene wetenschappelijke opleiding vereischt wordt?“* Geenszins, want aan het eind leest men: *waarvoor een wetenschappelijke opleiding vereischt wordt*. Hieruit blijkt ten duidelijkste, dat naar de wet de Hoogeschool wel op het oog moet hebben de Maatschappij en zekere betrekkingen, die in die Maatschappij te vervullen zijn, maar dat de Hoogeschool hier geene andere vorming of voorbereiding op het oog heeft, om tot die betrekkingen geschikt te maken, dan eene *wetenschappelijke*. De Minister acht dus het doel der Hoogeschool wetenschappelijke opleiding: *a*, tot zelfstandige beoefening der wetenschap; *b*, tot voorbereiding voor eenige standen in de Maatschappij.

Hij kent alzoo aan de beoefening van wetenschappen uitsluitend de kracht toe, om te komen tot datgene, wat men in het Hooger Onderwijs het *Hoogere* noemt, en juist hierin ligt mijn onoverkomelijk bezwaar.

De een wordt door beoefening der technische wetenschappen in waarheid voorbereid voor de techniek; een ander wordt door de beoefening der scheepsbouw-wetenschap opgeleid tot de scheepsbouwkunde; maar bij de standen, voor wie men Hooger Onderwijs noodig acht, wordt er nog iets anders gevorderd dan de wetenschappen, welke overigens voor die standen onmisbaar zijn. Hier is de wetenschap niet het eenige onmisbare; integendeel, die wetenschap vermag op zich zelve niets van datgene, wat onder Hooger Onderwijs behoort te worden verstaan, en men zal dit erkennen, indien men er naast stelt het onderwijs in industrie, scheepsbouw enz.

Zien wij, eer wij verder gaan, hoe de Tweede Kamer over den grondslag denkt, waarop de wet is opgetrokken, maar bepalen wij ons daarbij tot de openbare debatten in het Bijblad vermeld.

De heer ROMBACH opent het strijdperk, op eene wijze, waarop hij door niemand is gevolgd. Hij spreekt wel alleen over natuur- en geneeskundigen, maar drukt daarbij toch genoegzaam uit, dat hij op de Hoogeschool geene breede institutie verlangt; hij acht voor natuur- en geneeskundigen de beoefening der Latijnsche en Grieksche talen onnoodig, en beroept zich hierbij op het oordeel van zeer vele deskundigen, ook op dat van den Hoogleeraar DONDERS, die wel niet heeft gezegd, dat oude talen voor Doctoren in de geneeskunde onverschillig zijn, maar die toch zeer duidelijk heeft verklaard in zijne redevoering, verleden jaar in de Maatschappij van Geneeskunde gehouden, dat oude talen voor geneeskunst-oefenaren, die de kunst in haren geheelen omvang zullen uitoefenen, volstrekt geen vereischten zijn. Het is dus den heer ROMBACH

niet euvel te duiden, dat hij aan die oude talen alzo niet veel waarde hecht. Die nutteloosheid van oude talen strekt de heer ROMBACH ook geheel uit over de natuurkundigen; hij wil dus voor twee van de vijf Faculteiten, die thans bij onze Hoogescholen bestaan, geen oude talen meer, en hij zal alzo ongetwijfeld voor beide Faculteiten alles nutteloos achten, wat behoort tot die algemeene vorming, waardoor men gewoon is, het Hooger Onderwijs van elk ander onderwijs te onderscheiden.

Behouden de oude talen en hare letterkunde echter alsnog dezelfde kracht voor den hooger onderwezene, die zij weleer hadden? Neen, zij zijn thans voor hem veel meer noodzakelijk dan vroeger, want onze tijd is een tijd van napraten, van blindelings zekeren stroom volgen; eenige Cato's meer zullen geen land schaden en zeker niet Nederland. Zoowel het eenvoudige en natuurlijke; als het frissche en jeugdige, het kernachtige en zelfstandige, dat de beoefening der klassieke talen ter navolging aanbiedt, zijn zoovele corrigentia van tegenovergestelde hoedanigheden van mij en van U, ons door den stortvloed der ons omgevende indrukken geworden. Oxford en Cambridge blijven dan ook onwrikbaar in de bres staan, om den heilzamen invloed van oude letteren en wiskunde op de tegenwoordige beschaving te verdedigen. Zij worden ondersteund door Eton en Harrow. Te Harrow, een voorbereidende school voor de Hoogeschool, werden onder vele anderen Lord BYRON en Sir ROBERT PEEL opgeleid. Te Eton is een collegie, door HENDRIK VI in 1446 gesticht, een school, waar inzonderheid oude letteren beoefend worden en waar ongeveer 800 kweekelingen verkeerden, waarvan slechts 70 zijn gesubsidiëerd. Zij kweekte ter voorbereiding tot de Hoogeschool een tal van beroemde mannen als BOYLE, WALPOLE, GRAY, CHATHAM, FOX, GREY, CANNING en WELLINGTON. Engeland moet steeds het eerst genoemd worden, wanneer er sprake is van

achting voor de oudheid als bron van eene breedere ontwikkeling, waarvan de Staat rijpe vruchten plukt.

Voor den heer ROMBACH is de kennis der geneesmiddelen een hoogere wetenschap; de ontleedkunde en de ziektekunde zijn het volgens hem evenzoo; maar deze wetenschappen behooren naar denzelfden heer alweder niet tot het Hoogere, want de niet-gepromoveerde arts moet daarin worden geëxamineerd.

Ziedaar ons nu dadelijk in het midden der verwarring, die er leeft in de beteekenis van Hooger Onderwijs, eene verwarring, die tot groot nadeel van het ware Hoogere onder ons vrij algemeen wordt gedeeld. Dat noemt men gewoonlijk Hooger, wat op de bestaande Hoogeschoolen wordt onderwezen; terwijl inderdaad een groot deel der aldaar onderwezen wetenschappen in het geheel niet mag heeten dien breedere omvang te bezitten, welke het onderscheid vormt tusschen een uitstekend staatsman en een redacteur van een politieke courant; tusschen een uitnemend pleitbezorger en een zaakwaarnemer; tusschen een voortreffelijken prediker en een catechiseermeester; tusschen een beroemd arts en een gewoon platelands heelmeeester; tusschen een geoefend natuurkundige en een persoon, die *dissolving views* vertoont.

De vijf in de tweede plaats genoemden kunnen het, zegt men, zonder Latijn en Grieksch doen; maar over de vijf eersten wordt hier gehandeld. De heer ROMBACH zegt, dat de oude talen geen vereischten zijn voor *natuurwetenschappen*; en hij heeft regt, zoo te spreken, als er gehandeld wordt over Hooger Onderwijs in den zin van inleiding in wetenschappen en hare toepassing; maar waar er sprake is van *vorming van den mensch*, die wetenschappen voor zich en anderen uit een verhevener standpunt ten goede zal aanwenden, daar verandert het tooneel.

De heeren ROSENSTEIN, EVERS, PLAYFAIR zijn door den heer ROMBACH in de Tweede Kamer aangevoerd als

tegenstanders van de beoefening der oude talen voor geneeskundigen. Inderdaad de talen als talen zouden voor de geneeskunde tegenwoordig vrij wel kunnen gemist worden, maar de geneeskundige heeft buiten de geneeskunde nog behoeften, en op die behoeften had de heer ROMBACH niet het oog. De tijd is zeker voorbij, dat de geleerde stand een geprivilegiëerde is, maar de tijd is niet voorbij, dat de geleerden iets anders moeten zijn dan geleerden; integendeel: die tijd is juist de tegenwoordige. Onze tijd heeft voor geleerdheid iets anders in de plaats gesteld, en dat iets anders eischt zoodanige middelen van beschaving, dat bedrijven als die van beroemde technikers hierbij niet mogen worden ingehaald. WATT, STEPHENSON, WEDGWOOD konden het buiten het Latijn en Grieksch best stellen, even als duizende anderen die zich aan de techniek hebben gewijd; maar de stelling van een geneeskundige is een andere, dan die van een techniker.

Om de kunsttermen van het vak te leeren kennen, zou de geneeskundige best met een woordenboek kunnen volstaan, zooals de heer ROMBACH terecht opmerkt; maar het is hier te doen om iets anders. Ware de zaak zoo eenvoudig, dan zou er geen wet op het Hooger Onderwijs noodig zijn, en de Hoogeschoolen konden in vakscholen worden opgelost.

Door de auctoriteiten, door den heer ROMBACH aangevoerd, wordt beweerd, dat men zich bij de opleiding van geneeskundigen moet bepalen bij hetgeen *nuttig* en *noodig* is. Volkomen juist; er wordt over niets anders gehandeld; maar *nuttig* en *noodig* is, zonder tegenspraak, kennis van de Latijnsche en Grieksche talen, indien er gesproken wordt over een geneeskundige, die onder de Hooger onderwezenen een plaats zal innemen. Het komt er op aan, of men de natuur- en geneeskundigen wil behouden onder de Hooger onderwezenen, dan wel of

men hen daarvan verwijderen wil. Men beslisse dit; maar blijft men ze daaronder rangschikken, dan moeten zij onderwezen worden, zooals men dat voor Hooger onderwezenen *nutlig* en *noodig* acht. De natuurstudie is daarom voor den geneeskundige alleen als voorbereiding niet voldoende, omdat daarin ontbreken die grondslagen, welke altijd zijn erkend als fundamenten eener hoogere institutie; want van de natuurkundigen is op hunne beurt terecht geëischt, dat zij, om de natuur goed te verstaan, eene ontwikkeling behoeven, die de wetenschappen der natuur hun niet geven kunnen.

De heer JONCKBLOET heeft den heer ROMBACH op het door hem aangevoerde volkomen wederlegd. Hij heeft aangetoond, dat niet slechts in Duitschland klassieke studiën onmisbaar worden geacht voor geneeskundigen, maar dat men zelfs in Frankrijk, waar men een tijd lang die studiën voor het doel minder waardeerde, is teruggekeerd tot eene meer klassieke vorming van geneeskundigen. Zoo het hem ware ingevallen, zou hij zeker aan den heer ROMBACH hebben voorgesteld, om hem namen van Nederlanders te willen noemen, die in natuur- en geneeskunde zonder klassieke studie geworden zijn wat de volgende mannen zijn geweest, die Nederland tot sieraad verstrekt hebben, en die aan eene oorspronkelijk beste opleiding en vooral aan klassieke vorming te danken gehad hebben, wat zij voor het Vaderland geweest zijn. Hij zou dan, de nog levenden verzwijgende, de volgende namen genoemd hebben van mannen, die natuur- of geneeskundige wetenschappen hebben beoefend en die alle onder het Besluit van 1815 hebben geleefd en gewerkt: VORSELMAN DE HEER te Deventer; VAN SWINDEN, G. VROLIK, W. VROLIK, THIJSSSEN, LANDT, H. C. V. D. BOON MESCH, VOÛTE te Amsterdam; THOMASSEN A THUESSINK, V. SWINDEREN, H. C. VAN HALL, CL. MULDER, BROUWER, de beide ERMERINS, STRATINGH, BAART DE LA FAILLE te Groningen; N.

C. DE FREMERY, SCHRÖDER, WOLTERBEEK, BLEULAND, B. F. en ALEX. SUERMAN, SCHROEDER VAN DER KOLK, HOEK, G. MOLL, WENCKEBACH, MIQUEL, R. VAN REES te Utrecht; BRUGMANS, REINWARDT, C. PRUYS V. D. HOEVEN, J. V. D. HOEVEN, DE VRIESE, UYLENBROEK, BROERS, A. H. V. D. BOON MESCH, KAISER, VERDAM, HALBERTSMA te Leiden. Onder deze waarlijk aanzienlijke mannen in twee Faculteiten, in een kort tijdsbestek en in een klein land waren er velen, die in het keurig schrijven van Latijn bij voorkeur het kenmerk zagen van een beschaafd man; en de anderen waren, zonder uitzondering, mannen van een bredere letterkundige ontwikkeling en van echt klassieke vorming.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft klassieke studie uitnemend in de Tweede Kamer verdedigd en wel op eene wijze, die zijn eigendom is. Het is genoeg, hier zijn keurige woorden aantechalen. Hij begint met klassieke studie te noemen *gymnastiek des geestes*, en hij gaat dan voort: „Waarin is de oorzaak van het verschijnsel? „Waren *de ouden* wijzer dan de menschen van dezen tijd? „Ik zou dit niet durven bevestigen. De oorzaak van de aantrekkelijkheid en de waarde der oudheid ligt, geloof ik, „eenvoudig hierin, dat de volken, die wij *de ouden* noemen, omdat zij lang vóór ons geleefd hebben, veel *jonger* waren dan wij; zij vormden de jongelingschap der „menschheid. Zij hadden eene frischheid van levensbevatting en eene kracht van uiting en vooral éénheid in „denken en weten boven ons vooruit. Daartegenover „staat, dat zij in specialiteiten, in hoeveelheid van opmerkingen natuurlijk zeer veel bij ons achter stonden.

„Het weten was bij de Grieken ééne zaak; er was in „zekeren zin maar ééne wetenschap, en er was eenerlei „leven, dat op den voorgrond trad en geoordeeld werd, „bijna uitsluitend den geheelen mensch te omvatten, en „het waardigste te zijn wat een mensch kon kennen en „beoefenen, namelijk het openbare leven. Daaraan heb-

„ben de beste schrijvers der oudheid eenheid, kracht,
 „beslistheid en helderheid te danken. Daarenboven moet
 „ook aan de uitnemende geschiktheid van de oude talen,
 „om daarin wetenschappelijk te denken, aan het weten-
 „schappelijke, dat in de taalvorming zelve ligt, aan de
 „gereede uitdrukking van iedere nuance, mijns inziens,
 „van de gedachte het vormend karakter van de klassieke
 „studiën worden toegeschreven.”

„Wat echter de oorzaak ook zij — daarover kan na-
 „tuurlijk door anderen weer anders gedacht worden —
 „dit is zeker, dat het verschijnsel bestaat, en dat men
 „niet ten onregte op de ondervinding wijst, die leert,
 „hoe zij, die de hoogst bereikbare beschaving en kennis
 „in de Maatschappij verkregen hebben, meest allen klas-
 „sieke voorbereiding genoten.”

„Ik zal niet herhalen de getuigenissen over de klas-
 „sieke vorming voor natuur- en geneeskundigen van de
 „meest bevoegden in de laatste jaren: zij zijn door den
 „geachten Afgevaardigde uit Winschoten aangehaald; ik
 „zal ook niet herhalen — ofschoon zij mij heeft getrof-
 „fen door haar juistheid — de vergelijking, in de nota
 „van dien geachten Afgevaardigde gemaakt, tusschen de
 „vormende kracht van de zoogenaamde humaniora, die
 „in de 15de en 16de eeuw in Europa weder in eere kwa-
 „men, na langen tijd door bijkans iedereen, met uitzon-
 „dering van zeer weinigen, verwaarloosd te zijn geweest;
 „tusschen de vormende kracht, welke die humaniora toen
 „hebben uitgeoefend op het denken en werken van de
 „Europesche volken, en de vorming, die elk jeugdig ge-
 „moed ondervindt, wanneer het zich een tijd lang met
 „die voorbereidende studiën bezig houdt.”

Deze woorden van den Minister zijn uitstekend, en
 klassieke studie kan door niemand schooner verdedigd
 worden dan door hem is geschied. In zooverre is de
 Minister een warm voorstander van Hooger Onderwijs.

Die opleiding acht hij onmisbaar voor Hooger onderwezenen, en voorts oefeningen in nieuwere talen en letterkunde, geschiedenis, aardrijkskunde, wiskunde en natuurwetenschappen, ook in de redeneerkunde en uiterlijke welsprekendheid; in het kort, wat hij alsnu tot het Gymnasiaal onderrigt heeft gebragt. Het overige, wat tot de Hoogescholen behoort, noemt de Minister *vak-studie*.

De zaak is van de hoogste waarde, en gaan wij dus na, wat er in de Tweede Kamer verder gesproken is naar aanleiding van de nieuwe wet, die in Art. 1 de bepaling bevat van hetgeen onder Hooger Onderwijs moet worden verstaan.

De Commissie in zake van Hooger Onderwijs voor 1849 geeft de volgende bepaling: „Onder Hooger Onderwijs „wordt verstaan zoodanig onderrigt, dat onmiddellijk vormt „en voorbereidt tot die Maatschappelijke betrekkingen, „waarvoor grondige studie noodig is, en de kweekelingen opleidt tot een helder inzicht in de wetenschap en tot „hare toepassing in het praktische leven.” — Tegen deze definitie is niet het minste bezwaar, en ik begrijp niet, waarom de Minister haar niet gebezigd heeft. Zij had echter korter kunnen zijn, maar zet teregt *vorming* en *voorbereiding van den mensch* op den voorgrond.

De Hoogleraar OPZOOMER, lid dier Commissie van 1849 geeft deze bepaling: „Het onderwijs op de Hoogeschool omvat het geheele stelsel der menschelijke kennis in de vier Faculteiten, van Wijsbegeerte, Geschiedenis en Letteren, van Wis- en Natuurkunde; van Regts- en Staatswetenschappen, en van Geneeskunde.”

In deze definitie is het woord kennis in de plaats van wetenschap gesteld en teregt; wetenschap is ook niets anders dan geordende kennis. Maar er ontbreekt hier in de bepaling weder de *vorming van den persoon*, die de kennis zal zamelen.

De heer GEERTSEMA heeft tegen eene definitie van Hooger Onderwijs in de wet zijn stem verheven; in zijn vroe-

ger project komt zij dan ook niet voor. Inderdaad: eene definitie kan ontbreken, zoo men lijsten van vakken geeft, waarin onderwezen wordt; maar zij is onmisbaar, indien de kern van het Hooger Onderwijs wordt geplaatst in opvoeding van den mensch.

De Minister is ten aanzien van den eigenlijken zin van het Hooger Onderwijs niet standvastig gebleven. Zijn eerste ontwerp hield in, dat tot het Hooger Onderwijs ook zou behooren het militair onderwijs, en voorts dat, wat op het marine-instituut wordt gegeven enz.; maar niet, wat thans tot de polytechnische school behoort.

Het mag verwondering wekken, dat de Minister toen militair en maritiem onderwijs heeft willen plaatsen naast dat in letteren en regten. Niet dat vorming van den mensch ook hier niet noodig zijn zou; maar die vorming kan toch eene geheel andere wezen, terwijl de stand op uitstekende wijze kan worden bekleed. Zoo ik niets anders noemde dan letterkundige vorming, zou de zaak reeds volkomen beslist zijn.

Voorts, waar de polytechnische school behoort, daar behooren ook de militaire en de maritieme scholen, maar nooit bij Middelbaar Onderwijs, evenmin als bij Hooger of bij Lager; deze scholen zijn vakscholen, en THORBECKE heeft vakscholen en Middelbare scholen met elkander verward. De Minister HEEMSKERK verwacht vakscholen met Hoogeschoolen, en de eerste conceptwet van 1868 is daarom merkwaardig, dat velerlei wetten op velerlei onderwerpen in *een* boekje vereenigd zijn, zonder eenig verband, behalve dat het woordeke *Hoog* voor elke wet geplaatst is.

Uit het eerste concept van den Minister was intusschen afteleiden, dat hij nooit een conceptwet op het Hooger Onderwijs zou voordragen, waarin opvoeding van den mensch op den voorgrond staan zou.

Uitstekend zijn de woorden van den heer LENTING (Bijblad pag. 972) als hij zegt: „Volgens mijne opvatting zal

„het Onderwijs aan de Academie, vormend en leidend,
 „slechts moeten strekken, om den grond te leggen,
 „waarop later ieder voor zich de wetenschap verder kan
 „voortbouwen.”

Ik geloof, dat in deze woorden het meest van nabij is uitgedrukt, waar het bij Hooger Onderwijs op aankomt, en ik zou bijna durven beweren, dat deze woorden van den heer LENTING de beste zijn, die in de Tweede Kamer over de beteekenis van Hooger Onderwijs zijn gesproken. Hetgeen ik dan ook beoog is niets anders, dan hetgeen door hem is gezegd, mits men wetenschap opvatte in den zin van *useful knowledge*.

Na deze woorden van den heer LENTING zegt de Minister, dat er veel voor te zeggen is, om het onderwijs van de polytechnische school naar het Hooger Onderwijs over te brengen, en hij verwerpt dus geheel en al den zin, die in de woorden van den heer LENTING zeer duidelijk is uitgedrukt. Mij is dit van den uitstekenden man een raadsel. Neem ik slechts studiezin en niets anders, dan kom ik reeds tot een geheel andere uitkomst. De echte discipel van de Hoogeschool moet zijn geheele leven door blaken van lust voor studie; daaraan twijfelt geen mensch en zeker niet de Minister.

En de polytechniker, de militair, de zeeman, de landbouwer moet, door studie goed voorbereid, blaken van zin voor toepassing. Hoe deze dan op een en dezelfde inrigting goed zouden kunnen worden opgeleid, blijft mij volkomen onbekend, en ik zou meenen, mijne pligten als Hoogleeraar aan eene Hoogeschool ten eenenmale verzaakt te hebben, indien ik zou onderwezen hebben in den geest van eene Polytechnische school. En ik onderwees nog wel natuurwetenschappen; maar hoe kunnen regten en hoe moeten letteren onderwezen worden in polytechnischen zin?

De Minister deelt dus zeer zeker de hoofdstrekking

in geenen deele van hetgeen ik thans over deze gewigtige aangelegenheid in het midden breng.

In de Tweede Kamer is wel veel gehandeld over het onderscheid tusschen *beoefening* en *uitoefening*, maar tot den grond van de *beoefening* zijn slechts de Heeren LENTING en JONCKBLOET doorgedrongen.

Bijblad, blz. 978, noemt de Minister zeer bepaald het onderwijs, dat op de Hoogeschool zal genoten worden, *vakstudie*; hij zegt: „maar men kan wel en moet zelfs, „wanneer men de Propaedeusis wil brengen bij de Gymnasiën, goede examens invoeren, alvorens de jongelieden „toetelaten tot de vakstudie.”

Hierbij valt dan het begrip van Hoogeschool, dat er nu aan toegekend wordt, geheel weg, en beteekent het woord Universiteit dan ook niets anders dan eene verzameling van vakscholen. Het Gymnasium blijft alzoo de eenige plaats van vorming, van opvoeding, van algemeene voorbereiding; en de teruggang onder de nieuwe wet in vergelijking met hetgeen men had onder het Besluit van 1815, zal dus schrikverwekkend zijn, indien het geheel alzoo wordt ingerigt.

De Minister meent, dat de heer LENTING op het oog heeft de vorming van kamergeleerden, van lieden van zekere onbeholpenheid; maar de heeren LENTING en JONCKBLOET hebben aan deze niet meer te vinden personen niet gedacht.

Mij is het nogmaals onbegrijpelijk, dat het onmogelijk zijn zou, om aan den Minister te doen verstaan, wat de ware geest moet wezen van den echten Muzenzoon. De Minister vreest steeds dat *hoog*, en wenscht lieden laag bij den grond. Bijblad, pag. 971. Voor mijn deel wensch ik alle Hoog onderwezenen *op den grond*, geen duim daarboven zwevende, maar op volkomen vasten bodem, maar toch wezenlijk van den polytechniker onderscheiden.

Ik zou mij in waarheid beklagen, als ik het voorregt

zou moeten missen, om met den Minister het inzicht te deelen wat Hooger Onderwijs eigenlijk is. Maar indien ik hem wel verstaan heb, gaat hij hier niet verder dan gymnasiaal onderrigt en vakstudie. En ook dit schemert mij.

In de Tweede Kamer zijn nog pogingen aangewend, om aan Art. 1 der wet eene andere beteekenis te geven, maar dit is niet gelukt.

Niemand meene, dat ik aan eene definitie zooveel waarde hecht; ik hecht alleen waarde aan de definitie, die in de wet is opgenomen, omdat daardoor al of niet het karakter der zaak wordt uitgedrukt, waarover de wet loopt. Art. 1 der thans aangenomen wet is Art. 1 van het laatst ingediende concept, en het drukt, naar mijne overtuiging, volstrekt niet uit wat Hooger Onderwijs in waarheid is en behoort te zijn; en zoo ware het dan wenschelijk geweest, dat de Tweede Kamer de wet niet aangenomen had om den geest, in dat Artikel uitgedrukt. — De Volksvertegenwoordiging had het eerste Artikel moeten wijzigen, en den *beoefenaar* der wetenschap, niet *de wetenschap* moeten noemen in dat Artikel, zooals ik boven reeds gezegd heb.

Eene wijziging van dit eerste Artikel in genoemden zin zou een andere wet hebben in het leven geroepen, dan nu door de Tweede Kamer is aangenomen. Art. 1 had bijv. aldus kunnen luiden:

Hooger Onderwijs omvat de vorming en voorbereiding van den mensch tot de hoogste zedelijke en verstandelijke bedieningen in den Staat. Het is

- a. algemeen, vormend, en*
- b. bijzonder, voorbereidend voor een vak.*

Het algemeene omvat de persoonlijke ontwikkeling van allen, die zich tot hoogere bedieningen willen voorbereiden.

Het bijzondere, de opleiding, die tot deze hoogere bediening in elken persoon voor een vak nader wordt vereischt.

Hierbij ga ik uit van de Maatschappij en het heil, dat zij van Hooger Onderwijs niet slechts verwacht, maar behoeft. Ik doe dit opzettelijk, hoezeer ik even goed had kunnen uitgaan van hen, die Hooger Onderwijs genieten.

In het algemeene deelen dus allen, die hooger onderwezen worden, en in het bijzondere zij, die tot een Faculteit behooren: het eerste is dus vormend, het tweede vak-onderwijs 1).

Door de genoemde definitie wordt niet uitgedrukt, dat iemand verplicht is, na deze opleiding genoten te hebben, eene hoogere bediening te aanvaarden; hij is er voor bekwam gemaakt, meer niet, en alzoo meen ik deze bepaling, waaruit nu het woord Wetenschap geheel is weggelaten, te kunnen handhaven.

Zien wij nader wat tot het *algemeene* behoort.

Weinige stemmen slechts zijn er in de Tweede Kamer opgegaan, om te bespreken, wat men onder hoogere opleiding verstaat ten aanzien van hen, die haar genieten; de meeste woordvoerders spraken over de *wetenschap*; in het bijzonder behoort daartoe de heer LENTING, die Art. 1 wilde lezen: „*Hooger Onderwijs is de opleiding en vorming tot zelfstandige beoefening der wetenschappen.*” Hier staat de wetenschap dus weder op den voorgrond; het is bijna het eerste gedeelte van Art. 1 der Regering. De heer LENTING zegt: *is de opleiding en vorming tot zelfstandige beoefening*, en de Regering zegt: *omvat de vorming en voorbereiding tot zelfstandige beoefening*. De woorden *omvat* en *is* zijn hier van dezelfde beteekenis, en tusschen op-

1) Ik heb het woord *bijzonder* hier gebruikt in den genoemden zin, niettegenstaande het in de wetten op het onderwijs onjuist gebezigd wordt tegenover openbaar. Tegenover *algemeen* staat *bijzonder*. Om het woord *bijzonder* te vermijden, zou men *Faculteits-Onderwijs* kunnen bezigen, en dus lezen: Het is

- a. vormend, algemeen onderwijs,
- b. voorbereidend voor een vak, Faculteits-onderwijs.

leiding en vorming en vorming en voorbereiding bestaat hier geen verschil, omdat de wetenschappen in beide gevallen op den voorgrond staan.

Uit de debatten, over het amendement van den heer LENTING gehouden, is nader gebleken, dat de Minister niet anders bedoeld heeft, dan hen, die Hooger Onderwijs ontvangen, bekwaam te maken in het zelfstandig beoefenen der wetenschappen, en hen, die het verkiezen, ook in de toepassing van deze voortebereiden. Maar de heer LENTING, hoezeer steeds het woord *wetenschap* voorop zettende, heeft toch, door uitnemende woorden van den heer VISSERING aantehalen, doen zien, dat hij *den persoon* van den Academieburger op het oog had, en niet de vracht van wetenschap, waarmede die burger belast en beladen de Hoogeschool verlaat. Op deze woorden van den heer VISSERING kom ik later terug.

Duidelijk en zeer bepaald drukt zich de heer TEDING VAN BERKHOUT uit. Wel noemt hij alleen klassieke studie, maar hij heeft zeer bepaald den mensch op het oog en niet de wetenschap, als hij, onder meer, in zijne wèl te behartigen woorden van FARADAY gewag maakt, die zonder tegenspraak behoorde tot de zeer beroemde beoefenaars van wetenschappen, zooals er weinigen gevonden worden, maar die toch sommige hoedanigheden miste, waardoor elkeen, die goed Hooger Onderwijs ontvangen en ten zijnen nutte aangewend heeft, behoort gekenmerkt te zijn. De heer TEDING VAN BERKHOUT wil vorming van dengene, die Hooger Onderwijs geniet, en ziet in die vorming juist het Hoogere.

Wanneer wij nu hier doen aansluiten hetgeen door vele leden van de Tweede Kamer is gezegd over klassieke studie en hare onmisbaarheid voor hen, die zullen heeten Hooger *onderwezen te zijn*, hetgeen door den Minister mede krachtig is voorgestaan, dan kan het schijnen, alsof hetgeen ik onontbeerlijk acht en hetgeen naar de aange-

nomen wet wordt beoogd, niet onderscheiden is, en hier alleen sprake is van een verschil in uitdrukking. Maar dit is geenszins alzoo. De heer SMIDT heeft op keurige wijze de voornaamste meeningen, hierover in de Kamer geuit, zamengevat en met juistheid gezegd: *de litterarische, de aesthetische vorming is de hoofdzaak op de Gynnasiën*. Op de Hoogeschole is blijkbaar naar de wet de hoofdzaak vakstudie. Maar dan is ook in helder licht gesteld, dat de tegenwoordige wet op het Hooger Onderwijs eene geduchte leemte bevat. Wetenschappen als vakstudie zijn niet het gewenschte Hoogere, of, zijn zij dit, dan moet een groot aantal andere wetenschappen tot de Hoogeschole worden gebragt, zooals men in sommige andere landen doet, waar men nog minder begrip van het eigenlijk Hoogere in Hooger Onderwijs schijnt te hebben, dan men bij ons heeft. Litteraire in den zin van aesthetische vorming, waaronder vooral ook de beoefening der Grieksche en Latijnsche talen behooren, is buiten kijf een voornaam bestanddeel van Hooger Onderwijs, maar die litteraire, die aesthetische vorming is in onze dagen in het geheel niet meer genoeg, en zeer zeker niet genoeg voor ons Land, voor ons Volk; en ziedaar ons nu op het punt gebragt, waarop wij, na bovenstaande uitweiding, behoorden t'huis te komen. Welligt is alsnog litteraire, dat is aesthetische vorming het voornaamste deel der hoofdzaak, althans men kan zich wel geen Hooger onderwezene denken, die niet het voorregt genoot van eene min of meer litteraire, dat is aesthetische vorming. Ik merk op, dat hier weder sprake is van vorming van den mensch, volkomen in denzelfden zin, waarin ik die woorden hierboven heb bedoeld; maar die onmisbare litteraire, dat is aesthetische vorming omvat op verre na niet alles, wat in onzen tijd en in ons land tot een goede hoogere vorming behoort.

Er was een tijd, waarin het doordringen in den geest

der Oudheid en het grondig beoefenen van oude letteren een hoofdbestanddeel der Hoogere opleiding uitmaakte; maar nooit, zooverre mij bekend is, was hiermede de kring dier vorming gesloten. Wiskunde, wijsbegeerte, natuurkennis, welsprekendheid, kunsten werden tot dien kring steeds noodig geacht; op alle oudere scholen niet altoos dezelfde bronnen van oefening, maar de beoefening van letteren stond nooit op zich zelve.

Ik heb de woorden van den heer SMIDT: *aesthetische vorming* wel gebruikt, maar, zoo verre mij bekend is, heeft zich de kring van het Hoogere op geene enkele oudere Hoogeschool tot enkel aesthetische vorming bepaald, en met name daar niet, waar men wiskunde op de school had opgenomen, en nog zooveel minder, wanneer daarbij ook de wetenschap der natuur werd gevoegd.

Reeds uit dit oogpunt is het duidelijk, daar men in de beteekenis van het Hoogere toch wel niet zal willen teruggaan, dat eene aesthetische vorming van hem, die Hooger zal worden onderwezen, in onze dagen in ons land volstrekt niet voldoende is.

Hierop wordt aangemerkt, dat niemand dit ook meer meent, want dat naast oude letteren, naast geschiedenis en wiskunde, ook natuurwetenschappen vereischt worden tot voorbereiding, dat is, tot vorming van hem, die Hooger Onderwijs zal ontvangen, en alzoo de litteraire, dat is de aesthetische vorming door andere bronnen nog zeer wordt ondersteund. Dit alles is juist en op hoogen prijs te stellen, want het verruimt den blik; het verbreedt het bestaan van hem, die alzoo gevormd worden zal; het is veel meer, dan vroeger ooit of ergens tot die vorming noodig werd geacht; maar het is daartoe in onzen tijd en in ons land in het geheel niet voldoende. Of zou iemand over die vorming tevreden zijn, dan mag ik vragen, van waar de algemeene klagten over gemis aan een krachtig leven ook bij hen die Hooger Onder-

wijs bij ons ontvangen hebben? Al komt niet alles in het Besluit van 1815 voor, wat in de nieuwe Wet gevonden wordt, zij, die sedert 1815 Hooger Onderwijs genoten hebben, hebben zich dat vormende deel, wat in de nieuwe Wet voorkomt, wel niet geheel, maar toch meer of min eigen gemaakt. Op de oudere Gymnasiën en op vele der tegenwoordige in ons land kwam dat alles niet voor, maar door het bezoek van andere scholen vooraf, door bijzonder onderwijs en door eigene oefeningen later, zijn zij, die onze Hoogescholen na 1815 bezocht hebben, niet verstoken gebleven van de kennis der Hollandsche, Fransche, Duitsche, Engelsche, Grieksche en Latijnsche talen en letterkunde, van de geschiedenis en aardrijkskunde, van de wiskunde en van de zoozeer populair geworden natuurwetenschappen.

De nieuwe Wet brengt al deze zaken te zamen, maar de lieden van 1815 zijn er waarlijk niet vreemd aan; ik althans ken onder mijne vrienden geen enkelen, voor wien de nieuwe voorbereiding zoo nieuw zou wezen. En evenwel is men niet voldaan over de uitkomsten van ons Hooger Onderwijs sedert 1815, terwijl toch aan onze Hoogescholen met trouw onderwijs in tal van nuttige wetenschappen is gegeven.

Zoo het U dus niet gelukt om aan te wijzen, waardoor die vruchten van het Hooger Onderwijs dan niet voldoende waren, zoo Gij niet tot den grond doordringt, waaruit de gebreken ontstaan zijn, die het rijpen dier vruchten hebben in den weg gestaan, en zoo Gij geene geneesmiddelen aanwijst, waardoor die gebreken radikaal kunnen worden aangetast, zal hier verandering wel verandering zijn, maar niet tot verbetering leiden. Een nieuwe wet baat ons dus niet, omdat zij eene nieuwe wet is.

Waarover klaagt men bij onze jeugd en bij het geheele volk, en welke ziekelijke rigting kenmerkt onzen geheelen tijd? Ziedaar twee vragen, waarop het antwoord moet

worden gezocht, eer Gij thans jonge menschen door onderwijs goed vormen kunt tot Hooger. In de nieuwe wet is hiervan geen sprake; men heeft van onzen landaard, zooals die tegenwoordig is, in de Tweede Kamer geen woord gesproken, en men heeft meerendeels het buitenland tot voorbeeld gekozen; men heeft in de debatten telkens ingevoerd wat men elders had en niet had en elders noodig achtte en niet noodig achtte. Nu deelt Nederland wel zeer in den algemeenen tijdgeest, maar het heeft toch zooveel eigenaardigs, dat wij alsnog een volk uitmaken, dat geen copie is van een ander, en dat ook, als klein volk, een andere bestemming heeft dan de groote volken, die ons omringen.

Slechts korte opmerkingen kunnen hier worden opgenomen omtrent de hoedanigheden van ons volk; in het bijzonder die, waarop bij vorming tot Hooger in het onderwijs behoort te worden gelet. Ik noem slechts dit, wat vrij algemeen erkend wordt, en laat, als van zelf spreekt, godsdienstige overwegingen daar buiten, want ik spreek in een land, waarin onderscheidene godsdienstige gezindten bestaan. — Ook ga ik het betere deel van het volksleven voorbij, want dat spreekt van zich zelf, en ik bepaal mij dus bij de gebreken.

Welnu, algemeen is de klagt over voortjagen, over overijling en al de gevolgen van dien; over gemis aan rust en ernstig overleg; over alles overhoop halen, niets meer op vaste schroeven laten verblijven; over eigenwijsheid en betweterij, waarvan men vooral de jeugd beschuldigt, maar wat de ouderen wel aan de jongeren schijnen te leeren; over gemis aan billijke gehoorzaamheid van jongeren aan ouderen, en van onderhoorigen aan hunne meesters, of aan de over hen gestelde magten; over een geest van omverwerping van al, wat vroeger geregeld was, en van regeringen en instellingen iet het minst; over gemis aan hechte grondslagen voor

het persoonlijk en voor het maatschappelijk leven. Eerlijkheid en goede trouw zijn, zegt men, zeer afgenomen, en daardoor lijdt de Maatschappij in een groot deel harer rigtingen. Zelfstandigheid, zegt men, gaat meer en meer ontbreken, voor schijn wordt veel gedaan; oppervlakkigheid neemt meer en meer toe en grondigheid neemt meer en meer af; hoedanigheden, die zich uitdrukken in het geheele volksleven, en waarvan het toenemen eener schrikverwekkende weelde het uiterlijk teeken heeten mag.

Voorts zegt men, dat de beteekenis van vele hoogst belangrijke woorden deels verlopen is, zoodat men voor *pligt* lezen moet: het is mij aangenaam; voor *beginsel*: het is mij nuttig; voor *eerbied*: het komt mij toe; voor *ijver*: het geeft mij voordeel; voor *vriendschap*: ik heb U noodig.

Of men nu in al deze klagten regt heeft, wie zal het beslissen, want wie heeft er eene balans, waardoor hij eerst zich zelve en dan anderen naar waarheid wegen kan? Maar alleen een dwaas kan ontkennen, dat er tegenwoordig zeer veel over den geest der menschen wordt geklaagd, en dus over mij en U; dat in de plaats van goedkeuring geduchte critiek en afkeuring getreden zijn, en dat wij dus in de hooggeroemde eeuw van verlichting en beschaving alles behalve volmaakt schijnen te zijn.

De wederkeerige afkeuring is algemeen, onvoldaanheid is algemeen en een malaise is algemeen; altoos en voortdurend zoekt men het in iets anders, zoodat de beschaafde wereld opgevuld schijnt met de zoodanigen, die zonder steen der wijzen niet meer kunnen ademhalen.

Niemand meene, dat ik voor mijn deel zooveel donkers zie in de tegenwoordige wereld: bij het opteekenen der laatstgenoemde hoedanigheden van de tegenwoordig levende menschen heb ik alleen genoemd, wat ik van een ander gehoord of gelezen heb, maar het zal wel niet noodig wezen, mijne auctoriteiten met name in te voeren.

Ik voor mij heb mij over niemand te beklagen, want handelingen van anderen, zoo zij mij niet aangenaam zijn, hebben geen grooten invloed op mij. Wat ik noemde, noemt *men*, zegt *men*, spreekt *men* dagelijks uit, en ik moet het er dus voor houden, dat dat wel zoo zijn zal.

En nu ons eigen land. Van het openbaar gebruik van petroleum ter verdelging en verwoesting zijn wij gelukkig ver verwijderd; eene voortdurende jagt op een kerkgenootschap, die men elders drijft, vindt in Nederland slechts bepaalde afkeuring. Duizende voorregten erkennen wij alsnog met dankbaarheid. Maar zijn wij nog het oude Nederlandsche volk? Wij herdenken feestvierend de daden onzer voorvaderen van voor drie eeuwen; maar zouden wij in hun geval doen zocals zij gedaan hebben? Worden ook wij niet in den algemeenen stroom medegesleept, en moet niet juist een klein volk, dat eene roemrijke historie heeft, door deugden aanvullen, wat het aan materiële kracht derft? Al ware ons inwendig volksleven ook zonder gebreken, hebben wij naar buiten nog invloed genoeg, om ons zoo dierbaar volksbestaan te verzekeren? Nog een paar vragen slechts. Hebben wij nog politieke mannen, of verslijten wij die wij nog hebben? Worden de meest invloedrijke niet dagelijks uitgescholden voor eerzuchtigen, voor te heulen met de clericalen? En is dat niet het loon, wat den tegenwoordigen Minister van Binnenlandse Zaken dagelijks bereid wordt, voor het wijden zijner beste krachten aan 's Lands belang? Is uwe oppositie een zuivere, en toen Gij verleden jaar de woorden *clericaal* en *anticlericaal* door het Land deedt weergalmen, waart Gij toen in de waarheid of daarbuiten? Kan Nederland nog onafhankelijke, eerlijke mannen ceren, of moeten deze stelselmatig door den zwadder van laster worden gedood?

Aangezien het nu vast staat, dat de minder beschaafden minder invloed hebben op den volksgeest, en de meer beschaafden, *zoo zij daartoe goed zijn gevormd en voorbereid*,

den grootsten invloed op die beschaving kunnen uitoefenen; aangezien juist de Hoogescholen daar zijn, om het minder goede, wat tot het volk behoort, zooveel mogelijk tegen te gaan en het goede, dat er toe behooren kan, te bevorderen, zoo meen ik elkeen aan mijne zijde te hebben, indien ik nogmaals uitspreek: niet het *weten*, maar het *zijn*, niet het *kennen*, maar het *kunnen* en *doen*, daarop komt het aan. En alzoo zijn de Hoogescholen niet in de eerste plaats daar, om jonge menschen te vormen *tot zelfstandige beoefening der Wetenschappen en hare toepassing*, maar tot vorming van menschen, die door *humaniora*, door wis- en natuurkunde en *andere dingen*, en ook door wetenschappen in staat worden gesteld, aan de spits te staan van hetgeen het volk behoeft, om gelukkig te leven.

Wat nu onder die *andere dingen* verstaan wordt, wordt in het volgende besproken. Dit mag ik hier reeds opmerken, dat van geen mensch, die zijn geheele leven in een praktischen werkkring heeft doorgebracht, te vreezen is, dat hij voor de beschaving, en met name voor die van ons volk, heil zou zoeken in een hoogere vlugt; het tegendeel is waar: ik zoek het heil voor het volk op den beganen grond, niet in een luchtbol en niet in eene mijn, maar op den vasten bodem. Op dien bodem wensch ik de grondslagen van den tempel der wetenschappen gevestigd te zien, maar ook datgene, wat zelfstandige veerkracht en humaniteit aankweeken kan. Dit laatste houdt niets anders in, dan dat, wat tot een edelen volksgeest behoort.

Neem ik te zamen wat behoort tot de beste en meest gewenschte hoedanigheden van ons volk, dan heb ik dat, wat tot één geheel verbonden uitmaakt, hetgeen ik noodig acht tot vorming van jonge menschen, die onze Hoogescholen zullen bezoeken en haar zullen verlaten met hetgeen van hen billijkerwijze mag worden verwacht.

5°. NADERE ONTWIKKELING VAN HET HOOGERE.

Ons volk is een praktisch volk; ik wensch in onze Hoogeschoolen alzoo, dat ze praktische scholen zullen zijn als einddoel, en dat daarop, in overeenstemming met de nieuwe Wet even als met het Besluit van 1815, Faculteiten zullen bestaan, die nuttige leden voor belangrijke standen in de Maatschappij kunnen afleveren; maar ik wensch de basis van het geheel niet bij voorkeur in de wetenschap te zien, volkomen in overeenstemming met den geest van ons volk, zooals het thans nog is en vooral vroeger was: gezond verstand, veerkracht, zelfstandigheid, goede wil, eerlijkheid en goede trouw, en zoo nog eenige goede hoedanigheden.

Om niet verkeerd verstaan te worden, zij het mij nog geoorloofd, het volgende in het midden te brengen, waaruit dan tevens blijken zal, dat ik aan het woordje *Hoog* in Hooger Onderwijs geen anderen zin hecht, dan die door elkeen kan worden verstaan, die Neêrlandsch bloed in de aderen heeft.

Men kan een uitstekend beoefenaar zijn van wetenschappen, letteren of kunsten, en toch een vreemdeling blijven voor zich zelve. Ziedaar de hoofdzaak, die ik op het oog heb. Een *Hoog* onderwezene moet zichzelf kennen, dat is, hij moet kennis hebben van den menschelijken aard, van zijn eigen persoon en van de menschheid. Indien Gij mij zoo iemand geeft, heb ik een mensch; en geeft Gij mij een persoon met een atlas van wetenschap beladen, zoo heb ik welligt een kind. Menschen nu helpen de wereld vooruit, en ik heb nooit gehoord, dat menschen onbruikbaar zijn, om wetenschappen te beoefenen.

Zoo meen ik dan, dat vóór alle dingen zij, die zullen heeten, *Hoog* onderwezen te worden, ernstig en volhar-

dend zullen worden ingeleid in het *ken u zelven*, alzoo in de uitvoerige beantwoording der vragen: *Wie is de mensch? Wie ben ik onder de menschen?* Het eerste wordt verkregen door de beoefening van *menschkunde met betrekking tot de ziel*, waaronder ik versta eene, indien ik dit zoo noemen mag, natuurhistorische behandeling der hoedanigheden van den menschelijken geest: empirische psychologie. Ik bezig deze woorden, om geheel en al den schijn te vermijden, alsof ik hier eene zielkunde bedoel van speculatieven aard; ik wensch hier niet verder te gaan, dan eene duidelijke beschrijving van elk vermogen van den geest, en die vermogens zooveel mogelijk onderling gerangschikt en in praktisch verband gebracht. Het tweede wordt bereikt door *karakterkunde*; en hier verlang ik alweder, dat men het praktisch terrein niet zal verlaten, maar zal voordragen hetgeen strekken kan, om de menschen, zooals zij zich vertoonen, te doen kennen, waardoor dan tevens gelegenheid gegeven wordt, een dieperen blik in zich zelven te slaan.

De school van PLATO droeg tot opschrift: *Ken u zelven*; in welke drie woorden de kern der echte wijsbegeerte besloten is, zoo zij in praktischen zin worden opgevat, en misverstand zal nu hier wel volkomen zijn buitengesloten, wanneer ik op het woord *praktisch* nog nader de aandacht vestig.

Laat mij hier twee kleine boekjes noemen, die teregt hoog zijn gewaardeerd, namelijk die van SMILES: *Ken u zelven* en *Help u zelven*, boekjes, rijk voorzien van voorbeelden van echt praktische naturen. Ik wensch nu voor hen, die *Hooger* worden opgeleid, eene *zielkunde* en eene *karakterkunde*, in goede orde voorgedragen, die gestoffeerd zullen zijn met exempels als in SMILES voorkomen, en die de geschiedenis in groote menigte oplevert.

Met deze voordragten, zoo zij opwekkend en door mannen van karakter worden gehouden, wordt tevens

verkregen het optreden van moed en zelfstandigheid, het verdwijnen van die onbeholpenheid, die soms het gevolg is van strenge beoefening van wetenschappen, het gevoel van substantie; niet, dat men beter is dan een ander, maar dat men verplicht is, zijne krachten met woekerwinst te vergrooten en ten algemeenen nutte gaarne aantewenden.

Aan dit onderwijs zou ik wenschen te verbinden eene *zedeleer*, vooral ordelijke uiteenzetting der *pligten*, een deel der praktische zedeleer, hetgeen kan worden voorgedragen voor jongelieden, van welke godsdienstige gezindte zij ook mogen zijn.

Men vergunne mij hierbij een dierbare schim van een afgestorvene te voorschijn te roepen, die, toen ik student was, op weinige uitzonderingen na, alle studenten van alle Faculteiten op zijne lessen vereenigde en als een liefderijk vader ons jongeren trachtte opteleiden tot vrije beoefenaars der wetenschap en tot menschen, die hunne krachten gaarne zouden wijden aan het algemeen belang, zonder op hunne bijzondere belangen het oog te rigten. Zijn naam is SCHRÖDER, de geëerde bloedverwant van den hooggeachten heer HEEMSKERK. — SCHRÖDER deed de menschelijke kennis kennen als een *teekenskunde*. Hij deed zijn uiterste best, om de jeugd aan zich zelve te ontdekken, en vuurde haar aan, om de ontvangen krachten ten algemeenen nutte met liefde aantewenden.

Ik roep thans de weinige van zijne discipelen, die nog in leven zijn, op, om duidelijker en beter dan ik het kan, te getuigen, wat het Hoogere is in Hooger Onderwijs naar den zin van SCHRÖDER; ik roep hen op, die dezen uitnemende beter hebben verstaan dan ik, om zijn begrip van Hooger Onderwijs tegenwoordig in het helderste licht te plaatsen, nu men den mensch steeds terug schuift en, als grootste heil voor de Maatschappij, het weten voorop zet; en wilt Gij weten, wie de uit-

nemende SCHRÖDER is geweest, wiens naam door het jongere geslacht bijna niet meer wordt uitgesproken? Neem dan de keurige levensschets ter hand, door zijn voortreffelijken leerling DOUWES geschreven.

Bij dit *ken u zelven* behoort tot dat Hoogere de kennis van landen en volken: *land- en volkenkunde* bedoel ik. De geschiedenis der volken is vroeger voorgedragen, en daaruit is veel geput, wat tot het Hoogere in Hooger Onderwijs behoort; maar de landen en hunne voortbrengselen en gesteldheid, en de volken, die er wonen, met hunne zeden en verhoudingen moeten uit een eigen oogpunt worden beschouwd en inzonderheid, zooals zij in den tegenwoordigen tijd bestaan. De blik van den Hooger opgevoede moet ruim en mild wezen, en vooral bestaat voor ons, bewoners van een klein land, behoefte aan opzettelijk bijgebragte kennis van hetgeen er tegenwoordig buiten dat kleine land leeft en werkt. Dat hier voor den Hooger onderwezene vooral de toestand van *zeden, kunsten en wetenschappen* op den voorgrond behoort te staan, is duidelijk: de Hooger opgeleide moet weten, tot welke hoogte de voornaamste volken het thans in beschaving hebben gebragt.

Ik moet hier bepaald verzoeken, wel te willen opmerken, dat andere deelen van land- en volkenkunde voor den handelaar, andere voor den techniker, andere voor den landbouwkundige nuttig zijn; de naam land- en volkenkunde kome alzoo op zeer onderscheiden programma's van onderwijs voor. Hier, waar het te doen is om eene Hoogere vorming van den maatschappelijken mensch, is het boven genoemde zedelijke en verstandelijke deel wel ter algemeene ontwikkeling voldoende, maar dit is dan ook onmisbaar.

Vóór men als element van Hoogere institutie kennis maken zal met den zedelijken en verstandelijken zin en den kunstzin der tegenwoordig levende volken, is tot

die Hoogere ontwikkeling onmisbaar *de geschiedenis der menschheid*, van den gang der beschaving van ons geslacht in verstandelijk en zedelijk opzigt.

Wie zal eenige aanspraak kunnen maken op den naam van beschaafde, en wie zal de vrijheid hebben, om wetenschappen ten algemeenen nutte aantewenden, zoo hij niet rustig heeft stil gestaan bij dat deel der geschiedenis, dat *Historia humanitatis* wordt genoemd? Het is de geschiedenis der beschaving van elk volk der oudheid en van later, en wordt besloten met dat deel der land- en volkenkunde, hetgeen ik daar zoo even noemde. De geheele menschheid, van hare jeugd tot op deze dagen, wordt U in de geschiedenis der menschheid voor oogen gesteld met hare goede en met hare min goede zijde, waardoor Gij dan langs een geheel anderen weg weder gevoerd wordt tot het *ken u zelven*, waaruit *ziel- en karakterkunde* overvloedig voedsel ontvangen kunnen. Geen rijker bron voor dat Hoogere, dat het kenmerk uitmaakt van Hooger Onderwijs, dan de geschiedenis der menschheid.

Vergun mij andermaal, de herinnering aan een ander uitstekend man te verlevendigen, die de geschiedenis der menschheid vóór 50 jaren en vroeger aan bijna alle kweekelingen der Utrechtsche Hoogeschool voordroeg, zoodat zij aan zijne lippen hingen en den geliefden leermeester in hun hart droegen. Het was VAN HEUSDE, die, even als SCHRÖDER, maar elk op zijne wijze, een waarachtig opleider tot Hooger mogt genoemd worden. Zijne *Socratische school*, zijne *school van Polybius*, zijne *Brieven over het Hooger Onderwijs*, en andere geschriften, behoeven, wat den vorm betreft, tegenwoordig welligt eenige wijziging. Maar wat den inhoud aangaat, verdienen die geschriften geëerd te worden als de meest beminnelijke middelen, om het *ken u zelven* van PLATO, op geheel andere wijze dan SCHRÖDER dat deed, diep in uwe ziel te prenten. VAN HEUSDE was een man van echte humaniteit; ook hij

had zich even als SCHRÖDER, ten doel gesteld, de jeugd, die hij in wetenschappen voorging, inderdaad tot datgene opteleiden, wat Hooger Onderwijs in waarheid Hooger Onderwijs doet zijn. SCHRÖDER onderwees verschillende gedeelten der wiskunde en VAN HEUSDE onderwees Grieksch en algemeene geschiedenis. Op deze drie soorten van lessen kwamen de studenten, die elk dezer vakken beoefenden; maar alle studenten bijna, die dien naam verdienden, vereenigden zich bij de voordragten, waar elk dezer brave mannen op zijne wijze het *ken u zelve* den jongeren trachtte in het hart te prenten.

Ik kan niet inzien welke van deze genoemde takken van kennis men missen kan, indien men eene Hoogere bediening in den Staat zal vervullen. Heeft men de uitkomsten daarvan langs een anderen weg verkregen, zoo is eene studie daarvan onnoodig, vóór men in de Maatschappij treedt. Maar mist men die uitkomsten, dan blijft er niets anders over, dan ze langs den weg van studie zich eigen te maken. Om die vakken als *wetenschappen* in bezit te hebben, is het alweder niet te doen, maar wel om hunne uitkomsten in volkomen eigendom te bezitten. Ik weet bij ervaring, dat zij onmisbaar zijn, zoo men een ruimere plaats in de Maatschappij zal innemen, en het doet niets ter zake, hoe men hierover in andere landen denkt; want de meening, die in een land heerscht, is afhankelijk van factoren, die dikwerf doen dwalen.

Zijn jongelieden in een College opgenomen, zooals te Oxford en te Cambridge, zoo kunnen de boven genoemde studievakken deels onbeoefend blijven, en kan aan de jeugd hunne uitkomst ongemerkt worden bijgebracht, maar op scholen zooals onze Nederlandsche Hoogescholen, waar jonge menschen verschijnen, die niet altijd door karakters als mentors tot karakters opgeleid zijn, is de studie der genoemde takken van kennis onmisbaar.

Twijfelt hieraan iemand, dan heeft hij eene schralere

voorstelling van de Hoogere bedieningen van den Staat, dan deze naar waarheid eischen. Ik weet nu wel, dat de tijdgeest alles wil nivelleren, maar daarom juist kom ik er tegen op. Ik sta in het geheel niet alleen, maar heb ten deze voortreffelijke mannen aan mijne zijde. De vraag is slechts, om bij hen, die nivelleren, gehoor te bekomen. *Hoc opus, hic labor est.*

Mag ik vragen, of de genoemde studievakken b. v. karakterkunde en geschiedenis der menschheid, maar ook de overige, in praktischen zin opgevat, voor iemand nuttig zijn of niet, of dat zij welligt uit een aardigheid zijn bijeengebragt? Zijn zij voor dezen en genen nuttig mag ik dan vragen, of zij dat dan niet zijn zullen voor hen, die in den ruimsten kring in de Maatschappij zullen verkeeren, waar zij vóór alles het algemeen belang hebben voortestaan; betrekkingen, die zoo gewichtig zijn, dat Gij, tot voorbereiding, vooraf het geheele apparaat hebt noodig geacht van oude en nieuwe letteren en letterkunde, van geschiedenis en aardrijkskunde, van wis- en natuurkunde, enz.

Ik begrijp niet, waarom de uitnemende heer HEEMSKERK de bovengenoemde vakken in de nieuwe wet niet heeft genoemd de *quinta essentia* van al het Hooger Onderwijs, en waarom hij uit de wet bepalingen gelaten heeft, waardoor in waarheid de kern van het Hoogere daarin wordt gemist. De geheele beschaafde wereld heeft er tegenwoordig behoefte aan, en Nederland niet het minst, om tot die kern gevoerd te worden, om bepaald te worden bij hetgeen goed en pligtmatig is, vooral om wat ander bloed in de aderen te bekomen, en, niet het minst, om te worden afgelêid van dat geld verdienen, dat het Hoogste diep verlaagt; van dat jagen naar schijn, naar gemak en weelde; van die neiging tot traagheid en vadsigheid, waardoor alle inspanning moeite, en alle verheffing bezwaar¹ wordt.

Van mij, die nooit behoefte heb gehad aan eenig wijsgeerig stelsel, zal niemand hooren, dat wijsbegeerte, in den trant van een systeem, of dat de geschiedenis der wijsbegeerte, in den trant van systemen, tot het Hoogere van Hooger Onderwijs moet gebragt worden, en evenmin mag ik daartoe brengen de metaphysica. Er valt naar mijn oordeel in dit leven geheel iets anders te doen, dan krachten te verspillen aan abstracte redeneringen, en niets acht ik dan ook verderfelijker, dan jeugdige hoofden hiermede te bezwaren. Maar tot het genoemde Hoogere behoort onmiskienbaar de redeneerkunde, waaronder ik versta de regelen, om gezond verstand gezond te gebruiken; zonder *logica*, geene Hoogere opvoeding.

Voorts behoort tot dat Hoogere *eloquentia*. Ik bedoel het spreken uit de borst; *pectus est quod disertum facit*. Ik spreek niet over *uiterlijke* welsprekendheid, maar over *wel spreken*. Dat moet geleerd worden aan een iegelijk, die heet Hooger te worden onderwezen. *Uiterlijke* welsprekendheid behoeven zij, die geroepen worden in het openbaar optetreden.

Van de redeneerkunde en van de uiterlijke welsprekendheid moet intusschen met nadruk herinnerd worden, dat de Minister beide in zijn oorspronkelijk concept had opgenomen voor de Gymnasiën, maar dat de Tweede Kamer ze uit de wet heeft gedrongen, en de Minister hierin heeft berust, en dat evenzoo de letterkunde der Fransche, Hoogduitsche en Engelsche talen door den Minister mede teregt onder het gymnasiaal onderwijs was begrepen, maar door de Tweede Kamer hieruit is verwijderd. Ik zal hierover nader spreken, wanneer ik handel over Art. 5 der wet, maar ik constateer reeds hier, dat de Minister geen deel heeft aan het ontbreken van deze laatstgenoemde vijf takken van onderrigt op de aanstaande Gymnasiën.

Eindelijk behoort tot het Hoogere eene inwijding in de

edele kunsten: in de *dichtkunst*, in de *toonkunst*, in de *teeken-* en *schilderkunst* en in de *beeldhouwkunst*. Ik spreek hier volstrekt niet, zooals ligt verstaanbaar is, van een onderwijs in deze kunsten, dat tot vorming van kunstenaars zou kunnen leiden, maar ik spreek van het geven van zoodanigen *blik*, waardoor van deze edele kunsten ten minste de waarde kan worden beseft. Het aanleeren van muziek en van teekenen, dat tegenwoordig tot den kring van beschaving gebragt wordt, behoeft niet in dien van het Hoogere te worden opgenomen; dat aanleeren wordt door het volk als gewenscht erkend. De poëzie geniet men gaarne, zonder hare organisatie te kennen, en van de schilder- en de beeldhouwkunst is de beoefening slechts voor eenigen toegankelijk.

Dit een en ander acht ik te behooren tot hetgeen men noemt het Hoogere in het Hooger Onderwijs; het is onmisbaar voor een iegelijk, die met vrucht wetenschappen ten nutte van het algemeen, in toepassing brengen zal. Zonder deze grondslagen verdient geen stand in de Maatschappij den naam van een Hoogeren, al wordt ook wetenschappelijke opleiding tot dien stand in volle mate genoten, en al is men ook door wiskunde, door natuurkunde, door letteren en geschiedenis genoegzaam voorbereid.

Hiermede ontken ik geenszins, dat er wetenschappen zijn, die bij het vorige gevoegd, waarlijk het Hoogere zouden verhoogen: de wijsbegeerte van het regt en andere takken van wetenschap, de wijsbegeerte der talen en andere verheffen inderdaad den mensch zeer, en wie zou niet wenschen, er iets van deelachtig te mogen worden? Maar *Ars longa, vita brevis*. De vraag is hier slechts, wat noemt gij Hooger voor allen, die zich op wetenschappen zullen toelagen, en door die wetenschappen der Maatschappij nuttig zullen zijn; en dan moet ik mij bepalen tot het algemeene en hoogst noodige.

Vóór dat men tot oefening in dit Hoogere overga,

behoort men zich eigen gemaakt te hebben wat tot beschaving in ruimen omvang gebragt wordt in den tijd, waarin wij leven. Daartoe behoort thans in ons land, zonder tegenspraak, kennis van de Hollandsche, Fransche, Hoogduitsche, Engelsche, Latijnsche en Grieksche taal- en letterkunde, algemeene geschiedenis en in het bijzonder die van het Vaderland; dit alles tot zekere mate; eenig begrip van oudheidkunde, wiskunde, natuurwetenschappen, politieke en natuurkundige aardrijkskunde, en een schets van cosmographie, land- en volkenkunde, redeneerkunde, welsprekendheid, teekenkunde en muziek tot zekere hoogte, en bovenal onderwijs in zuivere godsdienst.

Dit alles behoort vooraf te gaan aan de oefening in het Hoogere, dat volgt. Inderdaad eene verbazingwekkende lijst; maar zonder hier in bijzonderheden te treden, die hieronder bij *Gymnasium* volgen, mag ik wel als mijn oordeel uitspreken, dat ik niets mag opofferen van hetgeen ik *Hooger* genoemd heb, maar dat ik zoowel in een deel der zoo even genoemde *humaniora*, als in hetgeen men wetenschappen noemt, alle offers zou meenen te moeten brengen, die gevorderd worden door de krachten van ligchaam en geest der jonge menschen; b. v. van meer dan ééne taal, zou men slechts kunnen eischen het gebruik; de letterkunde der talen zou men kunnen beperken; de geschiedenis kan worden ingekort. Van de kennis der natuur behoort slechts een korte schets te worden voorgedragen; van de wiskunde wil men slechts de elementaire. In een klein land, waarin men eenige talen leeren moet, behoort men hier en daar iets opteofferen, en liever te zorgen, dat men gezonde zielen behoude in gezonde lichamen, dan dat men de jeugd zou verlagen tot lastdieren van veel weten. Men zal zich moeten toeleggen op methoden, die grondigheid aan korthed paren, en voor kundige docenten is dat niet moeilijk.

Vergt men van den jongen per etmaal niet meer dan 2 à 3 uren inspanning: van den jongeling, tot aan zijn 18de levensjaar, mag, naar mijn oordeel, niet meer dan 8 uur inspanning daags geëischt worden; van het 18de tot het 24ste jaar niet meer dan 10 uur daags, en, daar de levensduur der menschen gemiddeld 39 jaar en 8 maanden is (Frankrijk. *Annuaire du Bureau des longitudes* 1870) moet op het 24ste levensjaar de voorbereiding tot de Maatschappij zeker zijn afgeloopen. Een mensch van 24 jaar heeft gemiddeld nog 37 jaar en 9 maanden te leven. Naar deze grondslagen moeten alle oefeningen zijn ingerigt. *Mens sana in corpore sano* is de hoofdzak.

Veel te veel vergeet men tegenwoordig wat de jeugd te doen heeft, en dat tot eene goede voeding niet alleen behoort het nuttigen van goede spijsen, maar ook het verteren van deze. Er wordt daarover meer en meer geklaagd, maar het is, alsof men door die klagten het gebrek nog erger maakt. Te veel voedsel bederft de maag, verwoest de gezondheid en verwekt ten slotte afkeer van voedsel. Ter vertering van geestelijk voedsel is veel rustige tijd noodig; men moet de nieuwe begrippen bij zich zelve helderder maken en in zijne persoonlijkheid opnemen. Waarlijk, wat het oor opneemt, heeft daarom nog geen plaats in den mensch. Men moet het nieuw gehoorde doen aansluiten aan hetgeen men reeds weet; en hierbij wordt men telkens gedrongen, om veel van het oude aftelesen. Denk U Uw schrijftafel; daarop worden dagelijks brieven en andere schrifturen en boeken neergelegd; Uw tafel kan ze niet meer bevatten, en Gij legt het een en ander naast en rondom U. De voorraad vermeerdert dagelijks, en Gij legt het een en ander op andere tafels en in kasten, en Gij blijft daarmee voortgaan. Wat zal er van Uwe studeerkamer in korten tijd geworden zijn? Er moet geschift en verscheurd en ge-

rangschikt en behoorlijk geplaatst worden. Daartoe is des te meer tijd en moeite noodig, naarmate Gij dat langer verzuimd hebt. Hij, die wijs is, ruimt dagelijks op, en die het nooit doet, heeft geene vrije beschikking over den inhoud van hetgeen men hem heeft toegezonden, en nog veel erger: hij zal onder papieren en boeken en stof begraven worden, en zijne kostelijke verzameling zal ten slotte niets beter zijn dan een zeer onaanzienlijk pakhuis.

Geef aan den jongeling veel vrijen tijd, maar zorg, dat hij dien goed bestede, dat hij daarin zijn ligchaam oefene, een ligchaam, dat zeker op schoolbanken niet behoort, maar er nu eenmaal op geplaatst wordt. Beperk U zeker niet tot gymnastische oefeningen, al zijn zij ook doelmatig gekozen, want dat surrogaat van regelmatige, corporeele werkzaamheden is op verre na niet voldoende: de jongen en de jongeling moeten zich vrij bewegen in de open lucht, en door wandelingen van steeds grootere uitgestrektheid te maken, rondom zich leeren zien, in de natuur te huis leeren zijn; en, terwijl zij duchtige beweging nemen, moeten zij met planten, met voedingsgewassen, met boomen, met de dieren, die zij aantreffen, met akkerbouw, met al wat er voorkomt, kennis maken. Men moet den jongeling hiertoe meer en meer opleiden, dat hij aandachtig zij op alles wat hem voorkomt, en zoo zulke bewegingen onder leiding geschieden, bevordert men tegelijkertijd velerlei goeds.

De spelen of uitspanningen, waarbij de jongeling zijn ligchaam oefenen kan, zijn beperkt; de jongen heeft zijn tol en zijn hoepel, maar de jongeling heeft bijna niets. Biljarten is eene uitstekende oefening; het kolven is, helaas! niet meer in den smaak, en het maliën is geheel in onbruik geraakt. De Maliebaan te Utrecht, die ik in mijn jeugd nog als echte maliebaan gekend heb, kan het leeren, dat men weleer volstrekt niet meende, dat de studerende jeugd onder boeken behoorde te stikken; het

naloopen van den weggeslagen bal was eene goede lichaamsbeweging. Toen men de studenten liet maliën, zorgde men ook voor paardrijden en de behandeling der wapenen; nog komen deze oefeningen op de *series lectionum* voor. In den laatsten tijd zijn bij ons hierbij gevoegd oefeningen in het schieten en andere oefeningen in den wapenhandel; zij kunnen niet te zeer worden aanbevolen. PRUIMERS, die, toen ik te Utrecht studeerde, studenten-liederen in het licht gaf, zegt onder anderen:

Die altoos zit in 't boekvertrek,
Hij wordt voorzeker stapel gek.
Wat helpt hem dan 't studeren?

Liet men de tegenwoordige jeugd wat meer dit lied zingen, dan zou men voor haar òf de lijsten der vakken, waaronder zij bleek en ziek moeten worden, veel kleiner moeten maken, òf men zou er iets op moeten vinden, om de vakken zelven zoo intekorten, dat zij genietbaar en toch nuttig zijn.

Onder Hoogere opvoeding versta ik voorts zwemmen en andere oefeningen te water, zoo als roeijen. De Studenten van Oxford en Cambridge herinneren het ons jaarlijks. In de Engelsche opvoeding is een element, wat bij ons onbekend is, namelijk gesteld te worden voor onverwachte moeilijkheden, ook voor onverwachte gevaren; zoo doende ontwikkelt men karakters, en dit is iets geheel anders dan hetgeen gymnastiek uitwerkt. In het kort: men legge er zich ernstig op toe, aan de studerende jeugd lust inteboezemen, om de vele vrije uren, die men haar schenkt, goed te besteden, een iegelijk naar zijn smaak, maar natuurlijk in eenvoudigen zin en ook om een prikkel te zoeken in goede lichamelijke oefeningen, oefeningen voor den jongeling op zijnen leeftijd nog veel meer noodzakelijk, dan voor den jongen.

Gij dweept en teregt met de *Camera obscura* van onzen eenigen HILDEBRAND, maar wat baat dat dweepen,

als Gij den echten Hollandschen jongen in dat boek laat staan en niet zoo veel mogelijk maakt, dat elke Hollandsche jongen gevormd wordt naar dat model.

Naar mijne innige overtuiging zal het Hooger Onderwijs, dat Gij geeft, dien naam des te meer mogen dragen, naarmate Gij het, natuurlijk binnen zekere grenzen, zoo inrigt, dat de jongeling veel vrijen tijd over hebbe. Tegenwoordig zoekt men het in *multa*, en het Hoogere is niets anders dan *multum*.

Tot de oefening in de vrije uren behooren ook die in de kunsten en alzoo in teekenen en muziek, en niet het minst lectuur van ernstige en beschaafde boeken. Waarom moedigt men niet bij den jongeling het teekenen in de vrije natuur aan, die uitnemende oefening, om goed te leeren zien, terwijl men door de frissche lucht wordt omspoeld? Rigt het daarheen, dat de jeugd des zomers vroeg het bed verlate, om buiten, teekenende of met een goed boek, zich mensch te leeren gevoelen, en met een opgeruimd gemoed de lessen te gaan aanhooren, die wat inspanning vorderen; moedig kleine muziek- en zanggezelschappen aan; moedig, veel meer dan het geschiedt, het disputeren aan en het spreken voor de vuist; wek de jeugd op tot het opvoeren van tooneelstukken en het goed voordragen van proza en poëzie.

Van dit een en ander leeft er inderdaad zeer veel op onze Hoogescholen, maar ik wenschte dit zeer uitgebreid te zien, en ik zou mij zeer verheugen, indien aan al deze oefeningen zekere leiding kon gegeven worden en zij veel meer konden worden uitgebreid. Alleen de harmonisch ontwikkelde mensch draagt gezonde vruchten van hetgeen hij of anderen tot zijne ontwikkeling bijbragten; alleen de harmonisch ontwikkelde mensch zal in het Hoogere voor anderen regt nuttig kunnen zijn. En, zoo doende, zal men de gebreken van den tegenwoordigen tijd, waarover zoo luide geklaagd wordt, vroe-

ger of later weder doen afnemen en verdwijnen; maar nooit zal dit geschieden, zonder een ernstig streven naar een inwendig beter leven, alzoo nooit, zonder vervorming van het gemoed tot waarachtige godsdienstigheid, den diepste en hechtste grondslag van al datgene, wat in de Maatschappij Hooger wordt genoemd. Bedenk eens, hoe schrikverwekkend door vele jongeren de onsterfelijkheid wordt geloochend, en hoe de overtuiging van een geestelijken, persoonlijken God bij hen gaat dalen! Inderdaad, de vraag is niet ongepast: waar gaat dat heen? Ik sprak hierboven van *pligtenleer* en vergat hierbij niet de treffende woorden van REVILLE: „De pligt, zoo hij niet Gods „wil is, kan altijd met een waas van schoonheid over- „togen zijn; ook aan een ijsschots kan men de eigen- „schap van schoon te wezen niet ontzeggen; niettemin, „dan zelfs als zij schittert in de zon, bevriest men in hare nabijheid.”

Uit het aangevoerde is voldoende gebleken, dat hetgeen men Hooger noemt in Hooger Onderwijs, voor een deel ligt buiten de oefening van het kenvermogen en van het oordeel, en dus buiten de eigenlijke studie. Waarlijk, dat Hoogere is niet aan tabbaart of baret verbonden. Zie den man van ervaring, sla hem gade, die veel ongeluk gehad heeft, of met veel tegenspoed heeft moeten worstelen, en die daarvan een goed gebruik gemaakt heeft. Sla van nabij hem gade, die groote reizen heeft gemaakt; ook den bekwamen zeeman, die zijne krachten in den strijd met stormen heeft gemeten; den veldheer, die den dood vele malen onder de oogen heeft gezien. Het eigenlijk Hoogere wordt alleen door het leven, alleen door ervaring verkregen. Maar dat leven en die ervaring kunt Gij niet koopen en aan de jeugd ten geschenke geven, en ook zij verkrijgt ze eerst door te leven en te ondervinden. Wat Gij dus aan de jeugd geeft onder den naam van dat Hoogere, is iets dat Gij bereiken kunt en aan

haar kunt mededeelen; het kan geenszins dat leven en die ervaring zelve vervangen. Maar Gij hebt voor de jeugd niets beters, en daar het in waarheid een afdruksel heeten mag van hetgeen leven en ervaring verwekken, zoo geeft Gij dat afdruksel. Wordt het echter gegeven in den trant van leeren; vat Gij het op als enige onderwijsvakken te meer: laat het dan veilig na, want dan verstaat Gij het niet. Neen, slechts *menschen*, die geleefd hebben en ervaring bezitten, kunnen hierin heilzaam voor de jeugd optreden; mannen, die het *multa* zelf verwerkt hebben en er voor zich een kostelijk *multum* uit hebben opgebouwd, zij alleen zijn in staat, de jeugd, die beschaafd is, te verheffen tot een standpunt, waaruit zij de wetenschappen kan verstaan, zoodat zij voor haar en voor de Maatschappij gelijkelijk tot heil kunnen strekken.

6°. GETUIGENISSEN VAN ANDEREN.

Het kan weinig moeite kosten, den zin van hetgeen hier boven besproken is, toetelichten en te bevestigen, door de stem van anderen hier intevoeren. De keuze is ruim, want, zoo men al verschillen mogt in de bijzonderheden, in het algemeene is verschil onmogelijk tusschen hen, die zich een juiste voorstelling van Hooger Onderwijs hebben gevormd. Ik bepaal mij tot het aanvoeren der volgende woorden van bevoegde mannen, van Nederlanders, van tijdgenooten, en wel in de eerste plaats van den kundigen Rector van het Gymnasium Erasmianum, Dr. KAN, die, bl. 105 van zijne onlangs verschenen *Geschiedenis* van die uitnemende school, zegt: „Men verwacht van mij... geene apologie van de studie der oude talen. Zij is sedert zeer weinige jaren niet meer noodig.

„Er is een tijd geweest, geweest mag ik nu wel zeggen,
 „toen wis- en natuurkunde met nieuwe talen door zoo-
 „genaamde baanbrekers der nieuwe beschaving als de eenige
 „leerstof op de Middelbare of Hoogere scholen der toe-
 „komst werden uitgevent.”

„Reeds is de reactie gekomen. Niet de schreeuwers,
 „niet de niet-paedagogen — alle Nederlanders schijnen
 „echter met paedagogische talenten geboren — maar allen,
 „die in staat zijn, om met kennis van zaken te oordeelen,
 „hebben ingezien, dat een gedeelte der hoogere standen
 „nog eene klassieke opleiding behoeft.”

„De Gymnasia moeten een tegenwicht vormen tegen
 „veel verkeers, dat het Schoolwezen onzer dagen aan-
 „kleeft.”

„Zoo ooit, dan is thans het middeneeuwsche spreek-
 „woord: *Incidit in Scyllam, qui vult vitare Charybdim*, op
 „ons toepasselijk.”

„Onze voorouders waren in hun voorbereidend Hooger
 „Onderwijs zeer onpraktisch. De hoofdrol speelde het
 „Latijn; Grieksch verstonden leerlingen en leeraren ge-
 „ woonlijk even slecht. De Grammatica dezer schoone taal
 „was hoogst gebrekkig; het schoonste dialect uit het beste
 „tijdvak was bij 't onderwijs niet ten grondslag gelegd.”

„Aan wiskunde deed de jeugd weinig, aan 't Fransch
 „niet veel meer, aan 't Engelsch of Duitsch zoo goed als
 „niets; historie kwam nu en dan ter sprake; van natuur-
 „wetenschappen en hare methode sprak, noch wist ie-
 „mand. Onze eeuw daarentegen is de eeuw van weidsche
 „Programma's. De volken gevoelen als 't ware behoefte,
 „elkander den loef aftesteken door het opnoemen van alle
 „vakken, die zij in het kader van hun onderwijs hebben
 „geplaatst. Ook wij zijn medegegaan. Onze Latijnsche
 „scholen zijn tot Gymnasia hervormd; wij leeren op school
 „alles, wat leerbaar is; wij vullen iedere ledige ruimte;
 „wij stapelen op, als de kleine mieren voor den langen

„winter, en wij meenen zoo te zorgen voor 't leven.
 „Want om iets te weten — het wordt tot vervelens toe
 „herhaald — moet men 't geleerd hebben.”

„Men jaagt van uur tot uur, van vak tot vak — 't is
 „waarlijk *indefessum agendo*.”

„Verzwaar de examens, geef meer uren onderwijs,
 „dring Uw leerstof tot een kleine compacte massa samen;
 „plaats die in de kneedbare hersens der jeugd! zoo klinkt
 „het steeds om ons heen; Ge moet ruimte, veel ruimte
 „beschikbaar hebben, ten einde alle eischen te bevredi-
 „gen, welke den ontwikkelden man bij zijne intrede in
 „de Maatschappij gesteld worden.”

„Zoo is reeds menige vrolijke jeugd vergald, reeds
 „menige bloesem afgevallen, zonder vrucht te zetten.”

„De jonge man behoeft iets anders dan *eenige* kennis
 „van eenige zaken. Zelfs de beste school kan immers
 „niet meer geven, dan dit weinige; dit begrijpt ieder,
 „als hij haar onderwijs toetst aan den grooten omvang
 „der vele wetenschappen, of, om met de Romeinen uit
 „den klassieken tijd te spreken, der Wetenschap.”

„De knaap lijdt onder deze methode; eigen lust en
 „ijver worden uitgedoofd; hij heeft rust noch tijd, om
 „een man te worden. Misschien is hier de reden te zoe-
 „ken, dat er in onze dagen zoo weinig mannen zijn. De
 „meesten jagen allerlei dwaasheden na; de gemoedsrust,
 „het hoogste goed, dat de menschen van den hemel kun-
 „nen vragen, maar die voor goud noch edelgesteenten
 „te koop is, wordt nooit hun deel, omdat zij zich ver-
 „gapen aan ijdelheden. Geen wonder, want men heeft
 „hun dit stelselmatig geleerd. Zij moeten uitblinken bo-
 „ven anderen, niet door stille plichtsbetrachting, niet door
 „een degelijk en deugdelijk gedrag; neen door postjes,
 „titels, rangen of vooral door geld: *rem facias*, *rem* is nog
 „onze leus. Zij hebben alleen voor zich en de hunnen te
 „zorgen; banden tusschen hun heden en hunne toekomst,

„tusschen hun mikrokosmos en het menschelijk geslacht
 „binden hen niet. Bij veel eigenliefde kan er voor liefde
 „tot anderen geen ruimte zijn; zwakheid kan geen kracht
 „ontwikkelen, pygmeën zijn in een reuzenstrijd onbruik-
 „baar.”

„Onze voorouders waren te eenzijdig bij hunne keus
 „der leervakken; hun eerbied voor de eeuwige stad, voor
 „haar gespierde taal en krachtigen staatsbouw sleepte hen
 „te ver mede — ik geloof het gaarne, doch de weg,
 „dien de vurigste bewonderaars van onzen tijdgeest wil-
 „len gevolgd hebben, voert zeker ten verderve.”

„Laat er op nieuw kracht uitgaan van de frissche,
 „steeds jeugdige oudheid; laat zij op den geest werken,
 „als de gymnastiek op het lichaam. Rust moet de klas-
 „sieke studie geven en sterkte: dit behoeft een gedeelte
 „onzer hoogere standen. Op de Gymnasia is er, of lie-
 „ver, kan er in de oude wereld nog een middelpunt zijn
 „voor al 't werken: in dat centrum moeten zich alle stra-
 „len vereenigen, hoe groot de omtrek van den cirkel
 „ook moge zijn.”

„In de oude schoolreglementen vindt men menig arti-
 „kel, gewijd aan de zedelijke vorming der schooljeugd.
 „Een lach speelt den onderzoeker dikwerf om den mond,
 „als hij leest van de middelen, waardoor dit doel moest
 „bereikt worden, van de hybridische vermenging van
 „doode school- en kerkvormen; het beginsel echter, dat
 „die verbleekte letters deed neerschrijven, dwingt hem
 „nog achting af.”

„Heilige grond is de school; zedelijk moet het onder-
 „wijs meer en meer worden. Zedelijk noem ik het, niet
 „als dogmata ter sprake komen — deze blijven ver van
 „ons onderwijs — niet als kerkgeloof verdedigd of be-
 „streden of belachelijk gemaakt wordt, maar als de leer-
 „ling niet langer alleen hooge eischen aan anderen leert
 „stellen, als hij allereerst diep besef krijgt van zijne

„eigene verplichting om te werken, om zich zelfen te verbeteren door meer kennis, door zelfkennis.”

„Het gevoel van plicht, de stem van het geweten moet zoo luide spreken, dat het den jongen mensch onmogelijk wordt, het hem van die zijde gegeven bevel te weerstaan. Zoo ver dient hij langzamerhand te komen, dat hij het oor niet kan sluiten, waar in dien geest tot hem gesproken wordt; het waarachtig menschelijke — dat is het grootsche doel der school — behoort zoo sterk te worden, dat het den strijd tegen de dierlijke neigingen kan volhouden.”

„’t Is en blijft een ideaal; maar wat is onderwijs, wat is een onderwijzer zonder idealen?”

„De onderwijzer moet dienen, d. i. zich zelfen verloochenen zijn leven lang, en hij doet dit gaarne, wanneer hij waarlijk liefde voor zijn vak heeft, het schoonste, dat een mensch ooit beoefenen kan. Slechts onverdeelde toewijding kan hem de wijding geven, waar door hij priester wordt van ’t ideaal; zonder zelf idealen te hebben, zonder een onwrikbaar geloof in den adel van den mensch, in de toekomst der menschheid, kan hij niet werken aan de vorming van de jeugd, en allerminst van het opkomend geslacht, dat bestemd is, om der menschheid de fakkel der ware beschaving vooruit te dragen. Ook op dit gebied zijn er veel Thyrsusdragers en weinig Bacchussen, velen die juist omdat zij veel spreken van de mysteriën, bewijzen, niet tot de ingewijden te behooren.”

„Niemand meene daarenboven, dat er zelfs in de hoogere standen zooveel waarde aan het onderwijs gehecht wordt, als eene oppervlakkige beschouwing zou kunnen doen denken. Eene ondervinding van ettelijke jaren heeft mij het tegendeel geleerd. In opgewonden toespraken, in sommige met een bepaald doel geschreven werken, in theorie misschien komt dit groote vraagstuk

„tot zijn recht — de mode, om steeds den mond vol te
 „hebben van volksbeschaving en volksgeluk oefent in
 „dezen ook grooten invloed uit — doch in de algemeene
 „schatting blijft de onderwijzer, laag of hoog, steeds de
 „schoolmeester, die tot niet veel meer deugt, dan tot het
 „ingieten van eenige maten kennis.”

„Meedoogenloos is daarom vaak te huis de kritiek van
 „zijn persoon en zijn pogen, en zoo breekt de familie-
 „kring het beste en edelste gedeelte weer af van het werk,
 „dat de school met veel moeite optrok. Toch kan er
 „slechts door samenwerking uit den knaap meer groeien,
 „dan iemand, die iets weet; kan hij een man worden,
 „zooals onze eeuw ze behoeft, onze eeuw met hare te
 „glad geslepen vormen en te groote behoeften bij de hoo-
 „gere klassen en met hare peillooze ellende in de on-
 „derste lagen der Maatschappij.”

Tot zoo verre Dr. KAN. Hij teekent voortreffelijk, welke behoeften onze tijd heeft, en hoe het Gymnasium moet medewerken, om die behoeften te vervullen. Had hij uitvoeriger geschreven, ik had mijne woorden veilig kunnen terughouden. Op één punt welligt zou het bij oppervlakkig oordeel kunnen schijnen, alsof er tusschen den heer KAN en mij verschil bestaat, namelijk: hij ziet bezwaar in het zamendringen van gewigtige kundigheden in klein bestek, terwijl mij dat bezwaar niet voorkomt. Ik zal hierbij straks nader blijven stilstaan, maar herinner thans, dat ik met den heer KAN strijd tegen overlading van de jeugd; dat ik met hem van oordeel ben, dat de Oudheid in de tegenwoordige Hoogere opvoeding de kracht moet bijzetten, maar dat het natuurlijk ongeoorloofd zijn zou, de jeugd aan nieuwere talen en nieuwere letterkunde vreemd te doen blijven. Aan het woord *vak* en aan het woord *vakstudie* hecht ik meer dan ééne beteekenis, en met name deze, dat ik onderscheid voor eerst: propaedeutische encyclopedie van een vak; ten

tweede encyclopedie; ten derde het vak in zijne gewone beteekenis, en ten vierde, een breede opvatting van dat vak.

Van menig vak kan de jeugd, omdat er zooveel te leeren is, niet meer plaatsen, dan propaedeutische encyclopedie, die, goed voorgedragen, een wapen zal zijn tegen oppervlakkigheid, en later, na volbragte studie zal worden opgenomen en uitgebreid. Van oude letteren, van de moedertaal, van wiskunde en van geschiedenis meen ik, dat zoo zij leiden zullen tot Hooger Onderwijs, niets encyclopedisch mag worden voorgedragen. En op deze wijze hoop ik, dat de heer KAN mij in hetgeen ik wenschelijk acht, niet zal afwijzen.

Een tweede getuige, dien ik de vrijheid neem opteroepen, spreekt meer bepaald over de Hoogeschoolen, maar heeft als de heer KAN, weder de vorming van den geheelen mensch op het oog. Het is onze NICOLAAS BEETS: de man, wien elk Nederlander zoo gaarne hoort, en die zooveel regt heeft van spreken als iemand in het land. Hij zegt bl. 19 van zijne redevoering over *karakter, karakterschaarschte, karaktervorming*: „Wat zijn Hoogeschoolen? Zijn het niet de inrichtingen, waaraan het Vaderland „de bloem zijner zonen toevertrouwt tot hunne hoogste „en laagste, tot de voltooiing hunner opvoeding; de bloem „zijner zonen, die van daar wederkeerende, als mannen „in de Maatschappij zullen hebben optetreden; die ter „stond een deel, eerlang het aanmerkelykste deel der „Maatschappij zullen gaan uitmaken; die eindigen zullen „met in hare belangrijkste kringen de Maatschappij te „zijn? Al wat bestemd is, van uit die kringen en in die „kringen nut te stichten, invloed te hebben, licht te „verspreiden, kracht te doen; al, waarvan voor de naaste „toekomst zijn inwendig welzijn, zijne waardeering naar „buiten, zijn trap van beschaving, zijn wetenschappelyke „beteekenis, zijn zedelyke waarde, met één woord, zijn

„geluk en zijn eere zal afhangen — het vaderland ver-
 „wacht het voor het grootste gedeelte van dáár. Van
 „dáár, wat door hetgeen ondersteld mag worden dáár te
 „zijn geleerd en verkregen, wat door de titels en rechten,
 „welke dáár verworven zijn, tot de hoogste dingen ge-
 „rechtigd moet geacht en geroepen zal worden, waaraan
 „de hoogste belangen zullen worden toevertrouwd, wat
 „op de plaats, die het geroepen wordt intenemen, aan
 „het hoogste vertrouwen behoefte heeft en het hoogste
 „vertrouwen waardig wezen moet — maar niet zijn zal,
 „maar al deze schoone verwachtingen teleurstellen, maar
 „zich op het aangewezen standpunt misplaatst zal gevoe-
 „len, indien het, wat het ook voor het overige bezitten
 „moge, geen genoegzame mate van zedelijke kracht en
 „zelfstandigheid in zich gevoelt en vermag te ontwikkelen,
 „indien het de Hoogeschool, zij het met de noodige, zij
 „het met de hoogste mate van kennis en wetenschap,
 „maar met geen of weinig *karakter* verlaten heeft; als de-
 „zulken, die gezegd worden veel te *kennen*, maar blijken
 „zullen weinig te *kunnen*, als geleerden mogelijk groot,
 „als menschen gering, en alles behalve *mannen*.”

„Het is waar, de Hoogeschool is eene school ter op-
 „leiding voor de *wetenschap* in de eerste plaats, en in de
 „tweede voor *maatschappelijke betrekkingen*. Maar oplei-
 „ding voor de wetenschap, wat is het, concreter uitge-
 „drukt, dan *vorming van wetenschappelijke mannen*? En
 „een wetenschappelijk man onderstelt een *man*, en een
 „*man* onderstelt een *karakter*. Opleiding tot wetenschap-
 „pelijke mannen sluit vorming van *dat* karakter in, dat
 „zij als wetenschappelijke mannen behoeven. Tot dit
 „karakter behoort veel, en veel, dat tot de hoogste en
 „innigste zedelijkheid behoort. Waarheidsliefde in de eerste
 „plaats, maar om deze rein te bewaren, vrij te doen wer-
 „ken, krachtig tegen alle verleidingen van buiten en ver-
 „zoekingen van binnen te handhaven, een groote mate

„van zielskracht, zelfstandigheid, zelfbeheersching, moed.
 „Ook behoort er bescheidenheid toe, om de grenzen van
 „het weetbare te eerbiedigen, op geen nog onbereikte
 „standpunten der wetenschap vooruit te loopen, en aan
 „wetenschappelijke onderstellingen geen hooger recht of
 „waarde toetekennen, dan zij als onderstellingen verdie-
 „nen; en geduld, om aan de ontdekking der waarheid en
 „uitbreiding der kennis vooreerst genoeg te hebben, ook
 „zonder uitzicht op dadelijke toepassing of rechtstreeksch
 „nut. En dit alles moet, met de mededeeling der weten-
 „schap zelve, en door de edele wijze, waarop zij wordt
 „voorgehouden, als *ingeboezemd* worden, met verhouding
 „nogtans van het noodlottige denkbeeld, dat, ofschoon
 „men in een goeden zin zoo spreken kan, het doel der
 „wetenschap, *in den eigenlijksten zin*, in haar zelve liggen
 „zou of zou mogen liggen. Want met het *weten* moet het
 „toch niet, maar *om* het *weten*, niet slechts om de ver-
 „rijking, maar ook om de veredeling van den geest te
 „doen zijn, met de uitbreiding der kennis niet maar *om*
 „hare uitbreiding, maar door deze, vroeg of laat, om de
 „bevordering van het geluk der menschheid; de mensch-
 „heid, voor welke het hart zich onder het opgaderen
 „van wetenschap niet mag gaan sluiten, maar kloppende
 „moet worden gehouden of gemaakt. Loutere brood-
 „studie hoont de wetenschap en vernedert haren beoefe-
 „naar, ook daar, waar bevrediging van eene nietige eer-
 „zucht of verborgen hoogmoed het brood is, waarop de
 „ziele aast en bij kan leven; maar ook hij is niet dan
 „een egoïst, die de wetenschap niet beoefent, dan om
 „in de wetenschap te zwelgen. Hij moge heeten voor
 „*de wetenschap* te leven; het is niet alzoo; hij leeft niet,
 „dan door de wetenschap voor *zich zelven*. Hij moge
 „tot de uitbreiding der wetenschap medewerken en daar-
 „door tot de weldoeners der menschheid gaan behooren: het
 „mag hem niet als verdienste worden aangerekend, want

„het was niet alzo gemeend. Hij moge het genot,
 „dat hij in de beoefening der wetenschap smaakt, edel
 „noemen en over zich zelve voldaan zijn: zijn genot
 „is niet edel en zijne zelfvoldoening is onwettig; want
 „er zijn geene edele genoegens der eigenliefde, en nie-
 „mand mag over zich zelve voldaan zijn, dan die een
 „hooger behoefte gevoelt en aan een schooner roeping
 „gehoor geeft dan die om, op welke wijze dan ook, voor
 „zich zelve te leven.

„Opleiding voor *de wetenschap* (de *zuivere wetenschap*)
 „heeft een verheven klank; opleiding voor *wetenschappe-
 „lijke betrekkingen* luidt veel geringer en *is* het, indien
 „men in eene maatschappelijke betrekking weinig meer
 „dan in de Maatschappij, een standpunt voor zich zel-
 „ven ziet, maar niet, wanneer men dien naam van
 „betrekking in zijne natuurlijke beteekenis en in diepen,
 „zedelijken zin opvat, en de maatschappelijke betrekking
 „beschouwt als de aangewezen richting, waarin men de
 „inwendige betrekking, die men als lid van het geheel,
 „op het geheel gevoelt, metterdaad, naar gaven en
 „krachten, in een weg van vruchtbare werkzaamheid
 „kan openbaren. Met andere woorden: indien er liefde
 „bestaat, liefde voor de Maatschappij, liefde voor het
 „Vaderland, liefde voor de menschheid; liefde, en daar-
 „door wezenlijke en hartelijke deelneming in het ge-
 „meenschappelijk belang; liefde, en daardoor drang des
 „harten, om eigen geluk aan dat des naasten te verbin-
 „den en mede te werken, met hart en ziel mede te
 „werken tot het gemeenschappelijk welzijn. De onkunde
 „heeft behoefte aan onderrichting, de dwaling aan
 „terechtwijzing, het leed aan verzachting, de zwakheid
 „aan bescherming, het kwaad aan beperking, de zonde
 „aan bestrijding, de sterfelijkheid aan troost, de welvaart
 „aan bevordering, de maatschappelijke inrichting aan ver-
 „betering, de menigte aan bestuur — en aan de Hoo-

„gescholen zijn, die in deze behoeften moeten voorzien,
 „en die dan ook zelve moeten voorzien worden, niet
 „alleen van de noodige kennis en de vereischte bekwaam-
 „heden, maar ook met een besef van hunne hooge roe-
 „ping, en met de zedelijke vereischten, om daaraan op
 „de waardigste en edelaardigste wijze te voldoen.”

Ik had niet noodig gehad, van deze woorden te zeg-
 gen, dat zij van BEETS zijn. Wie heeft ooit schooner,
 wie ooit waardiger, wie ooit juister geteekend, wat
 Hooger Onderwijs behoort te wezen, en in wiens mond
 passen deze woorden beter dan in den zijne?

Nog een getuige van groote bevoegdheid, een getuige,
 die door den heer LENTING in de Tweede Kamer is op-
 geroepen, en die in kort bestek, maar volkomen juist
 uitdrukt, waarop het bij Hooger Onderwijs aankomt.

De hoogleeraar VISSERING zegt (Bijblad, pag. 970):
 „Ik kan mij geen Hooger Onderwijs denken, dat niet
 „in zijn wezen en doel beide tot fundament heeft het
 „beginsel van vrije, zelfstandige ontwikkeling van den
 „geest, en als middel daartoe aanwijst vrije, zelfstandige
 „studie. Ik kan mij wel een onderwijs denken, dat op
 „niets anders is aangelegd, dan om iemand in den kort-
 „sten tijd en met de minste kosten klaar te maken voor
 „een beroep, 't zij van praktizijn of van schoenmaker;
 „maar ik kan aan de school, daartoe bestemd, geen
 „hoogeren rang toekennen, dan van ambachtsschool, onver-
 „schillig of dat ambacht de rechtspraktijk, dan het
 „schoenmaken zij. Ik kan mij voorstellen, dat aan de
 „leerlingen op zulke school eene zekere hoeveelheid ken-
 „nis kan worden ingepompt, en dat die massa kennis
 „door de spons, die haar heeft ingezogen, getrouw wordt
 „teruggegeven, als zij bij het examen duchtig uitgekne-
 „pen wordt; maar ik kan mij de mogelijkheid niet voor-
 „stellen, dat de aldus aangebrachte kennis door den
 „leerling wordt opgenomen en verwerkt als voedsel voor

„den geest, waarop hij later zal moeten teren, als een
 „fonds van degelijk weten, waaruit hij zal moeten put-
 „ten, wanneer hij de verkregen kundigheden ten nutte
 „der Maatschappij zal aanwenden. Ik kan mij wel een
 „denkbeeld vormen van een onderwijs, dat door den
 „leeraar met plichtmatigen ijver wordt gegeven en door
 „den leerling met gehoorzame naarstigheit wordt aan-
 „genomen; maar ik kan de gedachte niet van mij weren,
 „dat zulk een onderwijs den student enkel in staat zal
 „stellen om te weten en na te praten wat Professor A
 „of B er van weet en van gezegd heeft, maar hem niet
 „zal opleiden tot eigen inzicht in de wetenschap zelve.
 „Ik acht het zeer licht mogelijk, dat men op deze wijze
 „ordentelijke predikanten, behendige praktizijns, gerou-
 „tineerde ambtenaren, handige artsen aankweeke, maar
 „ik acht het ondoenlijk, langs dezen weg godgeleerden
 „te vormen, die de gemeente opbouwen in de hoogste
 „waarheden; rechtsgeleerden, die het recht ontwikke-
 „len in verband met de steeds zich vernieuwende be-
 „hoeften der Maatschappij; staatsdienaren, die door hun
 „zegenrijken invloed het volk eene goede schrede voor-
 „uit brengen.”

Na aan deze geëerde bondgenooten het woord gegeven
 te hebben, zij het mij geoorloofd op te merken, dat ik
 de eenvoudige woorden, die ik in 1865 over *Studium
 generale* heb in het licht gegeven, nog gaarne tot de
 mijne maak, en dat ik van het geheele Hooger Onderwijs
 geen heil voor de Maatschappij verwacht, zoo het niet
 wordt ingerigt naar de woorden van de heeren KAN,
 BEETS en VISSERING. Geschiedt dat en verstaat de jeugd
 dat en volgt zij dat, dan bereidt zij aan het vaderland
 geluk en aan zich zelve wat WILHELM VON HUMBOLDT in
 de taal van HEYE haar zoo uitnemend heeft voorgehouden:

Wie aan zijn jeugd getrouw blijft, heel zijn leven,
 En, diep in 't hart, die trouw geleerd heeft te eeren,

Vindt éénheid in des geestes wisslend streven,
En zal der wroeging geesel van zich weren.

Dan voelt nog 's grijsaards borst, in zalig beven,
Al wat zijn jeugd als bloesem mogt waardeeren;
En ziet der Liefde en Geestdrift Englen keeren
En 't heilige, dat zijn ziele had verheven.

Want van de kransen, die deze aard kan geven,
Zal steeds de krans der jeugd het lieflijkst bloeijen,
En tot aan 't graf haar balsem uit doen vloeijen:
Alle andre — slechts een oogenblik ons boeijen!
Maar onverwelkt zal deze het hart omweven
Van hem, die vroom zijn jeugd is trouw gebleven.

7°. SLOTSOM VOOR HET HOOGERE.

Mijne uitkomst is, dat de kennis, die noodig is voor de bedoelde Hoogere standen in de Maatschappij, een grondslag behoeft, en dat die grondslag tegenwoordig bijna algemeen wordt miskend; dat Nederland, wel- eer aan het hoofd der beschaving, niet langer blindelings den dwalenden stroom des tijds volgen mag; dat een Nederlandsche Wet op het Hooger Onderwijs thans een exempel had kunnen wezen voor de beschaafde wereld, indien daarin de grondslag ware aangewezen van zulk een algemeene vorming van den mensch, als door BEETS, KAN, VISSERING en anderen is bedoeld; dat hier niemand kan wenschen, de hoofden der jeugd te bezwaren met speculatiën, maar integendeel in die hoofden datgene te brengen, waardoor zij tót de beoefening van wetenschappen worden ingeleid, als klare, heldere, juiste, waarheidlievende en opregte naturen, volkomen naar den geest van BEETS, KAN en VISSERING.

Daarin ligt *het Hoogere* en in niets anders; en die dat begrepen heeft en zich dat heeft eigen gemaakt, zal bijna

niet behoeven aan de hand van anderen geleid te worden door vele der tegenwoordige wetenschappen; maar zal op dat veld zijn weg vinden; hij heeft het *multum*; en van het *multa*, dat hem voorkomt, zal hij het koren en het kaf leeren scheiden. Hij kan, daar Gij hem het algemeene geleerd hebt, deels het bijzondere zelf vinden, deels het zich eigen maken, deels het weten te verwerpen als onnut of schadelijk.

Ik wensch den Hooger Onderwezene datgene toe, wat den heer HEEMSKERK zoozeer tot sieraad verstrekt, en verklaar het voor onmogelijk, dat, anders dan bij uitzondering, voor land en volk en wetenschap uitstekende menschen naar de nieuwe wet zullen kunnen worden verkregen.

Wat ik hier heb aangevoerd, acht ik zoozeer hoofdzak, dat ik daarom reeds alleen gewenscht heb, dat de wet niet mogt tot stand komen. Zij heeft veel korter levens-duur te wachten, dan de wet op het Middelbaar onderwijs, die na weinige jaren bestaan te hebben, op het punt staat, herzien te worden; of dan de wet op de uitoefening der geneeskunde, die, mede van zeer nieuwe dagteekening, in de zaak der examens aan niemand meer voldoet. In waarheid was dat *spelen met de belangen van het volk*, en het zou mij innig leed doen, indien het werk van den voortreffelijken Minister HEEMSKERK onder dat spelen zou worden gerekend.

De nieuwe wet mist een aanzienlijk deel van het Hoogere als zelfstandigen grondslag van het geheel. Dat Hoogere behoort de Hoogescholen te kenmerken, waar wetenschappen beoefend worden, en die wetenschappen zelve zijn geenszins dat Hoogere. Deze verwarring moet toch eenmaal ophouden. Onze voorgangers hebben haar niet geschapen, maar het is een uitvinding van den nieuweren tijd. Men heeft een Hoogere rijschool; men wil eene Hoogeschool voor het tooneel; men verlangt eene Hoogeschool voor den ingenieur; men heeft een Hoogere land-

bouwschool, eene Hoogeschool voor schoone kunsten, enz. Niemand kan hiertegen zijn, maar waar er sprake is van eene Hoogeschool, waarop vakwetenschappen als *wetenschappen* beoefend worden, daar moet men erkennen:

a. dat, na eene grondige beschaving, eene algemeene vorming *van den mensch* moet plaats hebben, eer hij zich met vrucht op de beoefening van de vakwetenschappen zal kunnen toeleegen, en

b. dat die algemeene vorming juist datgene wezen moet wat wordt verkregen door hetgeen weleer *studium generale* werd genoemd.

In de nieuwe wet is nu juist dat *studium* niet onderscheiden, maar is hetgeen hiertoe behoort, of onregelmatig verdeeld tusschen de beoefening der vakwetenschappen, of, hetgeen nog erger is, van de Hoogeschool verwijderd en naar de Gymnasiën verwezen, of in het geheel niet genoemd, zoodat er in de wet van zelfstandigheid van dat *studium generale* geen sprake is.

De Minister is hier, meen ik, verleid geworden door den sints jaren aangeheven kreet tegen de *Propaedeusis*. Die kreet is mij zeer wel bekend, maar heeft nooit een goeden grond gehad.

Wat is propaedeusis? In het algemeen, voorbereiding voor iets anders, en alzoo ook in wetenschappelijken zin. De beteekenis van het woord is dus geheel en al afhankelijk van datgene, wat voorbereiding noodig heeft. Zoo is ziektekunde de propaedeusis van het uitoefenen der geneeskunst; zonder de kennis van den gezonden mensch geene kennis van den zieken. Zoo is dan de physiologie de propaedeusis der pathologie; maar om de verrigtingen des levens te kennen, moet men de zamenstelling van het menschelijk ligchaam verstaan, en zoo is dan de ontleedkunde de propaedeusis van de physiologie. Zoo zou men kunnen afdalen en stuiten ten laatste op het leeren spreken van het kind, hetgeen dan de eerste

propaedeusis zijn zou. Het hangt er dus geheel en al van af, welke beteekenis men aan het woord gelieft te geven.

Meer bepaald kan het onderrigt, dat op een voorafgaande school gegeven wordt, heeten de propaedeusis voor het volgende. In dien zin geeft dan de lagere school de propaedeusis voor het Gymnasium, en geeft het Gymnasium de propaedeusis voor de Hoogeschool. Zoo doende is het dan weder de vraag, welke vakken men tot de drie genoemde scholen gelieft te brengen; en dit verschilt voor tijden en plaatsen.

In het Besluit van 2 Augustus 1815 heeft men natuurlijk het Gymnasium aangezien als propaedeusis voor de Hoogeschool, maar men is hiermede nog niet tevreden geweest, en men heeft, voordat de leerling overging tot de beoefening van het vak, hetwelk hij later in de Maatschappij wenschte uitte oefenen, of waarin hij althans den graad begeerde, nog eene andere propaedeusis noódig geacht: eene voorbereiding tot het goed beoefenen van een breeden tak van wetenschap, tot wiens uitoefening men later geroepen worden kan. Die voorbereiding heeft men, en volkomen teregt, op de Hoogeschool gebragt. Na goed volbragte studie in hetgeen hiertoe behoorde, werd een graad toegekend en wel de graad van candidaat in de propaedeutica. In Frankrijk heeft men alsnog hetzelfde, hoezeer dan ook in inhoud eenigszins gewijzigd in het *Bachelier ès lettres*.

In het Besluit van 1815 komen meer soorten van propaedeusis voor; zekere letterkundige ontwikkeling werd gevorderd in gelijke mate van allen, die een academischen graad begeerden; door hieraan te voldoen, verkreeg men geen bijzonderen titel, hetzij men reeds al of niet op de rol der Hoogeschool was ingeschreven als toehoorder; men heette dan eenvoudig student, zooals alle andere ingeschrevenen. Voor de regten en godgeleerdheid moest men nu een

nader letterkundig examen afleggen, en dat heette propaedeutisch; voor de geneeskunde moest men een natuurkundig examen afleggen, en hoezeer dit van een geheel anderen aard was dan dat voor de regten of de theologie, zoo werd dit toch ook propaedeutisch genoemd, eene zaak, die veel verwarring heeft gegeven, en die, hoe eenvoudig ook, door weinigen is begrepen. Studenten in de regten, de theologie of de geneeskunde konden alsnu dingen naar den graad van candidaat in de regten, de theologie of de geneeskunde. Voor twee faculteiten werd geen propaedeutisch examen gevorderd, namelijk voor den graad van Doctor in de letteren en voor dien in de wis- en natuurkunde. Zóó was het op onze Hoogeschoolen, naar het Besluit van 1815.

De uitstekende mannen, die dat Besluit hebben ontworpen, hebben ongeveer *propaedeusis* genoemd, wat ik noem *studium generale*; zij hebben echter toen onder de propaedeusis niet genoeg opgenomen en zeker niet genoeg naar den tegenwoordigen stand der wetenschappen. Maar zij hebben terecht *eene algemeene vorming op de Hoogeschool* aan het vak-onderwijs willen doen voorafgaan, alzoo een waar *studium generale*, waardoor broodstudie werd bestreden en de jeugd waarlijk zou worden opgeleid tot eene bredere beoefening der wetenschappen, die haar in hare vakstudie wachtte.

Deze uitnemende mannen hebben terecht ingezien, dat de geneeskundigen na volbrachte taalstudie vooral hun *studium generale* in de natuurwetenschappen moesten zoeken, maar hebben toch op de Hoogeschool van de geneeskundigen nog oefeningen gevraagd in Latijnsche en Grieksche letterkunde, in de logica en in de wiskunde. Zij hebben voorts voor wis- en natuurkundigen op de Hoogeschool ook oefeningen in Latijnsche, en Grieksche letterkunde en logica voorgeschreven. Zij hebben voor theologen en juristen, behalve logica en wiskunde, let-

terkundige en geschiedkundige oefeningen geëischt, en eindelijk voor de letterkundigen gevraagd wiskunde en logica, alles op de Hoogeschool.

Dit een en ander behoeft in deze dagen wijziging en uitbreiding; want in de laatste 61 jaren zijn de wetenschappen zeer vooruit gegaan. Maar het beginsel van *studium generale*, in het Besluit van 1815 nedergelegd, behoort, naar mijne innige overtuiging, door alle volgende eeuwen te worden gehandhaafd, en laat men het los, dan opent men de deur, waaruit vroeger of later het Hoogere van de Hoogeschool zal wijken, om er een ander soort van Hooger achter te laten, hetgeen ook op de Hoogere rijkschool van toepassing zal kunnen zijn.

Het is in zekeren zin onverschillig, waar het *studium generale* beoefend wordt, op het Gymnasium of op de Hoogeschool, want kort men het verblijf op de Hoogeschool in, dan verlengt men dat op het Gymnasium, zoo men het *studium generale* daarheen verplaatst. Maar dan heeft men tevens het Hoogere aan de Hoogeschool ontnomen en bij de Gymnasiën gevoegd; en dat de vakscholen dan meer en meer zullen worden een voorbereiding voor een beroep en niet een voortzetting van den geest van het *studium generale*, die op het Gymnasium behoort te leven, ligt voor de hand. Ook behoeft juist de opleiding in dat *studium generale* die vrijheid, welke op een Gymnasium niet bestaan mag, maar op de volgende school naar haren aard behoort te leven.

De raad van Professor DONDERS, helaas! voor een deel in de wet gevolgd, om de natuurwetenschappen voor aanstaande geneeskundigen deels aan het Gymnasium te doen onderwijzen, is, indien het bovenstaande juist is, hoogst verderfelijk, zooals ik hieronder nader ontwikkelen zal.

Tegen de propaedeusis der theologanten en juristen op de Hoogeschool heeft men ingebracht, dat de vruchten niet gelukkig waren, en dat, zoo de jongelieden langer op

de Gymnasiën verbleven, zij op de Hoogeschool dadelijk aan het werk zouden gaan. Indien nieuwe vakken aan de jeugd op de Hoogeschool als *studium generale* dadelijk worden aangeboden, acht ik de genoemde bezwaren zoo-veel mogelijk opgeheven. De propaedeusis moet niet wezen een soort van herhaling van hetgeen op het Gymnasium voorkwam, zooals dit althans in den aanvang verkeerdelijk is verstaan, naar het Besluit van 1815, voor twee van de vijf faculteiten: zij moet en zal, tot *studium generale* hervormd, voor den jongeling nieuw en levengevend zijn, en dan trekt men den nieuwen student met zekerheid. De waarheid daarvan wordt bewezen door de studenten in de geneeskunde, die in de natuurwetenschappen als propaedeusis bij hun intreden in de Hoogeschool, dadelijk een prikkel vinden tot studie. Hoe men dan ook de propaedeusis voor geneeskundigen, zooals die was van 1815, op dezelfde lijn heeft kunnen stellen, als die voor theologanten en juristen was bepaald, is mij een volkomen raadsel. Ik zeg welligt ten onregte *bepaald*, want de mannen van 1815 hebben stellig met de propaedeusis voor deze laatsten geene voortzetting verlangd van hetgeen op het Gymnasium behandeld was.

Wat behoort er dan in den tegenwoordigen tijd tot dat *studium generale* gebragt te worden? Moet die voorbereiding wezen eene algemeene voor alle Hoogescholen in dezen tijd, voor alle landen dezelfde, en dezelfde voor alle beoefenaars der wetenschappen? Wat moet het uitgangspunt zijn bij dit *studium generale*? Wat moet men daarin voorbereiden? Moet niet dat *Studium* juist dienen, om aan den jeugdigen mensch te geven die vaste en hoogere tint van beschaving, die ik reeds heb aangeduid in den geest van beroemde mannen?

Ziedaar vragen, wier korte beantwoording ik hier boven naar mijn beste weten heb gegeven.

Aan de wet ontbreekt eene vorming van den jeugdigen

mensch, te verkrijgen door het *ken u zelven* in elke be-
teekenis; door *zielkunde*, door *karakterkunde*, door *eene*
ernstige pligtenleer, door *volkenkunde in zedelijken en ver-*
standelijken zin, door *geschiedenis der menschheid*, door
redeneerkunde en door *welsprekendheid*; voorts, door *een*
krachtige en goed geleide fysieke opvoeding, door *oefening*
in de schoone kunsten, en bovenal door *eene echt gods-*
dienstige opleiding.

Dit zijn alle zooveel draden, die geweven behooren te
worden door de geheele opleiding van den jongeling
tot mensch, die in hoogere betrekking in de Maat-
schappij werkzaam zal kunnen zijn. Maar, na het ver-
laten van het Gymnasium, behoort, naar mijn inzien,
het eerste studiejaar op de Hoogeschool grootendeels
gewijd te worden aan hetgeen zoeven is genoemd. De
redeneerkunde en de welsprekendheid behooren reeds in
beginselen op het Gymnasium behandeld te zijn, indien
mijn wensch zou worden gevolgd, en op de Hoogeschool
breeder besproken te worden.

Is al het genoemde onderwijs voor het eerste jaar te
uitgebreid, of meent men, dat het goed is, den student
dadelijk meer of min tot zijn vak in te leiden, zoo kan
een deel verplaatst worden naar het tweede studiejaar.
Maar in de eerste twee jaren van het verblijf op de
Hoogeschool behooren de laatstgenoemde vakken beoefend
te zijn, die thans een hoofdbestanddeel van het *Studium*
generale uitmaken. Over de vakken, die tot de eigenlijke
vakstudie behooren, spreek ik hier onder.

Nemen wij thans een overzicht van hetgeen het Hooger
Onderwijs in Nederland te doen heeft, om aan zijn naam
te beantwoorden.

De Hoogescholen in ons land worden inzonderheid
bevolkt door jonge menschen uit den gegoeden burger-
stand; slechts eenige weinige gefortuneerden bezoeken
haar, om een titel in de regten te bekomen; het meeren-

deel der studenten in de regten behoort mede tot den gegoeden burgerstand, waartoe bijna alle studenten in de andere faculteiten moeten gebragt worden. Van meer gegoede familiën gaan vele jongelieden in de militaire dienst, of in administratieve betrekkingen, in landbouw, enz. — Om dus een peil te hebben van het intellectueel gehalte der Nederlandsche Hoogeschoolen en Gymnasiën, heeft men zich vooral aftevragen: wat leeft er aan intellectuele krachten in de gegoede burgerklasse van onze Maatschappij? De drie Academiesteden, en Utrecht wel het meest, leveren een evenmatig grooter deel studenten dan andere steden van het land, ook Amsterdam; Dordrecht, Middelburg en Haarlem betrekkelijk minder; Rotterdam en 's Gravenhage weder meer. Voorts komen uit de andere plaatsen, die Gymnasiën hebben, en eindelijk hier en daar uit de kleinere steden en van de dorpen jongelieden naar de Hoogeschoolen, zoodanig, dat het meeren-deel der theologanten zoons zijn van predikanten; studenten in de geneeskunde zijn dikwerf zoons van doctoren in de geneeskunde, of van heilkundigen of van apothekers. Zij, die de natuurwetenschappen beoefenen op de Hoogeschool, komen derwaarts veelal met het voornemen geneeskundige te worden; en eindelijk zijn de letterkundigen voor een deel studenten in de regten of in de godgeleerdheid.

Zoo was het ongeveer sedert het Besluit van 1815. De wet op het Middelbaar Onderwijs heeft, wat de letterkunde en de natuurwetenschappen betreft, daarin eene kleine verandering gebragt. En wat ik hierbij tevens opneem: in de latere jaren is in klimmende mate toegenomen het verleenen van academische graden aan de zoodanigen, die geene Gymnasiën hadden bezocht, en meestal ook niet of slechts gedeeltelijk lessen op de Hoogeschool hadden aangehoord; vooral had dit in de geneeskunde plaats.

Zonen van deze middenklasse van het Nederlandsche volk moeten nu door onderrigt en opvoeding worden gereed gemaakt voor de hoogste bedieningen, bedieningen, die in haar gewigt natuurlijk bij de massa van het volk niet kunnen bekend zijn, maar bedieningen, die van Staatswege en van de zijde der meer beschaafden uit het volk in hoog aanzien moeten worden gehouden. Eert men ze niet, zoo moet de Maatschappij teruggaan.

Nergens beter dan in het huisgezin, laat ik liever zeggen: nergens zoo goed als in het huisgezin, wordt de jeugd voorbereid tot Hooger Onderwijs. Aan de trouwe en liefdevolle Nederlandsche moeders heeft het Hooger Onderwijs de eerste en laatste verpligting; zij weten de harten harer zonen te stemmen tot iets hoogers, tot iets breeders, tot iets beters, en bereiden alzoo elk onder- rigt voor, dat later volgen zal, en bevorderen tevens de vruchten, die ten slotte door dat onderwijs zullen worden afgeworpen. De koele wetenschap laat zeker niet de beste vruchten rijpen; het is de liefde, die ook hier als de koesterende zon optreedt, om aan de vruchten der wetenschap niet slechts kleur en geur te geven, maar haar te doen zwellen en zoet te maken, zoodat ze gezond voedsel worden. Die liefde kan in de eerste jeugd door de moeder opgewekt worden, en heeft deze het vermogen, om bij hare kinderen optebouwen klaarheid en helderheid en orde en ijver en lust tot leeren, en behoefte om in de wereld wat te worden, zoo kan het onderwijs dat volgt, wel tot de helft of een vierde worden ingekort, en de uitkomsten zullen nog uitnemend zijn. Het is geene uitvinding van mij, maar een bekende waarheid, dat een zeer groot deel der mannen, die wat gedaan hebben en wat geweest zijn, uitnemende moeders gehad hebben; en ware dit geen bekende waarheid, wie, die een weinig rondom zich ziet, zou haar niet dadelijk vinden?

Hiermede kan ik niet willen betoogen, dat de zorg der vaders voor hunne zoons onverschillig is, maar dezen vaders baat niets hoegenaamd, wat zij doen, indien niet door de moeders de genoemde grondslagen gelegd zijn.

Nu volgt het leeren; en hier stuiten wij dadelijk op de leemten in de lagere scholen, die er zijn kunnen op het platteland en in de kleine steden. De vader tracht, zoo hij zijn zoon bestemt voor hoogere opvoeding, hierin meer of min te voorzien, door hem zelf onderrigt te geven; maar behalve bij vele dorpspredikanten, is dit zeker onder ons geen regel, en zodoende gaan voor velen, die later Hooger onderrigt zullen ontvangen, de eerste levensjaren voorbij, zonder die ernstige verstandelijke oefeningen, die het kind niet overspannen, maar die vroeg moeten worden aangevangen, om aan hoofd en hart een rigting te geven tot iets breedere en hoogere.

Laat het ons luide en openhartig verkondigen, des noods van de daken prediken, dat verreweg het meeren-deel der tegenwoordig levende jonge menschen, die voor Hooger Onderwijs bestemd zijn, in hunne eerste levensjaren volstrekt niet ontvangen die leiding in het zamelen van kennis, in het gebruik hunner vermogens en met name in het oefenen van hun verstand, die onmisbaar zijn, om later tot dat breedere en hoogere te komen.

Hinc illae lacrymae. Bijna geen enkel kind wordt zoo geleid, als het tot dat breedere en hoogere behoort geleid te worden, en zoo bekomen gewoonte en ongewoonte in het kind zekere vastheid, die er later niet weder uitbrengen is, en waardoor, hoe best ook na den kinderlijken leeftijd het onderwijs moge zijn, de uitkomst middelmatig blijft, ja schraal in vele gevallen.

Een kind moet weinig leeren, maar juist het kind moet zeer geoefend worden. In Nederland acht men leeren en geoefend worden veelal van dezelfde beteekenis, en elkeen ziet toch bij eenig nadenken het hemelsbreed ver-

schil. Het geoeffend worden betreft de vermogens van den geest, en wel alle vermogens, alsmede die van het ligchaam; en het leeren beteekent niets anders, dan uitbreiding der kennis. Bij het leeren wordt dus het kenvermogen ontwikkeld, bij het geoeffend worden alle vermogens, zoo dat oefenen namelijk goed geschiedt.

Ik heb hier vooral het oog op de eerste levensjaren, waarin het kind nog niet ter school gezonden wordt. Onder ons meent men, dat men het dan aan zich zelve en aan zijn spelen overlaten moet, omdat het te vroeg is, om te leeren; maar het is volstrekt niet te vroeg, om dan met eene oefening der vermogens van den geest te beginnen. En wat het naar school gaan aangaat, mag ik vragen, of de lagere school, waarop doorgaans een groot aantal kinderen verkeert, er op is ingerigt, om alle vermogens van den geest van elk kind in het bijzonder zooveel mogelijk tot ontwikkeling te brengen; of wel, dat die lagere school uit haren aard daartoe buiten staat is?

Daar het dan op de school vooral op leeren aankomt, en dit leeren wordt voortgezet en uitgebreid, begint dat hoogere, dat breedere, hetgeen eigenlijk van de geboorte af uit hetzelfde oogpunt behoorde te worden aangehouden, eerst later behartigd te worden, wanneer de kinderjaren voorbij zijn en de jongelingsjaren zijn ingetreden.

Daarom zijn Gymnasiën, en wel Gymnasiën, ingerigt op het einddoel voor jonge lieden, die in de hoogste bedieningen van den staat zullen worden opgenomen, volkomen onmisbaar, en hebben die mannen regt, welke de jeugd, die de Hoogescholen bevolken zal, daartoe willen inleiden door een degelijk en opzettelijk voor dit doel ingerigt onderwijs op de Gymnasiën.

Ik zou hier wenschen mijne ondervinding als geneeskundige aan anderen te kunnen mededeelen. Een doctor treedt de huizen binnen en vindt daar bij zieken ook

gezonden; en hij kan ook niet nalaten, rond te zien en een menigte zaken gade te slaan en daarover dan ook zijn oordeel te laten gaan. In de periode van mijn leven, waarin ik alzoo een menigte huizen bezocht, kwam ik ook daar, waar ik kinderen vond, die bestemd waren voor Hooger Onderwijs. En als ik dan naga, hoe weinig zorg ik in vele dier gezinnen zag wijden aan de eerste opleiding dergenen, die later de Hoogeschool zouden bezoeken, vroeg ik mij af: hoe ter wereld kan het later te genieten Hooger Onderwijs nog een redelijke plaats vinden in zoo weinig geordende hoofden en harten?

Klaag niet, dat de Nederlandsche jeugd niet meer ontwikkeld de Hoogeschool verlaat, maar indien er geklaagd moet worden, klagen wij ouders dan over ons zelve, dat wij den jeugdigen akker zoo weinig verzorgd hebben, en er zooveel onkruid op hebben laten groeijen; dat wij niet gezorgd hebben voor goeden toevoer en afvoer van water, niets gedaan hebben voor behoorlijke bevoeijing, den ondergrond geheel hebben verwaarloosd en den ploeg niet tijdig genoeg hebben aangewend, om de korst, die door onze verwaarloozing aan de oppervlakte ontstaan was, tijdig te scheuren en te wentelen, opdat de wortels van het onkruid zouden vergaan en versche lucht tot de diepte van den bodem zou kunnen doordringen. Vraag het aan de onderwijzers, hoe zij de jeugd op hunne scholen ontvangen, en vraag het vooral aan de onderwijzers der Gymnasiën, die de jeugd een weinig later opnemen, wanneer ze nog wat meer hebbelikheden bekomen heeft. Inderdaad, het gymnasiaal onderwijs heeft twee diensten te vervullen: door grondige en goede oefeningen, vooral in oude letteren en wiskunde, den geest te rigten op iets beters, en daarin vastheid en orde te brengen; maar het heeft een tweeden, niet minder gewigtigen pligt te vervullen, namelijk onderwijl uit te roeijental van gebreken, die in het ouder-

lijk huis onbestreden, misschien zelfs onopgemerkt, gebleven zijn.

Niemand noeme dit tafereel donker; ik verhaal wat ik beleefd heb, en ik ben verplicht, met nadruk uit te spreken, dat in Nederland alles, wat op scholen leeft en ter voorbereiding tot het breedere en hoogere strekken moet, inderdaad met een bijzonder krachtige hand behoort te worden aangevat. Men is over het gymnaasiaal onderrigt niet genoegzaam voldaan geweest, en men kon het niet zijn, omdat de Gymnasiën, ook bij de beste inrigting, niet in staat zijn, dat alles aan te vullen, wat in den jongeling ontbreekt, omdat hij vroeger welligt niet goed is geleid geworden. En men klaagt over de vruchten, die de Hoogeschoolen hebben afgeworpen en terecht, omdat daar de jeugd alles behalve genoegzaam voorbereid verschenen is.

En hier kan ik wederom bij eigen ondervinding spreken. De Nederlandsche jeugd kan het niet helpen, indien zij niet zooveel geeft, als zij, bij betere leiding in de eerste levensjaren, zou hebben kunnen geven. De jeugdige stammen, eenmaal krom gegroeid, zijn niet meer regt te maken. Spreek vrij tot de jeugd op de scholen over dat Hoogere, zooveel Ge wilt; op verre na wordt Ge niet algemeen verstaan. Aan goedhartigheid ontbreekt het niet, aan goeden wil inderdaad nooit; maar het besef van dat breedere, dat juist ontbreekt, dat heeft de jeugd meestal uit de ouderlijke woning niet medegebragt; dat hebben de voorbereidende scholen met geen mogelijkheid kunnen bijbrengen, en de Hoogeschool kan het evenmin, omdat bij velen de tijd voorbij is, waarin de grondslagen van dat breedere alleen goed gelegd konden worden.

Mag ik nog eenmaal tot den akker terugkeeren en vragen, of wij niet weten, dat alleen regt goede planten kunnen verkregen worden van zaden, die op den juisten tijd in het voorjaar aan den bodem zijn toevertrouwd,

in het voorjaar, wanneer de zon niet hoog aan den hemel stijgt, de warmte dus dragelijk is en veelvuldige regens den bodem drenken, dan zaaijen wij na behoorlijke voorbereiding van den grond en stellen wij ons zaaijen niet uit; maar doen wij dit en wachten wij tot de maand Julij daar is, dan zal de zon de jeugdige planten, zoo zij al opschieten, verschroeijen, en het gemis aan regen zal elke ontwikkeling tegengaan.

Alle breedere instructie, die van het 18de tot het 24ste jaar zal genoten worden, kan, indien zij in de gevolgen heilzaam zal worden, op niets anders berusten, dan op een vasten bodem, en indien die bodem ontbreekt, dan is breede instructie onmogelijk.

Die vaste grond voor de Hoogeschoolen zijn de Gymnasiën en wel geheel en al bijzonder ingerigt voor hetgeen op de Hoogeschool te wachten staat. Zonder goede Gymnasiën, geene goede Hoogeschoolen. En zonder goede voorbereidende scholen, vóór men het Gymnasium bezoekt, kan het laatste onmogelijk deugdelijke vruchten afwerpen. Eindelijk kan, zonder goede zorg, vóór dat de jeugd met het leeren een begin maakt, dat leeren met geene goede gevolgen worden bekroond.

De mensch is één: zijn laatste levensjaar zal wezen eene voortzetting van zijn geheele vroegere leven, en zoo geeft elk jaar vruchten, naarmate er vroeger is gezaaid. Deze regel is aan de geheele wereld bekend, en toch verlangt men van de Hoogeschool, dat zij, om het even wat er ook is voorafgegaan, hooger onderwezen menschen aan den Staat leveren zal; maar dit is eene volstrekte onmogelijkheid. Men ziet van deze zaak onder ons de waarheid niet in.

Of dwaal ik? Heeft men dan niet in de debatten, in de Tweede Kamer over de nieuwe wet op het Hooger Onderwijs gevoerd, bij herhaling den wensch uitgesproken, dat aan jongelieden, niet op Gymnasiën onder-

wezen, gelijke regten op de Hoogeschool zouden worden toegekend, als aan hen, die normale studiën op het Gymnasium hebben volbragt? Hebben zelfs niet vijf Hoogleeraren der Utrechtsche Hoogeschool, die Curatoren of Oudleeraren van Gymnasiën zijn, (Bijblad 965 en 1002) eene soort van proef voorgesteld, om vooreerst op de Hoogescholen gelijkelijk toe te laten jongelieden, die de Hoogere Burgerschool met 5-jarigen cursus, en die, welke het Gymnasium normaal verlaten hebben? Of is de bedoeling van deze Hoogleeraren misschien niet goed wedergegeven?

Maar heeft men dan niet bij de wet bepaald, dat het bezoek van een Gymnasium niet noodig is, indien men slechts bewijzen geeft van *aangeleerd* te hebben, wat op een Gymnasium zal *aangeleerd* worden? Is er hier sprake van die elementen van opvoeding, die buiten het *aanleeren* liggen en juist de *quinta essentia* van een Gymnasium uitmaken? Geen woord: het is alleen dat *kennen* en *weten*, en nooit dat *kunnen* en *zijn*.

Zoolang men in Nederland het onderscheid daartuschen niet zal gelieven in te zien, kan men veilig dat woordje *Hooger* weglaten uit de wet op het Hooger Onderwijs.

Gij legt alle kracht in examens, en verlamt alzoo de kracht der scholen; en Gij wilt toch de uitkomst der scholen en niet de uitkomst der examens. Maar elkeen weet, dat dit onmogelijk is, dat dit zelfs onzin is. — Gij maakt geheele lijsten van leervakken, die op de scholen zullen onderwezen worden, en Gij handelt uitvoerig over namen van een vak meer of minder op die lijsten; en naast die lijsten plaatst Gij eene bepaling, waardoor het ontduiken dier scholen zeer gemakkelijk wordt gemaakt. Ligt het aan mij of aan U? Mij schijnt het toe, dat Gij door een aantal van geneesmeesters U een recept laat voorschrijven voor een ziekte, die Gij

hebt, en dat Gij door een tal van apothekers dat recept met de grootste zorg wilt gereed gemaakt hebben, maar dat Gij onderwijl eenige andere lieden aanneemt, die het goed gereed gemaakt drankje in de goot werpen. Hebt Gij het geheim gevonden, om door een examen van eene zoogenaamde Staats-Commissie kennis te maken met hetgeen aan goede opvoedingselementen, op een goede school, gedurende jaren in de gemoederen van jongelieden is geplaatst? Wil dan de goedheid hebben, dit geheim te openbaren, want niemand kent het dan Gij. Maar is het een onwrikbare waarheid, dat examens, afgenomen door andere lieden, dan die het onderwijs geven, geene waarborgen hoegenaamd zijn van bekwaamheid of geschiktheid en nog veel minder van goede leiding en met zorg gerigte hartelijke opvoeding, — laat dan af van het verbreiden der onwaarheid, dat het voldoende is te examineren, om aan den Staat het beste te verzekeren.

Van oudsher heeft men geweten, dat eene goede leiding, dat eene verstandige vorming, dat rustige en eerlijke oefeningen goede uitkomsten kunnen geven. Daarom, en daarom alleen heeft men in de Maatschappij scholen. Maar handhaaf deze dan ook, en bouw ze niet met de eene hand op, om ze met de andere aftebreken.

Vergun mij ten slotte een paar voorbeelden aantehalen. Om Hooger Onderwijs te kenmerken en hetgeen het behoort te wezen, mag men uitgaan van de educatie en instructie, die mannen genoten hebben, welke iets geworden zijn in de wereld; niet van een paar, maar van eenigen, en de autodidacten buiten gesloten, mag men zeggen, dat de middelen, die geleid hebben tot de vorming van uitnemende mannen, als middelen mogen erkend worden, die ook anderen tot uitnemende mannen kunnen opleiden, met andere woorden: dat Hooger Onderwijs, ingerigt naar de opvoeding, die bekende uitstekende

mannen hebben genoten, een norm mag wezen voor de inrigting van Gymnasiën en Hoogescholen.

Zoo wij uit ons eigen land hiertoe voorbeelden zouden willen kiezen, zouden wij bijna niet weten, waar te beginnen en waar te eindigen. Slechts *een* naam wil ik noemen, een naam, dien wij zoo gaarne uitspreken en die zulk een gewigtige plaats in onze nieuwe geschiedenis inneemt; een naam, gedragen door een man, die om zijne kennis en om zijne geaardheid, om zijne persoonlijkheid en zijn invloed, om zijne eenvoudigheid en zijn echten adeldom van ziel bij een ieder even hoog staat aangeschreven; ik bedoel ANTON REINHARD FALCK, door VAN DER PALM geteekend, als de meest uitnemende onder de uitnemenden, een man, die een toonbeeld was van datgene, wat eene met zorg geleide opvoeding in een gezond hart en hoofd kan doen groeijen. Maar ik ga andere Nederlanders voorbij en kies hier een paar voorbeelden van echte wereldburgers, door Duitschland opgeleverd.

Vergun mij, hier dan een oogenblik te blijven stilstaan bij de gebroeders VON HUMBOLDT, die zeker mogen genoemd worden mannen, welke dat breedere en hoogere in hun geheele leven hebben uitgedrukt. WILHELM, de oudste is een uitstekend letterkundige en staatsman geworden, een man van keurige beschaving en die in elke rigting in ruime mate heil rondom zich heeft verspreid; en ALEXANDER, de jongste, heeft in natuurwetenschappen eene hoogte bereikt, zooals zelden bereikt zal worden. WILHELM toonde vroeg aanleg, maar ALEXANDER deed in zijne jeugd SCHILLER zulk een ongunstig oordeel over hem uitspreken, als zeldzaam over een jongeling geveld wordt, die later nog van eenige beteekenis voor de Maatschappij wordt. De moeder van deze twee voortreffelijke broeders, die vroeg hun vader verloren, heeft geen zorg gespaard, om hare zonen te doen opvoeden in de beste beteekenis des

woords: goeverneurs, andere onderwijzers, goede voorbeelden, goed gezelschap op het kleine Tegel, alles ingerigt, om van die twee zonen toch bekwame menschen te doen worden. Lees het bij BRUHNS 1), SCHLESIER 2) of elders, wat er aan die twee kinderen voor zorg besteed is, met hoeveel overleg hunne opleiding bestuurd is, hoe ze door taal-, land- en volkenkunde, door geschiedenis en aardrijkskunde, door wiskunde en vooral door oude letteren altoos gerigt zijn geworden in milden, in gezonden, in opgewekten zin. Als kinderen en jonge menschen volgden zij steeds denzelfden weg en ontvingen bijna hetzelfde onderrigt, en eerst op de Hoogeschool kwam het verschil in rigting duidelijk uit, die elk voor zich zou volgen. Wel had ALEXANDER minder lust in de oude talen gehad en was daarin bij WILHELM achter gebleven; maar, als men leest van den spoed, waarmede hij later Grieksch leerde, ontwaart men, dat dat verschil toch niet zoo groot kan geweest zijn. Alles werd benuttigd, om breedte te brengen in het bestaan van deze twee jonge menschen, en, terwijl zij te huis ongeveer dezelfde leiding hadden bekomen, sloegen zij weldra geheel uiteenloopende wegen in, zoodat ALEXANDER in de steppen van Amerika de natuur ging gadeslaan, terwijl WILHELM het stille studeervertrek tot zijne oefenplaats gekozen had. En werden zij nu inderdaad onderscheiden? Geen schooner voorbeeld dan deze twee broeders, hoe een goede, algemeene voorbereiding, een echte oefening in de *artes liberales*, bij de grootst mogelijke verscheidenheid van uitwendige bemoeijingen, toch volmaakt tot dezelfde uitkomsten leidt. Lees de geschriften van WILHELM en die van ALEXANDER. Gij vindt bij den eerste de wereld der humaniteit, en bij den tweede de zichtbare wereld in hetzelfde klare licht

1) In de uitnemende levensbeschrijving van ALEXANDER.

2) GUSTAV SCHLESIER, *Erinnerungen an Wilhelm von Humboldt*.

gesteld, en wel naar dezelfde methode. Geen broeders zijn dan ook ooit inniger zamen verbonden gebleven, dan WILHELM EN ALEXANDER.

Maar, zal men zeggen, het Hooger Onderwijs kan er toch niet op worden ingerigt, om zulke beroemde mannen te kweken. Neen, dat is onmogelijk; maar ik mag volhouden, dat, indien het Hooger Onderwijs dit zou kunnen doen, dit een zegen zou wezen voor de Maatschappij, en dat het in elk geval de pligt van het Hooger Onderwijs is, om zooveel mogelijk mannen af te leveren, die meer of min, zij het dan ook van verre, naderen tot de voorbeelden, die ik daar heb geschetst. In WILHELM EN ALEXANDER VON HUMBOLDT heeft men typen van Hooger onderwezenen, en de opvoeding, die zij in hunne jeugd genoten hebben, mag dus wezen een voorbeeld voor de inrigting van goed Hooger Onderwijs.

Het is onnoodig, hier nog andere voorbeelden aan te halen, maar het zou, zoo wij uitvoeriger mogten zijn, zijn nut hebben, om met voorbeelden aan te toonen, hoe vele mannen, die geen Hooger Onderwijs genoten hebben, wel uitstekend waren in deze of gene hoedanigheden, maar in waarheid misten dat harmonische bestaan, hetgeen het hoofdkarakter is van de zoodanigen, die in waarheid goed onderwijs hebben ontvangen.

Nog een woord. Wat heeft het Hooger Onderwijs aan de Maatschappij te leveren?

De leiders en voorgangers van het volk in Godsdiens-tige aangelegenheden kunnen hunne taak niet met goed gevolg volbrengen, indien zij niet zijn beste naturen, die bij een uitnemend hart een helder hoofd voegen. Hun zedelijk bestaan moet een voorbeeld zijn voor anderen, en hunne liefde, om, niettegenstaande de groote bezwaren van het leven, het beste voortestaan, moet onbegrensd zijn. Zij moeten in gespierde taal een opregte gezindheid tot het volk brengen, en dat volk zedelijk doen stijgen.

Zij moeten aan de opvoeding der jeugd een aanzienlijk deel van hunne krachten wijden, en kunnen dat niet doen, zonder zelven kinderen te blijven in den besten zin van het woord. Zij moeten bij ziekte en bij dood geen gevaren schuwen, maar troosten ook te midden der grootste bezwaren. Voor den Staat zijn zij pilaren, en zij kunnen dat niet zijn, zonder te wezen mannen van echt gehalte en van ware zelfstandigheid.

De mannen van letteren behooren te zijn andere dragers der humaniteit, mannen, die zoowel op den vorm als op den inhoud der beschaving den grootsten invloed uitoefenen. Zij bepalen, zoo het goed zal zijn, den besten smaak onder het volk; zij zijn de handhavers der taal en dus van het beste van *gansch het volk*. Zij geven ons de lectuur in handen, die ons opwekt ten goede of verpoost bij onzen arbeid. Zij zijn tevens de mannen van de ware wijsheid, daar zij van de geschiedenis gewagen en het goede van weleer doen spreken in den tegenwoordigen tijd.

De natuuronderzoeker heeft ten pligt, de wonderen der schepping door het volk te doen op prijs stellen, en, hoezeer langs een geheel anderen weg, met de mannen der Godsdienst tot den Schepper aller dingen op te voeren. Hij spreekt van hetgeen naauwelijks door het oog kan worden onderscheiden en niet dan door het gewapend oog kan worden gekend; hij leert U de hemelbollen kennen, die met majesteit door de oneindige ruimte rollen. Maar hij trekt ook partij van al het nuttige, wat in de stoffelijke wereld voor den mensch gelegen is, en hij opent U de oogen in landbouw en industrie, in hetgeen de levende natuur en de doode aarde betreft.

De geneeskundige waakt voor de gezondheid van het volk en staat U bij in ziekte. Gij roept hem dikwerf en wenscht, dat hij voor U en de uwen als een reddende engel zal optreden. Om zijn eigen leven mag hij niet denken

als elk ander, maar het is zijn pligt het veil te hebben, zoo hij aan anderen eenig heil kan geven. Gij zoudt hem zelfs niet achten, zoo hij aan eigen behoud dacht, indien Gij in gevaar waart. Zijn genoegen, zijn rust, niets ontziet Gij, maar Gij vraagt van hem de innigste hartelijkheid en de schoonste broedertrouw. En zoo hij een man is, zooals het behoort, geeft hij U veel meer dan Gij vraagt, en hij geeft U zeker zijn hart.

De regtskundige, hetzij hij U verdedigt, hetzij hij U beschuldigt, hetzij hij U oordeelt, altijd verwacht Gij van hem regtvaardigheid. Zijn onderzoek moet grondig en helder zijn, maar dan moet hij ook zijn hart op de regte plaats dragen. Aan de gerechtigheid geeft men de weegschaal in de hand, ten teeken, dat het hier alleen om waarheid te doen is, en van den ouden medicus weten wij: *Judicium difficile*. De regtskundige moet geen moeite ontzien, om uit de meest ingewikkelde duisternis, zoo mogelijk het helderste licht te voorschijn te roepen. Hij is de handhaver of beschermer der onschuld, zoowel als van den Staat, en hij kan dit alles niet zijn, zonder op breeden bodem te staan.

De staatsman bepaalt voor het volk, hetgeen aan dat volk veiligheid, rust en orde verzekeren kan, maar hij overweegt ook, wat er kan gedaan worden, om dat volk in de zichtbare en in de onzichtbare wereld te doen voorwaarts gaan. Op hem rusten de heiligste pligten; want zelfs het geringste wat hij doet, kan van de grootste gevolgen zijn. Hij onderhoudt de betrekking van het Land tot andere landen, en heeft alzoo afwisselend betrekking met alle volken der aarde, die meer of min in verband staan tot het land, waarin de staatsman leeft en werkt.

Waarlijk, het Hooger Onderwijs verdient achting en eer, verdient bescherming en handhaving, indien het aan zijne roeping beantwoordt. En zonder hoogen ernst kunnen zijne vruchten niet gelukkig zijn. En hoe zal die ernst

eenig gewigt hebben bij hem, die het Hooger Onderwijs geeft, indien de staat, waarin het gegeven wordt, niet van dien ernst geheel doordrongen is?

Maar, afgescheiden van de genoemde standen behoort het Hooger Onderwijs te zijn een voedster voor vele anderen, voor allen, die genoegzaam vermogend om het te genieten, toch geene neiging gevoelen, om in een van de zes genoemde verhoudingen werkzaam op te treden. Al waren dit zestal deskundigen niet voedsterlingen van de Hoogeschool, al werden daar ook geene vak-wetenschappen onderwezen, de Hoogeschool zou zonder deze toch onmisbaar zijn voor een volk, dat beschaving op prijs stelt, mits zij dan in een *studium generale* hare kracht legde, en zulk een *studium*, als ik boven geteekend heb en waardoor een iegelijk, die het beoefent, wordt voorbereid, ook afgescheiden van een bepaalden stand in de Maatschappij, tot velerlei werkkringen, die in zulk eene Maatschappij nooit ontbreken.

Welk een heilzamen invloed oefenen niet ook buiten hunne maatschappelijke betrekkingen de waarlijk Hoog onderwezenen op de Maatschappij uit? En hoe zou die Maatschappij in velerlei rigting gelukkig geholpen worden, indien het onder het volk gewoonte ware, dat door de fortuin bevoorregten zooveel mogelijk wierden opgeleid door een goed gymnasiaal onderwijs, en dezen daarna een echt *studium generale* zonder meer op de Hoogeschool zouden beoefenen! Wat zou het, b. v. niet voor ons land heilrijk zijn, indien onze hoogere standen alzo als regel hunne zonen deden opleiden! En zou het op nieuw scheppen van meesters in de vrije kunsten niet van goede gevolgen kunnen zijn, indien die vrije kunsten namelijk in praktischen zin door al de zoodanigen werden ter harte genomen, die thans in weelde en gemak hun leven slijten, zich met de Maatschappij naauwelijks bemoeijen en toch het voorregt hebben van in het bezit te zijn

van stoffelijke middelen, waardoor zij rondom zich zooveel goeds zouden kunnen verspreiden?

Vreest gij voor het woord *liberaal*: *artes ingenuae* is nog beter dan *artes liberales*. Denken wij aan het **Ovidianum**: *ingenuas didicisse fideliter artes emollit mores nec sinit esse feros*. ERASMUS betuigt er ons zijne instemming mede.

Het Hooger Onderwijs was vóór ruim zes eeuwen een bron van verlichting en beschaving; het was dit, vóór het vakstudie werd; hoe spoediger het tot zijn oorsprong terugkeere, des te schooner zal de eerste toekomst zijn.

Toen de wetenschappen veel minder in omvang waren dan thans, waren de uitstekende mannen veel meer door drongen van de onmisbaarheid van algemeene kundigheden, dan dit in onze dagen het geval schijnt te zijn. Eenmaal en reeds lang geleden stond het vast, dat al wat tot de menschheid behoorde, *een* was en door een gemeenschappelijken band werd vereenigd. „*Omnes artes quae ad humanitatem pertinent certo quodam vinculo inter se uniuntur.*” Het *commune vinculum* was een staande uitdrukking, waar over beschaving gehandeld werd. Is dit een ijdele droom geweest van hen, die ons zijn voorgegaan, een droom, dien men eeuwen lang heeft gedroomd, en die ten slotte in de wereldzee is ondergegaan, om nooit weer te verschijnen? Heeft onze tijd regt, als hij van dit alles niet meer hooren wil, maar in de plaats van die algemeene kundigheden en dat verband der wetenschappen, ons van *vakken* spreekt en van *vakstudie*? En is het niet hoog tijd geworden, dat de woorden *commune vinculum* als versleten worden beschouwd, en dat daarvoor het nieuwe woord *specialiteit* behoort in de plaats gesteld te worden?

Naar den hoogleeraar DONDERS heeft Nederland daarom tegenwoordig in het buitenland zoo weinig roem, omdat in ons land zoo weinig aan speciale studie gedaan wordt, terwijl er anderen zijn, en onder die anderen plaats ik

mij gaarne, die meenen, dat roem in of buiten het land ontbreken kan; maar, zoo men hem noodig acht, hij zeker verkregen wordt, indien men echt Hooger Onderwijs geeft, en dat het zeker is, dat het *commune vinculum* onder ons steeds meer en meer op den achtergrond geraakt en dit in genees- en natuurkunde op jammerlijke wijze wordt ter zijde gesteld in het vaderland en daar buiten. Het zijn de mannen van letteren, van regtsgeleerde en van Godgeleerde studie, die het *commune vinculum* nog handhaven, maar wier stem overschreeuwd wordt door de velen, die in natuur- en geneeskunde thans aan het woord zijn, en die van het *commune vinculum* naauwelijks meer de beteekenis verstaan.

Die overschreeuwende stem is ook tot ons doorgedrongen, heeft ook bij ons klassieke studie nutteloos doen achten; heeft alle *artes liberales* ter zijde geschoven, wil van geene algemeene beschaving meer hooren, heeft zelfs een THORBECKE verleid, om aan de Hoogescholen het regt te ontnemen, den stempel der bevoegdheid tot de uitoefening der geneeskunst uit te reiken, en is niet vreemd gebleven aan den inhoud der nieuwe wet op het Hooger Onderwijs, eene wet, waarin de voornaamste leden van het *studium generale* ontbreken, en waarin te weinig wordt aangetroffen van het *commune vinculum*, dat al wat tot de humaniteit behoort met éénen band omvat, en van allen, die de humaniteit zullen helpen bevorderen, verlangt, dat zij het *commune vinculum* steeds in hun schild zullen voeren.

Nederland, dat zoo vele jaren over eene nieuwe wet op het Hooger Onderwijs het woord gevoerd heeft, had nu eene schoone taak te vervullen tegenover de beschaafde wereld, en zou zich *echten* roem verworven hebben, indien het de *artes liberales* en het *commune vinculum* in de wet op het Hooger Onderwijs weder op de plaats gesteld had, waar zij behooren; indien het al wat tot de wereld

der kennis behoort, voor dezulken uit een hooger oogpunt had leeren bezien, die gewigtige bedieningen in den Staat te vervullen hebben, en indien het alzoo die heeren *specialisten* met hunne *specialiteiten* eene modester plaats had aangewezen, dan deze voor zich afdwingen. Dat zou het land tot eer gestrekt hebben, dat eenmaal veel echten roem in wetenschap van elders heeft inge oogst, en dat nu heet geen roem meer te bekomen, omdat het nog niet genoeg in *specialiteiten* ondergaat. De beroemde BENJAMIN FRANKLIN dacht er anders over, toen hij zijn gansche leven in deze woorden uitdrukte: „Gij moet kunnen zagen met de boor en boren met de zaag.” En toen zijn beste SALLY, zijn dochter, hem vroeg om geld voor kant en veëren voor een partij, antwoordde hij haar: „doe als ik en draag uwe manchetten tot zij stuk zijn, „dan hebt gij kant; en wat de veëren betreft elke Ame- „rikaansche haan heeft er in zijn staart.”

Nederland had een best werk gedaan met een wet op het Hooger Onderwijs in te voeren, die een portret van FRANKLIN aan het hoofd droeg.

Ik erken, dat de wetenschappen in den lateren tijd verbazend zijn uitgebreid, en dat thans niet meer, zooals weleer, eenige ongelijksoortige wetenschappen op dezelfde schouders kunnen geladen worden, zooals men dat vroeger deed; maar wat men vroeger gedaan heeft, is toch te belangrijk, om er niet bij stil te staan.

BOERHAAVE studeerde in de Theologie en werd beroemd hoogleeraar in de plantkunde, beroemd hoogleeraar in de scheikunde en wereldberoemd hoogleeraar in de geneeskunde. Het feit is niet te ontkennen; maar BOERHAAVE, zegt gij, is een eenig man; wel nu, LINAEUS ordende zoowel het dierenrijk als het plantenrijk. RUYSCH was uitstekend in de kruid- en ontleedkunde, en MATTHIAS VAN GEUNS was een uitstekend plant- en geneeskundige, en het onderwijs in de kruidkunde werd weleer regel-

matig aan een hoogleeraar in de geneeskunde opgedragen. Van SWINDEN was een uitstekend onderwijzer in de logica en in de wis- en natuurkunde, en het onderwijs in de logica werd weleer veelal aan hoogleeraren in de wiskunde toevertrouwd. BRUGMANS was een beroemd hoogleeraar in de dierkunde en een voortreffelijk hoofd van onze militaire geneeskunde.

Maar ik eindig, want ik zie nu, dat, indien ik van onze voorgangers uitstekende namen wil hebben, ik deze bij voorkeur moet zoeken onder de mannen, die zeer uiteenloopende wetenschappen beoefenden, of, zoo zij zich slechts op ééne wetenschap hebben toegelegd, meestal vroeger een geheel anderen weg uitgingen, een weg, die volstrekt niet leidde tot het pad, waarop zij later zooveel roem verworven hebben.

Vele autodidacten zijn uitstekend geworden, die in den aanvang van hun leven geheel iets anders hebben gedacht en gedaan, dan datgene waarin zij later uitsluitend zijn opgetreden. Zoo Gij dus specialiteiten verlangt, zou ik meenen dat Gij ze bekomen kunt, indien Gij ze vormt uit lieden van de rigting tegenovergesteld aan die, welke leidt tot de vorming van Uwe specialiteiten.

Zoo er werd gevraagd, hoe men de zes standen, die de nieuwe wet op het oog heeft, met één woord zou kunnen teekenen in hetgeen elk als hoofdvereischte op den voorgrond stelt, dan zou men dien der Godgeleerdheid kunnen kenmerken door Godvreezendheid; der staats-geleerdheid door beleid; der regtsgeleerdheid door regtvaardigheid; der geneeskunde door menschlievendheid; der natuurkunde door scherpzinnigheid; der letteren door naauwkeurigheid. Er is niemand, die dit niet gaarne zou toestemmen, maar een ander kan met hetzelfde regt aan elk dezer standen deze qualificaties in eene geheel andere orde geven en zeggen, dat de geneeskundige moet worden gekenmerkt door scherpzinnigheid, de regtskun-

dige door menschlievendheid, enz.; en het kan niemand moeilijk vallen, nog geheel andere qualificaties optesporen, die op elk der genoemde standen met het meeste regt zouden passen.

Ik mag nog veel verder gaan en luide uitspreken, dat het volk aan deze zes hoogere standen, die aan de Hoogeschool worden opgeleid, een tal van eischen stelt, die alle behooren tot dezulke, waaraan men niet zoo maar kan voldoen, eischen, die inderdaad slechts het eigendom zijn van bevoorregten. Ik althans moet voor mij zelve verklaren, dat mij in de uitoefening van twee der zes genoemde betrekkingen het minst gehinderd heeft, dat mij zooveel kennis ontbrak, maar dat het mij altoos een bezwaar is geweest, dat ik niet had die mate van zedelijke en verstandelijke ontwikkeling, waarvan ik wist, dat het welslagen van hetgeen ik beoogde, er geheel en al afhankelijk van was.

Ik wil in het minst niet ondankbaar zijn voor de goede leiding, mij in mijne jeugd gegeven, maar, indien het aan mij gestaan had, toen ik jong was, die leiding te bepalen, die ik thans, nu mijn leven bijna geëindigd is, als onmisbaar voor genees- en natuurkunde heb leeren kennen, dan zou ik aan mijne leiders de bede gerigt hebben, om er zeker in optenemen datgene, wat ik hier boven onder *studium generale* begrepen heb, en wat ik met bijna allen, die de Nederlandsche Hoogeschoolen hebben bezocht, meer of min mij zelve heb moeten eigen maken, want de waarde van vakstudie is meer en meer toegenomen, en de waarde van ontwikkeling van den mensch en vorming van karakters is steeds afnemende.

Lees eens, bid ik U, den brief, dien Prins WILLEM I aan de Leidsche Hoogeschool zond, toen hij zijn zoon MAURITS aan haar toevertrouwde; en lees eens, bid ik U, den brief, dien MAURITS aan die school rigtte, toen hij, wegens den dood zijns vaders, te vroeg daarvan scheiden

moest. Sla eens na, bid ik U, hoe men SCALIGER, met zooveel moeite naar Leiden getrokken, ontsloeg van de verplichting tot het geven der gewone lessen. Men wenschte den beroemden man, om hetgeen hij was en niet om hetgeen hij wist, binnen de veste van Leiden. En zoo Gij moest beslissen, waardoor BOERHAAVE groot was, door kennis of door zijne uitstekende humaniteit, zoudt Gij zeker verlegen zijn.

Tegenwoordig kan men, veel meer dan vroeger, uit boeken te weten komen, wat men weten wil, en tegenwoordig stelt men de kennis van den docent op den voorgrond en vraagt niet naar hetgeen men van SCALIGER vooral begeerde, namelijk den invloed zijner persoonlijkheid op de Hoogeschool.

8°. HET GEVEN VAN ONDERWIJS.

De inhoud van hetgeen men Hooger Onderwijs noemt, is zeker van het grootste gewigt, maar de wijze, waarop het gegeven wordt, is inderdaad van niet minder waarde. De *modus quo* is trouwens altijd van grooten invloed, wat men ook doe.

Ik zou mij te schamen hebben, indien ik vermetel genoeg wilde zijn, om in deze zoo gewigtige aangelegenheid voorschriften te geven. Het is dan ook verre van mij; maar ik mag wel in kort bestek mededeelen, wat mij bij langdurige ondervinding als de beste wijze is voorgekomen.

Al dadelijk moet ik opmerken, dat ik, hetzij ik voor jongens van 10 tot 14 jaren, voor jongelingen, dan wel voor volwassenen onderwijs te geven had, altoos dezelfde methode gevolgd heb, namelijk: volkomen eenvoudig spreken, met natuurlijke stem en houding, nooit gezwollen en nog minder opgeblazen, verklarende of in

woorden schetsende en goed rondziende, of ik door elkeen wel verstaan werd.

In het Hooger Onderwijs moet volmaakt dezelfde eenvoudigheid wonen, die bij het Lagere een hoofdvereischte is. Men gaat natuurlijk uit van de vatbaarheid der hoorders, zoodat men, indien deze jonger zijn, langzamer voortgaat en ongemerkt meer herhaalt; maar de wijze is overigens in elk opzicht dezelfde.

Onderwijzen is, wat men ook moge behandelen, in de eerste plaats schilderen of teekenen, dat is in het licht stellen; ten tweede, het in het licht gestelde onderling vergelijken en rangschikken; ten derde, er de besluiten uit afleiden, en eindelijk de toepassing aangeven, die er van kan worden gemaakt.

Hij, die natuurwetenschappen voordraagt, of die geschiedenis onderwijst, of die U een reisverhaal mededeelt, zal steeds, wil hij voldoen, aan deze vier regelen gebonden zijn; maar ook hij, die U uit den kring van het afgetrokkene zaken helder maken zal, kan van de gestelde regelen niet afwijken, zonder nadeel te doen aan hetgeen hij voordraagt.

In de eerste plaats komt het er op aan, duidelijk te doen verstaan, waarover ik handel, en ik mag geen stap voorwaarts doen, voor ik de zekerheid heb, dat ik daarin volkomen ben begrepen. Wat bij de eerste teekening niet geheel helder mogt zijn, wordt nog eens van eene andere zijde voorgesteld en dit zoolang herhaald, totdat elk aandachtig hoorder in volkomen bezit gekregen heeft wat ik hem heb willen geven. Hoe eenvoudig dit ook zijn moge, de hoorders moeten dit belangrijk genoeg vinden, om besproken te worden, en doen zij dit niet, dan heb ik òf een fout begaan door ter tafel te brengen wat er niet op behoorde, òf ik heb niet goed gesproken.

Belangstelling opwekken is bij het geven van onderwijs eene eerste zaak. Van die belangstelling nu zijn onder-

scheidene graden, naar gelang der waarde van het onderwerp dat men behandelt. In het schatten dier waarde moet ik als onderwijzer nooit mistasten en alzoo geen ophef maken van onbeduidende dingen. Wat gewichtig is moet ik liefhebben, en mijne hoorders moeten mij volkomen volgen in de mate van belangstelling, die ik onder het spreken aan het onderwerp hecht. En heb ik alzoo eerst aandacht opgewekt en die aandacht in belangstelling doen overgaan, dan valt het mij ligt, mijne hoorders overal met mij mede te voeren, waar ik leven of gloed of warmte of liefde hecht aan hetgeen ik met hen bespreek.

Ik zeg: *aan hetgeen ik met mijne hoorders bespreek.* Weinige seconden, nadat ik den mond geopend heb, moet onze zamenkomst of les zijn een onderhoud van vrienden, waar *een* het woord voert voor allen; waar *een* denkt, en in dat denken alle denken van zijne toehoorders zamenvat en wel zoodanig, dat zonder dat zij genoemd worden, de onduidelijkheid wordt weggenomen, die bij den een bestaat, het bezwaar wordt opgeheven, dat bij den ander bovenkomt, en de twijfel wordt weggevaagd, die een derde in zich voedt.

Hoe kunt Ge weten, wat er in de gemoederen der zwijgenden omgaat? Ik zie het, en als ik het niet zie, wat veelal ook kan gemist worden, dan weet ik het toch. Ik heb namelijk zeer dikwerf niet zoo duidelijk gesproken, dat de minst ontwikkelde hoorder mij heeft kunnen begrijpen. Die fout gevoel ik telkens, en zonder dat iemand het mij zegt, weet ik, dat ik nogmaals moet in het licht stellen, en nu, om niet vervelend te worden, op een geheel andere wijze, om mijn goed doel zeker te bereiken.

Zonder hartelijkheid van de zijde van den woordvoerder, is dit onmogelijk: hij moet zijn onderwerp liefhebben en zijne toehoorders aanzien voor goedgehartige menschen,

die hij met een weinig te spreken, tot liefde voor dat onderwerp brengen zal; hij moet er gerust op zijn, dat hij dit doen zal, dan zal het hem ook gemakkelijk afgaan; en de uitkomst van elke les moet wezen, dat de persoonlijke band tusschen onderwijzer en leerlingen alweder nauwer is toegehaald.

Over het onderling vergelijken en rangschikken van het voorgedragene en over het opmaken der besluiten, die daaruit te trekken zijn, heb ik alsnu niet veel in het midden te brengen. Ook hierin, zooals in het geheel, zij men eenvoudig en natuurlijk; het moeilijkste neme men het laatst en het gemakkelijkste het eerst, en hetgeen een weinig kleur en geur aan de zaken geven kan, meng men door het overige, maar altoos ongezoekt en ongekunsteld, altoos waardig het onderwerp, dat men bespreekt. Bij betoogen doe men zooveel mogelijk de waarheden worden, dat is, men volge de genetische wijze, die, zelfs in wiskundig onderwijs, dikwerf met vrucht kan worden gebezigd. Kleine verrassende wendingen, maar altoos kleine, verlevendigen de aandacht, en men bedenke toch, dat te hooren naar zaken, die men niet kent, veel moeilijker is, dan te spreken over dingen, die men in vollen eigendom bezit. Na wat inspanning in iets moeilijkers geve men zooveel mogelijk door een verhaal of iets anders een oogenblik ontspanning aan de auditores, en zorge zeker, dat men tegen het einde van de voordragt iets hebbe, waardoor zij stilzwijgend vriendelijk worden genoodigd, om morgen terug te komen.

En wat de toepassing aangaat, men verzuime nooit die te geven, zoo het slechts eenigzins mogelijk is. Er is niets, waarmede men jonge menschen zoozeer bindt aan echte en zuivere wetenschap, zoozeer opwekt tot hare beoefening, dan door te doen zien, dat het voorgedragene eene nuttige strekking heeft. Hoe duidelijker de hiertoe gekozen voorbeelden zijn, hoe beter, en bij het

geven van onderwijs in de zuivere wetenschap bepale men zich dan ook bij zoo mogelijk op eenmaal duidelijk sprekende gevallen, en altoos gekozen uit den kring van datgene, waarin de toehoorders geen vreemdelingen zijn.

Hoe komt het, dat er zooveel regelen voor goed spreken gegeven zijn, maar zoo weinig voor goed onderwijzen? Voor hetgeen waar en goed moet zijn, kan men geen andere regelen stellen, dan dat het waar en goed moet wezen, en die dat niet verstaat, leert dat niet, ook niet door de uitvoerigste regelen; en die het wel verstaat, heeft geen enkelen regel noodig.

Het bovenstaande is dan ook niet opgemerkt, om er naar te handelen, maar is een eenvoudige blik op een paar zijden van goed onderwijs; en in dien zin wensch ik nog een weinig voorttegaan, daarbij in het geheel niet zoekende naar regelen. Wat ware mijne vriendschap, of wat ware Uwe milddadigheid, indien wij daarin naar regelen zochten, en zoo wij hartelijk waren naar regelen, zou de hartelijkheid tevens buiten de deur zijn gezet. Zoo dan ook bij onderwijs, want de grond van goed onderwijs ligt in het hart, maar niet in het hoofd. Zoo heb ik het bij mijne leermeesters gezien; zij, die er hun geluk in zagen, indien wij niet slecht studeerden, zij zijn het, aan wie wij dank verschuldigd zijn, omdat wij van hen hebben geleerd, maar vooral, omdat wij iets van hen hebben afgezien.

Hij, die goed onderwijst, moet alles offeren op het altaar der hartelijkheid, en wel te beginnen met zeer veel van hetgeen hij weet. Het is een groote dwaling van onzen tijd, *kennis* voorop te zetten; maar het is een geduchte dwaling van dien tijd, in de eerste plaats kennis van den onderwijzer te eischen. Zoudt Gij hem niet voor dwaas houden, die, vóór alle dingen, van een koetsier vorderde, dat hij ervaren ware in de natuurlijke historie der paarden, in de kennis van de verschillende rassen,

hunne afkomst, hun inwendigen bouw, in het voedsel, dat de paarden hier en daar genieten, de ziekten, waaraan zij blootgesteld zijn. Of meent Gij niet, dat een koetsier vóór alle dingen moet kunnen rijden? Waarom eischt Gij dan van den onderwijzer in de laatste plaats, dat hij de kunst van onderwijzen zal verstaan? Zijn de veelweters dan de beste onderwijzers? Neen. In goed onderwijs wordt altoos zeer weinig kennis ten toon gesteld. Wel moet de onderwijzer wat weten, dat is duidelijk, en het is zelfs goed, dat hij vrij wat wete; maar is dit zoo, dan moet zijn eerste offer wezen, bij zijn onderwijs al wat hij weet te verzwijgen, behalve dat weinige, wat hem dienen moet, om goed te onderwijzen. Dit geldt bij elke soort van onderwijs, en bij Hooger Onderwijs niet het minst. Hij, die vernuft heeft, verberge dit zooveel mogelijk bij het geven van onderrigt, en hij, die veel weet, houde zich daarbij volkomen in. Het is hier te doen *om grondslagen te leggen in de gemoederen van anderen*, en geenszins om te blinken of te schitteren. Zij, die daarop jagt maken, mogen roem verwerven, maar de beste onderwijzers zijn zij niet.

Eene andere verwarring is onder ons vrij algemeen, namelijk, dat hij, die Hooger Onderwijs geeft, de geheele wetenschap, althans in kort bestek, moet voordragen 1). Grooter dwaling is nauwelijks denkbaar; dien eisch mogt men stellen, toen er geen boeken waren, toen men op de lessen dicteerde en de wijsheid in dat dictaat besloten was. Maar, sedert de boekdrukkunst is uitgevonden, kan men in zijn onderwijs naar een goed boek verwijzen, of, is zulk een boek niet naar den smaak van den onderwijzer, zoo kan hij er zelf een uitgeven.

Van het voordragen der geheele wetenschap is alzoo

1) Is dit de schuld van den Hoogleraar, of, hier en daar, van het Reglement van 2 Augustus 1815?

geen sprake meer, want die wetenschap kan men door een boek naar buiten brengen, en daar er tegenwoordig overvloed van wetenschappelijke boeken is en overvloed van drukpersen, die gaarne goede boeken van goede onderwijzers zullen in het licht geven, bestaat het Hooger Onderwijs, tenzij het niet goed worde gegeven, volstrekt niet meer in het voordragen van *de wetenschap*.

Wat thans van het onderwijs gevraagd wordt, is, de goede boeken, die er zijn, te leeren gebruiken, te leeren verstaan, er den jeugdigen beoefenaar toe te brengen, dat hij ze met zorg bestuderen en den inhoud overwegen zal. Hebt Gij dit gedaan, dan kunt Gij hem veilig loslaten, en de autodidacten leeren U, dat onderwijs, bij het bezit van goede boeken, volkomen kan worden gemist.

Maar het meerendeel der jonge menschen mist die drift, dat verlangen, om zich kennis te verschaffen langs dezen niet zeer behagelijken en niet zeer gemakkelijken weg. Dat meerendeel wil geholpen worden, en onder dat meerendeel zijn er, die veelal alle drift en alle neiging om zich in te spannen missen, zoodat men dezen moet opwekken en aansporen en hun warmte en leven moet bijbrengen. Voor dezen dienen de scholen en ook de Hooogeschole, en waren alle jonge menschen gloeiende van ijver, dan kondt Gij thans Uwe scholen sluiten en U bepalen bij een Bureau van Consultatie, waar de jeugd lijstjes van boeken bekomen kan, die zij achtereenvolgens zal hebben te bestuderen. Alleen de praktische scholen zouden dan nog overblijven, en voorts de scholen, waarin voorwerpen behandeld worden, alzoo de scholen, waar de voorwerpen der natuur worden vertoond, of waar men de verschijnselen der natuur doet zien; voorts de zalen der ontleedkunde, de ziekenhuizen, enz. Maar alles wat in een boek kan worden ter neder gesteld, zou buiten het onderwijs kunnen worden gesloten, indien de jeugd algemeen dorstig was naar kennis.

Zoo meen ik dan duidelijk te hebben aangetoond, dat het Hooger Onderwijs, om ons hierbij nu te bepalen — alle praktische zaken daargelaten — tot taak heeft, niet om de wetenschap voor te dragen, maar *om liefde tot geordende kennis op te wekken*, en dat onder de voorwaarden, die hierboven duidelijk genoeg zijn aangegeven, namelijk, na degenen, die dat onderwijs zullen aanhoren, te hebben *gevormd tot beschaafde menschen*.

Ziedaar nu op nieuw aangewezen, dat het geven van onderwijs eene zaak is van het hart en niet van het hoofd: datzelfde *studium generale*, wat hier boven zoo dikwerf genoemd is, behoort zooveel mogelijk elke les, die op de Hoogeschoolen gegeven wordt, te doordringen en te bezielen. Dat *studium* komt ook wel voor in de goede boeken, die zullen worden geraadpleegd, maar de persoonlijkheid van den onderwijzer en de *viva vox* moeten het brengen van het hart tot de harten. In de boeken staan de wetenschappen opgeteekend, en de onderwijzer heeft dus zijne leerlingen vriendelijk bij de hand te nemen, hen tot die boeken te voeren en hen daarmede vertrouwd te maken. Maar hij moet dat doen op een zoodanige wijze, dat zij het onmogelijk kunnen nalaten, en dat zij daarin een bron van levensgeluk zien. De aanstaande natuur- en geneeskundigen moeten bovendien door den onderwijzer worden geleid tot de beoefening van de kennis der natuur en van den stoffelijken mensch, zoodat zij dezen, uit het oogpunt van bouw en verrigting, gaan waarderen en op hoogen prijs gaan stellen.

Een liefderijke opleiding, ondersteund door goeden raad en heldere wenken, is dus in waarheid tegenwoordig het eenige doel van het Hooger Onderwijs. Hij, die het geeft, bereide zich voor elke les geregeld voor, zoodat hij geene fouten make, niets ter sprake brenge, wat niet noodig is, orde hebbe in hetgeen hij zeggen zal, en vooral de hoofdzaken helder en duidelijk uitspreke. Geen boeken

of papieren mogen hem op de les steunen, want voor-
 eerst moet hij weten, wat hij te zeggen heeft, of zwijgen,
 en ten andere moet hij vrij uit de borst spreken, opdat
 hij volkomen natuurlijk zij 1). Daarbij zal hij dikwerf
 belangrijke zaken vergeten, maar dit schaadt niet: hij
 kan ze later ter sprake brengen, en om de *zaken* is het
 ook niet te doen, maar om de opwekking, die van hem
 uitgaat, en de aansporing, om zooveel mogelijk autodi-
 dact te worden. Ziedaar het grootste geheim in het ge-
 ven van onderwijs, namelijk, dat men het jeugdige ge-
 moed in beweging brenge, zoodat die beweging bij het
 klimmen der jaren niet eindige, maar de mensch integen-
 deel voortga, naar tijd en gelegenheid, zich te oefenen
 in hetgeen hem eenmaal als gewichtig is voorgekomen.

Hij, die in deze beweging gebragt is, is met weinig
 onderwijs geholpen, of liever, *hij wordt zijn eigen onder-
 wijzer*. Gij behoeft hem niet te examineren, want wat
 hij niet weet, zal hij zich wel eigen maken. Gij hebt
 in hem een aanstaanden staatsburger te meer doen op-
 groeijen, die hetgeen hij weet en hetgeen hij is, met
 liefde ten algemeenen nutte aanwenden zal.

Aangaande de hulpmiddelen voor goed onderwijs moet
 ik verklaren, dat zij ook voor Hooger Onderrigt eenvou-
 dig moeten zijn. In natuur- en geneeskundige studie
 moet naar dat eenvoudige zeer worden getracht; het is
 onmogelijk, dat veel en velerlei door de jeugd goed worde
 verstaan en goed worde geplaatst. In mijn onderwijs heb
 ik zoozeer naar eenvoudigheid gestreefd, dat ik alle
 schoone werktuigen en al wat fraai was, zorgvuldig ver-
 wijderd gehouden heb: eene eenvoudige verklaring paste
 alleen bij een modest waargenomen verschijnsel. En wat

1) Curatoren der Leidsche Hoogeschool gelastten in 1647, dat de
 Professoren hunne lessen uit het geheugen zouden geven, althans zonder
 gebruik van een schriftelijk opstel.

de boeken aangaat, men geve aan jonge menschen geen dikke boeken; maar late aan hen over, deze zelve in handen te nemen. Voor elk vak van studie komen mij twee boeken onmisbaar voor: hetgeen het eerst gebruikt zal worden, behoort de geheele wetenschap in zeer kort bestek te bevatten; en het tweede handboek mag iets uitvoeriger zijn. Voor de natuurwetenschappen zijn wij in dit opzicht volkomen goed voorzien.

Uit al het bovenstaande is het genoegzaam gebleken, dat het, naar mijn oordeel, bij het geven van onderwijs geheel aankomt *op den persoon, die het geeft*; dat zijne *kunde* in de tweede plaats in aanmerking komt, en zijne *geschiktheid* als docent in de eerste, en alzoo volkomen tegenovergesteld aan hetgeen men daaromtrent thans vrij algemeen aanneemt.

Nog een woord over hetgeen thans te doen staat, nu de jeugd, en vooral in ons land, zoo vele vakken te beoefenen heeft, waarin zij onmogelijk een vreemdeling kan of mag wezen. Er staan hier niet meer dan twee wegen open: òf geheele studievakken onbesproken laten, òf ze inkorten. De jeugd moet veel vrijheid hebben en mag niet meer, dan een zeker aantal uren op den dag worden ingespannen. Ik heb bl. 84 uitgedrukt, wat ik daaromtrent meen; in die weinige uren moet aangeleerd worden, wat aanteleeren is, en daar mag men niet buiten gaan. Die hetgeen in die uren aangeleerd moet worden, niet aanleeren kan, moet, zoo namelijk dat quantum regtvaardig en goed bepaald is, het strijdperk verlaten en zoeken naar eene andere stelling in de Maatschappij.

Ziedaar eene zaak van het hoogste gewigt, en die, zoo ik meen, bij ons niet uit het regte oogpunt beschouwd wordt, ja die bijna geheel wordt voorbijgezien. Om gemis aan kennis zou ik voor mij nooit iemand op een examen wegzenden, en zoo ik alsnog midden in mijn leven ware, zou niemand mij ooit zien in een examinerende

Staats-Commissie 1); maar als Hoogleeraar heb ik menigmaal op examens mijn stem voor afwijzen uitgebragt, of ben ik van examens teruggebleven, waar ik wist, dat mij het uitbrengen van zulk een stem niet baten zou. Ik deed dit wederom niet op grond van gemis aan kennis, maar omdat ik de innige overtuiging had, dat de persoon ongeschikt was, om die plaats intemen, welke Hooger onderwezenen naar mijn inzien innemen moeten. Hiermede heb ik, wel wetende en bij ervaring kennende, dat dit mij zeer ten kwade werd geduid, twee pligten vervuld: een, jegens den geëxamineerde, die, zoo hij niet werd toegelaten, niet op hooger terrein schadelijk zou kunnen zijn; en een jegens de Maatschappij, die alsdan van dit schadelijke niet het offer worden zou.

Ik meen, dat, hoe vroeger men aan jonge menschen doet verstaan, dat zij beter doen, een anderen weg inslaan, zoo zij voor Hooger Onderwijs niet regt goed geschikt zijn, men aan hen en aan de Maatschappij een groote dienst bewijst, ook aan de ouders of verzorgers van die jonge menschen. Onbevoegden beslissen voor hunne kinderen of pupillen, dat zij den weg van Hooger zullen opgaan, en doen dit van hun standpunt ter goeder trouw, altijd roemende, dat nu juist hun Jantje, niet dat andere, maar het hunne, door bijzondere vermogens uitblinkt en schittert. Mag ik U vragen, of het niet eene hoogst wenschelijke zaak zou zijn, om b. v. aan het einde van het tweede studiejaar, op het Gymnasium een onderzoek in te stellen naar *geschiktheid*, en, zoo het bleek, dat er van een jongeling weinig te wachten was, de ouders te waarschuwen? Zouden dezen hem niet verwijderen, en ware hij na een jaar niet geheel en al veranderd, zou het dan niet goed zijn, hem weg te zenden, niet als

1) Hierbij te verg. het *Staatk. en Staatshuishoudkundig Jaarboekje voor 1876, Hoeveel ons onderwijs kost aan examens.* (Mr. P. F. HUBRECHT).

onkundig, maar als ongeschikt? Zou men ook niet wel doen, bij de komst der jonge menschen op het Gymnasium, goed toe te zien, of er *aanleg* bij den jongeling bestond, en, zoo dit niet het geval scheen te zijn, zou het dan niet best wezen, reeds dan de ouders in te lichten? Naar de nieuwe wet is de toegang tot het Gymnasium uiterst gemakkelijk gemaakt en zijn er voor aanleg geene eischen hoegenaamd gesteld, het is alweder enkel kennis, die men vraagt.

Ik weet wel, dat bijna niemand mij in dezen tijd verstaat, wanneer ik zoo spreek; maar ik weet ook, dat de tijd komen zal, waarin men mij regt zal laten wedervaren. En zoo Gij niet spoedig Uwe bakens verzet, maar op kennis alleen en op kennis bij uitsluiting afgaat, zult Gij op de bovenste ladders der Maatschappij geschikten en bevoegden gaan missen, en aan de kennis, die Gij daar zult zien staan, zult Gij geen regt toekennen, om een hoog standpunt intenemen.

De Regering, die het Hooger Onderwijs in handen heeft, heeft in de eerste plaats den pligt te vervullen, naar geschiktheid uit te zien. Bij de komst op een school of Gymnasium of in het begin van den cursus aldaar, kan zulk een onderzoek zonder veel stoornis geschieden; hoe langer Gij er mede wacht, hoe moeilijker dit wordt, zoodat Gij eindelijk van geschiktheid niet meer spreekt, maar examens afneemt, om te zien, of men zekere mate van kennis bezit.

Een leerling, die niet in staat is, de naar billijkheid voor zekeren tijd voorgeschreven vorderingen te maken, bederft de school, en de Maatschappij, waarin hij treden zal, kan in deze rigting niet op zijn bezit gesteld zijn.

Op de Hoogeschool behooren de vacantes lang te zijn, en de nieuwe wet geeft, zooals de oude deed, daarvoor tijd genoeg, en op het Gymnasium zijn de vacantes te regt korter; hoe jonger de mensch, hoe meer hij nog leert en nog niet studeren kan, des te korter vacantes.

In onzen tijd en in ons klein land kan niemand, die Hooger Onderwijs ontvangt, vreemd blijven aan hetgeen hij noodig heeft voor de goede beoefening van hetgeen hij te leeren heeft, of van hetgeen hij noodig heeft voor zijn eigen ontwikkeling, of van hetgeen hij behoeft tot de goede uitoefening van hetgeen hij weet en is. Ik neem een geneeskundige, die den naam van Doctor in de geneeskunde met eere draagt. Hij moet zijn moedertaal *grondig* kennen, opdat hij daarin reeds als kind gezond leere denken en gevoelen, elke beschaafde moet minstens ééne taal grondig geleerd hebben; zonder dat, geen helderheid en geen ruimte van begrippen. Het gebruik der Hoogduitsche en Engelsche talen is voor den geneeskundige onmisbaar. Kan hij ze beide grondig leeren, des te beter; maar hij is verpligt, in die twee vreemde talen studieboeken te raadplegen, en hij moet ze dus, lezende, goed verstaan. Het is een sieraad, zoo hij ze beide spreken en schrijven kan, maar ik spreek hier over het *hoog noodige*.

Tot vorming van den jongen mensch is het noodig, dat hij zeker ook uit de Grieksche taal zal kunnen vertalen, of dat hij Grieksche schrijvers zal kunnen verstaan. Van de Latijnsche en Fransche talen is dit in nog hoogere mate het geval, maar voor den geneeskundige is het kunnen schrijven in het Grieksch of Latijn geen vereischte meer.

Van talen meen ik alzoo, dat het onderwijs in het Hollandsch, Fransch en Latijn breed moet wezen; in het Latijn, om een derde en wel een oude taal te hebben, waarin men leert denken, grondig en uitvoerig, zonder dat men het goed Latijn schrijven vordere; in het Grieksch, Duitsch en Engelsch meen ik, dat het voldoende is, indien men proza en poezie daarvan goed kan verstaan, vooral in de twee laatste talen.

Van wiskunde behoeft de geneeskundige zooveel, als

voor goede elementaire natuurstudie gevorderd wordt, en dat zijn de bekende elementen. Het onderwijs hierin bepaalt zich tot de lagere school en tot het Gymnasium. Het was een fout in het Besluit van 1815, om een deel hiervan op de Hoogeschool te brengen. Dat onderwijs in de beginselen der wiskunde moet grondig zijn, anders mist het zijne vormende kracht, die groot is, indien dat onderwijs goed wordt gegeven.

Hetgeen aan den aanstaanden geneeskundige op het Gymnasium van geschiedenis zal geleerd worden, behoort omvangrijk te zijn, maar aardrijkskunde, politieke en physische, cosmographie, natuurwetenschappen, kennis van voorwerpen, enz., nader hier onder besproken in hetgeen over Art. 5 der wet is gezegd, behooren beknopt gegeven te worden: even zoo, letterkunde en wat hier boven onder *studium generale* is begrepen, namelijk: redeneerkunde, welsprekendheid, zielkunde, karakterkunde, zedekunde, geschiedenis der menschheid, volkenkunde, teekenkunde, muziek, enz., waarvan het meerendeel op de Hoogeschool wordt besproken. Maar ook wat voor den aanstaanden geneeskundige op de Hoogeschool zal worden voorgedragen van natuur-, schei-, plant- en dierkunde, van ontleeden natuurkunde van den mensch, van ziekte-kunde, kennis der geneesmiddelen, hunne bereiding, hun gebruik en hetgeen er verder behoort tot de goede beoefening der genees-, heel- en verloskunde, dit alles behoort, zoo het onderwijs goed zal zijn, *in kort bestek* voorgedragen te worden. Over het kennis maken met de praktijk spreek ik hieronder, maar bepaal mij hier bij de mondelinge voordragt over elk vak.

Mijn veeljarige ervaring heeft mij tot de vaste overtuiging gebragt, dat langdurig onderwijs tijdverspilling is, en dat onder ons het onderwijs meestal te lang wordt gerekent 1). Het kind moet men leeren leeren, dat is de

1) In een cursus van zes jaren op het Gymnasium heeft men (onder

hoofdzaak bij het kind; en den jongeling moet men leeren studeren, dat is de hoofdzaak bij den jongeling. Wij brengen te veel zaken op onze lessen.

aftrekking van 2 maanden vacantie en van de Zon- en Feestdagen) stel 250 leerdagen in het jaar, dat is 1500 leerdagen in de 6 jaren, en elken dag berekend op 5 lesuren, die inspanning vorderen, geeft dit in den 6-jarigen cursus 7500 lesuren. Indien men nu voor de Nederlandsche, Fransche en Latijnsche talen en de letterkunde dezer drie talen, voorts voor wiskunde en voor geschiedenis als hoofdzaken te zamen 4000 lesuren rekent, zoo kan men aan elk van deze 800 uren geven. Indien daarin geen grondige voorbereiding kan worden gegeven — ik zeg *in acht honderd uren*, — dan begrijp ik niet, hoe ik en anderen er gekomen zijn met een weinig *privaat* onderrigt. In de Latijnsche en Grieksche talen zamen heb ik niet meer dan 200 uren *privaat*les ontvangen, en nog wel met een ander jongeling.

Wordt voor elk van deze vijf hoofdvakken in den vijfjarigen cursus gerekend een quantum van 800 lesuren, zoo blijven er voor de overige 3500 over; geef hiervan aan de Grieksche, Hoogduitsche en Engelsche talen en letterkunde elk 600 uren, dat is te zamen 1800 uren, zoo houdt Gij nog 1700 uren over voor de natuurwetenschappen, aardrijkskunde (politische en physische), cosmographie, land- en volkenkunde, redeneerkunde. De laatste moge in den geheelen cursus 50 uren vorderen, de cosmographie 100 uren, de aardrijkskunde in het geheel 300 uren, een schets van land en volkenkunde 400 uren maakt te zamen 850 lesuren. Er blijven alzoo voor de natuurwetenschappen in den geheelen cursus nog 850 lesuren over, hetgeen naar mijn oordeel te veel is; maar ik zal ze hier verdeelen naar verhouding der waarde, die ik aan deze wetenschappen voor gymnasiasten hecht; dan zou ik rekenen voor natuurkunde 300 lesuren, voor scheikunde 200, voor dierkunde 100, voor plantenkunde 125, voor de mineraalkunde 50 en voor de aardkunde 75 uren.

Zoo nu de Zaterdag namiddag geheel wordt vrij gegeven, en de lessen des voormiddags gehouden worden van 8 tot 12 uur, zijn van de vijfmaal zes lesuren in elke week reeds zesmaal vier in de voormiddagen aangegeven.

Stel, dat aan den jongeling van 12 tot 1 ure de 5 eerste dagen der week 1 uur vrijheid geschonken wordt, en hij ten 1 ure weder op de school komt en daar verblijft tot 3 uur, zoo heeft men hier van de 5 eerste dagen der week 10 uren beschikbaar. Worden hiervan 6 uren genomen voor lessen, waarbij eenige inspanning noodig is, zoo zijn de 24 uren, hier bovengenoemd, tot 30 aangevuld.

Op het Gymnasium zorge men, men veroorlove mij deze opmerking, opdat de jongeling vroegtijdig tot zelfstandige studie zal worden aangespoord, dat de goede boeken goed worden gebruikt en door den jongeling vooraf telkens gebruikt worden voor elk gedeelte, dat onderwezen wordt en het eerst aan de beurt is.

Dit in te voeren in het onderwijs komt mij eene hoofdzak voor en kort dat onderwijs aanzienlijk in. Maar zoo wordt dan ook het onderrigt op het Gymnasium een zamenspreking, is het voor den onderwijzer en den leerling veel eenvoudiger, wordt er van de aandacht veel minder gevergd en kan men veel gemakkelijker grondig zijn. Waar bredere gedachten te geven zijn, of waar moet worden opgewekt en aangespoord, wordt na-

Er blijven dan nog 4 uren in de week beschikbaar voor teekenen en muziek, in den zin van bl. 82; voorts voor welsprekendheid en andere oefeningen, die evenals het teekenen en de muziek tot uitspanning mogen gerekend worden.

Naar deze schets blijven er, bij niet meer dan 8 uur verpligte inspanning op een dag gedurende den schooltijd, nog 2 uren voor eigen oefening over. Ik zou de uren voor dat zoogenaamde huiswerk wenschen bepaald te zien op 2 en niet op 3, zoodat de jongeling na 12 uur op den middag des Zaturdags, en na 3 uur na den middag op de vijf andere dagen der week, voor de school dagelijks niet meer behoeft te leeren dan twee uren. Wordt er meer van hem gevorderd, dan meen ik, dat men hem niet goed behandelt. Op elken dag van de zes werkdagen der week heeft hij dan een geruimen tijd tot lichaamsbeweging en tot ontspanning, maar ook tot lectuur, hem van wege de school aan de hand gedaan of van elders bijgebracht. Bovendien heeft hij de Zon- en Feestdagen geheel en al vrij, en voorts de vacanties. — Zou men meenen, dat hij zich te huis meer dan 2 uren inspannen moet, dan komt het mij voor, dat de lessen zooveel mogelijk moeten worden ingekrompen. Overigens zal het aan ieder wel duidelijk zijn, dat de getallen, die boven genoemd zijn en aan elk vak zijn toegekend, geene andere beteekenis hebben, dan die van voorbeelden, om meer of min uitdrukken, in welke verhouding mij de oefeningen wenschelijk voorkomen.

tuurlijk door den onderwijzer gesproken, zooals bij het schetsen van karakters of gewigtige gebeurtenissen in de geschiedenis. Wiskunde wordt op het Gymnasium vrij voor het bord voorgedragen. Alle natuurwetenschappen eischen bij het onderwijs beschrijving van voorwerpen of verschijnselen, en kunnen dus naar de bovengenoemde methode niet besproken worden.

Het onderscheid tusschen het onderrigt aan de Gymnasiën en dat aan de Hoogeschool bestaat hierin, dat de jongeling op het eerste meestal aan de hand geleid wordt, om te komen op een goeden weg. Maar aan den student wijst men den goeden weg en laat hem dien vrij volgen. Het gebruik van korte handleidingen bij de lessen der Hoogeschool is, even als op de Gymnasiën, eene hoofzaak, om goed te slagen, en op beide is het vooruit bestuderen dier handboeken voor elke les, van veel belang. Maar de voordragt moet op de Hoogescholen vrij wezen: *een* mensch, die eenvoudig, duidelijk en hartelijk spreekt en opwekt en blikken geeft; en jonge menschen, die door inhoud en vorm der voordragten gedwongen worden, niet slechts te luisteren, maar optenemen, wat er gezegd is. Nooit moet men naar het korte handboek verwijzen, maar zich zooveel mogelijk houden aan de orde, die daarin gevolgd is; vreemde woorden duidelijk verklaren en het gewigtigere van het minder gewigtige goed onderscheiden.

Ik heb, zoolang ik onderwijs gegeven heb, er mij uitstekend wel bij bevonden, in den aanvang van elken cursus al mijne nieuwe toehoorders te vereenigen, zooveel mogelijk dagelijks, of althans meermalen in de week, niet in de collegekamer, maar in een gewoon vertrek, waar men alles herhaalde, wat op de laatste lessen was besproken, en die herhaling zoolang voortzetten, tot elke vreemdheid van de nieuwe wetenschap verdwenen was. Na 4 à 6 weken was het voldoende, de zamensprekin-

gen te staken en in gewone responsiën te veranderen, maar deze laatste weder niet in de collegekamer; maar in een gewone kamer, en wel zoo, dat alle afstand verdween. Zoo het van mij had afgehangen, had ik mijn geheele onderwijs best tot deze *colloquia* kunnen bepalen, mits ik dan natuurlijk daar voorwerpen ter tafel had kunnen brengen.

Ik kan de verzekering geven, eene verzekering, waarvan ik den grond bij ervaring bekomen heb, dat men bij eenvoudige zamensprekingen wel tot $\frac{1}{3}$ of $\frac{1}{5}$ kan inkorten wat op gewone mondelinge voordragten gebracht wordt. In twintig zulke zamensprekingen van een uur heb ik meer dan eenmaal een cursus gegeven over scheikunde, die voldoende was, om er verder op voort te bouwen; maar ik had toen hierbij te doen met menschen, die wisten wat studeren was, en die vooraf een eenvoudig handboek hadden gelezen. De uitstekende TIP, een sieraad van den onderwijzersstand, vroeg mij, hem een weinig scheikunde te leeren, daar hij deze op zijne school wilde onderwijzen, maar hij had slechts weinig vrijen tijd ter beschikking. — Ik had het er nu op aangelegd, om bijzonder beknopt te zijn en gemeend, met tien lessen te kunnen volstaan. Aan het einde van de zevende les zeide mij de onvergetelijke man: „ik mag U geene „moeite meer vergen, daar ik het overige nu zelf „wel vinden kan;” en TIP onderwees onmiddellijk op zijne school volkomen duidelijk de eerste beginselen van scheikunde.

Ons onderwijs is deels daarom zoo uitvoerig, omdat wij te weinig vertrouwen hebben op het begrip en de vlijt der jonge menschen, en het is eene zuivere, maar daarom juist droevige waarheid, dat de jongelieden veel te weinig voorbereid onze Hoogeschoolen bezoeken. In de nieuwe wet op de Gymnasiën is volstrekt niet te lezen, dat dit verbeteren zal, want er staan wel eenige vakken

in genoemd en wel meer dan in het Besluit van 1815, maar met niet één woord is er uitgedrukt, dat de hoofzaak bij het Gymnasiaal onderrigt gelegen is in de vorming van den jongen mensch, en wel in zijne vorming tot breeder en hooger.

Omdat wij nu in het algemeen te weinig ontwikkelde toehoorders hadden, zijn wij in de meening geweest, dat wij op onze lessen veel moesten bepreken, daar zij het uit de boeken niet halen zouden; maar ik geloof, dat wij hierin hebben gedwaald. Die op de Hoogeschool komende, nog geen liefde heeft voor hetgeen hij daar leeren moet, moet daar dan in de eerste plaats leeren, die liefde te verkrijgen. Heeft hij deze, dan kan hij met weinig onderwijs volstaan, en heeft hij die niet, dan zal veel onderwijs hem toch niet daar brengen, waar hij behoort. En wat baat het hem, daar hij hetgeen hij zonder liefde gekregen heeft, wel spoedig zal verliezen?

Die dwang door examens, die vrees voor examens, dat studeren om examens, is de pest in deze dagen. Het is geen surrogaat van belangstelling en liefde in iets, maar het doodt alle harten voor al wat goed is in de beoefening van wetenschappen. Ik acht ook onze Maatschappij slecht gediend van zulke gedresseerden, en zag veel liever vele plaatsen in die Maatschappij ledig staan, dan met dezulken gevuld.

Onze Hoogescholen moeten kunnen bloeijen zonder andere, dan schoolsche examens, en zij zullen dat doen, wanneer het mogelijk zijn zal, dat de jeugd met opregte belangstelling zal believeu te loopen, indien zij op den regten weg gebracht is. Maar zoolang onze Hoogescholen voor de meesten zullen blijven plaatsen, waar zij moeten geleid worden als gymnasiasten, of met een zweep moeten gedreven worden, of door vrees voor examens moeten gedrild en voortgejaagd worden, zoolang zullen de vruchten der Hoogescholen zeer beperkt blijven.

In de lengte van het onderwijs is het dus niet te vinden, dan moet het in de breedte te vinden zijn, en die breedte zal het best worden verkregen, niet door veel bereide spijzen op de tafel te brengen, maar door aan de jeugd te leeren, de spijzen zelven optesporen en te verwerken, totdat zij genietbaar zijn. Met andere woorden: *men voere meer moeilijkheden in bij het onderwijs*, men leere meer zoeken, zoodat er meer zelfstandigheid kome bij de jeugd, en dat zoeken meer tweede natuur worde. Is dat bereikt, zoo volgt het overige van zelf, want het beoefenen van wetenschappen is in waarheid in niets anders, dan in goed zoeken gelegen.

Ik kom nog eenmaal op den aanstaanden medicus terug; hem zou ik op de Hoogeschool een goed boek, maar toch altoos een kort, b. v. over ontleedkunde in de hand geven, en bereiden hem de spieren van den arm voor, en geven hem een been, en voorts het overige van het ligchaam, om de spieren enz., die daar zijn, zelf te vindeu; en zoo zou ik in alle wetenschappen doen, die daarvoor vatbaar zijn. Zoo heb ik gedaan in de scheikunde en beschouw het steeds nog als een voorregt, dat ik aan de clinische school te Rotterdam de eerste gelegenheid in ons land tot praktische oefening der jongelieden in scheikunde heb mogen openen.

De handboeken, die ik ten gebruike zou wenschen te geven, zouden nog beknopter zijn, dan de zeer goede boekjes, die b. v. de Franschen over natuurwetenschappen geschreven hebben voor de *écoles secondaires*, b. v. van Jussieu, Milne Edwards, enz. Een halfjarige cursus, dien de nieuwe wet noemt, is mij dan ook zeer welkom: in een half jaar kan men driemaal 's weeks van elke wetenschap der geneeskunde, die tot de Hoogeschool behoort, genoeg voordragen, zoodat men gemakkelijk in een half jaar de lessen van 6 à 8 wetenschappen kan hooren, en geen student alzoo met lessen be-

hoeft overladen te worden. Stellen wij ons voor, dat hij al de lessen slechts eenmaal hoort, hetgeen als regel wenschelijk is, zoo hij slechts weet wat studeren is; dat hij 5 jaren achtereen elk half jaar van 6 andere wetenschappen de lessen volgt, dan zou hij in die 5 jaren de gelegenheid hebben gehad, om met 60 verschillende wetenschappen kennis te maken. Gelukkig komt dat nu niet voor, en kunnen wij alle vakken, die de geneeskundige op de Hoogeschool te behandelen heeft, gerust tot vijftien hoofdvakken doen dalen, en onder die vijftien zijn er eenvoudige, niet moeilijke. Maar dan kan ook het aantal lessen, dat men over elk vak gedurende een half jaar geven zal, klimmen van drie uren, zooals ik boven noemde, tot zes of meer, en is er gelegenheid genoeg, om in deze en gene moeilijkeren wetenschap dezelfde lessen nog eenmaal te hooren ¹⁾. Als regel, ik

1) Men kan een soortgelijke rekening maken als in de noot bl. 142, voor de lessen, die aan de Hoogeschool zullen gehouden worden, en ik wil hiervan eene schets geven. Naar mijn oordeel zijn 5 jaren studie op de Hoogeschool voor een geneeskundige voldoende. Ik zelf heb er 6 doorgebracht, maar daarvan veel tijd gegeven aan natuurstudie, beoefening van wiskunde en andere vakken van *studium generale*, meer dan voor de studie der geneeskunde wordt gevorderd. Stel dan 5 jaren, en stel 4 maanden vacantie, blijft 8 maanden; voor de Zon- en Feestdagen hier afgerekend 40 dagen, blijft 200 dagen in een jaar voor Academische lessen in een rond getal. Dat is dus in 5 jaren 1000 college-dagen, stel gemiddeld 6 uren daags college, geeft 6000 college-uren voor den geheelen cursus.

Zoo nu de geheele inhoud der geneeskundige studie, de natuurwetenschappen daaronder begrepen, wordt teruggebracht tot 15 hoofdvakken, waarvan sommige in 2 à 3 deelen kunnen gesplitst worden, dan heeft men gemiddeld 400 college-uren voor elk hoofdvak. Voor het uitgebreidste van die vakken acht ik deze uren zelfs nog veel te veel, namelijk, zoo er geene uitsluitend praktische zaken op voorgedragen worden. Men vergete niet, dat in bijna geen enkel van deze 15 hoofdvakken iets voorkomt, dat bijzondere aandacht van den geest vordert; het zijn grootendeels feiten, die men zich moet eigen maken en die wel aandacht vorderen, maar ook niets meer, en die feiten zijn

herhaal het, acht ik dit echter verderfelijk, en het is een groote fout op onze Hoogescholen, dat de gewoonte is ingeslopen, om dezelfde lessen, die gegeven worden in een cursus van een geheel jaar, twee jaren te volgen. Die dat noodig heeft over dezelfde onderwerpen, weet

bij sommige takken van studie niet geordend, zoo dat zij den naam van wetenschap soms niet mogen dragen.

De zaken van ervaring in de geneeskunde zijn onuitputtelijk, en voor een deel wordt die ervaring op mondelinge lessen gebracht. Ware dit niet het geval, zoo zou ik meenen, dat onderrigt gedurende 100 uren, in elk der genoemde 15 hoofdvakken gegeven, voldoende waren, om een jong mensch, die letterkundig genoeg is opgevoed en overigens een goed Gymnasium heeft bezocht en zich op een goed *studium generale* heeft toegelegd, op den goeden weg te brengen tot zelfoefening. Dan zouden er van de 6000 beschikbare college-uren 4500 overblijven voor praktische oefeningen.

Ik ga hiervan uit, dat een student in de geneeskunde (zie bl. 84 hier boven) zich dagelijks niet meer dan 10 uren zal inspannen. Zonder ik hiervan af 4 uren voor eigen studie, zoo houd ik dagelijks 6 uren over voor lessen, zoowel mondelinge als praktische; dit is, bij 5-jarige studie, voor de geneeskunde voldoende.

De hier gegeven getallen zijn natuurlijk wederom voorbeelden. Ik laat het praktisch onderwijs, dat ik in de geneeskunde als student ontvangen heb, thans ter zijde, want daaraan heb ik zooveel vrijen tijd gegeven, als ik ter beschikking had; maar voor het zoogenaamd wetenschappelijk onderrigt in de geneeskunde waren toen — de natuurwetenschappen buiten gesloten — drie jaren meer dan voldoende. Aan het einde van het eerste studiejaar in de geneeskunde deed ik, te gelijk met mijn vriend F. A. Snellen van Zeist, mijn kandidaats-examen, en aan het einde van het derde studiejaar het doctoraal examen. Thans zijn de wetenschappen zeker veel uitgebreider, maar ik moet ook getuigen, dat wij van de 3 jaren studie, aan de geneeskunde besteed, de praktische vakken daargelaten, wel de helft aan andere studie-vakken hebben gegeven.

Wat men tegenwoordig ook zegge: in 5 jaren kan thans een goed voorbereid student zich geheel en al eigen maken, wat tot geneeskundige studie behoort, daaronder begrepen de voor hem onmisbare natuurwetenschappen en het voor hem even onmisbare universitaire deel van het *studium generale*, wat ik boven heb genoemd. Zulk een student zou niet behoeven Pruijmers vrees aantegagen.

niet wat studeren is, of heeft het eerste jaar in de beoefening dier wetenschappen weinig kracht gelegd.

Zou iemand nu nog meenen, dat ik bijzonder gesteld ben op oppervlakkigheid, en dat mijn bovengenoemde wenschen tot bevordering daarvan zouden strekken, hem zou ik vragen, of hij dan de goedheid zou willen hebben te informeren, of ik ooit oppervlakkigheid heb nagejaagd?

Lange, vele, uitvoerige lessen acht ik op de Hoogeschool verderfelijk; de lessen aldaar moeten niet meer wezen, dan een aanwijzing van den goeden weg, en dit in opgewektheid en liefde voor hetgeen men voordraagt. *Onderwijzen is de kunst, om hetgeen onderwezen wordt, te leeren liefhebben.*

Over de praktijk denk ik aldus. Op alle praktische lessen zij men in den beginne eenvoudig, en ga zeer langzaam voort, opdat men hier ook grondig zij. Maar van de praktijk kan in zekeren zin, mits dit ordelijk geschiede na goed onderwijs niet te veel worden bijgebracht. Ik handel hierover in het bijzonder, wanneer ik van de applicatiescholen gewag maken zal.

Het voorbeeld, dat ik hier van geneeskundigen gekozen heb, nam ik, omdat mij de studie der geneeskunde niet vreemd is; een ander zal gemakkelijker in staat zijn, het heilzame van grondig, maar beknopt onderwijs in het licht te stellen, van Godgeleerdheid, regtsgeleerdheid, enz. Het is het ongelukkige stelsel van examens, dat tot de dwaze voorstelling leidt, dat men volleerd moet zijn, eer men in de Maatschappij treedt. De waarheid is toch deze, dat men voor de Maatschappij geschikt is, indien men: *a.* te huis is in hetgeen onverwachts kan voorkomen: *b.* indien men vinden kan wat men noodig heeft voor zaken, die morgen of overmorgen moeten behandeld worden; eindelijk: *c.* indien men kracht en lust en liefde genoeg heeft, om allen beschikbaren tijd te wijden aan de beoefening, ge-

durende het gansche leven, van de zaak, die men in de Maatschappij uitoefenen zal. Hoe weinig van deze drie vereischten bij examens blijken, kan een kind in het licht stellen.

Men moet dus een geheel anderen weg uitgaan, tenzij men ziende blind wil blijven. Zijn examens geene waarborgen van geschiktheid, dan moet men naar andere waarborgen zoeken, en zijn die andere waarborgen niet te vinden, dan moet men ten minste trachten, zooveel mogelijk de geheele voorbereiding der jeugd zoo interigten, dat men de kans heeft van goed te zullen slagen. Laat ons wijs zijn en erkennen, dat men in het geheele leven daarmede moet trachten te volstaan; goud en zilver kan men stempelen als echt, maar ons, menschen te stempelen, levert steeds de grootste bezwaren op. De eenige weg is, zooveel dit mogelijk is, de kracht, die thans in de examens gelegd wordt, weder te verplaatsen naar de scholen, met andere woorden: het zooveel mogelijk daarheen te leiden, dat allen, die zich zullen wijden aan hoogere bedieningen van den Staat, de Hoogescholen zullen bezoeken en daar zullen worden opgeleid; dat allen, die op de Hoogescholen zullen komen, zooveel mogelijk Gymnasiën bezocht hebben, en dat op het Gymnasium alleen zooveel mogelijk dezulken zullen worden toegelaten, van wier studie men vermoedelijk eene goede uitkomst te wachten heeft.

Ik zeg: zooveel mogelijk, want voor anderen den weg geheel en al aftesluiten, zou ongeoorloofd zijn.

Voorts komt het mij voor, pligt te zijn, niet langer in kennis het zwaartepunt der opleiding te plaatsen, maar in de vorming van den geheelen mensch, leidende tot karakter. Dit laatste kan onder meer bereikt worden door het opwekken van eene edele ambitie en door eene methode, waarbij door het opwerpen van bezwaren de zedelijke krachten geoefend worden, en de jongeling al-

zoo zich zelve leert opvoeden. Men moet hem de kunst leeren, om zelf te vinden, en aan deze kunst moet vooraf gaan de kunst om goed te zoeken. *Die zoekt, die vindt.*

Dit zoeken behoort naar mijne meening op het Gymnasium regt goed geleerd te worden, en het komt mij hoogst wenschelijk voor, dat het aldaar zeker in de laatste jaren een element van opvoeding zij. In de eerste jaren behoort de jongeling bij de hand te worden geleid, maar, daar hij later op de Hoogeschool het zoeken door en door moet kennen, moet hij dit in de laatste jaren van den gymnasialen cursus leeren. Hoe hem dit te leeren? In de eerste plaats door aan den leerling het initiatief te laten en hiermede kan ik tevens een blik slaan op de wijze, die men volgen kan, om de groote lijst der leervakken van het Gymnasium niet afschrikwekkend te doen zijn. Bij den aanvang van ieder der latere vacantiën, die de leerlingen aan het Gymnasium hebben zullen, geve men hun een beknopt boek over een nieuw vak en vrage van hen een beknopt uittreksel van dat boek na de vacantie. Dat uittreksel zie men in en geve eenige weinige lessen over den inhoud van dat boek, waarbij men vooral toelichte, hetgeen bij de lectuur bezwaar geven kan. Hetzelfde doe men in den gang der gewone lessen over elk gedeelte der wetenschap, dat men nog niet behandeld heeft, en nu ook hier weder een geschikt boek daartoe aanwijzende.

Op deze en andere wijzen kan men onmogelijk oppervlakkigheid bevorderen, en zamelt de jongeling nuttige kundigheden, terwijl hij nu zijne aandacht scherpen moet en een deel der bezwaren zelf moet overwinnen. Op het Gymnasium moet, naar mijne meening, wel best, maar niet veel onderwijs gegeven worden. Hebt Gij lust en ijver en liefde opgewekt voor nuttige kundigheden, dan is Uwe taak op het Gymnasium volbragt.

Koning WILLEM II bezocht, als Prins van Oranje, de Militaire Academie te Breda, en vond de leerlingen daarvan in de rijschool. „Bravo, jongens! zoo gaat er de mathesis weder uit!”

Zoo sprak de Prins, en die zijn ridderlijke inborst en het dikke Reglement van de Koninklijke Academie kent, schaart zich in deze aan de zijde van den Prins en niet aan die van het dikke Reglement.

Naar de nieuwe wet, blijft men het zoeken in *kennis*, en daarom zal die nieuwe wet den bestaanden toestand niet veranderen. Art. 1 dier wet is even schadelijk voor de Gymnasiën, als voor de Hoogeschoolen. Men moet onder ons tot de overtuiging durven komen, dat de hoofdzaak bij Hoogere institutie buiten de wetenschap en buiten de kennis ligt, dat zij ligt in de ontwikkeling van het kind, van den jongen, van den jongeling, van den mensch, en dat zijn karaktervorming op den voorgrond staan moet. De jeugd moet wel geholpen worden, maar niet in den ziekelijk-philanthropischen zin van deze dagen. Men moet haar leeren, bezwaren te overwinnen en moeilijkheden te boven te komen; men moet eene betere ambitie in haar opwekken, en in het verkrijgen van goede kracht haar streven helpen plaatsen. Men moet haar leeren wat te *worden* en wat *goeds* te worden en haar de kennis als *middel* doen op prijs stellen, nooit als doel. In waarheid: wij zijn in onzen tijd op een verkeerd spoor ten aanzien der jeugd, en het is onze schuld, zoo wij meenen redenen tot klagten over haar te hebben; ik klaag dan ook over haar niet mede.

Bij de nieuwe wet meent men veel gedaan te hebben, nu men elk *studium generale* van de Hoogeschool verwijderd heeft en men had juist dit moeten uitbreiden en versterken. De Hoogeschoolen zijn nu in vakscholen ontwaard, omdat men een volksleuze heeft weten in het leven te roepen; *Propaedeusis* moet van de Hoogeschoolen

verwijderd worden. Welnu, Gij hebt die verwijderd en al het Hoogere, dat is de *algemeene* vorming, de ongelukkige logica uitgezonderd, naar de Gymnasiën verplaatst. Gij hebt dat gedaan, zooals Gij zegt, omdat, naar het Besluit van 1815, de Propaedeusis zoo schadelijk was. Om de verbetering dier Propaedeusis heeft niemand gedacht, en het is bovendien onjuist, dat de studenten hun eerste studiejaar verwaarloozen: bij de studenten in de geneeskunde en in de natuurwetenschappen heb ik dit niet dan bij uitzondering gezien, omdat zij onmiddellijk met nieuwe vakken worden bezig gehouden. En toch moesten deze ook door het algemeene nivellement getroffen worden. En is het waar, dat de studenten in de regtsgeleerdheid en welligt ook in de Godgeleerdheid in het eerste jaar niet veel studeren; hoe eenvoudig ware het dan geweest, om door de vakken, hier boven meermalen genoemd, als zielkunde, karakterkunde enz. dit bezwaar op te heffen.

Neen, zegt onze tijd, geene verbetering, maar verandering. De toekomst zal leeren, dat men het ware punt niet getroffen heeft.

De verlaging der Hoogescholen tot vakscholen is een ongelukkig afdruksel van den tijd, en niets anders. Als hoofdreden heeft men opgegeven, dat de jongelieden te jong op de Hoogeschool kwamen, en wat heeft men dan toch gedaan? De cursus op het Gymnasium was 5 jaren; de Minister heeft die met 2 jaren willen verlengen, maar de Tweede Kamer neemt daarvan één jaar af, zoodat, terwijl b. v. de jongelieden tot nu toe op hun 17de jaar student werden, zij dat nu op hun 18de zullen doen. Is dan het jaar, dat nu tot het Gymnasium gevoegd is, het 18de, het gevaarlijkste voor den jongeling? Zult gij hem op het Gymnasium in dat 18de jaar kunnen bijbrengen, wat hij noodig heeft, om vast te staan in het vrije Academie-leven? Dan moet ik op grond van ervaring ver-

klaren, dat er nog 2 of 3 jaren aan den gymnasialen cursus ontbreken. Een jongeling, die zich tot zijn 20ste jaar onder goede leiding goed gehouden heeft, zal de vrijheid van het Academie-leven in het algemeen niet misbruiken; maar een jongeling, die op zijn 16de jaar verstaan heeft, wat zijne goede leiders van hem wenschen en verwachten, en die eenmaal op den weg gekomen is van op zijn tijd ernst in zijn leven voorop te zetten, zal evenmin van die vrijheid misbruik maken. De aanleg tot dat misbruik is met het 17de jaar niet opgeheven, en zoo ik niet dwaal, eer sterker na het 17de dan vóór het 17de levensjaar.

Is dit in waarheid alzoo, dan zou de zoogenaamde verbetering in de nieuwe wet op een fictie berusten, in elk geval berust zij niet op een bewezen feit; het is alweder eene meening, eene geheel en al tijdelijke meening, waarnaar men bij deze omwenteling is te werk gegaan.

Het eenige afdoende middel, om te zorgen, dat de jongelieden niet uit het spoor geraken, is, hen zoolang onder een zeker verband te houden, tot zij dat verband niet meer noodig hebben, dat is altoos zoo geweest en zal altoos zoo blijven. Met het 17de levensjaar is men de bezwaren niet te boven. Ik moet verklaren, van de Academische jongelingschap volstrekt niet de ondervinding te hebben, dat zij dit toezigt meer zouden noodig hebben, dan de jeugd in het algemeen; mijne persoonlijke ondervinding in dezen is gunstig; maar wat de Academische jeugd doet, wordt ligter naar buiten gebracht, omdat zij een corps vormt. Ik spreek natuurlijk hier van wel opgevoede studenten. Zoo men echter voor zijne zonen een langer toezigt noodig acht: dat de ouders hen dan nog eenigen tijd tehuis houden, of onder opzigt stellen van daartoe bevoegden. Kleine Hoogeschoolen en kleine Athenaea leenen zich daartoe best, en Deventer was wel eer een overgangsplaats van het Gymnasium naar de Hoo-

geschool. Uit dit oogpunt zijn eenige Athenaea in het land zeer te verdedigen; maar ook dit is bij de nieuwe wet geheel uit het oog verloren.

Als slotsom van al het bovenstaande verklaar ik als mijn opregte meening, dat de nieuwe wet niet inhoudt, wat zij thans had kunnen en moeten inhouden, en dat hare herziening onmisbaar is, zoodra de partijzucht onder ons daartoe genoegzaam zal zijn gedaald. Dat eene goede wet op het Hooger Onderwijs onmogelijk door de Staten-Generaal van dezen tijd kon worden geschapen, zal in het volgende genoegzaam in het licht treden, en zoodoende dient men, om een goede wet op dit gewichtig onderwerp te bekomen, te wachten op een tijd, waarin men een goed begrip zal hebben van de wijze, om een goede wet bijeentebrengen.

II. HET BIJZONDERE.

Het kan mijn voornemen niet zijn, elke zaak, die in de wet bepaald is, ter sprake te brengen; alles heeft ten slotte invloed op het Hooger Onderwijs, dat naar de wet gegeven wordt. Maar vooreerst heb ik niet over alles een gevestigd oordeel, en kunnen dus anderen ligtelijk beter dan ik datgene behandelen, wat ik onbesproken liet. Maar ik heb ook vooral mijne taak beperkt tot, indien ik het zoo noemen mag, de zedelijke en verstandelijke zijde van hetgeen tot het Hooger Onderwijs behoort. Dit wil ik alsnu onder de volgende rubrieken brengen en dan telkens invoeren wat in de Tweede Kamer der Staten-Generaal hiervan ter sprake is gekomen. De Eerste Kamer acht ik natuurlijk even hoog als de Tweede, maar daar de Eerste het regt van amendement mist, heb ik haar zelden ingevoerd.

1°. GYMNASIËN (ART. 5—31).

a. De beteekenis van Gymnasiën, Academiën en Hoogescholen.

Het woord *Hoogeschool* is in de nieuwe wet niet gedefiniëerd, wel wat onder *Hooger Onderwijs* moet worden verstaan. Hoogescholen worden ook *Academiën* genoemd,

en daar het woord *universitair* in de wet gebruikt wordt, maar wederom niet gedefiniëerd is, en dat van Gymnasiën wel, zoo is het noodig, bij het een en ander een oogenblik stiltestaan.

Gymnasiën waren oorspronkelijk oefenplaatsen voor het ligchaam, van waar lichamelijke oefeningen thans nog *gymnastische* genoemd worden, en scholen voor zulke oefeningen heeten thans nog wel Gymnasiën. In de Middeleeuwen en later heeft men die oefeningen ook in zedelijken zin opgevat en er alzoo scholen onder verstaan, waar kundigheden werden aangeleerd. Zij gingen toen steeds van de kloosters uit en waren veelal de hoogste scholen, die men kende; en daar de geestelijken uitsluitend onderrigt gaven, was dit deels Theologisch, deels letterkundig, en het letterkundige bestond in het beoefenen der Grieksche, maar vooral der Latijnsche taal; grammatica en rhetorica werden daarbij zelden vergeten. Na de stichting der Hoogeschoolen in de 13^e eeuw, werden deze Gymnasiën deels bestemd tot voorbereiding voor de Hoogeschool; en daar op de Hoogeschoolen toen vele vreemdelingen zamenvloeiden en het onderwijs aldaar veelal in de Latijnsche taal gegeven werd, zoo werd op de Gymnasiën, die voorbereidende scholen waren voor Hoogere, van de Latijnsche taal wel verreweg het meeste werk gemaakt. Maar ook in landen, waarin men geene Hoogeschoolen had, waren toen soms Gymnasiën b. v. in Nederland, met name te Amersfoort, Groningen, Alkmaar, Deventer, Utrecht, Rotterdam en elders. De Reformatie deed de oude kloosterscholen meer en meer verdwijnen en stedelijke Gymnasiën ontstaan, die hier en daar in groot aanzien stonden. Uit sommige van deze Gymnasiën ontwikkelden zich scholen van hoogere orde; maar de meeste bleven scholen tot voorbereiding voor de Hoogeschool, die onder den naam van Latijnsche scholen langzamerhand ook geschiedenis, wiskunde enz. opnamen, en in lateren tijd ook

nieuwe letteren, en dientengevolge meer en meer den naam van Latijnsche scholen verloren en dien van Gymnasiën terug bekwamen.

Academiën. Onder dit woord zijn vroeger en worden nog twee soorten van inrigtingen begrepen: de oudste was eene oefenplaats bij Athene, voor Gymnastische lessen ingerigt; later werd hier een schoon aangelegde plaats geschapen, waar Plato lessen gaf en waar daarna nog tweemaal eene wijsgeerige school werd gesticht. De naam Academie kan alzoo teregt aan eene Hoogeschool worden toegekend; maar men heeft dien ook gebezigd voor vereenigingen van geleterde mannen. — Het Tusculum van Cicero, ook wel Academie genoemd, was een plaats van wijsgeerige gedachtewisselingen, en zijn studeerplaats in Campanië noemde hij zelf *Academie*. In Duitschland heeft men in lateren tijd den naam Academie gegeven aan bijzondere vakscholen, b. v. van bergbouw, van handel, kunsten, enz. In andere landen verstaat men onder dien naam weder andere scholen.

In ons land wordt het woord Academie door elkander voor de militaire school te Breda, voor de school van beeldende kunsten, voor de wetenschappelijke koninklijke vereeniging te Amsterdam en voor de drie bestaande Hoogescholen gebezigd, zoodat de uitdrukking *Academie* bij ons ten eenenmale onbestemd is.

Universiteit beteekent, naar hetgeen wij bl. 33 gezien hebben, eene verzameling van twee of meer Faculteiten, waarbij intusschen een *studium generale* nooit ontbrak.

Het woord *Universiteit* wordt thans in drie beteekenissen opgenomen; of van eene school van algemeene, *universeele*, ontwikkeling, of van een vereeniging van vakscholen, of van beide; de oorspronkelijke benaming is vervallen, eene benaming, die betrekking had op een vereeniging van scholen van verschillende natiën tot één geheel.

Hoogeschool heette men de school, waar zaken onder-

wezen werden, die konden leiden tot het vervullen van Hoogere bedieningen in den Staat, of waar goed geordende kennis werd voorgedragen. Deze naam is bij voorkeur behouden voor inrigtingen van onderwijs, waar beschaving op den voorgrond stond, en waar men zoogenaamd wetenschappelijke graden toekende.

Wat noemt nu de nieuwe wet Gymnasiën?

In de concept-wet las men: „Gymnasia zijn gemeentelijke instellingen, voorbereidende tot het universitair onderwijs.” De Commissie van Rapporteurs heeft voorgesteld te lezen: „Gymnasia zijn instellingen, voorbereidend tot universitair onderwijs.” Dit laatste is in de wet opgenomen.

In de wet is evenwel nergens gezegd, wat *universitair* beteekent, zoodat de beteekenis van het woord *Gymnasium* alsnu volkomen onbestemd is.

Maar er is nog meer. Het woord *universitair* beteekent hier volstrekt niet, wat de wet er mede bedoelt. Zij heeft *universitair* afgeleid van *universiteit*. Maar het woord *universiteit* heeft thans drie beteekenissen: eene school voor algemeene, dat is voor *universeele* ontwikkeling; of wel eene vereeniging van vakscholen of van beiden de universiteiten.

Zoo nu in een land scholen zijn voor algemeene ontwikkeling, mag van het woord *universitas* worden afgeleid het woord *universitair*; maar zoo in een land de *universitas* eene vereeniging is van eenige vakscholen, is het woord *universitair* vervallen voor het onderrigt, daaraan gegeven.

In Nederland zijn de universiteiten voortaan vakscholen, en men kan alzoo in Nederland niet meer zeggen, dat aan die vakscholen *universitair* onderwijs gegeven of genoten worden zal.

Universiteiten waren in Nederland tot nu toe scholen, die *Hooge* wetenschappelijke scholen mogten heeten en alzoo den naam van opleidende, algemeen ontwikkelende scholen mog-

ten dragen. Maar de nieuwe wet heeft van de *Hoogescholen vakscholen* gemaakt, zoodat naar diezelfde nieuwe wet gymnasiën zijn: scholen, voorbereidend voor vakscholen. Er zijn nu zes vakscholen in de nieuwe wet tot één geheel vereenigd, en alzoo zijn Gymnasiën bij ons, naar de nieuwe wet, geworden voorbereidende scholen voor een school van Godgeleerden, of van staats-geleerden, of van regtsgeleerden, of van geneeskundigen, of van natuurkundigen, of van letterkundigen. Dus moeten, naar deze bepaling, de Gymnasiën heeten de eigenlijke *Hoogescholen* te zijn, scholen, waaraan *universitair* onderwijs gegeven wordt, indien aan het woord universitair de zin wordt gehecht die reeds zeer lang daaraan is toegekend.

Het woord vakscholen voor Faculteiten is met name door den Minister van Binnenlandsche Zaken zoo dikwerf gebezigd voor onze aanstaande Hoogescholen, dat deze in waarheid niet meer aldus mogen heeten, maar uitsluitend moeten heeten vakscholen, zonder meer.

Zoo heeft ons dan de nieuwe wet teruggevoerd tot den tijd, toen men begon aan het woord Hooger eene gewigtige beteekenis te geven, en het moet met nadruk worden uitgesproken, dat er een geduchte teruggang heeft plaats gehad door het aannemen der nieuwe wet. Naar deze is al het algemeen opvoedende aan de Hoogeschool ontnomen, en is de beste beteekenis van het woord *Universiteit* geheel en al vervallen. Al het dusgenoemde Hoogere heeft men aan de Hoogeschool ontrukkt en tot het Gymnasium beperkt: geene onderlinge oefeningen meer van studenten, voor verschillende richtingen in de Maatschappij bestemd; geene gemeenschappelijke lessen meer, dus ook, indien het juist zal zijn, niet meer denzelfden naam dragende; het woord Muzen-zoon is van de Academie verwijderd, en alle gemeenschappelijke handelingen, die de uitkomst waren van het gezamenlijk streven naar hetzelfde doel, zijn voor de

toekomst opgeheven. Er zijn zes soorten van jonge menschen, die op zes scholen verkeerden, welke geen verband hoegenaamd onderling bezitten; de studenten-Societeit zal voortaan de eenige plaats van zamenkomst zijn in de betere beteekenis van het woord *universitair*.

Heeft ooit in de latere jaren een wet zoo droevig den geest des tijds bezegeld als deze in het jaar 1876? En mag ik vragen: Wat kan men nu nog doen van wege de Regering en de Volksvertegenwoordiging, om den genadeslag te geven aan die breedere en mildere algemeene oefeningen, waarop beschaafde volken gewoon waren in klimmende mate prijs te stellen?

Maar staken wij deze ontboezemingen en letten wij op den bijzonderen inhoud der wet.

b. Verdeeling van het Gymnasiaal onderrigt, naar het Besluit van 1815 en naar de nieuwe wet.

Het Besluit van 1815 had tot grondslag eene splitsing van al het onderwijs, dat een Hoog onderwezene zal ontvangen, in vijf deelen. Wij vinden dit vooreerst aangegeven in Art. 4—9 en 10 voor Latijnsche scholen, waar voorkomt, dat het onderwijs op het Gymnasium voorafgegaan wordt door, *a.* Lager en, *b.* Middelbaar onderwijs; dan volgde, *c.* het onderwijs op de Latijnsche scholen, en na dit, *d.* in de Propaedeusis en, *e.* in het vak, dat leidt tot een titel. In Art. 4 zijn lager en middelbaar onderwijs bepaald genoemd, en in verband met de inrigting der toenmalige Latijnsche scholen beoogde men toen een gelijken gang van de opvoeding der jeugd van meer beschaafden, tot men rijp was voor de beoefening der oude letteren. Tot zoo verre konden dus jongelingen van den beschaafden stand zamen gaan; zij konden alzoo zamen het onderwijs der lagere school genieten, maar ook het onderrigt in de Fransche, Hoogduitsche en Engelsche talen en letterkunde, in geschiedenis en aardrijkskunde, in een deel der wiskunde en in alles,

wat men toen tot Middelbaar Onderwijs bragt en wat men thans tot de Hoogere Burgerschool brengen zou, maar eenvoudiger en beknopter.

Ik beslis niet wat beter is, al dat zoogenaamd Middelbaar Onderwijs te laten voorafgaan, eer men met de oude talen begint; maar ik moet de verdediging op mij nemen van een gezamenlijk verkeer van de jeugd der beschaafden, niet slechts op de Lagere, maar ook op de Middelbare scholen. Dat die Middelbare school dan niet zou kunnen zijn wat thans Hoogere Burgerschool heet, spreekt van zelf; maar de jeugd der meer beschaafden kon op die scholen zeer wel tot haar 14e of 15e jaar verblijven; de aanstaande Gymnasiasten zouden haar dan kunnen verlaten en de overigen nog 1 à 2 jaren onderrigt kunnen ontvangen in die takken van kennis, die voor andere standen van bijzonder gewigt zijn.

Het Besluit van 1815 had nog dit voor, dat de Gymnasiasten zich op eenmaal met de borst op de Latijnsche, en daarna op de Grieksche taal konden toeleggen. De duur van den cursus was te lang en de verdeeling der lessen niet de beste; maar, naar het genoemde Besluit, ontvingen de Gymnasiasten voortgezet onderwijs in wiskunde, in de oude en nieuwe geschiedenis en in de oude en nieuwe aardrijkskunde, en bovendien in de Grieksche en Latijnsche fabelkunde. Dit laatste verdient zeer de opmerking; er blijkt uit, dat men in 1815 waarlijk de Grieksche en Latijnsche schrijvers in handen der jeugd wenschte, want om de Grieksche en Latijnsche fabelkunde was het natuurlijk niet te doen.

Ik heb reeds bl. 102 in bescherming genomen wat men noemt *Propaedeusis*, als bestanddeel niet van het Gymnasium, maar van de Hoogeschool, en dan uitgebreid naar de tegenwoordige behoefte van ons land; maar ik moet hier nogmaals de vakken vermelden, die in 1815 tot die *Propaedeusis* werden gebragt. Wij vinden

toch in Art. 98 Besluit 1815 voor Propaedeusis in de *Godgeleerdheid* voorgeschreven een examen in de Nederduitsche, Grieksche, Latijnsche en Hebreeuwsche letterkunde, en in de Grieksche en Hebreeuwsche oudheden, en een getuigschrift voor de wiskunde, de redeneerkunde en de algemeene geschiedenis.

Voor de Propaedeusis der *regtsgeleerdheid*, Art. 99, een examen in de Grieksche en Latijnsche taalkennis, in de Romeinsche oudheden en de algemeene geschiedenis, en een getuigschrift voor wis- en redeneerkunde.

Voor het candidaats-examen in de letterkunde, Art. 97, wordt een examen vereischt over de theorie der Grieksche en Latijnsche taalkunde, over de Romeinsche en Grieksche oudheden, over de algemeene geschiedenis en over de redeneerkunde, en een getuigschrift voor wiskunde, proefondervindelijke natuurkunde en Nederduitsche letterkunde.

Tot voorbereidenden graad in de *geneeskunde*, Art. 93, een examen in de wiskunde, natuurkunde, en kruidkunde, en de gronden der algemeene scheikunde en een getuigschrift voor Latijnsche en Grieksche letterkunde en redeneerkunde.

Voor den graad van candidaat in de *wis- en natuurkunde* een examen in de wiskunde, poefondervindelijke natuurkunde, sterrekunde en algemeene beginselen der natuurlijke historie en kruidkunde; een getuigschrift voor Latijnsche en Grieksche letterkunde en redeneerkunde.

Ik heb hierbij opgenomen de eerste examens in de letteren en in de natuurwetenschappen op de Hoogeschool, waaraan geen Propaedeusis voorafgaat, maar waarin de Propaedeusis is begrepen. Het is echter niet moeilijk, hier aantewijzen, wat tot het eigenlijke candidaats-examen en wat tot de Propaedeusis behoort.

Om nu de nieuwe wet van 1876 te vergelijken met het Besluit van 1815, voor zoo verre den inhoud van het onderhavige onderwijs aangaat, neem ik het Middelbaar Onderwijs, in dat Besluit bedoeld voor het jaar 1815,

natuurlijk gelijk aan hetgeen in 1876 bij de wet op het Hooger Onderwijs daaronder is verstaan voor het Gymnasium, en dan komen wij tot de volgende vergelijking.

Naar het Besluit van 1815 en de wet van 1876, moet er worden aangevangen met *Lager Onderwijs*. Dat is dus voor beiden hetzelfde.

Naar het Besluit van 1815 en de wet van 1876, moet daarop volgen (naar 1815 op twee inrigtingen, naar 1876 op ééne inrigting) onderwijs in Grieksche en Latijnsche talen, Nederlandsche taal en letterkunde, Fransche, Engelsche en Hoogduitsche taal, de geschiedenis, de aardrijkskunde, de wiskunde, de natuurkunde, de scheikunde, de natuurlijke historie. In 1815 was de letterkunde der Latijnsche en Grieksche talen niet onder de leervakken, die in 1876 er wel onder begrepen zijn, en omgekeerd is in de wet van 1876 niet opgenomen de Grieksche en Latijnsche fabelleer, die in 1815 was voorgeschreven.

Ziedaar dus in waarheid eene vergelijking tusschen het onderwijs, dat de wetgever tot aan het einde van den Gymnasialen cursus in 1876 heeft vastgesteld, en het onderwijs, dat in 1876 zou behooren gegeven te worden, indien men thans het Besluit van 1815 naar waarheid handhaafde. Ik herhaal het: naar dat Besluit moest Middelbaar Onderwijs voorafgaan aan het onderwijs in de oude talen, en, naar de nieuwe wet, worden beiden op ééne school vereenigd.

Naar de nieuwe wet komt de jongeling onmiddellijk op de Hoogeschool in zijn vakstudie, en hoort van andere tot algemeene beschaving gebragte vakken niets meer, misschien de redeneerkunde uitgenomen. En wat wilde het Besluit van 1815 nog aan den jongeling geven tot zijne persoonlijke vorming; en wel op de Hoogeschool? Ik heb het zoo even uit het Besluit opgeteekend: vooreerst de letterkunde der Latijnsche en Grieksche talen, die

naar het Besluit van 1815 naar de Hoogeschool verplaatst was, en naar mijn inzien volkomen terecht; op het Gymnasium wenschte men toen de twee oude *talen*, en op de Hoogeschool de *letterkunde* dier twee talen, terwijl men thans beiden op het Gymnasium behandelt.

Of de knaap van Grieksche en Latijnsche letterkunde op het Gymnasium het betere deel vatten zal, laat ik aan meer bevoegden ter beoordeeling; maar van de Latijnsche letterkunde kan ik persoonlijk verklaren, dat ik haar gewigtiger deel als jong mensch niet heb kunnen vatten. Voor mijn bescheiden deel meen ik, dat zij noodwendig op de Hoogeschool behoort, zoo zij waarlijk als letterkunde zal worden onderwezen; van de Grieksche letterkunde geldt dit nog in hoogere mate. En hier kom ik op eene bedenkelijke zijde van het verledene. Hoe het in de latere jaren gegaan is, weet ik niet, maar toen ik student was, werd geen Latijnsche en Grieksche letterkunde op de Hoogeschool onderwezen, en werd het Besluit van 1815 hierin niet gehandhaafd; er werd toen een fragment van een Latijnschen en Griekschen schrijver verklaard, en van eigenlijke letterkunde (tenzij misschien voor literatoren) geen woord gesproken; er werd alzoo toen op de Hoogeschool (wel eenigszins gewijzigd) als op het Gymnasium onderwijs in de twee talen gegeven. Dit geducht verzuim heb ik reeds opgemerkt, maar ik herinner nog hier, dat het Besluit van 1815 op de Hoogeschoolen de *letterkunde* der Latijnsche en Grieksche talen verlangt; er blijft dus nog over optemerken, dat naar 1815 *niets minder* gevergd werd voor men tot vakstudie overging, dan thans; maar dat men integendeel nog weinig meer vergde, en wel de Latijnsche en Grieksche fabelleer.

Merken wij daarbij op, dat van de Latijnsche en Grieksche letterkunde, naar het Besluit van 1815, getuigschriften geëischt werden van de aanstaande genees- en natuurkundigen, maar dat natuurlijk de letterkundigen en ook de God-

geleerden daarin een examen hadden afteleggen. Bepaalde zich dit examen voor de Godgeleerden bij de twee talen en omvatte het niet de letterkunde dier talen, zooals geschiedde, toen ik student was, dan is dit niet de schuld van het Besluit van 1815, maar van zijne niet-volledige handhaving; het propaedeutisch examen der aanstaande regtskundigen eischte slechts de Grieksche en Latijnsche talen.

Voorts werd, naar het Besluit van 1815, *meer* geëischt, dan naar de wet van 1876, voor zooverre wij thans weten, nu wij den inhoud der Academische examens nog niet kennen: *a.* redeneerkunde voor alle Faculteiten; *b.* voor de aanstaande Godgeleerden een examen in Hebreeuwsche en Grieksche letterkunde en oudheden; *c.* voor de aanstaande regtsgeleerden Romeinsche oudheden, indien namelijk deze vakken op het Programma der Academische examens, bij de nieuwe wet te voegen, niet zullen voorkomen, wat intusschen naauwelijks te wachten is.

De volle waarheid is derhalve deze, dat, indien men de woorden *Lager* en *Middelbaar* onderwijs, in het Besluit van 1815 genoemd, in 1876 mag opvatten, zooals de wetgever in 1815 dat voor 1876 bedield heeft, er bijna geen verschil bestaat in den inhoud der leervakken, wier beoefening de vakstudie aan de Hoogeschool voorafgaat, tusschen de nieuwe wet en die, welke men vóór 61 jaren heeft gemaakt en die men *verouderd* heeft genoemd.

Bij de vaststelling der wet op het Middelbaar Onderwijs in 1863 heeft men zich niet gestoord aan de bepaling van 1815, dat Lager en Middelbaar Onderwijs het Gymnasiaal moesten voorafgaan, en heeft men dat Middelbaar Onderwijs ingerigt, zonder op het Hooger Onderwijs te letten; zoodat noodwendig de Regering, die thans het Gymnasiaal onderrigt zou regelen of verplicht was, een nieuwe wet op het Middelbaar Onderwijs voor te stellen, of al het Middelbaar Onderwijs bij het Gymnasiaal op te

nemen, of van het Middelbaar het een en ander weg te laten en het overige met het Gymnasiale zamen tot één geheel te verbinden.

Voor deze drie gevallen stond de Regering, nadat de wet op het Middelbaar Onderwijs was aangenomen. Zij heeft het laatste gekozen, en alsnu wordt een deel van het Middelbaar Onderwijs met hetgeen meer bepaald ter voorbereiding van het Hooger Onderwijs was erkend, in de nieuwe wet op de Gymnasiën aangetroffen.

Ik voeg hierbij den inhoud van het onderwijs, dat in Nederland op de Hoogere Burgerscholen met vijfjarigen cursus en op de Gymnasiën met zesjarigen cursus zal gegeven worden aan jongelieden van ongeveer denzelfden leeftijd.

HOOGERE BURGERSCHOLEN.

Art. 17.

- a.* wiskunde;
- b.* beginselen van de theoretische en toegepaste mechanica, van de kennis van werktuigen en van de technologie;
- c.* de natuurkunde en hare voornaamste toepassingen;
- d.* de scheikunde en hare voornaamste toepassingen;
- e.* de beginselen der delfstof-, aard-, plant- en dierkunde;
- f.* die der cosmographie;
- g.* de gronden van de gemeente-, provinciale en staatsinrigting van Nederland;

GYMNASIËN.

Art. 5.

- a.* Grieksche taal- en letterkunde;
 - b.* Latijnsche taal- en letterkunde;
 - c.* Nederlandsche taal- en letterkunde;
 - d.* de Fransche taal;
 - e.* de Hoogduitsche taal;
 - f.* de Engelsche taal;
 - g.* geschiedenis;
 - h.* aardrijkskunde;
 - i.* wiskunde;
 - k.* natuurkunde;
 - l.* scheikunde;
 - m.* natuurlijke historie.
- En er kan ook onderwijs gegeven worden in:

- h.* staathuishoudkunde en de statistiek, inzonderheid van Nederland en van zijne koloniën en bezittingen in andere werelddeelen;
i. aardrijkskunde;
k. geschiedenis;
l. de Nederlandsche taal- en letterkunde;
m. de Fransche taal- en letterkunde;
n. de Engelsche taal- en letterkunde;
o. de Hoogduitsche taal- en letterkunde;
p. de beginselen der handelswetenschappen, waaronder die der waren-kennis, en het boekhouden;
q. het schoonschrijven;
r. het hand- en regtlijng teekenen;
s. de gymnastiek.

Over de beteekenis der namen van vakken, in beide lijsten genoemd, wordt in het volgende gehandeld.

c. Toelatings-examen tot het Gymnasium.

Art. 9 der wet behelst hetgeen aan kundigheden gevorderd wordt, om tot een Gymnasium toegelaten te worden, en daartoe wordt gebragt: lezen, schrijven, rekenen, de beginselen der Nederlandsche taal, der aardrijkskunde en de geschiedenis. Tot hoe verre de kennis in rekenen zal moeten strekken, is hier niet vermeld, en zal bij maatregel van algemeen bestuur moeten bepaald worden, want gelijkvormigheid is hier toch voor de Gymnasiën noodzakelijk.

Van meer belang is het echter op te merken, dat in de Tweede Kamer uit het concept, door de Regering voorgesteld, geschrapt zijn *de beginselen der Fransche taal*. Dit moet een nadeel geacht worden: de Minister was hier in zijn regt. Op den leeftijd toch, waarop de jongelieden veelal op het Gymnasium komen, hebben de meeste de beginselen der Fransche taal geleerd, althans zeer zeker zij, die in steden van niet geringen omvang scholen hebben bezocht. Met de jongelieden van het platte land en van zeer kleine steden kan het anders gesteld zijn, omdat in die gemeenten soms tot het leeren van de Fransche taal op de school, de gelegenheid niet gegeven wordt. Ware nu de Fransche taal, althans in hare beginselen, naar het voorstel van den Minister, bij het toelatingsexamen opgenomen, zoo had zich de minderheid der jeugd naar de meerderheid moeten voegen, en hadden de ouders op de dorpen of in kleine steden te voorzien in het aanleeren van deze beginselen. Nu moeten de jongelieden, die de beginselen der Fransche taal geleerd hebben, voor zij op het Gymnasium komen, deze nog eenmaal hooren, vervelen zich daarbij, en zoo wordt er een onregelmatigheid in het onderwijs geschapen, die naar het voorstel der Regering zou vermeden zijn. Ik acht dit een bepaalde fout, door de Tweede Kamer in de wet gebragt.

Er is een andere zaak in Art. 9 besproken: het onderzoek van den knaap vóór zijne toelating tot het Gymnasium, *geschiedt door een of meer leeraren onder toezigt van Curatoren*.

Het kan dus regel worden, dat een der Docenten over toelating of afwijzing beslist. Overal heeft men contróle, en hier laat men welligt deze gewigtige zaak aan *een* persoon over. De bloei van het Gymnasium hangt natuurlijk zamen met gelijkvormigheid van het daar gegeven onderwijs, en deze gelijkvormigheid kan niet bestaan, zoo de aankom-

mende jongelieden niet ongeveer dezelfde mate van kennis bezitten. Behandelt men nu deze zaak zoo los, dat men haar onder toezigt van Curatoren aan *een* persoon overlaat, dan kunnen de gevolgen niet gelukkig zijn, ook later niet voor de Hoogeschool.

Ik heb echter nog veel gewigtiger reden, om bij dit punt te blijven stilstaan. De Hoogescholen in Nederland werpen daarom niet die vruchten af, welke men er van eischen mag, omdat vele jongelieden ingeschreven worden, die welligt geene vermogens hebben voor studie. Wie weet nu niet, nu het Gymnasiaal onderrigt zoo verzaard is, dat men dit nog meer dan in den laatsten tijd het geval was, zal trachten te ontduiken, en men student zal worden buiten de Gymnasiën: daarop is de wet ingerigt, en dit zal dan ook gebeuren. Maar de Gymnasiën moeten toch ingerigt zijn zooals behoort. Nu meenen vele ouders in Nederland, dat hunne kinderen zoo maar naar goedvinden kunnen bestemd worden voor Hooger Onderwijs. Bladz. 139 is hierover gehandeld.

Aan een voldoende personeel voor de Hoogere bedieningen in den Staat zal het niet ligt ontbreken, zoo men de brekebeenen afwijst bij het admissie-examen tot het Gymnasium. Men zal er de Maatschappij een uitstekende dienst mede bewijzen, en den armen jongen niet minder, zoo men hem geen advocaat laat worden, maar vooreerst surnumerair op een postkantoor. Daarom had ik gewenscht, dat de wet de toelating tot het Gymnasium niet voor een kleinigheid gehouden had, zooals geschied is, en het onderzoek van den knaap, niet slechts wat zijn kennis, maar vooral wat zijn aanleg betreft, aan meerderen had opgedragen, en dan naar duidelijke en uitvoerige bepalingen der wet, die nu geheel ontbreken. *Principiis obsta, sero medicina paratur.* Aan deze gewigtige dingen heeft de wet niet gedacht.

d. Onderwijs, aan het Gymnasium te geven.

Deze zaak is in de Tweede Kamer zoo verward behandeld, dat ik geen mogelijkheid zie, om daarvan een bruikbaar overzicht te geven, tenzij ik die behandeling op den voet volge.

Om hier wèl verstaan te worden, is het noodig, op te merken, dat er twee soorten van Gymnasiën zullen zijn: *Progymnasiën* en *Gymnasiën*; dat op de eerste het onderwijs zal gegeven worden, hetwelk op de lagere klasse van het tweede gegeven wordt; dat op de *Gymnasiën* aan het eind eene splitsing voorkomt naar de aanstaande bestemming van de jongelieden; en eindelijk, dat er een streven geweest is, om alle propaedeutische wetenschappen van de Hoogeschoolen naar de *Gymnasiën* over te brengen, maar dat dit voor aanstaande geneeskundigen niet is gelukt. Verwarring van begrippen ondersteunde de orde-loosheid in de behandeling.

Ik heb in het volgende getracht kort te zijn, maar het is mij niet gelukt. Het oorspronkelijke Regerings-voorstel is zeer gewijzigd geworden, en de verwarring is nog bevorderd door eene aanvankelijke verlenging van den cursus, dien men toch later weder ingekrompen heeft. Geen treffender voorbeeld dan het volgende, hoe men tot geene goede wetten geraakt.

De vakken, die de Minister in het concept had genoemd, en die ten slotte door de Tweede Kamer zijn aangenomen, worden hier naast elkander gesteld. Zij hebben betrekking op den geheelen cursus, die op het Gymnasium zal worden doorloopen in zes jaren. De Regering splitst die leervakken in dezulke, die aan alle *Gymnasiën* zullen onderwezen worden (alzo met uitsluiting van de *Progymnasiën*), en in de leervakken, die zullen *kunnen* onderwezen worden.

CONCEPT, Art. 5.

de Grieksche taal- en letterkunde;
 de Latijnsche taal- en letterkunde;
 de Nederlandsche taal- en letterkunde;
 de Fransche taal- en letterkunde.
 de Hoogduitsche taal- en letterkunde;
 de Engelsche taal- en letterkunde;
 de geschiedenis;
 de gemeente-, provinciale- en Staatsinrigting van Nederland;
 de aardrijkskunde;
 de wiskunde;
 de natuurkunde;
 de scheikunde;
 de natuurlijke geschiedenis;
 de redeneerkunde;
 de uiterlijke welsprekendheid.
 Aan de Gymnasia kan ook onderrigt gegeven worden in de Hebreeuwsche taal;
 de gymnastiek.

WET, Art. 5.

de Grieksche taal- en letterkunde;
 de Latijnsche taal- en letterkunde;
 de Nederlandsche taal- en letterkunde.
 de Fransche taal;
 de Hoogduitsche taal;
 de Engelsche taal;
 de geschiedenis;
 de aardrijkskunde;
 de wiskunde;
 de natuurkunde;
 de scheikunde;
 de natuurlijke historie. Aan de Gymnasia kan ook onderrigt gegeven worden in de Hebreeuwsche taal;
 de gymnastiek.

Een voorstel van den heer v. D. KAAIJ hield in, dat het onderwijs behoort gesplitst te worden in hetgeen gegeven worden *zal* en in hetgeen *zal kunnen* gegeven worden. Tot het eerste brengt hij: taal- en letterkunde van het Nederlandsch, Grieksch en Latijn, geschiedenis, aardrijkskunde en wiskunde. Onder hetgeen door de

Regering niet is opgenoemd en volgens den heer v. D. KAAIJ *zou kunnen* onderwezen worden, behooren: het teekenen, de beginselen der staathuishoudkunde, de stijl-leer en mondelinge voordragt. Maar de heer v. D. KAAIJ sluit geheel buiten Fransche, Hoogduitsche en Engelsche letterkunde, niet de talen. Ook wil hij natuurwetenschappen facultatief laten

De Commissie van Rapporteurs wil uit het Regeringsvoorstel weglaten de Fransche, Hoogduitsche en Engelsche letterkunde, vervolgens de gemeente-provinciale, en staats-inrigting van Nederland; voorts de redeneerkunde en uiterlijke welsprekendheid; daarentegen wil zij in dit Art. opgenomen hebben: beginselen van staathuishoudkunde en teekenen. Het onderscheid, wat zij wil tusschen de woorden der Regering *natuurlijke geschiedenis*, waarvoor zij wenscht *plantkunde* en *natuurlijke geschiedenis van dieren en delfstoffen*, bestaat niet, want de woorden *natuurlijke geschiedenis* omvatten: dierkunde, plantkunde, delfstofkunde en aardkunde, en de laatste is zeker niet minder noodig dan delfstofkunde.

De Commissie wil voorts de gymnastiek verplichtend maken.

De heer LENTING wil uit het voorstel der Commissie van Rapporteurs laten wegvallen het teekenen en de gymnastiek.

De heer OLDENHUIS GRATAMA vereenigt zich met het voorstel der Commissie van Rapporteurs, maar wenscht achter het teekenen te zien volgen, hetgeen door de Regering was voorgesteld: redeneerkunde en uiterlijke welsprekendheid.

De heer TEDING VAN BERKHOUT wil in plaats van Nederlandsche taal- en letterkunde, Nederlandsche taal en de stijl-leer; voorts wil hij weglaten de letterkunde der Fransche en Hoogduitsche talen, de gemeente-, provinciale en staatsinrigting van Nederland, de natuurlijke historie

en de uiterlijke welsprekendheid; maar zijns inziens moet ook *kunnen* onderwijs gegeven worden in de Engelsche taal, en voorts, zooals in het Regeringsvoorstel voorkomt, in de Hebreuwsche taal en in de gymnastiek.

De heer v. D. KAAIJ acht zich bezwaard met de vele vakken in het Regeringsvoorstel en meent, dat de kosten te groot zullen zijn. Hij noemt het hoofddoel van het Gymnasium: „Ontwikkeling van den geest en vorming „van het denkvermogen, en geenszins het aanleeren van „zoo vele vakken. De leerling moet den weg der wetenschap leeren vinden.” Hij haalt onderscheidene gezaghebbenden aan, die de kracht van het onderwijs der Gymnasiën gelegen achten te zijn in een klein aantal vakken.

Volkomen moet dit worden toegestemd, maar de vraag is, wat kan men missen? Kan men een Hooger opgevoede in Nederland onkundig laten in Fransche, Duitse en Engelsche letterkunde en in andere zaken, waarvan de heer v. D. KAAIJ zegt, dat er onderwijs in *kan* gegeven worden. Hij geeft een positief voorschrift voor eenige vakken en een facultatief voor vele; wie zal nu bepalen, waar het *moeten* en waar het *kunnen* zal worden toegepast? Juist dit doet zien, dat de heer v. D. KAAIJ niet van meening is, dat men met een klein aantal leervakken op het Gymnasium kan volstaan.

Onder de auctoriteiten tegen vele leervakken op het Gymnasium voert de heer v. D. KAAIJ aan den heer BEER uit Weenen, die de goedheid gehad heeft, zich over de Nederlandsche concept-wet uittelaten. De heer BEER is sterk gekant tegen vele leervakken op het Gymnasium, en zijne gronden zijn ontwijfelbaar juist; maar hij laat andere waarheid onbesproken en op de geheele waarheid komt het aan. Een klein volk als het onze kan, zoo het zich beschaven wil, ja, zoo het zich bewegen wil, niet buiten de kennis van vier levende talen, dat is: het Hollandsch, het Fransch, het Hoogduitsch en het Engelsch. De koop-

man, de industriëel en de geletterde, zij *kunnen* niet anders. Hij, die behoort tot eene groote natie, kan zeker als beschaafd man vreemde talen niet wel missen, maar des noods zou hij met zijne moedertaal kunnen volstaan, en het toch vrij ver in de tegenwoordige beschaving kunnen brengen. Het is zeer kort geleden, dat Engelsche, Fransche en Hoogduitsche geleerden, elk voor zich, zich bijna uitsluitend bij hun moedertaal bepaalden. De heer BEER en elkeen moet erkennen, dat een Hollandsche geletterde zeker drie nieuwe talen meer moet aanleeren, dan een Duitscher dit desgevorderd zou behoeven te doen. Het blijkt uit de menigte vertalingen, die in ons land het licht zien. En die vertalingen bepalen zich bij hand- of leerboeken, of andere uitvoerige geschriften. Maar in een tijd, waarin de vorderingen der wetenschap vooral in tijdschriften zijn opgenomen, moet de Hollandsche geletterde minstens drie nieuwe vreemde talen meer kennen, dan een Engelschman, Franschman of Duitscher.

Overigens heeft die heer niet gezegd, dat een Hollandsche geletterde geen wiskunde, geen aardrijkskunde, geen geschiedenis behoeft te kennen, en niemand heeft dit ooit beweerd. Dan blijft er dus niets anders over dan het aanteleeren, maar aanteleeren op een wijze, die ik hier boven bl. 141 uitvoerig besproken heb.

De heer BEER handelt hier bovendien alweder uitsluitend in den zin van voorbereiding ter beoefening der wetenschap. Ik heb dit boven bl. 51 uitvoerig bestreden en behoef er thans niet op terug te komen. Zeker kan men met zeer weinig volstaan, indien men zal voorbereid worden b. v. tot de beoefening van natuur- of geneeskundige wetenschappen; maar juist dit hebben wij zoo ver verworpen als wij konden, en voor *wetenschap* den mensch in de plaats gesteld. Alzoo is de vraag voor ons niet deze: hoe kunt Gij het best voorbereiden tot de beoefening van geneeskunde, maar

hoe kunt Gij in Nederland den jongeling het best voorbereiden, om later aldaar een goed geneeskundige te worden. Zoo dit onderscheid niet wordt in het oog gehouden, spreekt men over twee hemelsbreed verschillende zaken.

De heer v. d. KAAIJ voert alsnu belangrijke woorden aan, die wel overweging verdienen. Uit de nagelaten papieren van THORBECKE zijn (Bijblad p. 982) de volgende woorden van veel gewigt. Men beroept zich gaarne op dezen naam, en, waar het geldt blikken op wetenschap, op studie, op onderwijs, doe ik dit met zooveel ingenomenheid, als ieder ander. En zoo neem ik dan de woorden, die er volgen, met de grootste graagte over, omdat zij in kort bestek uitdrukken, wat ik meen van het onderwijs in het algemeen en van het Hooger Onderwijs in het bijzonder waar te zijn.

„Deel kennis mede, opdat het denken in beweging „kome en op het onderwerp gerigt worde.”

„Het onderwijs zoo inrigten, dat één geheel van kennis ontsta. Een hoop van verspreide, aan een aantal „van afzonderlijke vakken ontleende kundigheden heeft, „zonder verband, zonder de betrekking der onderscheidene vakken tot elkander te beseffen, geene waarde.”

„Zorg voor algemeene grondslagen, gelijk voor oefening „in het denken en laat dan den jongman gaan; hij zal „zijn weg vinden.”

THORBECKE verklaart zich hier niet slechts in het onderwijs, maar zelfs in het voordragen van *elke* wetenschap tegen het aanleeren van vele wetenschappen. Hij wil *kennis*, zamengebragt uit alle wetenschappen; en die kennis wil hij in het onderwijs aan den jongeling geven.

Uit het oogpunt van *kennis* is dit onovertroffen schoon en waar, maar de jongman is iets anders, dan een wezen, dat kennis behoeft, en zelfs gezond verstand, door THORBECKE niet vergeten, is bij kennis niet genoeg: het

geheele karakter moet gevormd worden, en, waar dit achterblijft, daar wordt onderwezen, maar niet opgevoed, en daarvan heeft THORBECKE in deze schoone woorden niet gesproken. Ik weet wel, dat onder dit woord opvoeding in lateren tijd door sommigen uitsluitend is verstaan zekere bepaalde godsdienstige vorming, maar daarom dit uitnemende woord niet te gebruiken, kan toch wel van niemand gevergd worden. Voor mijn deel versta ik er niets anders onder, dan ontwikkeling van alle goede vermogens van den mensch, en waar sprake is van eene bijzondere opleiding voor invloedrijken standen in de Maatschappij, daar heeft men dan wel het oog op deze en die vermogens van den mensch bij voorkeur, maar in mijn zin toch nooit op iets anders, dan op betere vermogens van den mensch. Van leerstelligheid in deze of van bijzondere zienswijze kan geen sprake zijn, waar ik het woord opvoeding gebruik.

Bij de boven aangehaalde woorden voegt THORBECKE nog andere ten aanzien van de Gymnasiën:

„Het Gymnasium heeft eene bepaalde bestemming:
 „opleiding, grondige voorbereiding tot universitaire studie.
 „Vordert die bestemming, dat aan het Gymnasium gelegenheid zij tot verkrijging van al die kundigheden, wier
 „ontwikkeling de taak is der Hoogere Burgerschool? Dan
 „vervalt men op nieuw tot die tweeslagtige, vóór jaren
 „reeds met ongelukkig gevolg beproefde instelling, die,
 „noch Gymnasium, noch Hoogere Burgerschool, het doel
 „van beiden mist.”

THORBECKE gebruikt hier de woorden *opleiding* en *grondige voorbereiding tot studie*, en alzoo nog niet de studie zelve, en die studie is voor hem *universitair*, een woord, dat hij zonder tegenspraak alhier bezigt in den tegenovergestelden zin van vakstudie.

In den laatsten zin heeft het woord *universitair* geene beteekenis hoegenaamd, want wij zagen, bl. 63, dat

de naam *universitas* naar de nieuwe wet niet anders beteekent, dan eenige vakscholen bijeen. De zin, dien THORBECKE er aan hecht, is dezelfde, die door het woord *Hooger* wordt uitgedrukt, dat is, algemeene ontwikkeling deelachtig geworden zijnde zoodanig, dat die ontwikkeling leiden kan tot iets hoogers.

Alsnu volgt bij THORBECKE eene bedenkelijke fout: hij beweert, dat aan de Hoogere Burgerschool zeer vele leervakken behooren, en er is niet één mensch meer, die hem daarin niet bestrijdt, namelijk, indien deze leervakken, zooals men wil, min of meer uitvoerig zullen worden voorgedragen. Vele leervakken wil THORBECKE dan ook op een Gymnasium niet, en hij zegt, dat die inrigtingen, waarop men in de latere jaren te veel leervakken gebragt heeft, niet goed zijn geslaagd, maar welke leervakken dan ten slotte op een Gymnasium in Nederland onvermijdelijk zijn, laat hij in het midden.

Het algemeene resultaat van dit oordeel van THORBECKE is dan dit, dat hij waarlijk opvoeding op het Gymnasium verlangt en geen instampen van kundigheden; en daarmee moet elkeen zich vereenigen.

Vervolgens haalt de heer v. D. KAAIJ het oordeel van den Minister van Binnenlandsche Zaken aan, in 1868 geuit, toen hij zijn eerste wets-ontwerp op het Hooger Onderwijs indiende. Daar zegt de Minister, dat de lijst van vakken, die hij op het Gymnasium ter beoefening voorstelt, reeds zeer groot is, en nog met drie zou kunnen worden vermeerderd, maar dat men daaruit niet moet afleiden, dat hij zou voorstaan de jeugd te overladen.

Naar mijn oordeel heeft de Minister met juistheid geteekend, waar het op aankomt; in dezen tijd zijn in de geheele beschaafde wereld de kundigheden vele en velerlei, die op een Gymnasium moeten worden aangeleerd. Het is onmogelijk, zich tot eenige weinige vakken te bepalen; maar vóór alle dingen moet overladen vermeden worden.

In dien zin heb ik dan ook de zaak, bl. 83 hierboven voorgestaan: *multum* en niet *multa*, maar toch geen uitsluiten van onmisbare kundigheden.

De heer v. D. KAAIJ oppert bezwaren tegen den overgang van een jong mensch van een Progymnasium tot een Gymnasium, omdat de methode op deze scholen wel niet geheel dezelfde zijn kan. Hij meent, dat, wanneer men vier jaar op een Progymnasium geweest is, men welligt een jaar kan behoeven, eer men in de vijfde klasse van een Gymnasium te huis is, en alzoo zulk een jong mensch naar de nieuwe wet niet zes, maar zeven jaar op een Gymnasium zou verkeeren. Het bezwaar is alzins juist, maar de vraag blijft dan over, of men om deze reden dan alleen de Progymnasiën moet uitsluiten? Daartoe heeft de grond, door den heer v. D. KAAIJ aangevoerd, geen kracht genoeg. Ook maakt hij bezwaar tegen de Progymnasiën, dat het voor de Docenten weinig aanmoedigend zal zijn, altoos in de elementen te blijven verkeeren; inderdaad die Progymnasiën zullen zich nooit tot zekeren bloei kunnen verheffen.

Eindelijk voert de heer v. D. KAAIJ nog woorden aan van den Minister van 1868, waaruit blijkt, dat niet in alle vakken zal worden geëxamineerd, waarin men aan het Gymnasium onderwijs genoten heeft; b. v. de jurist zal niet geëxamineerd worden in natuurwetenschappen, en van de drie levende talen kan het onderzoek zich bepalen tot een der drie meest algemeene.

Deze uitdrukking is onduidelijk, maar er blijkt toch uit, dat niet in alle vakken zal worden geëxamineerd. Daar intusschen van de examens, bij de nieuwe wet bedoeld, niets bekend is, kunnen wij hierin niet verder doordringen.

De heer v. D. KAAIJ acht ten slotte een klassieke opleiding voor natuur- en geneeskundigen niet noodzakelijk, maar eene opleiding aan eene Hoogere Burgerschool

voor dezen voldoende, hoezeer hij toch in zijn amendement een minimum van eischen stelt voor allen. Hij dringt nader aan op de wenschelijkheid, om op de Gymnasiën der grootere steden wel de gelegenheid te geven tot het aanhooren van veel onderrigt, maar het aan de ouders der leerlingen over te laten, welke partij zij daarvan willen trekken.

De heer JONCKBLOET wederlegt den heer v. D. KAAIJ in sommige opzigten volkomen. Het facultatief laten van het aanhooren van lessen ontnemt al het verband, wat noodig is, om een school te doen bloeijen, en het verplichte aanhooren van lessen, zonder later eenig teeken te zullen geven van die lessen met vrucht te hebben gehoord, is een ruïne voor de school en voor den leerling. Welk teeken van gemaakte vorderingen bespreken wij hieronder, maar keuze van ouders en van leerlingen ontnemt elke beteekenis aan de inrigting van een school. Die vrijheid veronderstelt, dat in de examens waarborgen liggen; en dat is volkomen onjuist. In het geven van goed onderrigt en in het goed bijwonen van dat onderrigt ligt uitsluitend de kracht van elke school. En juist daarom, dat in het afleggen van examens die kracht niet gelegen is, moet men haar daar plaatsen, waar zij alleen goed geplaatst is, dat is in de school.

De heer LENTING heeft zijn bovengenoemd sub-amendement teruggenomen en stelt alsnu voor in de wet te lezen: „de Fransche, de Hoogduitsche en de Engelsche „taal,” en te doen vervallen: „de redeneerkunde en „de uiterlijke welsprekendheid.” Daar nu de heer LENTING het teekenen en de gymnastiek aanvankelijk uit de wet had willen verwijderen en nu in dezelfde vergadering tot geheel iets anders komt, schijnt het, dat zijne overtuiging toen niet op vaste grondslagen berustte.

De heer JONCKBLOET licht uit naam van de Commissie

van Rapporteurs haar bovengenoemd amendement toe. De Commissie wil de letterkunde der drie moderne talen uit het wetsontwerp doen vervallen, omdat men toch de jongelieden, die tot hun 18de jaar op de school verblijven, wel auteurs zal voorleggen en alzoo met hen over den inhoud dier auteurs handelen zal.

Volkomen juist; maar de heer JONCKBLOET weet veel beter dan ik, dat letterkunde iets geheel anders is.

In het Besluit van 1815 heeft men blijkbaar bedoeld, dat de Grieksche en Latijnsche talen op het Gymnasium zouden geleerd worden, en de letterkunde van die talen zou gebragt worden tot de Propaedeusis van de Hoogeschool, of althans, dat op de Hoogeschool die twee talen niet meer uit een bloot letterkundig oogpunt beoefend zouden worden. Aan deze bedoeling is, althans in den eersten tijd niet voldaan; en het groote nadeel hiervan heb ik boven bl. 167 besproken.

Het is aan den heer JONCKBLOET volkomen bekend, dat wanneer de letterkunde van de Fransche, Hoogduitsche en Engelsche talen niet in de wet verschijnt, de kennismaking met den inhoud van de meest beroemde schrijvers in die drie talen zeer gebrekkig blijven zal. Maar wat mij vooral vreemd voorkomt is dit, dat de Commissie van Rapporteurs op het Gymnasium niet slechts de Grieksche en Latijnsche talen, maar daar ook de letterkunde dier beide talen wil beoefend hebben. Is het voldoende, bij het onderwijs in het Fransch, Hoogduitsch en Engelsch, bij de oefening in deze talen te wijzen op den inhoud der schrijvers, die men behandelt, en is dit een surrogaat van letterkunde; waarom dan niet evenzoo bij het Latijn en Grieksch? De heer JONCKBLOET gevoelt zeker hiervan het hinkende beter dan ik.

In het kort: de letterkunde der Fransche, Hoogduitsche en Engelsche talen voor te dragen, en dat evenzoo te doen met de Latijnsche en Grieksche, kan geen be-

zwaar geven. Hier is oppervlakkigheid onmogelijk; alleen te groote korthed zou nutteloos kunnen zijn. Maar kundige mannen zullen zeer wel weten, zoo er letterkunde wordt voorgeschreven en er weinig tijd voor is, wat zij dan zullen grijpen uit het groote geheel. De aandacht te vestigen met nadruk op het bestaan van uitnemende geschriften in elk dezer talen; eenige weinige van die geschriften bespreken, en voorts verwijzen naar een kort, maar door een kundig man geschreven boek, waarin de letterkunde van elk der genoemde talen geschetst is, zal den jongeling, die vrijen tijd genoeg over heeft en alzoo lust kan behouden voor eigen oefening, zeker nu en dan een oog doen slaan in de boeken, die hem als de voortreffelijkste zijn aanbevolen. Ook hier komt het weder op opwekking aan, dat hoofdelement bij opvoeding. Schept men bij den jongeling een toenemenden lust naar kennis, dan zal hij niet kunnen nalaten, uit eigen beweging datgene te raadplegen, waarheen Gij hem gewezen hebt. Prikfels optewekken tot het vrijmagtig raadplegen van datgene, wat men bij het onderwijs niet opnemen kan, ontbreekt in geen goede methode bij onderwijs.

Wat ik boven, bl. 83, in weinige woorden heb aangeduid, moge niet voldoen aan dengene, die enkel grondigheid voorop zet: het zal toch voldoen aan een iegelijk, die naast die grondigheid opneemt de verpligting, om geen vreemdeling te blijven in den tijd, waarin men leeft.

De heer JONCKBLOET heeft terecht opgemerkt, dat een gepromoveerd persoon een woord Fransch moet verstaan, en moet weten, wat een thermometer is. Onthoudt men de moderne kundigheden, indien ik ze zoo noemen mag, aan de gepromoveerden, dan passen deze natuurlijk niet in hun tijd, en zijn zij voor bredere bedieningen ongeschikt; zij staan in alles achter, wat tegenwoordig tot die zoogenaamd moderne kundigheden wordt gebragt. Maar dan kan ook de heer JONCKBLOET niet volhouden,

dat aan de gepromoveerden, toen ze jong waren, wel Latijnsche en Grieksche letterkunde heeft moeten onderwezen worden, maar dat de letterkunde der Fransche, Hoogduitsche en Engelsche talen voor hen onverschillig kon zijn.

Waar men inrigtingen van onderwijs heeft, die van staatswege onderhouden worden, is het noodig, ze te regelen met het oog op jongelieden van ouders, wier kennis en geldelijk vermogen niet groot zijn, en die behooren tot de klasse, waaruit die jongelieden ter school komen. Op deze wijze de school inrigtende, zal men niet schaden aan de jeugd der meer gefortuneerden. Maar rigt men de school in voor kinderen der laatsten, die buiten de school welligt nog veel vernemen, dan kan men zeker zijn, dat de kinderen der minder gefortuneerden van veel zullen verstoken blijven. Het is juist het bezwaar, dat men in den laatsten tijd heeft ingebracht tegen de kleine Gymnasiën, in vergelijking met de meer uitgebreide; aan de Hoogeschool klaagde men, dat de discipelen der kleine Gymnasiën niet genoeg waren onderlegd.

Nog een enkel woord over dien thermometer. De heer JONCKBLOET zou het een dwaas figuur voor een regtsgeleerde achten, zoo deze aan een kruidenier deed blijken, dat hij niet wist, wat een thermometer was. Dat zou ook inderdaad een erg geval zijn, want wie weet dit tegenwoordig niet? Dit geval zou dan beduiden, dat deze regtsgeleerde een door en door onnoozel en onbekwaam man was; niet dat hij geen onderrigt zou hebben ontvangen.

Onder moderne kundigheden versta ik geheel iets anders, dan de kennis van dat speciale, wat voor de hand ligt en wat uit elk populair en algemeen verspreid boek te halen is. Onder moderne kundigheden versta ik hier die ruimere blikken in de kennis der natuur, welke inderdaad in den nieuweren tijd zijn aan het

licht gebracht. De kennis van een thermometer is het niet, die ik op den voorgrond stellen zou, maar beschaving en verheffing van den geest, door middel van algemeene kundigheden betreffende de natuur. Ik verzoek een voorbeeld te mogen aanvoeren, om dit duidelijk te maken. De natuurwetenschappen hebben aan het licht gebracht, dat er geen heksen en spoken zijn. Daarvan heeft men het misbruik gemaakt, dat de menschelijke geest nu de geheele natuur omvatten kan, en terwijl men dit schandelijk misbruik vergroot, laat men spiritisme en tafeldans toe, en bewondert men in ons land de kunsten, die zekere heer met een somnambule vertoont. Dit waarlijk beklagenswaardige feit, dat zich in de maand Juni 1876 en alzoo kort na de aanneming van de wet op het Hooger Onderwijs heeft geopenbaard, was alleen mogelijk bij eene bevolking, die alle gezonde begrippen der natuur ten eenemale mist, en die zelfs niet weet, dat in het laatst der vorige eeuw eene Commissie uit de Fransche Academie, waarin een LAVOISIER zitting had, deze ongeoorloofde spelen voor altoos uit Frankrijk heeft verbannen.

De lieden, die zich door die somnambule en haren begeleider hebben laten om den tuin leiden, wisten wellicht allen, wat een thermometer is. Maar zoo er *een enkele* ware tegenwoordig geweest, die gezonde begrippen had van de inrigting der natuur, en die, als een Hollander van den ouden tijd, den moed had te zeggen wat hij op het hart had, had hij zeker aldaar met luider stemme uitgeroepen: *Staak Uwe ongerechtigheid!*

De thermometer is een der gebrekkigste werktuigen, welke wij hebben, en weet men wat dit werktuig betekent, zoo kan men zeker een ander verstaan en zich doen verstaan, waar sprake is van zooveel graden warmte; maar bij zulke kennis kan men nog met graagte naar ongeoorloofd bedrog gaan zien, en volkomen onnoozel

wezen in die kennis der natuur, welke een onnoozele tot een mensch zou kunnen maken.

De Commissie van Rapporteurs had regt toen zij verlangde, dat uit het concept zou vervallen: de gemeente-, provinciale en staatsinrigting van Nederland. Daarmede hebben knapen niet te maken, en die zaak is ook zoo eenvoudig, dat men zoo noodig, hun aan het eind van den gymnasialen cursus daarover een boek kan aanbevelen. Maar zonderling is het van de Commissie van Rapporteurs, dat zij nu daarvoor staathuishoudkunde op het Gymnasium in de plaats wenscht te stellen. Dat was, dunkt mij, van Scylla in Charybdis vervallen. Gelukkig heeft de Tweede Kamer uit het concept verwijderd die inrigting van besturen, en er niet in opgenomen de staathuishoudkunde.

Voor het weglaten der redeneerkunde en uiterlijke welsprekendheid heeft de heer JONCKBLOET geene afdoende gronden bijgebracht. Ook hij spreekt telkens van het onderwijs in een *vak*; maar ik heb blz. 79 reeds opgemerkt, dat het woord vak toch inderdaad hier te wijdsch is, en dat men zeer wel in korten tijd en in kort bestek eenige gewigtige punten, b.v. van de redeneerkunde behandelen kan.

Het kan den heer JONCKBLOET geen ernst zijn, van een oude stokstijve logica te gewagen; hij weet beter dan ik, dat de gronden van gezond redeneren zeer wel in regelen kunnen gebracht worden, die het aangename aan het nuttige paren en die waarlijk moeten gekend en gevolgd worden, vóór men aan eigenlijke studie begint. Zoo de heer JONCKBLOET regt had, dat men gezond redeneren zoo maar onder de hand aan een ander leeren kan, staat hij, zoo ik meen, in dit opzigt bijna geheel alleen. En evenzoo komt het mij voor, met de welsprekendheid gelegen te zijn. Het woord *witerlijk* is boven bl. 81 reeds weggelaten; maar de regelen van goed te spreken, moeten een-

maal door den jongeling overwogen zijn, en, zoo ik meen, moet hij vroeg beginnen met goed te leeren spreken. Opzettelijke oefeningen daarin zijn ook voor hem uitspanning en geen inspanning. — En waarom zou hij niet al vroeg met de fraaije Verhandeling van Mr. A. BOGAERS, *Over het wezen der uiterlijke welsprekendheid, hare voordeelen en de meest geschikte middelen van hare beoefening hier te lande*, kennis maken.

Wat de heer JONCKBLOET aangaande het teekenen zegt, moet ik geheel onderschrijven, en ik betreur het ten zeerste, dat het onderwijs hierin niet in de wet is opgenomen. Het teekenen toch is, afgescheiden van de groote nuttigheid, die het aanbiedt, om vormen te kunnen wedergeven, van onschatbare waarde, om te leeren zien, om den smaak te oefenen, om de kennis van voorwerpen uit te breiden en om de hand goed te leeren gebruiken. Er zijn weinig menschen, die kunnen zien, en het is bij het onderwijs, zooals dat in natuur- en geneeskundige wetenschappen gegeven is, een hoofdbezwaar geweest en zal dit blijven, om jongelieden, die niet hebben leeren teekenen, te leeren zien. In mijn onderwijs heb ik er veel mede te kampen gehad, en het is duidelijk, dat die niet zien kan, geene kennis maakt met hetgeen hem te zien gegeven wordt.

Van de andere aangevoerde gronden zal ik niets naders in het midden brengen, maar herhaal mijn leedgevoel, dat het teekenen niet in het Gymnasiaal onderwijs begrepen is, waardoor alsnu geduchte achterstelling geschapen wordt der Gymnasiasten bij de leerlingen der Hoogere Burgerscholen.

Wanneer door of van wege de Tweede Kamer, die immers het regt van enquête had kunnen gebruiken voor men over wets-artikelen op onderwijs was gaan handelen, een onderzoek ware ingesteld, zou er natuurlijk een geheel andere wet zijn te voorschijn gekomen dan nu, nu

men op eenmaal staat voor artikelen. Wie zal het gelooven, dat in hetzelfde land, in denzelfden tijd, minder hoog onderwezenen op eene school zullen leeren teekenen, en hooger onderwezenen van teekenen zullen verstoken blijven?

De heer OLDENHUIS GRATAMA heeft, naar mijn oordeel, de zaak juist gevat en juist uitgedrukt. Hij zegt: „niedereen zegt *multum*, niet *multa*, maar niemand wil iets missen van hetgeen hij nuttig of noodig rekent. Ik hoor zeggen: het kleinste Programma is het beste. Dat is niet geheel waar. Ik wil niet, dat al de vakken, op de lijst voorkomende, geheel en al *ad fundum usque* op de Gymnasiën onderwezen worden, maar toch is het noodig, dat de leerlingen er iets van hooren.”

Ik begrijp niet, waarom niet elkeen zich met deze zienswijze vereenigt, daar het toch bij een iegelijk hierop nederkomt. Wie kan er in ons land in eene eenigszins uitgebreide verhouding tot de Maatschappij staan, indien hij een vreemdeling is in een der zaken, die genoemd zijn in Art 5 der Wet? Wie in het een of ander een vreemdeling blijft in zijn jeugd, moet de leemte in zijn kennen later aanvullen, of hij lijdt er zijn gansche leven onder. Nu dient juist de jeugd, om het leven niet te doen lijden.

De heer OLDENHUIS GRATAMA verdedigt ook terecht eenige kennis van redeneerkunde en welsprekendheid op het Gymnasium; die daar als knaap komt, verlaat de inrigting als jongeling en heeft dus de vatbaarheid aan het eind van zijne gymnasiale studie, om daarvan iets te leeren. Maar die heer verkondigt overdreven streng de leer, dat op de Hoogeschool niet anders, dan vakstudie mag voorkomen. Zoo er geen redeneerkunde onderwezen wordt op het Gymnasium, zegt hij, wordt ze niet onderwezen, want de geheele propaedeusis moet van de Hoogeschool verwijderd worden, hetgeen dus beteekent: het eigenlijk Hoogere

behoort niet op de Hoogeschool: aldaar geen spoor meer van *studium generale*.

Ik heb deze zaak zoozeer bestreden in het bovenstaande, dat ik er thans niet meer bij behoef te blijven stilstaan.

Ten aanzien der redeneerkunde en der welsprekendheid is mijn oordeel, dat de eerste beginselen van beide op het Gymnasium behooren, en de verdere ontwikkeling daarvan op de Hoogeschool voor alle studenten van alle Faculteiten.

Het woord *vak* geldt tegenwoordig veel te veel als een geheel, en toch erkent de wet een onderscheid, wanneer zij denzelfden naam van een vak met een ander doel in verschillende wetten gebruikt. De Gymnastiek zal voor de Lagere school voor jongens en meisjes eene andere zijn; voor de Hoogere Burgerscholen van jongens en meisjes weder eene andere, zoodat Gij hier reeds *vier* gymnastieken zoudt hebben, indien de Lagere school ook gymnastiek eischte. Waarom ook niet eene gradatie of eene wijziging in logica, welsprekendheid en, zoo noodig, in elk ander vak naar den aard der scholen?

Door Dr. RAABE van Utrecht is ten aanzien van de welsprekendheid een middel aan de hand gedaan (Bijblad pag 986), om daarvan geen stroeve tak van onderwijs te maken, maar een bron van uitspanning voor de leerlingen van het Gymnasium. Hoe komt het toch, dat men in het onderwijs dit niet zooveel mogelijk algemeen maakt? Wat is er tegen, om het aangename met het nuttige te verbinden, wanneer men aan de jeugd onderrigt geeft? Of liever: Is men niet altoos verplicht dat te doen, waar het slechts eenigszins mogelijk is? Wie kan met den heer JONCKBLOET een stroeve logica op het oog hebben? Of is er niet ook eene praktische logica, en kan die niet in vormen gebragt worden, die aan de jeugd niet mishagen?

Ik kan niet zoover gaan als J. VAN LENNEP in zijne *Vermakelijke Spraakkunst*, want dan zou men moeilijk

orde houden in de klasse; maar het voorstel van Dr. RAABE mag inderdaad overwogen worden voor elken tak van onderwijs, waarbij het aangename niet schaadt. Zoo onderwijst men toch voor de jeugd natuurwetenschappen, zonder eene *Physique amusante* te geven; het echte populaire is het eenvoudige en duidelijke, afgewisseld met iets opwekkends in vorm of inhoud, nuttig of aangenaam. De lessen over natuurkunde, die FARADAY aan jongens gegeven heeft, zijn voorbeelden, dunkt mij, hoe men aan jongens welsprekendheid en redeneerkunde, maar ook geschiedenis en vele andere takken van studie onderwijzen kan.

Vele leden ondersteunden het voorstel van den heer GRATAMA, om redeneerkunde en uiterlijke welsprekendheid te behouden.

Het onderscheid, dat de heer LENTING maakt tusschen redeneerkunde en gezond verstand is niet duidelijk: de eerste moet immers dienen, om het laatste te voorschijn te roepen bij die lieden, welke het van nature niet hebben, zooals onderwijs in muziek en in vele andere zaken moet dienen, om de zoodanigen, die hiertoe geen bijzonderen aanleg hebben, daarvan iets te doen gevoelen. Nu leert de ervaring, dat zij, die met gezond verstand, met aanleg voor muziek, voor poëzie enz. van nature begaafd zijn, witte raven zijn. Zou men daarom niet gewoon zijn, onderwijs in die zaken te geven? Een regtstreeksch middel, om aan een jongeling gezond verstand te verschaffen is, geloof ik, nog niet gevonden, en de logica schijnt onder de indirecte middelen alsnog de voorkeur te verdienen; en wat de welsprekendheid aangaat, van *uiterlijke* welsprekendheid handel ik niet, maar het komt mij voor, dat dezelfde reden, die er bestaat, waarom er zoo weinig menschen zijn, die zonder het geleerd te hebben, gezond redeneren, ook voor een deel de grond is, waarom onder ons zoo weinig menschen goed spreken.

Daarom heb ik ook alleen goed spreken op het oog en laat ik het uiterlijke voor de Gymnasiën buiten bescherming, maar volstrekt niet voor eene Hoogeschool, zoo als de heer OLDENHUIS GRATAMA terecht heeft aangewezen.

Het streven van den heer TEDING VAN BERKHOUT met zijn bovengenoemd amendement, is geene overlading der jeugd. Over sommige punten is reeds gehandeld. Ten aanzien der staats-inrigting van Nederland meent hij, dat zij niet goed kan onderwezen worden, dan na grondige beoefening der vaderlandsche geschiedenis, en daar deze volgens hem, alleen aan de Hoogeschool kan voorgedragen worden, zoo wil hij het eerste onderwijs van het Gymnasium verwijderd hebben.

Daaruit vloeit dan voort, dat zeer vele studenten daarvan niets vernemen zullen, want de meesten hunner kunnen toch op de Hoogeschool geen lessen aanhooren over de vaderlandsche historie. Alzoo had dunkt mij, de argumentatie van den heer TEDING VAN BERKHOUT eene andere kunnen zijn, namelijk: niet allen hebben kennis noodig van de staatsinrigting van Nederland. Maar waarschijnlijk stemt hij dit niet toe, en toch beperkt hij alsnu het onderrigt aan het Gymnasium door de Nederlandsche staatsinrigting niet te doen onderwijzen.

Naar mijn oordeel is deze zaak van dien aard, dat er op het Gymnasium niet in onderwezen behoeft te worden, zoo den jongeling een boek daarover aanbevolen wordt.

De heer TEDING VAN BERKHOUT wil voorts natuur- en scheikunde vereenigd hebben, uit vrees voor te groote uitbreiding van het onderwijs, zooals op de Hoogere Burgerscholen het geval is; maar beide deze takken van de kennis der natuur kunnen onmogelijk tot één geheel gebracht worden, zoodat men van elke zamenstelling bij het onderwijs moet afzien; evenwel de woorden *schets*, of *korte schets*, of *eerste beginselen* geven toch gelegenheid genoeg, om aanteduiden, dat men daarvan slechts

weinig verlangt. En wat die afgevaardigde zegt van de organische chemie, berust op eene dwaling: of zou men aan jongelieden geen onderwijs mogen geven over papier, over meel en gom en suiker, over azijn, over eiwit en kaas en vleesch, alle voorwerpen, die tot de organische chemie behooren, en die even eenvoudig zijn in de behandeling als lood en koper en zilver. Ik meen, dat de heer TEDING VAN BERKHOUT op het oog gehad heeft een meer ingewikkeld deel der organische scheikunde; maar dit is niet het geheel, dat men organische chemie noemt.

Zijne vrees voor het onderwijs in de natuurlijke geschiedenis is onjuist, wanneer daarin wordt onderrigt, zooals het op de Gymnasiën behoort. Dan behoeft rangschikking niet op den voorgrond te staan, maar men kiest uit het goed gerangschikte het een en ander, dat waarlijk leidt tot een eenvoudige, maar gezonde kennis der natuur; en ik begrijp niet, hoe deze heer op het Gymnasium wel eenige kennis van natuur- en scheikunde verlangt, maar daar geheel wenscht buiten te sluiten die treffende rijken van dieren en planten en gesteenten, waaruit voor den mensch zooveel te putten en te leeren valt. Het onderwijs in alle natuurwetenschappen aan het Gymnasium behoort, naar mijn oordeel, te wezen: blikken te geven in de natuur, en in geen enkel deel behoort dat onderwijs te wezen wetenschappelijk, dat is te zeggen: streng geordende kennis. Maar dan moet ook, dunkt mij, hier de natuurlijke historie niet achterwege blijven. Van geheugenwerk, waarvan de heer TEDING VAN BERKHOUT spreekt, kan hier niet gehandeld worden; ik ken geen onderrigt in eenigen tak van natuurwetenschap, waar geheugenwerk op den voorgrond staan zou. Men onthoudt natuurlijk het een en ander van hetgeen men geleerd heeft; maar wat niet onder de oefening kan onthouden worden, behoort tot eene soort van wetenschap, die versleten is. Alle kennis der natuur behoort tot aan-

schouwen gebragt te worden; zoo dat niet geschiedt, is het geen zuivere kennis der natuur, en zoo het wel geschiedt, staat het geheugen op den achtergrond.

Het oordeel van den heer TEDING VAN BERKHOUT over uiterlijke welsprekendheid als oefening op het Gymnasium is ongunstig, maar hij hecht hier uitsluitend aan het woord *uiterlijk*. Had de Regering dat woord *uiterlijk* weggelaten, zoo ware waarschijnlijk de welsprekendheid gered geworden. Maar de woorden *uiterlijke welsprekendheid* houden toch *wel* spreken in, zoodat dit woordje *wel*, naar mijn oordeel, de zaak toch had behooren te redden.

De heer TEDING VAN BERKHOUT zegt: „jongelieden, die „op een Gymnasium komen, moeten nog de stof van de „wetenschap leeren.” Dat ongelukkige woord *wetenschap*, dat in deze wet zooveel kwaad gedaan heeft, ga ik voorbij, en gebruik hier eenvoudig het woord *kennis*. Jongelieden, die nu op het Gymnasium *komen*, zijn wellicht te jong, om aan welsprekendheid te denken; maar zijn zij eenige jaren op het Gymnasium geweest, zoo moeten zij zeker beginnen met hierop zeer de aandacht te vestigen. Op *wel* lezen is men reeds vroeg indachtig, op *duidelijk* spreken evenzoo, waarom zal men het dan ook niet wezen op *wel* spreken? Ik heb hierbij alleen het oog op voorbeelden van menschen, die goed spraken in het openbaar, en van allen, die ik daarvan ken, weet ik, dat zij reeds vroeg begonnen zijn met voor de vuist te spreken. Laat er mij een noemen, bij velen tegenwoordig nog wel bekend. Onder de gemakkelijke sprekers, de gladde en radde en nu en dan sierlijke sprekers in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, behoorde vóór eenige jaren VAN DAM VAN ISSELT. Deze heeft mij verhaald, dat hij als kind reeds tot vrij spreken werd aangezet, en dat men hem allerlei onbeduidende onderwerpen opgaf, om daarover het woord te voeren,

b. v. over een kaars; dat hij langzamerhand lust in dat spreken bekwam, en daaraan alleen het gemak in spreken te danken had, dat elkeen in hem waardeerde. Die mijner eerste kindervrienden, of vrienden mijner jeugd, die later als goede sprekers zijn opgetreden, zijn er vroeg mede begonnen, en elk kan ligt zijne eigen voorbeelden kiezen. De beroemde HUMPHRY DAVY, die geene universitaire opleiding had gehad en toch als spreker in de Royal Institution groote vermaardheid heeft verworven, sprak steeds tot zijne schoolmakers voor de vuist, en hield als gymnasiast dagelijks, uit de school komende, voor hen redevoeringen, staande op een ton of een kar of een ander voorwerp op straat.

Ik voor mij zou meenen, dat hij, die niet vroeg begint met goed te leeren spreken, het later nooit zoo leeren kan, dat het u aantrekt. Er vroeg mede op het Gymnasium te beginnen, acht ik dan ook hier, even als bij de logica, noodzakelijk. Waarom eerst de twijg krom laten groeijen, daar het zoo moeilijk is, om ze later weer regt te buigen? Geldt het argument van den heer TEDING VAN BERKHOUT, dat een welsprekend man geboren en niet gemaakt wordt, dan kan men veilig alle scholen sluiten, want al wat wij moeten leeren, om het te bezitten, is aanbrenge van iets, wat wij niet van nature hebben; die aangeboren hoedanigheden, waarvan men zoo hoog opgeeft, komen al zeer weinig voor: veelal is er een aanleiding in de eerste jeugd, die tot de ontwikkeling daarvan aanspoort; somtijds is het onmogelijk die aanleiding te vinden, maar zeer dikwerf treedt zij aan het licht bij goed zoeken. En wat dien *aanleg* aangaat: van de wiskunde heeft men tot voor korten tijd algemeen beweerd, dat men daarvoor aanleg hebben moest, en nu er goed onderwijs in gegeven wordt, blijkt het, dat elkeen wiskunde leeren kan. Van uitstekenden wordt niet gesproken, maar van de zoodanigen, die in een tak van studie ervaren zijn,

en dan leert de ondervinding, dat een gewoon mensch veel leeren kan.

Maar er is hier nog een geheel andere zijde. Het aanleeren van iets dient zeker, om dat iets in bezit te krijgen, maar de oefening, die gevorderd wordt, om eindelijk in dat bezit te komen, die is juist op zich zelve reeds zoo gewichtig tot ontwikkeling van den mensch, dat, al zou het bezit niet volgen, die oefening toch reeds de beste vruchten afwerpen zou.

In onzen tijd ziet men dit gewichtig punt bijna geheel en al voorbij; men jaagt naar een bezit, terwijl juist de goede middelen, die op gepaste wijze worden aangewend, om iets goeds in het bezit te krijgen, zich een voor een dankbaar loonen als opvoedingsmiddelen van ons geheele bestaan.

Deze waarheid is oud, maar behoorde telkens verjongd aan de jeugd en aan ons menschen te worden voorgehouden: te streven en te trachten naar het betere, alzoo ook naar goede kundigheden, is, zonder tegenspraak, het hoofddoel van ons bestaan. Hij, die dat streven en trachten geleerd heeft, kan vooruitgaan, en hij, die het niet geleerd heeft, kan dit niet.

Er is nu, indien ik het zoo noemen mag, eene algemeene bekwaamheid voor den mensch bereikbaar, om te kunnen streven en te kunnen trachten; op deze komt het aan, en men leert haar al doende aan. Niets beloont zich milder, dan oefeningen in het streven en trachten. Die het eenmaal geleerd heeft, past het toe op alles, en ziedaar mij nog eenmaal ongemerkt en zonder opzet genaderd tot het Hoogere, dat in het Hooger Onderwijs gelegen is. Maak den jongeling dorstig naar welsprekendheid, naar redeneerkunde en naar al het overige, en Gij hebt hem gewonnen. Op de kunst van dorstig maken komt het nu aan; die dat kan, onderwijst met gemak; hij zal vele vakken kunnen onderwijzen, en bijna alle jongeren

zullen hem gaarne volgen. Het zou er met de kunstenaars en paardrijders ongelukkig uitzien, indien men daartoe geboren moest zijn; en toch, daar deze lieden gewone menschen zijn, komen er onder voor, die dingen doen, waarover elk zich verbaast.

De heer TEDING VAN BERKHOUT is een krachtig voorstander van de oefeningen in redeneerkunde op het Gymnasium, en zoo heb ik hoop, dat hij dit ook eenmaal zal worden van de welsprekendheid. Dat echter de logica, die op de Hoogeschool zal onderwezen worden, zou moeten worden eene „Wissenschaftslehre”, dat is, een betoog van de wijze, hoe wetenschap te garen, zooals de heer TEDING VAN BERKHOUT zegt, kan ik onmogelijk toegeven; tusschen methodologie en logica is en blijft voor mij een hemelsbreed verschil. Ik spreek hierover straks nader.

De heer TEDING VAN BERKHOUT noemt de wiskunde, en teregt, onder de onmisbare leervakken op het Gymnasium, maar hij heeft niet gezegd, welke, en niet aangegeven, tot hoeverre deze oefeningen moeten strekken; en het is in hooge mate opmerkelijk, dat in al de debatten der Tweede Kamer niet één enkel woord over vorm of inhoud van het wiskundig onderwijs op het Gymnasium is gesproken. Door niemand is het genoemd in bijzonderheden, door niemand is het bestreden, door niemand is onderscheid gemaakt tusschen wiskunde en wiskunde. Ongeloofelijk, zal men zeggen, terwijl bijna alle andere vakken het cordon hebben moeten passeren.

Van waar dit verschijnsel ontstaan is, is onverklaarbaar en dit in een tijd, die grenst aan dien van een algemeen afkeer bijna, die tegen wiskundige oefening bestond. Zou dit een gunstig teeken zijn en wel zoodanig, dat men eindelijk van het gewigt van wiskunde, als middel tot vorming van den mensch, weder overtuigd is geworden, dan bestaat het vooruitzigt, dat

bij eene herziening der nieuwe wet op het Hooger Onderwijs, het gewigt van vele andere onmisbare vakken kan worden erkend.

De heer TEDING VAN BERKHOUT is tegen het onderwijs der Engelsche taal op het Gymnasium. Hij zegt, dat voor algemeene taalstudie, en dus ter vorming van den mensch, in de andere aldaar onderwezen talen genoeg gelegen is, en dat de Engelsche taalstudie niets bijzonders aanbiedt, zoo men die andere talen geleerd heeft. Dat is een vernieuwd teeken, dat deze heer bij *het onderwijs* waarlijk vorming van den jongeling op den voorgrond stelt. Maar een wetenschappelijk Hollander kan het gebruik der Engelsche taal niet missen, en, om dat gebruik, moet zij dus op het Gymnasium geleerd worden; wat Gij daar niet onderwijst, blijft, zooals ik reeds opmerkte, onthouden aan jongelieden van niet bijzonder gefortuneerde, of van niet met studie bekende ouders.

Over het facultatief aanhooren van lessen heb ik mede hier boven gezegd, wat ik daarvan meen.

Eindelijk is de Nederlandsche stijl, door den heer TEDING VAN BERKHOUT voorgestaan, zonder tegenspraak een onmisbaar deel van het onderwijs. Of dit deel in de wet afzonderlijk behoorde genoemd te worden, laat ik in het midden.

Voor het facultatief laten der lessen in gymnastiek geeft de heer TEDING VAN BERKHOUT gronden aan, die bijval verdienen, vooral indien onder gymnastiek verstaan wordt het volgen van voorschriften, die dikwerf ten onregte tot gymnastische oefeningen worden gebracht. Er kunnen ouders zijn, die daartegen zijn gekant, en dezen te dwingen ware onzin. Facultatief neem ik hier in dezen zin op, niet in de beteekenis, dat eene gemeente vrij zal wezen, al of niet, onderwijs in de gymnastiek te doen geven.

Over het onderwijs in de Hebreeuwsche taal aan het Gymnasium, durf ik geen oordeel vellen: er zullen zoo

weinig leerlingen zijn, die er gebruik van maken, en zeker kan deze studie niet verplichtend worden gemaakt. Maar aan den anderen kant is het ongepast, dat Theologanten op de Hoogeschool zullen beginnen met het aanleeren der eerste regelen van de Hebreuwsche taal. Ik weet dus niet, wat hier het beste is.

Na deze toelichting der voorgestelde amendementen, hebben onderscheidene leden in de Tweede Kamer het woord gevoerd en algemeen ondersteund de studie der oude talen, de onmisbaarheid van nieuwe talen en het aanleeren van vele andere onontbeerlijke kundigheden. Zij hebben overlading van den jongeling bestreden, en dus een inkorten van het aantal leervakken, maar vooral een inkorten van den inhoud van hetgeen zal worden aangeleerd, aanbevolen.

In dien zin sprak b. v. de heer SMIDT, die intusschen nog vroeg, tot welk vak de natuurkundige aardrijksbeschrijving behoort; voorts, of in natuurwetenschappen wel meer onderwijs behoort gegeven te worden, dan in de beginselen; en deze laatste vraag was vooral van belang in verband met het overbrengen van een deel van het natuurkundig onderwijs voor aanstaande medici naar het Gymnasium.

De heer MOENS licht dit laatste punt toe in dien zin, dat slechts een schets der natuurwetenschappen zal worden onderwezen; maar, daar hij met de Commissie van Rapporteurs, waarvan hij lid is, van meening is, dat de aanstaande medici de natuurwetenschappen geheel en al op het Gymnasium zullen moeten hooren en niets daarvan meer op de Hoogeschool, zoo moet dan het onderwijs hierin op het Gymnasium dubbel wezen, deels geschikt voor aanstaande juristen en litteratoren en theologanten, die niet meer dan algemeene blikken op de natuur behooren te werpen, en in de tweede plaats, geordend onderwijs in de verschillende deelen der natuurkennis,

zooals aanstaande medici dat behoeven en ook sedert 1815, maar op de Hoogeschool, genoten hebben. De heer MOENS schrijft het gedaalde gehalte van hetgeen de Hoogescholen in de latere jaren hebben geleverd, toe aan minder goede voorbereiding, die de jeugd zou hebben genoten, vóór zij de Hoogeschool bezocht.

Ik heb reeds vroeger opgemerkt, dat er nog andere redenen bestaan, en wel de zoodanige, die in het geheele volk gelegen zijn. Zeer goede Gymnasiën en waarop onderwijs gegeven werd, ongeveer gelijk aan hetgeen de nieuwe wet thans wil, hebben waarlijk niet als regel jonge menschen aan de Hoogescholen afgeleverd, die voor Hooger Onderwijs zoo bijzonder geschikt waren; en ik mogt deze gewigtige zaak thans hier nog eenmaal aanroeren, omdat ik voor mij zelve de zekerheid heb, dat de nieuwe wet op de Gymnasiën wel jongelieden naar de Academie leiden zal, die meer kennis hebben; maar dat zij niet één enkelen waarborg geeft, dat de jonge menschen voor Hooger Onderwijs meer geschikt zullen zijn. De slotsom toch bij de nieuwe wet is weder een examen, en voor elkeen, die wil, een examen voor eene bijzondere Commissie buiten de Gymnasiën.

Langs dezen weg zullen de Hoogescholen, al worden de Gymnasiën ook nog zoo voortreffelijk ingerigt, niet eenige, maar vele studenten bekomen, die niet op de hoogte zijn, om zich op bredere studie toe te leggen. Zoolang er nog gelegenheid gegeven wordt, om examens af te leggen voor eene Commissie, buiten de school — ik heb het bl. 116 gezegd — blijven alle pogingen, om radicale hervormingen in te voeren, vruchteloos.

De heer DE BRUIJN KOPS, die, als de heeren MOENS en JONCKBLOET, lid der Commissie van Rapporteurs was, verdedigt de staathuishoudkunde in het Programma der lessen van het Gymnasium, omdat ze op dat der Hoogere Burgerschool voorkomt. Hij heeft hierbij niet het oog

op algemeene studie, maar op het nut, dat de juristen op de Hoogeschool van staathuishoudkunde kunnen trekken. Zoo de heer DE BRUIJN KOPS dat niet gezegd had, zou zeker wel niemand dit alzoo hebben opgevat, het Gymnasium moet toch zeker wezen een deel van *studium generale*.

De heer BREDIUS verdedigt de noodzakelijkheid van het onderwijs in natuurwetenschappen op het Gymnasium. De heer SMIDT handelt over de uitgebreidheid, die aan het onderwijs zal worden gegeven; om het even, of er de woorden *beginselen*, *eerste beginselen*, of andere al of niet zijn bijgevoegd, op een Gymnasium kunnen, van wat het ook zij, natuurlijk niet anders dan *primae lineae* gegeven worden. Alles zal hier afhangen van het plan, dat voor de lessen vastgesteld wordt.

Van meer belang is het, van den heer SMIDT op te merken, dat hij bepaald van den Minister verzoekt, te weten, of de Minister, zooals de heer MOENS heeft voorgestaan, het voornemen heeft, om de Propaedeusis geheel van de Hoogeschool weg te nemen, eene zaak, door de Commissie van Rapporteurs gewenscht; maar voor het natuurkundig onderrigt voor aanstaande geneeskundigen laat toch de heer MOENS dat afhangen van zeker statuut, dat van de Hoogescholen te wachten is, althans door de Regering zal worden gevraagd, en waarnaar het gehalte der examens zal worden ingerigt; of, zoo dit statuut niet mogt tot stand komen, dan zou dit toch bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur kunnen geschieden. De heer SMIDT vreest ongelijkslagtigheid op de Hoogeschool ten aanzien der Propaedeusis, en wil daaromtrent zekerheid.

Onder de voorstanders van breede oefeningen op het Gymnasium behoort de heer van ECK, die het betreurt, dat de Minister, staande de beraadslagingen, de oefening in de letterkunde der Fransche, Hoogduitsche en Engelsche talen heeft teruggenomen; voorts staat de heer

VAN ECK voor, de gymnastiek tot een verplicht vak te verheffen, en wenscht daaraan, en zeer terecht, eene breedere beteekenis te geven voor gymnasiasten, dan men gewoonlijk doet.

De heer VAN NAAMEN verdedigt het Besluit van 1815 en noemt dit „voldoende wat haar leidende gedachte betreft”, maar ook hij wenscht de Propaedeusis van de Hoogeschoolen verwijderd, en acht een verbetering van de Gymnasiën noodzakelijk. Hij verdedigt gymnastiek en teekenen. Hij wijst op den kunstzin, die in de 16^e en 17^e eeuw in ons land bestond en thans zichtbaar is gaan dalen, wat hij daaraan toeschrijft, dat men tegenwoordig niet goed meer ziet.

Voor alle standen, en dus ook voor de meer ontwikkelde, wenscht hij alzoo oefeningen in het teekenen; maar hij wil teekenen in de plaats van redeneerkunde. Hij is tegen staathuishoudkunde op het Gymnasium, omdat deze moet worden voorafgegaan door velerlei kundigheden, die de jongeling alsnog niet bezit. Hij wil scheikunde met natuurkunde verbinden en niet als afzonderlijk vak noemen, waarvan ik de onmogelijkheid reeds boven vermeld heb. Hij grondt zijne bezwaren tegen het bestaan van Propaedeusis op de Hoogeschool deels hierop, dat hij daarin ziet herhaling van hetgeen reeds vroeger onderwezen is. De onjuistheid daarvan heb ik, bl. 107, hier boven aangewezen. De Kamer heeft met aanzienlijke meerderheid de Propaedeusis van de Hoogeschool verwijderd, en juist in een goede Propaedeusis ligt het zwaartepunt van Hooger Onderwijs. Herhaling is echter over deze gewigtige aangelegenheid zonder nut.

De Minister van Binnenlandsche Zaken kant zich alsnu zeer tegen het voorstel van den heer V. D. KAAIJ, bovengenoemd; dat voorstel toch zou het behoud der Propaedeusis op de Hoogeschool bevorderen, maar het voorstel zelf is ook te klein in omvang. Terecht merkt de Mi-

nister op, dat in dit voorstel twee inrigtingen vervat zijn, één zooals het Gymnasim wezen *moet*, en één zooals het wezen *kan*, en dat dit onderscheid tot niets goeds leiden zou.

Een zeer belangrijk punt bespreekt de Minister alsnu, wanneer hij zegt, dat in de wet op het Middelbaar Onderwijs is opgenomen, dat een eind-examen zal moeten worden afgelegd bij het verlaten der school over al de vakken, waarin men onderwijs heeft genoten, en dat dit niet het geval zal zijn bij de wet op de Gymnasiën, die nu in behandeling is. Waarover nu dat eind-examen bij de Gymnasiën loopen zal, heeft de Minister niet gezegd; het zal later worden bepaald; maar wij weten toch thans dit, dat òf het bijwonen dier lessen, waarin niet zal worden geëxamineerd, facultatief zal gelaten worden, en dat zal voorwaar! de orde op de school niet vergrooten, òf dat een nuttige drang, dien schoolsche examens hebben, hier zal worden gemist voor al de vakken, waarin aan het einde van den cursus geen examen zal worden afgelegd.

Ik weet niet, wat nadeeliger is; maar in hooge mate komt het mij zonderling voor, zoo iets bij het onderwijs in de school in te voeren, waar men jongelieden heeft onder de 18 jaar. Examens zijn geen waarborgen van bedrevenheid: als zoodanig heb ik ze geregeld bestreden; maar op een school zijn zij volkomen onmisbaar, als disciplineaire maatregel; zonder examens mist men op de school een drang, die zelfs voor uitstekende leerlingen soms onontbeerlijk is. Voor mijn deel vrees ik, dat door dezen maatregel de Gymnasiën veel schade zullen lijden, en dat de verbetering, waarvan dan nu zooveel verwacht werd, althans ten opzichte van de groote Gymnasiën in het land, zal blijken te wezen een geduchte teruggang.

De Minister zegt, dat het eind-examen aan de Gymnasiën slechts zal moeten strekken, om te zien, „of de

jongelieden rijp kunnen geacht worden voor het Hooger Onderwijs." Elkeen in de Kamer was volkomen in het duister omtrent de middelen, die zullen worden aangewend, om tot de kennis van die rijpheid te geraken, en thans nog weet niemand buiten den Minister, hoe men dit doel bereiken zal. Niet in elk vak zal geëxamineerd worden, zegt de Minister; maar waartoe hebben zich dan de jongelieden te bekwamen, die geen Rijks-Gymnasium hebben bezocht, maar aan bijzondere inrigtingen hebben verkeerdt, of wel privaot onderwijs hebben genoten? Ik kan mij geen examen denken in takken van studie, zoo daarin niet wordt ondervraagd, en ik kan mij niet voorstellen, hoe aan een Commissie, die daartoe naar deze wet jaarlijks zal worden benoemd, voorschriften zullen kunnen gegeven worden, om te examineren, zonder dat zij examineren in de vakken van studie, die in het Programma van het Gymnasium voor het onderwijs of voor de examina zijn voorgeschreven. Ik begrijp niet, dat dit bezwaar in de Tweede Kamer niet genoemd is; mij dunkt, naar de woorden van den Minister, is alsnu de deur open gezet voor grenzenlooze willekeur, daar aan al de Gymnasiën jaarlijks door de Docenten en bovendien nog door eene afzonderlijke Staats-Commissie een onderzoek zal worden ingesteld, dat, zooals de Minister zich duidelijk heeft uitgedrukt, zal berusten op een subjectief oordeel der examinatoren. Hij zegt toch bepaald: geen onderzoek in elk vak, dat onderwezen is, maar een onderzoek naar de rijpheid der jongelieden voor de Hoogeschool.

De Minister geeft de reden op, waarom hij de letterkunde der Fransche, Hoogduitsche en Engelsche talen uit het concept heeft weggenomen, en die reden is, „dat dit door alle amendementen is verlangd, en dat het tot vereenvoudiging leidt.”

Deze twee gronden klinken vreemd: vereenvoudiging is het zeker, maar daarvoor maakt men geene wetten;

en wat doet het ter zake voor een goed gevestigd oordeel, of een ander het tegendeel meent? Want gronden van gewigt zijn tegen die weglating niet aangevoerd, en bekwame leden uit de Kamer, zooals de heer VAN ECK, hebben die weglating betreurd.

En wat een ander argument van den Minister aangaat: „dat de letterkunde dier drie talen behoort tot de bijvakken,” is nog meer te verwonderen: de letterkunde der Fransche, Hoogduitsche en Engelsche talen bijvakken? Ik wil hier liefst denken aan een drukfout in het Bijblad.

De Minister licht toe, wat op de Hoogere Burgerscholen gewoonlijk onder deze letterkunde verstaan wordt. Hierover werd echter niet gehandeld bij de wet op het Hooger Onderwijs, maar alleen over hetgeen de Minister meent, dat daaronder in *deze wet moet* verstaan worden.

En wat de Minister zegt van *volledige* behandeling: mag ik vragen, of die dan wel mogelijk is van de Latijnsche en Grieksche letterkunde, en of er iets volledig op het Gymnasium zal ter sprake komen? De Minister had de letterkunde der drie genoemde talen eenmaal in de wet opgenomen, en hij laat ze deels los, zonder dat het blijkt, waarom hij ze dan vroeger opgenomen had.

Ten slotte zegt de Minister, „dat de letterkunde der Fransche, Hoogduitsche en Engelsche talen tot de ontwikkeling weinig kan bijdragen,” en hij laat toch de letterkunde der Grieksche en Latijnsche talen in de wet. Zou onder letterkunde hier niet iets anders moeten verstaan worden, dan hetgeen de Minister daarvan in de Tweede Kamer der Staten-Generaal heeft gemaakt? Indien de Minister eens een beeld van de geschiedenis had opgehangen, dat in overeenstemming was met hetgeen hij van de letterkunde geschetst heeft, zou dan ook niet de geschiedenis uit de wet moeten verdwijnen? En kan iemand onder letterkunde van een taal voor jongelieden onder de 18 jaar iets anders verstaan, dan kennis van

den hoofdinhoud van de beste producten der uitnemendste schrijvers, toegelicht door uitgelezen stukken? Ik vraag dit met groote bescheidenheid tegenover een man als de heer HEEMSKERK is, die zeker oneindig meer van de letterkunde der talen weet, dan er mij van bekend is.

De Minister verdedigt het onderwijs in de inrigting van den Nederlandschen Staat, maar kant zich tegen het onderwijs in de staathuishoudkunde; hij verklaart zich ook tegen dit onderrigt aan de Burgerscholen. Aan de aardrijkskunde geeft de Minister eene breedere beteekenis dan het woord, in de wet opgenomen, wettigt; hij verstaat er ook onder physische en mathematische aardrijkskunde, terwijl de heer SMIDT alleen gesproken had van natuurkundige aardrijksbeschrijving.

Van het onderwijs in natuur-, schei- en wiskunde getuigt de Minister, zooals duidelijk is, dat het zal wezen elementair; maar ik begrijp niet, hoe de Minister meenen kan, dat de toevoeging van het woord elementair of van beginselen, of van eerste beginselen niet zou behooren in een wet, maar wel in een reglement, te minder, daar het woord *beginselen* in Art. 9 dezer wet voorkomt.

Naar het oordeel van den Minister behoort de organische scheikunde niet op het Gymnasium. Ik heb er mijn oordeel hier boven (bladz. 193) reeds over uitgesproken, en voeg er nog bij, dat, naar mijne meening, juist de organische scheikunde daar veel meer passen zou, dan de anorganische.

Opmerkelijk is de reden, door den Minister bijgebracht, waarom natuur- en scheikunde niet onder één nommer behooren: het zou namelijk bezwaar kunnen inhebben, de elementaire kennis, die voor dit onderwijs gevorderd wordt, in *een* persoon vereenigd te hebben. Ik heb jaren achtereen natuur- en scheikunde te gelijk onderwezen, maar moet verklaren niet in te zien, hoe men van deze twee wetenschappen, die, zooals alle wetenschappen, wel eenige

raakpunten hebben, één geheel zou kunnen maken: de natuurkunde toch is de wetenschap van het algemeene, en de scheikunde, die op het Gymnasium behoort, is de wetenschap van het zeer bijzondere. Tusschen de leer van het geluid en de geschiedenis van het tin, tusschen de leer der warmte en de kennis van arrowroot, tusschen het aardmagnetisme en het kwik, en tusschen de leer van evenwigt en beweging en olie, kan ik geen verband zien. Zoo natuur- en scheikunde onder één nommer gebragt worden, kan men het ook de plant- en scheikunde doen.

De Minister zegt, dat de geheele omvang der wis-, natuur- en scheikunde niet op het Gymnasium behoort; maar zou zich eene Hoogeschool ter wereld vermeten, deze drie vakken, of welk vak dan ook, in hunnen vollen omvang te behandelen? Wat doet men in de strengste wetenschap meer, dan even de oppervlakte der dingen aanraken?

De Minister heeft toegegeven, dat natuurlijke geschiedenis moet zijn natuurlijke historie, maar is dan geschiedenis niet het Hollandsche woord en is historia niet volmaakt hetzelfde in het Latijn? Maar in het Bijblad staat niet, dat de heer JONCKBLOET de verandering van geschiedenis in historie heeft gevraagd, en de splitsing, door den heer JONCKBLOET verlangd, wordt ook niet door den Minister overgenomen.

De logica wordt door den Minister weder meesterlijk verdedigd; hij noemt haar: „het werktuig, waarvan de geest zich bedient bij de behandeling van abstracte onderwerpen van het denken,” en hier plaatst zich de Minister volkomen aan de zijde van de voorstanders van het *studium generale*, en vereenzelvigd hij dit *studium* met de Propaedeusis zoo duidelijk, dat niemand het beter doen kan; hij citeert toch BACO als den man, die aan logica ter algemeene vorming het grootste gewigt hechtte,

en zegt, dat de logica in het Besluit van 1815 onder de Propaedeutische vakken was opgenomen, hetgeen dus beteekent, dat de logica inderdaad is een gewichtig vormend element voor degenen, die zich op hooger oefeningen toeleggen: *het werktuig waarvan de geest zich bedient bij de behandeling van abstracte onderwerpen van het denken.* De Minister noemt voorts de logica onmisbaar voor den beschaafde, terwijl hij het verhaal inroept van den koordanser, die zijn balanceerstok wegwierp in de meening, dat hij het zonder dien wel kon doen, en die daarna viel.

In het snel zamenbrengen van zulke gronden, als de Minister hier weder gedaan heeft ten behoeve der logica, zal niemand hem overtreffen: dat werktuig, BACO en de balanceerstok zijn zamen onovertroffen schoon. En toch heeft de Tweede Kamer de redeneerkunde uit het concept gedrongen en komt deze in de wet niet voor.

Het zij mij geoorloofd hierbij op te merken, dat de Minister zelf er de oorzaak van is; hij verwerpt geheel en al het stelsel van getuigschriften en noemt dit een *jus novum*. Hij wil hetzelfde vak slechts eenmaal vertegenwoordigd hebben, en het niet hebben gesplitst in een gymasiaal deel en een universitair deel, zooals hier bij de logica en bij menig ander vak volkomen onmisbaar is.

De Tweede Kamer acht de logica in haar geheel te zwaar voor het Gymnasium en teregt, en de Commissie van Rapporteurs, bij monde van den heer JONCKBLOET, keurt de formeele logica af; en ziedaar dan nu de logica verdwenen van het Gymnasium en niet opgenomen onder het onderwijs, dat in elke Faculteit op de Hoogeschool zal genoten worden. Of zal, bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur, een examen in de logica later bij iedere Faculteit worden ingevoerd, dan zou het tooneel veranderen, maar dan zouden wij geen begrip meer hebben van de oeconomie der wet, zooals die door de Regering is voorgesteld en door de Tweede Kamer in het

algemeen is aangenomen. En toch laat de Minister zien, dat, zoo de logica geschrapt wordt voor het Gymnasium, zij welligt zal terugkeeren op het eerste Academische examen.

Hare splitsing in een gymnasiaal deel en een universitair deel heb ik bl. 190 voorgestaan.

Het zij mij vergund, hier een oordeel in te roepen van een man, die onder de zeer geniale heeft behoord en onder de meest uitnemende beoefenaars der natuurwetenschappen, een man, wiens naam nog voortleeft onder het volk. Aan het einde van ons tweede studie-jaar aan de Hoogeschool bood de voortreffelijke G. MOLL aan mijn vriend G. SIMONS (denzelfden dien men sedert als Minister van Binnenlandsche Zaken in de Tweede Kamer der Staten-Generaal levend heeft begraven) en aan mij een privatissimum aan in natuur- en sterrekunde, dat wij twee lange avonden in de week, gedurende twee volle jaren genoten hebben, en waaraan wij eene verplichting hebben, die met geen woorden kan worden uitgedrukt: twee jongelingen onbekwaam, onge-oefend, niets medebrengeude, dan goeden wil en lust, om wat te leeren.

Hoe ontving nu deze uitnemende man ons den eersten avond? „Gijlieden hebt lessen over logica gehoord, maar van redeneren hebt gij nog geen begrip; die logica moet er intusschen vast inzitten, en, eer wij aan onze taak beginnen, willen wij elkander trachten te verstaan”; hij haalde de logica van WIJTENBACH uit zijne boekenkast, en de eerste weken werd deze op de zamenkomsten van het begin tot het einde gelezen en door den onvergetelijken man toegelicht. Ziedaar het oordeel van een Hoogleeraar in de natuurkunde over eene logica, die toch in waarheid eene formeele moet genoemd worden.

Meesterlijk is wederom de verdediging, niet slechts van de welsprekendheid, maar ook van de uiterlijke welsprekendheid, door den Minister in de Tweede Kamer gegeven. Maar, noch de uitspraak van DEMOSTHENES, noch

het onloochenbaar feit, dat de Engelschen en Amerikanen van deze sierlijke hoedanigheden zooveel vrucht trekken, noch het wenschelijke, dat in haar bezit voor elken beschaafde gelegen is, door den Minister keurig uiteengezet, heeft de uiterlijke welsprekendheid in de oogen der Tweede Kamer genade doen vinden.

Aangaande de gymnastiek staat de Minister vrijheid voor, omdat in verschillende plaatsen onderscheidene gelegenheden tot ligchaamsoefeningen voor jonge menschen bestaan, zooals tot schermen, zwemmen, enz.

Deze zienswijze is allezins verdedigbaar; maar ook de jonge menschen moeten vrij zijn, om aan de gymnastiek al of niet deel te nemen.

Tegen het teekenen, dat de Minister niet had voorgesteld, maar dat door de Commissie van Rapporteurs gewenscht wordt, heeft de Minister geen bezwaar; maar het verwondert hem, dat de Commissie daarbij ook niet de muziek gevoegd heeft. De Minister vreest echter, dat de Gymnasiën te uitgebreid zullen worden door beide op te nemen; en dit is allezins juist. Ik heb ook bl. 82 niet voorgestaan het technisch onderwijs in teekenen en muziek, want dit kan voor de meesten wel aan huiselijke leiding worden overgelaten; maar er is een onderwijs in teekenen, om goed te leeren zien, en er is een onderwijs in muziek, om goed te leeren hooren, hetgeen buiten en boven technische uitvoering gelegen is; dit komt mij voor, onmisbaar te zijn op een school, waarop men zal worden voorbereid tot de gewigtigste bedieningen in den Staat. De technische uitvoering wensch ik aan de Hoogere Burgerscholen over te laten, maar het opvoedende, dat in beider onderrigt kan ingevlochten worden, behoort op het Gymnasium, of op de Hoogeschool, of op beide. Zoo heeft men het ook voor zes eeuwen begrepen.

Nadat het vermelde besproken was beklagt zich de

heer TAK in de Tweede Kamer, dat geen enkel leervak van het Gymnasium in zijne beteekenis voldoende was toegelicht, en dat zelfs het begrip van Gymnasium onzeker bleef; en de heer TAK had hierin volkomen regt: de een wenschte wel een vak, en de ander wenschte het wel niet, maar tot den grond werd eigenlijk in niets doorgedrongen. Ook was de heer TAK onvoldaan over de toelichting der Regering: de Regering had niet duidelijk doen zien, dat in het in de wet voorgedragene nu de stof gelegen was tot goede voorbereiding voor de Hoogeschoolen; hij merkt aan, dat het Programma der Hoogere Burgerschool en dat van het Gymnasium, zooals dit in het gewijzigd concept voorkomt, slechts hoofdzakelijk daarin verschillen, dat het boekhouden en schoonschrijven vervangen zijn door Latijn en Grieksch. Inzonderheid drukt de heer TAK op eene inrigting van het Gymnasium, waaronder wel velerlei onderwijs is begrepen, maar niet bij voorkeur datgene, wat het Gymnasium kan doen strekken tot voorbereiding voor de Hoogeschool; hij keurt ook niet goed, dat aan het leerplan, dat later door de Regering zal worden vastgesteld, zooveel zal worden overgelaten, en dat alzoo de hoofdzakelijke kennisneming van de Staten-Generaal zal worden onttrokken; eene aanmerking, waarvan wederom de juistheid moet worden erkend. Hij vereenigt zich ook niet met het voornemen der Regering, om meer te doen onderwijzen, dan in het eind-examen wordt opgenomen, en wenscht, dat aan het Gymnasium niet meer, maar ook niet minder zal worden onderwezen, dan hetgeen tot goede voorbereiding voor Hooger Onderwijs noodzakelijk is, en wat dus ook op het eind-examen moet ter sprake komen. Dat noodzakelijke wil hij verplichtend hebben; en ook hierin heeft hij regt. Hij keurt het af, dat door amendementen straks zal worden uitgemaakt, welke leervakken aan het Gymnasium zullen worden opgenomen, omdat eene toevallige meerderheid

hier beslissen kan, en elk vast stelsel hierbij zal worden gemist. Ook dit is zeer juist.

De heer VAN DER KAAIJ licht nader toe, dat hij in de wet eigenlijk niet noodig acht het noemen van die leervakken op het Gymnasium, welke voor elken beschaafde in den tegenwoordigen tijd worden vereischt, maar dat hij integendeel het aanleeren van Grieksch en Latijn in de wet onmisbaar acht, omdat, zoo ze daar niet in voorkomen, deze talen weldra in Nederland niet meer zullen worden geleerd. Hij had dit aanvankelijk bij zijn amendement niet uitgedrukt, en de behoefte erkennende, om aan de beoefening der Grieksche en Latijnsche talen de hand te houden, omdat de tijdgeest daartegen gekant is, is het toch ook buiten tegenspraak noodzakelijk, om in de wet de leervakken op te nemen, welke er door iedereen gaarne in gezien worden; maar deze facultatief te laten; de wet behoort toch datgene te bevatten, wat noodig of nuttig geacht wordt. Teregt zegt de heer v. D. KAAIJ, dat, indien men zich houdt aan Art. 1 der wet: „dat Hooger Onderwijs is voorbereiding „tot zelfstandige beoefening der wetenschap,” men er de eischen voor ieder beschaafd man niet aan behoeft toe te voegen.

Dit is volkomen juist, en het blijkt op nieuw, hoeveel nadeel deze definitie aan de geheele zaak heeft toegebracht: een beschaafd man is voorbereid tot de zelfstandige beoefening van elke wetenschap, en een beschaafd man zal hij wel mogen heeten, die de hoofdvakken goed beoefend heeft, waarvan het onderrigt op de Hoogere Burgerschool wordt gegeven.

Men heeft dus in de Tweede Kamer wel gevoeld, dat de definitie van Hooger Onderwijs in de wet onjuist was, maar men is niet gekomen tot hare voldoende verbetering. De heer v. D. KAAIJ verdedigt meesterlijk zijn plan, om, door weinig leervakken in het Gymnasium op te nemen, het onderwijs grondiger te maken. Hij zegt,

dat, indien het te doen is om zoo velerlei kennis te verspreiden, ten einde elk Hooger onderwezene later niet noodig hebbe anderen te raadplegen over hetgeen hem voorkomt, op de lijst der leervakken nog veel meer moet geplaatst worden. Maar hij vergeet hierbij, dat het doel niet zijn kan het verspreiden van velerlei kundigheden in velerlei vakken; die kundigheden zijn daartoe veel te beperkt. Een regtsgeleerde, die b.v. eenige algemeene begrippen van natuurwetenschappen heeft ontvangen, zal toch later, als het er op aankomt, bij deskundigen moeten te rade gaan; maar heeft hij in zijne jeugd van natuurwetenschappen eenige goede algemeene begrippen bekomen, *dan zal hij dien deskundige kunnen verstaan*, en heeft hij in zijne jeugd die beginselen niet geleerd, dan zal voor hem de deskundige geen voorlichter of raadsman wezen, maar een man, die hem voorschriften geeft, voorschriften, waarvan hij het gewigt niet zelfstandig schatten kan. Hierin is vooreerst eene reden gelegen, om den kring van kennis voor den jongeling, wien eene gewigtige betrekking wacht, niet klein, maar groot te maken. Maar afgescheiden van dit waarlijk niet te verwerpen *nut*, dienen bij den jongeling naast grondige institutie ook veelzijdige indrukken, om hem breeder te doen zien, om zijn blik te verruimen, in het kort: om hem meer *mensch* te maken.

De heer v. D. KAAIJ ziet alzoo twee hoogst belangrijke zijden voorbij van het aanbrenge van meer of min veelzijdige kennis, terwijl hij overigens is een opregt verdediger van grondigheid, zoodat men hem hierin moet bijvallen. Het is de wel moeilijk op te lossen, maar toch niet onoplosbare vraag, om grondigheid als hoofzaak te handhaven, maar die grondigheid toch niet ongeschikt te maken, om in de wereld der werkelijkheid nuttig en heilrijk op te treden.

Aan de gemeentebesturen willekeurig de keuze te laten

van leervakken, die al of niet op het Gymnasium zullen gebragt worden, wordt wel door den heer v. D. KAAIJ nader in bescherming genomen, maar waar eene volksvertegenwoordiging vergaderd is, om juist die vakken te bepalen, opdat er eenheid kome in het Hooger Onderwijs, kan moeilijk de stem van gemeentebesturen van eenige waarde worden geacht.

Waarlijk, het oordeel over de noodzakelijkheid van het een of ander leervak op een Gymnasium is nog zoo eenvoudig niet. Ik voor mij zou gaarne zien, dat de Regering langzamerhand het onderwijs aan het volk overdroeg, zooals ik reeds vóór elf jaar heb voorgestaan; maar, zoolang de Regering heet, deze zaak te verzorgen, behooren gemeenteraden er buiten te blijven. Of heeft men dan geene verbetering van Gymnasiën noodig geacht, en dient niet juist mede deze wet, om datgene in het leven te roepen voor alle Gymnasiën, wat juist de gemeentebesturen van vele plaatsen, waar thans Gymnasiën gevestigd zijn, hebben verzuimd? Juist de nieuwe wet heeft althans deze goede zijde, dat voor alle Gymnasiën meer of min dezelfde regelen worden voorgeschreven.

Zoo geheel eenvoudig wil toch weder de heer v. D. KAAIJ de lijst der verpligte vakken op het Gymnasium niet ingerigt hebben, daar hij een geval aanvoert, dat moderne talen, die op zeker Gymnasium niet onderwezen worden, door de Gymnasiasten beoefend worden op de Hoogere Burgerschool; men heeft op het Gymnasium de uren van onderwijs zoo ingerigt, dat dit mogelijk is.

Maar dit feit berust alzoo niet op de noodzakelijkheid, om jongelieden niet te overladen, maar op de zucht, om de onkosten van het Gymnasium in te krimpen. De Regering heeft de Gymnasiën van de Hoogere Burgerscholen onafhankelijk gemaakt, teregt, zoolang de Hoogere Burgerscholen blijven, zooals zij thans nog zijn; waren zij minder beladen met leervakken, die gemist kunnen

worden, en werden er meer humaniora en minder natuurwetenschappen onderwezen, dan kon de Hoogere Burgerschool zeer wel het Gymnasium voorafgaan, althans ten deele.

De heer v. D. KAAIJ behandelt eindelijk de verplaatsing der propaedeusis naar het Gymnasium, vooral voor natuur- en geneeskundigen. Hij wijst op de groote kosten, die het zou veroorzaken, indien men werkelijk die geheele propaedeusis daartoe wilde brengen. Dit van elke gemeente te vergen, waar een Gymnasium gevestigd is, komt hem niet geoorloofd voor, en te minder, omdat er gemiddeld slechts honderd studenten in een jaar voor geneeskunde en natuurwetenschappen worden ingeschreven, hetgeen alzoo voor elk der twintig Gymnasiën, die er zullen zijn, niet meer dan vijf jongelieden in een jaar geeft, voor wie deze groote onkosten van kabinetten, werkplaatsen, botanische tuinen enz. zouden moeten gemaakt worden. Om deze reden zou de helft der Gymnasiën althans van het maken van deze kosten behooren verschoond te blijven. Dan zouden in gemeenten, waar natuurwetenschappen niet onderwezen worden, de ouders hunne zonen moeten zenden naar eene andere plaats, waar dit wel het geval zou zijn, en alzoo ware deze nieuwe orde van zaken waarlijk geene verbetering.

Ten slotte is de heer v. D. KAAIJ tegen de verplaatsing van alle propaedeusis naar het Gymnasium. Hij is een warm voorstander van een groot aantal aan de Hoogeschool studerenden; hij zegt: „de Hoogescholen zijn brandpunten van beschaving en verlichting, echter niet voor „haren onmiddellijken omtrek, zooals men beweert, om „het behoud van een drietal Hoogescholen te verdedigen — „dit licht is niet stoffelijk en dus aan geene plaats gebonden — maar in dezen zin, dat het wenschelijk is, „dat niet eenige bevoorregten, maar een zoo groot „mogelijk getal jongelieden uit verschillende streken van „het land, aan de Academiën zamen komen, aldaar een

„5 à 6-jal jaren doorbrengen in die eigenaardige Maatschappij, die hun de gelegenheid geeft, zich vrij, zelfstandig, wetenschappelijk te ontwikkelen en hun karakter vrij te maken van het kleine, het bekrompene, het eenzijdige, het minder edele, dat, wij moeten het erkennen, onze groote burgermaatschappij eigen is, om later, met het *excelsior* in hunne banier, zich weder te verspreiden onder het geheele Nederlandsche volk. Zij moeten in menig opzicht door hun wetenschappelijken zin en zelfstandig karakter, het zout der Maatschappij worden, dat haar voor ontaarding, bederf en verrotting moet behoeden, de zuurdeesem, die nieuw leven brengt in onze Maatschappij, waarvan het anders te vreezen is, dat het peil lager zal zinken.”

Deze uitstekende woorden zijn even waar, als onverbeterlijk; men moge met den heer v. D. KAAIJ verschillen over de middelen: het doel van het Academie-leven der jeugd verstaat niemand beter dan hij, en het is inderdaad te bejammeren, dat naar deze woorden en naar de even uitnemende van den Minister van Binnenlandsche Zaken over het heilzame van het beoefenen van oude letteren, niet de geheele wet op het Hooger Onderwijs is ingerigt. En toch hebben de Minister en de heer v. D. KAAIJ elkander over deze zaak niet begrepen.

De staathuishoudkunde, waaraan de Kamer bij vroegere gelegenheden als vak van onderwijs voor de Gymnasiën gewigt hechtte, maar welk gewigt ten slotte door haar is losgelaten, is nogmaals door den heer DE BRUIJN KOPS als gewoonlijk in bescherming genomen. Zoo mij een oordeel in deze zaak zou worden toegestaan, zou het dit zijn, dat staathuishoudkunde zeker niet een algemeen middel van beschaving heeten mag, maar toch hare nuttige zijde heeft. Jongelingen echter kunnen hunnen tijd beter besteden, en wanneer de loopbaan der Hoogeschool zal geëindigd zijn, neemt men toch in beschaafde kringen

een eenvoudig boek ter hand over dezen tak van kennis, zooals men ook alsdan de algemeene wetten, waarnaar wij in ons land geregeerd worden, ter hand neemt, als grondwet, provinciale, gemeentewetten en andere. Ik geloof niet, dat er tegenwoordig een beschaafd man is, die ze niet heeft en niet raadpleegt; maar onderwijs daarin te geven aan jongelieden, daarvoor zou ik ook op de Hoogere Burgerscholen niet een enkelen goeden grond kunnen aanwijzen.

Toen deze debatten in de Kamer gehouden werden, was wel door de Commissie van Rapporteurs en door de Regering voorgestaan, om de propaedeusis van de Hoo-gescholen naar de Gymnasiën te verplaatsen; maar dat voorstel was nog niet aangenomen. De heer TAK had er reeds op gewezen, dat al het thans in de Kamer behandelde het gevolg was van gemis aan leiding in de grond-gedachten, waarop het Gymnasiaal onderwijs berust; en de heer VAN NISPEN TOT SEVENAER sprak in denzelfden zin, opmerkende, dat men, niet wetende, of men de propaedeusis tot de Gymnasiën brengen zal, ook niet kan bepalen, welk onderwijs op de Gymnasiën zal moeten gegeven worden.

De opmerking is juist: de Kamer had met beginselen moeten beginnen en deze in behoorlijke orde moeten bespreken. Maar over beginselen is niet dan in het voor-bijgaan gewisseld, en *niet eenmaal* is, behalve bij Art. 1, een van de vele beginselen in de Kamer grondig ter sprake gebracht, waarop het Hooger Onderwijs behoort te steunen. Had men dit gedaan en daarna de artikelen der wet in behoorlijke orde in overweging genomen, dan ware er hoogst waarschijnlijk eene geheel andere wet uit de Kamer te voorschijn gekomen, want aan degelijke opmerkingen heeft het bij onderscheidene leden der Kamer niet ontbroken.

De heer VAN NISPEN wijst met nadruk op het groote

nadeel van de jeugd te overladen, en merkt terecht op, dat de physische krachten der jonge menschen in den lateren tijd niet zijn vooruitgegaan, zoodat men hun thans nog minder geestelijke oefeningen mag opleggen, dan dit weleer het geval was.

Ziedaar nu eene der vele zaken, waarover in de Kamer had moeten gesproken worden, vóór men tot de artikelen der wet kon komen. Nu ook deze gewigtige aangelegenheid ter loops wordt ter sprake gebragt, was noodwendig ook hiervan geen goed gevolg te wachten, en heeft de Kamer de wet aangenomen, zonder te weten, hoeveel dan ten slotte van de jonge menschen op de Gymnasiën zal worden gevergd.

De Grieksche taal acht de heer v. NISPEN niet noodzakelijk voor juristen, medici en natuurkundigen, maar daarentegen de Fransche, Duitsche en Engelsche talen wel. Ook wenscht hij Grieksche en vooral Romeinsche oudheden op het Gymnasium onderwezen te hebben, maar de letterkunde der Fransche, Hoogduitsche en Engelsche talen niet te bespreken. Zeer terecht merkt hij op, dat op het Gymnasium van natuurwetenschappen voor theologanten, regts- en letterkundigen niet anders behooren, dan de algemeene uitkomsten; voor genees- en natuurkundigen wil hij daarvan meer; maar het zal mij later ligt vallen, hiervan te doen blijken, dat meer dan de algemeene uitkomsten dezer wetenschappen ook voor hen op het Gymnasium niet behooren, onder anderen, omdat men er aldaar de middelen toe mist. Hij staat de logica op het Gymnasium krachtig voor, alsmede de welsprekendheid. Tegen de gymnastiek is hij als verpligtend vak, maar hij wenscht ook het onderwijs hierin over te laten aan andere inrigtingen ter plaatse van het Gymnasium. Teekenonderwijs aan het Gymnasium bestrijdt hij, op grond, dat er buiten het Gymnasium veelal gelegenheid genoeg tot deze oefening bestaat.

De heer VAN NISPEN heeft hierin regt; maar er is eene andere kennis van het teekenen, dan wat men gewoonlijk *teekenkunst* noemt. Op het Gymnasium heb ik, bl. 82, gewenscht, onderwijs in het teekenen en in de muziek, waarbij de kennis en de kunde, en geenszins de uitoefening op den voorgrond staan. Wat ik bedoel, zou alzoo moeten heeten niet teekenkunst maar *teekenkunde*, en alzoo niet de uitvoering van muziek, maar *muziekkunde*. Deze twee soorten van kunde behooren inderdaad tot algemeene opvoeding, en het is genoeg bekend, hoe weinig plaats hieraan ingeruimd wordt bij het gewone onderwijs in het teekenen en in de muziek.

Gewigtig is hetgeen de heer v. NISPEN omtrent de Engelsche taal aanvoert, dat zij daarom zooveel te meer dan het Duitsch en vooral dan het Fransch is aantebevelen, omdat hare litteratuur zooveel degelijker en zooveel beter is.

Mag ik nu vragen, of het niet te bejammeren is, dat eene gewigtige opmerking als deze niet anders, dan zoo ter loops wordt uitgesproken, en bij de veelheid en gemengdheid van het behandelde dadelijk in den stroom van de ongelijksoortige dingen, die terzelfder tijd onder handen zijn, verloren gaat?

Ik acht deze en vele andere opmerkingen in de Tweede Kamer gemaakt, zoo afdoende, dat, indien zij in eene goede orde waren bijeengebragt, inderdaad voor het Gymnasiaal onderrigt, althans wat de leervakken aangaat, een zeer goede wet van de Kamer had kunnen verkregen worden. Hetgeen toch de heer VAN NISPEN zegt van de Engelsche litteratuur, is zoo waar en zoo beslissend, dat het onderrigt hierin inderdaad op een Nederlandsch Gymnasium niet had mogen ontbreken, zooals nu het geval is.

De heer TEDING v. BERKHOUT neemt zijn bovengenoemd amendement terug, omdat de Commissie van Rapporteurs dit overgenomen heeft.

De uiterlijke welsprekendheid wordt door den heer OLDENHUIS GRATAMA nogmaals zeer in bescherming genomen, zelfs boven het aanleeren der Grieksche taal.

Op het laatst aangevoerde antwoordt de Minister in vele bijzonderheden; bij een enkel blijf ik slechts stilstaan, namelijk, dat hij de redeneerkunde splitst in zielkunde en dialectiek, of de leer der methode.

Hiertegen zijn twee bezwaren: zielkunde is de kennis van de vermogens van den geest, en dialectiek, in welken zin ook genomen, is de kennis van het *gebruik* van een der vermogens van den geest. De meest gewone der vele beteekenissen van dialectiek is: spitsvondig redeneren. Het is dus onmogelijk, dat de Minister de logica in die twee deelen juist gesplitst heeft. Maar dialectiek de leer der methode te noemen, zou wederom vreemd zijn. Intusschen heeft men de logica soms tot een genus verheven en er meer of min de geheele wijsbegeerte toegebracht.

Maar een volgeling van HEGEL is de Minister niet, en BACO, die over methode het eerst helder heeft gehandeld, mag toch niet onder de dialectikers worden gerekend.

Ik breng dit hier intusschen slechts ter sprake, omdat ik in het eerste gedeelte meermalen zielkunde en redeneerkunde als twee vakken van studie heb genoemd. Ik blijf dat doen.

De Minister noemt de vormende kracht van de logica grooter, dan van de wiskunde. Het is moeilijk, hierin den Minister te volgen, omdat de wiskunde zich steeds beweegt in *quanta*, en dialectiek, dat is, wat ik eene soort van redeneerkunde noem, steeds in *qualia* verkeert. Hoe alzoo de vormende kracht van beide in hare waarde onderling kan worden vergeleken, is mij althans duister; maar vormen doen zij beiden.

De heer MEES komt tegen de zienswijze van den Minister op, dat de zielkunde een deel der logica zou kunnen zijn. Hij scheidt de logica in tweeën; in methodeleer

en in de oude formeele logica. Voor mijn deel heb ik onder het woord redeneerkunde of logica niets anders begrepen, dan het laatste, en ik acht methodeleer zeker een hoogst nuttigen tak van studie, maar kan haar naast de formeele logica geene plaats inruimen. En die formeele logica kan toch weder niet, zooals de heer MEES het wil, onderwezen worden bij gelegenheid, dat men in de behandeling van het een of ander onderwerp een redenering aantreft. Dan stil te staan bij die redenering als redenering, en dat dikwerf te doen, zou toch hoogst schadelijk wezen voor het onderwijs in de zaak, die dan eigenlijk wordt behandeld. De formeele logica bedoel ik alleen, om in beginsel onderwezen te worden op het Gymnasium, en daar ik de zielkunde en de methodeleer niet tot de logica brengen mag, zoo mag ik dan deze niet op het Gymnasium wenschen. Voor de Hoogescho- len heb ik aan zielkunde een eigene gewenschte plaats ingeruimd; acht ik methodeleer voor alle academiebur- gers niet gewenscht, omdat ze eerst aan het einde der studie zou kunnen voorkomen, en wensch ik van de lo- gica aldaar in het eerste studiejaar, zooals ik vroeger heb aangegeven, weder niets anders dan de formeele, maar die dan toch inderdaad zeer wel in genietbaren vorm kan worden voorgedragen, en waarin, naar mijne overtuiging, een onmisbare bron gelegen is van opscherping van het verstand.

Niemand, die deze vormen in zijne jeugd geleerd heeft, behoeft ze te onthouden; maar al is hij al die vormen ook later vergeten, hij heeft zich onderwijl gewend aan eene gezonde regeling van hetgeen tot een gezond oordeel gevorderd wordt. Het gaat met deze vormen, als het gaat met de beginselen der wiskunde voor niet-wiskun- digen, die men in de jeugd geleerd heeft; ook deze vergeet men later, maar men behoudt daarvan de vor- mende kracht, die eenmaal bij de beoefening der wis-

kunde aan den geest gegeven is: orde, regelmaat, juistheid, gezonde gang en volkomen vrede met de uitkomst, omdat deze waar is

De dialectica, die zeer vele gedaante-verwisselingen heeft ondergaan, diende in haren besten vorm tot opscherpen van het verstand; en ik moet het zeer betreuren, dat men deze oefeningen niet op prijs is blijven stellen.

De methodeleer, die oneindig belangrijker strekking heeft, kan voor meer ontwikkelden van groote waarde zijn, maar levert voor gewone jonge menschen niet die onmisbare oefeningen, welke in de oudere dialectica besloten zijn, mits deze toch, in de strengheid harer vormen, naar de behoeften van den tegenwoordigen tijd eenigermate worden gewijzigd.

Behalve aan de logica van WYTTENBACH had ik in mijne jeugd groote verpligting aan de wijsgeerige lessen van HENNERT, waarin men in een klein bestek veel wetenswaardigs vindt. De logica van HEGEL schijnt voor de meeste jongelieden ongenietbaar en is geheel iets anders, en wederom iets anders, maar van uitnemende strekking is de inductieve logica van MILL. Ik zou wenschen, dat een kundig man een formeele logica voor deze dagen schreef: zij zou voor de jeugd heilzaam zijn 1).

1) Ter verduidelijking nog het volgende:

Ik vat logica op in den zin van de kunde, om goed te redeneren; alzoo in waarheid *redeneerkunde*, zooals men heeft een rekenkunde; en daar nu de rekenkunde bestaat in het kennen en gebruiken der regelen, die er zijn, om goed te rekenen, zoo moet dan ook de redeneerkunde de regelen bevatten, om goed te redeneren.

De naam logica laat echter ook andere beteekenissen toe, en zij, die dien naam in anderen zin gebruiken, hebben daartoe het volle regt, zoo zij blijven bij het woord.

Zoo heeft men van de logica dan gemaakt de leer van het denken, en niet slechts van het gewone zuivere denken, maar ook van het

De heer VAN NISPEN TOT SEVENAER herinnert: „dat in „België de logica tot de propaedeutische vakken behoort

Hoogere, en van het toegepaste denken, en zoo men nu nog een stap doet, heeft men onder logica de geheele wijsbegeerte te verstaan.

Hetgeen ik de vrijheid neem onder logica te begrijpen, omvat dus niets anders, dan de *elementen*, die tot een gezond praktisch denken gevorderd worden, en de vormen, waarnaar die elementen behandeld worden, om tot gezonde kennis der dingen te komen, en die kennis, zoo noodig, aan anderen medetedeelen. Meer dan *elementen* en *vormen* neem ik bij het onderwijs in logica niet op; alles als bij de rekenkunde.

De woorden *logica formalis* beteekenen naar mij dus niet bij uitsluiting de Aristotelische vormen: die woorden drukken juist uit, wat onder redeneerkunde, in vergelijking met rekenkunde, behoort verstaan te worden. Hier beweegt men zich in niets anders, dan in het zuivere *gebruik* van de *vormen*, zoodat logica formalis waarlijk goede woorden zijn; en, zoolang er nog menschen zijn, zullen zij een uitnemenden zin hebben; zij zullen uitdrukken eene wetenschap, althans een zelfstandig deel van eene wetenschap, dat op den hoogsten prijs moet worden gesteld en dat voor beschaafden geheel en al onmisbaar is.

Naar deze aanwijzing blijft het altoos even wenschelijk, om de logica formalis bij het Hooger Onderwijs op te nemen. Met zielkunde heeft zij niets gemeen, behalve in zooverre, dat het *denken* een deel van de vermogens der ziel vormt, en dat de *vormen* van dat denken dus tot de zielkunde kunnen gebragt worden.

De *zielkunde* (Psychologie) kan verdeeld worden in tweeën: in eene *empirische* en eene *philosophische*. De eerste, of de zielkunde bij ervaring, is eene *beschrijving* der vermogens van den geest, welke vermogens nu zooveel dit mogelijk is, worden overwogen en in onderling verband gebragt in de wijsgeerige zielkunde.

De logica formalis vindt hier hare plaats in het laatste gedeelte der zielkunde, maar toch geen betere plaats, dan dat men kristallographie zou brengen tot mineralogie.

Methodeleer eindelijk komt mij voor te staan buiten het gebied der zuivere wijsbegeerte, maar tot hare toepassing te behooren, indien het woord wordt opgevat in den zin van aanwijzing der wijzen, die bij de beoefening der verschillende wetenschappen gevolgd worden, of wil men, die den grondslag der verschillende wetenschappen vormen.

Een beoefenaar der natuurwetenschappen kent ééne enkele methode, als voldoende voor zijne oefeningen: men noemt ze tegenwoordig *de natuurkundige methode*. In drie woorden is zij te teekenen: *waarnemen*

„en steeds behoord heeft; vroeger besteedde men daar 2 „jaar aan de propaedeusis en aan de philosophie. In „het eerste jaar behoorden tot de philosophie vier lessen: „de logica formalis, de psychologie, de anthropologie en „de philosophia moralis.” Deze woorden behoeven toelichting, anders zijn zij niet te verstaan: anthropologie is menschkunde, kennis van den mensch, waartoe dus ook de zielkunde behoort, maar ik mag hierbij niet langer verwijlen.

Met zeer veel juistheid merkt de heer TAK op, dat de discussiën in de Kamer ten aanzien van het Gymnasiaal onderrigt steeds blijven loopen over hetgeen op een lijstje al of niet moet voorkomen, terwijl er niet wordt gehandeld over de vraag, welk vormend vermogen het Gymnasium moet kenmerken, om eene goede voorbereidende school te zijn voor de Hooge. De heer MOENS zegt wel, dat de heer TAK onregt heeft met te beweren, dat, naar het lijstje der Regering en der Commissie van Rapporteurs, het onderwijs op de Hoogere Burgerscholen en op het Gymnasium hetzelfde is, met dit verschil, dat er van de eerste een paar vakken zijn afgenomen en daarvoor op het Gymnasium Latijn en Grieksch zijn in de plaats gesteld; maar hij kan dit niet ontkennen, omdat het de zuivere waarheid is, die aan ieder blijken kan, die de vaklijsten der beide scholen naast elkander plaatst. Hij beroept zich op een leerplan, dat voor het Gymnasium zal worden vastgesteld, maar juist, omdat dit er niet is

vergelijken, rangschikken. NEWTON wenschte reeds in zijnen tijd, dat de zedelijke wetenschappen naar haar mogten beoefend worden.

Teregt heeft men opgemerkt, dat de naam *natuurkundige methode* niet mag worden opgevat in dezen zin, dat de wetenschappen der natuur zich daarvan het eigendomsregt zouden mogen toekennen, maar waar blijft het, dat een natuurkundige genoeg heeft in alle *afgeleide*, in alle deductieve kundigheden aan dat, wat men natuurkundige methode noemt en dat hij het woord methodeleer als natuurkundige eigenlijk niet verstaat.

en nog te wachten is, kan niemand er zich op beroepen. Hij, die het *onderwijs* regelen wil bij de wet, moet zeker in de eerste plaats den zin, den geest en de strekking daarvan regelen; lijstjes van vakken op zich zelve hebben niet de minste waarde; en zoo heeft dan ook, naar mijn oordeel, de heer TAK in zijn bezwaren volkomen regt.

Tot zooverre de debatten over het onderwijs, aan de Gymnasiën te geven. Welke uitkomst de stemming in de Tweede Kamer geleverd heeft, kan blijken uit eene vergelijking van de concept-wet, Art. 5 met hetzelfde artikel van de wet, die tot stand is gekomen.

Ik mag echter dit gewigtig onderwerp hiermede niet afsluiten, daar er veel is, waarover in de Tweede Kamer geen woord gesproken is. Het heeft betrekking op datgene, wat op het Gymnasium niet en op de Hoogere Burgerschool wèl geleerd wordt, waarbij ik natuurlijk niet herhaal, wat in het boven vermelde is opgenomen.

Met het onderwijs op de Hoogere Burgerschool heeft dat van het Gymnasium wel gemeen de kennis van natuurwetenschappen, maar, ons houdende aan de woorden, bestaat hier toch een zeer wezenlijk verschil. Op het Gymnasium zullen natuur- en scheikunde zuiver worden voorgedragen, terwijl op de Hoogere Burgerschool die voordragt ook *toegepast* zal worden gehouden. Er staat toch in de lijst der Hoogere Burgerscholen (bl. 169): de natuurkunde en hare voornaamste toepassingen, en de scheikunde en hare voornaamste toepassingen, terwijl voor het Gymnasium is opgegeven: natuurkunde en scheikunde. In beide lijsten moeten hier slechts dezelfde eerste beginselen van beide wetenschappen bedoeld zijn; de wetenschappen zelve zijn niet van dien aard, dat zeer jonge menschen ze goed kunnen beoefenen.

Maar het is eene groote fout in de wet op de Gymnasiën, dat hier van natuur- en scheikunde de toepassing is weggelaten, daar het onmogelijk is, voor de jeugd de

eerste beginselen dier twee wetenschappen goed voordragen, indien men van de toepassing geen ruim gebruik maakt. In elementair onderwijs is elementaire toepassing, en die wordt hier alleen bedoeld, een aanzienlijk deel van hetgeen tot goed onderrigt behoort.

Wat FARADAY over natuur- en scheikunde aan jonge menschen voorgedragen heeft, en dat is keurig in onze taal overgebracht door dr. v. D. BROEK, is kennis en toepassing tot een dicht weefsel onderling vereenigd. En zoo moet het onderwijs in zulke zaken wezen voor de jeugd, indien het goed zal zijn. Ik acht het dan ook een groot gebrek in de wet op de Gymnasiën, dat voor natuur- en scheikunde niet is opgenomen, wat voor de Hoogere Burgerscholen is bepaald.

Van de beschrijvende wetenschappen der natuur heeft men voor de Gymnasiën genoemd: onderwijs in de natuurlijke historie, terwijl men in de lijst voor de Hoogere Burgerscholen geschreven heeft: de beginselen der delfstof-, aard-, plant- en dierkunde. Ik begrijp niet, waarom men deze laatste woorden niet in de wet op de Gymnasiën heeft overgenomen; deze zullen toch de waarheid het best uitdrukken van het onderrigt, dat hierin aan het Gymnasium kan gegeven worden. De natuurlijke historie bevat wel de mineraal-, aard-, plant- en dierkunde en zelfs nog wel iets meer, maar de naam natuurlijke historie is te wijdsc^eh voor zulk eenvoudig onderwijs, als hierin slechts aan het Gymnasium gegeven worden kan.

Zeer opmerkelijk is het, dat de inderdaad onmisbare tak van onderwijs, de cosmographie, met geen enkel woord is genoemd op de lijst van het Gymnasium. Hoe onvolkomen zal nu de blik der Gymnasiasten blijven op de natuur, als zij in den cosmos vreemdelingen blijven! De Hooger opgevoede jeugd geene cosmographie, en de niet-Hoogere wel!

De beginselen der mechanica, die op de Hoogere Bur-

gerschool onderwezen worden, mist men insgelijks op de lijst van het Gymnasium, en dit onderwijs bevat toch zaken van algemeen belang en is eigenlijk uitspanning voor de jeugd; het is toegepaste wiskunde, waarbij zij bijna spelende dit deel der wiskunde leert gebruiken. Ik acht dit een groot gemis in de lijst van het Gymnasium.

Hetzelfde geldt van de kennis der werktuigen en van de technologie: onderwijs, dat niet inspant, maar genoeg doet en uitspant van strengere taal oefeningen. Door deze zaken juist zou de gymnasiast, even als door de Fransche, Hoogduitsche en Engelsche letterkunde, worden ingeleid in de tegenwoordige wereld, terwijl men hem nu onthoudt die kundigheden, welke op de school, naast het Gymnasium werkende, worden verkregen.

Bij alle achting voor de oude letteren, acht ik deze inkrimping van nieuwere kundigheden toch hoogst schadelijk. Het spreekt wel van zelf, dat bij den gymnasiast, omdat hij de Grieksche en Latijnsche talen te leeren heeft, zekere inkrimping van andere zaken noodig is, maar daarom moderne vakken geheel en al wegtelaten, acht ik hoogst bedenkelijk. De gymnasiast moet zeer zeker in zijn tijd ontwikkeld zijn, want hij zal er later in leven en werken, en men zet hem in waarheid terug, indien men hem niet doet tehuis geraken in de wereld, die hem omgeeft.

Van oppervlakkigheid in het onderwijs behoeft hier weder geen sprake te zijn: ik heb deze zaak hier boven duidelijk genoeg trachten uiteen te zetten.

Op het Gymnasium behooren niet de beginselen der handelswetenschappen en van het boekhouden, die op de Hoogere Burgerscholen worden onderwezen en aldaar, naar mijne overtuiging, ook niet behooren. Maar eenige eenvoudige waren-kennis kan op geen der twee scholen ontbreken. De jeugd moet kennis maken met hetgeen

haar omgeeft; en vooral voor hen, die Hooger worden opgevoed en die later op ruimer terrein met de wereld in aanraking zullen komen, is kennis van voorwerpen nog noodzakelijker, dan voor den gewonen mensch.

Het boekhouden behoort, naar mijn oordeel, op het Gymnasium niet te huis, en welligt ook niet op de Hoogere Burgerschool, althans zoo ik den naam van Hoogere Burgerschool tot uitgangspunt nemen mag.

Het schoonschrijven kan naar mijn oordeel, ook op beide scholen weggelaten worden.

De Hoogere Burgerscholen zijn opgericht in een geest, om daar te doen onderwijzen, wat jonge menschen behoeven, die deze of die toekomst willen ingaan; en met hetzelfde regt kan men iets soortgelijks vergen van de inrigting van het Gymnasium. Aan huiselijk onderrigt gewichtige vakken overtelaten is bijna zoo goed als te bepalen, dat zij niet noodig zijn. Het gevolg zal dan ook wezen, dat vele jonge menschen, die op het Gymnasium verkeerren, niet zullen leeren, wat daar niet onderwezen wordt; dat alleen de geldelijk bevoorregten dit privaat-onderwijs zullen kunnen genieten, indien de inrigting van het Gymnasium er niet in voorziet. Maar hetgeen van veel meer belang is, is dit, dat de jeugd buiten de school en buiten het schoolwerk, dat zij te verrigten heeft, nu nog met privaat-lessen zou kunnen worden bezwaard, en voor dezulken een overladen met bezigheden allezins te vreezen is.

Naar de krachten van den jongeling moeten zijne werkzaamheden met zorg geregeld worden, maar ook naar de behoeften, die hij heeft aan uitspanning en aan rust. Al wat hij te leeren heeft, moet hem in aard en in uitgebreidheid zoo worden voorgedragen, dat hij het goed kan plaatsen en toch een leven heeft als een jongmensch, die veel vrijen tijd behoeft tot ontspanning en tot nadenken.

Ik wensch de jeugd in niets te overladen, maar integendeel in alles te transigeren in dezen tijd, nu de

massa vakken zoo verbazend groot is; maar ik wensch haar van al het onvernijdelijke, *zuivere en eenvoudige beginselen* bij te brengen, die zij later zal kunnen gebruiken en waardoor zij niet slechts wordt opgevoed tot mensch, maar ook wordt ingeleid in de Maatschappij; zooals die haar later wachten zal.

Onder de vakken van Hooger Onderwijs op de Hoogeschoolen missen wij er, zooals wij boven hebben gezien, eenige, die juist in onzen tijd en in ons land voor Hoogere institutie onmisbaar zijn; en onder de vakken van het Gymnasium missen wij nu weder onderrigt in de beginselen van zulke vakken, waardoor de gymnasiast in waarheid geplaatst wordt buiten dien kring, in welken de gewone burger naast hem zijn leven doorbrengt. Ik geloof, dat deze laatste fout is ontstaan door de onjuiste meening, dat de Hoogere Burgerscholen vooral voorbereidende scholen zijn voor de Polytechnische school; maar haar naam is *Hoogere Burgerschool*, en zoo men zich aan dien naam niet houden mag, zou alle juistheid vervallen zijn. Een groot aantal ouders, die geen voorneemen hebben, hunne kinderen naar de Polytechnische of eene andere school te zenden, zouden dan in de Hoogere Burgerscholen bedrogen zijn; thans worden deze bezocht door aanstaande notarissen, procureurs, timmerlieden, metselaars, ook schilders en beeldhouwers, landbouwers, kooplieden, renteniers, enz.

e. Duur van den cursus op het Gymnasium.

In art. 7 van het concept komt voor: 1°. dat de cursus aan het Gymnasium 7 jaar zal duren; 2°. dat de Regering een plan van verdeeling der werkzaamheden zal zamenstellen; 3°. dat met het 5de jaar de 7-jarige cursus zal gesplitst worden in een wis- en natuurkundig deel voor aanstaande genees- en natuurkundigen, en een letterkundig deel voor regts- en letterkundigen, enz.;

en 4°. dat er in kleine gemeenten Gymnasiën kunnen wezen met 4-jarigen cursus, die den naam van *Progymnasiën* zullen dragen. Het onderwijs, op de Progymnasiën te geven, zal hetzelfde zijn als hetgeen op de Gymnasiën in de eerste 4 jaren gegeven wordt.

Hierop heeft de Commissie van Rapporteurs voorgesteld, 3°. te lezen: „dit leerplan wordt zoo ingerigt, „dat er na het 5de jaar voor hen, die dat verlangen, „onderwijs gegeven wordt in de wis- en natuurkundige „wetenschappen.”

De heer LENTING stelt voor, den 7-jarigen cursus in een 6-jarigen te veranderen; een ander voorstel van den heer LENTING, beoogt 2°, boven genoemd, te doen vervallen.

De heer VAN DEN BERCH VAN HEEMSTEDÉ stelt mede voor, den 7-jarigen cursus in een 6-jarigen te veranderen, en ten andere, met het 4de of 5de studiejaar de gelegenheid te geven ter voorbereiding in de vakken, die tot het eerste Academische examen in de verschillende Faculteiten gevorderd worden.

Met eenige wijziging is het voorstel der Commissie van Rapporteurs door de Regering overgenomen.

Wat wij hier te bespreken hebben, komt alzoo daarop neer:

a. dat men den cursus van 7 jaren met één jaar wil verminderen,

b. dat men in het begin van het 6de jaar eene splitsing wil invoeren tusschen voortgezette letterkundige en wis- en natuurkundige studiën.

Wij zullen thans overwegen, wat daarover in de Tweede Kamer gezegd is en gaan het overige voorbij, wat op Art. 7 betrekking heeft. Hieronder is natuurlijk niet begrepen het voorstel van den heer VAN DEN BERCH VAN HEEMSTEDÉ, boven genoemd.

Over de wijziging en inkorting van den studietijd op het Gymnasium is in de Tweede Kamer aangevoerd, dat

7 jaar te lang en 6 jaar genoeg is, ook in verband met hetgeen in 5 jaren op de Hoogere Burgerschool moet geleerd worden; dat de jongelieden, zoo men ze te lang houdt op het Gymnasium, die school zullen verlaten en zich zullen onderwerpen aan een examen, dat de wet voorstelt te doen afnemen ook buiten de Gymnasiën; dat thans de cursus op de Gymnasiën 5 jaar duurt en één jaar verlenging naar het nieuwe plan voldoende is; dat de propaedeusis thans gewoonlijk na een jaar aan de Hoogeschool wordt geëindigd (hetgeen echter in het geheel niet algemeen is); en dat alzoo, indien de tegenwoordige 5-jarige cursus van het Gymnasium met één jaar verlengd wordt, aan de behoefte wordt voldaan; dat tot nu toe steeds wenschelijk geacht is, dat de gymnasiale cursus één zou zijn van het begin tot het einde; dat aan alle aanstaande studenten dezelfde voorbereiding zou worden gegeven, en dat men alzoo weinig heil te wachten heeft van de splitsing, die thans wordt voorgesteld.

De heer ROMBACH heeft toegelicht, hoe de Commissie van Rapporteurs vroeger aan haar voorstel gekomen is, om een 7-jarigen gymnasialen cursus te wenschen: zij wilde namelijk de geheele propaedeusis van de Hoogeschool verwijderen. De rectoren der Gymnasiën kwamen hiertegen op en achtten een 6-jarigen cursus voldoende, maar de Commissie van Rapporteurs achtte den leeftijd, waarop tegenwoordig de studenten de Hoogeschool komen bezoeken, te jeugdig. De 7-jarige cursus is alzoo in het concept gekomen door de vrees voor uitspattingen der jeugd, door de Commissie van Rapporteurs gekoesterd. De Minister had oorspronkelijk een 6-jarigen cursus voorgesteld.

Om echter de medici, voordat zij op de Hoogeschool komen, met natuurwetenschappen eenigszins bekend te maken; verwacht de Minister, dat zij aan de Hoogere Burgerschool kennis zullen gaan putten, en dat het Gym-

nasium vrij blijve van omslagtige inrigtingen, die tot het onderwijs in natuurwetenschappen worden gevorderd, zoo namelijk zulke Hoogere Burgerscholen gevonden worden in de gemeenten, waar Gymnasiën zullen bestaan.

De heer JONCKBLOET vereenigt zich hiermede niet, maar blijft voor geneeskundigen op het Gymnasium een verkorte studie voorstaan. En nu, overhellende naar het ongelukkige voorstel van den hoogleeraar DONDERS, om de plant- en dierkunde voor medici geheel en al tot het Gymnasium terug te brengen, sluit hij zich aan het voorstel van den heer LENTING en anderen aan, om den cursus van het Gymnasium tot 6 jaar te brengen, maar hij wil dan op het Gymnasium eene splitsing doen aanvangen met het einde van het 5de studiejaar, zoodat de aanstaande medici in het 6de jaar vooral plant- en dierkunde zouden bestuderen, terwijl de overigen zouden voortgaan met letterkundige studiën.

De heer JONCKBLOET verbetert waarlijk alzoo niet de groote fout der Commissie van Rapporteurs, die aanvankelijk alle natuurwetenschappen voor geneeskundigen tot het Gymnasium wilde brengen, nu hij den 7-jarigen cursus verlaat en in het laatste jaar van den 6-jarigen, naar de betreuenswaardige meening van den hoogleeraar DONDERS, voor aanstaande medici de plant- en dierkunde behoudt; van de natuurkundigen in het 6de jaar wordt niet gesproken.

De heer VAN DEN BERCH VAN HEEMSTEDÉ laat het aan de Kamer over, te beslissen, of zij een termijn van 4 of 5 jaar wil stellen; maar hij zet nader zijne meening uiteen, dat alle leerlingen van het Gymnasium gedurende 4 of 5 jaar hetzelfde onderwijs zullen genieten, en dat dan de reeds genoemde splitsing zal intreden, waarna elk aanstaand student op het Gymnasium zich nader zal kunnen oefenen in de vakken, die thans tot de propaedeusis worden gerekend. Hij meent, dat voor den eersten termijn 4 jaren voldoende zijn. Voor de propaedeusis der

juristen op het Gymnasium wenscht hij de Romeinsche oudheden en de logica; voor de andere Faculteiten geeft hij niet aan, wat daarvan als propaedeusis tot het Gymnasium behoort gebragt te worden, en ook niet, welke takken van studie nog bovendien in de twee laatste jaren aldaar voor de regtskundigen zullen worden onderwezen.

Zoo de natuur- en geneeskundigen er niet waren, ware dit plan uitvoerbaar; maar waartoe dan na het 4de of 5de jaar de cursus op het Gymnasium eene propaedeutische zou moeten heeten, zou toch niet duidelijk wezen, daar alles, wat op het Gymnasium onderwezen wordt, de propaedeusis is voor de Hoogeschool.

Had de heer VAN DEN BERCH VAN HEEMSTEDÉ aan den inhoud der propaedeusis meer uitbreiding gegeven, dan die van Romeinsche oudheden en logica, zoo zou noodwendig de cursus van het Gymnasium nog meer hebben moeten verlengd worden; thans schijnt het, alsof hij in zijn plan niet meer begrijpt, dan nog een paar vakken optenemen onder het Gymnasiaal onderrigt, die nu tot de Hoogeschool behooren. De studie van 4 jaren voor natuur- en geneeskundigen in alle humaniora, nieuwe en oude talen en geschiedenis, enz. enz. is zonder twijfel te kort. Zijn voorstel heeft dan ook weinig steun gevonden en is door de Kamer afgewezen.

De heer TEDING VAN BERKHOUT wil op het Gymnasium een gelijken gang voor allen tot aan het einde van het 4de jaar, en dan verlangt hij eene splitsing in de twee laatste jaren, naar de bestemming der jongelieden.

De heer DE JONGE heeft nog een amendement op Art. 7 voorgesteld; vooreerst wil hij Progymnasiën met 3-jarigen cursus; ten andere gewone Gymnasiën met 6-jarigen cursus, en ten derde: een 7-jarigen cursus voor de aanstaande genees- en natuurkundigen.

Aangaande de verplaatsing van de propaedeusis naar het Gymnasium merkt de Minister op, Bijblad, pag.

1045, dat zij slechts in haar geheel bedoeld is voor de Faculteiten buiten de geneeskunde en de natuurwetenschappen, en dat voor deze beide die verplaatsing niet geheel, maar gedeeltelijk wordt bedoeld. De Minister zegt, dat, zoo de natuurwetenschappen als propaedeusis geheel naar de Gymnasiën worden verplaatst, een 7-jarige cursus op het Gymnasium nog niet lang genoeg zou zijn. Hij spreekt ook van een propaedeusis in natuurwetenschappen voor aanstaande natuurkundigen, maar die is onnoodig en er ook nooit geweest, wel in wiskunde, door eigen oefening, afzonderlijk te leeren. En wat de aanstaande geneeskundigen aangaat: van dezen kan ik bij ervaring verklaren, dat zij niet het minste bezwaar hebben, om, al hebben zij van natuurwetenschappen nooit iets gehoord, op de Hoogeschool onmiddellijk daarin goede oefeningen aantevangen. Als studie is er dan ook van het onderwijs in natuurwetenschappen op de Gymnasiën geen heil hoegenaamd te wachten, en de splitsing van den gymnasialen cursus in een letterkundig en een wis- en natuurkundig deel moet ik dan ook houden voor zeer ongelukkig. Wat goed is is dit, dat men aan alle gymnasiasten, om het even, in welk vak zij later zullen studeren, eenige algemeene kundigheden mededeelt aangaande de natuur; maar aldaar aan aanstaande natuur- of geneeskundigen meer te geven, dan aan anderen, leidt tot niets goeds hoegenaamd.

De schets, die als opvoedingsmiddel van natuurwetenschappen op het Gymnasium, aan de twee laatstgenoemden is voorgedragen, zal hun natuurlijk op de Hoogeschool eenig gemak geven; de vreemdheid zal weggenomen zijn en eenige algemeene noties zullen zijn verkregen; maar grondige kennis is onder die omstandigheden en in den korten tijd daarvoor bij de wet gesteld, geheel en al onmogelijk. Wat de Regering daarvan meent, zal bij ervaring blijken, onjuist te zijn geweest.

De heer LENTING heeft, zoo het mij voorkomt, deze zaak in de Kamer juist besproken, en *de latere regeling*, door den Minister toegezegd, zal blijken, aan niemands verwachting te voldoen. De beginselen der natuurwetenschappen, die geneeskundigen behoeven voor een goede studie, kunnen door jongelieden, die in staat zijn te studeren, op de Hoogeschool in één enkel jaar volkomen goed worden aangeleerd. Op de Hoogeschool zijn daartoe personeel en hulpmiddelen in voldoende mate vorhanden, en de maatregel, thans bij de nieuwe wet ingevoerd, kan in waarheid op geen goeden grond worden verdedigd.

Te regt heeft ook de heer LENTING gewezen op de kosten, die hierdoor noodeloos zouden veroorzaakt worden. Wil men voor alle Gymnasiasten nuttige, algemeene kennis der natuur op het Gymnasium verspreiden, dan kan men dit met zeer eenvoudige middelen doen; maar wil men het natuurkundig onderwijs aldaar zoo inrigten, dat dit het tegenwoordige der Hoogescholen meer of min kan vervangen, dan heeft men natuurlijk middelen van soortgelijke uitgebreidheid noodig, als die thans op de Hoogescholen bestaan. En waar heen zou dat voeren bij tien en meer Gymnasiën?

De Minister is verleid geworden door de verwarring tusschen propaedeusis voor geneeskundigen en die voor niet-geneeskundigen, en het advies van den hoogleeraar DONDEERS heeft hier de verwarring ondersteund, en de heer DONDEERS zal toch moeten erkennen, dat hij hierin grootelijks gedwaald heeft.

De geheele geneeskunde is ten slotte een natuurwetenschap en steunt en leunt op de algemeene wetenschappen der natuur. Daarom moeten deze tot zekere mate *grondig* onderwezen worden. Geen oogheekundige kan eenigen roem inoogsten zonder de kennis van het menschelijk oog, en dat oog is voor een deel een zuiver natuur-

kundig werktuig. Zoo is het in meerdere of mindere mate overal in het menschelijk organisme, en waar men hier niet met natuurkundige werktuigen te doen heeft, daar staat men dikwerf op het gebied der scheikunde. Zonder natuurwetenschappen vervalt de geneeskunde weder tot ruwe empirie. Dat is aan niemand beter bekend, dan aan den hoogleeraar DONDERS, en het is alzoo in niemand meer te verwonderen, dan in hem, dat hij de beoefening der natuurwetenschappen voor den geneeskundige gering schat.

Hij zelf is wat hij is, door de natuurwetenschappen, en deze voor geneeskundigen onmisbare grondslagen nu terug te zetten, moet iedereen in de hoogste mate bevreemden.

Ik moet intusschen verklaren, dat deze meening van dien heer niet nieuw is: nadat hij eenigen tijd hoogleeraar te Utrecht geweest was, niet vóór dien tijd, heeft hij, waar hij kon, de gewone studie in die wetenschappen tegengegaan.

De heer ROMBACH deelt de meening van den hoogleeraar DONDERS, dat het onderrigt in plant- en dierkunde geheel aan de Universiteit ontnomen en naar het Gymnasium moet worden overgebracht, terwijl het gymnasiaal onderrigt in natuur- en scheikunde, dat aan alle gymnasiasten gegeven wordt, ook door natuur- en geneeskundigen zal worden bijgewoond. Het onderwijs in dierkunde sluit onmiddellijk aan dat in vergelijkende ontleedkunde en vergelijkende natuurkunde der dieren; zoo dit niet het geval was, dan zou het zich bepalen tot eene beschrijving van den vorm der dieren, en zou alzoo van weinig belang zijn. En het onderwijs in de plantkunde mag mede op het Gymnasium niet enkel bestaan in de behandeling der beschrijvende botanie, maar moet ook in de leer van het leven der planten doordringen.

Hoe nu deze vakken op de Gymnasiën te behandelen zijn

zonder zeer uitgebreide hulpmiddelen, is door den heer DONDERS niet aangegeven, en door hem is ook niet aangetoond, dat het onderrigt in de levende natuur alzoo voldoende vruchten voor geneeskundigen dragen zou; voor aanstaande natuurkundigen is het onnoodig, want deze zullen toch wel naar hunnen naam het best dit onderwijs op de Hoogeschool aanhooren.

De heer ROMBACH heeft het plan van den heer DONDERS niet aanbevelenswaardiger gemaakt, door het in zijne zuiverheid in de Tweede Kamer ter tafel te brengen; zoo het leven van planten en dieren, hetgeen de grondslag is van een aanzienlijk deel der natuurkunde van den mensch, aan de geneeskundigen op de Hoogeschoolen niet onderwezen wordt, zal de hoogleeraar in de physiologie bij zijne discipelen geen grond vinden, waarop hij kan voortbouwen. Plantkunde, dierkunde, scheikunde en natuurkunde zijn alle even zoo innig aan de geneeskunde verwant, als de ontleedkunde en de natuurkunde van den mensch; en het is van den heer DONDERS onbegrijpelijk, waarom dan ook niet de anatomie en physiologie van de Hoogeschool naar het Gymnasium zijn teruggebracht. Aan de Hoogere Burgerscholen, die de Minister gebruiken wil voor het onderrigt in plant- en dierkunde, zijn daartoe volstrekt geen voldoende middelen voorhanden.

Ik zou bijna zeggen: het is beklagenswaardig, dat in onze dagen zulke beweringen nog mogelijk zijn, als die van den hoogleeraar DONDERS, om plantkunde, dierkunde, ontleedkunde en physiologie van den mensch niet op ééne, maar op twee inrigtingen, die in wezen zeer van elkander verschillen, te doen onderwijzen. Ernst kan er bij hem in zulke meening, al wordt zij ook hier en daar in het buitenland aangekleefd, niet gelegen zijn, en te minder, omdat de hoogleeraar DONDERS voor zijne physiologische studiën steeds overvloedig van dieren heeft gebruik gemaakt,

zooals elke physioloog dat doet 1), en hij, als elke physioloog weet, dat de kennis van de voeding van den mensch berust op de kennis van voorwerpen van plantaardigen en dierlijken aard; dat de ademhaling, zoowel als de voeding en tal van andere verrigtingen bij dieren en menschen één zijn; dat het leven van planten en dieren en van den mensch uit een en hetzelfde oogpunt moet worden overwogen, en men hier staat op volmaakt hetzelfde terrein; dat de geneesmiddelen voor een aanzienlijk deel uit het plantenrijk worden getrokken; dat in één woord hij, die plantkunde en dierkunde scheidt van de overige wetenschappen, welke den geneeskundige moeten vormen, zusters scheidt, die elkanders nabijheid niet kunnen missen.

In het Besluit van 1815 heeft men grootelijks gewaardeerd, dat aan natuurwetenschappen voor de geneeskundigen zulk een ruime plaats was ingeruimd. Overal over de beschaafde wereld wordt erkend, dat de tegenwoordige geneeskunde alleen door de natuurwetenschappen op een goeden grond is opgetrokken; men heeft zelfs een scheidsmuur gesteld tusschen de geneeskunde van vroeger, toen de natuurwetenschappen in hare kindsheid waren, en die van later; en nu komt de hoogleeraar in de physiologie, de oogarts van Utrecht, en wil alles afbreken, en de natuurwetenschappen, althans zeer zeker de plant- en dierkunde, van de plaats verdringen, waar zij de middelen vinden, om goed onderwezen te worden,

1) Het gewigt van deze proefnemingen en hare menigvuldigheid kunnen het best bekend worden uit hetgeen ons dezer dagen van Engeland berigt is, waar een wet is voorgesteld, om alle wreedheid bij deze proefnemingen of te verzachten, of zooveel mogelijk te voorkomen, en tegen welke wet de geneeskundigen aldaar groote bezwaren hebben ingebracht. Dat gebeurt in Engeland, in dezelfde dagen, waarin in Nederland, op raad van een hoogleeraar in de physiologie, bij de wet wordt bepaald, dat de dierkunde voor geneeskundigen niet op de Hoogeschool, maar op het Gymnasium moet worden onderwezen.

en waar zij ook naar elke goede wet op het Hooger Onderwijs zullen vertegenwoordigd zijn.

Ik zou bijna geneigd zijn, om aan den heer DONDERS te vragen: wilt Gij dan niet, dat ook na U in Nederland nog mannen zullen opstaan, die ook roem verwerven door de uitoefening van een tak der geneeskunde, welke uitsluitend op de kennis der natuurwetenschappen berust? Zoo Gij niet wilt, dat de roem voor ieder geneeskundige met U ten grave daalt, blijft mij Uw voorstel een raadsel.

De reden der verplaatsing van de propaedeusis naar het Gymnasium, die voor andere Faculteiten is aangegeven, namelijk, dat men het eerste jaar aan de Academie niet studeert, geldt, zooals ik reeds vroeger naar eigen ervaring heb medegedeeld, voor de studenten in de geneeskunde niet, en het is opmerkelijk, dat in de Tweede Kamer der Staten Generaal, Bijblad pag. 1046, ditzelfde met de volgende woorden is uitgesproken: „de student in de geneeskunde studeert goed van het eerste jaar af.”

Welke reden kan er dan bestaan, *als de student in de geneeskunde van het eerste jaar af goed studeert*, voor hem de natuurstudie te verminken?

Met den besten wil kan ik hierin niets anders zien, dan dat men wenscht, dat dat goed studeren in natuurwetenschappen door studenten in de geneeskunde niet meer zal worden voortgezet. Het is geene eenvoudige zaak: de Hoogleeraar DONDERS heeft blijkbaar aan den Minister van Binnenlandsche Zaken niet alleen een slechten raad gegeven, maar een raad, die tegen alle juistheid* indruischt; en hij zal alzoo niet kunnen nalaten, de gronden aantewijzen, die hem tot deze overgrootte dwaling gebragt hebben. Voor mijn deel noem ik het spelen met de belangen van het volk en wel met de hoogste belangen van dat volk, indien men zoo doet, als de hoogleeraar DONDERS hierin heeft gedaan.

De heer ROMBACH verklaart ronduit in de Kamer, dat

de heer DONDERS al de wetenschappen der natuur van de Hoogeschool naar het Gymnasium zou willen hebben verplaatst, indien hij *vrij* was gebleven. Zijne woorden hieromtrent zijn te belangrijk, om ze niet geheel aantehalen: „Het verschil tusschen de Commissie (van Rapporteurs) en Professor DONDERS is zeer groot; de Commissie wil eene gymnasiale voorbereiding van 7 jaren, de heer DONDERS van 6 jaren; de Commissie wil de geheele propaedeusis aan de Gymnasia, de heer DONDERS slechts het kleinste gedeelte. Men ziet duidelijk, als men er bij denkt, dat dit alleen eene concessie is van den heer DONDERS, en het gaat dus niet aan, zich verder in deze discussie te dekken met het schild van zijn naam.”

De heer ROMBACH bestrijdt warm en op afdoende gronden het *geheel* overbrengen van de propaedeusis voor medici naar de Gymnasia, en hij vraagt, wat er worden moet van de organische chemie, van de planten-physiologie en van onderscheidene takken der natuurwetenschappen, waarvan het onderwijs aan het Gymnasium niet kan gegeven worden, zonder daaraan eene buitensporige uitgebreidheid toetekennen. Hij wijst voorts op gemis aan het noodige personeel, om aan een 10-tal Gymnasiën in ons land de natuurwetenschappen in die uitgebreidheid te doen onderwijzen, en hij verwacht van den Minister geen gelijken tred met de Commissie van Rapporteurs, tenzij de Minister het peil der eischen in natuurwetenschappen, voor aanstaande geneeskundigen gesteld, aanzienlijk zou willen verlagen: gronden, welke ik met den heer ROMBACH volkomen deel.

Intusschen was de Minister bij de conferentie, die hij met de Commissie van Rapporteurs gehad heeft (Memorie van beantwoording 4 Augustus 1875) reeds zoo ver gegaan, dat hij den 6-jarigen gymnasialen cursus in een 7-jarigen in het concept had veranderd, en dat hij derhalve aan de aanstaande medici in de twee laatste jaren wel

bijzonder werk had op te leggen; want, zouden deze 7 jaren op het Gymnasium verblijven en 6 aan de Hoogeschole, zoo zouden zij eerst op 25-jarigen leeftijd de Hoogeschool verlaten.

Hoezeer dus in het concept wel de verplaatsing van de propaedeusis der andere vakken naar het Gymnasium bedoeld was, en die geheele verplaatsing voor de natuurwetenschappen voor aanstaande geneeskundigen daarin niet was uitgedrukt, zoo was dit toch blijkbaar de bedoeling van den Minister; en de bestrijding van den heer ROMBACH was om deze reden zeker van zulk een ernstigen inhoud. Hij zet hier echter tevens bij voort zijne meening, dat klassieke studiën niet heilzaam zijn voor geneeskundigen; eene meening, die wij, zooals bl. 54 gebleken is, geenszins met hem deelen.

De heer SAAIJMANS VADER verdedigt nu integendeel het inkorten van den gymnasialen cursus tot 6 jaar, en het overbrengen van het onderrigt in natuurwetenschappen en van andere elementen van propaedeusis van het Gymnasium naar de Hoogeschool. Hij zegt terecht: „immers „de studie aan het Gymnasium, ofschoon gerangschikt „wordende onder Hooger Onderwijs, is echter uit des- „zelfs aard hiervan geheel verschillende en slechts dienende „tot voorbereiding, om tot het Hooger, het universitair „Onderwijs te geraken.”

De heer SAAIJMANS VADER heeft alzoo volkomen verstaan het gewigt der natuurwetenschappen voor aanstaande geneeskundigen, en hij vat het woord universitair niet op in den zin van: onderscheidene vakscholen bijeen, maar van opleiding, van vorming van den mensch; hij wil op het Gymnasium opleiding tot zelfstandige studie, en deze algemeen maken voor alle jonge lieden, die het Gymnasium bezoeken. Hij ontkent in geenen deele, dat de propaedeusis van het Besluit van 1815 eene bepaalde voorbereiding is voor het aanstaande studievak: integendeel:

hij wijst aan, dat er voor aanstaande geneeskundigen en voor Godgeleerden en regtsgeleerden eene andere propaedeusis bestaat, en dat die splitsing in meer dan eene soort van propaedeusis reeds in 1815 is erkend; maar daarom juist verlangt hij deze op de Hoogeschool en niet op het Gymnasium.

Naar mijn oordeel heeft de heer SAAIJMANS VADER volkomen regt; ik verschil van hem dan ook in niets, dan welligt in de keus der vakken, die thans tot die propaedeusis behooren en die veel meer zijn, dan in 1815 kon gevorderd worden. De toestand van ons land en de eigenaardigheid van onze bevolking zijn thans anders, dan in 1815. Ook heeft men sedert dien tijd zoo vele vorderingen gemaakt, dat eene propaedeusis, die toen voldoende was, thans niet meer toereikend kan geacht worden.

Een man als de heer SAAIJMANS VADER zal dit gereedelijk toestemmen; en moest door hem eene lijst worden opgemaakt van hetgeen thans tot de propaedeusis behoort, zoo zou zijne opteekening welligt niet van de mijne verschillen. Hij zegt toch, dat hij onder de propaedeusis op de Hoogeschool verlangt onderrigt, niet in de Latijnsche en Grieksche talen, want deze behooren tot het Gymnasium, maar eene bredere behandeling der oude letteren. Hij zegt: „hier (op de Hoogeschool) behoort het onderwijs een meer aesthetisch karakter te hebben, opdat de leerling meer bekend worde met de schoonheid van de „schriften der Ouden, terwijl als voorbereiding, om mij „te bepalen tot de studie in de regten, hieraan kan worden toegevoegd Grieksche en Romeinsche antiquiteiten, „geschiedenis van den Romeinschen Staat, Vaderlandsche „geschiedenis en logica, een vak van studie, dat, naar „mijne zienswijze, vooral niet mag verzuimd worden voor „den toekomstigen jurist. De grondslag dezer studie is „reeds gelegd aan het Gymnasium in de studie der mathesis, tusschen welke en logica een nauw verband bestaat.”

Ziedaar dan in den heer SAAIJMANS VADER een hartelijk en opregt voorstander van een waar *studium generale*. De Minister van Binnenlandsche Zaken beaamt zonder tegenspraak dit alles; de Commissie van Rapporteurs, en met name de oud-hoogleraar JONCKBLOET doet het evenzoo; en toch komen de laatsten tot eene geheel andere uitkomst, dan de heer SAAIJMANS VADER, wiens gronden door de meerderheid der Kamer in het geheel niet zijn gedeeld.

De heer VAN HOUTEN acht de propaedeusis voor de overige Faculteiten aan de Hoogeschoolen ongepast, maar voor de aanstaande medici niet; hij zegt, nooit gehoord te hebben, dat deze voor de laatsten schadelijk was; maar voor de eersten keurt hij de propaedeusis op de Hoogeschoolen zeer af. Hij verklaart intusschen terecht, dat natuurstudie een onmisbaar bestanddeel is van geneeskundige studie. — Opmerkelijk is het echter, dat de heer VAN HOUTEN onder Hooger Onderwijs niets anders verstaat, dan vakstudie; hij zegt toch duidelijk: „de opleiding van den medicus „in de natuurkunde is, naar mijn inzien, van den beginne „af Hooger Onderwijs en studie in zijn vak.”

Men ziet het duidelijk en telkens: de een spreekt onder dezelfde woorden over geheel iets anders, dan de ander. Men had dus in de Tweede Kamer moeten beginnen met over beginselen te handelen, of wilt Gij, wat hetzelfde is, zich over de woorden moeten verstaan, die gebruikt zouden worden.

De heer SAAIJMANS VADER noemt Hooger Onderwijs: algemeene opleiding; en de heer VAN HOUTEN, die hem onmiddellijk opvolgt, noemt Hooger Onderwijs vakstudie. Kon het alzoo wel mogelijk wezen, dat er een gezonde wet uit de Tweede Kamer te voorschijn kwam?

Intusschen is de heer VAN HOUTEN, gelijk gebleken is, een tegenstander van het verplaatsen der natuurwetenschappen voor geneeskundigen naar het Gymnasium, en alzoo ook tegen het voorstel van den hoogleraar DONDEERS,

hetgeen ten slotte door den Minister is voorgestaan en door de Kamer is aangenomen.

De heer VAN HOUTEN wil evenwel aan het Gymnasium zooveel natuurkennis behouden, als ieder beschaafd mensch moet bezitten. Hij verklaart nader, wat hij onder vakonderwijs verstaat en bedoelt daarmee duidelijk, breeder onderrigt, want hij stelt de algemeene beginselen der natuurwetenschappen, die elk beschaafd mensch kennen moet, tegenover de bredere kennis, die natuurkundigen daarvan behoeven, en hij besluit daaruit, dat dit laatste dan moet heeten vakonderwijs; maar ik geloof niet, dat dit de beteekenis is van het woord en ook niet, dat op deze wijze de zin van Hooger Onderwijs en van vakonderwijs kan zamensmelten.

Voorts acht hij het ongepast, om aanstaande geneeskundigen, die op het Gymnasium dan eenigszins breeder natuurwetenschappen zullen geleerd hebben, op de Hoogeschool op nieuw daarin te examineren, en hij verlangt dientengevolge wijziging van artikelen van de conceptwet op de examens, die echter niet door de Kamer zijn aangenomen, maar waarvan de regeling geheel aan de Regering is overgelaten. — Hij wil wel eene splitsing in den gymnasialen cursus toelaten, zoodanig, dat de aanstaande geneeskundigen vroeger het Gymnasium zullen verlaten, om dadelijk aan de Hoogeschool de natuurwetenschappen te gaan beoefenen; en dit oordeel van den heer VAN HOUTEN was allezins gezond, nu er eenmaal eene splitsing was aangenomen, en er was gewenscht door de Kamer, dat geneeskundigen zich minder op letteren zouden toelleggen, dan anderen, (wat ik echter niet mag toegeven, goed te zijn).

In dien stand van zaken ware de wet zeer veel beter geworden, zoo men de zienswijze van den heer VAN HOUTEN gedeeld had. Men zal waarschijnlijk spoedig verplicht zijn, die zienswijze te volgen, of de nu aangenomen split-

sing moeten opheffen; want het onderwijs in natuurwetenschappen in het laatste jaar aan aanstaande geneeskundigen, op het Gymnasium afzonderlijk te geven, en het bredere onderwijs daarin, dat hen aan de Hoogeschool wacht, leidt tot verspilling van een vol jaar van den geneeskundigen gymnasiast, zooals de zaken nu geregeld zijn.

De heer TEDING VAN BERKHOUT meent teregt, dat met eenvoudige hulpmiddelen een overzicht over natuurwetenschappen en vooral over physica kan worden gegeven; maar dit overzicht strekt dan niet verder, dan hetgeen òf tot algemeene beschaving leidt, òf verdere studie daarin kan vergemakkelijken. Het eerste behoort, naar mijne overtuiging, alleen op het Gymnasium, het laatste niet. Waarom zal men eene studie op het Gymnasium vergemakkelijken, die op de Hoogeschool gemakkelijk en met liefde beoefend wordt? Ik voor mij heb door niet één mensch hooren klagen over het moeilijke van natuurstudie. Waar hogere wiskunde wordt ingeroepen, kan de zaak anders zijn, maar het aantrekkelijke van natuurwetenschappen is zoo algemeen bekend en hare studie den jongeling zoo welgevallig, dat hierin eene voorbereiding voor de Hoogeschool volstrekt onnoodig is. Geef den aanstaanden geneeskundige op het Gymnasium die algemeene natuurkennis, welke voor elken beschaafde heilzaam is, maar bereid hem niet aldaar voor, om later op de Hoogeschool zooveel dieper in deze wetenschappen te kunnen doordringen. Die tijd, aan letterkundige studie ontnomen, is op deze wijze slecht besteed.

Wat de heer TEDING VAN BERKHOUT van de scheikunde zegt, kan onmogelijk worden toegegeven: het is alweer, zie bladz. 193 hierboven, die organische chemie, die van het Gymnasium moet geweerd worden. Wie heeft toch in de Tweede Kamer dien tak van studie als zoo schrikverwekkend beschreven? Niets gemakkelijker en eenvoudiger, dan om ook hiervan, des noods aan jongens van 10 of

12 jaar, een duidelijk overzicht medetedeelen, zoodat zij daaraan als beschaafde menschen genoeg hebben.

Ik vrees, dat het onderrigt in organische chemie, dat hier en daar in de Hoogere Burgerscholen is doorgedrongen, die schrikbeelden in de Tweede Kamer gebragt heeft. Dat analytische chemie noch op het Gymnasium, noch op de Hoogere Burgerschool behoort, is een waarheid; en ik moet het bedroevend noemen, dat men de groote dwaling begaat, om aan de jongelingen op de Hoogere Burgerscholen niet slechts analytische chemie te onderwijzen, maar dat men hen voor reageerkasten plaatst, om experimenteel het aanwezen van onbekende stoffen vaststellen. Dat behoort tot zoodanige dwalingen, waarvoor men geene woorden heeft, om er zijne afkeuring over uittedrukken.

Naar mijne meening zijn laboratoria voor Gymnasia en Hoogere Burgerscholen zoozeer verwerpelijk, dat ik mij niet kan voorstellen, hoe iemand daarover anders denken kan.

De heer DE BRUIJN KOPS verdedigt steeds de staathuishoudkunde, en het is mij een waar genoegen, de scheikunde op Gymnasiën en Hoogere Burgerscholen ten eenemale te verwerpen, uitgezonderd een overzicht daarvan, zooverre dit tot algemeene beschaving kan strekken. Twee volle jaren voor alle natuurwetenschappen zamen aan het Gymnasium, zooals de heer TEDING VAN BERKHOUT dat wenscht, acht ik veel te lang, zooals blijken kan uit de noot, die ik bl. 142 hierboven heb ingevoegd. Intusschen wil de heer TEDING VAN BERKHOUT in de twee laatste jaren op het Gymnasium ook meer uitbreiding aan de wiskunde geven; en, zoo toch eene splitsing wordt toegelaten, zal dit goed zijn, omdat het zeer nuttig is, op het Gymnasium in wiskunde zoover doortedringen, vooreerst als voor algemeene beschaving noodig is, en ten andere gevorderd wordt voor geneeskundigen, om de elementen der natuur-

wetenschappen op de Hoogeschool goed te kunnen verstaan; eindelijk hetgeen voor aanstaande natuurkundigen onmisbaar is.

Over die wiskunde is intusschen, zooals ik reeds gezegd heb, geen woord gesproken in de Kamer, toen er gehandeld werd over Art. 5, en de leervakken besproken zijn; niemand heeft toen gevraagd: tot hoever moet of zal het wiskundig onderwijs gaan? En de Tweede Kamer heeft alzoo ook niet aangewezen, hoeveel wiskunde tot algemeene beschaving gevorderd wordt, hoeveel voor aanstaande natuurkundigen, en hoeveel tot voorbereiding voor die natuurstudie, welke voor geneeskundigen onmisbaar is. Zoo is het alhier gegaan: over redeneerkunde heeft men veel geredeneerd, en die eenvoudig van het Gymnasium verwijderd, en over de mate van wiskundige kennis voor de drie doeleinden, zoo even besproken, is met geen enkel woord gehandeld.

De heer HEIJDENRIJCK spreekt zeer bepaald tegen het overbrengen der propaedeusis naar de Gymnasiën, en zegt volkomen juist „dat de Gymnasiën alsdan universiteiten zouden worden au petit pied.”

De heer JONCKBLOET, lid der Commissie van Rapporteurs wijst er op, dat naar de conceptwet niet duidelijk is, welk onderrigt elk der jongelieden zal ontvangen, nadat de splitsing aan het eind van het vijfde jaar op het Gymnasium is ingetreden. De opmerking is waar, en niemand in de Tweede Kamer kon dan ook met overtuiging de splitsing voorstaan, omdat twee vragen onbeantwoord waren: *wat* wordt er gesplitst en *hoe* wordt er gesplitst?

In de aangenomen wet is deze duisternis gebleven, al heeft ook de Minister hieromtrent eenig licht verspreid. Bovendien, al had de tegenwoordige Minister zijne geheele zienswijze hierover openbaar gemaakt, dan kan toch elk zijner opvolgers eene andere zienswijze omhelzen,

daar de wet niets bepaalds omtrent die splitsing inhoudt. En zoo doende heeft men alweder eene onzekerheid te meer in de wet.

De heer JONCKBLOET, die een 7-jarigen cursus had voorgestaan, wil daarop thans terugkomen en dezen in een 6-jarigen veranderen, indien het waar is, dat het niet goed zou zijn, jongelieden zoo lang op dezelfde school te laten, en ten andere, de onkosten in dat 7^e studiejaar te groot zouden zijn.

Die groote onkosten kunnen alleen slaan op uitgebreider onderwijs in natuurwetenschappen, en zoodoende is dan door den heer JONCKBLOET, lid der Commissie van Rapporteurs, vroeger voorgestaan, om *elke* propaedeusis naar het Gymnasium te brengen, en wordt door hem thans voorgesteld, om de propaedeusis der geneeskundigen slechts gedeeltelijk van de Hoogeschool naar het Gymnasium over te voeren. En terwijl de Minister vroeger in zijn onderhoud met de Commissie van Rapporteurs den 6-jarigen gymnasialen cursus in een 7-jarigen had veranderd, ziet hij zich thans in de Kamer door den heer JONCKBLOET verlaten voor aanstaande geneeskundigen.

Dat deze wet goed doordacht en gewikt en gewogen zou zijn in het leven getreden, zal alzoo wel door niemand worden beweerd. Hetgeen ieder deskundige weet, dat onmogelijk was, namelijk het overbrengen der propaedeusis voor geneeskundigen naar het Gymnasium, wordt door de Commissie van Rapporteurs eerst aan den Minister opgedrongen, en toen het in het concept was opgenomen, laat men den Minister in de Kamer alleen staan, althans men verlaat hem op dit gewichtig punt.

Het voorstel van den Heer DONDEERS, om de plant- en dierkunde op het Gymnasium te onderwijzen, kan op den heer JONCKBLOET tusschentijds invloed hebben uitgeoefend.

Waarlijk, nooit welligt is er bij de zamenstelling van een wet zooveel overeenkomst geweest met het bouwen

van den toren van Babel, als dit het geval was bij de behandeling der nieuwe wet op het Hooger Onderwijs!

In de Tweede Kamer heeft geregeld verwarring bestaan tusschen de propaedeusis der aanstaande geneeskundigen op de Hoogeschool en die der natuurkundigen: de heer IDZERDA vervalt hierin eveneens. De aanstaande natuurkundigen hebben geen propaedeutisch examen op de Hoogeschool afteleggen; de aanstaande geneeskundigen wel; de propaedeusis der eersten bestaat in het overleggen van getuigschriften over Latijnsche en Grieksche letteren en redeneerkunde; dat hebben zij met de aanstaande geneeskundigen gemeen; maar terwijl deze laatsten voor een afzonderlijk zoogenaamd propaedeutisch examen zich de beginselen van wis-, natuur-, schei- en plantkunde moeten eigen maken, hebben de aanstaande natuurkundigen hierin en in de dierkunde en sterrekunde (niet in de scheikunde) een breeder en wel een vak-examen te doorstaan. Men kan alzoo in geen opzigt, zooals de heer IDZERDA doet, de propaedeusis der aanstaande geneeskundigen en der aanstaande natuurkundigen op dezelfde lijn plaatsen.

In de bedoeling van den heer IDZERDA kan men zich niet vergissen, want hij zegt, „dat de beantwoording der „vraag, of de propaedeusis der beide boven genoemden naar „het Gymnasium kan worden verplaatst, afhangt van den tijd en van de middelen, die aan het Gymnasium voorhanden zijn.” Zou alles, wat tot het eerste examen der natuurkundigen behoort, naar het Gymnasium worden overgebracht, zoo zou dit gelijk staan met het overbrengen van het grootste gedeelte der wis- en natuurkundige Faculteit daarheen, en zou er zooveel van natuurwetenschappen op de Gymnasiën onderwezen worden, als aanstaande geneeskundigen behoeven, dan had men op de Gymnasiën zeker soortgelijke middelen noodig, als nu daartoe op de Hoogeschoolen vereischt worden.

De heer IDZERDA zegt, dat wat den tijd betreft, de voorkeur moet gegeven worden aan de beoefening der natuurwetenschappen voor aanstaande geneeskundigen (voor natuurkundigen heb ik aangetoond, dat dit een dwaling is) op het Gymnasium, omdat op de Hoogeschool het eerste jaar verloren gaat met kennismaking met het studentenleven, terwijl men, bij de splitsing van den 7-jarigen gymnasialen cursus, die de Regering voorstelt in de 2 laatste jaren voor geneeskundigen, dien geheelen tijd ter beschikking heeft voor natuurwetenschappen.

Het is opmerkelijk: zou er dan geen tijd meer verloren gaan met het student worden, zoo die natuurwetenschappen slechts van de Academiën waren weggenomen?

Elders, bl. 107, heb ik reeds aangegeven, dat alles in het eerste studiejaar op de Hoogeschool daarop nederkomt, dat men aan de jongelieden dadelijk onderwijs geve, hetwelk hen boeit, en dat men hen zoo mogelijk leere studeren, voor zij aan de Hoogeschool komen. Waar men dit doet, behoeft men geen vrees te hebben voor verlies van het eerste studiejaar. Ik heb van dat vermeende verlies in mijne vroegere betrekking niets gezien, en ik heb dus regt, om dat tijdverlies niet als noodzakelijk te erkennen. Het hangt van de docenten, en niet van wettelijke regeling af; en de Tweede Kamer der Staten-Generaal vergist zich telkens, als zij meent, dat zij door wettelijke regeling goed kan doen aan het Hooger Onderwijs: het best, dat zij doen kan is geen kwaad.

Wat de heer IDZERDA verder van het onderwijs in natuurwetenschappen, dat voor geneeskundigen voldoende zijn zou, zich voorstelt, blijkt daaruit, dat hij plantkunde wil onderwijzen naar platen, of naar een herbarium; hij zegt: „dat er overal planten genoeg groeijen voor het „onderwijs,“ De andere hulpmiddelen noemt hij voldoende, zoo ze eenvoudig zijn; maar zij zijn inderdaad aan onze Hoogescholen niet overdreven, en, de Rijks-musea van

Leiden buiten gesloten, alsmede het aldaar bestaande Observatorium, moet door elk deskundige erkend worden, dat de hulpmiddelen, die voor natuurwetenschappen aan de Hoogeschoolen in Nederland bestaan, voor de beoefening van die wetenschappen in het algemeen te beperkt zijn, en er weinig gevonden wordt, wat meer zou wezen, dan aanstaande geneeskundigen voor hunne oefening behoeven.

Men dwaalt hier in menig opzigt: indien aan eene Hoogeschool een vijftigtal jongelieden, om zich *goed* te onderrigten, dat is, langs den weg van zelfopvoeding kundiger te worden, zelfstandige, scheikundige onderzoekingen zullen doen, dan hebt gij groote lokalen noodig, en de middelen, om den een dit en den ander dat te doen ondernemen. Maar zulk onderwijs zal dan toch, als het goed is, doodeenvoudig moeten zijn.

Blijkbaar is de heer IDZERDA met zulke zaken niet bekend, en wij kunnen dus ook zijne meening laten voor hetgeen zij is. Maar ik moet opkomen tegen een beweren, dat geen plantentuin zou noodig zijn, omdat er overal planten genoeg groeijen; waarom beweert de heer IDZERDA niet, dat er voor geneeskundig onderwijs geene ziekenhuizen noodig zijn, daar er toch overal zieken gevonden worden? Waarom niet, dat kabinetten voor mineralogie onnoodig zijn, omdat er in de steden straatsteenen voorkomen?

Dat juist was mijne vrees voor de behandeling der wet op het Hooger Onderwijs in de Staten-Generaal, dat de regel „schoenmaker houd u bij uw leest” door de Heeren Staten niet zou worden betracht. Waarlijk de zaak van onderwijs is niet zoo eenvoudig, dat elkeen daarop wetten kan maken.

Hoe weinig begrip de heer IDZERDA heeft van hetgeen hij in de Tweede Kamer heeft ter sprake gebracht, kan daaruit blijken, dat hij het onderwijs in de organische

chemie niet in de scheikundige werkplaats, maar in een later studiejaar in de physiologische werkplaats wil gegeven hebben. Er zou van de zaak wat teregt komen, indien men zulk een voorschrift volgde! Heeft dan de doctor in de geneeskunde IDZERDA nooit van organische chemie iets vernomen?

De heer IDZERDA ziet geen reden, waarom aanstaande geneeskundigen, die de natuurwetenschappen op het Gymnasium beoefend hebben, niet even of zelfs beter geschikt zouden zijn, om tot geneeskundige studie over te gaan, als de zoodanigen, die de natuurwetenschappen op de Hoogeschool beoefend hebben. En wie gelooft niet gaarne de verklaring van dezen heer?

Maar de vraag is niet, wat iemand hier inziet, maar wat de waarheid van elk der twee toestanden is. Het is verminking van een uitstekend beginsel, en het is eene soort van moord, aan de geneeskundige studie gepleegd, indien men haar ontnemt den hechten en voor haar onmisbaren grondslag der natuurwetenschappen.

De heer DE JONGE wil de verschillen, die er bestaan, opheffen; hij is een sterk voorstander van de verplaatsing der propaedeusis naar het Gymnasium; hij wil, zooals uit zijn amendement, boven gemeld, gebleken is, een 6-jarigen cursus aan het Gymnasium voor alle studenten, behalve voor de aanstaande genees- en natuurkundigen, aan wie hij 2 jaren tijd wil gunnen op het Gymnasium, zoodanig, dat het eerste jaar de regtsgeleerden, letterkundigen, enz. in dat onderwijs kunnen deelen, maar de genees- en natuurkundigen dat daarna nog een jaar zullen genieten.

Hierin is meer dan ééne fout en meer dan één bezwaar, meerendeels reeds hierboven besproken. Waartoe de natuurwetenschappen voor natuurkundigen 2 jaren aan het Gymnasium onderwezen, daar voor hen de natuurkundige Faculteit bestaat aan de Hoogeschool? Hoe kan men aan-

staande geneeskundigen en aanstaande natuurkundigen gelijken tred doen houden in hunne natuurstudie? De aanstaande natuurkundigen, zoo zij niet bij voorkeur de natuurlijke historie kiezen, behoeven een zeer strenge wiskundige opleiding als grondslag hunner natuurstudie, behoeven ook onderrigt in de wiskundige natuurstudie, om nu van andere zaken niet te spreken, waaraan de heer DE JONGE niet gedacht heeft. — Voorts is het onmogelijk, natuurwetenschappen aan het Gymnasium zoo te onderwijzen, dat alle aanstaande studenten in het 6^e jaar aan het Gymnasium daarvan een goed beknopt overzicht bekomen en het 7^e jaar dan voor aanstaande genees- en natuurkundigen als voortgezet onderwijs van het 6^e studiejaar zou kunnen worden aangezien.

Men heeft in de Kamer gesproken van paedagogische fouten; het voorstel van den heer DE JONGE zou een zeer groote paedagogische dwaling zijn; het grondig wetenschappelijk onderwijs, waarop men in een 2^e studiejaar moet kunnen voortbouwen, behoort geheel anders te wezen dan onderrigt, dat dient tot algemeene beschaving. Dat nu heeft de heer DE JONGE voorbij gezien, en gelukkig alzoo, dat zijn voorstel niet gevolgd is, het zou de studie der aanstaande natuurkundigen radikaal bedorven hebben, en de aanstaande geneeskundigen zouden er een jaar bij verloren hebben, ook omdat onmogelijk aan zoo vele Gymnasiën voldoende middelen voor goed natuurkundig onderwijs kunnen gevonden worden.

De heer DE JONGE wil overigens de vaststelling van het leerplan geheel aan de Regering overlaten, hetgeen met andere woorden beteekent: de *quinta essentia* van het geheele gymnasiale onderrigt, eene zaak, waarvan het schadelijke genoegzaam door mij is aangetoond; opvolgende Regeringen moeten juist aan de *quinta essentia* van het onderwijs niet kunnen raken, en vooral niet in een

tijd, waarin het partijbelang zich zoo dikwerf stelt in de plaats van het algemeen belang.

De heer MOENS verdedigt het student worden op lateren leeftijd, en wel op dien van 18 à 19 jaren in de plaats van dien van 16 à 17. Maar op 16-jarigen leeftijd student te worden is eene zeldzaamheid, de regel is 17 à 18 jaar. Nu is een leeftijd van 18 jaar een der twee termen van den heer MOENS, en daarom juist begrijp ik niet, hoe men hierbij in de Tweede Kamer zoo lang is blijven stilstaan. Ik kan uit mijn langdurige ervaring de verzekering geven, dat de onervarenheid, ten gevolge van den leeftijd, hoogst zelden de oorzaak is van afwijking in de eerste studie jaren, maar dat het meeren-deels is gemis aan vroegere leiding. En, zou men een regel willen stellen, wat ik echter niet doe, dan zou het deze zijn: dat onder degenen, die veel ouder student worden en de Academische loopbaan kiezen, na vooraf in andere rigtingen zich bewogen te hebben, er zijn, die op de Hoogeschool het verst van de norm afwijken.

Nogmaals: geef den jongeling bij zijne komst op de Hoogeschool dadelijk gezonde en stevige kost, en hij zal zich rustig aan den maaltijd zetten, mits Gij hem vooraf de kunst geleerd hebt, om stevige spijsen goed te nuttigen.

Ook acht de heer MOENS het ligchaam van den jongeling van 16 à 17 jaar (lees 17 à 18) nog te weinig ontwikkeld, om bestand te zijn tegen het ongeregelde studentenleven, ook al worden er geene nitspatingen begaan. Ik herhaal nog eenmaal: geef den jongeling bij zijne komst op de Hoogeschool stevige kost en hij zal gehouden worden, goed te studeren; en goed studeren sluit in zekeren zin ongeregeld leven buiten. Geen mensch zal het vroeg student worden verdedigen, maar ik verschil met den heer MOENS een jaar, wat hij 16 à 17 noemt, is in waarheid 17 à 18. Ware het mogelijk, jonge menschen tot hun 20ste jaar onder bepaalde leiding te

houden, zoo zou dit wenschelijk zijn (zie bl. 156). Maar aan eene Hoogeschool moeten reeds dadelijk indruk makende vakken onderwezen worden en wel de zoodanige, welke het eigenlijk Hoogere van Hooger Onderwijs uitmaken. Zij moeten den jongeling den laatsten stoot geven tot mensch worden.

Zulk onderwijs kan op een Gymnasium niet gegeven worden, zooals het voor het doel onmisbaar is; mijne ervaring heeft het mij diep ingeprint, en uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal heb ik dan ook niet één argument vernomen, waardoor ik hierin in één opzigt aan het wankelen zou zijn gebragt.

De heer MOENS wil ook voor medici de oefening in natuurwetenschappen op het Gymnasium, noemt nog wel bepaald physica en chemie, en voert als grond aan, dat de studenten in de geneeskunde hierin niet veel behagen zouden scheppen, maar meer in anatomie en physiologie.

In de 27 jaren, die ik in mijne betrekking te Utrecht heb doorgebragt, heb ik er slechts één aangetroffen, die natuurwetenschappen niet lief had, en toevallig studeerde deze niets hoegenaamd. Velen heb ik er gezien, die er niet goed in voort konden komen, maar waarlijk niet, omdat zij deze wetenschappen niet schoon vonden; geen mensch kan ze niet voor uitnemend houden, tenzij hij op zulke lessen niet behoort: *ignoti nulla cupido*. Liefhebbers in ontleedkunde zijn er, maar ontleedkunde is ook een natuurwetenschap.

Wat de heer MOENS in deze zegt, daarvan heb ik het tegendeel bij ruime ondervinding. Er is geen tak van natuurwetenschap, waarop jonge menschen niet zeer gemakkelijk als verzet zijn te maken, indien men er slechts met opgewektheid onderwijs in geeft; en ik zou een pligt jegens al mijne ond-leerlingen, op dien ééne na, verzuimen, indien ik niet rondborstig te dezer plaatse ver-

klaarde, dat de heer MOENS en anderen, die met hem hetzelfde voorstaan in volkomen dwaling verkeerren. Welk kind vraagt niet voortdurend naar voorwerpen en verschijnselen der natuur? Welke jongen verzamelt geen steenen en schelpen en andere voorwerpen, als hij kan? Hoe belangstellend is hij voor bloemen en hoe gaarne verzamelt hij dieren! Hoe weetgierig is hij, en hoe vonkelen zijne oogen, zoo Gij hem iets mededeelt van zon, of maan, of sterren, of van vuurspuwende bergen, of aardbevingen, of stormen, of.....! Maar waar zou ik eindigen? En de heer MOENS wil ons nu leeren, dat een jongeling van 17 à 19 jaar aan dit alles den rug zou keeren!

Mag ik vragen: door welk middel heeft men aan dien ongelukkigen jongeling zoo snel dien gloed ontnomen, waardoor hij vroeger bewogen werd? Juist het aantrekkelijke van alle natuurstudie schenkt elken onderwijzer dier wetenschappen een niet te beschrijven voorregt, en onze tijd wederlegt den heer MOENS en de zijnen, zonder een woord te spreken, geheel. Die tijd toch is gekenmerkt door een overdreven liefde voor natuurwetenschappen. En zijn het 60 à 80-jarigen, die daarmede thans zoo ingenomen zijn? Het zijn juist de jongelieden van dien leeftijd, welken de heer MOENS noemt, die voor oefeningen in de natuurwetenschappen alle andere bemoeijingen laten staan. De geheele beschaafde wereld in deze dagen verkondigt dus luide de groote dwaling, waarin de heer MOENS vervallen is. De heer MOENS beroept zich op verschil in oordeel in deze aangelegenheid: er is nooit eene enkele zaak voorgestaan, die niet hare bestrijders had; en zoo er een regel zou mogen gesteld worden, zou het deze zijn, dat de zaken des te beter zijn, naarmate er meer tegen wordt ingebracht. In onzen tijd weegt men liever niet, maar telt men gaarne: men wil alles afdoen bij meerderheid. Mijn oude vriend SERRURIER heeft reeds

voor vele jaren in zijn *Buitenman* terecht opgemerkt, dat de meerderheid uit den aard der zaak altijd minder kundig is geweest en blijven zal, en dat men, om zoo dicht mogelijk bij de waarheid te komen, alzoo de meening der minderheid moet volgen.

Eindelijk dwaalt men nog eenmaal, wanneer men het dieper doordringen in de natuurkundige methode tot de physiologie verschuift, want die physiologie is voor een groot deel toegepaste natuurwetenschap; en niemand kan toch in ernst meenen, dat het opgeleid worden in de natuurkundige methode niet het best in de zuivere natuurwetenschappen zelve, maar in hare toepassing zou te vinden zijn. De physica is de beste leerschool der natuurkundige methode, en die het anders zegt, heeft de physica nooit goed bestudeerd. De scheikunde is slechts daartoe uitnemend geschikt, wanneer zij staat op den zuiveren bodem der physica. De beschrijvende deelen der natuurwetenschappen kunnen wij laten rusten; en de physiologie van planten, van dieren en van den mensch zou volstrekt niet in staat zijn, tot de physische methode in te leiden, zoo zij niet grootendeels op de physica en chemie gevestigd waren. De door den heer MOENS ook hierin uitgesproken woorden zijn wederom ten eenen male onjuist, zooals blijken kan uit de geschiedenis der physiologie.

Als student had ik de physiologie van BLUMENBACH te bestuderen, ons handboek, waarin van *eenige levenskrachten* gesproken wordt. Ik heb zelf later naar mijn vermogen het begrip *levenskracht* als onjuist trachten te doen kennen. In het eerste gedeelte dezer eeuw had men in de physiologie nauwelijks eenig begrip van natuurkundige methode, en de geheele geneeskunde ging onder deze dwaling gebukt. En nu wil men ons in de Tweede Kamer der Staten Generaal leeren, dat de physiologie, die in de physica en in de chemie geleerd heeft, wat

natuurkundige methode is, alsnu onze eenige leermeesters zou moeten zijn. Ik zou hier met afdoende gronden kunnen aantonen, dat de physica en de chemie zelfs met zeer veel moeite de physiologie op een goed spoor gebragt hebben, en met niet minder moeite haar daarop moeten houden; zoo de physica en de chemie de physiologie weder gaan verlaten, zinkt zij weder en met haar de geheele geneeskunde in de diepte der ellende, waaruit men haar heeft moeten optrekken.

De heer MOENS en degenen, die hij aanhaalt, zijn niet op de hoogte der waarheid in deze; en wat den heer DONDERS betreft: deze weet het wel, maar wat men van hem in de Tweede Kamer heeft aangehaald, is slechts eene voorbijgaande uiting van hem en zelfs niet eens eene meening: zijn geheele leven getuigt tegen deze uiting, tenzij men met hem in de dwaling vervalle, dat alles, alle kennis en alle wetenschap, waarover hij beschikt, tot zijn domein behoort, waarop geen ander de vrijheid heeft een voet te zetten.

Intusschen is de zuivere waarheid toch deze, dat de heer DONDERS uit alle natuurwetenschappen verzamelt, om materiaal en kennis te hebben voor de physiologie, en dat het goed is, dat zij, die na hem komen, uit dezelfde bron blijven putten, die hem gebragt heeft waar hij thans staat. De heer DONDERS — ik heb het bij veeljarige ondervinding — is een dergenen, die de natuurwetenschappen op den hoogsten prijs stellen, maar die tevens liever niet hebben, dat ze genoemd worden.

Wie of wat de heer MOENS eigenlijk op het oog heeft gehad, toen hij over het onderwijs in natuurwetenschappen in de Kamer heeft gesproken, is niet duidelijk, maar het wekt wel verbazing, dat iemand, die van deze taken van studie niet de geringste kennis schijnt te hebben, zoo uit de hoogte daarover heeft durven spreken. En wat de slotsom van den heer MOENS betreft, dat

algemeene noties van natuurwetenschappen voor aanstaande geneeskundigen, eer zij op de Hoogeschool komen, niet wenschelijk zouden zijn, dat òf voor hen alle natuurwetenschappen op het Gymnasium behooren onderwezen te worden, òf niets, druischt alweder in tegen datgene, wat elkeen verstaat. Algemeene begrippen van natuurwetenschappen, zooals zij voor beschaafden gevorderd worden, zullen aan alle gymnasiasten eene goede verpozing geven van hunne overige studiën, alzoo ook voor de aanstaande geneeskundigen nuttig zijn; maar dezen zullen hierdoor tevens de vreemdheid leeren afleggen, aanvankelijk aan de beschouwing der natuur verbonden; en daardoor juist zal hun academietijd zonder eenigen twijfel iets worden ingekort; want juist die geheele vreemdheid heeft hen, zooals het bij velen was naar het Besluit van 1815, in het begin der studie iets opgehouden, tenzij men die vreemdheid dadelijk deed verdwijnen door middelen, die ik boven heb genoemd.

De heer MOENS heeft zijn verlangen in de Kamer niet zien zegevieren; de Kamer heeft slechts één jaar splitsing aan het einde van het Gymnasium toegelaten, en ik heb hier boven uiteengezet, dat dit besluit der Kamer nog is een zeer bedenkelijke fout, waarop men zeer spoedig zal moeten terugkomen; meer dan algemeene begrippen van natuurwetenschappen, en dan voor alle aanstaande studenten dezelfde, behooren, naar mijne overtuiging, aan een Gymnasium niet tehuis, en eene splitsing van het Gymnasium, ten behoeve van aanstaande genees- en natuurkundigen, acht ik verderfelijk. Wat men in Duitschland of elders heeft, is mij volkomen onverschillig, daar ik bij eigene langdurige ervaring genoegzaam geleerd heb, wat in deze het beste is.

Hiertoe heb ik mij slechts aftevragen: wie van de velen uwer discipelen zijn het best geslaagd? Met welke voorbereiding, op welken leeftijd en onder welke invloe-

den zijn zij op de Hoogeschool gekomen? In dit geheele opstel heb ik geen ander rigtsnoer voor oogen gehouden, en een iegelijk kan ook ligt nagaan, dat ik niet de geringste reden heb, om mij door iets anders te laten bewegen.

De Minister acht den 6- of 7-jarigen cursus niet de hoofdzaak; want men kan daarnaar een leerplan vormen. De leeftijd, waarop de jongelieden op het Gymnasium komen, is naar den Minister niet steeds die van 12 jaar; zij kunnen er ook vroeger komen; en deze opmerking is volkomen juist. Hij wijst op het buitenland, en onder anderen op België, waar men aan het Gymnasium een klasse van bredere studie heeft toegevoegd (bl. 223), eene klasse, waarop, hoezeer in beknopteren zin, de naam van *studium generale* kan worden toegepast. Daar is de duur van den gymnasialen cursus 7 jaren. Maar de Minister wil dit voorbeeld niet daarom aanhalen, dat in België in het algemeen zoo uitnemend zou worden gestudeerd.

De Minister zet uiteen, dat de theologanten en juristen en litteratoren minstens 6 jaren op het Gymnasium moeten blijven, en hij neemt aan, dat dit voor de medici te lang is, en dat het alzoo goed is, hun in het laatst van den cursus eenige vergoeding te geven in andere voor hen nuttige wetenschappen; en hij komt alzoo tot eene bredere beoefening der natuurwetenschappen voor de geneeskundigen op het Gymnasium. Hij wijst op het overleg, tusschen de Regering en de Commissie van Rapporteurs gehouden, waardoor het oorspronkelijke plan der Regering van 6 jaren in 7 jaren is veranderd, en wat door den Minister in het concept is opgenomen, maar nu door velen in de Kamer besproken wordt. Voorts wijst hij op het verlangen van eenige geneeskundigen in ons land, die den Academischen studietijd voor geneeskundigen willen ingekort hebben, en die in hunne rekening zoo ver zijn gegaan, dat zij den student in de

geneeskunde zoo ongeveer tegen zijn 30ste levensjaar van de Hoogeschool doen vertrekken! Hij besluit met het *ars longa* van HIPPOCRATES en komt alzoo tot de uitkomst, dat aanstaande medici iets minder letteren mogen leeren, en dat voor hen, van de natuurwetenschappen althans, een deel naar het Gymnasium moet worden verplaatst: bij een 7-jarigen gymnasialen cursus zouden die natuurwetenschappen grootendeels daarheen overgebracht worden.

Toegegeven, dat de geneeskundigen met eenige mindere letterkundige oefeningen kunnen volstaan (hetgeen ook van de natuurkundigen geldt), omdat theologanten, juristen, litteratoren telkens met de talen zelve te doen hebben, zoo kan ik toch geene enkele reden vinden, om aan de overige gronden van den Minister voldoende waarde te hechten.

Ik heb bl. 239 verklaard, dat studenten in de natuurwetenschappen en in de geneeskunde hun eerste studiejaar niet verwaarloozen, maar in het algemeen genomen, onmiddellijk zich goed op de wetenschappen gaan toelagen, en dat het voor dezen zeer zeker onjuist is, zoo men zegt, dat zij eerst op lateren leeftijd naar de Hoogeschool kunnen gaan.

Aan die Hoogeschool nu heeft men de middelen voor goed natuurkundig onderwijs, en er bestaat alzoo niet de allergeeringste grond, om aanstaande genees- en natuurkundigen, wanneer zij op het Gymnasium genoegzaam letteren, geschiedenis en wiskunde hebben beoefend en, als de overigen, eenige algemeene begrippen der natuur hebben bekomen, niet naar de Hoogeschool te zenden. Moeten de aanstaande theologanten, juristen en litteratoren langer op het Gymnasium verblijven: men houde dezen daar, maar men bederve daarom niet de studie der aanstaande genees- en natuurkundigen. Ik moet openhartig verklaren, dat de redenen, die zijn bijgebracht,

om de aanstaande genees- en natuurkundigen langer op het Gymnasium te doen verblijven, geheel en al indruischen tegen datgene, wat mij eene lange ervaring heeft geleerd. Derhalve moet ik het ook beklagen, dat thans, gelukkig niet 2 jaren, maar althans zeker één jaar, door de aanstaande genees- en natuurkundigen minder goed besteed zal worden, omdat zij in het 6de jaar op het Gymnasium aan niet ruim onderwezen natuurwetenschappen zullen moeten deel nemen.

De Minister heeft dan ook de zaak zwak verdedigd. En wat den bijna 30-jarigen leeftijd aangaat, waarop aanstaande geneeskundigen eerst de Hoogeschool zouden verlaten, de Minister is hierin gevolgd de heeren specialisten van dezen tijd, die het Hooger Onderwijs met zekere hevigheid afbreken en daarvoor speciale kundigheden in de plaats stellen. Het is eene onwaarheid, dat de grondslag der geneeskunde zou wezen *bijzondere* kennis: die grondslag is uitsluitend grondige natuurkennis, en waar die gelegd is, daar bekroont speciale kennis het gebouw. Maar speciale kennis alleen of bij voorkeur voert terug tot het oude empirisme, waartegen men vóór 50 jaren te vuur en te zwaard strijd voerde, en dat nu de heeren specialisten als een ander paard van Troje weder willen binnenhalen. Ik heb een uitgebreide geneeskundige praktijk gehad en steeds natuurwetenschappen beoefend, en al zou ook een iegelijk roepen: „het zijn de specialiteiten, „waarvan Gij heil te wachten hebt,” zoo zou ik dat blijven ontkennen op grond van alles, wat ik in de geneeskunde gezien en ondervonden heb. Mijn oordeel is dan ook lijnrecht gekant tegen datgene, wat de Minister ten deze in de Kamer heeft voorgestaan.

Indien goed onderlegde jonge menschen zich 5 jaren toeleggen op natuur- en geneeskundige studie zamen, is dit voldoende tot goede voorbereiding tot den stand van geneeskundige, en ik heb het hier boven reeds ge-

zegd: hoe meer ervaring verzameld worden kan, eer men zich als geneesmeester bij het publiek doet noemen, des te beter. Maar aan die gewenschte ervaring is geen einde; en de Minister veroorlove mij dan ook optemerkken, dat de Vader der geneeskunde zijn *ars longa, vita brevis* niet op de *studie* der geneeskunde, maar op de *ervaring* toepasselijk heeft gemaakt.

Mij is het vreemd, dat in de debatten in de Tweede Kamer geen enkel woord is gehoord over den studietijd van geneeskundigen, die gedurende eene groote reeks van jaren naar vastgestelde regelen door de Regering zelve zijn opgeleid. Ik bedoel de militaire geneeskundigen, voor wie thans 5 jaren voldoende geacht wordt (Besluit 11 April 1869 N°. 17) en die nog niet lang geleden een studietijd hadden van 4 jaren. Nemen wij aan, dat door de uitbreiding der wetenschappen waarlijk thans 5 jaren goed kunnen besteed worden, zoo bedenke men hierbij, dat de geheele studie der geneeskunde en der daarvoor onmisbare natuurwetenschappen hoogst eenvoudig is; dat zij niet de minste inspanning vordert; dat zij zich veelal bepaalt tot de kennismaking van voorwerpen of van verschijnselen; dat bijna alles aanschouwelijk kan worden gemaakt: dan kan een iegelijk ligtelijk beseffen, dat het onderwijs hierin zeker niets anders behoeft te wezen, dan een op den weg helpen. Een ijverig student heeft de gronden der natuurwetenschappen voor geneeskundigen voldoende in een enkel jaar aangeleerd, en zoo hij daarna 3 jaren besteedt aan vlijtige geneeskundige *studie*, die goed is verdeeld, gaat hij zich op de lessen vervelen, al worden die lessen ook nog zoo goed gegeven. Hij moet onder leiding zieken zien, dat is het wat hem verder tot geneeskundige kan bekwamen; maar hij, die nog meer orale lessen noodig heeft, wil de moeite niet nemen, de boeken te raadplegen, die over alle geneeskundige onderwerpen tegenwoordig in overvloed te bekomen zijn.

Mij doet het alzo grootelijks leed, dat de Minister zoozeer het oor heeft geleend aan de lieden van het bijzondere. Voor mijn deel wensch ik dan ook de splitting van het Gymnasium zoo spoedig mogelijk opgeheven te zien; en men zal er toe moeten komen, omdat de aanstaande medici en natuurkundigen aan een ander Gymnasium of voor de speciale Commissie hun eindexamen zullen gaan afleggen, wanneer zij aan het einde van hun 5de gymnasiale jaar zullen gekomen zijn. En zoo ze mijn advies volgen, doen ze dat allen, niet één uitgezonderd, omdat zij natuurlijkerwijze het 6de studiejaar oneindig beter aan de Hoogeschool zullen doorbrengen, dan aan het Gymnasium. Men kan wel wetten maken, maar zijn die wetten tegen de natuur der dingen in, dan maakt men gebruik van hare ontwijking, indien die door de wetten zelve wordt aangegeven, zooals hier.

Twee examens in de beginselen der zuivere natuurwetenschappen: een aan het einde van den gymnasiale cursus, en een als eerste examen op de Universiteit, zijn ook onhoudbaar; de ervaring zal het leeren: de Hoogleraren aan de Hoogescholen zullen, en zeer terecht, niet in rekening brengen wat in het laatste jaar door genees- en natuurkundigen met gebrekkige hulpmiddelen op het Gymnasium zal zijn geleerd.

De Minister vergist zich hier, daar hij in de natuurwetenschappen een eerste, tweede en derde klasse schijnt te veronderstellen. Er zijn wel moeilijker en wel gemakkelijker deelen dier wetenschappen, maar zoo zij op eenmaal grondig, duidelijk en goed worden voorgedragen, kunnen zij als één geheel worden verstaan door gewone, maar genoegzaam intelligente hoorders. Een gedeelte van de leer van het licht is moeilijk, en zoo ook een gedeelte der leer van het geluid; maar overigens weet ik in de physica, chemie, botanie, zoölogie, mineralogie en geologie niets hoegenaamd, wat voor een goed geor-

dend jeugdig hoofd eenigerlei bezwaar zou opleveren. Hoe ter wereld kunnen aanschouwelijke dingen moeilijk genoemd worden voor lieden, die goede zintuigen hebben en die een leider bezitten, voldoende op de hoogte, om het zichtbare en het hoorbare te leeren zien en hooren?

De heer GODEFROI treedt alsnu op, om de noodzakelijkheid aantetoonen, dat de natuurwetenschappen voor aanstaande geneeskundigen niet op het Gymnasium, maar op de Hoogeschool moeten beoefend worden; hij spreekt kort, maar wat hij zegt, is volkomen afdoende.

De heer VAN HOUTEN wil kennis bekomen, hoe de Academische examens zullen ingerigt worden voor geneeskundigen, indien de natuurwetenschappen op het Gymnasium zullen onderwezen worden. Dit laatste staat hij niet voor; hij acht natuurstudie voor geneeskundigen onmisbaar, en verklaart, steeds gezien te hebben, dat de studenten in de geneeskunde physica en chemie met liefde beoefenden. Voorts hecht hij veel aan het praktisch onderrigt, hetgeen bij geneeskundigen vooral tot het einde der studie behoort; en hij wenscht soortgelijke oefeningen voor studenten in de regten.

De heer LENTING heeft de inkorting van den cursus van 7 tot 6 jaren voorgesteld; hij wil niet, dat de jongelieden te vroeg aan de Hoogeschool verschijnen, maar meent, tegen het gevoelen van den Minister in, dat in ons land de jongelingen eerst op 13-jarigen leeftijd het Gymnasium gaan bezoeken. Deze zaak is zoo dikwerf besproken, dat ik er niets nieuws meer weet bijtevoegen; maar het doet, dunkt mij, ook weinig ter zake, een bepaald jaar hier aantewijzen, omdat zulk een bepaald jaar toch niet in de wet wordt opgenomen, en men moeilijk van een algemeene gewoonte in ons land spreken kan. Hij blijft het onmogelijk achten voor medici en natuurphilosophen, de natuurwetenschappen goed op het Gymnasium te onderwijzen, en blijft meenen, dat er aan het

Gymnasium niet meer van natuurwetenschappen moet worden onderwezen, dan dat daarop aan de Hoogeschool het Hooger Onderwijs gebouwd kan worden.

Maar zulk een Hooger is er in de natuurwetenschappen niet voor hetgeen aanstaande geneeskundigen behoeven; wat dezen noodig hebben, is wel grondig, maar elementair. Ik vermoed, dat de heer LENTING zal bedield hebben, dat hij van natuurwetenschappen op het Gymnasium niet meer verlangt, dan daaromtrent eenige algemeene begrippen te verspreiden; en dat deze voor alle gymnasiasten naar mijn oordeel een en dezelfde moeten zijn, heb ik genoegzaam aangetoond. Dat de heer LENTING deze meening deelt, blijkt uit zijne instemming met hetgeen de heer GODEFROI gezegd heeft. Maar geheel en al gaat hij toch hierin niet mede, want hij spreekt nog eenmaal van „voortbouwen op grondslagen.” De heer LENTING vergunne mij nu optemerken, dat, welk onderwijs ook, Lager, Middelbaar of Hooger, of vakonderwijs, het altoos behoort te wezen het leggen van grondslagen; en dat het meest wenschelijke in deze is, dat hij, die iets van het gebouw zal optrekken, ook de grondslagen van dat gebouw zooveel mogelijk zelf legge; met andere woorden: hij, die physica zal onderwijzen, zal dit met meer vrucht doen, wanneer hij zelf de eerste beginselen onderwijst: dan wanneer een ander het doet. *Nu* spreek ik van *wetenschap*: die de geheele wetenschap voordraagt, moet ook de eerste beginselen dier wetenschap voordragen.

Van natuurkennis echter wensch ik op het Gymnasium wel eenige algemeene begrippen, maar volstrekt geen grondslagen, of grondbeginselen. Tegen het woord *beginselen* heb ik geen bezwaar, wel tegen het woord *grondbeginselen*, en liefst noem ik, hetgeen ik daar noodig acht: *blikken*, *wenken*, *beschouwingen*, alzoo geen spoor van geordende kennis. Het is mijn groote grief tegen hetgeen aan natuurwetenschappen op de Hoogere Burgerschool

geleerd wordt, waarvan de Minister het woord *inpompen* gebruikt heeft. De heer LENTING verzet zich tegen dat woord, maar ik geloof, niet terecht. De Minister wijzigt intusschen de beteekenis van dat woord.

Over de *Progymnasiën* is in de Kamer weinig gehandeld: de heer LENTING acht het onverschillig, of de cursus daarop 3 of 4 jaren duren zal. Intusschen, hoe korter men dien cursus maakt, hoe minder men het bestaan dier inrigtingen zal verzekeren.

De Minister, den heer VAN HOUTEN beantwoordende, verklaart zich nu duidelijk, dat indien de aanstaande geneeskundigen de twee laatste jaren op het Gymnasium natuurstudie beoefenen, zij bij het eind-examen daarin moeten geëxamineerd worden, en dat een nader examen op de Hoogeschool daarin dan niet te pas komt; maar hij acht toch voor dezen voortgezette studie op de Hoogeschool in die vakken noodzakelijk.

In waarheid begrijp ik niet, hoe de Minister aan deze meening is gekomen. Zal een jong mensch, die nog een dozijn vakken ter beoefening voor zich heeft en het Gymnasium verlaat met een bewijs van bekwaamheid in physica, chemie, botanie en zoölogie, op de Hoogeschool de studie daarvan dadelijk voortzetten? Ik kan dit nauwelijks van vijf van de honderd denken.

Van de amendementen, boven genoemd, wordt dat van den heer DE JONGE op twee stemmen na, algemeen verworpen, dat van den heer LENTING wordt mede verworpen; dat van den heer JONCKBLOET, waarbij de 7 op 6 jaren gebragt worden, waardoor het 6de jaar wordt gesplitst en waarnaar de Progymnasiën een 4-jarigen cursus zullen houden, wordt door de Kamer aangenomen met eene meerderheid ongeveer van 2:1. Het amendement van den heer VAN DEN BERCH VAN HEEMSTEDÉ is alzoo vervallen. Art. 7 wordt aangenomen, zooals het in de wet is opgenomen, dat is: een 6-jarigen cursus, in over-

eenstemming met een leerplan, dat de Regering later geven zal, waarin de omvang van het onderwijs in Art. 5 en zijne verdeeling over den cursus zullen bevat zijn. Aan het einde van het vijfde jaar zal er eene splitsing intreden in letterkundige en wis- en natuurkundige studie. Eindelijk zullen Progymnasiën met 4-jarigen cursus worden toegelaten voor gemeenten van minder dan twintig duizend zielen.

Hiermede is eigenlijk afgelopen, wat in de Tweede Kamer over Hooger Onderwijs is gezegd, want wat later over *vakstudie* daar is behandeld, staat buiten het Hooger Onderwijs. Ik heb echter gemeend, nog korte aantekeningen over sommige gedeelten der nieuwe wet bij het vorige te mogen voegen, mij onthoudende van zaken, waarvan ik geene kennis heb. Ook acht ik het in het vervolg niet altoos noodig, de sprekers uit de Kamer aan te voeren; ik mogt dit doen bij Art. 5 en bij Art. 7, waarin grondslagen der wet behandeld zijn, die ik kon bijvallen, of welke ik meende te mogen bestrijden. Maar daar het Bijblad voor een iegelijk openstaat en ik niet te uitvoerig wilde worden, heb ik dit meestal in het vervolg nagelaten.

f. Eindexamen aan het Gymnasium.

Art. 11 der wet regelt dit examen. Vooreerst komt hier voor, dat het mondelinge gedeelte in het openbaar zal gehouden worden. Dit is overeenkomstig met den geest des tijds, maar ik acht het voor zulke jonge menschen volkomen verderfelijk. Dat examens van studenten openbaar zijn, is goed; deze moeten wat kunnen leveren, dat hoorbaar is; maar een gymnasiast begint eerst jongeling te worden, en wat hij leveren kan, is uit den aard van zijn leeftijd beperkt. De openbaarheid van zulk een examen voedt hoogstens verwaandheid bij den geëxamineerde, en maakt het examen stijf en gedwongen, terwijl het tegenover zulke jonge menschen in zekere vrijheid

behoort afgenomen te worden. En welk publiek zal hierbij tegenwoordig zijn? Natuurlijk bijna bij uitsluiting de kameraden der geëxamineerden, die, ook zonder examen, hen genoegzaam zullen kennen. En de presentie der ouders bij zulk een examen leidt tot niets, daar vele ouders niet in staat zijn, het examen te volgen.

De grond van die openbaarheid is alweder, dat een examen een maatstaf geeft voor bekwaamheid, en er zal hieronder aangetoond worden, dat dit onjuist is.

Het eind-examen der Gymnasiën heeft tot hoofddoel, een prikkel te wezen voor den jongen mensch gedurende zijn geheele voorgaande studie. Die openbaarheid is alzoo, naar mijn oordeel, hier een toegeven aan de ziekelijke eischen van den tegenwoordigen tijd.

Een ander bezwaar tegen dit artikel is van nog grooter gewigt: het examen zal afgenomen worden door de leeraren van het Gymnasium, ten overstaan van een of meer gecommitteerden, door den Minister van Binnenlandsche Zaken te benoemen. Helaas! dus weder hetzelfde beginsel van wantrouwen, dat de grond was voor het invoeren van een staats-examen voor geneeskundigen, die naar een Academischen graad dingen. Welke houding heeft het tegenover de scholieren, dat hier een of meer vreemdelingen zullen moeten tegenwoordig zijn? In welk aanzien worden alzoo de docenten gebragt, en wie, die een weinig achting voor zijn eigen nauwgezetheid heeft en die overtuigd is, dat hij in zijn zaken genoegzaam ervaren is, zal zich deze superintendentie laten welgevallen, indien hij een ander goed heenkomen verkrijgen kan?

En het ergste is nog niet genoemd: er staat in het artikel, dat, bij verschil van gevoelen tusschen de leeraren en de gecommitteerden omtrent het afgeven van een getuigschrift aan den geëxamineerde, de vreemdelingen zullen beslissen, zoodat indien zulk een geval voorkomt en vooral, zoo dit wordt herhaald, de leeraren hierbij

een slag in het aangezicht krijgen en wordt dit openbaar, zoo wordt hun invloed op de scholieren voortaan geheel geknakt.

Ook deze maatregel is uit den tijdgeest voortgevloeid; maar ik acht hem in de hoogste mate verderfelijk. Zijn de waarborgen bij het aanstellen der leeraren niet voldoende, dan behooren die te worden versterkt; en laat men aan een leeraar de gewigtige taak van het onderwijs over, vertrouwt men hem daarin, dan kan men hem veilig vertrouwen in de nevenzaak, om een jong mensch al of niet te verplichten, het onderwijs nog langer aan te hooren. Maar zet Gij de leeraren ter zijde, en geeft Gij deze magt aan lieden, die zeer waarschijnlijk buiten staat zijn, den pligt van onderwijzer goed te vervullen, dan wordt er onregt op onregt gestapeld en ligtelijk gezondigd in een der volgende rigtingen: het advies der leeraren wordt onregtmatig ter zijde gesteld, en de zedelijke invloed dezer mannen op ongeoorloofde wijze gekrenkt, of de jonge mensch wordt onregtvaardig behandeld, of de Hoogeschool bekomt een onbekwaam en ongeschikt student.

Het is mij van den persoon des Ministers van Binnenlandsche Zaken een raadsel, dat een zoo uitstekend man zulk eene bepaling in het concept heeft kunnen opnemen.

Eene derde opmerking is, dat het programma van dit examen bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur wordt vastgesteld, zoodat een deel der waarde van het onderwijs aan de Gymnasiën door de Regering bepaald wordt, en de lijst der vakken, waarin onderwijs gegeven wordt, dus ook wel buiten de wet had kunnen blijven. Dit punt geldt ook de Academische examens, zooals het geldt den inhoud en den omvang van het onderwijs, op het Gymnasium te geven. Ik heb er vroeger over gehandeld, en herinner nog hier, dat elke Regering alzoo naar eigen goedvinden

de kracht en de beteekenis der Gymnasiën wijzigen kan. Waartoe dan nog een wet dient, verklaar ik niet te begrijpen.

g. Toelating van anderen tot de Hoogeschool.

Art. 12 der wet houdt iets anders in, dan het concept. Naar het laatste, door de Regering voorgesteld, zouden een of meer Commissiën jaarlijks benoemd worden, om een examen aftenemen van hen, die op een Gymnasium het eind-examen niet hebben afgelegd; en in de nieuwe wet is opgenomen, dat de zoodanigen naar keuze zullen kunnen verschijnen voor eene enkele daartoe jaarlijks te benoemen Commissie, of wel zich zullen kunnen aanmelden bij het Bestuur van een Gymnasium, om daar deelt nemen aan het eind-examen, dat door de leerlingen van die school zal worden afgelegd.

In deze bepaling, door de Tweede Kamer aldus vastgesteld, is weder veel bezwaar gelegen.

Vooreerst: waarom zooveel keuze gelaten aan jongelingen of hunne ouders? En waarom eene wet, wanneer men de keuze zoo ruim laat? Gesteld, dat er 10 gymnasiën zullen zijn, dan heeft een jong mensch, die de Academie wil bezoeken met een getuigschrift, de gelegenheid, om uit die tien examinerende Commissiën te kiezen. Wat te vreezen is, is dit, dat al zeer spoedig het een of ander Gymnasium zal bekend worden als niet zeer streng in het examineren, en daarheen zal dan de loop wezen der examinandi.

En hoe ware nu de zaak eenvoudig te regelen geweest? Dat de onderwijzers het eind-examen afnemen, is best, mits de gecommitteerden te huis blijven; en dit laatste is te wenschelijker, omdat ze wel zullen moeten genomen worden uit de plaats zelve, waar het Gymnasium bestaat. Welnu, had men om beurten aan elk Gymnasium het regt toegekend, om bij het eind-examen ook op te nemen dezulken, die student verlangen te worden

buiten het gymnasiaal onderrigt, dan ware aan alles voldaan geweest, en men had een zuiver beginsel gehad. Van de onpartijdigheid der examinatoren tegenover de examinandi kan men een waarborg bekomen, indien het namelijk onbekend is tot kort voor den tijd van het examen, welk Gymnasium alsnu aan de beurt is, om het examen van niet-gymnasiasten dat jaar aftenemen.

Op ééne zaak is in het wets-artikel niet gelet, en misschien is deze zelfs met opzet wel voorbijgegaan: een jongeling, die vier jaren op het Gymnasium geweest is, terwijl hij er 6 jaar verblijven moet, meldt zich aan, om het eind-examen afteleggen. Hij kan dit naar de wet alsnu doen bij de Regerings-Commissie, en dat geval zal natuurlijk meermalen voorkomen; maar hij kan dit ook doen bij een Gymnasium, waar hij niet onderwezen is, en hij kan aldaar worden aangenomen. Op de school, waar hij onderwijs ontvangt, behoorde hij nog twee jaren te blijven; maar hij verzwijgt, dat hij vier jaren op een Gymnasium heeft verkeerd, en de mogelijkheid is natuurlijk daar, dat hij door het examen kome; zoodra zulk een geval eenmaal heeft plaats gehad, vindt dat navolging bij andere jonge menschen, en de geheele wet op de Gymnasiën wordt in de hoofdzaak voor dezulken illusoir.

Er worden bepalingen gemist in Art. 12, om bij genoegzame vrijheid, aan de leerlingen gegeven, misbruiken te voorkomen, en de oorzaak van dit gemis ligt weder in hetzelfde, naar mijne overtuiging schadelijke beginsel, om ook in dit eind-examen alweder alle kracht te leggen. De ondervinding zal het leeren, dat de 6-jarige cursus op het Gymnasium slechts door weinigen zal worden gevolgd, en dat de Hoogeschoolen voor een aanzienlijk deel bevolkt zullen blijven door jongelieden, die wel een examen kunnen afleggen naar de wet op de Gymnasiën, maar geene klassieke, geene bredere opleiding zijn deelachtig geworden.

Wat eindelijk die Staats-Commissie aangaat: dat deze bij tien gymnasiale Commissiën, die jaarlijks examineren zullen, overbodig is, ligt voor de hand. Zij is in het leven getreden, omdat men de onderwijzers van al de Gymnasiën verdenkt van partijdigheid, en dat zij jonge menschen zouden afwijzen, die op hun Gymnasium niet hadden gestudeerd.

Maar wie brengt zulke dingen toch in onze Maatschappij, en wie heeft toch de leden van die Staats-Commissie voor onfeilbaar verklaard? Mij doet het persoonlijk veel leed, dat een man als de tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken aan zulk een dwaling de hand houdt. Had men de hier bedoelde examens uitsluitend overgelaten aan de Docenten der Gymnasiën, zoo had men meer of min gelijkvormigheid te wachten in het gehalte der studenten. Maar die Staats-Commissie bederft weder veel, en zal ten slotte vele maatregelen ter verbetering van de Gymnasiën, thans ingevoerd, verijdelen. En wil men dit voorkomen door aan deze Staats-Commissie op te dragen, streng te examineren, dan zet men alweder onregtmatig kennis voorop en goede opleiding op den achtergrond. Waar eene goede naar de wet ingerigte school is, moeten examinerende Staats-Commissiën buiten gesloten worden.

h. Vrijstelling van elders geëxamineerden.

Art. 13. Er is in dit Artikel bepaald, dat jongelieden, die op de Hoogere Burgerschool onderwezen zijn en bewijzen van bekwaamheid kunnen overleggen, of wel, die na het afleggen van andere examens die bewijzen hebben verkregen over vakken, welke tot het eindexamen van het Gymnasium gevorderd worden, deze bij dat examen kunnen overleggen en dan vrij zijn van een onderzoek in die vakken.

Deze bepaling is alweder uit den tijdgeest genomen en in hooge mate te betreuren. Zij houdt toch in, dat hetgeen van den jongeling bij het verlaten van het Gym-

nasium wordt gevraagd, zal wezen eene kennis van vak voor vak, zonder eenig verband hoegenaamd. Het examen kan wezen als een bedelaarsdeken, waar men het geheel uit lappen van verschillende kleur heeft zamengebragt: er kunnen stukken aan ontbreken en die kunnen dan worden ingevoegd. Maar waar blijft dan de *vorming* van den jongen mensch? Waar de educatie? Moet er op het Gymnasium geen opvoeding zijn? Moet niet elk zoogenaamd vak, dat op die scholen zal onderwezen worden, in waarheid als vak geheel en al verdwijnen, om plaats te maken voor een integrerend deel van datgene, wat men ten slotte noemt opvoeding van den jongeling? Op examens komt het hier, helaas! ook alweder neder, en op niets anders: de geest, de zin, de strekking der school, dat, waarin de school hare eigenlijke kracht moet hebben, dat alles doet er naar de nieuwe wet niets toe; *kennis* is alweder het wachtwoord, en niets dan kennis; want, zoo de jongeling in een of eenige, of zelfs in de meeste vakken, die genoemd zijn bij het examen van het Gymnasium, schriftelijke bewijzen kan overleggen, dat hij in die vakken vroeger is geëxamineerd en vroeger in die vakken is bekwaam gevonden, dan heeft hij zich bij het eind-examen van het Gymnasium nog slechts te onderwerpen aan een onderzoek in dat vak of die vakken, waarvoor hij geene bewijzen heeft, om, bij voldoende bekwaamheid hierin, gelijk gesteld te worden met de jonge menschen, die 6 jaren op het Gymnasium onderwezen zijn.

Leeft nu op deze scholen werkelijk een vormend element, een beschavend, een opvoedend beginsel, iets anders, dan hetgeen men gewoon is onderwijs in leervakken te noemen, dan zegt de wet, die nu is aangenomen, in Art. 13: die geest, die zin, die strekking der school doen niets ter zake: de jonge mensch heeft bewijzen van *kennis* gegeven in de *leervakken*, die in de wet genoemd zijn; derhalve moet hij erkend worden als *goed opgevoed*.

In deze eenvoudige woorden is de groote onwaarheid van onze dagen op het stuk van *kennen* en *kunnen*, en van *weten* en *zijn*, in het helderste licht gesteld. Is het te verwonderen, dat zulk een periode in vele rigtingen ziekelijk heeten moet, waarin men eigenlijk lacht met het woord opvoeding, en de woorden *geest*, *zin* en *strekking van onderwijs* door de wet uit de school verbant: hier uit de voorbereidende school voor de Hoogeschool.

Het moet intusschen met nadruk gezegd worden, dat de Minister in zijn oorspronkelijk concept dit ongelukkig artikel niet had opgenomen, maar dat het alweder in de Tweede Kamer is ingeschoven. Het zijn deze en dergelijke gewigtige zaken, die er den Minister toe geleid hebben, om in de Tweede Kamer luide uit te roepen: *de zieke kan niet meer verdragen*. De Minister is alzoo in zoo verre hier buiten schuld. Maar wat kan dan deze nieuwe wet voor heil stichten? Deze vraag is natuurlijk de eindvraag.

Wat had behooren te geschieden in het geval, waarover sprake is, is dit, dat men natuurlijk aannam de bewijzen van elders verkregen kundigheden, maar dat aan de examinerende Commissie van een om beurten aan te wijzen Gymnasium het eindoordeel verbleef over *geschiktheid* van dezulken, om tot de Hoogeschool te worden toegelaten. Alleen op deze wijze kon eene wet, op het gymnasium onderwijs gemaakt, van goede gevolgen zijn. Dat noem ik nu handhaven van scholen. Maar de tegenwoordige tijd maakt gaarne wetten omtrent scholen, om deze door die wetten op te bouwen en af te breken te gelijk.

Naar Art. 7 zijn in gemeenten, minder dan twintig duizend zielen tellende, Gymnasiën geoorloofd onder den naam van Progymnasiën, waarop niets meer zal onderwezen worden in den vierjarigen cursus, dan onderwezen wordt in de 4 eerste jaren van een 6-jarigen cursus, die op de eigenlijke Gymnasiën gehouden wordt.

Deze maatregel is zeker ingevoerd, om aan de ouders, die in die kleinere plaatsen wonen, de gelegenheid te geven, hunne zonen zoolang bij zich te houden, en, zoo zij wat ouder zijn geworden, hen te zenden naar een Gymnasium met 6-jarigen cursus, om aldaar deel te nemen aan de oefeningen der twee laatste jaren. Dit doel is prijzenswaardig, maar er staat een groot bezwaar tegenover, en om dat bezwaar acht ik den maatregel schadelijk. Juist van de kleinere plaatsen komen, naar mijne langdurige ervaring, in het algemeen de minst ontwikkelde academieburgers, en de genoemde maatregel is er juist op ingerigt, om dit nadeel, nu door de wet geregulemeenteerd, te bevestigen.

De Gymnasiën met 4-jarigen cursus, de dusgenoemde Progymnasiën, zullen na privaatonderrikt den voorraad leveren voor de examinerende Staats-Commissie. Ik twijfel dan ook geen oogenblik, of tegen deze Progymnasiën zal weldra eene stem opgaan, en de genoemde maatregel zal behooren onder de eerste van deze wet, die veranderd zullen worden. Het verschijnsel is in het geheel niet nieuw, dat jongelieden het Gymnasium buiten tijds verlaten hebben en een examen hebben afgelegd, om student te worden, en juist daardoor is bij ervaring de maatregel der Progymnasiën reeds nu bekend als een ongelukkige.

i. *Graden der Onderwijzers.*

Art. 16 houdt in, welke graden de leeraren moeten bezitten, om het regt te verkrijgen, onderwijs te geven in een vak aan de Gymnasiën. Hier komen onder anderen de volgende vreemde zaken voor:

Hij, die het regt heeft, om onderwijs te geven in aardrijkskunde, zal moeten zijn doctor in de Nederlandsche letterkunde, of in de wis- en natuurkunde. Nu zijn wel de vereischten voor het verkrijgen van Academische graden in de Tweede Kamer uit het concept geligt,

zoodat wij niet weten, wat er bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur zal bepaald worden, maar de aardrijkskunde, dat is de politieke, heeft met de kennis, die gevorderd wordt voor den doctoralen graad in de wis- en natuurkunde, geen direct verband en komt ook onder de vakken, tot dat doctoraat gevorderd, in het concept niet voor, zoodat in aardrijkskunde onderwijs zal kunnen gegeven worden door iemand, die er waarschijnlijk niet meer van geleerd heeft, dan op het Gymnasium onderwezen is.

Deze fout is door de Tweede Kamer in de wet gebragt. Voor het geven van onderwijs aan het Gymnasium in de wis- en natuurkunde wordt een der twee volgende doctoraten gevraagd: of de graad van doctor in de wis- en sterrekunde, of die van doctor in de wis- en natuurkunde; maar beide doctoraten veronderstellen voor een gewigtig deel een geheel andere studie. Het is onbegrijpelijk, hoe het doctoraat in de wis- en sterrekunde voor dit doel in de wet gebragt is.

Ik kan echter hierbij niet langer verwijlen, omdat in het concept wis-, natuur- en sterrekunde (Art. 93 oud) tot éénen titel zamengevoegd zijn; maar in elk geval is het eene misstelling in de aangenomen wet, dat een sterrekundige voor het geven van onderwijs in natuurkunde, dezelfde regten hebben zou, als iemand, die in de natuurkunde is gepromoveerd. Voor de natuurlijke historie, dat is, voor het onderwijs in de aard-, mineraal-, plant- en dierkunde zijn bevoegd de doctoren in de mineraal- en aardkunde, en de doctoren in de plant- en dierkunde, hetgeen weder zeer zonderling is.

De grond van deze vreemde zaak is, dat in examens, die voorafgaan voor deze twee doctoraten, hetgeen men tegenwoordig candidaats-examen noemen zou, naar het concept een onderzoek in mineraal-, plant-, aard- en dierkunde gevorderd werd; maar dit is vervallen.

Nog eene bijzonderheid komt in dit artikel voor, die weder geheel en al uit den tegenwoordigen tijd genomen is, maar die naar mijne overtuiging uit geen enkel oogpunt kan goedgekeurd worden. Hij, die een acte van bekwaamheid verkregen heeft in een vak, dat op het Gymnasium wordt onderwezen, kan tot dat onderwijs geroepen worden; b. v. zij, die tot het geven van Middebaar Onderwijs gerechtigd zijn.

Ziedaar ons nu weder midden in het heerschende beginsel van deze dagen, dat kennis alles is en dat er buiten kennis niets hoegenaamd bestaat. Het is wel duidelijk, dat ik voor elken geëxamineerde gaarne die achting heb, welke hij verdient, en dat ik hem b. v., die in de geschiedenis als bekwaam is geijkt, gaarne houd voor bekwaam in de geschiedenis; maar het Gymnasium behoort te zijn een school, voorbereidend voor Hooger Onderwijs; tot die voorbereiding behoort een geest en een zin of hoe Gij het noemen wilt, en behoort die daartoe niet, dan moet het woord *Hooger* uit de woorden Hooger Onderwijs verwijderd worden. Maar is er waarlijk een eigen geest, een eigen zin, die op het Gymnasium behoort te leven en die men op andere scholen b. v. op de Hoogere Burgerscholen niet aantreft, dan is het wenschelijk, uitzonderingen om redenen daargelaten, dat alleen Hooger onderwezenen onderwijs geven op de Gymnasiën.

Deze zaak, die lijnrecht tegen den tijdgeest indruischt, acht ik desniettemin pligt, om het Gymnasium te doen worden, wat Gij er van verlangt, als Gij het noemt den voorbereidenden trap tot Hooger Onderwijs. Maar het is ook de pligt van den Staat, om aan Hooger onderwezenen eene bescherming te geven, evenredig aan het Hoogere, eene bescherming, die althans zeer zeker te pas komt op de inrigtingen, waar dat Hoogere is vertegenwoordigd.

Men spreekt tegenwoordig nog wel over dat Hoogere,

maar men ziet van de Regering niet uitgaan, ook van deze niet, dat zij er eenige bijzondere ingenomenheid mede heeft. Het laatste gedeelte van Art. 16 der nieuwe wet op het Hooger Onderwijs drukt het duidelijk uit: die geëxamineerd is in een vak, om het even hoe, en een diploma bekomen heeft, heeft gelijke regten met de zoogenaamd Hooger onderwezenen.

Ziedaar dus een nivelleren, dat noodwendig de achting voor het Hoogere doet dalen; ook hier weder, zooals op vele plaatsen in deze wet, duidelijk vertegenwoordigd. De Tweede Kamer heeft dit niet in de wet gebragt, maar de Regering.

Ik ga veel verder, en reken hier op de instemming van elkeen, die de zaak kent. Het Lager Onderwijs heeft zoozeer zijne eigen regten, en, om het met goed gevolg te geven, is zoozeer een eigen geest noodig, dat ik daaraan eene bijzondere plaats in het onderwijs toeken. Voorts erken ik al het praktisch onderwijs als eigenaardig, en wensch ik daarvoor kundige, praktische mannen, mits zij de gave van mededeeling hebben. Maar al het onderwijs, dat uitgaat van zoogenaamde wetenschappen, wensch ik, als weleer, in de handen van gegradueerden. Van mindere achting voor niet gegradueerden kan geene sprake zijn, maar ik acht het in het belang der maatschappij, dat de Hoogescholen waarachtige Hoogescholen zullen zijn, en, zijn zij dat, zoo kunnen zij ook waarachtige doctoren afleveren, en aan dezulken het geven van onderwijs toetevertrouwen, dat van wetenschappen wordt afgeleid, is in overeenstemming met eene goede staatsregeling.

De mannen, thans aan het middelbaar onderwijs werkzaam, en daaraan hunne beste krachten gevende, zullen zich voor de toekomst gaarne aan mijne zijde scharen, en van de toekomst spreek ik alleen. Of moest ik in deze hun steun missen, dan zou ik nog niet duidelijk

genoeg gezegd hebben, wat ik onder eene Hoogeschool versta in het land, waar zij gevestigd is. Voor de kundige mannen van het Middelbaar Onderwijs kan het weinig bezwaar in hebben, een doctoralen graad te bekomen. Zoozeer acht ik de kunde, die den onderwijzer kenmerkt.

k. *Strafbepaling voor de Onderwijzers, de Rectoren en de Curatoren.*

Art. 17 en 18. Een hoogst pijnlijken indruk maken de strafbepalingen, die in deze wet voorkomen. In deze Artikelen, b. v. wordt van schorsing gesproken der leeraren. Ontslag om wangedrag, ongeschiktheid enz. kan onvermijdelijk zijn, en ontslag kan dus, maar toch op kiesche wijze, al of niet, in de wet worden genoemd. Maar schorsing, met of zonder inhouden van het geldelijk inkomen, is beneden de waardigheid van zulke docenten. In Amsterdam heeft de Gemeenteraad zulk een artikel van de wet op het Middelbaar Onderwijs toegepast op een voortreffelijk leeraar, die van meening was, dat een verzorger van de school met ongedekten hoofde in die schoolbehoorde te verschijnen: die Raad schorste hem voor eene maand en hield eene maand van zijn geldelijk inkomen in.

Hoe is het mogelijk, dat, na zulk eene ervaring, de Regering het ongeoorloofde van dergelijke bepaling niet heeft ingezien! Welke soort van leeraren zal men bekomen, indien men hen om een reden, die na drie maanden vervallen is — want zoolang mag de schorsing duren en niet langer — voor al de schoolknapen, en zelfs geheel en al openbaar zal ten toon stellen. Mij dunkt, het ongepaste van dergelijken maatregel springt elkeen in het oog. En in dezelfde wet, waarin strafbepalingen op de onderwijzers gesteld zijn, wordt geen woord gevonden over hetgene men te doen heeft met ondeugende knapen.

Is dit reeds opmerkelijk, nog meer wordt men getroffen, zoo men Art. 30 inziet, waar strafbepalingen ver-

meld zijn voor Curatoren en Rectoren der Gymnasiën, die weigeren toegang of inlichting te geven aan den Inspecteur. Deze heeren kunnen gestraft worden met eene geldboete van *f* 25.—, en, bij herhaling, van *f* 50.—; in het laatste geval met of zonder gevangenisstraf van een tot drie dagen.

Wie kan zijn oogen gelooven, die zulke dingen leest, en wie zijn ooren, die zulke dingen hoort! En welke liefhebbers zullen zich nu opdoen, om Curator te worden van een Gymnasium; eene betrekking, waaraan natuurlijk geen jaarwedde verbonden is, eene betrekking, enkel door mannen van aanzien te vervullen? Wie zal er zich toe leenen, en wie zal zich onder eene wet willen plaatsen, waarbij men, een eerepost bekleedende, kans loopt, van in de gevangenis geworpen te worden?

Maar onwil, om den Inspecteur intelichten, of hem toetelaten, is toch mogelijk; inderdaad, zulke gevallen komen voor. Maar het schijnt toch oneindig beter hier, indien het eene kleinigheid is, de genoemde heeren niet optesluiten, of, is het eene zaak van belang, hen te ontslaan en door anderen te vervangen.

Ik wenschte in de geheele wet geen spoor van straf, maar natuurlijk de gelegenheid opengelaten, om den onwillige uit zijne betrekking te verwijderen.

De Regering heeft deze droevige bepalingen in het Concept opgenomen, en de Tweede Kamer heeft ze daaruit niet verwijderd.

1. *Model-Gymnasiën.*

Tegen de Gymnasiën als gemeentelijke instellingen hebben zich in de Kamer stemmen verheven. Een zeer geacht lid (Bijblad pag. 976) wil Rijks model-Gymnasiën in overeenstemming met hetgeen in de Hoogere Burgerscholen bestaat. Hij voert aan, dat het oordeel van THORBECKE was, „Rijks Gymnasiën, en zoo noodig subsidiën aan provinciale en gemeentelijke.”

Uit het oogpunt van het onderwijs bestaat er geen twijfel, of het zou verreweg het beste zijn, indien het gymnasiaal onderrigt gegeven werd van wege dezelfde magt, die het onderwijs aan de Hoogescholen regelt; maar er zijn ook andere belangen, en ik onthoud mij dus hier van een nader oordeel. Ik mag er echter op wijzen, dat, zoo de Hoogere Burgerscholen het voorregt hebben, Rijks Model-scholen in haar midden te tellen, datzelfde voorregt zeer zeker aan de Gymnasiën toekomt, en, nu dat aan deze is onthouden, het aan de Hoogere Burgerscholen behoort ontnomen te worden. Zulk eene ongelijkslagtigheid mag toch in hetzelfde land niet blijven bestaan.

Voor Model-Gymnasiën valt zeker bijtebrengeu, dat daardoor voor de gemeenten, die zulke Model-Gymnasiën niet bezitten, een prikkel bestaat, om ze naar het model interigten. Dat naar de nieuwe wet de Gymnasiën veel te veel aan het persoonlijk inzicht der Gemeenteraden zijn overgegeven, en dat alzoo de nieuwe wet waarlijk geen Dorado voor de Gymnasiën in Nederland opent, is voor elkeen tastbaar. Gemeentelijke Gymnasiën hangen te zeer af van de periodieke veranderingen, die er in het personeel van den Raad voorvallen: eene wet is niet in staat, den schadelijken invloed van die veranderingen op de scholen te voorkomen: keuze en aanstelling van personen, boeken, die gebruikt zullen worden, verdeeling der uren van onderwijs, lokalen, subsidiën: dat alles van plaatselijke besturen te doen afhangen, geeft weinig vastheid aan de inrigting; en geen Inspecteur ter wereld zal in staat zijn, de nadeelen hiervan opteheffen.

Voor al drong het bedoelde lid er op aan, dat de niet Gemeentelijke, maar bijzondere Gymnasiën gelijke regten zouden hebben als de Gemeentelijke, waardoor dan de gelijkheid, in alle zoo wensche-lijk, weder meer op den achtergrond treden zou. En

zoo schijnt mij het eene voorstel van dezen geachten heer, namelijk het wenschelijke van het oprigten van Model-Gymnasiën door de Regering, meer of min te strijden met de groote vrijheid, die hij aan niet-gemeentelijke, maar bijzondere Gymnasiën wenschte te geven: eene vrijheid, waartoe zijns inziens ook de toelating tot de Hoogeschool zou behooren. Op deze wijze zouden de Model-Gymnasiën zeer zeker van weinig invloed zijn op het gehalte van datgene, wat de jeugd op de Hoogeschoolen aan intellectuele kracht zal medebrengen.

Het geachte lid velt geen gunstig oordeel over de beweegredenen der onderwijzers aan de Gymnasiën bij het afnemen van examens; die veronderstelde toegevendheid omtrent eigen leerlingen bestaat niet zoo in de werkelijkheid; zij is algemeen: ouderen zijn in het algemeen toegevend jegens jongeren; maar eene oogluiking bij docenten te veronderstellen, die, uit zwakheid ontstaan, tot oneerlijkheid leiden zou, is naar mijne ervaring in het algemeen genomen, niet juist. Ik moet hierbij vragen: waarom dan aan zulke niet eerlijke lieden het geven van onderwijs toevertrouwd, en is de ingenomenheid met eigen leerlingen wel zoo groot, of heeft eenig onderwijzer zich te schamen, als een zijner discipelen niet weet, wat er gevraagd wordt? Er zijn zoo staande vooroordeelen, en in de zaak van het onderwijs treft men ze, opmerkelijk genoeg, welligt meer aan, dan daar buiten. Ik durf verzekeren; dat de toegevendheid van onderwijzers jegens hunne discipelen niet grooter is, dan van leden van de Staten-Generaal jegens hunne kiezers.

De Minister van Binnenlandsche zaken sprak tegen Model-Gymnasiën, en voerde daartegen aan, dat de nieuwe wet de Gymnasiën niet geheel en al wil hervormd hebben, maar de bestaande inrigtingen wil verbeteren. Of dit een argument is tegen het oprigten van eenige Model-Gymnasiën van wege de Regering, schijnt betwijfeld te

moeten worden. De Minister noemt intusschen de Model Hoogere Burgerscholen een afschrikkend voorbeeld, omdat men hierin te snel is gegaan; eene opmerking, die volkomen juist is, maar die niet in zich sluit, dat men bij de vorming van Model-Gymnasiën dan niet wat langzamer zou kunnen gaan. Het kwaad in de Hoogere Burgerscholen door den te snellen gang ontstaan, wordt door den Minister gekenmerkt als een „ziekte” en wel als een „ziekte van middelmatigheid.” Voorwaar, geen gelukkig oordeel over deze nog zoo jeugdige scholen! Maar ik herhaal het: wat minder snelheid en wat meer wijsheid zouden Model-Gymnasiën toch niet behoeven uittesluiten.

De Commissie van Rapporteurs uit de Kamer heeft het voorstel gedaan, om het woord *gemeentelijke* te laten wegvallen uit het Artikel, waar over het Gymnasium gehandeld wordt, zoodat er zou gelezen worden: „Gymnasiën „zijn instellingen, voorbereidend tot universitair onderwijs.”

De heer JONCKBLOET, die dit voordroeg, meende hiermede echter niets anders, dan later te beslissen, of de Gymnasiën zouden zijn Rijks, Gemeente of gemengde inrigtingen. In de nieuwe wet is het beginsel behouden, dat Gymnasiën niet door het Rijk, of de Provincie, maar enkel door Gemeenten zullen worden opgericht, of in stand gehouden; er kunnen intusschen van rijkswege subsidiën worden toegekend. 1)

1) Eerst toen het Artikel *Gymnasium* gedrukt werd, gewerd mij de redevoering van den heer KAN over hetgeen de wet op het Hooger Onderwijs inhoudt betreffende de Gymnasiën, te vinden in de Nieuwe Rotterdamsche Courant, 19 Julij 1876, N°. 198. Deze redevoering verdient gelezen te worden; zij getuigt van uitnemendheid. Ofschoon daarin duidelijk is aangewezen, wat de heer KAN het beste acht, heb

2°. DE DRIE HOOGESCHOLEN. (Art. 35.)

In de Nederlanden is men niet vlug geweest met het oprigten van scholen voor Hooger Onderwijs. Nadat

ik daaruit niet altijd kunnen opmaken, wat hij in ons land en in onzen tijd voor het best uitvoerbaar en het nuttigst houdt.

Taal kan men volgens hem niet leeren uit een levende, maar slechts uit een uitnemende doode taal. Daartoe brengt hij het Grieksch meer dan het Latijn; maar hij zegt niet, dat de jeugd in ons land meer Grieksch dan Latijn moet leeren. Ook het Latijn acht hij onmisbaar. De terugzetting der letterkunde van de Fransche, Hoogduitsche en Engelsche talen keurt hij blijkbaar af, en acht het ook verkeerd, dat bij de komst op het Gymnasium niets van Fransche taal wordt geëischt. Goede taalstudie, zegt hij, maakt de logica overbodig; maar hij zegt niet, of de jeugd in het algemeen zoo diep in de studie van eene oude taal kan doordringen, bij de veelheid van het onmisbare. Is de logica niet daar, om gezond te leeren redeneren, indien dit langs andere wegen niet voldoende verkregen wordt? Voorts staat de heer KAN weinig school-uren voor, en ik heb het voorregt, dat hij met mij op het cijfer 30 nederkomt, en huiswerk zeer beperkt wil hebben. Onderwijs in Gymnastiek acht hij aan een Gymnasium onmisbaar, maar wil dat onderwijs gaarne laten overgaan in bewegingen naar vrije keuze.

Het onderrigt in geschiedenis en aardrijkskunde en wiskunde staat natuurlijk bij den heer KAN vast, maar van de natuurwetenschappen schijnt hij op het Gymnasium uitsluitend physica te begeeren; over alle andere is zijn oordeel hoogst ongunstig. Hij noemt dat wetenschap, wat op een enkelen grondslag is opgetrokken, en hij sluit elk ordelijk geheel van weten, elk goed gebouw van weten, buiten den kring der wetenschappen, zoo het niet op *een* beginsel berust, zooals de leer van het licht dit doet. Hierin mag ik dezen heer niet bijvallen; ook niet daarin, dat hij wetenschappelijk onderwijs in de kennis der natuur aan het Gymnasium wil gegeven hebben, en zeker niet, dat de physica, zooals hij die verstaat, aldaar zou kunnen onderwezen worden: voor die physica is de leeftijd niet rijp en ontbreekt op het Gymnasium de noodige kennis aan wiskunde.

Overigens deelt de heer KAN menig oordeel mede van kundige mannen over zaken, het Gymnasiaal Onderwijs betreffende, onder anderen van VON HARTMANN.

Ik mag niet verzuimen te herinneren, dat de heer KAN vrede schijnt te hebben met de verwijdering der oude propaedeusis van de Hoogeschool. Het geheel, ik herhaal het, behoort gelezen te worden.

de Italiaansche en Parijsche scholen reeds 2 eeuwen in vollen bloei hadden verkeerd, werd in 1426 te Leuven de eerste Hoogeschool in deze gewesten gesticht. Er verliep een geruime tijd, eer de tweede verscheen, en die tweede was de Hoogeschool te Leiden, welke in 1575 werd ingewijd, nadat men een weinig vroeger te Gouda het voornemen had gehad, zulk een school aldaar oprigten. De Leidsche had in het eerst met wederwaardigheden te kampen, en werd kort na hare oprigting, gedurende het verblijf van LEICESTER hier te lande, bedreigd met eene verplaatsing naar Utrecht, welke zij gelukkig ontging.

De naijver der vereenigde Provinciën was zeker wel de voornaamste reden, dat in de volgende jaren een buitensporig aantal scholen voor Hooger Onderwijs in het leven traden.

Leiden,	1575.
Franeker,	1585.
Groningen,	1614.
Deventer,	1630.
Amsterdam,	1632.
Utrecht,	1636.
Harderwijk,	1647.

De Franeker Hoogeschool werd in 1811 gesloten; in 1815 ontstond daar een Athenaeum, dat in 1844 werd opgeheven.

Het Athenaeum te Deventer is voor weinige jaren in de Hoogere Burgerschool opgegaan.

De Hoogeschool te Utrecht is door NAPOLEON I op den 22sten September 1811 in eene *secondaire* school veranderd, maar in 1813 hersteld. Van 1634 tot 1636 was zij Athenaeum.

De Hoogeschool te Harderwijk leefde, tot NAPOLEON I haar in 1811 ophief; in 1815 werd aldaar een Athenaeum gesticht, dat slechts tot 1818 bestond.

In Noord-Nederland werden alzoo in de jaren tusschen 1575 en 1647, dat is in 72 jaar, vijf Hoogescholen en twee Athenaea opgericht. Van de Athenaea ging er een te gronde, en van de Hoogescholen, na eerst in Athenaea veranderd te zijn, verdwenen er twee, zoodat er bij aanzienlijke toeneming der bevolking, niet meer dan drie Hoogescholen en één Athenaeum zijn overgebleven.

In 1816 zijn in Zuid-Nederland naast de Hoogeschool van Leuven, te Luik en te Gent twee nieuwe Hoogescholen opgericht, waaraan toen onderscheidene Noord-Nederlandsche geleerden onderwezen hebben, en waar ook verscheidene jongelieden van het Noordelijk deel des lands hunne opleiding hebben ontvangen. Vele jaren later is te Brussel een vrije Hoogeschool gesticht.

Het is een onbesliste vraag, of groote dan wel kleine Hoogescholen de voorkeur verdienen; en deze vraag is daarom onbeslist, omdat de een uitgaat van een rustige en stille opleiding van jonge menschen, en de ander verkiest, dat de jeugd zal worden opgewekt door schitterende discoursen en grootsche inrigtingen. Deze vraag zal alzoo wel nooit beslist worden naar den zin van iedereen. En toch is hier een goede middenweg aan te wijzen, een middenweg, die in het geheel niet nieuw is: men onderwijze de jeugd eerst op eene kleine inrigting, waar zij kan worden geleid en geholpen, en men zende haar, wanneer hare studie zekeren graad van zelfstandigheid heeft bereikt, naar eene breedere inrigting, waar zij dan kan worden opgewekt tot meer.

Zooals wij zagen, heeft men in 1815 de Hoogescholen van Franeker en Harderwijk niet weder hersteld; maar van deze zijn Rijks-Athenaea gemaakt, die men later heeft opgeheven, omdat er zoo weinig studenten waren. De Hoogescholen van Leiden, Utrecht en Groningen werden in 1813—1815 op nieuw bevestigd; aan deze drie meende men genoeg te hebben, terwijl twee

stedelijke Athenaea, te Amsterdam en te Deventer, werden erkend als vrije scholen van Hooger Onderwijs.

Het aantal studenten aan de drie behouden Hoogescholen was te zamen niet grooter, dan hier en daar op eene enkele buitenlandsche Hoogeschool wordt gevonden, die zeker niet tot de grootste behoort; een getal van 1200—1300—1400—1500 studenten wordt op menige buitenlandsche Hoogeschool aangetroffen, en op de grootste daarvan nog meer.

Op dien grond hebben velen uitgesproken, dat ééne enkele Hoogeschool voor Nederland voldoende zijn zou, en er is niemand, die dit kan ontkennen. Tot nu toe was er niemand, die drie voor ons kleine land niet genoeg achtte, en het zou ook hoogst moeilijk wezen, om hiertegen gronden aantevoeren. Bij de organisatie van 1815 achtte men vier Hoogescholen te veel, en de bevolking van ons land is sedert dien tijd niet zoo toegenomen, dat daarom thans eene Hoogeschool meer noodig zijn zou; integendeel, de Groninger Hoogeschool bleef ook in de latere jaren zoo weinig bevolkt, dat zij tot de kleinste behoort, die ergens gevonden worden.

Van die van Utrecht en van Leiden kan gezegd worden, dat zij zamen wedijverden; Leiden had den voorrang en heette ook *eerste* Hoogeschool; zij had een 100-tal leerlingen meer dan Utrecht, ook meer Hoogleraren, en deze werden hooger bezoldigd. Beide steden lagen, nadat er spoorwegen in het land waren, geen twee uren van elkander, zoodat in waarheid òf Leiden òf Utrecht aan de behoefte van het land geheel zou hebben kunnen voldoen. In het geheele Zuiden des lands was geene Hoogeschool, en die van Groningen met hare kleine bevolking kon waarlijk sedert het bestaan der spoorwegen, om den afstand van Leiden of Utrecht, niet meer noodig worden geacht.

Zoo er alzoo sprake zou geweest zijn van opheffing van

twee der thans bestaande Hoogeschoolen, zou niemand zich daarover verwonderd hebben, en dit te minder, omdat in dien zin veel jaren in het openbaar gesproken is. Eene herziening van het Besluit van 1815, zoo zij voor 20, of voor 15 of voor 10 jaren had plaats gehad, zou zonder tegenspraak de opheffing der Groninger Hoogeschool ten gevolge hebben gehad, en mogelijk zelfs die van Utrecht; want daarover is elk Nederlander het eens, dat de Leidsche Hoogeschool, die de oudste is, niet mag worden aangetast, omdat hare wording inderdaad een gedenkteeken is van een der roemrijkste feiten uit de geschiedenis van ons Vaderland.

Opmerkelijk is het nu, dat in het jaar 1876 niet één der gronden meer is bijgebracht voor vermindering van het aantal Hoogeschoolen, waarvan men nog kort geleden zoo uitvoerig had gesproken. Wel zijn er thans stemmen in de Tweede Kamer opgegaan, die beweerden, dat indien Nederland thans geene Hoogeschool bezat, men er niet meer dan ééne moest oprigten; maar van de suppressie van een of twee is behalve door den heer VAN KERKWIJK geen woord meer gerept, en het verdient ernstige overweging, welke gronden hiervoor hebben kunnen bestaan.

Eerbied voor het bestaande heeft zeker iets hiertoe bijgedragen, althans zeer zeker bij de Regering; naar de grondslagen, waarop haar bestuur thans berust, is zij behoudend, en het moet in de tegenwoordige Regering inderdaad geëerd worden, dat zij de hand niet slaat aan inrigtingen, die gewigtige diensten aan het land hebben bewezen en die door het volk worden op prijs gesteld. In het Noorden is men aan de Groninger Hoogeschool gehecht, en men zou aldaar de zwakste der drie zusters zeer ongaarne hebben zien verwijderen. Maar dan had men toch van Utrecht kunnen spreken, waarop men, zooals mij van nabij bekend is, in 1848 zeer het oog had gevestigd.

Onder de argumenten, voor de opheffing van een of meer der drie Hoogeschoolen aangevoerd, behoorde aanvankelijk bezuiniging. In de welbekende nota van DONKER CURTIUS, LUZAC EN DE KEMPENAER kwam de suppressie van een der drie Hoogeschoolen als middel van bezuiniging voor, en, zoolang de koorts-aanval: „bezuiniging door vereenvoudiging” voortduurde, was het refrein steeds, dat ééne Hoogeschool moest worden vernietigd.

Te gelijkertijd werd daarvoor een andere grond aangevoerd. Ons land was namelijk te klein, om Hoogleeraren genoeg te leveren voor drie Hoogeschoolen; men moest dan of een personeel van onderwijzers aan haar verbinden van een minder gehalte, en dat zou het aanzien der Hoogeschoolen niet vergrooten, of men zou verplicht zijn, van het buitenland intellectuele krachten te vragen, en daartegen was toen menigeen gekant.

In den hoogsten bloeitijd der Leidsche Hoogeschool zocht men juist buiten de grenzen van het Vaderland kundige mannen, om te Leiden te onderwijzen, maar thans was men daartegen, en, terwijl men inderdaad geene kundige mannen genoeg in het land meende te vinden, en men te Utrecht, te Groningen en te Leiden (ook te Amsterdam) Hoogduitsche geleerden tot Professoren beriep, verzetten zich velen hiertegen en klaagden luid. Zelfs onlangs nog in de Tweede Kamer der Staten-Generaal werd het optreden van den heer SELENKA te Leiden, in de plaats van den uitnemenden J. V. D. HOEVE, zeer betreurd. Te Groningen en te Utrecht (ook te Amsterdam) had men Hoogduitsche geleerden in de geneeskunde beroepen.

Alzoo: deels de tegenwoordige afkeer van vreemdelingen in het Hooger Onderwijs, die veelal den vaderlandschen zin op onze Hoogeschoolen niet zouden bevorderen, deels het verzet tegen de vreemdelingen, die men desniettemin gekozen had, versterkte de algemeene mee-

ning, dat drie Hoogescholen in waarheid boven onze krachten gingen; toch wenschte men ze te behouden, omdat ze er nu eenmaal waren. Zou dit de grond zijn geweest, waarop zich de geheele Tweede Kamer heeft geplaatst, dan zou zij gebroken hebben met den vroegeren geest, die uit haar meermalen heeft gesproken, en zou zij zich thans hebben vereenigd met beginselen, die men gewoon is onder de conservatieven voorop te zetten.

Maar er is reden genoeg om aan deze voorstelling te twijfelen, en het gebeurde met Amsterdam geeft voedsel aan het vermoeden, dat men hier over en weder heeft uitgesproken: *do ut des*.

Er zijn nu vier Hoogescholen, die gelijke regten hebben, er moet personeel wezen, om te onderwijzen voor vier inrigtingen, waaraan men bij de nieuwe wet een breeder bestaan wil verzekeren; er moeten studenten wezen, voor deze vier scholen voldoende.

Mag ik vragen: waarom heeft men dan Harderwijk en Franeker voor weinige jaren opgeheven? Mag ik vragen: van waar zal men nu de intellectuële krachten bekomen, en zal men nu over het inhalen van vreemdelingen anders denken, dan men in de laatste jaren gedaan heeft? Te Amsterdam heeft men aan het Athenacum ook een vreemdeling gevraagd, en deze is als een ander, die tot de Utrechtsche Hoogeschool genoodigd was, en een derde, die te Leiden beroepen was, spoedig weder naar zijn Duitsche vaderland teruggekeerd: drie Duitsche Hoogleeraren in Nederland beroepen, die slechts zeer korten tijd alhier verbleven zijn. Mag ik vragen: al zijn er ook thans uitstekende Hoogduitsche geleerden aan ons Hooger Onderwijs verbonden, of men meent, dat op het toetreden van meerderen wel kan worden gerekend? Of niet tegenwoordig de Duitsche geleerden in het groote Duitschland ligtelijk een betere stelling kunnen bekomen, dan in ons kleine land, waar men het Hooger Onderwijs

in de laatste jaren waarlijk van regeringswege niet bijzonder heeft geacht en geëerd? En zoo het toetreden van vreemden onmogelijk is, dan vraag ik niet zoo zeer, of men voor vier Hoogescholen thans in ons land wetenschappelijke krachten genoeg bezit, maar vooral mannen, die de moeilijke kunst grondig verstaan, om jonge menschen optewekken en aantevuren, zoodat zij liefde bekomen voor studie en wel voor zulke studie, waardoor zij worden opgeleid tot veêrkrachtige en heilbrennende leden van onze Maatschappij?

Leerstoelen bezetten: daarvoor behoeft geen zorg te zijn; maar leerstoelen *goed* bezetten; mag ik nogmaals vragen, of dit nu wel eene zaak is, die in den tegenwoordigen tijd goed wordt verstaan en duidelijk wordt begrepen?

Ik zal mij natuurlijk niet vermeten, hier een oordeel uit te brengen over hetgeen tot alle vijf Faculteiten behoort, welke thans aan onze Hoogescholen bestaan; maar, voor zooverre ik een oordeel vellen mag over hetgeen tot de Faculteit der natuurwetenschappen en tot die der geneeskunde behoort, moet ik in opregtheid verklaren; kennis leeft er genoeg in het land, om voor vier Hoogescholen in het onderwijs te voorzien; maar wanneer er sprake is van onderwijs, zooals ik het opvat en zooals ik het hierboven als Hooger Onderwijs heb geteekend, dan moet ik met de hand op het hart uitspreken: voor drie Hoogescholen, welligt zelfs voor twee, hebt Gij geene mannen genoeg, waarvan Nederland Hooger Onderwijs te wachten heeft, dat den toestand kan verbeteren.

Derhalve, òf vreemdelingen, òf zooals de Minister van Binnenlandsche Zaken in de Staten-Generaal voorspeld heeft: *de dood van eene der drie Rijks Hoogescholen*. Het is de vraag, welke het eerst aan de beurt is.

Een enkel woord nog over hetgeen in de Tweede Kamer over het bestaan der drie Rijks Hoogescholen gezegd is.

Hoogst opmerkelijk is het mij voorgekomen, dat, terwijl nog slechts één spreker in de Kamer het woord gevoerd had over de drie Hoogescholen, namelijk de heer DE VRIES, en deze zich slechts in dien zin had uitgelaten, dat hij het behoud der drie Hoogescholen wenschte, de Minister van Binnenlandsche Zaken (Bijblad pag. 1100) de volgende woorden uitsprak: „Ik merk tot mijn genoegen en met welgevallen op, dat bij den aanvang van „dit debat niemand is opgestaan, om eene sloopende „hand te leggen aan eene der drie Hoogescholen, die tot „den wetenschappelijken roem van het Vaderland mede- „werken.”

Hoe kon de Minister toen weten, dat andere leden tegen dat behoud geen bezwaar zouden hebben? Natuurlijk alleen, doordien dit van de zijde der Kamer aan den Minister was bekend gemaakt en wel bekend gemaakt zonder discussie. Dit sluit alzoo aan de bekendheid buiten de Kamer, vóór dat zelfs de wet op het Hooger Onderwijs in behandeling werd genomen: het stond vast, dat de drie Hoogescholen zouden worden gehandhaafd, en daar een voorstel, om te Amsterdam een vierde Hoogeschool in het leven te roepen, reeds gedaan was, valt het verband tusschen het behoud der drie Rijks Hoogescholen en de oprigting van een vierde Gemeente-Hoogeschool te Amsterdam duidelijk in het oog, en niemand behoeft er meer aan te twijfelen, of deze twee zaken waren vóór de openbare discussiën in de Tweede Kamer tot één geheel gesmolten.

De heer MOENS herinnert aan de omkeering, die in dezen heeft plaats gehad; vroeger was het slooping, slooping! En nu is het behoud, behoud! Maar de heer MOENS is toch niet gerust en doet duidelijk zien, dat het wel mogelijk is, dat men *thans* het behoud der drie Hoogescholen wil, om al spoedig een of twee daarvan in kwijnenden staat te brengen. De heer MOENS schijnt te be-

doelen: men wil thans het behoud der drie Rijks Hoogescholen, om aan Amsterdam een Gemeente-Hoogeschool te geven; maar zoo dit laatste doel bereikt is, kan men zeer wel aan Groningen en aan Utrecht de middelen onthouden, om veêkrachtig te blijven voortleven, en deze alzoo langzaam laten ondergaan. Daarom zegt de heer MOENS: zult Gij ook de middelen geven, die elke Hoogeschool behoeft, om te bloeijen? Zult Gij aan elk een voldoende aantal Hoogleraren geven? En hij haalt twee autoriteiten uit het buitenland aan, BEER en MOHL, die zeggen, dat zonder een ruim aantal Hoogleraren, eene Hoogeschool niet bloeijen kan; dat integendeel het aanzien van vele Hoogescholen is verminderd, omdat men er de middelen aan onthield.

De heer MOENS vreest dit in de toekomst voor de Rijks Hoogescholen, omdat de Minister wel gezegd heeft, dat in het onderwijs der bij de wet genoemde studievakken zou worden voorzien, maar niet gezegd heeft, dat aan elke Hoogeschool mannen zouden verbonden worden, waarvan iets meer te wachten was, dan dat zij voldoende onderwijs zouden geven.

Hier staat de heer MOENS alzoo op een zuiveren grond; hij wil, dat de Hoogeschool iets anders zij, dan eene inrigting, waarop men een studievak onderwijst.

Dat de heer MOENS regt had te vreezen voor het behoud der drie Rijks Hoogescholen, hetwelk nu door de Kamer zoo gaaf is aangenomen, heeft de Minister later volmondig erkend, toen tot de Gemeente-Hoogeschool van Amsterdam door de Kamer werd besloten, en de Minister zeide, dat het nu slechts de vraag was, welke Rijks Hoogeschool het eerst zou moeten worden gesloopt.

De heer OLDENHUIS GRATAMA is er gerust op, dat de meening des Ministers is, de drie Rijks Hoogescholen in alles volkomen gelijk te stellen; op een enkelen Professor meer of minder in eene Faculteit ziet deze heer niet.

De heer VAN KERKWIJK vreest dat er geen intellectuële kracht genoeg voor drie Hoogeschoolen zal zijn, en vraagt daarom aan den heer MOENS, of hij hem wil ondersteunen, als hij voorstelt: „er zijn twee Rijks Universiteiten, een „te Leiden en een te Amsterdam.” Hij zal geen amendement voorstellen, zoo het denkbeeld geen ondersteuning vindt.

De heer MOENS neemt de uitnoodiging van den heer VAN KERKWIJK niet aan, gaat alsnu meer dan eenen tred terug in zijne eischen voor de Hoogeschoolen en zegt, dat het voorstel van den heer VAN KERKWIJK wel niet ernstig zal gemeend zijn, omdat er toch geen kans van slagen is in de Kamer. Waartoe dat nutteloos tijdverspillen? zegt de heer MOENS; en deze woorden zijn hoogst opmerkelijk en laten geene andere verklaring toe, dan deze: Gij weet, dat de Kamer reeds beslist heeft, zonder openbaar debat, dat Groningen en Utrecht zullen moeten behouden worden en dat Amsterdam toch een Gemeente Hoogeschool bekommt; hoe kunt Gij dan nu aan mij vragen, of ik met U een geheel anderen weg wil uitgaan?

De heer VAN KERKWIJK beaamt de meening van den heer MOENS stilzwijgend.

De Minister laat nogmaals uitkomen, dat de drie Rijks-Hoogeschoolen gelijkmatig zullen moeten ingerigt worden, zonder daarom geheel gelijk te zijn; hij zegt, dat zij drie op elkander gelijkende zusters moeten wezen; welnu, dan kan het onderscheid in de toekomst volkomen worden, uitgezonderd de gelijkenis, want welk onderscheid er tusschen zusters bestaan kan, is over de geheele wereld bekend.

Met ronde woorden zegt de Regering, dat die inrigting aan de volgende Regeringen moet overgelaten worden, omdat niet alles in de wet kan worden opgenomen. Daarin heeft de Minister volkomen regt, maar het is juist de vraag, of er niet veel meer in de wet kan opgenomen worden, dan lijsten van vakken, waarin men

onderwijzen zal. Deze lijsten hebben natuurlijk niet de allergeeringste beteekenis, nu zij op zich zelve staan; men had zeer goed nadere aanduiding kunnen geven, of althans in de debatten duidelijker en sterker kunnen aanwijzen, wat dan elke Hoogeschool in de toekomst te wachten heeft, om zich daarop later te kunnen beroepen, hoezeer een volgende Regering zich in het algemeen niet stoort aan handelingen van een vroegere.

Zooals de wet nu luidt, is de toekomst der drie Rijks-Hoogescholen juist in zooverre verzekerd, als de Minister gezegd heeft, dat het alsnu de vraag blijft, welke der drie Rijks Hoogescholen het eerst zal worden opgeruimd. De drie zusters, die nu reeds zoo verbazend veel verschillen, zullen op elkander blijven gelijken, maar elke Regering heeft het in de hand, om dat verschil veel grooter te maken. Terwijl men de eene zuster kostelijk voedt, kan men aan de twee andere meer en meer voedsel onthouden en amputeren van de eene nu en dan een arm of een been.

Meer waarborgen geeft de Minister voor de toekomst niet aan de drie Rijks Hoogescholen, en zooals de door hem ten slotte goedgekeurde wet luidt, zijn er ook niet meer waarborgen mogelijk.

Zeer bepaald moeten wij stilstaan bij hetgeen de heer JONCKBLOET bij deze gelegenheid gezegd heeft. De Minister had een oogenblik vroeger het verschil ter sprake gebragt tusschen algemeen onderwijs in een vak, en het splitsen van dat vak in onderdeelen, zoodat men meer en meer tot het bijzondere afdaalt. De heer JONCKBLOET maakt van deze woorden *encyclopaedisch* en *gespecialiseerd*.

Het zij mij veroorloofd optemerken, dat hetgeen de Minister bedoeld heeft, het algemeene, niet is encyclopaedisch; eene encyclopaedie kan zelf het bijzondere omvatten, en eene encyclopaedie is nooit het algemeene, waaronder de Minister niet anders heeft verstaan, dan

de fundamenten van het gebouw, waaraan men den naam eener wetenschap toekent.

De heer JONCKBLOET betwijfelt, of het algemeene onderwijs, wat de Minister bedoelt, zal leiden tot degelijke zelfstandige studie.

Ik mag deze meening van den heer JONCKBLOET hier te meer ter sprake brengen, omdat ik juist meen, dat er geen ander middel is, om opteleiden tot degelijke, zelfstandige studie, dan juist datgene, wat de Minister tegenover het speciale gesteld heeft, en waarover ik de woorden des Ministers alsnu letterlijk hier invoer: „Eene „quaestie, die niet zoo op eens met ja of neen kan beantwoord worden, is de vraag, of het wenschelijk is, „het onderwijs te specialiseren of te generaliseren.” (Bijblad pag. 1102).

Met deze woorden bedoelt de Minister natuurlijk: zult Gij bij de grondslagen blijven staan, of tot het bijzondere afdalen; het eerste mag waarlijk geen encyclopaedisch onderwijs genoemd worden, zooals de heer JONCKBLOET beter weet dan ik; ik vermoed, dat hij den Minister verkeerd verstaan heeft.

De heer JONCKBLOET wil het bijzondere en *zou ongaarne zien, dat de Universiteit dat karakter verloor.* — Voorts geeft hij zeer duidelijk zijne bezorgdheid te kennen, dat de Minister zou bedoelen ééne Hoogeschool op breeder voet te brengen en die van Utrecht en Groningen een kwijnend leven te doen leiden. Hij wenscht alzoo in de hoofdzaak gelijkheid voor alle drie, en met name een ruim aantal Hoogleraren; b. v. vaderlandsche geschiedenis en vaderlandsche taal- en letterkunde wenscht hij niet aan denzelfden Professor opgedragen te zien.

Tegen de meening van den heer JONCKBLOET verheft zich de heer KAPPEIJNE VAN DE COPPELLO, die in het geheel geen voorstander is van het voordragen van specialiteiten; die daarin ook het Hooger Onderwijs niet gelegen

acht, maar integendeel in algemeene instructie, zoodanig, dat ik, zoo ik meen, het voorregt heb, in deze hoofdzaak in den heer KAPPEIJNE VAN DE COPPELLO een bondgenoot te hebben. Zijne keurige woorden mogen hier niet achterwege blijven: „Wil men eene vertegenwoordiging van „de wetenschap, een wetenschappelijke *ark*, waarin van „elk soort van geleerden een pracht-exemplaar wordt „bewaard, dan zal men zulk eene inrigting misschien in „Utopia kunnen oprigten; maar wil men inrigtingen van „onderwijs, dan moet men in de eerste plaats denken „aan de behoeften der studenten. De student heeft „leiding noodig. Heeft hij voor zich een Professor, zoo „als indertijd THORBECKE dit was, dan aanschouwt hij „een geleerde, dan begrijpt hij door dat voorbeeld, welke „methode hij volgen moet waarin eigenlijk de ware wetenschap bestaat, en dan vormt hij zich naar dat voorbeeld.”

Voor *geleerden* zou ik gaarne lezen *karakters*, of *mannen van gehalte*; maar door den heer KAPPEIJNE is niets anders bedoeld. Waarom heeft deze heer in dien zin niet veel meer in de Kamer gesproken? Waarom hebben zich de heeren TAK, SMIDT, VAN HOUTEN en andere leden der Kamer, die in deze hoofdzaak eenstemmig zijn, niet vereenigd, om dit beginsel in de Tweede Kamer te doen zegevieren? Maar helaas! de slag is geslagen, de bijl is gevallen, en het Hooger Onderwijs in Nederland is gedaald tot vak-onderwijs of voorbereiding daartoe.

Al wat de heer KAPPEIJNE VAN DE COPPELLO in dezen gezegd heeft, is zeer behartiging waardig, en zijne woorden behooren in het Bijblad, pag. 1104, te worden nagelezen, indien iemand wil weten, hoe aan een Hoogeschool moet worden onderwezen. Zou zulk een geest nu niet te formuleren zijn geweest, en zou daardoor niet aan de Hoogescholen van Nederland een betere toekomst hebben kunnen verzekerd worden, dan thans het geval is?

De heer VAN DEN BERCH VAN HEEMSTEDÉ ondersteunt

den heer KAPPEIJNE VAN DE COPPELLO en zegt terecht: „dat hij den goeden weg aan de vergadering gewezen „heeft.” Hij voor zich zou ééne Hoogeschool wenschen, en dan wel te Leiden. Hij komt er tegen op, dat aan elke Hoogeschool, met uitsluiting der Theologie, 56 Professoren zouden noodig zijn, zooals men voor elk onzer Hoogescholen heeft noodig geacht.

De heer JONCKBLOET stemt toe, dat alles aankomt op de persoonlijkheid van den docent, en zegt dan ook: „daarom geloof ik ook, dat er zoo weinig Professoren „zijn, die dezen naam volkomen verdienen.”

Dit moet hem geheel worden toegegeven. Maar hoe hij zeggen kan, dat alles nederkomt op te veel of te weinig, is mij duister. Juist nu, nu er in de Kamer sprake was van grondig vormend of tot in het bijzondere afdalend onderwijs; in het laatste kan men te veel of te weinig doen en in het eerste nooit genoeg: de beste en echtste onderwijzer vervult, zooals alle menschen, zijne taak nog gebrekkig.

Intusschen was de heer JONCKBLOET dien dag ongesteld, en van daar welligt, dat zijne gewone helderheid hem toen begaf.

Na deze woordvoering wordt zonder hoofdelijke stemming door de Kamer aangenomen: *er zijn drie Rijks Universiteiten, gevestigd te Leiden, te Utrecht en te Groningen.* Art. 35 der wet.

Men ziet uit het bovenstaande, dat in de Tweede Kamer de vraag, of drie Hoogescholen niet te veel, of te weinig, of voldoende zijn, niet is overwogen. Deze eerste plicht der volksvertegenwoordiging is verzuimd; men heeft verzuimd, in alle andere gewigtige vraagstukken doortredingen, en men heeft zich bepaald bij monde der heeren MOENS en JONCKBLOET, om te doen uitkomen, dat men Groningen en welligt ook Utrecht toch niet benadeelen zou. De heer VAN KERKWIJK verklapte het wachtwoord en

was waarlijk stout tegenover den heer MOENS. Trouwens de Minister was ook van oordeel, dat het voorstel van den heer VAN KERKWIJK, eene Hoogeschool te Leiden en een te Amsterdam, niet ernstig gemeend was.

3°. DE THEOLOGISCHE FACULTEIT (Art. 41—44).

Indien er nog mogelijkheid is in deze dagen, verrast te worden door dingen, die men voor onwaarschijnlijk, ja zelfs voor onmogelijk hield, zou men onder ons verrast hebben kunnen worden bij de behandeling der wet op het Hooger Onderwijs. De hoofdreden, waarom velen meenden, dat het Besluit van Augustus 1815 door een wet moest vervangen worden, was daarin gelegen, dat van Staatswege aan de Hoogescholen onderwijs in de Godsdienst gegeven werd, en wel in de Protestantsche. Dat was natuurlijk in tegenstelling met de meer en meer toenemende scheiding van Kerk en Staat, maar ook in flagranten strijd met de bepaling, dat alle Godsdienstig onderwijs van de openbare, middelbare en lagere scholen moest verwijderd gehouden worden. Wat ongeoorloofd was in het middelbaar en lager onderwijs, bestond in het Hoogere, en het is duidelijk, dat dit dan uit het Hooger Onderwijs moest worden weggenomen; met andere woorden: de Theologische Faculteit moest van de Hoogescholen verwijderd worden.

Het ging den Protestanten zeer aan het hart, dat dit niet anders mogt wezen. Aanvankelijk kon er geen Protestant van hooren, maar door het voortdurend geroep en de consequentie, die ik aanvoerde, berustten er meer en meer in de noodzakelijkheid, zoodat ten slotte, toen de Minister HEEMSKERK in zijn projectwet de Theologische Faculteit geschrapt had en slechts vier Faculteiten had behouden, een zoo groot deel van het volk daarmede

vrede had, dat de vertegenwoordiging hierin met de Regering had kunnen medegaan. Zij deed dat ook aanvankelijk, zoodat men niet meer twijfelde, of de Theologie zou buiten de Hoogeschool gesloten worden. En tot verbazing der aanschouwers is de zaak juist omgekeerd uitgekomen: de Kamer heeft de verworpen Theologie weder in genade aangenomen, en de Minister, die haar verwijderd had, heeft in hare gracieuse terugkomst onmiddellijk berust en de wet hierin geformuleerd naar de wenschen der Kamer.

Door de Regering waren in het concept voorgesteld de volgende Faculteiten: die der regtsgeleerdheid, der geneeskunde, der wis- en natuurkunde en der letteren, alzoo vier; de vakken, tot elke Faculteit behoorende, waren toen aangegeven bij de examina.

Daarop is door de Commissie van Rapporteurs eene wijziging voorgesteld: dat hier zou gelezen worden de Faculteit der Godsdienstwetenschap, der regtsgeleerdheid, der geneeskunde, der wis- en natuurkunde en der letteren en wijsbegeerte. De toevoeging van wijsbegeerte tot de laatste is door de Regering overgenomen.

Hierop is door den heer VAN NAAMEN een sub-amendement voorgesteld, strekkende, om het woord „Godsdienstwetenschap” te veranderen in „Godgeleerdheid”; en door den heer SAAIJMANS VADER een sub-amendement, strekkende, om het woord „Godsdienstwetenschap” te vervangen door „Theologie” of „Godgeleerdheid”. Er is nu in de wet, Art. 41, aangenomen: elk der Universiteiten bevat de volgende Faculteiten: *a* de Faculteit der Godgeleerdheid; *b* de Faculteit der regtsgeleerdheid; *c* de Faculteit der geneeskunde; *d* de Faculteit der wis- en natuurkunde; en *e* de Faculteit der letteren en wijsbegeerte.

Om te kunnen vergelijken, welke verandering er als nu is gemaakt in den bestaanden toestand der Theologische Faculteit, willen wij hier opnemen de vakken van

onderwijs in deze Faculteit naar het Besluit van 2 Augustus 1815 en naar de nieuwe wet.

Besluit 1815, Art. 63.	Wet 1876, Art. 42.
Natuurlijke godgeleerdheid.	in de Encyclopaedie der godgeleerdheid.
Kerkelijke historie.	
Gronden der Bijbelsche uitlegkunde.	in de geschiedenis der leer aangaande God.
Dogmatiek.	in de geschiedenis der godsdiensten in het algemeen.
Christelijke zedekunde.	in de geschiedenis van de Israëlitische godsdienst.
Homiletieke en pastorale wetenschap.	in de geschiedenis van het Christendom.
	in de Israëlitische en oud-Christelijke letterkunde.
	in de uitlegging van het Oude en Nieuwe Testament.
	in de geschiedenis der leerstellingen van de Christelijke godsdienst.
	in de wijsbegeerte van de godsdienst.
	in de zedekunde.

Onbevoegd zijnde, om in deze zaak te oordeelen, bepaal ik mij bij de opgave van het medegedeelde, er bijvoegende, dat de Regering geld, dat zij van de Gereformeerde Kerk heeft, wil geven voor onderwijs in de dogmatiek en andere vakken.

De zaak is uit haren aard niet moeilijk en voor oplossing zeer geschikt; maar wij menschen, en alzoo ons geheele geslacht, dwalen onophoudelijk, omdat alsnog een tal van wanbegrippen ons aankleeft.

Zonder Godsdienst mist elk menschenleven steun, kracht en rigting, en zonder Godsdienst is geen maatschappij denkbaar. Nu leeft nog vrij algemeen de dwaling, dat

Kerk en Godsdienst hetzelfde zijn, en daar de Kerk is ingerigt naar de meeningen der menschen en de Godsdienst in meeningen geen steun heeft, zoo scheidt men de Kerk van den Staat, en neemt men in die scheiding ook meer of min de Godsdienst op. Hoe meer men dit echter doet, des te meer ontwaart men zijne geduchte dwaling.

Zoo lang de verwarring, dat Kerk en Godsdienst hetzelfde zijn, blijft voortleven, is er natuurlijk aan geen oplossing te denken, en daar de totale opheffing dier verwarring wel nooit te wachten is, en onderwijs zonder opvoeding niet kan gedacht worden, en opvoeding zonder Godsdienst onmogelijk is, zoo blijft er niets anders over, dan dat al het opvoedend onderwijs van het volk uitga, het Lager, het Middelbaar en het Hooger. Dit is de eenige natuurlijke toestand. Die toestand heeft zijne bezwaren, maar bezwaren, die men kan te boven komen, terwijl een verzoening op kerkelijk gebied, zoo het mij voorkomt, behoort tot de dingen, die op aarde niet te wachten zijn.

De tegenwoordige tijd heeft vrijheid op de lippen, maar dwang in het hart. Hij zegt, de Godsdienstige begrippen van anders denkenden te eerbiedigen, en hij denkt er niet aan, dit te doen. De meerderheid, dat is het regt van den sterkste, bepaalt hoe het zijn zal, en in de harten van duizenden verwekt die meerderheid alzoo het gevoel van onregt. Men dwingt en men voedt alzoo een onhoudbaren toestand.

Zoo ver gaat men, dat men om de kerk uit de scholen te houden, er de Godsdienst wil buiten sluiten: dit is echter òf onzin òf onuitvoerbaar.

Wordt het onderwijs aan het volk overgelaten, zoo kan het zeer wel eenigen tijd terug gaan, maar het zal zich herstellen en na veel strijd zal men eindelijk tot zekeren evenwigtstoestand komen, waarmede men tevreden wezen moet.

Een kind kan inzien, dat de tegenwoordige methode

een groote dwaling is. De Staat moet aan het hoofd van het onderwijs staan en den geest en de geheele inrigting daarvan bepalen. Wat zoudt Gij zeggen, indien van staatswege eens Uwe huizen gebouwd werden, Uw diët werd geregeld, Uwe kleeding werd ingerigt? Dat alles is voor U ondenkbaar. Gij zoudt niet verdragen, dat de Staat U voorschreef, wat Gij denken en niet denken moet. Gij hebt volkomen regt, dat Gij den Staat hiertoe onbevoegd acht, maar Gij geeft aan hem dit alles toch in handen, door hem het onderwijs op te dragen.

Mij komt het voor, dat voeding en opvoeding van den mensch en van het volk behooren geregeld te worden in vrijheid, zooals kleeding en onderwijs. Zoolang het onderwijs niet door het volk zelf behartigd wordt, zal er geen einde zijn aan het kraakeel, omdat de toestand onnatuurlijk is.

Maar, zoolang de Staat zich geroepen acht voor het onderwijs te zorgen, moet hij zich ook consequent belasten met het Godsdienstig onderrigt, hetgeen het fundament is van alle opvoedend onderwijs. Is dit eene dwaasheid en ook in een land als het onze onuitvoerbaar, dan wordt men gedwongen naar het uitvoerbare uit te zien. Wie kan het onmogelijke mogelijk maken?

Dat het Theologisch onderwijs aan de Hoogeschoolen voor alsnog verbonden blijft, is mij als Protestant natuurlijk hoogst welkom, want Hooger onderwijs zonder Godsdienstig onderwijs is onbestaanbaar. Maar onze Rooms-katholieke landgenooten komen er tegen op, omdat het Protestantsche kerkgenootschap in dat onderwijs een groot deel van zijn voedsel vindt. Zie daar het bezwaar, dat door niemand kan worden opgeheven, tenzij men al het opvoedend onderwijs aan het volk overlate. *Dan, maar ook dan alleen komen staatsexamens te pas* voor de bedieningen, waartoe kundigheden gewigtige vereischten zijn.

4°. DE VIERDE HOOGESCHOOL TE AMSTERDAM.

Het verschijnsel, in dit jaar in de beide Kamers der Staten-Generaal gezien, dat er een vierde Hoogeschool werd opgericht in Nederland, terwijl elkeen zegt, dat de drie, die bestaan, te veel zijn, is eene zaak van zooveel beteekenis, dat zij ernstig overweging verdient, en te meer, omdat dit is geschied ten gevolge van het dringen van de belanghebbenden in de gemeente, waarin die Hoogeschool, niet als Rijks-, maar als Gemeente-inrigting zal gevestigd worden. Deze zaak, reeds om de genoemde redenen ongehoord, is nog te opmerkenswaardiger, omdat de Volksvertegenwoordiging daarin het initiatief genomen heeft, en 's Konings Regering haar niet had voorgestaan, maar bestreden heeft, ondersteund door hooggeachte leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. De Regering boog, zoo het scheen, tegen haren wil, voor het besluit der Kamer, en zoo kwam de wet tot stand, waarin deze voor Nederland ongekende aangelegenheid op zoo vreemde wijze is opgenomen.

Vrij van elk belang in deze, en toch persoonlijk meer of min in hare wording gemoeid geweest zijnde, wil ik trachten, niet als Amsterdammer, maar als Nederlander, van hetgeen betrekking heeft op het gebeurde, verslag te geven en mijn oordeel daarbij tevens intevoegen. Ik ga hierbij van twee waarheden uit: 1°. dat het Athenaeum van Amsterdam eene hooggeschatte school van Hooger Onderwijs in Nederland was, geacht en geëerd naar hare groote waarde, zoodat haar bestaan als gemeentelijke school door niemand één oogenblik is betwist, maar integendeel door velen en ook door mij in de toekomst opregt werd gewenscht, waarvan ik openbaar de bewijzen gegeven heb (1853); 2°. dat er echter, noch voor deze school, noch voor het algemeen belang eenige reden

bestond, om haar bestaan door bijzondere middelen meer te verzekeren, dan dit reeds verzekerd was, of haren invloed op het land te vergrooten; en dat aan de drie Rijks Hoogeschoolen zeer groot onrecht is aangedaan, door aan de nieuwe school regten toetkennen, die bij het Besluit van 1815 aan de Rijks Hoogeschoolen waren verzekerd. Ik begin met een woord uit de geschiedenis.

Zooals eenige andere steden van ons Vaderland, heeft ook Amsterdam eene Theologische school gehad, gesticht in het midden der 15de eeuw door EGGERT; maar deze school heeft kort bestaan en is niet de kiem geweest, waaruit zich het Athenaeum heeft ontwikkeld. Een Theatrum Anatomicum, dat onder den beroemden ontleedkundige en Burgemeester TULP veel aanzien had, heeft evenmin eenig verband gehad met het later opgericht Athenaeum. Dit laatste is 57 jaar na de stichting der Leidsche Hoogeschool ontstaan, in de periode, waarin men in Nederland wedijverde, om inrigtingen van Hooger onderwijs tot stand te brengen. Leiden, Franeker en Groningen waren vooraf gegaan met Hoogeschoolen, toen Deventer in 1630 een Athenaeum oprigtte, en twee jaren later trad het Athenaeum van Amsterdam in het leven, inzonderheid om de jongelieden, die eene Hoogeschool wilden bezoeken, wat langer onder den ouderlijken invloed te houden, en geenszins, om het Vaderland ten algemeenen nutte te zijn. Die daaraan twifelen mogt, kan in de geschiedenis van deze inrigting dien twijfel zien verdwijnen: een achtingswaardig getuige, namelijk ROOLJENS, heeft er in 1832 in het openbaar van gezegd bij de viering van het tweede eeuwfeest der Doorluchtige School, „Geenszins was het ijdele roemzucht, welke de Achtbare Regering alhier reeds ten jare 1629 op zoodanige stichting bedacht maakte. „Liefde tot de letteren ontgloeide niet weinigen van derzelve leden; liefde tot de letteren deelde zich toen,

„zelfs in menig opzigt, verre boven onze zoo hoog ge-
 „roemde eeuw, gelijk een gelukkige besmetting — durf
 „ik haar zoo noemen? — aan alle rangen en standen
 „mede, en geen koopman was er ligt, die voor zijne
 „zonen, schoon ook tot den handel bestemd, den toegang
 „tot Rome's en Griekenland's beschaving niet openstelde.
 „Wat wonder dus, dat de dubbele Latijnsche school te
 „dezer stede dikwijls meer dan twaalf honderd kweeke-
 „lingen telde, en jaar op jaar honderdtallen haar verlie-
 „ten, die voor de zucht tot wetenschap, in derzelver
 „borst ontstoken, elders verdere voldoening zochten.
 „Reeds verhief zich in al den glans der jongelingsjaren
 „Leidens naburige Hoogeschool, en derzelver uitstekende
 „vernunft boden der bloem onzer jeugd al den rijkdom
 „hunner geleerdheid aan. Niet alle ouders echter waren
 „zoo gezeten, dat zij hunne kinderen derwaarts konden
 „zenden, of indien al onbekrompener omstandigheden
 „dit veroorloofden, werd alzoo echter voor den vertrek-
 „kenden aanstaanden koopman de handel van de studie
 „afgescheiden, terwijl integendeel bij het aanwezen eener
 „hoogere letterkundige instelling in de handeldrijvende
 „stad, de alhier voortgezette studie gepast aan den handel
 „kon ter zijde gaan. Nog iets meer was er daarenboven,”
 en hetgeen nu bij ROOIJENS volgt, betreft het wensche-
 lijke, om de Amsterdamsche jeugd, die zich beschaven
 wilde en voor den handel bestemd was, niet van daar
 te zenden naar eene Hoogeschool, omdat er de zedelijk-
 heid onder kan lijden.

Het is alzoo buiten kijf, dat het Athenaeum te Am-
 sterdam volstrekt niet is opgerigt tot heil van het land;
 dat het Athenaeum niet is in het leven geroepen als
 universitaire inrigting, om voor de hoogste bedieningen
 in den Staat jonge menschen opteleiden, maar dat het
 ontstaan is in eene eeuw, toen de beoefening der La-
 tijnsche en Grieksche letteren in het beschaafd Europa

hoog was gewaardeerd, om *Amsterdamsche zonen van den handelsstand meer beschaving bijtebrengen, dan zij op de aldaar gevestigde Latijnsche scholen konden deelachtig worden.*

Deze zaak is van groot gewigt en verdient zeer de aandacht. Het blijkt toch, en het zal nader blijken uit hetgeen hier onder volgt, dat al wat er in de Tweede Kamer der Staten-Generaal in het jaar 1876 gezegd is van de oudheid van het Athenaeum van Amsterdam, als universitaire inrigting, onjuist moet heeten, en het is zeer te bejammeren, dat er niet één man in de Tweede Kamer is geweest, die met de geschiedenis van Amsterdam bekend was, of den moed had, om de waarheid te zeggen.

Er was dan ook bij die oprigting geen sprake van iets anders, dan van uitbreiding van dat onderrigt, wat op de Latijnsche scholen toen gegeven werd. Slechts twee Hoogleraren werden aangesteld, namelijk VOSSIUS en BARLAEUS, die om hunne Remonstrantsche gezindheid te Leiden niet gelukkig waren: uitstekende mannen intuschen, die waardig waren, de nieuwe school te doen optreden. De eerste onderwees letteren, de tweede wijsbegeerte. Welk een treffende tijd! Welk een gezegend Vaderland! Waar men aanstaande handelaars, die op de Latijnsche school in het Latijn en Grieksch zeer geoefend waren, nogmaals in breederen zin door oude letteren en bovendien door wijsbegeerte tot menschen wilde vormen! Spiegelen wij er ons aan, en leeren wij van onze vaderen, hoe zij gedaan hebben, om zich tot den *handel* voor te bereiden, en schamen wij ons in deze dagen, dat wij voor veel hoogere bedieningen in den Staat, een *studium generale* afwijzen, wat voor die bedieningen onmisbaar is. Maar voegen wij er onmiddellijk bij, dat het Amsterdamsche Athenaeum niet voor het Vaderland, maar voor den Amsterdamschen handelsstand is in het leven getreden.

Het was de wensch van Amsterdam, om den grooten

HUIG DE GROOT, die uit Loevestein ontvlugt heimelijk van Frankrijk naar hier was teruggekeerd, aan de nieuwe inrigting te verbinden, en weldra werden onderhandelingen met den beroemden GALILAEI aangeknoopt, die toen 71 jaren oud was en aan de Staten-Generaal een middel had aangeboden ter bepaling van de lengte op zee, 1) om hem naar Amsterdam te doen komen, maar geen dier oogmerken werd bereikt.

Van de zijde van Leiden zag men deze nieuwe inrigting ongaarne en teekende men protest tegen haar aan, maar het baatte niet; het Hof van Holland en de Hooge Raad vonden geen bezwaar in het bestaan van de Illustre School te Amsterdam, *„daar zij de op te rigten school niet als eene eigenlijke Akademie, maar als eene voorbereidende oefenplaats aanmerkten”*; eene zaak, die in 1876 door niemand is ter sprake gebragt en toch geheel en al onmisbaar was, om het bestaan van het Athenaeum uit het ware oogpunt te doen beschouwen.

Ook uit Zwitserland kwamen bezwaren tegen haar opdagen uit vrees, dat de Remonstrantsche gezindheid door VOSSIUS EN BARLAEUS aldaar zou bevorderd worden.

Eenigen tijd daarna meende men, dat bij letteren en wijsbegeerte ook wiskunde moest gevoegd worden, en werd dit onderwijs aan den beroemden HORTENSIVS opgedragen.

Eenige jaren na de stichting werden twee Hoogleraren in de regtsgeleerdheid aangesteld, met name CABELJAAUW en RUSIUS; en weder eenige jaren later BLASIUS in de geneeskunde (1659), waardoor alsnu aan de school meer of min het karakter werd gegeven van eene inrigting van Hooger onderwijs van die dagen. In 1686 werd het eerst VAN

1) Over deze zaak is gehandeld in de bekroonde prijsverhandeling van den uitnemenden P. J. H. BAUDET: *Leven en werken van Willem Jansz. Blaeu*. Utrecht 1871.

LEEUWEN in de Godgeleerdheid aangesteld, en kort daarna MORINUS in de Oostersche talen.

Een karakter van eene verzameling van Faculteiten had daarmede het Athenaeum nog niet. De inrigtingen, die te Amsterdam bestonden voor ontleedkunde, heelen plantkunde, werden eerst later met het Athenaeum verbonden, en wel in 1754, alzoo 122 jaar na de oprigting van het Athenaeum; zoodat beroemde mannen, die in deze periode te Amsterdam ontleed-, heel- of plantkunde onderwezen hebben, tot deze inrigting niet behoorden, hetgeen alweder van gewigt was optemerken, toen in de Tweede Kamer der Staten-Generaal in 1876 bij herhaling gesproken werd van het universitair karakter van het Athenaeum. 1)

In 1755 werden RÖELL en JOHANNES BURMAN, die toen buiten de Illustre School ontleed- en kruidkunde onderwezen, dan ook eerst Hoogleeraren van het Athenaeum. RÖELL werd spoedig vervangen door PETRUS CAMPER, die nu als eerste Hoogleeraar van het Athenaeum in ontleed- en heelkunde moet worden genoemd.

De eerste Hoogleeraar in de scheikunde, VAN RHIJN, trad eerst in 1785 aan het Athenaeum op. De genees- en natuurkundige wetenschappen aan het Athenaeum dagteekenen dus eigenlijk niet van 1632, maar eerst van 1755 of later.

Na VAN LEEUWEN, die in 1721 als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid overleden was, werd eerst in 1754 CURTENIUS tot zijn opvolger benoemd en was alzoo de Godgeleerdheid gedurende meer dan 30 jaren niet vertegenwoordigd. In die periode waren dus slechts leerstoelen

1) Tot deze inrigtingen behoorden MARTIN KOSTER (1578), SEBASTIAAN EGBERTS (1599), FONTANUS (1628), NICOLAAS TULP (1628), JOANNES DEIJMAN (1654), en de beroemde FR. RUIJSCH, die in 1667 ontleed- en heelkunde onderwees en in 1685 ook kruidkunde. Deze allen stonden buiten het Athenaeum, als mede de botanicus JOHANNES SNIPPENDAAL.

in de regten, in letteren en wijsbegeerte en in de wiskunde bezet; van Athenaeum kon dus in dien tijd geen sprake zijn.

Niettegenstaande de ijverige pogingen van twee beroemde burgemeesters HUDDE en WITSEN, was het Athenaeum meer en meer teruggedaan en op het punt van gesloopt te worden, hetgeen niet anders verwacht kon worden van een school, die wel eenige beroemde mannen had geteld, maar tot 1755 geen organisch geheel was geweest.

Hij, die de waarheid wil, zal dan ook erkennen, dat het bestaan van een eigenlijk Athenaeum van Amsterdam eerst dagteekent van 1755, en dat eerst later zekere vastheid en eenheid aan deze inrigting gegeven is: wanneer toch in 1785 voor het eerst scheikunde aan een inrigting wordt onderwezen, dan zijn de vroegere jaren voor natuur- en geneeskunde zeker niet bijzonder heilzaam geweest. CAMPER verliet dan ook spoedig Amsterdam en koos daarvoor Groningen.

In de laatste helft der vorige eeuw en sedert dien tijd hebben zich in klimmend aantal beroemde mannen aan die inrigting verbonden, in de eerste plaats in letteren, wijsbegeerte en regten, maar ook in Godgeleerdheid, geneeskunde en natuurwetenschappen, mannen, die Nederland en alzoo ook Amsterdam tot sieraad strekken: ALEXANDER, (kl. school), BEIJERMAN, NIC. BONDT, A. BONN, HENDRIK BOSSCHA, HERMAN BOSSCHA, J. BOSSCHA, E. V. D. BREGGEN, JOH. BURMANNUS, NIC. L. BURMANNUS, PETRUS BURMANNUS SECUNDUS, PETRUS CAMPER (naar Groningen), VAN CAPPELLE, CRAS, P. CURTENIUS, GIRAUD, J. VAN HALL (naar Utrecht), VAN HENGEL (naar Leiden), VAN KAMPEN, J. M. KEMPER (naar Leiden), J. VAN NUIJS KLINKENBERG, KOOLHAAS, J. LANDT (kl. school), D. J. VAN LENNEP, P. J. VAN MAANEN, H. C. VAN DER BOON MESCH, MIQUEL (naar Utrecht), P. NIEUWLAND (Lector, naar Leiden), VAN REENEN, REINWARDT (naar Leiden),

VAN RHIJN, WILLEM RÖELL, ROOIJENS, ROORDA (naar Delft), SCHNEEVOOGT, SCHULTENS (naar Leiden), B. SIEBEN, F. SNIP, G. C. B. SURINGAR (kl. school, naar Leiden), SWART, V. SWINDEN, C. A. DEN TEX, THIJSSSEN (kl. school), TOLLIUS, VETH (naar Leiden), VOUTE, DE VRIESE (naar Leiden), C. VROLIK, W. VROLIK (naar Groningen), WALRAVEN, WILLMERT, WIJTENBACH (naar Leiden).

Onder deze beroemde namen komen niet voor die der Hoogleraren, welke aan het Athenaeum zijn werkzaam geweest, maar zich daarvan gescheiden hebben en thans nog leven; ook niet de Hoogleraren, die thans nog hunne beste krachten aan het Athenaeum wijden, en eindelijk ook niet de Hoogleraren der Seminariën, die te Amsterdam gevestigd zijn.

Het Athenaeum van Amsterdam had veel voorregten, vooreerst, omdat het vrij was in den volsten zin des woords; in elk opzigt mogt het heeten eene vrije Universiteit te zijn, dat is te zeggen, dat er vrij onderwijs gegeven en gehoord werd. Graden werden daar niet toegekend, maar het geven van graden heeft met het geven van vrij onderwijs niets gemeen, en het moet openlijk worden uitgesproken, dat in de latere jaren van Amsterdam een krachtige stem is uitgegaan, daarop aandringende, dat het geven van onderwijs en het toekennen van graden geheel en al uit elkander behooren gehouden te worden. De Maatschappij ter bevordering der geneeskunde heeft dit beginsel sterk gedreven, met name de zoodanigen, die het hoogste woord voerden in het Hoofdbestuur dier Maatschappij; deze werden daarin ondersteund door sommige Hoogleraren in de geneeskunde van Amsterdam. Het refrein was steeds, dat Amsterdam het toekennen van graden door de Hoogescholen hield voor verderfelijk.

Ik heb deze zaak van hare wording af kunnen nagaan. In 1848 had ik zitting in eene door den Koning benoemde Commissie ter herziening van de geneeskundige

wetten en verordeningen, te gelijk met den heer VAN SONSBEECK, lid van den Raad van State, GODEFROI, lid van de Tweede Kamer, C. B. TILANUS en J. VAN GEUNS, Hoogleraren te Amsterdam, G. C. B. SURINGAR, Hoogleraar te Leiden, DE LA FAILLE, Hoogleraar te Groningen, VAN DEN BROECKE, Med. Doctor te Middelburg en Doctor BLOM COSTER als Amanuensis. In die Commissie was een voortdurend streven, om het Atheneum van Amsterdam in het geneeskundig onderwijs op den voorgrond te stellen en daaraan de regten te geven eener geneeskundige Faculteit, zooals in het rapport dier Commissie is uitgedrukt, en nader toegelicht in een *Advies*, dat ik afzonderlijk heb uitgegeven (1853). Naar het oordeel van sommige leden dier Commissie, ging ik voor Amsterdam niet ver genoeg, zoodat door THORBECKE, die DE KEMPENAER als Minister van Binnenlandsche Zaken was opgevolgd, aan onze Commissie een voorstel werd gedaan, *daar zij te groot heette*, om ons te doen inkorten, ten einde met hem, Minister, nader te overleggen. Dat inkorten sloeg op mij: ik was de warme tegenstander geweest van het plan, om hetgeen toen genoemd werd het *universitair beginsel*, te schenden; ik waardeerde opregt de uitnemende gelegenheid, die in Amsterdam bestaat voor praktisch geneeskundig onderwijs, en ik stond in waarheid voor, dat daarvan behoorde partij getrokken te worden; maar ik meende, dat eene geneeskundige school als zoodanig aan de behoefte niet voldeed; dat de geneeskundigen Hooger onderwijs behoorren te ontvangen, en dat tot geen prijs mogt worden losgelaten, dat de geneeskundige Faculteit een samenstellend deel der Hoogeschool zou blijven uitmaken.

Natuurlijk liet ik mij door den Minister THORBECKE op deze beleefde wijze niet ter zijde zetten, en antwoordde ik: „onze Commissie is, blijkens het werk, dat zij geleverd heeft aan den Minister DE KEMPENAER, niet te groot;

„wordt zij thans te groot geacht, dan kan de Koning
„haar ontbinden, maar geen Minister heeft het regt, haar
„kleiner te maken, dan zij is.”

THORBECKE heeft daarvan in de Tweede Kamer gezegd, dat de Commissie aan hem hare goede diensten geweigerd had, hetgeen ik in de Geneeskundige Courant als *onjuist* heb geteekend en waarop toen eene polemiek gevolgd is in diezelfde courant over deze aangelegenheid tusschen de Hoogleeraren TILANUS en VAN GEUNS, den heer GODEFROI en mij; uit welke polemiek blijken kan, dat geneeskundig onderwijs de aanleiding is geweest tot hetgeen verder is geschied in de zaak van het Athenaeum van Amsterdam. (Zie Geneeskundig Hooger Onderwijs 1865, en Advies aan mijne medeleden. 1853).

Hieruit is later, onder de leiding van denzelfden hoogleeraar C. B. TILANUS en met medehulp van de heeren Med. Doctoren BLOM COSTER, PENN en ALI COHEN voortgevloeid, hetgeen als geneeskundige wetten in 1865 is in het licht getreden.

Ten behoeve van den Amsterdamschen geest was de graad van Doctor in de genees-, heel- en verloskunde, aan eene der Hoogescholen verkregen, toen niet meer voldoende voor de uitoefening der kunst, maar moesten de studenten in de geneeskunde, om het even, of zij den doctors-titel hadden of niet, een praktisch Staats-examen afleggen. Dat was de eerste stap op den weg, die later veel breeder geworden is.

Bij de geneeskundige wetten, zoo even genoemd, werd een nieuwe klasse van geneeskunstoefenaren geschapen, die geene Academische opleiding hadden genoten; zij werden artsen genoemd en zouden enkel door Staatsexamens daartoe de bevoegdheid bekomen. Van hunne opleiding werd geen woord gerept.

Amsterdam rigtte spoedig hare oude geneeskundige school in verband met het Athenaeum zoodanig in, dat

de aanstaande artsen daar het noodige vonden voor hunne Staats-examens, en deelde werkelijk het onderwijs naar die Staats-examens in. Men wist de Militaire geneeskundige school van Utrecht, die daar bloeide, naar Amsterdam verplaatst te krijgen: eene school, die daardoor in kwijnenden staat is gebragt.

Zoodra nu dit doel bereikt en het gebleken was, dat de discipelen, door Amsterdam aan de Staats-examens geleverd, bij geheele drommen werden weggezonden, kwam men aldaar terug van het beginsel, dat examens en school behoorden gescheiden te zijn. Voor de Hoogeschool had men dit beproefd en gedeeltelijk bereikt; maar THORBECKE ging niet verder, dan voor gegradueerden een praktisch Staats-examen te verlangen. Dit had men te Amsterdam bereikt, en men had welligt gehoopt, dat de geneeskundige Faculteiten der Hoogeschoolen alsnu dadelijk zouden ledig loopen en dat men zich naar Amsterdam zou verplaatsen; maar dit gebeurde niet: de zaak bleef ongeveer in den ouden plooi.

Deze dubbele teleurstelling van Amsterdam deed daar op middelen bedacht zijn, om den stroom toch naar Amsterdam te leiden; maar hier was goede raad duur, en de nood klom hoog, omdat de Militaire geneeskundige school meer en meer verliep. Het middel werd gevonden: men trachtte eene Amsterdamsche meerderheid in de Staats-commissie voor de natuur- en geneeskundige examens plaats te doen nemen, om alzoo het *ik alleen verkoop* nu voor Amsterdam in volle toepassing te brengen. Maar zulke kunstmiddelen konden slechts nu en dan worden aangewend en slechts van tijdelijke waarde zijn; het zekerst was, het regt van examens aan het Athenaeum te doen toekennen, en dit werd dan ook openbaar als volstrekt noodzakelijk geacht en meer en meer uitgesproken in redevoeringen, in bijeenkomsten en in geschriften verkondigd. De niet-geneeskundigen te Amsterdam, die

volkomen tevreden waren geweest met den ouden toestand, werden alsnu in het mouvement begrepen, en ziedaar petitiën, om het regt van graden te mogen schenken.

Zoo stond de zaak, toen de wet op het Hooger onderwijs voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal werd gebragt. De uitkomst is geweest, dat de Amsterdamsche leden der Kamer en anderen ondersteund en bevorderd hebben, dat aan Amsterdam eene vrije Hoogeschool is geschonken met het regt van graduëren, alles gelijk aan de drie Rijks-Hoogescholen, met dit verschil, dat de kosten door Amsterdam betaald worden.

Ik heb hier eene korte geschiedenis opgenomen van eene voor mij lange zaak, en ik was daartoe te meer verplicht, omdat ik niet heb opgehouden te strijden voor het dusgenoemde universitaire beginsel, tegen Staats-examens, tegen het verkorten der regten van de Hoogescholen, om tot de uitoefening der praktijk te leiden; tegen de machinatiën, om de Staats-commissiën bij voorkeur van Amsterdamsche leden te voorzien; kortom tegen het drijven van Amsterdam, dat ik meende te zijn ongeoorloofd, ongepast, onwelvoegelijk en indruischende tegen het waarachtige belang van het Hooger onderwijs en van de geneeskunde. Ik heb niet opgehouden, daartegen gronden aantevoeren in twee brochures, die in 1865 het licht zagen, en daarna in eenige artikelen, die het Dagblad van 's Gravenhage wel heeft gelieven optenemen, artikelen, die hoezeer ze meestal niet geteekend waren, toch genoeg bekend waren als van mij afkomstig te zijn, en die men in het Dagblad gemakkelijk vinden kan.

En zijt gij dan nu niet verslagen, nu Amsterdam eindelijk heeft verkregen, waarnaar het zoo vele jaren heeft gestreefd, zij het dan ook door middelen, die door u niet worden goedgekeurd?

Ik heb nooit bestreden dat Amsterdam eene Hoogeschool zou verkrijgen, maar ik bestreed en bestrijd de

wijze, waardoor zij in dat bezit is geraakt; ik bestrijd alsnog de behoefte, die er bestaat aan een vierde Hoogeschool in Nederland, en ik acht met den Minister van Binnenlandsche Zaken, die vierde den dood van Groningen of van Utrecht of van beide; ik bestrijd de vrijheid, om graden uit te deelen, zoo men niet is Rijks-inrigting; maar ik bestrijd volstrekt niet, dat te Amsterdam uitstekend onderwijs zal gegeven worden. Dat werd er gegeven aan het Athenaeum in onderscheidene vakken, en de voortzetting daarvan moet elkeen, die wetenschappen lief heeft in Nederland, aangenaam zijn.

Ik ga zelfs veel verder en verklaar, daar ik van de meening ben, dat al het opvoedend onderwijs door het volk moet gegeven worden, eene meening, die ik reeds voor elf jaren openbaar heb verkondigd, dat het goed zou zijn, dat de Hoogescholen langzamerhand door het Rijk aan de steden werden overgedragen, om dan daarna te worden inrigtingen, door het volk gekoesterd en verzorgd. In dien zin schreef ik aan den uitnemenden heer HEEMSKERK toen hij, als Curator van het Amsterdamsch Athenaeum, vóór eenige jaren mij de eer aandeed, mijn oordeel te vragen over een Hoogleeraar, die voor het Athenaeum noodig was. In dat schrijven zette ik uiteen, dat onderwijs eene volkszaak is, Lager en Hooger, alle opvoedend onderwijs, niets uitgenomen, en dat ik mij dus zou verheugen, indien het Athenaeum van Amsterdam krachtiger werd, om alzoo den overgang te banen voor het Hooger onderwijs, van eene Rijkszorg tot eene zorg van het volk te worden.

Had Amsterdam zooveel regten als oude inrigting van Hooger onderwijs? Ik heb hier boven reeds twee zaken besproken: 1°. dat Amsterdam de meest beroemde Nederlandsche geleerden in zijn midden heeft gehad; en dat de uitstekendste mannen van wetenschap, die Nederland tot de zijne heeft mogen tellen, deels behooren tot het

Athenaeum Illustre; indien men de hier boven genoemde namen niet acht en eert, namen van Hoogleeraren van dat Athenaeum, is men den naam van wetenschappelijk man onwaardig. Maar ik heb ook aangetoond 2°. dat het Athenaeum Illustre als school van Hooger onderwijs veel heeft gemist, wat aanspraak kon doen gelden. Ik bepaal mij inzonderheid tot hetgeen ik beoordeelen kan, en alzoo tot datgene, wat betrekking heeft op de natuur- en geneeskundige wetenschappen. Deze hebben eerst sedert een zeer korte periode een aanzien van gewigt verkregen, en waren vóór dien tijd in Amsterdam of niet, of armoe-dig, of slechts door *een enkel beroemd man* vertegenwoor-digd. Het zij mij geoorloofd, hierop nog een weinig licht uit de geschiedenis te werpen.

Amsterdam heeft altoos Maecenaten bezeten, *fautores* en dikwerf uitstekende mannen, die aan het Athenaeum niet verbonden waren. De hoofdstad heeft zich daardoor veel roem verworven. Ik heb reeds van inrigtingen ge-sproken, die vroeger aldaar buiten het Athenaeum heb-ben bestaan en reeds de namen genoemd van TULP, RUIJSCH, BURMAN en anderen, die in ontleed- en plant-kunde, buiten het Athenaeum, Nederland tot roem ver-strekten. Men vergunne mij thans de *Hollandsche schei-kundigen* te noemen, waaronder een beroemd Amster-damsch Hoogleeraar was, terwijl de anderen niet tot het Athenaeum behoorden. Deze, de uitnemende NICOLAAS BONDT, vereenigde zich in het laatst der vorige eeuw met PAETS VAN TROOSTWIJK, DEIMAN, NIEUWLAND en later met G. VROLIK tot het doen van scheikundige onderzoe-kingen. Gij meent, in de lokalen en met de hulpmiddelen van het Athenaeum Illustre? Gij vergist U: deze waren niet voorhanden; neen, zij vervoegden zich tot Maece-naten, vroegen die om geld en bekwamen het, en de heeren H. en TH. HOPE, SIX, H. en P. MUILMAN en DE SMETH verstrekten die middelen, zoodat ook hier Amsterdam de

eer heeft, maar het Athenaeum aan den uitstekenden BONDt niet gaf, wat hij en zijne medearbeiders tot hun doel behoefden; en kostbaar waren deze onderzoekingen niet.

In de eerste jaren van deze eeuw was het niet beter. Ik laat hier een afschrift volgen van hetgeen op de *Series Lectionum* voorkomt van het Athenaeum Illustre te Amsterdam 1820 en 1825. Ik kies deze jaren, omdat zij zijn uit het begin en uit het einde van mijn studententijd aan de Utrechtsche Hoogeschool.

Series Lectionum et Institutionum
quae habentur a Professoribus Illustris Athenaei
Amstelodam.

Inde a feriis aestivis anni 1820 ad ferias aestivas 1821.

GERARDUS VROLIK

Publice: *in horto medico* aget de viribus plantarum medicinalium.

in theatro anatomico partium corporis humani fabricam et usum explicabit.

Privatim: exponet Anatomiam, Physiologiam, Obstetriciam, Physicam Plantarum.

CASPARI GEORGII CAROLI REINWARDTI
absentis vicem sustinens.

HENRICUS WILHELMUS VAN ROSSEM.
tractabit Elementa Chemicæ.

FRANCISCUS VAN DER BREGGEN *Corn. fil.*

Privatim: tractabit Pathologiam generalem.

Materiem Medicam.

Medicinam forensem.

JOANNES PETRUS STEPHANUS VOUTE.

Publice: Varios locos e Philosophia Naturali tractat.

Privatim: Physicam mathematicam et experiment. exponit.

HENDRIK DE HARTOG.

Lector in de Wiskunde, Zeevaart- en Sterrekunde, zal Dingsdags, Woensdags en Donderdags ten 12 ure in het Klein Auditorium in het Nederduitsch lessen geven over

Rekenkunde, decimale breuken en logaritmen-getallen; vervolgens over de Meetkunde en Algebra, het maken der sinus- en logaritmen-tafels; voorts over de platte en klootsche driehoeksmeting, en eenige hoofdeigenschappen der kegelsneden, waarin over de beginselen der Sterren- en Aardrijkskunde en de theorie der Zeevaartkunde, en wel inzonderheid over de berekening der lengte op zee; het een of ander stuk echter meer of minder uitgebreid, of wel met bijvoeging van eenige verklaring der zeevaartkundige instrumenten, naarmate het getal en de lust der toehoorders zulks zal schijnen te vorderen.

Cursus 1825/26. Even als boven.

JOANNES PETRUS STEPHANUS VOUTE.

Privatim: exponit Mathesin.

Physicam.

Elementa Psychologiae et Logicae tradit.

GERARDUS VROLIK.

Publice: *In Horto Botanico*: Philosophiam tractabit botanicam.

Privatim: docebit Obstetriciam theoreticam et practicam.

Physicam Plantarum.

FRANCISCUS VAN DEN BREGGEN. *Corn. fil.*

Privatim: tractabit Pathologiam generalem.

Materiem medicam.

Medicinam forensem.

HENRICUS BOSSCHA.

Publice: *In Theatro anatomico*: Partium corporis humani fabricam et usum explicat.

Operationes chirurg. demonstrat variasque instituendi exponit methodos.

Privatim: tradet Anatomiam, physiologiam.

Praxin Chirurgicam.

HENRICUS CAROLUS VAN DER BOON MESCH.

Privatim: tradet Chemiae doctrinam et historiam.

Chemiam Pharmaceuticam, linguâ vernaculâ.

Doctrinae Chemiae usûs quoad artes.

Historiam naturalem.

HENDRIK DE HARTOG.

Woordelijk als in den cursus 1820/21.

Uit dit afschrift blijkt ten duidelijkste, dat in de jaren, waarin ik den bloei der Utrechtsche Hoogeschool als student van nabij heb mogen zien, wel de beroemde G. VROLIK een groot sieraad was voor Amsterdam en er wel zeer kundige menschen onderwezen, maar dat het onderwijs in de natuur- en vooral in de geneeskundige wetenschappen aan het Athenaeum aldaar onvoldoende moest genoemd worden.

Er was dan ook niet aan te denken in die periode, om te Amsterdam in natuurwetenschappen of in geneeskunde breed te worden opgeleid, en, was men in 1754 aldaar begonnen, om aan deze omvangrijke reeksen van wetenschappen eenige aandacht te schenken aan het Athenaeum Illustre, en had men in 1785 aan die wetenschappen aldaar een weinig meer plaats ingeruimd, in 1819, toen ik te Utrecht student werd, kon men te Amsterdam geen voldoende onderrigt bekomen, om in de geneeskunde den doctoralen graad te erlangen. GERARDUS VROLIK zond zijn zoon WILLEM, en MAURITS CORNELIS VAN HALL zond zijn zoon HERMAN CHRISTIAAN van Amsterdam naar Utrecht, om aldaar hunne geneeskundige studie, ook de praktische te volbrengen. Zij zijn uitstekende studenten der Utrechtsche Hoogeschool geweest.

Meer is er niet noodig, om te doen zien, dat in de jaren 1819 tot 1825 het geneeskundig onderwijs te Amsterdam onvoldoende was. Zoo dachten er in die jaren, een weinig later, ook over twee jongelingen, waaruit, als W. VROLIK en H. C. VAN HALL, voor Nederland beroemde

mannen geworden zijn, die hunne woonplaats Amsterdam verlieten, om aan de Leidsche Hoogeschool geneeskundig onderwijs, ook het praktische, te gaan zoeken: mijn uitnemende vriend J. VAN GEUNS, thans Oud-Hoogleraar te Amsterdam, en de geniale J. P. HEIJE, die zich in velerlei rigtingen in de geneeskunde verdienstelijk heeft gemaakt.

Te Amsterdam deed men toen en vroeger en later, als men te Geneve deed vóór het jaar 1848, waar men DE LA RIVE, PLANTAMOUR en anderen in de behoeften van het onderwijs uit eigen middelen liet voorzien. Zoo te Amsterdam de kundige VOUTE, en vóór hem de beroemde VAN SWINDEN: beiden misten niet slechts lokalen van het Athenaeum, om hunne natuurkundige lessen te geven, maar moesten ook uit eigen middelen zich alle daartoe noodige werktuigen aanschaffen. Op deze wijze viel het Amsterdam ligt, zich den grooten naam toeteëigenen van den eenigen VAN SWINDEN, die een uitstekend sieraad was van Nederland. Zoo ook de beroemde G. VROLIK, die bij volslagen armoede van het Athenaeum, uit eigen middelen eene kostbare verzameling bijeenbragt, waaruit hij voor zijn onderwijs de voorwerpen putte: eene verzameling, waarvan zijn mede uitstekende zoon W. VROLIK later voor zijn onderwijs heeft gebruik gemaakt, en welke verzameling ook door hem zeer is verrijkt.

Ik kan uit eigen ervaring nog veel verder gaan en doen zien, dat het Athenaeum van Amsterdam tot voor weinige jaren, in natuurwetenschappen, de plantkunde uitgenomen, een bedroevend bestaan heeft gehad, en dat tot aan de oprigting der Klinische school voor vijftig jaar, het geneeskundig onderwijs aldaar ook zeer veel te wenschen heeft overgelaten.

Na den dood van H. C. VAN DER BOON MESCH, in 1831, werd mij de eer aangedaan, door Curatoren van het Athenaeum te Amsterdam uitgenoodigd te worden, om de ledig geworden plaats te vervullen; ik moest daartoe

de inrigting van het scheikundig onderwijs aan het Athenaeum komen bezoeken, en zou daarvan des avonds aan Curatoren mijne bevinding mondeling mededeelen. Die inrigting bestond in een keuken en een paar onbeduidende vertrekken, behoorende bij een politiehuis in de Staalstraat. In die sombere keuken en niet noemenswaardige kleine vertrekken vond ik *niets*, geen spoor van werktuigen of toestellen, geen glaswerk, geen praeparaten, in één woord: niets hoegenaamd. Wat er in deze lokalen geweest was, was het eigendom van den Hoogleraar, en bij den dood van H. C. VAN DER BOON MESCH, had zijn broeder A. H. uit Leiden daaruit alles verwijderd en tot zich genomen. Dit berigt, des avonds aan de heeren Curatoren VAN DE POLL, VAN REENEN, M. C. VAN HALL medegedeeld, klonk den Heeren vreemd in de ooren; zij wisten niet, dat het benoodigde voor het onderwijs het eigendom van den Professor was, en zij hadden de lokalen nooit bezocht. Uit het gesprek bleek, dat er geen geld hoegenaamd voor subsidie gegeven werd, ook niet voor vuur en licht, en het ledig zijn van die gewone huiskeuken was alzoo verklaard. Het jaarlijksch inkomen van den Hoogleraar was 1600 gulden en bovendien de collegegelden, die toen zeer beperkt waren. Ik deed de Heeren opmerken, dat op die voorwaarden niemand zulk eene betrekking kon aanvaarden, want dat scheikundige studie, omdat de kweekelingen praktisch moeten geoefend worden, geregeld geldelijke uitgaven vorderde; Curatoren vonden dit alles vreemd: het was toch in Amsterdam altoos zoo geweest, als het nu was, en niemand had er nog bezwaar tegen ingebracht, en de heer VAN REENEN, de vader van den geëerden vice-president van den Raad van State, gaf mij te kennen, dat hij jaren lang Hoogleraar aan het Athenaeum was geweest op eene jaarwedde van 1200 gulden.

Ik mogt tegen dit alles niets anders inbrengen, dan

dat ik onder de beschreven omstandigheden de betrekking niet kon aanvaarden, want dat, indien alle inkomsten van den Hoogleeraar voor het onderwijs zouden worden aangewend, dit op verre na niet toereikend zou zijn, om in de behoefte te voorzien, en dat er alzoo niets anders overbleef, dan uitzien naar een gefortuneerd man, of, zoo de Heeren wenschten, dat ik komen zou, pogingen aantewenden bij het Stedelijk Bestuur, of bij de Provincie, of bij het Rijk, om de noodige subsidiën voor de behoefte der lessen te bekomen. Na eenige weken ontving ik van Curatoren een schrijven, dat zij daartoe pogingen hadden aangewend, maar vruchteloos, en dat ik alsnog op nieuw uitgenoodigd werd, op den bekenden voet de betrekking te aanvaarden. Mijn antwoord, denzelfden dag gegeven, was, dat het aan de Heeren bekend was, dat dit mij onmogelijk was.

Alzoo was voor ruim 40 jaar aan het Athenaeum van Amsterdam schijn noch schaduw van een gelegenheid, om scheikunde te onderwijzen, en dit verdient te meer opmerking, omdat ik zelf toen als Lector in Rotterdam aan eene eenvoudige geneeskundige school eene zeer ruime en goed onderhouden inrigting hiertoe in gebruik had.

Na mijn bedanken aan Curatoren werd SWART Hoogleeraar in de scheikunde, en daar het ontslag van VOUTE, die aan het Athenaeum te Amsterdam natuurkunde onderwezen had, mede zonder inrigting en zonder instrumenten, spoedig hierop plaats had, werd aan SWART ook de natuurkunde opgedragen, die in de Staalstraat, alzoo de twee groote vakken van onderwijs op zich nam en eenige jaren een waarlijk niet benijdenswaardig bestaan heeft geleid. Van armoedige hulpmiddelen voorzien in natuur- en scheikunde, in één persoon vereenigd, kon zijn onderwijs onmogelijk boeijen, en ondervond hij dan ook niet, dan treurige gevolgen van

zijne meening, dat goede wil en bekwaamheid in deze alles vermogen. De nabijheid der politie was voor hem nu en dan zelfs het middel, om zijn onderwijs, aan de klinisten gegeven, voortzetten, waarin hij door de ruwheid en baldadigheid zijner toehoorders dikwerf op schrikverwekkende wijze werd belet.

Zoo was toen de gesteldheid van het Athenaeum van Amsterdam in de twee zoo gewigtige vakken van studie: natuur- en scheikunde. REINWARDT, die scheikunde onderwezen had, had er geen subsidie voor genoten, en vóór het optreden van den kundigen H. C. VAN DER BOON MESCH had, na het vertrek van REINWARDT naar Indië, Doctor H. W. VAN ROSSEM onderrigt in de scheikunde gegeven in een vertrek achter zijn huis, een tuinhuis, mij persoonlijk goed bekend, zooals men het in Amsterdam in vele tuinen vindt: één enkel klein vertrek, zonder eenige inrigting hoege-naamd, en alweder zonder subsidie.

Zoo waren de hulpmiddelen van het Amsterdamsche Athenaeum, vóór ruim 40 jaren, in natuur- en scheikunde, en zoo waren zij sedert zijne oprigting geweest.

Maar ik mag nog veel verder gaan. Na mijne promotie in 1825 heb ik mij eenige maanden te Amsterdam opgehouden, en aldaar de geneeskundige praktijk in het klein uitgeoefend; ik meende daar de gelegenheid te hebben, om nog veel te leeren, maar deze vond ik er niet, en ik begaf mij na 7 maanden naar Rotterdam, waar ik toen de oprigting eener geneeskundige school verwachtte. Gedurende mijn verblijf te Amsterdam had ik gelegenheid, om met de toen hoogst gebrekkige ziekenhuizen kennis te maken, waar toen jonge medici zeer dikwerf hun dood vonden. De middelen voor het praktisch geneeskundig onderwijs waren er toen evenzeer beperkt, als voor het natuur- en scheikundig onderrigt. De Hoogleeraar H. BOSSCHA, die ontleedkunde onderwees, deed mij kennis maken met de zeer armoedige inrigting, aan het einde van den Kloveniers Burgwal gelegen,

den ouden welbekenden stads-toren. Daar werden lijken ontleed en gewone anatomische lessen gegeven, zooals dat ook in Rotterdam en in andere steden van ons Land weleer plaats had. Van physiologie was nauwelijks sprake; van praeparaten voor het anatomisch onderwijs evenmin; eene pathologische verzameling was er niet; in het kort: onderrigt in de eerste grondslagen der geneeskunde kon er niet gegeven worden.

Zoo was dit deel van het Athenaeum in 1825, toen door de oprigting der Klinische school en door het toetreden van kundige practici, een begin werd gemaakt van een beteren toestand. Maar vóór dien tijd was Amsterdam, voor zoover de middelen betreft, den Hortus uitgezonderd, in natuur- en geneeskunde bijna in alles arm, ja in hooge mate armoedig.

Ziedaar in weinige woorden naar waarheid aangetoond, dat het Athenaeum van Amsterdam als inrigting, voor natuur- en geneeskunde, zich niet beroepen mag op een langer bestaan dan van een halve eeuw.

THIJSEN, de uitnemende geschiedkundige en de heldere arts, opende het tooneel in het Binnen-gasthuis, en deze mijn hooggeachte vriend werd opgevolgd door een anderen besten vriend, JACOBUS LANDT; beiden mogten slechts kort werkzaam zijn. SURINGAR, de oudere broeder, en TILANUS de vader, wijdde alsnu hunne uitstekende krachten aan de vorming van genees-, heel- en verloskundigen, en het is aan deze twee mannen toeteschrijven, en aan hen alleen, dat het praktisch genees-, heel- en verloskundig onderwijs, dat te Amsterdam kon gegeven worden, op den hoogsten prijs werd gesteld. Zij werden later gesteund door LEHMANN en TILANUS den zoon, beide uitstekend.

De Klinische school van Amsterdam was op eenmaal niet slechts de beroemdste van het geheele Land, maar overschaduwde al het Klinisch onderwijs, ook dat der Hoogeschoolen, dat in Nederland werd gegeven. Ik zeg *Klinisch* onderwijs en bedoel daarmede alzoo slechts een gedeelte van het geneeskundig onderwijs. De discipelen,

die op de lessen van TILANUS en SURINGAR, verschenen konden aanvankelijk geene voldoende voorbereiding ontvangen, maar werden door deze twee voortreffelijke mannen duchtig in de praktijk ingeleid. Van toen af begreep men terecht in Amsterdam, dat er hulp moest wezen. De door zijn ijver eenige w. VROLIK werd van Groningen naar Amsterdam geroepen, en hij gaf aldaar niet slechts grondig onderrigt in de ontleedkunde, maar ook in de ziektekundige ontleedkunde en vergelijkende ontleedkunde, en arbeidde met ongekende vlijt aan de uitbreiding van het reeds zoo schoone Museum Vrolikianum.

Ziedaar alweder krachten, door het Athenaeum niet aangebragt. w. VROLIK was wel Hoogleeraar daaraan, maar de kostbare verzameling zijns vaders en later van hem, die voor het onderwijs zooveel heeft bijgedragen, behoorde geenszins daartoe.

De groote talenten van mijn hooggeachten vriend J. VAN GEUNS mogten niet ongebruikt blijven, zoodat ook deze aan het Athenaeum verbonden werd. Hij spande met TILANUS, SURINGAR, w. VROLIK, LEHMANN en TILANUS den zoon zamen, om vooral den klinisten eene goede geneeskundige opleiding te verzekeren. Hulpmiddelen werden ook toen aan het Athenaeum niet in voldoende mate gegeven, integendeel; uit eigen middelen bezoldigde mijn vriend VAN GEUNS een adsistent, die later, daar w. VROLIK zijne krachten aan de physiologie niet wijden kon, met dit onderwijs werd belast. De Hoogleeraar A. HEIJNSIUS van Leiden heeft in deze betrekking aan het Athenaeum van Amsterdam zeer groote diensten bewezen.

Het natuurkundig onderwijs voor geneeskundigen was in het eerste deel dier periode, die hier besproken wordt, voor een deel niet voldoende; de beroemde G. VROLIK nam toe in jaren, en DE VRIESE nam zijn botanisch onderwijs over. Maar SWART, overladen met het overige, kon in de behoefte niet voorzien.

Er viel dan ook toen niet aan te denken, dat een jong-mensch te Amsterdam zich de zuivere wetenschappen der natuur in voldoende mate kon eigen maken, zoodat de beroemde GERARDUS VROLIK alweder zijn tweeden zoon AGNITES naar Utrecht zond, om aldaar natuurwetenschappen te beoefenen. De heer A. VROLIK werd later Minister van Financien en is thans President-Curator der Leidsche Hoogeschool 1). Dat de beroemde G. VROLIK, die Hoog-leeraar te Amsterdam was, zijne twee zonen naar Utrecht zond, om daar onderwezen te worden in geneeskundige en natuurkundige wetenschappen, mag in deze dagen nog wel eens vermeld worden.

In de eerste jaren van mijn verkeer als Hoogleeraar te Utrecht (na 1840) kwamen nog vele jongelieden uit Amsterdam de natuur- en geneeskundige wetenschappen te Utrecht beoefenen. Na den dood van SWART werd de zeer kundige en beschaafde MATTHES met het onderwijs in de physica belast. Aan niemand beter, dan aan hem kon dit onderrigt worden toevertrouwd; maar te Amsterdam kon men zich toen nog niet voorstellen, dat de geheele natuurkunde en de geheele wiskunde niet aan één mensch kunnen worden opgedragen, zonder dat het onderwijs er onder lijdt. Amsterdam kan dit nog niet, want de uitnemende MATTHES is in het jaar 1876, zooals op de Series lectionum te vinden is, alsnog de eenige Hoogleeraar te Amsterdam in de natuurkunde en in de wiskunde: zoo zeer is het Athenaeum van Amsterdam gereed, om Hoog-school te worden, en zooveel vergt men nog van den kundigen MATTHES. Maar laat ik voortgaan in hetgeen ik begon te zeggen. Na den dood van SWART werd de

1) Deze geëerde naam komt ook voor op de rollen der studenten van het Amsterdamsche Athenaeum; maar Utrecht mag zich den heer A. VROLIK niet laten ontnemen. Zijne promotie op het eeuwfeest in 1836 en de voorrede voor zijne dissertatie verkondigen dit openbaar.

heer E. H. VON BAUMHAUER gevraagd voor het scheikundig onderwijs. Op eenmaal verkreeg dit laatste een ander gehalte, en, als met een tooverslag, werd voor het eerst te Amsterdam scheikunde onderwezen, zooals het behoort. Door het vertrek van de VRIESE naar Leiden, zette MIQUEL zijne zoo krachtige schouders onder het onderwijs in plantkunde, en de wetenschappen der natuur- en der geneeskunde mogten alsnu heeten, in Amsterdam op waardige wijze vertegenwoordigd te zijn. Niemand kon er zich hartelijker in verheugen dan ik, want het meerendeel der mannen, die hiertoe bijdroegen, behoorde tot mijne vrienden, zoodat ik niet weet, of ik in dien tijd meer bloei gewenscht heb voor het natuur- en geneeskundig onderwijs te Utrecht, of voor dat te Amsterdam.

De heer HEIJNSIUS, mijn oud-leerling, werd op mijne aanbeveling adsistent van mijn vriend VAN GEUNS; voor het optreden als Hoogleraar in de scheikunde van den heer E. H. VON BAUMHAUER ijverde ik met groote ingenomenheid, evenzoo voor dat van den voortreffelijken MIQUEL in plantkunde; en zoo ver ging mijne belangstelling, dat ik als Hoogleraar te Utrecht ongevraagd meermalen bij den Burgemeester HUIDEKOPER bezoeken aflegde ten behoeve van het Athenaeum van Amsterdam, en onder anderen dezen geachten Burgervader drong, om SCHNEEVOOGT aan het Athenaeum te verbinden, hetgeen tot mijn groot leedwezen eerst zeer laat is geschied.

Ik ga alzoo rustig voort in mijn verslag, verzwijgende echter de namen der mannen, die daarna aan het natuur- en geneeskundig onderwijs verbonden zijn geweest, of er nog zijn; ik had de grondleggers te noemen van uitnemend onderwijs te Amsterdam in de praktische genees-, heel- en verloskunde, in de ontleedkunde, in de natuurkunde van den mensch en in de ziektekunde, in de physica, chemie en botanie.

Van dit onderwijs maakten niet vele studenten in de

geneeskunde gebruik, maar vooral kweekelingen van de Klinische school, en bij de ineensmelting der Klinische school en van het Athenaeum in 1865, bleef het onderwijs aldaar inzonderheid dienstig voor aanstaande geneeskundigen, die geen Academischen graad begeerden.

De beweging ten behoeve van Amsterdam is van dit onderrigt uitgegaan, zooals uit de medegedeelde schets is gebleken. Het zoogenaamd universitair onderrigt heeft er niets mede te maken: het zijn de kweekelingen der Klinische school en later die der Militaire geneeskundige school, waaruit het personeel is gevormd, dat aan het Amsterdamsche Athenaeum zekere kleur van uitbreiding heeft gegeven, zoodat het zijn *toegelatenen op eene school van Hooger Onderwijs, geene Muzenzonen*. Het Athenaeum, als school van Hooger Onderwijs, is, wat het aantal studenten aangaat, gebleven zooals het was. Het aantal Professoren in de natuur- en geneeskundige wetenschappen aan het Athenaeum is wel zeer toegenomen, maar niet ten behoeve van studenten, die er zijn; neen, ten behoeve van zoodanigen, die alsnog *Klinisten* moeten heeten, en al wat er ten behoeve van Amsterdam gedaan is bij de nieuwe wet, had een plaats mogen innemen, indien er over voorrang van Klinische scholen was gehandeld; maar bij de zamenstelling van een wet op het Hooger Onderwijs, behoorde dat in geen deele geschied te zijn. Of heb ik onregt zoo te spreken? Noem dan het cijfer Uwer wezenlijke studenten, en vraag dan, of voor een 150-tal, zooals het Athenaeum kan aanbieden tegenover de drie Hoogeschoolen, dat alles heeft mogen gezegd en gedaan worden, wat voor Amsterdam gezegd en gedaan is.

Eene alles overhoop werpende Hoogeschool met 150 studenten!

Toen NAPOLEON I in Amsterdam audientie gaf, vroeg Amsterdam alleen behoud van het Athenaeum. Hij merkte den uitstekenden J. H. VAN SWINDEN op, en de zaak kon

alsnu geacht worden, gered te zijn. Na de herstelling van ons Land in 1813, toen er zeer beroemde mannen aan het Athenaeum van Amsterdam verbonden waren, sprak er niet één van het wenschelijke, om aldaar eene Hoogeschool te hebben. Aan roem, aan degelijkheid en uitnemendheid van personen heeft het het Athenaeum van Amsterdam niet ontbroken tusschen 2 Augustus 1815 en 1848, en niet één van de toen aldaar gevestigde, waarlijk belangrijke mannen heeft er een woord van gerept, om de Rijks Hoogescholen ten bate van het Athenaeum overhoop te werpen. Dat kon in een J. H. VAN SWINDEN, in een G. VROLIK, in een D. J. VAN LENNEP, in een C. A. DEN TEX, in een J. BOSSCHA, in een W. VROLIK, in een J. VAN HALL, en in soortgelijke mannen niet opkomen. Hij, die wat is, gevoelt zich ook meer of min zooals het hem toekomt; hij bedelt en vraagt niet en rooft zeker niet datgene, wat aan de zorg van een ander is toevertrouwd. Juist de betere zelfgenoegzaamheid, die de genoemde mannen en anderen bezaten, deed hen voortgaan in het geven van uitstekend onderwijs, zonder naar den naam te vragen van de school, waaraan zij werkzaam waren.

Ik wil echter op deze wijze niet voortgaan, maar liever een oogenblik nog stilstaan bij de vraag, of het in het natuur- en geneeskundig onderwijs te Amsterdam nu alles is „pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles.”

In de latere jaren heeft men van het Athenaeum van Amsterdam in klimmende mate doen uitgaan, dat zijne inrigting in geneeskundige aangelegenheden zoo uitnemend was; telkens en telkens werd deze zaak ter sprake gebracht; aanstelling van nieuwe docenten, splitsing en uitbreiding van het onderwijs. Inderdaad, het scheen, of te Amsterdam een modelgelegenheid zou worden geschapen; en dat men aan het IJ daarvan de meening koesterde, is mij van nabij bij herhaling gebleken in de laatste 11 jaren.

Na de vaststelling der geneeskundige wetten, in 1865, meende Amsterdam, dat er buiten zijne veste geen onderwijs in geneeskundige aangelegenheden mogt worden gegeven, dat beter was dan het zijne, en in dat vertrouwen zocht het begiftigd te worden met de toetreding der aanstaande Militaire geneeskundigen, hetgeen helaas! tot groot nadeel der Militaire geneeskunde gelukte.

Alsnu meende men ook de Militaire pharmaceuten, die te Utrecht werden opgeleid en voor Nederlandsch Indië bestemd waren, naar Amsterdam te moeten doen vertrekken. Deze jonge lieden waren sedert meer dan 30 jaren onder mijn oppertoezicht (thans niet meer), en werden te Utrecht goed opgeleid. Van Amsterdam uit ging nu een voortdurend drijven, om deze kweekelingen van Utrecht ook naar Amsterdam te doen verhuizen. De Ministers van Koloniën, die elkander in dien tijd afwisselden, ontvingen gedurig aansporingen, ook door de Tweede Kamer der Staten-Generaal, om aan dezen wensch toegegeven, en telkens werd natuurlijk deze zaak in mijne handen gesteld. Ik was alzoo verplicht, mij van naderbij bekend te maken met de gelegenheid, die thans te Amsterdam bestond voor pharmaceutische studie en voor alles, wat tot die studie in breederen omvang behoort.

Te Utrecht ontvangen deze jongelieden Academisch onderwijs, en bovendien onderrigt in drie verschillende apotheken van drie apothekers in praktische aangelegenheden. Bij herhaling putte ik mijne informaties te Amsterdam, over hetgeen daar bestond, uit de beste bronnen, en altoos was de uitkomst, dat waarlijk in dit deel der geneeskundige studie Amsterdam niet het geringste voor heeft, en dat de opvijzeling van het voortreffelijke aldaar, en al het rumoer, dat daarover in de laatste jaren gemaakt is, den toets van een naauwgezet onderzoek niet kan doorstaan: de opleiding van het meerendeel der aldaar studierenden gaat uit van den inhoud van het Staats-

examen, en kan alzoo onmogelijk tot goede, grondige studie leiden.

Telkens, bij vernieuwde aanvragen aan den Minister van Koloniën van de zijde van Amsterdam, direct of indirect gedaan, om de genoemde kweekelingen van Utrecht naar Amsterdam te verplaatsen, heb ik aan de Ministers van Koloniën uitvoerig berigt, dat die verplaatsing zeer ten nadeele der zaak zou zijn. Ik legde daarbij over de getuigenissen van deskundigen, mij aangaande de Amsterdamsche inrigting geworden, en tot vier malen besloten de genoemde Ministers, deze jongelieden te Utrecht te laten, omdat zij aldaar beter waren, dan te Amsterdam. De laatste maal, nu twee en een half jaar geleden, had ik deze zaak in eene uitvoerige Memorie besproken, en verzocht ik, om een einde aan dit ongepast aandringen van Amsterdam te maken, den toenmaligen Minister, mijne Memorie door den druk te mogen openbaar maken, wat door den Minister niet noodig geoordeeld werd, en waarin ik alzoo moest berusten. Maar ware mijne Memorie in het licht gegeven, dan zou menigëen een anderen blik op het Athenaeum van Amsterdam geworpen hebben, dan in de laatste weken is geschied. Hieronder, bladz. 407, vindt men door den Minister de betrekkelijke vruchten van het geneeskundig onderwijs vermeld.

Van aanspraken voor Amsterdam op eenigerlei onderscheiding in deze aangelegenheid kan niemand handelen, ook zelfs niet, wanneer wij het oog uitsluitend vestigen op hetgeen het Athenaeum van Amsterdam in de laatste vijftig jaren is geweest; maar zeker niet vóór dien tijd, zooals uit het bovengemelde ten duidlijkste is voortgevloeid.

Den roem van uitstekende Hoogleraren, die aan het Athenaeum zijn werkzaam geweest of nog werkzaam zijn, blijf ik hoog aanschrijven; hunne talenten blijf ik zeer achten en eeren, zoo goed als iemand; maar ik vraag, of er in 's Lands belang gehandeld is, door de bekende be-

weging te doen uitgaan van het onderwijs, dat in waarheid tot eene Klinische school behoort; of er goed gehandeld is, dat lieden van het *Hooger* Onderwijs zich daaraan hebben gesloten; of het doel goed is, waarnaar men heeft gestreefd; of de middelen goed zijn, die men ter bereiking van dat doel heeft aangewend; of wel, dat men aan de belangen van thans levende personen het algemeene belang ten offer heeft gebragt.

De quaestie van het *jus promovendi* bespreek ik nader, maar handel hier alleen over aanspraken. Amsterdam zegt, aanspraken te hebben. Wat verstaat men daaronder? Naar de Grondwet, zorgt de Staat voor het onderwijs, dus ook voor het Hoogere, dat is: van wege den Staat zullen er scholen en inrigtingen en onderwijzers zijn in voldoende aantal en van genoegzaam gehalte, om het onderwijs te geven, en dus ook het Hoogere. Hoe kan hier bij mogelijkheid gehandeld worden over aanspraken van een stad, ook al had die stad nu eens voor 250 jaar een beste inrigting voor Hooger Onderwijs gehad. Waren de Hoogescholen tot het doel niet genoegzaam, dan had Amsterdam kunnen zeggen: „wij hebben een beste in „rigting, of zullen die best maken en willen U gaarne „helpen, daar Uwe middelen niet toereikend zijn.” Zulke taal zou, hoezeer toch zonderling, verstaanbaar geweest zijn. Maar *aanspraken*, dat woord schijnt mij nu juist onbegrijpelijk te zijn. Beteekent het woord aanspraken voordeelen of voorregten? Maar daarmee heeft niemand buiten Amsterdam iets te maken.

Waar zou het heen, zoo gemeente-belangen of gemeente-wensen in gemeente-aanspraken zouden worden omgezet, en elke stad zich alzo zou doen gelden, om de pligten van den Staat geheel of gedeeltelijk over te nemen, pligten, die enkel betrekking hebben op de bevordering van het algemeen belang?

Naar onze wetten, hebben alle Gemeenten gelijke regten

en gelijke pligten. Komt het der Regering voor, dat in deze of die Gemeente deze of die inrigting het best gevestigd zij, dan wordt daarover gehandeld tusschen de Regering en het Gemeente-bestuur. Zoo is de Munt te Utrecht geplaatst, de Militaire Academie te Breda, de Polytechnische school te Delft, enz.

Dat Gemeenten zich aanbieden voor het bezit van een groot garnizoen, of voor andere voorregten, is reeds on gepast; want niet het gemeente-belang, maar het algemeen belang mag hier alleen gelden. Maar als er drie Hoogescholen in ons land zijn, die door elkeen, niemand uitgezonderd, gehouden worden voor te veel; als twee van die Hoogescholen voor de behoefte geheel en al voldoende zijn, en de Regering meermalen gemeend heeft, een van de drie te moeten opheffen, dan schijnt het onverklaarbaar, hoe men van wege een Athenaeum, al ware het ook 250 jaar uitnemend geweest, *aanspraken* kan doen gelden. Plaatselijke voordeelen mogen hier toch niet in aanmerking komen, en de zaak wordt te donkerder, omdat aan een iegelijk bekend is, dat door de concessie, aan Amsterdam gedaan, na een kort tijdsverloop, een der drie Lands Hoogescholen zal moeten opgeheven worden. Zoo dat dan Groningen zijn zal, en zoo er waarlijk bij de behandeling der wet op het Hooger Onderwijs tusschen de Amsterdamsche Leden der Kamer en de Leden uit het Noorden wederkeerige gunsten zijn toegestaan, dan zullen de Leden uit het Noorden met niet veel voldoening op de dagen van Maart en April 1876 terugzien.

Aan den Minister van Binnenlandsche Zaken komt de eer toe, volhardend te hebben ontkend, dat Amsterdam hier aanspraken kon doen gelden, maar hij heeft ook den dood van een der drie Rijks Hoogescholen als onvermijdelijk aangekondigd, zoo ten deze aan Amsterdam bescherming werd verleend; en daar die zaak niet slechts

voor deze dagen, maar ook voor de toekomst van veel belang is; daar het nuttig is, in herinnering te houden, hoe de Tweede Kamer der Staten-Generaal zich in een hoogst gewigtige zaak van de teugels van het bewind tijdelijk heeft meester gemaakt, zoo laat ik hier volgen, wat daarover in die Kamer gehandeld is. Van hetgeen elk Lid gezegd heeft, geef ik den korten inhoud, maar met weglating der namen, ten teeken, dat ik persoonlijk niemand onaangenaam wezen wil, waartoe ik ook geen reden heb. De woorden van den Minister geef ik getrouw terug, zooals die in het Bijblad voorkomen: mij kwam dit noodig voor om het gewigt der zaak.

Van de zijde der Kamer is door menig Lid uitnemend gesproken; maar dit heeft niet den geringsten invloed gehad op het besluit der meerderheid. Door verscheidene Leden zijn zaken voorgedragen, die mij eenige moeite gekost hebben, ze in kort bestek terug te geven; ik meende geen enkel argument onbesproken te moeten laten, hoezeer daaruit herhalingen zijn ontstaan; vele gronden had men niet; dezelfde werden dan ook telkens voorgedragen; waar mij dit mogelijk was, heb ik de wederlegging gewijzigd, om de lezing niet te onaangenaam te doen worden.

Het in de Kamer behandelde.

Hetgeen met het Athenaeum te Amsterdam in de Tweede Kamer is voorgevallen, is uit een algemeen oogpunt van groot gewigt. Een Minister, die conservatief heet bij uitnemendheid, en den felsten strijd te voeren heeft tegen hen, die zich liberalen noemen, brengt in naam des Konings, een voorstel van wet in de Tweede Kamer. Men wil in deze wet eene schending schuiven van hetgeen de Minister zelf noemt *Souvereiniteitsregten van den Staat*; men wil, zooals de Minister duidelijk bewijst, de beste inrigtingen des Rijks, ter bevordering van een gemeente-belang schaden, ja met vernietiging bedreigen, en de meerderheid besluit toch in den zoo sterk

gekenmerkten zin. Blijft nu de Minister staan op de plaats, waar hij stond vóór de gevallen beslissing? Neen; hij laat alles los en buigt zich niet slechts voor het genomen besluit, maar hij formuleert onmiddellijk dat besluit der meerderheid en geeft het eene plaats in de wet.

Het schijnt alzoo, dat op dien dag het onderscheid tusschen conservatief en liberaal, waarover men onder ons zooveel gehandeld heeft, finaal is opgeheven, en aan de meerderheid der Tweede Kamer de magt is gegeven, om over de gewichtigste aangelegenheden des lands, tegen de verklaarde zienswijze der Regering in, de wet voorteschrijven. De Minister had hier zelfs niet de geringste reserve behouden ten gunste van hetgeen nu wet geworden is; geen Minister kan sterker verklaren, dat iets tegen 's lands belang indruischt, dan hier is geschied; en de Minister van Binnenlandsche Zaken buigt toch voor de meerderheid zoo volkomen, alsof de Staten-Generaal Nederland regeren. Zelfs zegt de Minister niet, dat hij over het ontnemen der Souvereiniteitsregten den Koning moet raadplegen, en den volgenden dag ook niet, dat hij daarover den Koning geraadpleegd heeft.

Tot zulk een duren prijs en met het stellen van zulk een geducht antecedent, is nu de wet op het Hooger Onderwijs gekocht. Wie zal er meer leedgevoel over hebben, dan de Minister van Binnenlandsche Zaken?

In de Tweede Kamer is door vier leden een amendement voorgesteld: „Aan de Gemeente Amsterdam wordt „toegestaan, het Athenaeum Illustre tot Universiteit te „rigten, mits deze voldoe aan al de eischen, in deze „wetsvoordragt (wet), aan de Rijks-Universiteiten gesteld. „In dat geval zal deze Universiteit, ten aanzien van de „door haar te verleenen doctorale graden en aftenemen „examens, gelijke regten hebben als de Rijks-Universitei- „ten.” — De voorwaarde ga ik hier voorbij.

Voor dit voorstel is uit de Kamer aangevoerd, dat er bij de regeling van het Hooger Onderwijs thans twee wegen openstaan, of *tabula rasa* aanwezig te denken, en dan zou de uitkomst wel geweest zijn één of hoogstens twee Universiteiten, waarvan eene te Amsterdam. Maar men staat voor een bepaalden toestand, en, hoezeer niemand, bij volmaakte vrijheid van handelen, er aan denken zou, te Leiden eene Hoogeschool opterigten, zoo mag aan deze thans niet worden geraakt.

De Tweede Kamer tracht, door de drie Hoogescholen te behouden, een nieuwen bloei aan het Hooger Onderwijs te verzekeren. De tijd heeft alle andere Athenaea in ons land gesloopt, behalve dat van Amsterdam; maar zal dat blijven bestaan, zoo is dat alleen mogelijk, door daaraan te geven Universiteitsregten. De Commissie van Rapporteurs, zeide men, heeft dit teregt begrepen en voorgesteld, aan Amsterdam Universiteitsregten te verzekeren; de Gemeente Amsterdam stelt hierop grooten prijs; dus moet dit in de wet opgenomen worden. De boven genoemde Heeren hebben dan ook dit amendement slechts voorgesteld, om de zaak, die door de Commissie van Rapporteurs was ingeleid, op hare regte plaats te brengen.

In deze woorden is ongeveer de inleiding van het voorstel bevat. Eene kleine ontleding moge mij hier worden toegestaan; vooreerst de twee wegen. Er was inderdaad slechts één weg, daar wij niet in revolutie verkeeren, en die de waarheid lief heeft, erkent, dat de vraag, die bij de drie Hoogescholen en dus vroeger had moeten ter sprake komen in de Kamer, had kunnen worden opgeworpen, of men er meer dan drie behoefde, of men aan drie genoeg had, en, zoo ja, of dan de plaatsen Leiden, Utrecht en Groningen goed waren al of niet; en had men aan drie te veel, of men er dan een of twee zou kunnen missen en welke, en of de een of twee over-

blijvende dan al of niet te Leiden, te Utrecht of te Groningen goed zouden geplaatst zijn; en zoo dit niet het geval mogt wezen, waar dan.

Zoo had de zaak in de Tweede Kamer moeten opgevat zijn: dan ware er goed gehandeld. Maar, toen er over de drie Hoogeschoolen gesproken werd, heeft men dit alles verzwegen, om er over heenstappende met laarzen van zeven mijlen, Amsterdam later op den voorgrond te plaatsen.

Men heeft gezegd, dat, zoo men vrij spel had, Leiden volstrekt niet, maar uitsluitend Amsterdam in aanmerking zou komen als plaats eener te vestigen Hoogeschool. Er zijn er, die zoo denken, ook afgescheiden van zoogenaamd politiek belang en vrij van de gemeentelijke en persoonlijke belangen; maar er zijn er ook velen, die dit bestrijden. Een hoofdstad is niet de rustigste plaats, maar veelal de bewegelijkste, en die ouders zijn dwaas, of erger, welke, zoo zij het voor het kiezen hebben, hunne zonen bij voorkeur zouden zenden naar de groote steden, om zich daar op studie toeteleggen. Het studeren geschiedt in een rustig vertrek veel beter, dan op ommibussen en tramways; in een stille straat veel beter, dan onder het gejoel der menigte; een overmaat van koffijhuizen, variétés, comedies en andere zoogenaamde afleidingen zijn ook niet geschikt, rustige studie te ondersteunen; en waar het openbaar leven een groot deel der aandacht vordert, wordt men ligtelijk van rustige beoefening van letteren afgeleid. Maar de vraag, of grootere of kleinere plaatsen voor Hoogeschoolen de beste zijn, zou veel breder moeten worden opgenomen, dan wij het hier doen kunnen. Voor mijn deel ontken ik voor alle Faculteiten, behalve voor de praktische geneeskunde, elk voordeel van een groote stad boven een kleine, om er een Hoogeschool te vestigen; voor Theologie, regten en letteren levert een groote stad niets hoege-

naamd op, behalve eene welligt aldaar bestaande grootere bibliotheek; voor de natuurkunde in al hare rigtingen evenmin, want alle middelen daartoe kan men zich in de kleinste stad gemakkelijk verschaffen; voor de geheele studie der geneeskunde, het zieken zien buiten gesloten, evenzoo, mits men, indien de stad zeer klein is, zorge, lijken van elders te bekomen. Men kan hieromtrent in meening verschillen, maar de stellige toon, waarop in de Tweede Kamer is ingeleid, dat eene groote stad voorrang hebben zou, is te minder goed geplaatst geweest, omdat als bewezen is aangenomen, wat nog bewezen worden moest.

Zouden wij onze oogen naar het buitenland rigten, dan ware de zaak op eenmaal gevonden. Niet de grootste Hoogeschoolen hebben het grootste aantal studenten, wel het grootste aantal Professoren; zij vereischen wel de meeste kosten, maar de meeste vruchten werpen zij niet af; dat doen de middelmatig groote Hoogeschoolen, niet de allerkleinste, maar toch ook nog de kleinere. Het hangt van de mannen af, die er onderwijs geven, en dan van de gelegenheid der plaats en van andere redenen.

Voor mijn deel ken ik zoozeer de goede gevolgen van eene niet te groote inrigting, dat geene magt ter wereld in staat is, mij van mijne overtuiging aftebrengen. Ik spreek van Nederland, waar men de jongelieden nog lang, nadat zij meenen zich te kunnen emanciperen, raad en leiding geven moet. In dit geheele opstel komt het telkens en telkens voor, dat ik voor Nederland groote Hoogeschoolen verderfelijk achten zou. En van ééne groote Hoogeschool kan geen sprake wezen; wie wil aan ééne inrigting zooveel van de toekomst verbinden, als het Land van Hoogeschoolen te wachten heeft? Die dat deed, zou waarlijk niet van wijsheid getuigen. En alzoo kom ik juist tot het tegenovergestelde besluit, waartoe men gekomen is bij de inleiding tot het voorstel Am-

sterdam: zeker, zoo men vrij spel had, niet eene enkele Hoogeschool, maar meer dan één en wel eene te Leiden of te Utrecht of te Arnhem, enz., maar nooit in Amsterdam.

Alsnu maakt men in de Tweede Kamer een geduchten sprong; of er al of niet behoefte is aan meer Hooger Onderwijs, dan aan de drie bestaande Hoogescholen kan gegeven worden en gegeven wordt; of wel, dat drie Hoogescholen thans voor ons Land te veel zijn, daaraan wordt niet gedacht; men had dit ook reeds vooraf bijna stilzwijgend beslist. Maar dit nu op nieuw ter zijde stellende, gaat men op eenmaal handelen over de noodzakelijkheid, om voor Amsterdam iets te doen, daar het Athenaeum aldaar anders zou te niet gaan.

Mag ik vragen: wat schade voor Nederland, indien dit het geval zou zijn? In de Tweede Kamer had men alleen op 's Lands belang te letten, althans zeker niet eenig gemeentebelang voorop te zetten, tenzij dit gemeentebelang 's Lands belang was, en terwijl elk Lid der Tweede Kamer middaghelder weet, dat drie Hoogescholen voor ons land te veel zijn, dat twee voldoende, maar ook onmisbaar zijn, gaat men spreken over een gemeentebelang, verminkt men de geheele vraag, ziet men 's Lands belang voorbij, stoort men zich niet aan de welvaart der drie bestaande Lands inrigtingen, maar handelt men alleen en uitsluitend over het belang van het Athenaeum te Amsterdam, en redeneert men in de Tweede Kamer aldus: dat Athenaeum kan op den bestaanden voet niet blijven, derhalve moet het de regten hebben van eene Hoogeschool.

Wie zegt, dat het Athenaeum op den bestaanden voet niet blijven kan? En is dat zoo, waarom hebt Gij het dan in de laatste jaren met zooveel ophef op den bestaanden voet gebragt? Maar wat is dan die bestaande voet? Gij hebt het oude Athenaeum in 1632 opgerigt voor een uitsluitend Amsterdamsch doel, eene inrigting, waaraan

uitstekende mannen verbonden waren, maar die ook uitstekend zouden geweest zijn, zoo er geen Athenaeum ware geweest, zoo als blijkt uit TULP, RUIJSCH, BURMANN en anderen. Mogen er geen uitstekende mannen in Nederland meer zijn, dan aan Hoogeschoolen verbonden? Waarom is Uw Athenaeum thans meer onhoudbaar, dan voor twintig of vijftig jaar? Heeft de nieuwe wet die onhoudbaarheid in iets vergroot? waar staat dit dan te lezen? Het gemeentebelang van Amsterdam brengt als nog mede, in die grootere stad een school te hebben, om er de jonge menschen, die Hoogeschoolen zullen bezoeken, in de eerste jaren hunner studie de gelegenheid te geven, bij hunne ouders te huis te blijven.

Of de schrijver van *Beschouwingen over het Athenaeum Illustre en het onderwijs in Amsterdam*, 1861, regt heeft, dat Amsterdam thans vooral behoefte heeft aan Middelbaar Onderwijs en niet zoozeer aan Hooger, laat ik daar, alsmede wat deze schrijver getuigt over den tegenwoordigen geest van Amsterdam; maar ik mag niet nalaten, opregt te verklaren, dat ik geene enkele argumentatie vernomen heb, waaruit zou voortvloeijen, dat het Athenaeum van Amsterdam niet regt goed zou kunnen blijven bloeijen, zonder de regten eener Hoogeschool verkregen te hebben. Het bloeide in waarheid in volle mate zonder die regten; van waar dan het opgekomen schrikbeeld, dat die bloei niet verzekerd zijn zou?

In de Tweede Kamer is hiervoor geen grond hoege-naamd aangegeven: het is daar eenvoudig als een soort van uitspraak gebragt, maar van gronden is geen sprake geweest. Het waren altoos aangenaamheidsredenen en wel gemeentelijke aangenaamheidsredenen, die bij de oprigting van het Athenaeum en elk jaar na dien tijd even geldig zouden geweest zijn als in het jaar 1876; of liever: thans is er bruikbaar Hooger Onderwijs buiten Amsterdam en voldoende Hooger Onderwijs zonder Amsterdam; derhalve

heeft men Amsterdam als Hoogeschool niet noodig, en kan men aldaar het Athenaeum niet langer handhaven, welnu, wat schade, dat het verdwijne? De uitstekende mannen, daaraan werkzaam, vinden te Leiden, te Utrecht of te Groningen ligt een ruimeren en breederen werkring, dan zij thans te Amsterdam hebben aan eene school met 150 studenten, een aantal, waarover men zich in het buitenland vermaken zal.

Zoo is de zuivere en eenvoudige waarheid, maar in de Tweede Kamer is deze waarheid in het geheel niet voorop gezet.

Maar, zegt men, Gij vergeet de uitbreiding, die in de laatste jaren te Amsterdam gegeven is aan het geneeskundig onderwijs. Er is niemand, die dit minder vergeten kan, dan ik; maar dat is niet het Athenaeum van Amsterdam, dat is de klinische school, die in Amsterdam bestond tot vóór elf jaar, en die men aldaar aan het Athenaeum verbonden heeft, eene school, die zeker uitbreiding aan het Athenaeum heeft gegeven, maar waarop toch, zoo er sprake is van eene Hoogeschool naar de behoefte, niet de aandacht mag worden gevestigd. Het is eene school, die, zoo zij blijven zou in haar tegenwoordigen toestand, te Amsterdam een Hoogeschool zou geven, die zich vertoonen zou als een wetenschappelijk ligchaam en wetenschappelijke extremiteiten, maar met een geweldig klinisch geneeskundig waterhoofd. Niemand heeft U gevraagd, zulk eene monstrueuse school te scheppen, en nu Gij dat gedaan hebt, moet men dan daarom hooren in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, dat Gij op den bestaanden voet niet blijven kunt? Dan zou mijn antwoord zijn: steek een *trois-quarts* in de fontanel van het ongelukkige waterhoofd, en Gij hebt weder een Athenaeum, dat, zooals het deed, met roem zal voortleven.

Men versta mij hier wel en verminke mijn voorbeeld niet: ik bedoel, dat het geneeskundig onderwijs thans

aldaar tegenover dat der andere Faculteiten staat, als de grootte van een waterhoofd tot de grootte van het ligchaam van het kind, dat het draagt. Daarover kan geen verschil zijn. Overigens betwijfel ik zeer de nuttigheid van veel van het onderwijs in dat speciale, dat aldaar in de geneeskunde gegeven wordt voor goede medische opleiding, eenige zeer weinige hoofdspecialiteiten uitgenomen. Amsterdam zou ons op die wijze terugdrijven tot den tijd der steensnijders en uroscopen, en wat men daarvan in het buitenland doet, regtvaardigt volstrekt niet, zulke dingen in het goede Nederland overtebrengen.

Maar deze zaak behandel ik hier onder, en spreek nogmaals alhier uit, dat ik geene andere redenen vernomen heb, waarom van het Athenaeum te Amsterdam eene Hoogeschool zou moeten gemaakt worden, dan egoïstische, hetzij persoonlijke, hetzij in den trant van eene gemeentestem, hetzij ook gekant tegen algemeene belangen, of in het bijzonder ingerigt, om de tegenwoordige Regering een groote fout te laten begaan.

De Commissie van Rapporteurs, die het eerst deze zaak heeft ter sprake gebracht, heeft evenmin als de vier heeren, hierboven aangewezen, eenigen grond van algemeen belang voor deze gewigtige zaak bijgebracht. Het hoofdargument is: *de gemeente Amsterdam stelt een Hoogeschool in haar midden op hoogen prijs.*

Het is altoos datzelfde aangenaamheids-argument: de Minister van Binnenlandsche Zaken zou ook hiervan, als van het niet meer geldig zijn van getuigschriften, kunnen zeggen, dat het een *jus novum* is. Maar de hemel beware ons dan, dat het bij dezen trek van Amsterdam naar eene Hoogeschool blijve, het zou wel in zooveel smaak kunnen krijgen, dat men aan zijne begeerte moeilijk zou kunnen voldoen.

Na de bovengenoemde inleiding, waarover wij ons oordeel gegeven hebben, is in de Tweede Kamer opge-

merkt, dat Amsterdam het regt heeft, om eene Hoogeschool opterigten, maar dat het er op aankomt, aan deze gemeente het regt toetekennen, om graden te geven. Dit onderscheid is mij niet duidelijk; aan het Athenaeum werd immers Hooger Onderwijs gegeven, en in zooverre was het Athenaeum eene Hoogeschool; maar onder ons verstaat men juist onder Hoogeschool eene zoodanige, waaraan ook het regt van graden te geven verbonden is, en hoezeer de redactie van het bovengenoemde amendement eenigszins anders had kunnen zijn, moest toch meer of min in den zin van dat amendement de zaak worden uitgedrukt, zoo men die verlangde.

Een Lid wenschte vooraf bepaald te hebben, of ook andere Gemeenten, dan Amsterdam, hetzelfde regt zouden hebben. Een regt, dat aan *éne* gemeente gegeven wordt, niet ter bevordering van 's Lands belangen, maar uitsluitend ter bevordering van de belangen dier Gemeente, moge aan meer Gemeenten worden toegekend bij dezelfde wet, mits het dan ook in die wet worde uitgedrukt. Of waar blijft anders de gelijkheid voor de wet, die in het Nederlandsche Staatsregt zulk eene gewichtige bepaling is?

Voor Amsterdam wordt echter hier gaarne eene uitzondering gemaakt, omdat het reeds een roemrijk Athenaeum heeft; maar er worden hier verward: oprigting van een school en regt, om graden toetekennen; elke Gemeente zou, onder zekere bepalingen, een school kunnen oprigten voor Hooger Onderwijs; Amsterdam had van dat regt gebruik gemaakt en had het Athenaeum; maar een hemelsbreed daarvan onderscheiden zaak is, dat nu aan Amsterdam het geven van graden zou worden toegekend; geene andere gemeente had of bekomt dat regt, en nu er sprake is van het aan Amsterdam te schenken, schijnt het mij billijk, (maar slechts uit het oogpunt van gelijkheid der gemeenten) datzelfde regt,

natuurlijk onder dezelfde voorwaarde, aan andere gemeenten te geven, die het wenschen. Nu dit niet geschied is en dit beginsel niet in de wet is uitgedrukt, is er een privilegie gegeven aan Amsterdam, en een spreker in de Kamer vindt dit best om de zonderlinge reden, dat Amsterdam een school heeft. Volgens hem zou dus ook Deventer, zoo het het Athenaeum had behouden, het regt hebben moeten verkrijgen, om Academische graden te geven.

Zeer zeker verdient dit teregt den naam van *jus novum*; Amsterdam had meer dan 2 eeuwen eene school, maar in die 2 eeuwen meende niemand, dat het daarom ook het regt moest hebben, graden te verleenen. Thans heeft Amsterdam nog diezelfde school, en, naar het nieuwe regt van 1876, komt aan die school het geven van graden toe. Ik zou met bescheidenheid wel wenschen te vragen, of het niet goed zou zijn, dat nieuwe regt bekend te maken, opdat men wete, waar men aan toe is.

Dezelfde spreker gebruikt de volgende woorden: „de „Hoogeschool te Groningen heeft zoo aanstonds het geluk „gehad er stilletjes doorteglippen.” Hier is vooreerst merkwaardig het woord *geluk*, ten andere het woord *doorteglippen*, en ten derde het woord *stilletjes*; en na dit te hebben opgemerkt, mag ik voortgaan. Hij vraagt: „Is het nu wenschelijk, nog een vierde Hoogeschool te „stichten?” Vóór alles wenscht hij regt en billijkheid, voor alle gemeenten, en zijne woorden verdienen behartiging. Ik wil bij deze gelegenheid een weinig vooruitzien.

Is het het voornemen der Regering en der Tweede Kamer geweest, om het Hooger Onderwijs langzamerhand op de schouders der gemeenten overtedragen, en heeft niemand gezien, wat mogelijk te wachten is? Van vier Hoogescholen zijn er twee, en zeker één te veel, derhalve zal er één, of zullen er twee van de vier in een toestand geraken, dat men haar zal willen opheffen. Vóór dit geschiedt met de Rijks Hoogescholen, zullen de gemeenten, stel

Groningen, of Utrecht, of beiden, geldelijke bijdragen aanbieden tot het onderhoud der haar dierbare Hoogeschool. Nu van Amsterdam een geducht geldelijk offer is aangenomen ter onderhouding van eene Hoogeschool in zijn midden, kan men aan de gemeenten Groningen en Utrecht niet weigeren, zulk eene bijdrage te leveren, of, weigerde men dit, dan zou dit waarlijk weder geene gelijkstelling der gemeenten zijn.

Zoo doende dan zullen de gemeenten Groningen of Utrecht, of beiden meer en meer geldelijke offers moeten gaan brengen aan het behoud harer Hoogescholen, en ten slotte zal dus hetgeen, in 1876, aan Amsterdam is toegekend, daarop uitloopen, aangezien Groningen noch Utrecht zijne Hoogeschool zal loslaten, dat beide inrigtingen zullen worden gemeentelijke, en dan zal er een concours bestaan tusschen de stedelijke kassen van Amsterdam, van Utrecht en van Groningen. Dat Leiden als eenige Rijks-inrigting dan nog eenigen tijd zal worden gehandhaafd, is te wachten, maar langzamerhand zal het *Leiden ontzet* welligt eenigszins minder hartelijk worden aangeheven, dan thans nog het geval is, en de Lands regering van die aanstaande dagen kan dan niet zonder grond aanvoeren: het Hooger Onderwijs is bijna geheel in de handen van de gemeenten Groningen, Utrecht en Amsterdam, de gemeente Leiden behoort ook iets te doen, en dan nog een stap, en ... het Hooger Onderwijs staat buiten de zorgen der Regering.

De schildering, die ik daar gaf van eene mogelijke toekomst, schijnt mij niet onjuist. Voor mijn deel heb ik er geheel vrede mede, want meer en meer kom ik tot de overtuiging, dat het onderwijs volstrekt geen regeringszaak is; maar zulk een *stilletjes* wegglijpen van eene tegenwoordig zoozeer gewaardeerde aangelegenheid, is toch niet zooals het behoort. En dezelfde Leden der Kamer, die zoo hoog in top de woorden hijschen, dat al het onderwijs van de

Regering moet uitgaan, bereiden toch *stilletjes* voor, dat de gemeenten het zullen overnemen. Amsterdam rekent daarbij op een volkomen triomf, omdat het zooveel middelen meer heeft, dan Groningen, Utrecht en Leiden; maar Amsterdam vergeet, dat een enkel besluit van den gemeenteraad over vijf, over tien, over vijf en twintig jaren weder voldoende is, om te verklaren: die nieuwe Hoogeschool geeft aan de Stad geen voordeel genoeg, dus heffen wij haar op.

Dat alles wordt thans voorbij gezien, want de regel geldt: *après nous le déluge*. Dit een en ander ligt voor elkeen, die een weinig verder denkt en ziet, in de wet van 1876 besloten. Een ander vinde haar best: ik beklag haar bestaan.

Er is in de Tweede Kamer opgemerkt, dat er geen sprake kon zijn van schending van regten van andere *inrigtingen*; maar daarover is ook niet gesproken, en daarover *kon* niet gesproken worden, omdat er buiten de drie Rijks Hoogescholen geene andere *inrigtingen* zijn; maar er zijn wel zeer vele *gemeenten* in ons Land, en het is zeker eene schending van het regt van alle gemeenten, op één na, indien men aan die ééne gemeente het regt toekent, om eene school van Hoogere orde in haar midden te hebben en men het aan alle andere gemeenten onthoudt.

Het schijnt mij toe, niet uit het oogpunt van algemeen belang, maar uit dat van gelijkheid van regt, dat aan eene enkele gemeente geene voorregten mogen worden toegekend, met buitensluiting van alle anderen, indien voor dat buitensluiten geene onwrikbare gronden zijn aantevoeren. *Zulke gronden heeft niemand voor Amsterdam genoemd*, en uit dit oogpunt meen ik dan, dat er onregt gepleegd is. Waarom zou b. v. Rotterdam, dat over zoovele middelen beschikken kan, niet binnen korten tijd het verlangen kunnen uitdrukken, een Hoogeschool opterigten? Het kan zeker dat regt vragen; maar

in de wet op het Hooger Onderwijs is die vrijheid niet uitgedrukt, en *stilletjes* zal zulk een wensch van Rotterdam of van eene andere stad zeker niet worden ingewilligd. Zou het niet gebeuren, al waren er ook geene redenen voor bijtebrengen, dan enkel het verlangen der gemeente, zoo zou het tegenover hetgeen thans aan Amsterdam geschonken is tegen de algemeene belangen in, onrecht zijn. Of Amsterdam een Athenaeum gehad heeft, al of niet, doet niets ter zake; dat Athenaeum is ingerigt voor eigen profijt en heeft daaraan voldaan; het heeft ook beroemde mannen in zijn midden geteld en tot het algemeen belang bijgedragen; maar het is onnoodig geweest, zooals het dit nog is, want van de vijf Hoogescholen, die in Nederland waren, zijn er in deze eeuw twee verdwenen: Harderwijk en Franeker. Eene Hoogeschool te Amsterdam was dus voor het belang des Lands in deze eeuw niet noodig, en is het nog niet.

In de Tweede Kamer is door de voorstanders van het voorstel bijna geen woord gezegd van het bezwaar, dat ik reeds genoemd heb, dat een caprice van den gemeenteraad van Amsterdam het bestaan der nieuwe Hoogeschool op eenmaal kan vernietigen. Men zegge niet, dat die Raad daartoe niet ligt zal overgaan: daarvoor zijn geene waarborgen in deze wet gelegd, en deze waren daarin ook niet te leggen; het Athenaeum van Amsterdam is voor ruim eene eeuw op het punt geweest opgeheven te worden, en dat, wat men noemt *autonomie* der gemeenten, en waarop men thans zoo tuk is en vooral in Amsterdam, geeft bij het onzekere der stembus de mogelijkheid van zulk eene verdelging zeer wel aan de hand. Bij voorbeeld: de zoo wisselvallige stembus, onder den naam van gemeenteraad van Amsterdam, besluit na eenige jaren eens dat het niet aangaat, om van wege de gemeente eene Hoogeschool te onderhouden, zooals in de brochure van 1861 bl. 342 hierboven aan-

gehaald, reeds duidelijk is uitéén gezet. Die Raad vraagt om geldelijke toelage van het Rijk; het Rijk weigert dit, en de gemeenteraad besluit tot opheffing. Het kan nu gebeuren, dat, terwijl de Rijks Hoogeschoolen door nadere privilegiën, aan Amsterdam geschonken dan niet meer voldoen aan de behoefte, het aan de Regering wordt overgelaten, om òf op nieuw Rijks inrigtingen in het leven te roepen, òf aan Amsterdam toe te voegen: Gij hebt zoo *stilletjes* het een en ander in bezit genomen, ziedaar nu de rest en wij geven U subsidie. Dan is natuurlijk de deur geopend, om al het Hooger Onderwijs te Amsterdam te doen geven voor rekening van het Rijk; dit is alweder eene andere mogelijkheid.

In de Tweede Kamer is de zaak dood eenvoudig voorgesteld: wat te doen, zoo Amsterdam geene Hoogeschool meer belijft te hebben? Wel „*cessante causa cessat effectus.*” Gij hebt ons dat regt gegeven, wij geven het U terug. Gold het eene kleinigheid, dan waren, dunkt mij, deze woorden hier van pas; maar, nu het geldt eene der hoogste aangelegenheden van den Staat, vat ik ze ernstiger op. Ook meende ik, dat in de Grondwet ernst lag, als zij zegt, dat de Regering zorgt voor het onderwijs.

Hetgeen de Minister op het bovenstaande heeft geantwoord, vindt men Bijbl. blz. 1107:

De Minister zegt: „ik meende eerst te wachten, totdat „de geachte heeren voorstellers zich over de belangrijke „bedenkingen, tegen hun voorstel in het midden gebragt, „zouden hebben doen hooren.

„Het komt mij voor, wanneer ik een oogenblik mogt „spreken, alsof ik Lid van de Kamer was; dat het voor- „stel, zooals het daar ligt, ook voor de voorstanders der „zaak geheel onaannemelijk is.

„Zooals het gesteld is, zou het te kort doen aan een „belangrijk punt van ons staatsregt.

„De geachte voorstellers moeten het mij niet ten kwade

„duiden, maar het komt mij voor, dat er eenige over-
 „haasting bij het redigeren van dit amendement zal voor-
 „gezeten hebben.

„De vergadering schijnt echter te verlangen, dat de
 „Regering hare meening over de zaak zelve te kennen
 „geve, en ik wil dit dus gaarne doen. De opvatting
 „van de Regering is deze: de vrijheid van het Hooger
 „Onderwijs moet in alle opzigten geëerbiedigd worden.
 „Die vrijheid kan gerust zoo ver uitgestrekt worden, dat
 „ook aan Gemeentebesturen wordt toegestaan, hetgeen
 „aan bijzondere personen is toegestaan, als zij daartoe
 „bij magte zijn (hetgeen niet ligt gebeuren zal) namelijk:
 „de oprigting van scholen voor Hooger Onderwijs, hoo-
 „ger staande dan de Gymnasia. Er is geen reden meer,
 „om de beperking over te nemen van het Besluit
 „van 1815.

„Die beperking is wel niet eng, want onder dat Be-
 „sluit konden zes Athenaea bestaan. Maar het Besluit
 „gaat toch van het denkbeeld uit, dat de wetgever het
 „getal Athenaea beperkt. Integendeel zou de meening
 „der Regering thans zijn, om de Gemeentebesturen,
 „wanneer zij er toe bij magte waren, in de oprigting
 „van dergelijke inrigtingen vrij te laten; maar de Re-
 „gering wenscht aan de instellingen, van Rijks wege
 „opgerigt, het regt tot toekenning van doctorale rangen
 „of graden voor te behouden.

„De Regering vermeent, dat dit in 's Lands belang
 „behoort te worden voorbehouden aan hen, die door het
 „Staatsgezag daartoe worden aangewezen. Dit laatste
 „beginsel, volkomen vereenigbaar met de vrijheid van
 „onderwijs, door de Grondwet toegekend, kan toegepast
 „worden of door middel van Staats-examens, of door de
 „examens in de Faculteiten aan de door de Regering
 „aangestelde Professoren optedragen.

„Het is eene gewigtige questie, welke van die beide

„wegen moet gevolgd worden; maar daarover wordt thans
„niet gesproken.

„De Regering meent dus, dat de doctorale graden,
„als toegang gevende tot een aantal betrekkingen en ran-
„gen, van Rijkswegen moeten worden toegekend. Vol-
„gens dit beginsel is gehandeld bij het opstellen van het
„tweede hoofdstuk van het wets-ontwerp, waarvan de
„Kamer de behandeling uitgesteld heeft, en dat, werd
„dit amendement aangenomen, vermoedelijk uit het wets-
„ontwerp verdwijnen zou.

„Wat is thans de toestand van de Athenaea?

„De zes Athenaea, genoemd in het Besluit van 1815,
„en dat, hetwelk later nog te Maastricht bestaan heeft,
„zijn, op twee na, verdwenen. Wanneer ik daarbij aan
„het Athenaeum van Deventer denk, dan weet iedereen,
„dat, schoon het, wat den vorm betreft, nog bestaat, het
„eigenlijk slechts een schim is van eene instelling van
„Hooger Onderwijs, Rest dus alleen het Athenaeum
„Illustre te Amsterdam. Ik behoef niet te zeggen, dat
„ik, daar ik, even als de geachte afgevaardigde uit Nij-
„megen dit voor zich getuigde, veel aan de inrigting te
„danken heb, ook veel sympathie daarvoor gevoel. Maar
„dat gevoel van sympathie en dankbaarheid moet nu,
„waar groote Landsbelangen en de toekomst der weten-
„schap in het spel zijn, niet al te zwaar wegen. Wat
„is de toestand van het Athenaeum? Ik zal de geschie-
„denis daarvan niet schetsen, maar ik moet er toch
„even over spreken, omdat de geachte afgevaardigde
„uit Amsterdam zeide: de bijna 250-jarige geschiedenis
„van het Athenaeum is een waarborg, dat men daar
„altijd zal vinden, wat men aan eene Universiteit kan
„verlangen. Dat is eene bepaalde vergissing; die ge-
„schiedenis is er volstrekt geen waarborg voor; want
„er zijn tijdperken geweest van sterken achteruitgang,
„zelfs waarin het onderwijs was opgedragen aan één

„Professor, D'ORVILLE. Maar het Athenaeum is herleefd
 „en weder tot een bloeienden staat gekomen. De
 „geschiedenis leert alleen dit, dat er zeer uitstekende
 „mannen hebben onderwezen, en dat er zeer uitstekende
 „mannen zijn opgeleid. Een waarborg van volledigheid
 „en volkomene betrouwbaarheid van het Athenaeum
 „moet in de geschiedenis niet worden gezocht.

„Het Athenaeum werd in 1632 opgericht met 2 Profes-
 „soren en heeft sedert dien tijd (na eene vergeefsche
 „poging bij de Staten van Holland, om het als een in-
 „breuk op het privilege van de Leidsche Hoogeschool uit
 „te roeijen), altijd bestaan als eene school voor Hooger
 „Onderwijs, waar de vorming en het onderwijs in meer
 „of minder vakken plaats had, maar waaraan het *jus*
 „*promovendi* niet gehecht was. Dit heeft echter niet
 „belet, dat er, nevens die tijdperken van verval, ook
 „tijdperken van grooten bloei zijn geweest, noch dat
 „kweekelingen van het Athenaeum met lof bewijzen van
 „bekwaamheid aan de Hoogescholen hebben gegeven.

„Dat de bloei van het Athenaeum Illustre mogelijk is
 „geweest, en dat het, niettegenstaande het gemis van het
 „*jus promovendi*, nut heeft kunnen stichten, daarvan vindt
 „men een even aangenaam, als onwederlegbaar bewijs in
 „het werkje, dat al de Leden hebben ontvangen: *het*
 „*Amsterdamsche Athenaeum, verzameling van stukken, uti-*
 „*gekomen bij FREDERIK MULLER.* Men leze daar, op bl. 51,
 „de namen onder het adres van oud-leerlingen, en men
 „zal zien, dat door de inferioriteit van die instelling, en
 „doordat de studenten bij vreemde Professoren examen
 „hebben moeten doen, de weg *ad honores* voor hen niet
 „gesloten is geweest, want hunne betrekkingen zijn er
 „bij vermeld, en dan ziet men, welke carrières die oud-
 „leerlingen hebben gemaakt.

„Een tiental jaren geleden werd door den Gemeenteraad
 „van Amsterdam eene belangrijke poging gedaan, om het

„nut, door het Athenaeum gesticht, uittebreiden. Het
 „was kort na de aanneming der geneeskundige wetten,
 „toen men den dood voorzag van de Klinische school,
 „die altijd in eene eenigzins dubbelzinnige verhouding
 „tot het Athenaeum had gestaan en niet in ongunstigen
 „toestand verkeerde, zoodat er, ware de wetgeving niet
 „veranderd, geen reden zou zijn geweest, om haar opte-
 „heffen. Men heeft toen eene poging gedaan, om het
 „geneeskundig onderwijs te volmaken, en men is daarin
 „werkelijk in vele opzigten gelukkig geslaagd.

„In hetzelfde boekje vindt men de verordening, die
 „in 1867 te Amsterdam op dat onderwerp is gemaakt.
 „De bedoeling van dien maatregel was, om van het aantal
 „zieken en beschikbare lijken, dat in eene stad als Am-
 „sterdam natuurlijk grooter moet zijn, dan in eene der
 „academiesteden, gebruik te maken ten behoeve der
 „medische Faculteit, en men had daarbij het vooruitzigt,
 „dat de studenten in de medicijnen een deel van hun
 „studietijd, en wel bij voorkeur het laatste gedeelte, te
 „Amsterdam zouden komen doorbrengen. Toen ik de
 „vorige keer de eer had, hier te staan, heb ik bij de
 „begroting, ter ondersteuning van dit denkbeeld, eene
 „Rijks bijdrage gevraagd, te verleen en onder voorwaarde
 „van zekeren invloed van Rijkswege op dat geneeskundig
 „onderwijs, onverschillig, of daaraan al dan niet de naam
 „van geneeskundige school zou worden gegeven. Met
 „eene kleine meerderheid werd toen dat voorstel verwor-
 „pen, en Amsterdam behield alleen de bijdrage van f 3000
 „waarop het een zeker regt heeft, als afkomstig van een
 „fonds, aan de Klinische school behoorende. Amsterdam
 „heeft het echter wel zonder die bijdrage kunnen stellen,
 „en heeft, zooals ik zeide, eenige verbeteringen in het
 „medisch onderwijs gebragt door verbouwing van een
 „belangrijk perceel, dat van bestemming veranderde (het
 „Leprozenhuis), en door aanstelling van onderscheidene

„Professoren. Of deze maatregel *geheel* tot het doel zou
 „hebben geleid, is moeilijk te zeggen, maar zeker is het,
 „dat mijn geachte voorganger, de Minister ROCK, veel heeft
 „bijgedragen tot vermeerdering van het aantal leerlingen
 „in de geneeskundige Faculteit, door namelijk de militaire
 „geneeskundige school naar Amsterdam overtebrengen.

„Dit alles is zeer nuttig en kan zeer nuttig blijven
 „werken, ook al verandert de wet in dit opzigt niet,
 „ook dan, als de geheele vrijheid der gemeenten ten
 „opzigte van het Hooger Onderwijs blijft bestaan, met
 „voorbehoud van het regt, om van Rijkswege doctorale
 „graden toetekennen. Het verlangen is verder te Amster-
 „dam ontwaakt, om ook aan de andere Faculteiten meer
 „uitbreiding te geven. Daaraan is gedeeltelijk iets gedaan;
 „gedeeltelijk — dit zal een ieder moeten toestemmen —
 „is het nog slechts een verlangen.

„Ik ben zoo vrij, voor zooveel noodig, de aandacht
 „te vestigen op het reeds genoemde werkje. In den
 „aanhef daarvan komt eene *Series lectionum* voor, en men
 „zal moeten erkennen, dat bij de andere Faculteiten het
 „onderwijs, vooral met het oog op de hooge eischen,
 „die de Commissie van Rapporteurs voorstelt, nog te
 „wenschen overlaat. Om bijv. iets te noemen, wat mij
 „zelf bevreemd heeft: te Amsterdam, de hoofdstad, de
 „handelsstad, waar de meeste handelsprocessen voorkomen,
 „wordt geen onderwijs in handels- en zeeregt gegeven.
 „Men vindt op de Series de Theologische Faculteit; in-
 „tusschen wordt daarbij het onderwijs gegeven door één
 „Hoogleraar van het Athenaeum en vier van de Semi-
 „naria. Ik doe niets te kort aan de verdiensten der
 „Hoogleraren, maar ik wijs toch op het feit, dat, wan-
 „neer men zich beroept op het nut, dat de instelling te
 „Amsterdam, *meer dan elders*, gesticht heeft en stichten
 „kan, dit vooral betrekking heeft op de geneeskunde.
 „Dit geldt in het verledene als het tegenwoordige.

„En nu de toekomst. De Kamer staat nu voor de
 „vraag, die ik de vrijheid neem te stellen: of, nu er
 „reeds beslist is, dat er drie Universiteiten zullen zijn,
 „er nog een vierde complete Universiteit zal worden op-
 „gerigt? Zou dit zijn een voorzigtig besluit? Men zal op
 „die wijze vier stellen uitstekende mannen in alle vakken
 „moeten hebben. Over het geld spreek ik niet, want
 „daarmede heeft het Rijk niet te maken. Er zal echter
 „rivaliteit ontstaan. Rivaliteit in edelen zin strekt tot
 „spoorslag, dat ieder zijn best doe, maar zij kan er ook
 „toe leiden, dat — ik weet geen beter woord — de een
 „den ander tracht een vlieg aftevangen. Dit is geene
 „onverschillige zaak. Maar gesteld: er heeft overleg plaats,
 „altoos heeft men vier stellen uitstekende docenten
 „noodig.

„Is het ook raadzaam, het *jus promovendi* loslaten?
 „Men kan dit op tweeërlei wijzen doen. Men kan het
 „alleen loslaten ten behoeve van Amsterdam, en dan
 „schept men een monopolie, waarvoor echter tot verdedi-
 „ging kan gelden, dat er te Amsterdam een Athenaeum
 „Illustre bestaat en in andere Gemeenten niet. Ik laat
 „Deventer om de straks genoemde reden buiten rekening.
 „Men maakt deze wet niet voor een korten tijd, dus zou
 „men toch een monopolie verkrijgen. Men kan het ook
 „in het algemeen loslaten, zooals de Commissie van Rap-
 „porteurs, gedreven door een loffelijk beginsel van billijk-
 „heid, voorstelt in haar Art. 30c. Doet men dit, dan
 „komt men in de niet onbelangrijke quaestie, welke
 „eenige maanden geleden de wetgeving in Frankrijk heeft
 „verdeeld gehouden en die ook hare moeilijkheden heeft.
 „De aanspraken van Amsterdam zijn mij na aan het hart.
 „Ik begrijp zeer goed, wat men daar verlangt, en ik
 „gevoel zeer goed den lust, die verscheidene leden be-
 „zielt, gedreven door vaderlandsliefde, om Amsterdam
 „haar zin te geven. De Regering kan echter het amen-

„dement niet overnemen; zij kan zich niet vereenigen
„met het voorgestelde middel.”

Een Lid der Vergadering merkte alsnu op „dat, als er
„later sprake zou zijn van het wenschelijke, dat alle ge-
„meenten een Athenaeum zouden mogen oprigten, dit zal
„moeten worden overwogen uit het oogpunt van Staatsregt
„en van het belang der wetenschap.”

Men zou nu meenen, dat dit Lid uit die twee zelfde
oogpunten de wording der Amsterdamsche Hoogeschool
zou bezien; en had hij dat gedaan, dan zou het gebleken
zijn, dat het Staatsregt er zich natuurlijk tegen aankant; 1)
want dat het regt van graden toetekennen aan gemeenten,
tegenwoordig een dwaasheid is; dat dit integendeel aan
den Staat toekomt; hij zou ook dadelijk ontwaard hebben,
daar drie Hoogescholen voor ons Land te veel zijn, dat
het zeer tegen het belang der wetenschap is, om het
bloeiende Amsterdamsche Athenaeum te verlagen tot een
moordenaar der Rijks Hoogescholen. Maar dat Lid wil
helaas! bewijzen, dat niets meer met het Staatsregt over-
eenkomt en niets meer de wetenschap bevordert, dan het
oprigten eener gemeente-Hoogeschool te Amsterdam. En
hoe komt hij daartoe? Eenvoudig, omdat hij verwacht het
oprigten eener school met het toekennen aan die school
van het regt, om graden te geven. Hij redeneert aldus:
Amsterdam heeft een Athenaeum en wel een Athenaeum,
dat oud is, derhalve Gij moet daaraan het regt van pro-
motie toekennen. Het is altijd datzelfde *jus novum*, wat
wij hier vinden, en sprak ik menigmaal een woord ter
verdediging van de logica: mag ik vragen, of de Leden
der Kamer, die het bestaan van een school en het geven

1) Een oud geschil. Verg. Mr. DIRCK GRASWINCKEL, *Speciale Beschrijvingh van het gebruyck, ofte daadelycke Bezitting van opperste macht.* (’s Gravenh. 1674) II. 265 volg. (*Van het oprechten van Universiteyten, etc.*)

van graden door die school voor hetzelfde houden, wel ernstig logica hebben bestudeerd, toen zij nog studenten waren? Of moet elk oud Athenaeum op zekeren leeftijd Hoogeschool worden, ook al zijn er Hoogescholen in overvloed in het Land? Indien dit het nieuwe regt medebrengt, moet natuurlijk het oude begraven worden.

Hoogst opmerkelijk zegt hetzelfde Lid: „de Vergadering, die zoo even besloot, de Groninger Hoogeschool te bestendigen, zal nu wel geen besluit nemen, om het Athenaeum Illustre opteheffen.”

Aan de Leden, die het soms mogten vergeten, wordt alzoo herinnerd, waarom hij en andere Leden voor het behoud der Groninger Hoogeschool hebben gestemd, zoodat de Leden, die daarbij belang hebben, nu ook verzocht worden, voor Amsterdam gunstig gezind te blijven. Maar waarvoor gunstig gezind? In het Bijblad blz. 1109 staat, *dat de Tweede Kamer nu wel geen besluit zal nemen, om het Athenaeum opteheffen.* Maar daarvan heeft geen mensch gesproken; dat *kan* de Vergadering niet doen; de Tweede Kamer heeft over het al of niet voortbestaan van het Athenaeum te Amsterdam niets te zeggen, maar toch wordt de opzettelijke verwarring ingevoerd, die al meermalen op dienzelfden dag in de Kamer was uitgesproken, dat het niet toekennen van het regt, om graden te geven, volmaakt hetzelfde is, als het besluit, om het Athenaeum van Amsterdam opteheffen. Is dit waarlijk gebrek aan logica, of is het iets anders? Mij heeft het geschenen, dat menig inwoner van Amsterdam, zoo hij vroeger geweten heeft het onderscheid tusschen hetgeen zwart en hetgeen wit is, in den laatsten tijd volkomen het vermogen verloren heeft, om dit onderscheid toe te passen in zaken van het Athenaeum; mij althans is niemand uit Amsterdam voorgekomen, die op dit stuk zoodanig redeneerde, als ik dit in mijne oude boeken over

logica geleerd heb. Er schijnt een eigen iets in de atmosfeer van Amsterdam bestaan te hebben, nog iets anders dan een regtmatig gevoel, van inwoner der hoofdstad te zijn, dat ons overigen gaarne voor provincialen houdt: een gevoel, dat niet zoo geheel is te misbillijken, maar dat thans waarlijk geheel en al buiten de grenzen schijnt getreden te zijn. Althans wat ik van beste en brave vrienden van mij, van uitstekende mannen uit Amsterdam over de zaak der nieuwe Hoogeschool vernomen heb, heeft er mij ernstig bij doen stilstaan, dat, zoo eene meening een volkswaan wordt van den dag, elkeen op zijne hoede moet wezen, om niet in den stroom te worden opgenomen.

Het genoemde Lid zegt zeer duidelijk in de volgende woorden, dat het hier geldt *do ut des*: „Men kan in het „afgetrokkene vragen, hoeveel Hoogescholen in het belang „van het onderwijs wenschelijk zijn, en dan zou men „welligt niet tot vier komen. Let men echter op het „bestaande en behoudt men Groningen, dan behoort ook „om dezelfde reden Amsterdam te blijven.”

Duidelijker kan niemand spreken, en toch is er nog eene onduidelijkheid. Wat beteekent hier *om dezelfde reden*? De woorden *te blijven*, heeft deze spreker niet gemeend, want Groningen was een Hoogeschool en blijft een Hoogeschool; Amsterdam was een Athenaeum en *blijft* geen Athenaeum, maar *wordt* naar den wensch van den spreker een Hoogeschool.

Zulke zonden tegen de logica treft men nu in elk discours aan, dat in de Tweede Kamer gehouden is, om het Athenaeum van Amsterdam tot een Hoogeschool te verheffen; en het blijft in hooge mate opmerkelijk, dat men deze fouten in de Vergadering niet heeft aangewezen.

Heb eens de goedheid, de woorden van dezen spreker te hernemen; hij begint met te zeggen: „Men kan

„in het afgetrokkene vragen, hoeveel Hoogescholen in „het belang van het onderwijs wenschelijk zijn, en dan „zou men welligt niet tot vier komen.” Mag ik vragen: waar is hier het afgetrokkene? en zoo Gij dat niet kunt aanwijzen, wil mij dan een geval geven, dat iets minder afgetrokken is dan dit. Op deze wijze worden de hoogste belangen van het Land besproken en bij meerderheid daarover besloten.

Dezelfde spreker kan niet erkennen, zegt hij, „dat „wanneer nu de Kamer beslist, dat de school te Am- „sterdam als Universiteit zal worden erkend, en later, „dat geen Gemeente een Athenaeum mag oprigten, in „het eerste een onregtvaardigheid zou liggen, een ex- „ceptioneel regt zou worden toegekend; dat zou alleen „wezen de werking van den algemeen erkenden regel, „dat geen wet krijgt terugwerkende kracht.”

Ook op deze woorden heeft geen Lid van de Kamer de bijzondere aandacht gevestigd, en toch ligt er eene schreeuwend onregtvaardigheid in uitgedrukt. Het Athenaeum van Amsterdam had het volste regt, om als Athenaeum te blijven bestaan, maar had geen schaduw van regt, om Hoogeschool te worden en graden toetkennen. Ziedaar de juistheid, en een tweede juistheid is deze, dat het een schreeuwend onregt is, bij de wet geen Athenaeum te erkennen op eene andere plaats, omdat Amsterdam langs kronkelpaden getracht heeft, eene Hoogeschool meester te worden. Zoo sterk is het regt van Amsterdam, dat de Heeren van het Noorden zoo even te voren nog herinnerd werden: „wij hebben voor „het behoud der Groninger Hoogeschool gestemd; ver- „geet dus niet, dat Gij aan Amsterdam een nieuwe „Hoogeschool behoort te geven.” *Waar regt is, daar bedelt men niet om stemmen.*

Dezelfde spreker vraagt in de Kamer: zoo Amsterdam geen Hoogeschool bekommt, maar een Athenaeum behoudt,

in welken toestand zal dat komen? Met het antwoord op deze vraag had de Kamer niets te maken, daar het Athenaeum geene Rijks, maar eene gemeentelijke inrigting is, en elkeen, die niet tot de Amsterdammers behoort en door den koortsaanval niet is aangetast, zou op die vraag hebben kunnen antwoorden: wel mijn waarde Heer! Gij hebt een uitstekend Athenaeum en behoeft naar zijn aanstaanden toestand niet te vragen, want die zal zeer gunstig zijn, indien Gij slechts zorgt, kundige mannen daaraan te verbinden, mannen, zooals Gij er nu onderscheidene hebt. Een uur buiten Amsterdam wist men dit, zooals door het geheele Land, maar binnen de veste was er alarm, en niemand heeft nog iets gezegd, waarom men zich daar binnen zoo ongerust maakte.

Neen; laat ons eerlijk zijn en opregt: het is roofzucht, het is zucht tot annexatie, het is onzuiver spel. Twee Hoogeschoolen, die te Leiden en die te Utrecht bloeijen in het Land; dien bloei kan Amsterdam niet verdragen, en bij al de ingenomenheid, die men daar heeft met de hoofdstad, acht men het belagchelijk, dat in de provinciën, een Leiden en een Utrecht liggen zullen, waar ook iets goeds leeft. Amsterdam moet Nederland worden en Nederland moet in Amsterdam worden opgelost.

Uit dit oogpunt alleen is alles verklaard; maar volgt men de gronden, die zijn aangevoerd, dan zegt elk hoofd, dat niet gestoord is: Gij hebt geene logica geleerd, of zet haar thans opzettelijk ter zijde.

Hetzelfde Lid verzekert, dat er waarborgen voor de toekomst zijn voor de duurzaamheid der nieuwe Amsterdamsche inrigting, iets wat de Minister bestreden had. Maar heeft hij dan den wil der volgende raadsleden in zijne hand? Beschikt hij over de meerderheid in den Raad b. v. van 1886? Is het thans al niet moeilijk genoeg, om eenige vastheid te behouden in Rijks instellingen, waarin het geëerbiedigd Hoofd van den Staat, zijne

Ministers en twee Kamers gemoeid zijn, en zal dan nu iemand zeggen, dat hetgeen van Gemeenteraden afhangt, zoo stevig staat? Of wie kan den Gemeenteraad van Amsterdam dwingen, geld voor de nieuwe Hoogeschool te blijven geven, als die Raad het niet verkiest?

Hetzelfde Lid zegt voorts: dat, zoo de bloei eener school te Amsterdam bevorderd wordt, daardoor het onderwijs in Nederland zal bevorderd worden; en dit is zeker gezond gedacht. Maar zoo de bloei der Leidsche, Utrechtsche of Groninger Hoogeschool bevorderd wordt, wordt toch ook het onderwijs in Nederland gebaat, en het voor Amsterdam aangevoerde argument is dus weder even ziekelijk, als al de andere; alles loopt altoos en telkens uit op: wij zouden zoo gaarne eene Hoogeschool hebben in de hoofdstad. En dezelfde spreker, die zegt, dat het onderwijs in Nederland bevorderd worden zal, zoo men het Amsterdamsche Athenaeum tot Hoogeschool verheft met het regt van graden te geven, staat warm voor, dat er van nu aan geen enkel Athenaeum meer in het Land wezen mag; b. v. zoo Arnhem wenschte, een Athenaeum opterigten, zou dit naar de logica van dezen spreker schadelijk zijn voor het onderwijs, in Nederland te geven.

Al verder zegt hetzelfde Lid, dat Amsterdam zulke beste voornemens heeft, om b. v. drie gewone en drie buitengewone Hoogleeraren in de regten aantestellen, en hij vraagt dan nu: aan welke Hoogeschool vindt Gij er zoo vele?

Uitnemende methode, om een *voornemen* bij den Amsterdamschen Raad antevoeren als grond, om de studenten in de regten van Leiden, Utrecht en Groningen naar Amsterdam te lokken; ik zeg een *voornemen*. Dat Lid zegt: aan de Leidsche Hoogeschool zijn slechts vijf Hoogleeraren in de regten. Te Amsterdam zijn drie gewone en drie buitengewone te wachten, en de buitengewone te Amsterdam, natuurlijk gelijk gesteld met de gewone

aan de Rijks Hoogeschoolen, maakt $6 - 1 = 5$; derhalve verbeeld U: een Professor te Amsterdam meer in de regten, derhalve alle studenten van Leiden, Utrecht en Groningen onmiddellijk naar Amsterdam, indien aan dat *voornemen* gevolg zal gegeven zijn.

Maar mag ik niet in ernst vragen: is het niet bedreevend, hier de *méthode numérique* intevoeren? Is er nu niets meer dan *numerare* en is het *ponderare* nu geheel uit de wereld? Ja, Amsterdam heeft in den laatsten tijd niets anders gewild, dan verblinden door groote getallen, en, zooals thans gebleken is, wordt die verblinding ook in de Tweede Kamer beproefd. Maar in het Hooger Onderwijs kan soms één voor tien gelden, en wij hebben reeds meermalen uitnemende woorden van Kamerleden aangehaald, waardoor die *méthode numérique* verklaard is, volstrekt niets waard te zijn.

Dezelfde spreker wil daarom te Amsterdam eene Hoogeschool in de plaats van een Athenaeum, en dan aan alle Faculteiten zooveel mogelijk dezelfde uitgebreidheid geven, en de eene Faculteit niet grooter dan de andere, omdat....? Gij raadt het onmogelijk, en het wordt U alzoo uit het Bijblad, blz. 1109, medegedeeld: „Omdat ik er van overtuigd ben, dat er een naauw verband bestaat tusschen de verschillende wetenschappen, een verband, dat niet moet gescheiden worden.”

Maar dit Lid heeft in de Kamer medegewerkt, om van de Hoogeschoolen te maken *vakscholen*; hij heeft dus elken band opgeheven, die er tot nu toe bestond tusschen de verschillende Faculteiten, en hij ziet nu in eene gelijke grootte dier verschillende vakscholen, een band der wetenschappen. Ook hier zou een weinig logica niet te onpas komen; maar om logica was het hier niet te doen; er bestond geen ander doel, dan *à tort et à travers* of wilt Uij: *coûte que coûte* aan Amsterdam een Hoogeschool te bezorgen met het regt, om graden uittedeelen,

over het gansche Land geldig. Dat had zich nu Amsterdam eenmaal in het hoofd gezet, en met enkel stemmen kon dit niet worden afgedaan; en zoo moest er dan iets gezegd worden, om het even, of het juist of onjuist ware.

Alweder hetzelfde Lid verwondert zich, dat de Minister bezwaar maakt in een voldoende personeel van onderwijzers voor *vier* Hoogescholen, daar hij in het bestaan van *drie* geen bezwaar maakte. Maar nu vergunne men mij, ook de *méthode numérique* te gebruiken en te zeggen: vier is meer dan drie; zoo Gij voor drie menschen eten genoeg hebt, hebt Gij het dan ook voor vier? of zoo Gij voor drie menschen plaats in een rijtuig hebt, hebt Gij dan ook plaats voor vier?

De zaak is te ernstig, dacht mij, om zulke dingen aantevoeren. Maar het is ook niet waar, dat de Minister het bestaan der drie Hoogescholen krachtig verdedigd heeft: hij heeft gewenscht, ze te handhaven, omdat zij er waren, en dus een derde toegelaten, maar niet bevolen of onmisbaar geacht. En, omdat de Minister nu eerbied had voor het bestaande en alleen daarom rekkelijk was omtrent de derde Rijks Hoogeschool, zou hij nu een vierde, die er niet is, moeten willen? Ik acht het alweder eene geduchte fout tegen de logica.

In zijne Amsterdamsch-gezindheid gaat hetzelfde Lid zoo ver, van het Gemeente-Athenaeum van Amsterdam volkomen met een Rijks-Hoogeschool in regten gelijk te stellen; de Minister had gezegd, dat men niet dan in hoogen nood tot de opheffing van een bestaande Hoogeschool mogt overgaan, en het geëerde Lid der Kamer zegt: dat past ook op Amsterdam. Hij vergeet intuschen er bijtevoegen, dat niemand er aan denkt, om het Athenaeum aldaar te doen verdwijnen, dat er geen enkele reden voor bestaat, en, het zij helaas! tot vervelens toe herhaald, dat de Regering er geen kracht op kan uit-

oefenen, en dat de Tweede Kamer der Staten-Generaal met de Gemeenteschool van Amsterdam niets te maken heeft.

De Minister had bezwaar gemaakt, om aan Amsterdam het regt toetekennen, van graden te geven, en hij had gevraagd: moet de Regering dit monopolie behouden of geven aan elkeen, die het hebben wil? En geheel naïf antwoordt hetzelfde Lid: niet aan elkeen, maar wel aan Amsterdam. Hij kan zich niet voorstellen, dat, indien de waarborgen daartoe in de wet worden opgenomen, dit eenig bezwaar zou geven. Men bedenke wel, dat het altoos hetzelfde Lid is, dat nu in de toekomst aan geen enkele plaats in Nederland een Athenaeum gunt, iets wat later ook werkelijk door de meerderheid der Kamer bij de wet is bepaald. Hij zegt, dat hij niet inziet, waarom de Hoogleeraren te Amsterdam bij het geven van graden minder te vertrouwen zouden zijn, dan die der Rijks Hoogeschoolen; en hier staan wij alweder bij diezelfde ongelukkige logica stil. Zou het goed zijn, dat alle eerlijke lieden in Nederland wierden belast met de ontvangst der gelden, door de ingezetenen bijgedragen ten algemeenen nutte? Stel dat een tiende der bevolking kan worden gehouden voor waarachtig eerlijk, dan zoudt gij in een rond getal bijna 400000 ontvangers der belasting hebben. En hebben de Hoogleeraren der Rijks Hoogeschoolen het regt, om in 's Konings naam graden te geven, omdat zij vertrouwen verdienen, of hebben zij dat regt, omdat zij aan eene Rijks instelling werkzaam zijn, waaraan dat regt behoort? Zie, zoo vind ik ook met den besten wil niet één gezond argument, voor Amsterdam bijgebracht.

Hetzelfde Lid zegt, dat niet alle Academische examens tot nu toe gestreng zijn geweest. Maar gestreng is geheel iets anders, dan eerlijk. Men zou zelfs, volkomen te goeder trouw, van meening kunnen zijn, dat een Academisch examen nooit gestreng mag wezen, en ik ben

onder anderen persoonlijk van die leer; maar die gestrengheid kan veilig buiten overweging worden gelaten, omdat van de aanstaande Amsterdamsche gestrengheid niets bekend is.

Het geëerde Lid geeft de volgende bepaling van Unversiteit: „eene inrigting, waar de wetenschap in haren „geheelen omvang wordt onderwezen en waar men examineren en graden verleen kan.” — Wij hebben bl. 134 aangetoond, dat het eerste gedeelte dezer bepaling onjuist is; het tweede is niet in elk land alzoo, maar bij ons tot nu toe wel het geval; over den bijzonderen toestand van de geneeskunde in ons Land spreek ik nu niet.

Een ander Lid herinnerde, dat de Athenaea, die in ons Land bestaan hadden, verdwenen waren, maar dat het Amsterdamsche niet verdwenen is; dat dit thans 150 discipelen telt als eigenlijke studenten. Hij besluit alzoo, dat het Athenaeum aldaar in eene behoefte voorziet en op hoogen prijs gesteld wordt.

Het laatste zal niemand ontkennen: het Athenaeum van Amsterdam blijft in Amsterdam in eene behoefte der gemeente voorzien, daar de jongelieden, aldaar woonachtig, een deel van hunne Academische studiën in hunne woonplaats kunnen volbrengen. Maar het verdwijnen der overige Athenaea wordt hier op zonderlinge wijze ingevoerd. Dat van Deventer heeft men in de Hoogere Burgerschool doen opgaan, en het zal de vraag zijn, of men dit op den duur zal blijven goedkeuren. Maar de Athenaea van Franeker en Harderwijk, die een korten tijd Rijks-Athenaea waren, heeft het Rijk los gelaten in deze eeuw, omdat zij voor de zaak van Hooger Onderwijs niet gevorderd werden. Bij de suppressie dier twee scholen is men enkel in 's Lands belang te werk gegaan; het Rijk bezoldigde ze, en had het Rijk ze noodig geacht, zoo had het daarvoor gelden aan de Tweede Kamer kunnen vragen. Volkomen te goeder trouw en zonder tegenspraak

van anderen, dan van de persoonlijk belanghebbenden, heeft men, nog kort geleden, die scholen opgeheven, en daarmede is nog ten overvloede beslist, dat het bestaan van het Amsterdamsche Athenaeum voor Nederland geene waarde gehad heeft, of alsnog heeft, maar dat het uitsluitend eene zaak is, waarbij de ouders te Amsterdam belang hebben en het Rijk niet anders, dan doordien Amsterdam een deel van Nederland is.

Hierbij herhaal ik nog eenmaal, dat de groote talenten, aan het Athenaeum te Amsterdam hunne beste krachten wijdende, te Leiden, Utrecht of Groningen hartelijk welkom zouden zijn. Het Athenaeum van Amsterdam is blijven bloeijen in den laatsten tijd, omdat men er in den laatsten tijd prijs op stelde; maar dit heeft niets gemeen met de behoefte van Nederland aan eene vierde Universiteit.

De zaak der getuigschriften van gehouden lessen, door het laatste Lid aangevoerd, is, zooals al het overige, geheel onjuist voorgesteld. Het is zoo: Amsterdam had het regt, om getuigschriften te geven, als de Hoogeschoolen, maar met dit regt heeft het niet veel bezeten, en nu de getuigschriften zijn afgeschaft, verloor het er niet veel bij. Eene algemeene opmerking worde mij hier vergund.

Eene school van Hooger Onderwijs, die het regt van examens en promotie en van het afgeven van getuigschriften behoeft, verdient beklag, en het is waarlijk geen gevoel van eigen kracht, dat Amsterdam zoo heeft doen bedelen, om toch die regten te bekomen. Alle Hoogeschoolen hebben tot nu toe alleen gebloeid door talenten, aan haar verbonden: het graden toekennen of het afgeven van getuigschriften, zijn zoodanige armoedige surrogaten van talent en bekwaamheid, dat het vernederend moet geacht worden voor de uitstekende mannen, die aan het Amsterdamsch Athenaeum werkzaam zijn, dat men hen in dit bedelproces betreft. Er is een gevoel van eigen-

waarde, van trotsch ten eenen male onderscheiden, dat aan den man van wetenschap, die zijn pligt doet, de overtuiging schenkt, dat men hem als onderwijzer wel zal willen hooren en ook wel zal komen hooren, indien hij slechts zijn tijd afwacht.

En welk onderwijs geeft Gij, dat men u niet hooren wil, omdat Gij niet examineert en geene getuigschriften afgeeft? Zijt Gij dan zoo onmisbaar voor het Vaderland of voor de wetenschap?

Neen, het examineren en het geven van getuigschriften is den man van studie een last, en is den docent een laffe en vervelende zaak. Het schaadt aan zijne verhouding tot zijn onderwijs, indien hij aan dat examineren of aan dat geven van getuigschriften de geringste waarde hecht.

Ik heb aan twee inrigtingen onderwijs gegeven: aan de Klinische school te Rotterdam en aan de Hoogeschool te Utrecht; aan de laatste examineerde ik en aan de eerste niet, en ik verklaar opregt, dat ik bij de jonge menschen geen verschil hoegenaamd gezien heb in ijver en vlijt, in belangstelling en opkomst op de lessen, in mijne verhouding tot de studerenden; mogt er eenig verschil hebben bestaan, dan komt dit ten gunste van niet-examineren, want alzoo blijft de docent in alle omstandigheden de hartelijk belangstellende in het lot der jongeren, terwijl hij tegenover hen als een boeman verschijnt, zoo hij ze examineren moet en zij niet kundig zijn.

Tegenover al de beweging, die van Amsterdam is uitgegaan over dat examineren en afgeven van getuigschriften, stel ik deze mijne openhartige verklaring: een docent aan een Nederlandsche Hoogeschool, die geen voorspoed heeft in zijn onderwijs, enkel en uitsluitend door zijn onderwijs, doet wel, dat onderwijs te verlaten en zijn plaats aan een bekwamer man interuimen. Dat men dit in de Tweede Kamer der Staten-Generaal niet weet, mag niet gezegd worden: integendeel, er zijn mannen genoeg in

die Kamer, die deze zaak best verstaan; maar er zijn er ook, zooals gebleken is, die van Hooger Onderwijs geen kennis hoegenaamd bezitten.

Een ander Lid meent opgemerkt te hebben: „dat het „den Minister ontzettend veel moeite kost, te weigeren „wat Amsterdam verlangt, omdat er die grondigheid naar „zijne meening in ontbrak, die anders de redevoeringen „van den Minister kenmerkt.” Eene al te duidelijke aanwijzing, dat dit Lid meent, dat de Minister slechts wat gezegd heeft, omdat hij het als Minister niet laten kon, maar dat hij, Minister, gaarne zal zien, dat te Amsterdam een Gemeente-Hoogeschool wordt opgericht. Dat Lid zegt, dat er wel collegie in handelsregt gegeven wordt, maar niet jaarlijks; de Minister had dit anders gezegd. (Zie bladz. 355).

Of nu een onderwijs van dit handelsregt beter gegeven worden zal, zooals dit Lid beweert, in een groot centrum van handelsverkeer, dan te Leiden, Utrecht of Groningen, weet ik niet, maar ik meende, dat handelsregt eene wetenschap is, en dat niet eene enkele wetenschap van een plaats afhankelijk is of zijn kan, zoo het niet geldt de geologie en andere natuurwetenschappen, waarin voorwerpen behandeld worden van een bepaald gedeelte der aarde. Men heeft, geheel bezijden de waarheid, Amsterdam geroemd als eene enige plaats voor onderwijs in de geneeskunde; nu gaat men er het handelsregt bij opnemen, omdat Amsterdam een aanzienlijke koopstad is. Mij dunkt toch, dat kundige mannen beter doen, zulke gronden niet te gebruiken. Amsterdam levert voor hen, die in de regten goed gestudeerd hebben, zeker een uitnemende applicatieschool voor handelsregt, evenzoo als voor geneeskunde, maar een applicatieschool en een Hoogeschool zijn twee scholen, en dat weet elk kundig man.

Een gunst voor Amsterdam vraagt dit Lid niet; neen, het jus promovendi et examinandi vraagt hij als een regt,

omdat het publiek belang medebrenge, dat in de hoofdstad eene Uiversiteit gevestigd zij. Welk publiek belang dit is, wordt natuurlijk niet vermeld; hij beroept zich op het argument van een ander Lid, dat indien men *tabula rasa* had, men ééne Hoogeschool te Amsterdam zou vestigen. Dit is echter wel in de Kamer gezegd, maar zelfs niet grondig besproken, en zeker niet door de meerderheid der Leden toegestemd.

Maar is dat nu publiek regt, dat men thans aan Amsterdam een vierde Hoogeschool moet geven, omdat, zoo men *tabula rasa* had, Amsterdam naar het oordeel van een of van eenige Leden der Kamer, eene Hoogeschool zou bekomen? Ik zou het er bijna voor gaan houden, dat ik nooit een goed boek over de logica heb bestudeerd.

Dit Lid wijst nader het wenschelijke aan, om de Hoogescholen in de hoofdsteden der Rijken te vestigen, en wel, omdat men in die hoofdsteden daartoe zooveel hulpmiddelen bijeen heeft. Ik heb dit reeds hier boven uit overtuiging bestreden. Dat de Regeringen begrepen hebben, dat de hoofdsteden der Rijken geene Hoogescholen kunnen missen, omdat in die hoofdsteden goede applicatiescholen zouden kunnen gevestigd worden, is, zooals dit Lid zelf erkennen zal, onjuist. Engeland en België missen, naar dezen spreker, in de hoofdsteden zulke Hoogescholen, als in andere landen worden gevonden 1); in Nederland heeft men tot 1876 geene behoefte gehad aan eene Hoogeschool te Amsterdam, en ook dit Lid heeft niet aangetoond, dat er eenige behoefte aan bestond, en hij kan dit ook niet aantoonen, zoo hij Hoogeschool en applicatieschool slechts goed uit elkander houdt. Terecht herinnert deze spreker, dat de Minister van geene applicatieschool voor geneeskunde, die te Amsterdam zou

1) Namelijk de London-University en de vrije Universiteit te Brussel, zijn geene *Staats-Scholen*.

kunnen gevestigd worden, in de wet een woord heeft opgenomen. Deze opmerking is geheel en al juist; ook mij heeft dit in hooge mate bevreemd, en ik meen, dat zoo de Minister dit gedaan had (en het was toch overeenkomstig zijne vroegere meening), de Tweede Kamer niet zou hebben kunnen volhouden, dat voor eene vierde Hoogeschool iets te zeggen was. Heeft de Minister waarlijk gewild, dat deze in het leven zou treden, dan kon hij natuurlijk van eene geneeskundige applicatieschool in deze wet niet spreken. Hier gelden dan weder de woorden van den ouden medicus: *judicium difficile*.

Het oordeel van Professor DONDERS wordt hier alweder ingehaald, dat onze Academiesteden zoo weinig zieken zouden opleveren. Die Hoogleraar weet het wel beter, en ik heb hem zelf bij herhaling uiteen gezet, wat hier waarheid is en dat hieronder bij applicatiescholen vermeld wordt.

Hetzelfde Lid vraagt, of de Minister zou willen, dat met het Universitair beginsel zou worden gebroken. En deze vraag geschiedt, nadat ook dit Lid en de Kamer en de Regering zamen het Universitaire beginsel van de Hoogescholen hebben verdreven. Hij vreest een schadelijk overwigt van het groot aantal geneeskundigen te Amsterdam, een overwigt, waarvan ook anderen reeds het nadeel gevoeld hebben. Hij hoopt, dat dit nadeel zal worden gecompenseerd, door wat meer juristen en litteratoren naar Amsterdam te lokken. Maar zodoende krijgt Gij geen Universitair beginsel, en blijven de vakscholen, vakscholen. Amsterdam heeft al die aanstaande artsen, die buiten het Universitaire beginsel staan, met vlag en wimpel ingehaald; geen regt om academische graden te geven kan het van het onheil verlossen, dat het zich daarmee op den hals gehaald heeft. Die school voor artsen zal aan de nieuwe Hoogeschool voortdurend in den weg staan en kan niet anders, dan nadeelig wer-

ken op het Hooger Onderwijs, dat in Amsterdam zal worden gegeven. Maar ik bespreek dit liever elders.

Dit Lid had gewenscht algemeene Staats-examens, waarbij dan het onderscheid tusschen Hoogeschoolen en Athenaea deels zou wegvallen. Maar de Minister wil dit niet, en de voorgestelde wet gaat hiervan niet uit. Waarom toch zooveel gewigt gehecht aan een examen, afgenomen door leermeesters van eene andere school, dan die der leerlingen? Te Utrecht heb ik veel meer klagten gehoord van de Utrechtsche kweekelingen over de examinerende Utrechtsche Hoogleraren, dan mij over deze laatsten klagten geworden zijn van studenten van het Amsterdamsche Athenaeum, die te Utrecht hun examen aflegden.

Dit Lid verbetert het boven genoemde amendement, wat den vorm betreft.

Een Lid der Commissie van Rapporteurs licht nog het voorstel eenigzins nader toe, dat ook van haar is uitgegaan, om aan Amsterdam eene Hoogeschool te verzekeren met het regt van toekenning van graden. De Commissie heeft daarmede volstrekt niet bedoeld, dat die plaatsen, welke, naar het Besluit van 1815, het regt gekregen hadden tot oprigting van een Athenaeum, dit regt bij deze wet zouden verliezen. Deze woorden zijn allezins regtvaardig, maar hebben toch niet kunnen strekken, om de meerderheid der Kamer tot de omhelzing van dit beginsel te stemmen.

De Commissie zou niet uitgegaan zijn van zekere voorliefde voor Amsterdam, maar alleen van 's Rijks belang, om aan Amsterdam het regt toe te kennen om graden te geven. Dus alweder enkel Rijks belang. Maar het geachte Lid geeft er, evenmin als zijne voorgangers, een enkelen grond voor aan, hetgeen hij trouwens ook niet doen kan; omdat niemand het kan.

Wel vraagt hij, of het geen voordeel is voor den Staat, dat meer jongelieden zich op de wetenschappen zullen

toeleggen; of niet het Amsterdamsche Athenaeum een oefenschool is geweest voor onderscheidene Nederlandsche Hoogleraren, en of niet beroemde mannen aan het Athenaeum verbonden zijn geweest.

Deze drie punten worden onmiddellijk toegegeven, maar daar er geen reden bestaat, om het Athenaeum opteheffen, zullen beroemde mannen daaraan kunnen verbonden blijven; zullen de Rijks Hoogescholen, als weleer, ook daarvan Hoogleraren kunnen bekomen; maar, of nu het aantal studenten in Nederland zooveel grooter worden zal, door aan Amsterdam eene Universiteit te schenken, is te betwijfelen, daar dit van zeer verschillende beweegredenen afhangt, onder anderen, of men door Hooger Onderwijs in de Maatschappij eene goede stelling bekomt. De zoons van kooplieden te Amsterdam, of van scheepsreederen, of van makelaars, enz. zullen niet zooveel meer gaan deelnemen aan het zoogenaamd Hooger Onderwijs, doordat het zeer goede Athenaeum, waar men in sommige vakken geheel zijne studie kan volbrengen, in eene Hoogeschool zal veranderd worden. Deze gronden komen mij dus zeer zwak voor: en, wat het argument betreft, dat het zoo goed zou zijn, dat Amsterdam eene concurrentie opende met de drie bestaande Hoogescholen, deze woorden had ik onder de omstandigheden, waaronder de zaak in het leven geroepen wordt, van den geëerden spreker, die dit heeft gezegd, niet verwacht. Zeker is er een edele najver, maar er is ook een onedele, zelfs een afschuwelijke en verachtelijke, en het geëerde Lid der Tweede Kamer, dat die concurrentie wil, heeft het niet in zijn hand, om Amsterdam alleen te bewegen door redenen van uitnemenden aard. Maar er zijn drie Rijks Hoogescholen, zegt Gij; hoe concurreren deze dan?

Dezelfde spreker wil, naar de Commissie van Rapporteurs, het Athenaeum van Amsterdam als zoodanig behouden, maar daaraan, onder behoorlijke waarborgen,

het regt toekennen om graden te geven; maar ook, dat ditzelfde regt aan andere Athenaea zal worden toegekend, zoo zij bij het aanbieden derzelfde waarborgen dat regt, vragen. Zijn hoofdargument is, dat het op *waarborgen* aankomt; hij denkt er niet om, dat de waarde der graden verloopt, indien de Regering ze niet door Rijks-instellingen bij uitsluiting doet uitdeelen; daarin zal de geachte spreker zich bedrogen vinden.

Van belang is het, nog in het bijzonder optemerken, dat dit Lid der Kamer verklaart, dat de Commissie van Rapporteurs geene voorliefde voor Amsterdam gehad heeft; dat in de Vergadering door sommige Leden wel met zulk eene voorliefde gesproken is, maar dat de Commissie daarvan vrij is: de Commissie zou alleen met het algemeen belang te rade zijn gegaan, om van het Athenaeum van Amsterdam niet slechts een vierde Universiteit te vormen, maar aan haar gelijke regten toetekennen, als de Rijks Hoogeschoolen bezitten. Dit nu juist is bevreemdend: het algemeen belang heeft gesproken en gezegd: vier Universiteiten zijn te veel; het algemeen belang heeft duidelijk gezegd: Gij hebt er geene middelen voor, Gij hebt er geen personeel voor, en drie Hoogeschoolen zijn reeds veel, hoe kunt Gij dan een vierde oprigten?

Deze en andere woorden waren in de Tweede Kamer duidelijk uitgesproken, en het gaat dus niet aan, om nu datzelfde algemeen belang intehalen en daardoor nu juist de oprigting eener vierde Hoogeschool te steunen. Ik deel dus tot mijn leedwezen niet in de verzekering, die dit geëerde Lid gegeven heeft. Het is toch niet de vraag, of men met meer of minder warmte eene zaak voorstaat, die door het algemeen belang niet wordt gevorderd, maar of men zich schaart aan de zijde der voorstanders; ten slotte komt het in eene Vergadering toch op stemmen aan, en hij, die zegt, dat hij geene gunsten

wil geven aan Amsterdam, maar toch voor de zaak spreekt en stemt, staat op het punt van gunsten te geven, al zegt hij ook, dat hij handelt ter bevordering van het algemeen belang.

Door dit Lid wordt dan ook geen enkele grond aangevoerd, dat het oordeel der Commissie van Rapporteurs of van anderen juist zou zijn; integendeel, en dit is zeer te bejammeren, wordt het argument van bang maken weder gebruikt, dat Amsterdam het Athenaeum zou laten varen, indien dat niet wierd Hoogeschool. Zoo ik Lid der Kamer geweest ware, zou ik daaromtrent zeker gerust gesteld hebben, want zulk een dwaasheid was van Amsterdam niet te wachten. En zou het die dwaasheid begaan: bang maken en dwingen door bang maken, zijn toch nooit goede argumenten. De geëerde spreker zegt: „Amsterdam wil geen halfslachtige inrigting in stand houden.” Die onwil kan zeer wel bestaan; maar is het Athenaeum van Amsterdam een halfslachtige inrigting? Is het onder de Athenaea niet zoo hoog geëerd als het kan? Moeten alle Athenaea van de aarde verdwijnen, of heeft Amsterdam in den laatsten tijd slechts een bijzonderen wil? Maar wat nood: Amsterdam heeft voor zijn eigen belang, en niet voor het algemeen belang, een Athenaeum opgericht; welnu, dat het dit late varen, zoo het meent, dat zijn eigen belang dat niet meer vordert. Nederland heeft drie Hoogescholen en kan het Athenaeum van Amsterdam missen; Nederland behoeft dus niet bang te worden, wanneer Amsterdam zijn uitstekend Athenaeum zou verkiezen opteheffen. Het is zeer opmerkelijk, dat niemand in de Tweede Kamer zulke of soortgelijke woorden tegen dat bang maken heeft ingebracht.

De Minister antwoordt hierop aldus, Bijblad, bl. 1112:

„Ik wensch het voorstel van den heer N. te ondersteunen. Wanneer ik het voorstel lees, zooals het door den heer N. N. is geamendeerd, dan blijkt mij niet

„duidelijk, wie beslissen zal, of het geval, door de wet
„gesteld, al of niet aanwezig is.

„Indien ik wel versta de Art. a, b en c van de Com-
„missie van Rapporteurs, in verband met Art. 30, dan
„zal altijd de Regering in de gelegenheid zijn, zoo noodig,
„de verordeningen, regelende het Athénæum, aftekeuren
„en te beslissen hebben, of het geval aanwezig is. Dit
„zou toch in de wet behooren te staan. Maar in de
„redactie van de voorstellers, ook van den heer N. N.,
„is niets van dien aard te vinden.

„Er is nog een tweede punt. De heeren, die nu ge-
„sproken hebben, vinden geen nadeel, maar een voordeel
„in de rivaliteit van een vierde Universiteit tegenover de
„Rijks-Universiteiten.

„Ik geef voor een oogenblik toe, dat dit een voordeel
„kan zijn, maar men zal dan toch altijd bedoelen eene
„rivaliteit van voortreffelijkheid.

„Zooals echter het voorstel geredigeerd is, zou de
„Amsterdamsche Universiteit, door eene rivaliteit van goed-
„koopte, de Rijks-Universiteiten ten val kunnen brengen.

„Ik moet de vergadering dus wel zeer indachtig maken
„op de geïmproviseerde redactie van een zoo gewichtig
„amendement.”

Deze woorden van den Minister maakten den indruk,
dat hij naderde tot het voorstel; een Lid der Kamer
zeide zelfs, dat als hij, Minister, zich niet voor de zaak
zou verklaren, Amsterdam hem dan zou toeroepen: „*Et*
„*tu quoque Brute!*” Dit Lid zeide het echter in het Fransch,
maar de Latijnsche woorden zijn hier te noodzakelijker,
omdat zij ons in het licht stellen, dat de Minister de
moordende hand aan Amsterdam zou slaan, indien hij
aan de vele sprekers voor Amsterdam niet hun zin gaf;
hij zou dan Brutus wezen, die Caesar mede vermoordde.

Met regt mogen dit groote woorden heeten, en zij
verdienen zeker niet, dat wij er bij blijven stilstaan. Dit

Lid verzoekt vertrouwen voor Amsterdam, en vertrouwt men het niet, dan moet men het geene regten geven. Maar de Regering heeft den plicht op zich genomen, voor het onderwijs te zorgen, en uit 's Lands vergaderzaal mag geene stem opgaan, om dezen plicht der Regering nu te veranderen in een vertrouwen, dat men zou moeten stellen in eene stad. En zou Amsterdam zijne pligten niet vervullen, dan, zegt dit Lid, heeft de Regering het in de hand, om de bullen van Amsterdam krachteloos te maken, door geen te Amsterdam gepromoveerde tot regter te benoemen.

Een fraai huishouden voorwaar! dat zou te wachten zijn: regt te geven tot toekennen van graden, en indien dat niet goed geschiedde, dan de Amsterdamsche gegradueerden buiten te sluiten. Voorwaar een toestand, waarvoor ons de Hemel beware! En toch is dit dood eenvoudig voorgesteld, Bijblad bl. 1113. Dit Lid wenscht, dat men over de vormen zal heenstappen, maar dat allen zich zullen vereenigen in ééne zaak, en de gevraagde regten aan de hoofdstad zullen schenken.

Een ander Lid, dat mede in de redactie eenige wijziging had voorgesteld, verklaart van alle bijzonderheden aftezien; ook hij jaagt, zooals hij zegt, naar het hoofdoel, dat is: aan Amsterdam eene Hoogeschool te verzekeren.

Er blijft nu in de Kamer slechts één voorstel over, waarvan de hoofdzaak is, aan Amsterdam een vierde Hoogeschool en wel eene gemeente-Hoogeschool te geven.

Door een ander Lid der Kamer wordt nu duidelijk uitgesproken, dat men aan Amsterdam een monopolie wil toekennen, en dat dit niet is in harmonie met de algemeene belangen. Het woord monopolie vat deze spreker op in dezen zin, dat aan ééne enkele gemeente regten zouden gegeven worden, die behooren aan de Hoogescholen des Rijks; hij verklaart echter duidelijk, dat

hij er geen bezwaar in ziet, om datzelfde regt ook aan andere gemeenten toetekennen. Wel is het uitzigt niet groot, dat een andere stad van het Rijk voor eigen kosten een Hoogeschool zou willen oprigten, maar indien dit geval bestond, meent hij, dat aan die stad of aan die steden ook het regt zou moeten gegeven worden, om gelijk de Rijks-Hoogescholen graden toetekennen, die gelden voor het geheele Land.

Uit één oogpunt heeft dit Lid regt, namelijk: alle gemeenten moeten van de zijde der Regering op dezelfde wijze behandeld worden; maar, wanneer de Regering van dien regel afwijkt, en daarmede aan het algemeen belang onregt doet, zoo wordt dat algemeen belang toch nog meer geschaad, indien dan aan een tweede en derde gemeente soortgelijke voorregten zouden geschonken worden; want dan wordt het monopolie verdeeld in twee of meer gedeelten, die meer nadeel verwekken, naar mate die verdeeling verder wordt uitgestrekt. Dit laatste uitgenomen, heeft de spreker regt, als hij krachtig opkomt tegen voorregten, aan Amsterdam geschonken, welke uitsluitend aan het Rijk behooren niet als voorregten, maar als pligten. Vooral wijst dit Lid hierop, dat het Zuiden des Lands van nu aan van het voorregt verstoken zal blijven, eene Hoogeschool te bezitten, en dat de aanneming van het voorstel den schijn zou hebben, alsof dit de toeleg ware.

Hier meen ik, bestaat eene dwaling. Amsterdam heeft aan niets anders gedacht, dan aan zich zelve; het is onregt, de zelfzucht zoover te doen strekken. Het Zuiden heeft alle regt, om een Athenaeum te bezitten, maar Amsterdam heeft geen regt, om eene Hoogeschool te bekomen, dus ook het Zuiden niet. Nooit is de regel gebillijkt, dat, indien men aan het dwingen van den een op ongeoorloofde wijze heeft toegegeven, een tweede of derde daardoor regten zou hebben verkregen. Het geven van

graden, aan eene inrigting van het Zuiden in de toekomst toetekennen, kan alzoo door niets worden verdedigd: het uitzigt op het bezit eener hoogere school, dat is van een Athenaeum mogt echter in de toekomst aan het Zuiden niet worden benomen; en ware de geëerde spreker hierbij blijven staan, zoo zou ik in dit punt gaarne zijn bondgenoot wenschen te zijn.

In de Tweede Kamer heeft men in deze geheele discussie wel nu en dan ongelijksoortige zaken uiteen gehouden, maar zeer dikwerf ze te gelijk besproken tot groot nadeel van het behandelde. De Kamer werd blijkbaar door iets anders gedreven. En, om mijne meening onverholen uittedrukken, zij het mij geoorloofd, hier opmerken, dat men onregtmatig aan Amsterdam het regt van graden en promotie heeft toegekend, maar dat men ook onregtvaardig aan andere deelen van het Land Athenaea in de toekomst heeft onthouden.

De Minister antwoordt alsnu, Bijblad bl. 1113:

„Ongaarne zou ik den laatsten spreker volgen op den weg, door hem ingeslagen. De quaestie te berde te brengen van een strijd tusschen Noorden en Zuiden weet ik niet, of in het belang des Vaderlands is. Maar de beslissing, die het hier geldt, is ernstig. De Kamer stelle zich dat wel voor.

„De heer N. N. heeft gezegd, dat het mij moeite kostte, het amendement te bestrijden. Dit erken ik, maar niet in den zin, als de geachte spreker het bedoelde; niet dat het mij aan argumenten zou haperen. De liefde tot mijne geboorteplaats en de kweekschool, waar ik onlangs derwijs heb genoten, mogen mij deze zaak moeilijk maken, maar dat zal mij niet terughouden van hetgeen ik meen, 's Lands belang te zijn.

„De strijd tusschen een belang van Amsterdam, onze eerste stad, 't hart des Lands, en het belang van Nederland, komt zelden voor; juist dit zeldzame geval

„schijnt hier aanwezig en maakt inderdaad de behandeling
 „der zaak moeilijk. Maar dit mag mij niet terug-
 „houden, van daarop te wijzen, dat, hoe uitstekend in
 „vorm, de argumenten, die wij hebben hooren inbrengen,
 „toch schraal van inhoud waren. Schering en inslag van
 „hetgeen wij vernomen hebben, was, dat het Athenaeum
 „van Amsterdam moet behouden blijven, omdat het circa
 „250 jaren bestaan heeft. Maar niemand stelt voor, om
 „het te doen vervallen. Daar wordt alleen gezegd, dat,
 „als het voorstel van de Regering niet werd goedgekeurd,
 „de Gemeenteraad het Athenaeum zou opheffen. Dit
 „argument komt mij voor, tweesnijdend te zijn, want,
 „erkent men eene Amsterdamsche Universiteit, dan is
 „de Gemeenteraad ook bevoegd, die op te heffen.

„Zeker stelt de Regering de opheffing van het Athe-
 „naeum niet voor. Er is gesproken over de geschiedenis.
 „Men heeft mij daaromtrent niet verstaan — ik zou
 „haast zeggen, niet *willen* verstaan. De heer N. N. vond
 „in de geschiedenis van het Athenaeum een waarborg
 „voor de toekomst. Ik zeide, die waarborg „„ligt niet in
 „het verleden.” Daarmede wilde ik de zaak niet beslis-
 „sen, maar alleen aantoonen, dat het argument zwak is.

„Het geneeskundig onderwijs aan het Amsterdamsche
 „Athenaeum bloeit; maar die bloei is voor meer dan de
 „helft te danken aan het aanwezig zijn van de studenten
 „der militaire geneeskunde.

„Wat de toekomst betreft, geef ik het den heer O.
 „volkomen toe, dat de aanneming van het amendement
 „den bloei van het Athenaeum, dan eene Universiteit,
 „ook bevorderen zal; maar die bloei zal bevorderd worden
 „ten koste van die der Rijks-Universiteiten.

„De twee groote punten van bezwaar zijn zelfs niet
 „aangeroerd, veel minder wederlegd.

„Het eerste bezwaar is, dat het amendement aan-
 „druischt tegen het beginsel, dat tot nog toe in ons

„staatsregt heerscht, ofschoon niet grondwettig beschre-
 „ven. Wanneer het in de Grondwet stond, ware de zaak
 „natuurlijk beslist. Dat beginsel is: dat het toekennen
 „van doctorale graden en bevoegdheden eene Rijks zaak
 „is en van de Regering moet uitgaan

„Het tweede bezwaar is, of het hebben van vier Uni-
 „versiteiten wezenlijk tot den bloei van de wetenschap
 „bijdragen zal. Ik durf dat niet bevestigen. Men loopt
 „daar luchthartig over heen: „Waar drie Universiteiten
 „zijn, kunnen er ook wel vier wezen” zegt men. Maar
 „het komt waarlijk niet alleen aan op het *getal* Pro-
 „fessoren, dat men zal noodig hebben, maar op het
 „*gehalte*.”

„Eindelijk moet ik waarschuwen, dat het amendement,
 „zooals het gesteld is, geen gelegenheid aan de Regering
 „laat, om te beoordeelen, of het gestelde geval zich
 „inderdaad voordoet. Ook bepaalt het amendement niets
 „omtrent de kosten der studie.

„De Vergadering overwege in hare wijsheid.”

Over het thans besproken voorstel werden ondervoor-
 stellen ter tafel gebracht, die ik intusschen alle voorbijga,
 om enkel bij de hoofdzaak te blijven staan. Alle Leden
 der Kamer, die warm met dit monopolie van Amsterdam
 waren ingenomen, hebben voortdurend en regelmatig in
 den vorm aan elkander concessies gedaan, zoodanig, dat
 daarvan moeilijk in onze Tweede Kamer een tweede
 voorbeeld zou te vinden zijn. Eene eenstemmigheid in
 eene zaak, waarvoor niemand een afdoenden waren grond
 aangeeft, heeft dus een grond, dien men niet uitspreekt,
 en welke die grond is, is aan iedereen bekend.

Een voorstel, om aan Amsterdam de regten te geven
 van eene Universiteit, maar haar den naam van Athe-
 naeum te laten behouden, is in de Tweede Kamer weinig
 besproken en raakt ook de hoofdquaestie niet. Het doel
 van dit voorstel was natuurlijk, aan andere Gemeenten

van het Rijk een soortgelijk regt te verzekeren, als Amsterdam dan zou bekomen.

Voor ons ligt het zwaartepunt dezer geheele zaak in niets anders, dan in het toekennen aan Gemeenten, van het regt om graden te geven, dat behoort tot de regten van den Staat.

Een Lid wederlegt zekere aanspraken van Amsterdam, omdat de Academische getuigschriften niet meer geldig zullen zijn; hij laat duidelijk de onwaarde uitkomen van zulk beweren. Voorts kant hij zich niet aan tegen voordeelen, die Amsterdam, als groote stad, zou aanbieden voor het bezit eener Hoogeschool, maar hij verwerpt daarom geen zins kleine steden. Vervolgens bespreekt hij de meening, dat in het Noorden des Lands meer beschaving wonen zou, dan in het Zuiden, en zegt, dat indien dit waar is, juist het Zuiden de middelen behoeft, om aan het Noorden in beschaving gelijk te worden. Dit Lid vraagt in deze wet niet anders, dan het beginsel van gelijkstelling voor alle Gemeenten, eene vraag, die, bij het bestaan onzer Grondwet, eigenlijk onmogelijk behoorde te zijn, maar die nu toch in de Tweede Kamer is gesteld, juist omdat dat beginsel ten behoeve van Amsterdam zou geschonden worden. Hij waarschuwt tegen deze schending, als onvaderlandslievend, en voorspelt daarvan geen goeds in de toekomst, indien men tegenover de Gemeenten van het Zuiden dit onregt begaat.

Wat van die zijde verlangd wordt, is dus het behoud van het beginsel van 1815, dat er meer Athenaea kunnen zijn in het Land, en dan gelijkstelling van die Athenaea, indien ze er komen zullen, met hetgeen thans aan Amsterdam wordt toegekend. Het een en ander is door de Kamer niet aangenomen.

Een ander Lid schonk zijn bijval aan de meening, dat alle Gemeenten dezelfde regten moeten hebben.

De Minister van Binnenlandsche Zaken brengt alsnu het volgende in het midden, Bijblad blz. 1118:

„Ik zal op het oogenblik niet in het fond der zaak treden, omdat nog andere sprekers het woord hebben gevraagd. Ik wil alleen doen opmerken, naar aanleiding van de laatste gedachtewisseling, dat er in allen geval een titel over Athenaea, of een Athenaeum in de wet zal moeten zijn. De Heer P. heeft daaromtrent reeds eene juiste opmerking gemaakt, en van Regeringswege moet ik die bepaaldelijk steunen.

„Als het stelsel van de Regering, dat het jus promovendi alleen aan de Rijks Hoogeschole toekomt, het stelsel, wat ik blijf vasthouden, wordt aangenomen, hebben wij een titel over Athenaea noodig. Indien een van de amendementen, welke nu in discussie zijn, wordt aangenomen, zou ook nog noodig zijn een titel over de Athenaea. Dan is er eene Universiteit genoemd, die, in allen geval, niemand, ook de Gemeente Amsterdam niet, verplicht is, op te rigten. Dan moeten dus toch de Athenaea of het Athenaeum (volgens het voorstel van den Heer O.) in de wet erkend worden. Men is dus, als ik het zoo eens zeggen mag, van de discussie over Art. 30 niet af, wanneer het amendement N. wierd aangenomen.”

Alsnu wordt nader gedebatteerd over het al of niet blijven bestaan van Athenaea in het Land, welke discussie hier kan worden voorbij gegaan. (Zie 5°). Ook wordt over de orde van het debat op nieuw gesproken: de een wil de voorregten, aan Amsterdam te verleen, bespreken bij de artikelen, die over Universiteiten handelen, en de ander wil gelijk regt voor alle Gemeenten, indien men aan het Athenaeum van Amsterdam meer regten wil toekennen.

Deze zaak is voor ons van geene waarde, maar wij noemen haar toch, omdat het telkens en telkens uit het debat blijkt, dat de zaak van Amsterdam niet zuiver was.

Bij de Rijks-Universiteiten behoorde zeker niet de behandeling eener nieuwe Gemeente-Universiteit te Amsterdam.

Het privilegie, aan Amsterdam te verleen, wordt nu in de Kamer door een Lid bestreden, en het voorstel ondersteund, dat alle Gemeenten in deze gelijke regten zullen hebben.

Een ander Lid voegt zich hierbij en wel een Lid, dat voor het voorregt van Amsterdam zeer geijverd heeft; ook nog een derde, zoodat het gevoel van onregt tegenover andere Gemeenten, die niet zouden bekomen, wat Amsterdam verkrijgt, in de Kamer genoeg gesproken heeft; maar het heeft niet gebaat; eerst moest Amsterdam het regt bekomen, om graden te geven, eer de Tweede Kamer over het bestaan van Athenaea in het Land, al of niet, wilde handelen.

Thans trad een Lid der Kamer op, om duidelijk en uitvoerig uittespreken, dat het strijdt tegen het Nederlandsch Staatsregt, om aan eene gemeente-inrigting, hetzij die genoemd wordt Universiteit, hetzij Athenaeum, het regt van graden te geven toetekennen; graden, titels, niet slechts als eer geschonken, maar die het regt geven tot vervulling van zekere bedieningen in de Maatschappij. Er moet hier geen sympathie in het spel zijn, maar, erkennende de groote verdiensten van het Athenaeum van Amsterdam, moet het beginsel worden gehandhaafd, dat het geven van genoemde titels of graden het werk is van den Staat, en niet van de Gemeenten. Hij wil hier van niets anders gewaagd hebben, dan van een *beginsel*, en bestrijdt uit dit oogpunt het voornemen met warmte en welsprekendheid. Bijblad, blz. 1120. Hij ontkent dat de Staat regten, die inhaerent zijn aan het Staatsgezag mag vervreemden en aan anderen overdragen, en geeft voor die ontkenning volkomen beslissende en afdoende gronden aan. Hij wijst er op, dat men niet, hetzij van de zijde van den Gemeenteraad van Amsterdam, hetzij

van die van vele Leden der Kamer, ruitelijk en ridderlijk een vrije Hoogeschool wil, maar dat men zich meer dan een juk laat welgevallen, om toch maar het doel te bereiken; en hij voegt er bij: *Omnia serviliter pro dominatione*. Keurige woorden voor eene zeer onkeurige zaak!

Zulk eene inrigting acht de spreker met Art. 194 der Grondwet niet overeentebrengen, in welk Artikel de vrijheid van het onderwijs is geproclameerd; Amsterdam heeft een vrije school gehad en wil aan die school nu slaafsche banden hechten. Daar komt hij tegen op, en dan bovendien, tegen het schenken van een uitsluitend regt van den Staat aan zulk een vrije school, die de slavine van den Staat is geworden.

Mij heeft de ontwikkeling van deze twee beginselen door den geëerden spreker in hooge mate aangetrokken, en niet het minst, dat een vrije Gemeenteschool volkomen in den geest der Grondwet gehandhaafd, van de Regering afhankelijk worden zalen zal ophouden vrij te zijn: *omnia serviliter pro dominatione*. Amsterdam geeft dus een slecht voorbeeld aan andere Gemeenten en een slecht voorbeeld aan het vrije Nederland; het verkoopt zijne vrijheid voor een zeker voordeel, en verdient dus voorwaar geene navolging hoegenaamd.

De geëerde spreker, die een zeer geacht regtskundige is, ontkent bovendien, dat de Staat het regt zou hebben, om het toekennen van Academische graden, waaraan regten verknocht zijn, overtedragen op wie dan ook: gemeenten, corporatiën, personen, enz., en hij staaft zijne meening met gronden, die onwederlegbaar schijnen te zijn. Hij stelt dat regt gelijk met dat der landsverdediging, met de burgerlijke en lijfstraffelijke regtspleging; regten, die niet mogen worden gedelegeerd, maar die ook pligten zijn, welke door den Staat en door niemand anders behooren te worden vervuld. Men heeft hier te doen met een transactie, zegt de geëerde spreker, waar de

comparant Amsterdam en de comparant de Nederlandsche Staat er toe komen, om *gelijk over te steken*. Scherp-snijdend is het zwaard, en een gewoon mensch zou meenen, dat, na deze verwonding, het drijven op het eigen oogenblik gestuit zou zijn. Maar wie dat meenen zou, zou weinig menschenkennis verraden; bij eene niet goede zaak voelen de partijen zich juist door zulk eene wond tot nieuwen strijd gesterkt. De eene zegt: „*hier hebt Gij mijne zelfstandigheid*”; de ander: „*hier hebt Gij in ruil mijne magt.*”

Waarlijk, aan deze woorden alleen had zoowel de Regering, als de stad Amsterdam het noodige, om aftezien van een voornemen, dat nooit tot eer zal kunnen strekken.

Het is voor leeken een vreemde zaak, een uitstekend regtsgeleerde te hooren spreken, zooals de laatste spreker in de Kamer heeft gedaan, en dan andere uitstekende regtsgeleerden volkomen het tegendeel te hooren beweren van hetgeen de eerste heeft voorgestaan, terwijl toch allen zich op *Staatsregt* beroepen. Dan vraagt een leek: wat noemt Gij dan *Staatsregt*, dat een vorm aanneemt naar de hand, die het belieft te kneden. Maar het is nog meer bevreemdend, dat uitstekende regtsgeleerden en met name dezulken, die in de Kamer zeer sterk het woord gevoerd hebben voor het overdragen van het regt aan Amsterdam, om graden te verleenen, geheel en al gezwegen hebben van auctoriteiten, die lijnregt in oordeel tegenover hen staan. Mij dunkt, dat is het werk van iemand, die zijn zin wil hebben, die *pro aris et focis* strijdt, die zijn *belang* voorstaat en die slechts jaagt naar zijn doel. Maar van een Volksvertegenwoordiger mag juist verwacht worden, dat, zoo hij een zaak voorstaat, hij grondig zal wederleggen wat daartegenover staat. *Audi et alteram partem* is onafscheidbaar van onpartijdigheid, en die *altera pars* is voor een kundig man datgene, wat door bekwame mannen geoordeeld is.

Het is geen Volksvergadering, zooals zij behoort te zijn,

indien daarin slechts gehoord wordt de stem der leden van die Vergadering. De stem der waarheid moet daar klinken, en om die daar te doen hooren, moeten b. v., zoo er sprake is van Staatsregt, de auctoriteiten van dat Staatsregt in de Vergadering worden gebragt, en aan de meest beroemden behoort in die Vergadering het woord gegeven te worden en, bij opregte onpartijdigheid, het eerst door voorstanders eener zaak getuigen van gewigt te worden opgeroepen, die deze zaak bestrijden.

Zoo had dan in de Tweede Kamer door de kundige regtsgeleerden, die sterk, die zelfs hevig en gepassioneerd gesproken hebben voor het overdragen van het regt aan Amsterdam, om graden te geven, de stem van kundige mannen in het Staatsregt in de Kamer moeten gebragt zijn, en, wilden zij volstrekt onpartijdig zijn, in de eerste plaats de stem van mannen, die dit regt bestrijden, die ontkennen, dat de hoogste magt van den Staat dat regt aan lagere magten mag overdoen.

Van dit alles is niets geschied; van de zijde der voorstanders is wel gezegd, dat zij in die overdragt geen kwaad zagen, maar zij hebben gezwegen van de auctoriteiten in staatsregt, die dit ongeoorloofd hebben geacht.

Aan een uitstekend vriend heb ik de kennismaking te danken met een boek, dat bij onze regts- en staatskundigen steeds hoog was aangeschreven. Ik bedoel: *Heedensdaegse Rechtsgeleertheit. Soo elders, als in Frieslandt gebruikelijk door* ULRIK HUBER, *derde druk, vermeerderd door Zacharias Huber. Amsterdam 1726.*

In Boek 4, Kap. 9, blz. 565, *van de kleine rechten der Oppermacht*, lezen wij:

7° „Men brengt ook tot deze kleine rechten het maken van *Doktoren ende Meesters in de konsten*, alsmede van *Notariën*; want overal d'*autoriteit* te moogen hebben van de *practijke* der konsten te oeffenen ende schriftuurlijke *instrumenten* te maken die voor *publijk* gehouden worden,

is wat meer als dat het door de gemeene *Magistraten* soude kunnen worden vergunt, insonderheijt met uitsluitinge van alle anderen.

8° Weshalven ook sodanige *hooge Scholen* die gesticht zijn bij sulke, die geen ware *Oppermacht* hebben, worden ook verstaen geen *Doctoren* ende Meesters in de konsten te kunnen maken, omdat sij de name ende last van een *Oppermacht* niet kunnen gebruiken.

9° 't Is ook van wegen dit maken van *Doctoren* ende *Meesters*, dat het stichten van *Academiën* mede wordt geoordeelt een recht van d' *Oppermacht* te zijn; want anders schoolen of plaetsen op te richten, daer men goede konsten leert, is in zich self geen recht van *Oppermacht*.

10° De *Heeren Staten* (in de dagen van HUBER, de *Oppermacht*) oeffenen dan 't maken van *Doctoren* ende *Meesters* door de *Professoren* in hare *Academie*, volgens ordre der *Faculteiten*, ende 't maken van *Notariën* door de *Heeren Gedeputeerden*, met de *Heeren van den Hove*, beide na voorgaende wettelijk gehouden examen."

Er is niet aan te twifelen, of de Minister heeft deze woorden van HUBER gekend en er een oog op gehad, toen hij in de Kamer verklaarde, gelijk de kundige regtsgeleerde, dien wij het laatst noemden, gedaan heeft, dat het geven van graden een uitsluitend regt was van de oppermagt; maar er is ook niet aan te twifelen, of die leden der Kamer, die met hevigheid hebben voorgestaan, dat dit regt voor een deel den Koning moest worden ontnomen en aan den Gemeenteraad van Amsterdam moest worden gegeven, hebben de Heedensdaegse Rechtsgeleertheit van HUBER insgelijks gekend 1). Zij hebben er intusschen geen

(1) Zie ook Mr. D. Graswinckel, *Speciale Beschrijving der Oppermacht*. II. 265, bladz. 357 hierboven reeds aangehaald: „De oprichtinge van een Hoogeschool ofte Universiteyt; welckers erectie bij niemand gedaen en kan werden als bij den Souverain, ende *uyt recht van Souverainiteyt*." ('s Gravenhage 1674).

woord van gesproken en hiertegen moet ernstig protest worden ingediend: eene auctoriteit als HUBER moet in de Kamer genoemd worden, zoo men aldaar in eene zaak als deze onpartijdig wezen zal.

Na de belangrijke redevoering van den laatsten spreker, die zich volkomen aan de zijde van HUBER had geschaard, is in de Kamer rondborstig verklaard, dat hetgeen gezegd is ten behoeve van het Zuidelijk gedeelte des lands, niet sloeg op eene Godsdienstige gezindheid, maar op de gemeenten, die daar bestaan, en alzoo op de geheele landstreek. Voor mijn deel heb ik deze verklaring ook alzoo opgevat; maar, indien men de volgende bedoeling gehad had: in het Zuidelijk deel des lands zijn vele Rooms-Catholieken; te hunnen behoeve is daar een Athenaeum of zijn daar Athenaea wenschelijk, zou mijne meening nog volmaakt dezelfde gebleven zijn. Athenaea zijn inderdaad bronnen van verlichting en beschaving, en ze als openbare inrigtingen te verlangen, ook met het oog op eene bepaalde Godsdienstige gezindheid, kan toch niet strijden met het algemeen belang. Uit elk oogpunt komt mij dus het verlangen billijk voor, om aan het Zuidelijk deel van het land iets van het voorregt te schenken, dat men kwistig aan Amsterdam geeft en aan het Zuiden bij de wet onthoudt. Aan Athenaea in het Zuiden het regt van promotie toetekennen, blijf ik achten eene ongeoorloofde dwaling, zooals ik dit acht ten aanzien van Amsterdam.

Dezelfde spreker heeft opgemerkt, dat de Minister in de Kamer teregt gezegd had: of aan Amsterdam geene bijzondere regten, of deze regten te geven aan alle gemeenten. Van de zijde der Kamer was dit, zooals gebleken is, krachtig bestreden; maar de spreker herinnert, dat al zou het later niet zoo gemakkelijk gaan, nu bij de wet aan Amsterdam bijzondere voorregten geschonken worden, het toch onmogelijk wezen zal, om b. v. aan Rotterdam, indien deze stad ook eene Hoogeschool wilde

oprigten, te weigeren, daaraan het regt van promotie toetekennen. Uit het oogpunt van billijkheid, dat is hier gelijkstelling der gemeenten, heeft deze spreker volkomen regt, maar indien de Tweede Kamer dan doen zal, zooals ze thans gedaan heeft, is er voor Rotterdam niet het minste bezwaar. Thans heeft de Kamer willens en wetens voorbij gezien het belang der drie bestaande oude Rijks-Hoogescholen, en dus het belang des Rijks, en dan kon de Kamer nog eenmaal dat Rijksbelang ter zijde stellen en tevens dat van Amsterdam, wat in een bezit gekomen is, dat nooit door iemand regtmatig zal worden genoemd. Er is ook een stem der waarheid, die later spreekt; de geschiedenis vonnist soms later krachtiger, dan bij de gebeurtenissen zelve, en juister is dan haar oordeel zeker, wanneer men niet meer uitgaat van de drie woorden: *do ut des*.

Bij hetgeen deze spreker zegt aangaande de oudheid van het Athenaeum te Amsterdam en waarin hij ook geen grond vindt voor het gebeurde, zij het mij geoorloofd op te merken, dat twee der drie Rijks Hoogescholen iets ouder zijn dan het Amsterdamsche Athenaeum; namelijk dat zij vóór 1632 zijn opgericht; maar wij hebben, bladz. 310, hierboven gezien, dat de geboorte van dat Athenaeum als school, die den naam eener Hoogere school met waarheid dragen kan, niet dagteekent van 1632, maar van 1754. Had men vóór 25 jaar in Nederland de eerste Rijks Hoogeschool gesticht, dan zou de oudheid van het Athenaeum van Amsterdam, hoezeer dan toch zwak, als argument kunnen gelden; maar alle drie de Rijks Hoogescholen zijn oud, en de oudheid van het Athenaeum van Amsterdam, (1754) die men zoozeer op den voorgrond gezet heeft, heeft dus geen regt, om te dienen tot vernietiging van een der oude Rijks Hoogescholen.

Dezelfde spreker meent, dat de Regering de wet zou moeten intrekken, indien aan Amsterdam het gevraagde

regt werd toegekend, en te gelijk dat regt onthouden werd aan andere Gemeenten. Hier is alleen sprake, niet van oprigting van Athenaea, maar van het toekennen van het regt van promotie. Mijn oordeel is anders: ik meen, dat de Regering de wet had behooren intetrekken, zoodra het regt van promotie door de Kamer aan eene Gemeenteschool werd toegekend; de Minister heeft ook alzoo in de Kamer gesproken, dat men althans buiten de Kamer verwachtte, dat hij dat doen zou. Waarom hij het niet gedaan heeft, is niet openbaar geworden.

Alsnu volgt een spreker, die weder rondweg beweert, dat wetenschappelijke inrigtingen, zonder het regt van graden toe te kennen, geen kracht van bestaan hebben. Men weet, dat voor weinig jaren door Amsterdam het tegendeel geleeraard werd, en dat voor elf jaren in de wet op de uitoefening der geneeskunde is aangenomen, dat de Rijks Hoogeschoolen geen regt meer zouden hebben, om tot de uitoefening van eenig deel der geneeskunde te magtigen.

Men zegge niet, dat de drie Hoogeschoolen toch het regt hebben behouden, van graden te geven en te promoveren: met die graden en die promotie in de geneeskunde kan men *in de geneeskunde*, dat is, in hare uitoefening, sedert dien tijd hoegenaamd niets doen. Zijn nu in de laatste elf jaren de geneeskundige Faculteiten der Hoogeschoolen opgeheven, of is alles regelmatig zijn gang gegaan? Is er zelfs één student in de geneeskunde minder gekomen aan de Rijks Hoogeschoolen? Het is niet gebleken. Amsterdam had gehoopt, dat dit het geval zou zijn, en van Amsterdam uit zijn dan ook de pogingen aangewend, om door geneeskundige Staats-examens de Rijks Hoogeschoolen te fnuiken. Maar Amsterdam heeft zich daarin misrekend, en nu het in de laatste elf jaren zich niet heeft kunnen meester maken van al de studenten in de geneeskunde, nu gaat er een kreet op, dat eene school, die niet examineert en graduëert, niet kan blijven bestaan.

Tegen zulk een dringen en drijven schijnt helaas geene Regering bestand: eerst valt de Minister THORBECKE voor het rumoer, dat van Amsterdam uitgaat, dat de kracht der Academische examens moet worden geknakt, en elf jaren, nadat dit geschied is, valt de Minister HEEMSKERK voor een ander rumoer, dat juist alle kracht, niet in de inrigtingen van onderwijs, maar in de examens ligt, en dat alzoo die examens Gij meent, aan de Hoogeschool weder moeten versterkt worden: neen, dat die examens nu door Gemeente-inrigtingen moeten worden afgenomen? Neen, nog eenmaal dwaal ik: dat Amsterdam die examens afnemen moet, en dat wij dan zullen gekomen zijn in het beloofde land. Wij voor ons hebben geen woorden, om de onjuistheid nog nader in het licht te stellen, dat eene inrigting van Hooger onderwijs niet zou kunnen bestaan zonder examens. Men zegt, dat het Athenaeum van Amsterdam zoo bloeit, en in waarheid doet het dit. Nu had het geen regt, om te examineren, van waar dan de bloei? De getuigschriften al weder te noemen en te zeggen, dat die in de toekomst nadeel kunnen doen, zou kinderachtig zijn.

Dezelfde spreker heeft het den Minister euvel geduid, dat hij uiteenzette, dat, behalve de medische Faculteit, Amsterdam niet had, wat eene Hoogeschool behoeft. Niemand heeft ontkend, dat de Minister hierin regt had; maar deze heeft daarmede niet beoogd: *om die reden* is het niet goed, dat Gij eene Hoogeschool bekomt, want het was duidelijk, dat men die reden kon opheffen.

Wij kunnen dus veilig laten rusten, dat men in Amsterdam gewacht heeft met de vergrooting van het Athenaeum tot de komst van de nieuwe wet; alles beweegt zich daarom, dat Amsterdam verzot was geworden op eene Hoogeschool, en dat men van de zijde van het Rijk, dat is, uit het oogpunt van 's Rijks belang, niet kon begrijpen, dat die verzotheid van Amsterdam

in het algemeen belang een grond had, en dat begrijpt nog niemand, en dat zal nooit iemand begrijpen.

Dezelfde spreker is intusschen een voorstander van het regt van promotie, dat hij voor Amsterdam wenscht, ook aan andere Gemeenten toetekennen, en hij ontwikkelt nu wat Gemeenten zijn in het land. Zeker hebben Gemeenten beteekenis, maar, zooals de Gemeentebesturen staan tot 's Landsbesturen, zoo staan ook de Gemeentescholen tot de Rijksscholen. Maakt Gij een Burgemeester in alles gelijk aan een Minister, en Gemeenteraden in alles gelijk aan de beide Kamers der Staten-Generaal; ja dan hebben Gemeenten, de Koninklijke magt thans daargelaten, ook het regt van promotie; maar, zoolang dit niet het geval is, hebben Gemeenten dat regt niet. Trouwens Amsterdam heeft per request ook dat regt gevraagd en niet geëischt.

De spreker vraagt, of een regt, aan eene Gemeente gegeven, gelijk staat met een regt, aan bijzondere personen verleend. Maar op zulk eene vraag is geen antwoord noodig, want eene Gemeente is eene bij de wet erkende corporatie. Doch daarin staan Gemeenten en bijzondere personen gelijk, dat zoo er aan een van beiden een regt gegeven wordt, hetwelk de Regering, naar het oordeel van beslist bevoegde mannen, niet mag afstaan, er onregt gepleegd is jegens den Staat, om het even, of het eene Gemeente of een persoon is, die dat regt heeft bekomen. Maakt de Staat van zijn alvermogen misbruik: de almagt van den Staat is dikwerf genoeg misbruikt; en in deze beteekenis wordt het woord almagt ook niet gelijk gesteld met alwijsheid en algoedheid, of alwaarheid. De almagt van den Staat is een geheel menschelijke zaak, waarvoor men zich buigt, omdat men niet anders kan. Er is wel eene leer van Staats-sovereiniteit of oppermagt, maar oppermagt en almagt zijn twee.

Er stond alsnu in de Vergadering een spreker op, die optrad voor de voorregten der Rijks Hoogescholen. Hij

zou ééne Hoogeschool geëischt hebben met vele Professoren, en die wel te Leiden; maar Utrecht en Groningen hadden regten, die geëerbiedigd moesten worden. Uit den aard van het land achtte hij drie Hoogescholen veel te veel. Zulke regten kan Amsterdam niet doen gelden, en dus is hij tegen uitbreiding. Wij hebben er ook de kracht niet voor: in een verslag der Kamer, vóór twee jaar uitgebragt, werden 200 Professoren in Nederland noodig geacht aan de drie Rijks Hoogescholen. Hij vraagt, waar deze te vinden, en hoe dan nog Amsterdam goed te voorzien? Hij wil de Nederlandsche jeugd niet overgeven aan de leiding van vreemdelingen, en deels teregt, want wij worden meer en meer op onze nationaliteit zeer gesteld; de Weerbaarheid, tijdens den Fransch-Duitschen oorlog bij ons in het leven geroepen, is een openbaar teeken, hoe onze nationaliteit ons ook thans in het bloed zit.

Zoo kunnen wij dan dezen spreker geheel en al bijvallen, maar moeten het overige deel van zijne rede, hoe belangrijk ook, voorbijgaan; alleen nog deze ware en duidelijke woorden van dit geacht lid: *Utrecht en Groningen zullen de kinderen van de rekening worden.*

Aan waarschuwingen ook voor de Regering heeft het dus in de Kamer niet ontbroken. Nog dit: dat deze geachte spreker boven de Amsterdamsche Hoogeschool wenschte geschreven te zien: *de Academie van Amsterdam, de concurrente van de Rijks Universiteiten.*

Een lid der Kamer betoogt nu, dat de Staat inderdaad het regt heeft, om graden te geven, maar dat daardoor juist ook die Staat het regt heeft, om dat regt aan anderen overtedragen. Verder zullen wij niet met hem medegaan. De Koning der Nederlanden heeft het regt een kroon te dragen, dus kan Hij aan den Burge-meester van Amsterdam hetzelfde regt toekennen; of wel: de Koning der Nederlanden heeft het regt, zijne Minis-

ters te kiezen naar welgevallen, dus kan Hij dit regt overdragen aan den Gemeenteraad van Arnhem. Is er geen grens aan het overdragen van regten? en, zoo ja, valt dan een toekennen van graden binnen of buiten dien kring?

Deze spreker handelt alweder over *waarborgen*, en zegt: indien de Professoren van Amsterdam dezelfde waarborgen aanbieden, dat de graden goed gegeven worden, als de Professoren der Rijks Hoogeschole, dan is alles in orde. Maar er is iets geheel anders, dan waarborgen. Is het niet overeenkomstig eene goede orde van zaken, dat hetgeen in naam des Konings geschiedt, en in dien naam worden graden gegeven, dit gebeurt door de zoodanigen, die tot het kader der Gouvernements-personen behooren? Die dit kader breekt, verlamt de kracht der Regering; alle Gouvernements-personen van eenige betekenis zijn beëdigd en hebben daardoor, dat zij uit 's Rijks kas bezoldiging ontvangen, een zeker verband tot het Hoofd van den Staat en zijne overige Leden. Dit wordt alsnog onmisbaar geacht, en door delegatie aan derden wordt de gedelegeerde zaak noodwendig verzwakt. Waarom worden geen personen bij de regterlijke magt aangesteld, dan onmiddellijk door het Gouvernement? Die dit verstaan heeft en weet, dat er regt gesproken wordt in naam des Konings, weet ook, dat er graden moeten gegeven worden in naam des Konings, door Regerings-personen.

Een volgende spreker haalt ten behoeve van Amsterdam de woorden aan van den algemeen geachten heer DE BOSCH KEMPER, die duidelijk uitdrukt, dat aan elke hoofdstad het regt toekomt, eene vrije Universiteit te bezitten, en die gekant is tegen zeker monopolie, dat aan de Rijks-Hoogeschole zou worden verleend.

Tegenover dezen geëerden en geachten vaderlander zij het mij geoorloofd, de vraag te stellen, of eene algemeene zorg, waaronder alle Gemeenten begrepen zijn, en

dus ook de hoofdstad des Rijks, niet is en blijft noodzakelijk? Of het niet goed is, dat deze algemeene zorg blijve buiten gemeentelijke overwegingen, maar daarboven ga? Of eene Gemeente uit haren aard wel het beste oog op het algemeene belang des lands heeft, en of het wel een monopolie heeten mag, wanneer een of eenige weinige Rijks inrigtingen geopend worden ter bevordering der belangen van het algemeen? Maar bovendien zou ik wenschen te vragen niet, of niet elke hoofdstad een Hoogere school behoeft, want daaraan twijfelt niemand, en dit is ook eene vraag, die niet te pas komt tegenover Amsterdam, daar hier althans meer dan ééne eeuw eene Hoogere School bestaan heett; maar de vraag loopt uitsluitend — ik zeg het welligt voor de tiende keer — over het regt, om graden te geven; eene Hoogere School in elke hoofdstad is onmisbaar, maar het regt, om graden te verleenen, behoort aan geene andere, dan aan eene Rijks-Hoogeschool.

Een ander geacht spreker noemde het erlangen van het regt van promotie, een *to be or not to be* voor Amsterdam. Hierin schijnt wel een weinig poëzie te liggen en genoeg, om er niet bij stiltestaan. THORBECKE zeide wel, dat de hartader van Amsterdam flauw klopte, maar dit zelfs schijnt niet juist geweest te zijn. Intusschen van leven of dood kan toch geen sprake wezen. Het moge voor Nederland uit het oogpunt van het gezag een ongeluk wezen, dat graden worden toegekend buiten dat gezag: voor de Gemeente Amsterdam beteekent dat regt niets, en men zal het nauwelijks ontvangen hebben, of de Gemeenteraad aldaar zal gaan klagen over de groote kosten, aan dat regt verbonden. Zou de Gemeente Amsterdam dan ophouden te bestaan? Dat kan deze spreker niet in ernst gemeend hebben. Men ziet er alleen uit, hoe ziekelijk men deze zaak gedreven heeft, om haar in het leven te roepen.

Teregt wordt door een spreker opgemerkt, dat kleinere Gemeenten zeer wel eene Hoogeschool kunnen bezitten en onderhouden, daar het van het aantal studenten afhangt, hoe groot de kosten der inrigting voor de Gemeenten zullen zijn. Hij schaart zich dus aan de zijde dergenen, die er tegen gekant zijn, om aan Amsterdam uitsluitende voorregten toetekennen en aan alle andere Gemeenten die voorregten te ontzeggen. Hij komt er tegen op, dat het geven van graden door Gemeenten, onder waarborgen, hetzelfde zou wezen, alsof de Regering zelve graden deed geven; waarlijk eene zaak, die in de Kamer niet zonder wederlegging mogt blijven, hoezeer het duidelijk was, dat daarvan geen succes te wachten was.

Deze spreker komt er ook tegen op, dat hetgeen thans voor Amsterdam gevraagd wordt, herstel van een oud onregt zou zijn. Maar deze woorden, hoezeer in de Kamer geuit, zullen wel weder niet ernstig gemeend zijn.

Kort na de oprigting van het Athenaeum heeft Amsterdam daarvan een Hoogeschool willen maken; dat is niet gelukt, en in twee volle eeuwen is er van onregt geen woord gesproken. Het zou een eenig voorbeeld wezen in de geschiedenis, dat men zoolang in een onregt zou berusten, zonder er van te gewagen.

Dezelfde spreker bestrijdt voorts het vooropzetten van Amsterdam als hoofdstad, daar in Amsterdam noch de zetel des Konings, noch die Zijner Regering, noch de Vergaderingen der beide Kamers, noch andere Hooge Collegiën van Staat bestaan; zelfs is in Amsterdam niet eens de zetel van een provinciaal Gouvernement; als hoofdstad des lands kan het zich daarom niet doen gelden, of daarvan regten afleiden. Hij wenscht Amsterdam te benuttigen voor het praktisch deel van het geneeskundig onderwijs, maar niet verder te gaan. Eindelijk herinnert hij, dat de Commissie van Rapporteurs eerst een voorstel heeft gedaan, om aan andere Gemeenten dezelfde

regten toetekennen, als men aan Amsterdam wenschte te geven, maar dat zij dit later heeft ingetrokken.

Wat verder in de Kamer gezegd is, geldt inzonderheid herhaling. Een paar punten nog: men heeft toegegeven, dat het regt, om graden te geven, den Staat toekomt; maar men heeft beweerd, dat dit geen onvervreemdbaar regt is, omdat het nergens verboden is. Derhalve, het is nergens verboden, dat de Kroonprins zijn regt afsta aan een Mijnheer in Groningen, dus mag Hij dat doen. Voorts is er gezegd, dat, zoo gemeentelijke ambtenaren geene graden mogen geven, de onderwijzers aan het Gymnasium, die gemeentelijke ambtenaren zijn, geen regt mogen geven, om tot de Hoogeschoolen te worden toegelaten, en dat dit bij deze wet is erkend. Maar zulk beweren kan weder geen ernst zijn, want overgang van de eene school naar de andere kan in niet één enkel opzigt gelijk gesteld worden met het regt, om zekere gewigtige bedieningen uitte oefenen.

Men heeft ook beweerd, dat examens, afgenomen door Hoogleraren, van Rijks wege aangesteld, geene Staats-examens waren, maar men is noodwendig de gronden schuldig gebleven. Wel heeft men kunstmatig ingevoerd een nieuwe beteekenis van Staats-commissie en Staats-examens, maar daarmee is de oude beteekenis nog niet vervallen. Eene Faculteit van eene Rijks-Hoogeschool is een deel van den Senaat; die Faculteit is een Collegie tevens, eene Commissie, eene Rijks-commissie, een Staats-commissie, door den Koning aangesteld, zooals elke Rijks-commissie en elke Staats-commissie aangesteld worden; en zoo heb ik dan nooit verstaan de nieuwe beteekenis van het woord Staats-commissie en Staats-examen.

Men heeft vervolgens gevraagd: hebben de Rijks Professoren altijd zoo goed geëxamineerd en alleen deskundigen toegelaten? Maar dat argument is versleten, want Rijks Professoren zijn evenmin onfeilbaar, als andere men-

schen, dit getuigt echter niet voor het wenschelijke, om nu in de toekomst examens te doen afnemen door Hoogleeraren, die niet door het Rijk benoemd zijn, maar door een Gemeenteraad, tenzij men meenen mogt, dat deze nu zonder zonde examens zullen afnemen.

Aan het geweten van den Minister wordt voorgelegd, of hij voor elk der Rijks Professoren zal instaan, dat zij zondeloos zijn; maar gelukkig heeft de Minister hierop niet geantwoord.

Al verder wordt er gehandeld over het *eigenbelang* der Rijks Universiteiten. Wat verstaat men hieronder? Mij dunkt, dat een Rijks Hoogleeraar oneerlijk, laakbaar, veroordeelenswaard is, indien hij niet op betamelijke wijze den roem, de eer, den voorspoed, den invloed der Hoogeschool handhaaft, waaraan hij werkzaam is. De zucht van Amsterdam, om eene Hoogeschool te bekomen, is zoo sterk geweest, dat men de pligten dergenen, die aan de Rijks Hoogeschoolen verbonden zijn, met den groven naam van eigenbelang heeft durven bestempelen, terwijl men omgekeerd de Gemeentebelangen van Amsterdam als heilige Nederlandsche pligten heeft voorgesteld. — Tegen deze omkeering kan weinig worden in het midden gebracht bij degenen, die geen onderscheid kennen tusschen handhaving en verdediging, en aanval en berooving. Maar zoo is de tegenwoordige tijd: die iets wil hebben, heeft dezelfde regten als hij, die in volkomen regtmatig bezit van iets verkeert.

Het verdient wel melding, dat in de Tweede Kamer met ronde woorden gezegd is: „dat de Kamer eene vrijgevige bui had. De zoo lang en fel bestreden Academie van Groningen is zonder slag of stoot behouden tot ieders verbazing, niet het minst, geloof ik, van de Groningers zelve, die niet weten zullen, hoe zij het met de Tweede Kamer hebben Zou hier niet lief en leed een rol spelen? Ieder taste in eigen boezem.

Ik heb uit zwakheid voor Groningen gestemd, maar voel mij bezwaard en zal niet dezelfde fout andermaal begaan, door te stemmen voor een vierde Hoogeschool te Amsterdam." — Dat was ronde taal.

Een ander Lid verwondert zich, dat zij, die bij uitstek heeten tot de liberale partij te behooren, zoo voor Amsterdam gesproken hebben, daar deze Leden steeds eenstemmig waren in het voorstaan van het beginsel, dat het onderwijs een voorwerp van Staatszorg was. Hij is zeer tegen het toekennen van het jus promovendi aan Amsterdam.

Een krachtig voorstander van het privilegie, aan Amsterdam te schenken, verheft zijn stem tegen hetgeen in de Kamer was aangevoerd over den bloei der Hoogeschool te Leuven. Die school wordt hier gekenmerkt als door bijzondere personen te worden gesteund, en geenszins te zijn eene Gemeenteschool. Amsterdam nu zou eene Gemeenteschool worden en heeft daarom, naar hem, regt van bestaan, terwijl eene school, door particuliere personen opgericht, dat regt missen zou. Ik kan dit niet alzoo verstaan, daar bij geene wet, behalve bij het Besluit van 1815, aan eene Gemeente bijzondere voorregten zijn toegekend, om scholen in haar midden te hebben, en Gemeenten en particulieren hier alzoo gelijk staan. Maar, bij de oprigting eener school, is bovendien hoofdzak, wat er op die school zal verkondigd worden; en is dit ten algemeenen nutte, dan wordt het een bijzaak, wie de school onderhoudt, mits er slechts waarborgen gegeven zijn voor haar bestaan. En wat het regt van promotie aangaat: een Gemeente van het Rijk heeft daartoe geen schijn van regt méér, dan eene corporatie, uit particulieren zamengesteld. Eene Rijksschool vindt geen kracht hoegenaamd in Gemeentebesturen, want de kring van deze strekt zich niet uit over het Rijk, maar over de Gemeente.

Alsnog is voor Amsterdam bijgebracht, dat, zoo men niet den weg was ingeslagen, van de examens te doen

afnemen aan de Rijks Hoogeschoolen, maar men alle examina aan zoogenaamde Staats-commissiën had opgedragen, Amsterdam zeer wel Athenaeum zou hebben kunnen blijven. Maar, nu men het omgekeerde gedaan heeft, zou dat Athenaeum geene toekomst hebben. Aan gezochtheid van betoog heeft het dus in de Kamer niet ontbroken, maar het is reeds genoeg opgemerkt, dat het Athenaeum een zeer goed bestaan had onder het examen van Professoren aan de Rijks Hoogeschoolen, en dat de voortzetting daarvan den toestand van het Athenaeum in niets zou veranderen.

Eene andere spitsvondigheid was deze, dat het bezwaar hetzelfde is voor de krachten, die men in de Kamer heeft genoemd leerkrachten, of het Athenaeum blijft of Universiteit wordt; want in beide gevallen zal het moeten bloeijen, en als het bloeit, heeft het Professoren noodig en ontnemt dan met die Professoren de leerkrachten, die er in het Land zijn, aan de Rijks Hoogeschoolen. Het antwoord hierop is eenvoudig dit: het Athenaeum van Amsterdam is een stedelijke inrigting en heeft als zoodanig alle regt, om te bestaan en leerkrachten tot zich te trekken; maar van Rijkswege heeft men daarom nog geen vrijheid, om de *voor de drie Rijks Hoogeschoolen beschikbare leerkrachten* te versnipperen.

Voorts is door denzelfden spreker zeer duidelijk gezegd, dat het onbillijk zijn zou, om aan Amsterdam de gelegenheid te benemen, de drie Rijks Hoogeschoolen te vernietigen, door in zijn midden eene Hoogeschool op te rigten, die beter zou zijn, dan een van de drie thans bestaande. — Zulk eene taal in de Volksvertegenwoordiging te vernemen, is niet alledaagsch: de Staten-Generaal worden hier ingevoerd als eenmaal onwillig te kunnen zijn, om de noodige subsidiën te geven aan Rijks Hoogeschoolen, en aan eene Gemeente in het Land wordt de vrijheid gelaten, om alle middelen aantewenden, ten einde drie Rijks

Hoogeschoolen te verdelgen, natuurlijk uitsluitend, omdat het Rijk daaraan de middelen onthoudt, die een Gemeentebestuur aan eene bijzondere Hoogeschool wil geven. En opdat niemand meene, dat hier de woorden van den spreker niet goed zijn weergegeven, laat ik ze letterlijk volgen: „Aangenomen, dat het Athenaeum nadeelig „zou werken op onze Universiteiten, zullen wij dan uit „een bekrompen begrip, omdat wij nu eenmaal hebben „gemaakt drie Rijks Universiteiten, ofschoon daarvoor in „ons Land geen genoegzame plaats is, zullen wij dan „alleen daarom het Athenaeum vernietigen, niettegen- „staande wij moeten toegeven, dat het, als het in eene „Universiteit herschapen werd, de beste van het Land „zou wezen? Dat zou zoo onbillijk mogelijk zijn.”

Ik moet hierbij opmerken, dat de spreker zoo goed als elkeen weet, dat de vernietiging van het Athenaeum ondenkbaar is; maar dan moet ik van deze woorden van den spreker, van wien ik vroeger gedachten aanhaalde, die mij bij uitstek voortreffelijk voorkwamen hier zeggen: *Stat pro ratione voluntas*; dat is geen redeneren, maar dat is, woorden gebruiken, om, in goed Hollandsch gezegd, zijn zin te krijgen. Neen, geen Volksvertegenwoordiger mag drie Rijks Hoogeschoolen laten ondergaan, omdat een Gemeentebestuur dat wil; hij moet in de bres staan voor de Rijksinstellingen; dat is zijn pligt naar de Grondwet.

Ook deze spreker spreekt van een monopolie, dat de Rijks Hoogeschoolen zouden hebben, en hij acht dat in strijd met het moderne Staatsregt. Over *modern* hebben wij hier niet te handelen, maar alleen over *goed* Staatsregt. Is er dan tegenwoordig geen Staatsregt meer, dat Rijks instellingen beschermt, en zoo die bescherming mogt heeten, een uitstekend bestaan aan Rijks inrigtingen te verzekeren, een monopolie daaraan verbonden, zou dit zoo kwaad zijn? Mag iedereen tegenwoordig munt slaan?

Heeft elk het regt van waarborg van goud- en zilverwaren? Moet aan elkeen het regt van den ijk van maten en gewigten worden toegekend? Geen enkel monopolie meer aan den Staat overgelaten? Mogen corporatiën in den Staat ook een krijgsmagt hebben, of oorlog verklaren aan naburen, of is dit alsnog een monopolie van den Staat? Heeft iedereen het regt, wetten voorteschrijven voor het algemeen? of is dat nog een Staats-monopolie? Zoo het moderne Staatsregt daarvoor petroleum en zijne toepassing in de plaats stelt, is er zeker een nieuwe toestand ingetreden, maar, waar dit nog niet het geval is, kan ik niet verstaan, dat naar een *goed* Staatsregt Rijks Hoogeschole niet met uitsluitende regten zouden mogen worden omgeven.

In het toekennen van graden door Rijks Hoogeschole, na onderzoek, kan men, zoo men billijk is, niets anders zien, dan de uitspraak van een regterlijk vonnis: de Senaat of Faculteit stelt een onderzoek in naar kennis en neemt aan of wijst af; de Regtbank stelt een onderzoek in naar handelingen en spreekt vrij of straft. Zoo Gij ziet een laakbaar monopolie in het eerste ziet, waarom Gij het dan ook niet in het laatste?

Dezelfde spreker vraagt. „Waarom zullen wij niet aan onze Academiën, zooals voorheen, de beste geleerden van gansch de wereld pogen te verbinden?” Op die vraag kan men glimlagchen, als zij komt uit denzelfden mond, die zoo even drie Rijks Hoogeschole heeft los gelaten, ten bate van eene enkele Gemeente in het land; want dat nu Amsterdam er zoo opgesteld zou zijn, om bij voorkeur de hoogste wijsheid over het Vaderland te storten, daarvan zijn geene teekenen en waarschijnlijk ook geene teekenen te wachten.

Een zeer gevaarlijk argument is door denzelfden spreker gebezigd, als hij aan den doctors-titel geen andere waarde toekent, dan eene wetenschappelijke, gegeven

door mannen van wetenschap aan iemand, dien zij in het ligchaam van wetenschap willen opnemen. (*dignus, dignus es entrare in nostro docto corpore*. Molière) Had de doctors-titel thans geene andere waarde, zoo zou men de geheele zaak veilig aan het openbaar oordeel kunnen overlaten. Maar de spreker weet het beter dan ik, dat aan den doctorstitel regten verbonden zijn, en dat, behalve die regten, het volk aan dien titel niet hecht bewijs van bekwaamheid in wetenschap alleen, maar ook in kunst, in uitoefening. Of weet hij niet, dat de titel van Doctor in de geneeskunde, aan eene Hoogeschool wettig verkregen, eene aanbeveling is voor hem, die dezen titel draagt? Dat het volk er naar ziet? dat het van Staatsexamens niet weet? den nieuwen arts voorbij loopt en naar den Doctor gaat, en dat het handhaven van dien titel alzoo is en blijft eene zaak voor het volksleven van groot gewigt en geheel iets anders, dan een bloot, wetenschappelijke titel, waardoor men in zeker corps wordt ingelijfd? Van het oogenblik, dat het volk zal vernemen, dat de Regering des Lands deze zaak aan Gemeentebesturen zal overlaten, heeft men aan het Land onnoemelijke onheilen berokkend. Zou b. v. de regterlijke magt nog dat aanzien hebben, wat in een goed geordenden Staat aan haar zooveel kracht geeft, indien aan het volk bekend ware, dat de Staat voor de opleiding van deze lieden geen zorg hoegenaamd had gedragen? Dan moge de regterlijke magt worden aangeschreven als eene soort van kriegsraad, maar haar schoonste prestige zal onmiddellijk in rook worden opgelost.

Voorts is aangevoerd, dat bij deze wet aan Gemeenten boven de 20,000 zielen, en deze gemeenten zijn 17 in getal, de verpligting is opgelegd, om Gymnasiën opterigten, en dat dus het Gemeenterecht niet wordt verkort door de spreker smokkelt in, een Gemeente-Hoogeschool opterigten; maar daarom is het niet te doen; het is

te doen, om het regt van promotie. Welk verband is er nu tusschen de verplichting, door de Regering aan 17 steden van het Land opgelegd, om een school opterigten, die voorbereidend is voor de Hoogeschool, en het toekennen van het regt van promotie aan ééne enkele Gemeente, eene promotie, die èn regten geeft naar bestaande wetten, èn tevens een stempel medebrengh van deugdelijkheid om te dienen in gewigtige toestanden van het leven door het geheele Land? Welk regt heeft Amsterdam, om iets te ijken voor IJsselstijn of Dokkum of Zutphen?

Neen, er is gepleit in de Kamer en niet geargumenteed, wanneer er zoo gesproken wordt, als deze spreker heeft gedaan.

Ten slotte: gracieus aantemen, wat door eene Gemeente wordt aangeboden, is geen zaak van een Rijk, maar van een armbestuur, een diaconiehuis, of eene andere stichting van liefdadigheid. In dit gedeelte van zijn betoog is dezelfde spreker weder niet gelukkig geweest. Zoo een Land eene Gemeente noodig heeft, om voldoende Hooger Onderwijs te geven, dan moet dat Land ophouden, zich te doen gelden, maar al zijn kracht aan die Gemeente overdragen. Wie heeft ooit gehoord, dat het Nederlandsche volk niet gaarne belasting opbrengt, om regters, onderwijzers, geneeskundigen, Godgeleerden, enz., enz. voortebereiden tot hunne betrekkingen? Het Hooger Onderwijs als aalmoes te ontvangen uit de handen van een Gemeenteraad, is elken Staat onwaardig, maar bovendien is deze zaak ten slotte te beklagenswaardig, om er langer bij te blijven stilstaan.

De amendementen, die in de Kamer gebragt zijn, om aan Amsterdam het privilegie te verzekeren, zijn deels gewijzigd geworden en ook deels teruggenomen, opdat de zaak niet zou worden opgeofferd aan een verschil in redactie; grooter welwillendheid heeft er in de Kamer tusschen de Leden niet geleefd, dan hier bestaan heeft

tusschen de voorstanders van den wensch, om aan Amsterdam het jus promovendi te verleen.

De Minister van Binnenlandsche Zaken zegt alsnu het volgende: (Bijblad, blz. 1142)

„Ik heb in den loop dezer discussie eenige verwijten
 „moeten hooren. Men heeft mij ten laste gelegd, dat
 „ik j.l. Vrijdag in blamerenden zin over het onderwijs
 „aan het Athenaeum Illustre zou gesproken hebben; dat
 „kan niet anders, dan eene verkeerde opvatting van mijne
 „woorden zijn geweest. Ik heb alleen met enkele redenen,
 „ontleend aan door de petitionarissen overgelegde stukken,
 „aangetoond, dat niet juist was, wat men beweerde, dat
 „in den verledenen en tegenwoordigen toestand van het
 „Athenaeum voldoende waarborgen gelegen waren voor
 „hetgene thans voor het Athenaeum werd gevraagd. Dat
 „neemt volstrekt niet weg, dat er aan het Athenaeum in
 „verschillende vakken zeer goed onderwijs wordt gegeven.
 „Het zou met de waarheid niet strooken, indien ik iets
 „anders beweerde. Maar die lof is zeer bestaanbaar met
 „zekere onvolledigheid. Het was tot afwending van
 „onjuiste beweringen, dat ik bij die zaak een oogenblik
 „heb stilgestaan. Ik weet zeer goed, dat daarin de *cardo*
 „*quaestionis* niet ligt; die ligt in de toekomst der instelling.

„Dit betreft hetgeen gisteren is gezegd. Heden echter
 „heb ik nog veel meer moeten hooren: èn de heer NN.
 „èn de heer N. hebben mij woorden toegevoegd, die,
 „hoezeer zij het zeker niet bedoelden, aan personaliteiten
 „grenzen. Hoe ongaarne ik hier, waar wij genoeg met
 „de algemeene belangen te doen hebben, over mij zelve
 „spreek, moet ik dit toch een oogenblik doen. Ik heb
 „de eer gehad, eene reeks van jaren Lid van den Am-
 „sterdamschen Raad en ook eenigen tijd Curator van het
 „Athenaeum te zijn geweest; en als oud-leerling van die
 „instelling ben ik dankbaar voor het daar geleerde; maar
 „in de zoo even genoemde betrekkingen heb ik steeds

„geweigerd te ondersteunen, wat Amsterdam nu vraagt.
 „Toen, even als nu, stond de overtuiging bij mij vast,
 „dat de toekenning van doctorale rangen van Staatswege
 „moet geschieden.

„Maar in een ander opzigt heeft de heer NN. mij zelfs
 „pligtverzuim verweten. Het betreft de bewering, dat
 „ik niet zou gelet hebben op den toestand, te Amsterdam
 „geschapen na de invoering der geneeskundige wetten.
 „Ik heb op dien toestand bestendig het oog gehouden.
 „Te Amsterdam bestaat eene uitstekende gelegenheid tot
 „het bekomen van geneeskundig onderwijs; daarvan pro-
 „fiteren militaire en civile studenten; de laatsten voor
 „zoover zij alleen het arts-examen willen afleggen, zonder
 „doctoralen graad. Maar welke reden is er nu — dit
 „vraag ik bepaald aan den heer NN. — om te veronder-
 „stellen, dat dit onderwijs niet op den bestaanden voet
 „zou kunnen worden voortgezet? Hoe is het met dat
 „onderwijs? Welke vruchten draagt het? Daarom trent
 „is niet gemakkelijk precise opgave te krijgen, omdat
 „men uit de bijdragen de Hoogescholen tot het Rege-
 „ringsverslag over het onderwijs, niet juist verneemt,
 „hoeveel van de leerlingen van het Athenaeum door exa-
 „mens zijn gekomen, en hoeveel geweigerd. Dit verneemt
 „men echter wel uit het verslag omtrent het artsen-exa-
 „men, en dan vond ik het volgende: In 1874 waren al
 „degenen, die zich voor het natuurkundig examen hebben
 „aangemeld, kweekelingen van Amsterdam; daarvan zijn
 „53 percent geslaagd en 47 percent afgewezen. In 1875
 „was hetzelfde geval daar, en toen zijn 42 percent ge-
 „slaagd en 58 percent afgewezen.

„Voor het geneeskundig examen hebben zich in 1874
 „en 1875 kweekelingen zoowel van de Hoogescholen,
 „als van het Athenaeum aangeboden. In 1874 kwamen
 „er door 81 percent van de Hoogescholen en 64 percent
 „van het Athenaeum; in 1875: 77 p. cent van de Hooge.

„scholen en 56 p. cent van het Athenaeum. Hieruit
 „ziet men twee zaken; vooreerst dat Professor DONDERS
 „gelijk heeft, dat het geneeskundig onderwijs te Amster-
 „dam in den tegenwoordigen toestand hoofdzakelijk strekt
 „tot applicatieschool voor hen, die het doctoraal examen
 „aan de Hoogeschoolen hebben afgelegd, en tot vorming
 „van hen, die, zonder tot den geleerden stand te behoo-
 „ren, het arts-examen willen doen; in de tweede plaats:
 „dat het, wat de geneeskundige wetenschap betreft, van
 „zeer groot praktisch belang is, of het *jus promovendi*
 „aan de toekomstige Amsterdamsche Universiteit zal wor-
 „den gegeven.

„Ik weet wel, dat voor velen de verwachting niet zou
 „worden verwezenlijkt van die jongelieden, welke thans
 „bij het Staats-examen ongelukkig zijn geweest en zich
 „nu vleijen met de hoop, dat zij beter zullen slagen,
 „wanneer zij door hunne eigene docenten zullen worden
 „geëxamineerd; daarin kunnen zij ongelijk hebben, maar
 „zij vleijen er zich mede. Het is geen objective waar-
 „heid, maar slechts eene subjective meening. Dit om te
 „zien, dat ik op dit punt gelet heb.

„Nu meer in het algemeen, ter verdediging van het
 „Regeringsvoorstel. De Regering heeft dit gedeelte van
 „haar ontwerp gebouwd op een breeden, milden grond-
 „slag, waarop zij consequent heeft voortgewerkt. Haar
 „voorstel is compleet. De doos van Pandora, de moeije-
 „lijkheid van het driedaagsch debat, is enkel geopend
 „door de voorstellers der amendementen. Wat is de
 „grondslag? Tweeërlei: de Athenaea en het *jus promo-
 „vendi*. Wat de Athenaea betreft, is, ten gevolge van een
 „besluit der Vergadering omtrent de orde der werkzaam-
 „heden, over de Athenaea niet expresselijk gedelibereerd,
 „maar zij behooren tot het voorstel.

„Athenaea zijn volgens het bestaande regt, gemeente-
 „lijke instellingen, maar *ex auctoritate legis*, rustende op

„een wettelijken grondslag. Er bestaat thans voor de
 „Gemeentebesturen geene onbeperkte vrijheid, tot oprig-
 „ting van Athenaea. Art. 36 van het nog geldende Be-
 „sluit zegt, dat er zes Athenaea mogen zijn. Daar dit
 „besluit niet geldt voor Limburg, kon er voor die pro-
 „vincie een zevende bij zijn, maar dit is er niet. Nu
 „had men de keus tusschen twee zaken: of dat voor het
 „vervolg de Gemeentebesturen, die er het geld voor over
 „hebben, Athenaea, dat zijn beperkte inrigtingen voor
 „Hooger Onderwijs, mogen bezitten, mits aan zekere
 „voorwaarden beantwoordende, of wel, dat alleen de be-
 „staande Athenaea blijven, namelijk de Athenaea te Am-
 „sterdam en te Deventer, ofschoon het laatste slechts
 „pro memorie genoemd wordt. Van deze twee wegen
 „heeft de Regering den meest milden weg gekozen en zij
 „heeft voorgesteld, dat voor de Gemeenten gelegenheid
 „zou bestaan, Athenaea opterigten. Maar ik geef volko-
 „men toe, dat wanneer de Kamer zich vereenigt met
 „het voorstel van den Heer O. omtrent Art. 4, alsdan
 „ook kan worden bepaald, dat geen ander Athenaeum
 „door eene Gemeente kan worden opgerigt, zoodat het
 „Athenaeum te Amsterdam het eenigst zal zijn.

„Het *jus promovendi*. De Regering heeft, eerbiedigende
 „het bezit en de daaruit voortvloeiende aanspraken, in
 „den geest der Natie, en gelijk ook bleek, in den geest
 „der Kamer, die wars is van centralisatie, voorgesteld,
 „het behoud der drie Rijks Hoogescholen, waarmede deze
 „Vergadering zich heeft vereenigd. Nu echter verder te
 „gaan en aan een vierde Hoogeschool wettelijk het *jus*
 „*promovendi* toetekennen, heeft de Regering gemeend, te
 „moeten nalaten; en hierin is zij consequent met het
 „bestaande beginsel.

„Hoe scherpzinnig ook het betoog van den Heer Q.
 „was omtrent het grondwettig bezwaar, zoo kan ik er
 „toch niet in deelen; natuurlijk zou het eene groote

„kracht bijzetten aan het betoog van wie kon aanwijzen,
 „dat het voorgestelde amendement met de Grondwet
 „strijdt; maar van die meening ben ik niet. De grond-
 „slag der Regering is echter geheel in overeenstemming
 „met de wetten op het Lager en Middelbaar Onderwijs;
 „dit punt werd tot nu toe in het debat voorbijgezien.
 „Dus voortbouwende op den bestaanden grondslag van
 „ons Staatsregt, met eerbiediging van alle verkregen reg-
 „ten, heeft de Regering haar voorstel gedaan. Daarom
 „meen ik, dat niemand het regt heeft, tot de Regering
 „eenig verwijt te rigten ten deze, alsof zij jegens iemand
 „vriendschap of vijandschap getoond had.

„Van zelf kom ik nu tot eene gewetensvraag van den
 „geachten Afgevaardigde uit Nijmegen, gisteren aan de
 „Regering gesteld, namelijk: of bij aanneming van het
 „amendement, of van het sub-amendement, of van beiden,
 „de verdere behandeling van dit wets-ontwerp zal worden
 „gestaakt? Ik moet daarop het antwoord schuldig blij-
 „ven: het voorstel aangaande het Hooger Onderwijs is
 „een moeilijke en complexe zaak, waarmede vele vraag-
 „stukken gemoeid zijn. De Regering meent in deze geen
 „andere middelen van discussie tegenover de Kamer te
 „moeten bezigen, dan zuivere overtuiging, het stellen
 „van redenen tegenover redenen, het geven van reken-
 „schap van hare bedoeling. En indien de discussiën
 „leiden tot een gunstige stemming omtrent het wetsont-
 „werp, stelt de Regering zich voor, te beslissen, of zij
 „het al of niet zal handhaven.

Ik zal nu iets zeggen omtrent de amendementen, en
 „moet vóór alles mijne verbazing betuigen over hetgeen
 „vrijdag jl. in deze Vergadering gebeurd is. Wanneer
 „men aan Amsterdam wil geven het privilegie, dat door
 „velen wordt verlangd, dan was mijns inziens de redactie
 „van Art. 30^a, door de Commissie van Rapporteurs oor-
 „spronkelijk neergelegd, verreweg de beste. Wil men

„de zaak, dan is het het verstandigste, de voorwaarden
 „zoodanig uittedrukken, als die door Amsterdam zelve
 „zijn geformuleerd — (dat is het Art. 30^a) — en verder
 „de billijke bepalingen, die in Art. 30^b en ^c zijn bijge-
 „voegd. Doch de Commissie heeft haar voorstel laten varen.

„Heden beleven wij hetzelfde. Maar men kan zich
 „niet *tweemaal* over hetzelfde verwonderen. De Heer R.
 „stelt een amendement voor en laat het los voor een veel
 „minder goed amendement. Hoe is het mogelijk, dat
 „deze geachte spreker eerst inziet, dat wanneer de wet
 „de bevoegdheid toekent, er toch iemand moet wezen,
 „die beslist, of er termen zijn, om die bevoegdheid te
 „verleenen, en dat die iemand juist niemand anders kan
 „zijn, dan de Koning, en dat de geachte spreker dat dan
 „later loslaat?

„Overigens hebben al de amendementen dit gebrek,
 „dat zij vooruitloopen op eene latere beslissing.

„In de redenering van den Heer N. N., ook dan, wan-
 „neer ik niet het geluk heb, het met den geachten spre-
 „ker eens te zijn, erken ik altijd dien *esprit net et juste*,
 „dien ik in hem heb bewonderd, zoolang ik hem ken.
 „Ook deze heeft het gebrek duidelijk gevoeld, en hoewel
 „het aan zijne thesis zeer veel kwaad deed, heeft hij toch
 „doen opmerken, dat het hoofdpunt, waarop alles aan-
 „komt, nog niet door de Kamer is beslist. Art. 111
 „bevat de beslissing, dat de examens worden afgenomen
 „door de Faculteiten, en daarop is een amendement voor-
 „gesteld, om daarin *Staats-Commissie* te vermelden. Het
 „amendement zal bezwaar ontmoeten, doch het zou in
 „de oekonomie der wet nog kunnen gepast worden. Daar-
 „over moet nog beslist worden; het amendement N. kent
 „echter eene gelijkstelling van het Athenaeum met Uni-
 „versiteiten toe, wat die bepaling betreft.

„Een tweede punt: alle amendementen dragen aan een
 „Gemeentebestuur op, wat tot nog toe van het Rijks

„bestuur uitging. Die amendementen worden met warmte
 „voorgestaan, ondersteund en geprezen door dezelfde
 „Leden, uit wier mond wij altijd hebben vernomen, dat
 „Staatsregtelijk alle Gemeenten gelijk zijn, dat geene
 „hoogere bevoegdheid kan worden toegekend aan het
 „eene Gemeentebestuur boven het andere. Dezelfde Leden
 „willen nu aan een Gemeentebestuur een regt geven, om
 „te beslissen, wie in een ander gedeelte des Rijks een
 „of ander beroep zullen uitoefenen.

„Alle amendementen hebben nog ten derde dit gebrek,
 „dat zij niet voorzien in het geval, dat toch mogelijk is,
 „namelijk, dat eenmaal de gemeentelijke Universiteit niet
 „meer mogt voldoen aan de wettelijke eischen.

„Ik geloof, dat het door niemand zal ontkend worden,
 „dat het voor Amsterdam een privilegie zou zijn. Ik
 „zal echter niet spreken over de aanspraken op dezelfde
 „regten van andere steden; ook over het sub-amende-
 „ment zal ik weinig zeggen.

„Alleen om het gewigt te doen beseffen van de beslis-
 „sing, die de Kamer zal hebben te nemen over de vraag,
 „of de doctorale bullen al dan niet alleen van Rijkswegen
 „zullen worden uitgegeven, zal ik wijzen op het zeer
 „recente voorbeeld van wetgeving in Frankrijk. Men hoort
 „wel eens zeggen, dat het *jus promovendi* in Frankrijk
 „gegeven is aan bijzondere instellingen, maar niets is
 „minder juist dan dit. In het oorspronkelijk voorstel
 „van den Graaf JAUBERT aan de Nationale Vergadering,
 „stond, onder welke voorwaarden — veel omslagtiger dan
 „de Heer R. dit formuleerde — de bijzondere en gemeen-
 „telijke instellingen het regt, om te promoveren, zouden
 „kunnen verkrijgen.

„Dit voorstel is omgewerkt door de Commissie van
 „Rapporteurs, waarvan de Heer LABOULAJE algemeen
 „Rapporteur was. Deze waarschuwde in zijn rapport,
 „dat zeer lezenswaardig is en zeker aan vele leden be-

„kend zal zijn, op ernstigen toon, tegen het gemakkelijk
 „verkrijgbaar stellen van doctorale bullen. Hij zeide
 „onder anderen: L'exemple de l'Amérique était fait pour
 „nous inspirer des doutes et nous conseiller la prudence.
 „Sans doute il y a aux États-Unis de bons avocats, qui
 „se sont formés aux affaires dans le cabinet de praticiens
 „émérites, mais en aucun pays il n'y a plus d'empiriques,
 „parce qu'on s'y procure un diplôme de médecin sans
 „études suffisantes. Le mal a apporté avec lui son remède.
 „C'est en Europe que les Américains viennent chercher
 „un titre de docteur, qui porte avec lui le respect. Nous
 „ne voulons pas, sans doute, qu'il en soit de même en
 „France, et que la science médicale émigre à l'étranger.

„Niettegenstaande die waarschuwing vond de Commissie
 „termen, om in den titel, handelende over graden, op
 „te nemen eene reeks van voorwaarden, waarop de
 „*Universités libres et communales* doctorale graden zouden
 „kunnen toekennen.

„Daarmede heeft de Nationale Vergadering echter geen
 „genoegen genomen; zij vond dat te ruim en verlangde
 „meer waarborgen, omdat anders het souverain regt aan
 „den Staat te zeer werd onttrokken. Op dien grond is
 „toen beslist, dat men niet verder zou gaan, dan tot het
 „toekennen van de bevoegdheid tot het oprigten van *fa-*
 „*cultés libres*, want in Frankrijk eischt men niet, dat in
 „iedere plaats, in *alle* vakken onderwijs wordt gegeven.
 „Die bevoegdheid betreft echter alleen het onderwijs, niet
 „de graden; maar aan de studenten is de keus gelaten,
 „om examen te doen, òf bij de Professoren van de
 „Staats-Universiteiten, òf bij de speciale jury's, benoemd
 „uit Professoren van verschillende inrigtingen door den
 „Minister van openbaar onderwijs.

„En nu komen tegen die bepaling, hoe voorzigtig die
 „ook gesteld zij, eer zij nog in werking is, zeer invloed-
 „rijke stemmen op. Reeds nu is de vrees bij zeer velen

„ontstaan, dat men daarin nog te ver gegaan is, zoozeer
 „zelfs, dat de Heer WADDINGTON, een van de Leden van
 „het nieuwe Kabinet, dat onlangs gevormd is door den
 „President van de Republiek, verklaard heeft, dat hij
 „genegen was, om op die wet terugtekomen, omdat het
 „noodzakelijk blijkt te zijn, de magt in handen te houden,
 „en van Staatswege alleen doctorale diploma's toetekennen.

„Ik herinnerde mij, toen ik dat vernam, een van de
 „aangenaamste ontmoetingen, die mijne tegenwoordige
 „betrekking mij heeft opgeleverd, namelijk de kennis-
 „making met de uitstekende Commissie van geleerden,
 „welke Parijs gezonden heeft tot bijwoning van onze
 „Leidsche feesten. Bij die gelegenheid had ik het ge-
 „noegen in gesprek te treden met de beide doyens van
 „de Faculteiten der regten en der medicijnen van de
 „Parijsche Universiteit. Ik sprak met die Heeren over
 „het toen in de wetgevende Vergadering aanhangige voor-
 „stel en het daarmee strookende adres van Amsterdam
 „van Januari 1875. Wat was hun ongevraagd eenparig
 „gevoelen? „Uwe wetgevende Vergadering, eene Ne-
 „„derlandsche Kamer, zal toch wel verstandig genoeg
 „„zijn, om zoo iets nooit toetestaan.” Of dit nu be-
 „„waarheid zal worden, dan wel (omdat over hetgeen ver-
 „„standig of niet verstandig is, de meeningen altijd zeer
 „„uiteenloopen), of het gevoelen van de Heeren daarvan
 „zal afwijken, daar wil ik niet op vooruitloopen.

„Nu nog ten slotte een enkel woord over het sub-
 „„amendement. Men heeft willen weten, of ik er mede
 „ingenomen was. Dat ben ik niet. Daar de Regering
 „wenscht vast te houden het *jus promovendi* van Staats-
 „wege, zoo verlang ik natuurlijk niet, dat de gelegenheid
 „geopend wordt, dat in het Noorden en Zuiden of midden
 „van ons Land zich degenen vestigen, die, welligt zeer
 „ter goeder trouw, welligt zeer conscientieus, maar wel-
 „ligt ook door zeer gemakkelijke toelating, alle waarde

„zouden ontnemen aan den doctoralen graad; zij, die
 „bij geen mogelijkheid praktische waarborgen kunnen
 „geven, die de Hoogleeraren, van Staatswege benoemd,
 „of Staats-commissiën als men dan wil, kunnen opleveren.

„Ik zou allerminst verlangen, dat dergelijke instellingen
 „werden vermenigvuldigd, maar van den anderen kant,
 „ware ik Lid van deze Kamer, ik zou er al bijzonder
 „weinig gewigt aan hechten, of dit sub-amendement al
 „dan niet werd aangenomen, want het is, naar mijn
 „eerbiedig gevoelen, juist hetzelfde. De heer s. heeft
 „teregt doen opmerken, dat een volgende wetgever niet
 „is gebonden, om datgene toetestaan, wat men nu wil
 „toevoegen aan het privilegie van Amsterdam. Ik voeg
 „er wat anders bij: een volgende wetgever is vormelijk
 „in alle geval vrij en zakelijk niet vrij. Men kan de
 „redeneerkunde, zoo men wil, van de Gymnasiën ver-
 „bannen; ik berust daarin, maar wat men niet kan ver-
 „bannen, is *la logique des faits*.

„Wanneer dit amendement wordt aangenomen en Am-
 „sterdam verkrijgt het door haar zoo zeer gewenschte
 „privilegie, het *jus promovendi*, dan zal zich vroeger of
 „later de questie moeten voordoen, dat ook anderen ge-
 „lijke regten eischen, en *redelijkerwijze*, natuurlijk niet
 „zonder waarborgen, niet geheel ligtvaardig, zal men
 „hetzelfde regt moeten toestaan.

„Er is nog een ander gevolg, dat ook niet kan uit-
 „blijven. Wanneer men aan Amsterdam gelijke regten,
 „als aan de Rijks Universiteiten geeft, dan zal men eer-
 „lang, binnen een weinig korter of langer tijd, nadat
 „deze wet, zoo de hemel wil, tot stand zal zijn gekomen,
 „voor de questie staan, welke van de Rijks Universiteiten
 „het eerst zal moeten worden afgeschaft.”

Het amendement van den heer N. c. s., strekkende,
 om in het wetsontwerp een art. 32^a optenemen, thans
 gewijzigd, luidende „Aan de Gemeente Amsterdam wordt

„toegestaan het Athenaeum Illustre tot Universiteit inte-
 „rigten, mits deze voldoe aan al de eischen, bij de wet
 „ten opzichte van den omvang van het onderwijs, de pro-
 „motiën, de examina en de toelating daartoe, voor de Rijks
 „Universiteiten gesteld en bovendien de aanstelling der
 „Hoogleraren aan Onze bekrachtiging worde onderworpen.

„Bij voldoening hieraan heeft deze Universiteit ten
 „aanzien van de door haar te verleenen doctorale graden
 „en aftenemen examina gelijke regten, als de Rijks Uni-
 „versiteiten”, in stemming gebragt, wordt met 41 tegen
 32 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren: IDZERDA, BLUSSÉ,
 DE RUITER ZIJLKER, SMIDT, TEDING VAN BERKHOUT, GODE-
 FROI, BERGSMA, DE VRIES, MEES, GEERTSEMA, HINGST,
 WIJBENGA, SCHEPEL, KAPPEIJNE VAN DE COPPELLO, DE BRUIJN
 KOPS, STIELTJES, MOENS, DE ROO VAN ALDERWERELT, MI-
 RANDOLLE, VAN DER KAAIJ, DE LANGE, VERNIERS VAN DER
 LOEFF, MACKAY, TAK VAN POORTVLIET, VAN HOUTEN, FA-
 BIUS, INSINGER, DE JONG, OLDENHUIS GRATAMA, VENING
 MEINESZ, JONCKBLOET, ROMBACH, MESSCHERT VAN VOLLEN-
 HOVEN, VAN KERKWIJK, SANDBERG, FRANSEN VAN DE PUTTE,
 LENTING, VAN ECK, BREDIUS, CORVER HOOFD en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren: VAN HEEMSTRA, DE
 JONGE, SCHIMMELPENNINCK, GEVERS DEYNoot, KERENS DE
 WIJLRE, NIERSTRASZ, VAN WASSENAER VAN CATWIJCK, HAF-
 MANS, HEYDENRIJCK, ARNOLDTS, WINTGENS, VAN ASCH VAN
 WIJCK, VAN NISPEN TOT SEVENAER, CREMERS, VAN DEN
 HEUVEL, SMITZ, LAMBRECHTS, SAAYMANS VADER, VAN NAA-
 MEN VAN EEMNES, SCHIMMELPENNINCK VAN DER OIJE, BEGRAM,
 VAN RAPPARD, DE CASEMBROOT, VAN DEN BERCH VAN HEEM-
 STEDE, BASTERT, BICHON VAN IJSSELMONDE, VAN DER
 SCHRIECK, DES AMORIE VAN DER HOEVEN, BORRET, VAN
 ZINNICQ BERGMANN, DE BIEBERSTEIN en VERHEIJEN.

Vóór deze stemming, was afgestemd een sub-amende-
 ment van den volgenden inhoud: „Aan Athenaea in

„andere Gemeenten kunnen, bij voldoening aan dezelfde
„eischen, bij afzonderlijke wet dezelfde regten worden
„toegekend,” met 49 tegen 24 stemmen.

In de volgende zitting der Tweede Kamer heeft de Minister de wijzigingen aan de Kamer voorgesteld, die alsnu in het concept behoorden gebragt te worden, om het aangenomen voorstel daarin optenemen, en zijn hierover, alsmede over amendementen, hiertoe betrekkelijk, in die Kamer gedachtewisselingen gehouden. Wij hebben ons daarin niet begeven, maar nemen uit Art. 36 en 37 der wet over, hoedanig deze nieuwe Universiteit alsnu bestaan zal.

„De geheele inrigting wordt aan het Gemeentebestuur
„overgelaten met al wat er toebehoort; de besluiten daar-
„omtrent worden aan den Koning medegedeeld en niet
„ten uitvoer gelegd, voordat gebleken is, dat daartegen
„geen bedenking bestaat. Art 38. Het Gemeentebestuur van
„Amsterdam doet jaarlijks verslag aan de Regering omtrent
„den toestand van de gemeentelijke Universiteit in het
„afgeloopen studiejaar.” Eindelijk is nog in de wet opge-
nomen Art. 39, wat in het door de Kamer aangenomen
amendement niet vervat was, namelijk: „met het toezigt op
„de gemeentelijke Universiteit te Amsterdam is belast een
„Collegie van vijf Curatoren, waarvan de Burgemeester
„Lid en Voorzitter is, twee Leden door Ons en twee
„door den Gemeenteraad worden benoemd en ontslagen.

„De werkzaamheden van dat Collegie en de aftreding
„der Leden worden geregeld bij besluit van den Gemeen-
„teraad, op hetwelk Art. 37 toepasselijk is.” Dit laatste
beteekent, dat ook deze besluiten aan den Koning moeten
worden medegedeeld, en dat ze niet worden uitgevoerd,
zoo daartegen bedenkingen gemaakt zijn. De Minister
heeft tevens aan de Kamer voorgesteld, het meervoud
Athenaea, dat in het oorspronkelijk Concept-art. 4 stond,
alsnu te veranderen in *Athenaeum Illustre te Amsterdam*.

Daarover is in de Kamer leedwezen betuigd, omdat alsnu naar den wil der Regering was uitgesproken, dat geene Gemeente in het Land, zonder een afzonderlijke wet, het regt zou hebben, dat als privilegie aan Amsterdam was toegekend. Dit leedwezen grondde zich ook daarop — en dit is eene zaak van groot gewigt — dat over deze zaak als beginsel in de Tweede Kamer later zou gehandeld worden, en er nu weinig kans van slagen was, nu de Regering voor zich reeds beslist had, om van de Kamer een ander votum te verkrijgen. Een Lid der kamer heeft dit, Bijblad, bl. 1148, zoo duidelijk in de Kamer uitgesproken, dat omtrent zijne bedoeling geen twijfel hoe genaamd bestaan kan.

In de Eerste Kamer der Staten-Generaal heeft de heer VAN RHEMEN VAN RHEMESHUIZEN zijne stem tegen de wet verheven en daartegen aangevoerd, hetgeen in het Weekblad van het Regt tegen de wet was in het midden gebracht, en wel in deze woorden: „Wij blijven van „oordeel, dat èn door de oprigting niet alleen van een „vierde, maar vooral van eene stedelijke Universiteit, èn „door het doordrijven, tegen den zin van den Minister, „eener zoogenaamde Godgeleerde Faculteit, het ontwerp „zoodanig aandruischt tegen de belangen van onderwijs „en wetenschap, en zoo geheel onvereinigbaar is met ons „Staatsregt en met onze Staats-instellingen, dat het ten „eenemale onaannemelijk is geworden.” De heer VAN RHEMEN vervolgt: „in dat ongunstig gevoelen ben ik „vooral versterkt door de krachtige en kernachtige argu- „menten, welke de Minister tegen die amendementen „in de andere Kamer, waaraan wij eene vierde Universiteit „en eene Faculteit van Godgeleerdheid te danken hebben, „heeft ingebracht; argumenten, die mijns inziens zijn „beantwoord met schoone redevoeringen, doch die geens- „zins zijn wederlegd.” (Bl. 302 heb ik mij van een oordeel over de Theologische Faculteit onthouden).

„De toenmalige overtuiging van den Minister was
 „en is nog de mijne. Hoe de Minister nu over de
 „hoofdbeginselen der wet denkt, hopen wij straks te
 „vernemen.

„Waarin bestond de strijd tusschen de Regering en
 „de Tweede Kamer? Het stelsel der Regering was:
 „Rijks Universiteiten, dat der Kamer is: Rijks- en Ge-
 „meente Universiteiten, althans eene Gemeente-Universiteit.

„Het *jus examinandi et promovendi* werd door de Rege-
 „ring krachtig voor den Staat gevindiceerd; maar de
 „Kamer schonk het aan eene Gemeente. De Theologische
 „Faculteit, mijns inziens zeer terecht van de wetenschap-
 „pelijke rij weggelaten, is door de Kamer in eere her-
 „steld, en zal zeer stellig op den ouden voet uitsluitend
 „voor eene gezindte nuttig en wenschelijk zijn.

„De Regering heeft Athenaea gewild, de Kamer niet.
 „Indien de Minister van de aanneming van het hoofd-
 „amendement betreffende het Rijks- en Gemeente-Universi-
 „teitswezen de intrekking van het wetsontwerp afhankelijk
 „had gesteld, gelijk hij het deed bij een verschil van
 „gevoelen over het uit Art. 194 der Grondwet voort-
 „vloeiende toezigt, zou dan de Tweede Kamer het niet
 „hebben verworpen?

„Ik had gaarne gezien en meen ook, dat het goed
 „geweest ware, indien de Minister aan zijn hoofdbegin-
 „selen had vastgehouden. Zulke beginselen opteofferen,
 „kan ik niet onder de rubriek *gemeen overleg* brengen;
 „dat gaat voor mij te ver.

„Had de Minister zich maar herinnerd, met welk uit-
 „stekend genoegen hij de Fransche geleerde Commissie,
 „die doyens van de Faculteiten in de medicijnen en regten
 „te Parijs, gehoord heeft, die hem, toen hij hun over
 „de begeerte van Amsterdam sprak, hun ongevraagd ge-
 „voelen mededeelden. „Uwe wetgevende vergadering,
 „eene Nederlandsche Kamer, zal toch wel verstandig

„genoeg zijn, om zoo iets nooit toetestaan,” zeiden die geleerden.

„Ik voeg er het advies van ook eene Fransche autoriteit bij, van den Franschen Minister van Binnenland-
sche Zaken, die onlangs de volgende woorden sprak:
„Kan de Staat de bevoegdheid, de geschiktheid der
„candidaten voor graden te onderzoeken, met anderen
„deelen? Kan hij vergeten, dat het hier de belangen
„geldt der algemeene gezondheid, der moraal, der Grond-
„wet en van alle andere wetten? Kan hij vergeten,
„dat de graden niet alleen tot eene wetenschappelijke
„loopbaan, maar ook tot openbare ambten den toegang
„openstellen?”

„De toekomst, Mijnheer de Voorzitter! De Universiteit
van Groningen sterft aan eene uitterende ziekte; die
van Utrecht wordt eene Theologische school in eene be-
paalde rigting; Leiden, rivaliserende met het magtig
Amsterdam, zal een kwijnend bestaan voortslepen. Dat
ik geen pessimist ben, daartoe strekke het getuigenis van
den Minister, aan gene zijde van het Binnenhof gegeven.”

Aan het slot van zijne redevoering, te vinden op bl.
1144 van het Bijblad, lees ik deze woorden: „Er is nog
een ander gevolg, dat ook niet kan uitblijven: Wanneer
men aan Amsterdam gelijke regten, als aan de Rijks
Universiteiten geeft, dan zal men eerlang binnen een
weinig korter of langer tijd, nadat de wet, zoo de
hemel wil — en de hemel zal waarschijnlijk wel willen —
tot stand zal zijn gekomen, voor de quaestie staan, welke
van de Rijks-Universiteiten het eerst zal worden afgeschaft.”

„Om kort te gaan, het einde zal zijn eene groote
bloeiende Rijks-Universiteit te Amsterdam, een brand-
punt van geleerdheid in de hoofdstad. Het is een schoon
doel, het lacht mij toe en ik zou zoo gaarne medege-
holpen hebben, om het te bereiken, maar ik had den
Koninklijken weg en geene zijpaden willen bewandelen,

„waardoor ons of hun, die ons opvolgen, nog tal van „moeijelikheden en bezwaren zullen berokkend worden.” Bijbl. bl. 255. Eerste Kamer.

Geheel anders is de houding van den Minister in de zaak van Amsterdam tegenover de Eerste Kamer, dan zij tegenover de Tweede Kamer is geweest. In het Voorloopig Verslag handelde de Eerste Kamer zeer duidelijk over het zonderling privilegie, dat de Tweede Kamer aan Amsterdam had toegestaan, en waarin de Minister dadelijk berust had. Deze concessie en die in de Theologische Faculteit gedaan, hadden natuurlijk de aandacht der Eerste Kamer tot zich getrokken, inzonderheid tegenover de vasthoudendheid der Regering in de zaak van het toezigt op bijzondere scholen van Hooger Onderwijs. Het antwoord van den Minister hierop was: „dat zulk „een wet, waarover de meeningen zoozeer uiteenliepen, „niet kon tot stand komen, zonder van beide zijden „toetegeven.”

Opmerkelijke woorden voorwaar! Of is het loslaten van groote beginselen bij den uitnemenden Minister HEEMSKERK in die inschikkelijkheid veranderd, welke behoort tot de wederkeerige conveniëntiën van het gewone leven? Inderdaad, dan zou het er droevig uitzien. De Minister had zoo sterk mogelijk doen zien, dat het toekennen van graden bij Hooger Onderwijs een beginsel was van het grootste gewigt; het was een *Souvereiniteitsrecht van den Staat*, vóór dat de Tweede Kamer bij meerderheid had besloten, en nadat dit geschied was, is het een dood-eenvoudige zaak, behoorende tot dezulke, die men aan elkander over en weder toegeeft.

Maar dan was het ook niet moeijelijk, een wet op het Hooger Onderwijs tot stand te brengen, en het moet ter liefde van de waarheid gezegd worden, dat THORBECKE zich juist daarom van eene wet op het Hooger Onderwijs onthouden heeft, omdat hij nooit zou hebben

willen toegeven, wat de Minister HEEMSKERK eensklaps, hoezeer na een warme verdediging, toegegeven heeft.

De Minister zegt verder in zijn antwoord aan de Eerste Kamer, dat, zoo deze groote concessies niet gedaan waren, de wet had moeten ingetrokken worden.

Mag ik met bescheidenheid vragen, welke redenen daartegen waren? In den aanvang van dit geschrift heb ik de hoofdzaken van het Besluit van 1815 van harte verdedigd, en de Minister heeft in zijne nieuwe wet hetzelfde gedaan, want de hoofdzaken dezer wet zijn die van het genoemde Besluit. Welk nadeel zou er dan voor de goede zaak uit ontstaan zijn, indien de Minister de wet zou hebben ingetrokken, nu men hem het verzaken afperste van zulke groote en gewigtige beginselen?

Hierbij zal men in klimmende mate blijven stilstaan, en aan vriend en vijand van den Minister zal het met den tijd duidelijker worden, dat eene verzaking der *Souvereiniteits-regten van den Staat* eene fout geweest is, waarover de vrienden van den heer HEEMSKERK meer en meer zullen treuren.

In het antwoord van den Minister op het Voorloopig Verslag aan de Eerste Kamer, komt nog een opmerkelijke zaak voor. De Minister drukt er namelijk met kracht op, dat Amsterdam stipt zal hebben uitvoeren, wat het op zich genomen heeft, en dat het anders zijn privilegie zal verliezen.

Blijkbaar is dit gezegd, want de Eerste Kamer had deze zaak niet ter sprake gebracht, om deze Kamer voor de zaak van Amsterdam gunstig te stemmen. Maar wat kan hiertoe den Minister bewogen hebben, daar hij in de Tweede Kamer sprak, alsof deze zaak hem werd van het hart gescheurd? Of las de heer N. N. beter in het hart des Ministers, toen hij in de Tweede Kamer zeer duidelijk verklaarde, dat hij meende, dat de Minister zich hier wel gaarne zou zien overwonnen worden?

En heeft Amsterdam wel ooit het gevaar te wachten, om van dat *privilegie* weder verstoken te worden? De Minister heeft hierop reeds het antwoord gegeven, toen hij bij de genoemde gelegenheid aan de Eerste Kamer deed opmerken, dat het ontnemen van het geschonken regt aan Amsterdam slechts bij eene wet geschieden kon, omdat het bij eene wet gegeven was. Wie kan zich nu ooit in de toekomst een Ministerie en een meerderheid in de beide Kamers der Staten-Generaal denken, die aan Amsterdam het gegeven regt weder zouden ontrukken.

Eenige korte opmerkingen over deze treurige zaak mogen ons nog vergund zijn. Vooreerst, een woord over de stelling van den Minister in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, ten aanzien van het gebeurde met Amsterdam.

In sterker bewoordingen heeft welligt nooit een Minister in eene vergadering eener volksvertegenwoordiging een voornemen afgekeurd, dat in die Vergadering bestond. Het oprigten eener vierde Hoogeschool, en wel van eene Gemeenteschool, zal den dood van Rijks Hoogeschoolen ten gevolge hebben, en het toekennen aan Amsterdam van het regt, om graden te geven, noemt de Minister het ontrooven van Souvereiniteits-regten, die aan den Staat behooren.

Wat zou de Minister hebben kunnen doen, indien de Kamer desniettemin hare meening zou doordrijven? Naar parlementaire regelen waren er slechts twee wegen open: de wet in 's Konings naam intrekken, of ontslag vragen; van Kamer-ontbinding kon hier geen sprake zijn, van ontslag vragen evenmin, want het gold hier geen bijzonder Regeringsbeginsel, maar een pligt, om pal te staan, waar de regten van den Staat worden aangerand. In de Grondwet staat, dat de Regering aanhoudend zorgt voor het onderwijs; en, daar het nu hier op vernietiging der bestaande Rijks-Hoogeschoolen was aangelegd, zooals de Minister met ronde woorden heeft gezegd en elkeen weet, zoo mogt de Minister den Koning niet verlaten, nu de

Tweede Kamer de hoogste inrigtingen in den Staat, die eerlijk aan haar doel beantwoorden, met ondergang bedreigde. Naar de Grondwet beschermt de Regering de bestaande Hoogescholen en de Hoogleeraren, die aan haar werkzaam zijn, want in en door beiden leeft het Hooger Onderwijs in het Land. Curatoren, Professoren, Kweekelingen der drie bestaande Rijks Hoogescholen hebben regt op bescherming der Regering, nu datgene, wat zij liefhebben, naar de eigen woorden des Ministers, met ondergang bedreigd wordt. In zulk een toestand mogt de Minister den Koning niet verlaten.

Een vragen om ontslag was, naar mijne meening, om een tweede reden even ongeoorloofd: gewigtige Souvereiniteits-regten van den Staat werden aangerand naar des Ministers eigene woorden, en dan gaat een uitstekend Minister, zooals de heer HEEMSKERK is, niet weg.

Een intrekken van de wet was dus het eenige, wat te wachten was, want de Minister had zich door zijne uitvoerige en sterke bewoordingen in de onmogelijkheid gebragt, om zich bij het besluit der Kamer nederteleggen, ook al kon de Minister op het incident 's Konings goedkeuring verwerven.

En wat doet de Minister? Hij laat niet slechts de moordbijn boven de Rijks Hoogescholen opheffen; niet slechts gewigtige Souvereiniteits-regten ontnemen: hij berust er in, dat de hoogste magt van den Staat in deze gewigtige aangelegenheden, uit handen van den Koning op de Tweede Kamer zal overgaan; en tot verbazing van elkeen heeft hij den volgenden dag, nadat het besluit door de Tweede Kamer genomen is, dat besluit in de wet pasklaar gemaakt.

Maar het intrekken van de wet was eene onmogelijkheid, hebben sommigen gezegd. Mag ik vragen waarom? Waar zijn de groote en gewigtige zaken te lezen, die door de nieuwe wet verkregen zijn? Gij kunt er niet

één aanwijzen; al de hoofdzaken, die er in voorkomen, vindt Gij in het Besluit van 1815. Neen, dat is geen gemeen overleg, wanneer Gij de grootste beginselen prijs geeft, zonder dat Gij er een ander groot beginsel, dat verkregen is, tegenover stellen kunt. Hier is niets groots verkregen, maar zijn zeer groote zaken prijs gegeven.

Inderdaad, de Minister heeft zich veel moeite getroost voor eene wet op het Hooger Onderwijs; maar die moeite te beloonen met het verlies van zulke gewigtige zaken, dat is een prijs, waarvoor de Minister zelf eenmaal zal terugdeinzen.

De grond der meerderheid in de Tweede Kamer, voor dit verlies, is, zooals ieder weet, de uitwisseling der belangen van Groningen en Amsterdam; de heer VAN RHEMEN heeft het in de Eerste Kamer duidelijk uitgesproken: hoe kon de Minister dit vergeten, toen hij het besluit der Tweede Kamer eerbiedigde?

Eindelijk — want er zal toch geen licht opgaan over deze droevige zaak — eindelijk schenkt de Tweede Kamer een privilegie aan een Gemeente, en de meesten, die daaraan medewerken, verkondigen sinds jaren, dat de tijd van privilegiën voorbij is; het jagen naar de verdelging van privilegiën is juist een geliefkoosde bezigheid dergenen, die hier een privilegie schenken van ongehoorden aard, en waarvan geen sterveling de noodzakelijkheid kan aanwijzen.

Er is in de Tweede Kamer zeer veel gehandeld over de behoefte, die de hoofdstad had aan eene Hoogeschool, maar weinig over de behoefte, die de Hoogeschool heeft aan de hoofdstad. Onder de Leden waren er echter, die meenden, dat Amsterdam zoo vele bijzondere hulpmiddelen voor Hooger Onderwijs bezit; en in den stroom der argumentatie is dit alweder opgenomen, om de ark der wetenschap naar de boorden van het IJ te voeren.

Geheel anders is mijne overtuiging: behalve de groote ziekenhuizen ken ik voor eene Hoogeschool geen

voordeel hoegenaamd in eene groote stad, en Göttingen, Heidelberg, Bonn en andere plaatsen leeren dit ook overvloedig. Voor Hooger Onderwijs, in welk vak ook, alleen de *praktische* geneeskunde uitgenomen, heeft men noodig mannen, die het weten en het goed kunnen zeggen; jonge menschen, die met veel belangstelling het gehoorde verwerken en uitbreiden; voorts kamers, die groot genoeg zijn, om daarin zamen te komen; woonhuizen en woonvertrekken, boeken, papier, pennen en inkt; rust en alzo weinig afleiding; liefst een goede natuur rondom zich, om het stof van het studeervertrek nu en dan te doen verwaaijen. Ik weet in waarheid niet, wat een groote stad met Hooger Onderwijs gemeen heeft. Boekverkoopers op kleine plaatsen brengen U per spoor onmiddellijk alles aan, wat Gij noodig hebt voor alle Faculteiten, en voor de Natuur- en Geneeskundige studiën kunt Gij door kooplieden in voorwerpen en werktuigen, U in een kleine stad alles aanschaffen, wat Gij gelieft te droomen. Inderdaad, ik zou verlangend zijn, te vernemen, maar dan in ernst, wat een groote stad in het Hooger Onderwijs voor heeft boven eene kleine, altoos de groote ziekenhuizen als applicatiescholen voor de Geneeskundige Faculteit thans daargelaten. Maar alles is toch nog niet ziek geworden, zoodat geheel Nederland daarom moet worden opgebroken en zich tot IJ en Amstel wenden moet.

De *zaken*, die voorkomen in een groote stad, worden zelden in de collegie-kamers overgebracht, en het is ook beter, dat dit niet geschiedt. Maar men spreekt van wrijving, die voor de Hoogleraren zoo wenschelijk is met de mannen van zaken, b. v. in handels-aangelegenheden; een Hoogleeraar is toch geen Advocaat; en zijn er dan geene zaken genoeg geboekt, om daaruit voedsel te putten voor praktische lessen, dan zou men zich het Weekblad van het Regt kunnen aanschaffen.

Laat ons ernstig zijn en zeggen, dat in een groote stad veel te veel afleiding is voor de jeugd, en dat de jeugd in hare onnadenkendheid aan die afleiding uiterst gemakkelijk toegeeft; dat de ontspanning, die voor haar heilzaam is, in kleine plaatsen veel eenvoudiger en onschuldiger kan genoten worden, dan in groote; dat de broederschap onder de studerenden in eene kleine plaats meer zal worden gevoed, omdat men daar meer uitsluitend onderling verkeert, en dat het gehoorde en geleerde dan ook aldaar veel meer onderling zal worden verwerkt. Zou de uitnemende geest, die, in vergelijking met het Buitenland, op onze Hoogescholen leeft, niet mede daaraan zijn toeteschrijven, dat men bij ons tot heden geene Hoogeschool had in eene groote plaats?

De Hoogescholen van Oxford en Cambridge kunnen voor Nederland niet als modellen worden aangevoerd, die in elk opzicht navolgbaar zijn, maar verdienen toch uit verschillende oogpunten overweging. In elk dezer twee plaatsen zijn onderscheidene Collegiën gevestigd, oude stichtingen, van Oxford de oudste, die in het algemeen door legaten ruim zijn bedeed. In deze Collegiën huisvesten de docenten, zoowel als de discenten; elk Collegie heeft zijne bibliotheek en verdere benoodigheden. In zooverre is de toestand eigenaardig en met dien van Nederland niet te vergelijken. De meeste dier Collegiën zijn Theologische, maar wis- en natuurkunde en oude letteren waren er reeds vroeg goed vertegenwoordigd. Aan natuurwetenschappen vooral heeft men daar in lateren tijd eene groote uitbreiding gegeven, maar ook voor geneeskunde en regtsgeleerdheid inrigtingen gesticht, zoodat in waarheid deze beide eerbiedwaardige stichtingen alsnog met regt mogen heeten Universiteiten, en soms meer dan eene Hoogeschool in verschillende Collegiën bezitten.

In elke plaats zijn de aldaar gevestigde Collegiën tot

één zamenhangend geheel verbonden, zoodat er wel zekere zelfstandigheid bestaat voor elk Collegie afzonderlijk, maar zij allen toch te zamen een schoon wetenschappelijk geheel maken.

Zij, die beweren, dat een groote stad noodig is voor Hooger Onderwijs, of voor bijzondere studie in de genees- of natuurkunde, of letteren en wijsbegeerte, of regtsgeleerdheid en Staatswetenschappen, of Godgeleerdheid, kunnen te Oxford en Cambridge van deze groote dwaling genezen worden, daar elk dezer plaatsen ongeveer 27 à 28000 inwoners telt.

Voor Nederland zijn ze in zooverre uitnemende modellen, als in beide Engelsche plaatsen te lezen is, dat het Hooger Onderwijs, zoo de Hoogeschoolen best zijn, de schoonste vruchten afwerpt, die het land afwerpen kan. De in wetenschappen meest uitstekende mannen van Engeland zijn te Oxford of Cambridge gevormd. En dit uitnemende werk, in de 13^e eeuw begonnen, wordt regelmatig en tot den huidigen dag voortgezet; met behoud van veel van het oude, maar toch ook opnemende hetgeen de nieuwere tijd aan echte munt op het gebied van opvoeding en onderwijs weet aantewijzen. Grondigheid en degelijkheid staan daar op den voorgrond; wis-, natuur-, letterkundige en wijsgeerige oefeningen zijn daar sinds 6 eeuwen de middelen, waardoor aan het hoofd van het volksleven mannen kunnen geplaatst worden, die daaraan kracht bijzetten. Denk U Oxford en Cambridge uit de geschiedenis van Engeland weg, en Gij hebt een geheel ander land, een land, dat welligt tot Frankrijk of Italië neigen zal, maar zeker niet tot Engeland.

Ik meen dan ook, dat het kleine Nederland nergens beter te rade kan gaan, om te leeren, niet hoe het Lager, maar wel, hoe het Hooger Onderwijs moet worden ingerigt, dan te Oxford en te Cambridge, want degelijkheid en grondigheid, die hier de hoeksteen zijn van

het geheele gebouw, zij mogen bevorderd worden door het geldelijk bezit der onderscheidene Collegiën en door de gezamenlijke huisvesting in een en dezelfde inrigting, zij hangen daarvan toch niet alleen af, maar ongetwijfeld ook van hetgeen door ons van die inrigtingen zou kunnen worden overgenomen.

Oxford en Cambridge beschamen alles, wat men in de Staten-Generaal in dit jaar heeft bijgebracht ten behoeve van Amsterdam. Zie kundige mannen te bekomen, geef hun, om van te leven en de middelen, die zij behoeven voor onderrigt, en Gij kunt te Arnhem, of te Zwolle, of te Dordrecht, of te Leeuwarden Universiteiten hebben, die resultaten afwerpen als Oxford en Cambridge het sedert zes eeuwen hebben gedaan.

Bij Hooger Onderwijs komt het inderdaad noch op groote steden, noch op groote inrigtingen aan, maar op de mannen, die het onderwijs geven, en op den geest, die op de school leeft.

Het is noodig, ja het is pligt, van wege den Staat, door het aanstellen van uitnemende toongevers op de Hoogeschool, een geest te doen leven, die in het waarachtig belang is van Land en Volk, een vrije, opregte, milde geest, waaruit voor Vaderland, wetenschappen, letteren en kunsten, *omnina fausta* te wachten zijn. De Regering is voor dien geest aansprakelijk. De vrijheid moet in den ouden Romeinschen zin worden opgevat: „Daarom zijn wij slaven van de wet, opdat wij vrij zouden zijn.” Vaderlandsliefde moet op de Hoogeschool in milden geest worden aangekweekt. Is de Hoogeschool gevestigd in een kleine stad, zooals Leiden, Utrecht of Groningen, dan kan de Hooge Regering meester blijven van dien geest, zoodat van daar uit vrije en vaderlandslievende mannen over het land zullen worden verspreid. De Regering is verplicht, daarvoor te waken, zooveel zij kan.

In een groote stad is de zaak omgekeerd; daar bepaalt

de stadsgeest voor een groot deel den geest, die er in de Hoogeschool zal leven; niemand kan iets daartegen doen; dat is overal en altoos zoo geweest en zal zoo blijven. Nu kan het wezen, dat inderdaad in Amsterdam zulk een geest zal leven, dat waarlijk het geheele land er zich in zal mogen verheugen, dien geest door de Muzenzonen te zien verspreiden door het Vaderland, maar de geest van Amsterdam kan veranderen en hoogst ongunstig worden, en zoo kunnen de studerenden vroeger of later uit de hoofdstad naar elders hoedanigheden overbrengen, die men niet kan achten. In het kort: geeft men het Hooger Onderwijs over aan de hoofdstad, zoo wordt het land ongemerkt langzamerhand Amsterdamsch.

Het is hoogst opmerkelijk, dat niemand deze en dergelijke dingen in de Kamer heeft ter sprake gebracht. Wel is het waar, wat de uitnemende Haagsche briefschrijver in de Nieuwe Middelburgsche Courant gezegd heeft, dat het Nederlandsche volk buiten Amsterdam zijn zonen niet zoo met gezwinden pas naar de IJ-stad voeren zal, maar Amsterdam zal voortgaan op het spoor, waarop het zich bewoog.

Ik stel mij de zaak aldus voor, indien zij goed zal leven, dat op de Lagere School indirect en ongemerkt de gebreken der gezinnen, waaruit de kinderen komen, zullen worden bestreden, en het goede dier gezinnen tot één geheel zal worden verbonden. Maar boven den geest van een goed gezin verheft zich de Lagere School niet. Voorts, dat op het Gymnasium een zeer veel breedere geest woont en zich in klimmende mate verheft, maar uit den aard der zaak blijft de geest op het Gymnasium deels een provinciale, deels een stedelijke. Zoo ziet men dan de jongelieden op de Hoogescholen komen met kenmerkende hoedanigheden van Winschoten, van Doetinchem, Heusden, Middelburg, Rotterdam en Arnhem. Dat alles moet in iets breeders worden opgelost: de zoon der

Muzen moet wereldburger worden, maar met een warm vaderlandsch hart, want dat vaderland schonk hem millioenen voorregten; hij vond er zijn wieg en hij zal er zijn graf vinden. Zoo ten aanzien van den geest, die van de Hoogescholen over het land moet verspreid worden, en door een groote stad kan zulk een geest nooit worden gevoed. Dat stelt men zich te Amsterdam niet zoo voor; men vergeet aldaar veel te veel, dat het grootstadsche van het klein-stadsche alleen in vorm, en niet in wezen onderscheiden is.

Welke pligten de Hoogescholen te vervullen hebben in een land, kan b. v. blijken aan het arme Spanje. Hoe gelukkig zou dit voortreffelijk land kunnen zijn, indien de jeugd aldaar, voor zoo verre zij in hooge bedieningen optreden zal, tot wijze mannen zou worden opgevoed! En wat zou er van Frankrijk in 25 jaren worden, indien het een Oxford of een Cambridge bekwam? Laten wij de Hoogescholen eeren en er niet mede spelen.

Wat nu betreft de mildere vruchten, die grootere Hoogescholen afwerpen tegenover kleinere, of welke de Hoogescholen der hoofdsteden leveren tegenover de Hoogescholen, die in kleinere plaatsen gevestigd zijn: hij, die niet geheel en al onkundig is in de geschiedenis der wetenschappen en hare beoefenaars, zegt: het hangt van de menschen af en niet van de groote inrigtingen, of van de groote steden, en hij voegt er bij: aan de groote inrigtingen en in de groote steden spreken de groote talenten wel zoodanig, dat zij meer opgang maken, maar de beste scholen als scholen moet Gij bij voorkeur nooit in de groote steden, of aan de groote inrigtingen zoeken.

Ik bepaal mij thans tot scheikundigen. De mannen, die aan de scheikunde de groote ontwikkeling gegeven hebben, waardoor zij thans wordt gekenmerkt, zijn voor een deel hunne opleiding gaan zoeken bij een onderwij-

zer te Stockholm. Die onderwijzer was BERZELIUS, die nooit aan eene Hoogeschool is geplaatst geweest en er ook niet verkoos te zijn. PELOUZE, later beroemd scheikundige te Parijs, H. en G. ROSE, later beroemde Professoren te Berlijn, E. MITSCHERLICH en MAGNUS, later beroemde Professoren te Berlijn, WÖHLER, later beroemd Hoogleraar te Göttingen, zochten bij BERZELIUS en vonden bij hem gelegenheid, om uitstekend te worden. Frankrijk had zijne voortreffelijke mannen, als GAY-LUSSAC, THÉNARD en anderen, en deze waren voor Frankrijk van onschatbare waarde. Maar van de nederige werkplaats van BERZELIUS in Stockholm ging toch over de beschaafde wereld, buiten Frankrijk, veel uitstekend scheikundig licht op. Gedurende jaren wedijverden twee uitstekende scholen met elkander, eene in het groote Parijs, en eene andere in het kleine Giessen. Aan het hoofd der eerste stond de geniale en welsprekende DUMAS, en aan dat der tweede de scherpzinnige en bij uitnemendheid kundige LIEBIG. Ik laat daar het vele, wat de scheikunde aan deze twee mannen verschuldigd is, maar ik spreek hier over hunne scholen en het nut, dat zij als onderwijzers in de scheikunde gedaan hebben, en dan mag ik zonder de tegenspraak van iemand te vreezen, verklaren, dat de school van het kleine Giessen 25-maal meer beste vruchten heeft afgeworpen, dan de school in het groote Parijs.

Maar deze en andere dingen zijn bekend aan de zoodanigen, die eenige kennis van zaken hebben, en het zou onregtvaardig wezen, zulke kennis te verwachten bij het meerendeel der Leden van de Staten-Generaal. Dat men in de Tweede Kamer voor goede munt heeft opgenomen, dat een groote stad voor eene Hoogeschool zoo veel beter is, dan een middelmatige, mag niemand euvel duiden.

In de Tweede Kamer is, om het smakelijk te maken,

dat Amsterdam een eigen Hoogeschool zou mogen oprigten, gezegd dat het juist een voorregt was voor Nederland, indien in de hoofdstad een Hoogeschool zou gevestigd worden, omdat dan meer jongelieden van die plaats zich op de studie zouden kunnen toeleggen, en deze Nederland alzoo zouden kunnen voorzien van Staatslieden, regtsgeleerden, geneeskundigen en van allen, in één woord, die een Academische opvoeding behoeven. Opmerkelijke en naïve uiting! Alsof het een voorregt ware voor Nederland, om verstandelijk en zedelijk gevoed te worden door ééne stad en wel door de hoofdstad. Heeft de achtingswaardige man, die dit in ernst schijnt voorgestaan te hebben, dan niet bedacht, dat men aan de zonen van het Vaderland geen grooter ondienst kan doen, zoo zij niet tot de hoofdstad behooren, dan hun de gelegenheid aftesnijden, om wat te worden? En is het niet genoeg gebleken, reeds uit de oude historie, dat privilegiën aan steden, ten koste van het platte land geschonken, demoraliserend werkten op het volk, dat buiten die privilegiën gesloten was? Neen, alle jonge menschen in het land, waarin eenige talenten verborgen liggen, moeten, zoo mogelijk, dezelfde gelegenheid hebben, om hunne krachten ten algemeenen nutte aantewenden, als zij menschen zullen geworden zijn. Zoo Nederland het ongeluk zou moeten hebben, te worden geamsterdamiseerd, zou het beter wezen, het uit de rij der Staten te schrappen. Amsterdam neemt in de historie van het Vaderland toch niet de plaats van Nederland in, en het is evenzeer te verwonderen, dat de Amsterdammers, die Leden van de Kamer zijn, in hunne ingenomenheid met de hoofdstad zoo ziekelijk ver hebben durven gaan, als het vreemd is, dat niemand in de Kamer zulke groote dwalingen, door vrolijkheid bij de Leden optewekken, heeft te niet gedaan.

Wanneer men overweegt, door welke beweegredenen en op welke wijze de Leidsche Hoogeschool is tot stand

gekomen en door welke thans de nieuwe Amsterdamsche Hoogeschool wordt gesticht, dan roept men onwillekeurig het lieve Vaderland toe: *Quantum mutata ab illa!* In het najaar van 1574 hadden de afgevaardigden van Gouda in de Staten een voorstel gedaan, om in hunne stad een Hoogeschool te mogen oprigten, ongeveer ter zelfder tijd, dat de Prins ernstig overwoog, de Godgeleerdheid in het land door *Studium generale* te brengen op een beter standpunt. Gouda moest wijken voor Leiden, omdat Leiden toen in aller harten leefde. Niets dan bevordering van beschaving bewoog den Prins, niets dan het algemeen belang, en Leiden ontving eene belooning voor eeuwen door een gedrag, dat na eeuwen nog zou worden geroemd. Twee edele beginselen alzoo zijn de grondvesten der Leidsche Hoogeschool, en in Amsterdam thans een armoedig en klein gemeentebelang, sedert jaren opgeschroefd; klein gemeentebelang, ten nadeele van bestaande, ja bloeiende Rijks inrigtingen. Te Leiden, voor drie eeuwen, regten gegeven aan de school, gelijkstaande met die der meest beroemde Europesche scholen, titels, door haar te verleenen van Meester en van Doctor, waardoor men tot het uitoefenen van velerlei gewigtige bedieningen geijkt werd; en te Amsterdam, bedelen om die regten, nadat men door de invoering van het Staats examen voor geneeskundigen, diezelfde regten voor de Hoogescholen ongepast had verklaard (1865). Te Leiden, voorop gesteld oude talen, wijsbegeerte, wiskunde en andere middelen ter vorming van breed ontwikkelde mannen, die grooten roem aan deze school gegeven hebben; en te Amsterdam, een jagt naar een titel van Hoogeschool, om deels niet-wetenschappelijk ontwikkelden door hun Staats-examen te helpen. Te Leiden, onmiddellijk een streven naar het verkrijgen van van een universele school, en te Amsterdam, deels het beschermen van *specialiteiten*, dat is, zooals het nieuwe

woord aanduidt, van dingen van den dag, die men na een 25-tal jaren, niet meer kent.

Waarlijk, zoo men als inwoner van Amsterdam niet verblind is door zeker gevoel van hoogheid van de stad, zal men niet kunnen nalaten, het Vaderland toeteroepen: *quantum mutata ab illa!*

Eene zaak verwondert mij in de hoogste mate, namelijk, dat van de zijde van zooveel uitnemende mannen, als het Athenaeum van Amsterdam thans onder zijne Hoogleraren telt, of van de zijde van anderen uit Amsterdam, geene stem is opgegaan tegen de wijze, waarop men het Athenaeum aldaar in een Hoogeschool heeft willen zien veranderd worden, en het moet een droevig teeken des tijds heeten, dat tegen die wijze geen enkel bezwaar is ingebracht. Ik kan een verlangen hebben, dat op zich zelf billijk is, maar, indien ik aan dat verlangen op een niet-goede wijze tracht te voldoen, verdien ik afkeuring. Mij ontbreekt b. v. een hoed, dan is het niet ongeoorloofd, dat ik wensch een hoed te bekomen; maar zou het nu goed van mij zijn, dat ik U Uw hoed ontnam en er mijn hoofd mede dekte?

Het is nog zoo kort geleden, dat de Amsterdamsche Gemeenteraad blijken gaf, van het *jus pilei* geen begrip te hebben, (bl. 280) en nu wordt er niet een hoed, maar vrij wat ergers door Amsterdam genomen, en niet ééne stem uit Amsterdam kant zich daartegen.

Ik ben hier uitgegaan van het geval, dat het verlangen op zich zelf billijk was, terwijl het dan nog ongeoorloofd kan zijn, op eene niet goede wijze aan dat verlangen te voldoen. Maar het verlangen van Amsterdam, om eene Hoogeschool te hebben, is in de hoogste mate onbillijk, omdat, naar de overtuiging van elkeen, en ook naar de overtuiging van elken Amsterdammer, de drie bestaande Rijks Hoogescholen reeds te talrijk zijn voor de bevolking van ons land.

Nu is mijne bevreemding deze, dat niet één enkel Hoogleeraar te Amsterdam, of een ander man van aanzien uit die plaats is opgekomen tegen twee soorten van vergrijp, hier gepleegd: vooreerst, dat hetgeen gevraagd werd, ongeoorloofd was, omdat er zeker reeds ééne Hoogeschool in ons land te veel was, en dus door de oprigting van een vierde, de bestaande Rijks instellingen schade zouden moeten lijden en met ondergang zouden worden bedreigd; en ten andere, dat de weg, dien men tot het bereiken van zijn doel heeft ingeslagen, afkeuring verdient.

Dit nu is het pijnlijke van de zaak, en dat verwekt zelfs diep leedgevoel; ik ga nog verder: het verwekt bijna twijfel aan zich zelve. Onder mijne uitstekende vrienden heb ik er te Amsterdam, die een sieraad zijn van hun stand, en ik zie deze mannen niet alleen gerust in de gepleegde daad, maar ik zie er hen zelfs gelukkig in.

Zijn dan de Rijks Hoogescholen niet meer inrigtingen van het geheele Vaderland? Zoo er iets aan ontbreekt, b. v. dat zij te klein zijn, moest dan Amsterdam niet zijne stem verheffen, om die gebreken aantewijzen? Of zouden tientallen van kleinere Hoogescholen elders luide getuigen tegen dit beweren?

Wat mij niet minder bevreemdt, is dit, dat de letter- en regtskundigen en Godgeleerden van het Athenaeum van Amsterdam, waaronder zulke uitstekende mannen en zulke uitnemende docenten zijn, niet inzien, of althans niet uitspreken, dat hunne beste scholen dreigen verstikt te worden onder dien geest der Geneeskunde van deze dagen, om algemeene ontwikkeling met voeten te treden en daarvoor het bijzondere in de plaats te stellen. Zijn deze mannen niet reeds in de laatste jaren gewaarschuwd geworden door dat intreden en tot het Athenaeum toetreden van zoovelen, die hunkeren naar de kroon, op

hun hoofd gedrukt door eene examinerende Commissie, welke Staats Commissie genoemd wordt?

Zien die uitstekende mannen, onder wie ik er verscheidene ken, wier karakter, wier talenten en wier kennis voor mij steeds geweest zijn heerlijke voorbeelden, niet in de te wachten overvleugeling door de geneeskunde, eene ruïne voor een echt *studium generale*? Of meenen zij, dat in deze eenzijdigheid geen kwaad gelegen is voor de Faculteiten der letteren, regten en Godgeleerdheid? Mag ik hun dan verzoeken, de geschiedenis der oude Hoogeschoolen te willen opslaan, waar zij veel beter dan ik, zullen kunnen vinden, hoe het overwigt, dat in sommigen dezer toen niet aan de geneeskundige, maar aan de Theologische Faculteit was toegekend, weldra kwijning en ook ondergang heeft voorbereid? Meenen deze uitnemende mannen, dat, omdat er zulke groote ziekenhuizen in Amsterdam zijn, er nu vele studenten in de letteren, regten en Godgeleerdheid naar Amsterdam zullen stroomen? Of hebben zij nu reeds een heimelijke vrees, dat hun waarlijk hoog geacht en zeer geëerd Athenaeum zijn doodvonnis heeft zien voorbereiden ten behoeve van eene geneeskundige school, waar men niet waardeert, hetgeen letteren en andere humaniora aan de spits plaatst van datgene, wat tot ware beschaving behoort?

Op al deze vragen, ik belijd het, kan ik geen antwoord geven, maar het verontrust mij, dat ik van geen enkele stem uit Amsterdam een protest vernomen heb tegen zulk een bedrijf.

Ik behoor in geen enkel opzicht meer tot het Hooger Onderwijs, en ik heb alzoc geene persoonlijke reden, om mij de zaak aantetrekken; maar ik kan mij zeer gemakkelijk in mijne vorige stelling van Professor te Utrecht verplaatsen. En uit die stelling zou ik mogen vragen aan de Hooge Regering: beschermt Gij de Nederlandsche Staats-inrigting niet, waartoe Gij mij gevraagd hebt en

waartoe ik getreden ben, loslatende hetgeen mij in andere rigtingen aan de Maatschappij bond? Mag een heilrijke Staats-inrigting, waaraan eerlijke mannen hunne krachten wijden, prijs gegeven worden aan plaatselijke belangen, of liever aan persoonlijke belangen van hen, die Gij niet gevraagd hebt en die voor U vreemdelingen zijn? Krijgt hij voortaan in zake van het belang des geheelen lands zijn zin, die het meeste rumoer weet te maken en weet te dwingen?

Maar ik eindig met vragen, en eigenlijk heb ik reeds te veel gevraagd, want de zaak kan het licht niet zien, en niemand kan een antwoord geven, dat eenige betekenis heeft.

Voor mijn deel heb ik tegen deze praktijken sedert 1848 weleer onophoudelijk gestreden, en niemand hebbe *Schadenfreude*, dat men toch zijn zin gekregen heeft; want persoonlijk ging mij de bloei van het Athenaeum zeer ter harte; ik kom slechts op tegen eene vierde en wel eene gemeente Hoogeschool, die het règt van promotie hebben zal. Dit mag ik zeggen, dat ik opregt dankbaar ben, niet meer te moeten werken in eene Maatschappij, waarin men Hoogescholen verdelgt, om aan dwingenden hun zin te geven.

Nog twee vragen. Naar Art. 36 kan Amsterdam, van wege de Gemeente, eene Hoogeschool oprigten, die in alles gelijk zal zijn aan de Rijks Hoogescholen, dus in aantal Hoogleraren, vakken, die zullen onderwezen worden, omvang van onderwijs, van hulpmiddelen, enz. in alles zou gelijk zijn.

Zal dan Amsterdam geen Professor mèer mogen hebben, dan aan de Rijks Hoogescholen voorkomen? Maar hoe dan met Art. 43, waarin is uitgedrukt, dat in elk der vijf Faculteiten aan minstens één der Hoogescholen onderwijs in de aldaar genoemde vakken zal moeten gegeven worden? Zal nu Amsterdam verplicht zijn, ook dit

onderwijs te doen geven, of is het er van vrijgesteld? Of kan het doen naar welgevallen? In de wet ligt, zoo ik wèl zie, het regt van Amsterdam, om al deze vakken, die slechts aan ééne der drie Rijks Hoogeschoolen onderwezen worden, of wat het verder belieft buiten en boven hetgeen in de Wet voorkomt, aan de gemeentelijke Universiteit te doen onderwijzen, en dan is natuurlijk het doodvonnis van de drie Rijks Hoogeschoolen hierbij onderteekend.

En hoe moet het gaan met de middelen, die tot het onderwijs zullen strekken? Mag Amsterdam deze niet op ruimeren voet inrigten, dan zij op de Rijks Hoogeschoolen bestaan? Dan moeten de ziekenhuizen te Amsterdam voor een deel voor het onderwijs gesloten worden, en, blijven deze open voor het onderwijs aldaar te geven, dan kan Amsterdam ook kabinetten, werkplaatsen, enz. scheppen, zoo pompeus het dit wil, en alzoo de drie Rijks Hoogeschoolen overvleugelen. Tot bescherming der drie Rijks Hoogeschoolen tegenover Amsterdam wordt niet één enkel woord in de wet gevonden, en de tijd zal dan ook hier slechts ondergang voortbrengen.

De benoeming der Professoren te Amsterdam geschiedt, naar hetzelfde artikel, door den Gemeenteraad, maar deze benoeming moet door den Koning bekrachtigd worden. Of het overeenkomstig de verheven stelling van den Koning is, om te bekrachtigen, wat een Gemeenteraad in de zaak van onderwijs heeft gedaan, is naar de Grondwet niet alzoo, want daarin komt voor, dat niet een Gemeenteraad voor het Hooger Onderwijs zorgt, maar 's Konings Regering. En hoe dan, wanneer de Gemeenteraad eene benoeming heeft gedaan, die door den Koning niet bekrachtigd wordt? Het schijnt, dat hier de bekrachtiging des Konings wel tot eene bloote formaliteit zal moeten afdalen, want collisie tusschen den Koning en den Gemeenteraad van Amsterdam zou van bedenke-

lijke gevolgen zijn. En zoo is dan de Koning naar de nieuwe wet verplicht, de voornaamste zorg voor het Hooger Onderwijs, voor zoo ver dat te Amsterdam gegeven wordt, aan den Gemeenteraad aldaar overtelaten; de keuze toch der Hoogleraren zal in de zaak van het Hooger Onderwijs wel de spil wezen, waarom zich het geheel beweegt. Reeds hierom alleen is het onbegrijpelijk, dat de Minister, na door de Tweede Kamer gedwongen te zijn, de gemeentelijke Universiteit van Amsterdam in de wet optenemen, niet de wet heeft ingetrokken, maar zelf deze ongeloofelijke bepalingen met spoed in de wet gelascht heeft.

Welke gevolgen zullen van een en ander in de toekomst te wachten zijn? Niemand meer dan de Minister zal zich hierover eenmaal beklagen.

Naar Art. 39 is er nog een ander groot bezwaar. Er zullen vijf Curatoren zijn aan de Amsterdamsche Universiteit, de Burgemeester is een van de vijf, de Raad benoemt twee Leden, en de Koning twee andere Leden van dat Collegie. Zoo zijn de twee Regerings-Curatoren altoos in de minderheid en mogen als toezieners in dat Collegie dienst doen, maar zitten er in waarheid voor de leus. Wie zal zich zulk een stelling laten welgevalen? Het komt toch voor, dat de Amsterdamsche Leden van dat Collegie een andere zienswijze kunnen hebben, dan de Leden, door den Koning benoemd, want daarom is er verschil in de benoeming ingevoerd; met andere woorden: het kan gebeuren, dat in dit Collegie voorstellen worden gedaan, die tegen het algemeen belang indruischen, b. v. indruischen tegen de regten der drie Rijks Hoogeschoolen. Welk een stelling dan voor de Regerings-Curatoren, die hier geen andere magt hebben, dan zich geregeld te laten overstemmen!

En bij dit alles komt nog dit, dat de Gemeenteraad van Amsterdam de werkzaamheden van het Collegie van

Curatoren en de aftreding zijner Leden regelt, zoodat de Regerings-Curatoren hierin volkomen ondergeschikt zullen gemaakt worden aan de besluiten van den Gemeenteraad. Voorwaar, geen fraaije stelling voor deze twee Edel Groot Achtbare Heeren!

Het is wel waar, dat al, wat de Gemeenteraad van Amsterdam omtrent de nieuwe Hoogeschool besluit, aan de goedkeuring des Konings moet worden onderworpen; maar dit is in hoofdzaken mogelijk en niet in duizenden bijzonderheden, die met den aard der zaak in naauw verband staan 1).

1) Die kennis wil maken met de eigenaardige stelling, door Amsterdam ingenomen in de zaak der nieuwe Hoogeschool, leze zeker: *Het Amsterdamsch Athenaeum, Toestand, Hervorming, Adressen. Amsterdam, Frederik Muller en Co. 1876.* Daarin vindt men gesproken van *regten* en *miskennis* en van velerlei andere zaken meer, en zoo duidelijk als de dag bewezen, dat Amsterdam gaarne het patronaat over het wetenschappelijk Nederland wil aanvaarden, maar ook, dat het alle wetenschap binnen zijne veste wenscht vertegenwoordigd te hebben, en bovendien, dat het tot dit een en ander reeds uitnemend is ingerigt. Maar ook hier ontbreken bewijzen, dat de drie Rijks Hoogescholen niet geheel en al aan de behoefte zouden hebben voldaan, of dat er in de toekomst meer inrigtingen noodig waren, dan er in de laatste 61 jaren voor de zaak van Hooger Onderwijs in Nederland zijn geweest.

Deze vraag is de eenige, die in het belang van het Vaderland behoort gedaan te worden. In de Tweede Kamer schijnt deze Brochure aan de Leden te zijn rondgedeeld, zoodat er bij de debatten dan ook ruim gebruik van is gemaakt.

Overal, waar opvijzeling of opschroeving in deze Brochure voorkomt, had men, indien men daar naast geplaatst had, wat aan de Rijks Hoogescholen bestaat, of door de Regering daaraan behoorde toegekend te worden, dien toon van schrijven niet aangeslagen. Die Brochure moet dan ook in waarheid heeten een echt Turksche trom te zijn, waarover men buiten Amsterdam een geheel ander oordeel velt, dan dat van den samensteller is.

Op ééne zaak moet ik nog opmerkzaam maken: op de lijsten der lessen aan de Rijks Hoogescholen heeft men in het algemeen niet de gewoonte, om een hoofdvak, in zijne onderdeelen gesplitst, aante-kondigen, maar volstaat men veelal met den naam van het hoofdvak

Als groot voorstander van het Bestuur van den Minister HEEMSKERK ging mij niets meer ter harte bij de

aantegeven. In Amsterdam integendeel splitst men thans den hoofd-naam op de series zooveel mogelijk in zoovele vakken, waardoor dan een veel breeder figuur verkregen wordt. Hoeveel betere vruchten nu van het geneeskundig onderwijs te Amsterdam bekomen worden, dan aan de Hoogescholen, heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken met volkomen rondborstigheid in de Tweede Kamer uiteen gezet. Zijne woorden vindt men woordelijk bl. 407 hier boven. Daaruit blijkt, dat er van de studenten der Hoogescholen bij het Staats-examen veel minder worden weggezonden, dan van de kweekelingen van Amsterdam.

Onder hetgeen behoort te worden geraadpleegd als tegenhanger van al hetgeen ik heb gezegd, moet genoemd worden: „*Eene bladzijde uit de geschiedenis van het Athenaeum Illustre te Amsterdam*. Redevoering bij den aanvang van den nieuwen cursus, op 1 October 1875 uitgesproken door den aftredenden Voorzitter der Orde van Hoogleraren, Mr. C. M. J. WILLEUMIER, Amsterdam, SCHELTEMA en HOLKEMA 1875. Welke geest in dit geschrift wordt aangetroffen, kan blijken uit eenige woorden, die aldaar op bl. 8 gevonden worden: „Onwillekeurig waren „onze oogen in de laatste jaren steeds gerigt op de toekomst, en hoe kon „het anders? De onzekerheid, waarin wij verkeerden en die nog altijd „voortduurt, deed telkens wenschen uitspreken, waarvan wij echter de „vervulling niet mogten aanschouwen. Teleurgestelde hoop krenkt het „hart, en zoo ging het ook eenigermate hier. Het aanhoudend haken „naar hoogst noodige verandering, het telkens levendig worden van de „hoop, dat eindelijk het uur dier verandering zou slaan, deed elke „keer, dat die hoop op nieuw bedrogen werd, de teleurstelling des te „grooten zijn.” Zoo spreekt een Hoogleraar in het openbaar aan het Athenaeum te Amsterdam; een vrij man, werkzaam aan eene vrije school in Nederland, smeevende om onder het juk van een landswet geplaatst te worden, om toch te mogen examineren. Een uitstekend redenaar heeft in de Tweede Kamer daarvan teregt gezegd: *omnia serviliter pro dominatione*. De redevoering zelve loopt over de stelling, waarin het Athenaeum onder NAPOLEON I verkeerd heeft.

Hoe zulk een onderwerp kan behandeld worden, als men het Athenaeum in eene Hoogeschool wenscht veranderd te zien, is moeilijk verstaanbaar. Toen was er sprake van vernietiging, en nu is er bloei van een uitnemend Athenaeum met 150 studenten, welke bloei door elkeen in het Land wordt gewenscht, een bloei, die ook, bij zooveel kundige Hoogleraren, volkomen voor de eerste toekomst verzekerd was; en elke volgende toekomst hangt bij elke school altoos van hare Docenten af.

behandeling der wet op het Hooger onderwijs, dan de wijze, waarop de Minister zich stellen zou tegen over

Ook dient te worden geraadpleegd: *Het Hooger Onderwijs te Amsterdam, een woord aan den Handel*, Amsterdam JAN D. BROUWER 1876. Reeds op bl. 1 aldaar vindt men: „Amsterdam ziet zijn wensch vervuld. „Het Athenaeum heeft Universiteits-regten verkregen, en gaat, wordt aan „zijne reorganisatie krachtig de hand geslagen, eene schoone toekomst „te gemoet.” Voorts wordt een blik geworpen in de geschiedenis en aangewezen, dat de handelsstand van Amsterdam weleer zooveel prijs stelde op Hooger Onderwijs; maar daarop volgt onmiddellijk, dat hij dat tegenwoordig niet meer doet. Er staat: „maar mag men thans van „den band gewagen (de band, die in de hoofdstad des Rijks handel en wetenschap ten nauwste verbonden houdt), nu de groote meerderheid „onzerkooplieden, onzer meest beschaafden zelfs, in geen enkel opzigt „meer de noodzakelijkheid van eene opleiding door het Hooger Onder- „wijs gevoelt? Dat onderwijs is voor haar een gesloten boek, en in vol- „len ernst meent zij, dat men in deze onze negentiende eeuw veilig „aanspraak kan maken op den naam van beschaafd man, ook zonder „ooit aan Universiteit of Athenaeum te zijn ingeschreven geweest. . . . „Wij constateren alleen maar de feiten, en waar die feiten bestaan, „daar vragen wij, of de eerlijkheid ons niet noopt, te erkennen, dat „de band tusschen handel en Hooger Onderwijs in onze dagen niet „meer wordt gevoeld, en dat geen Hoogleeraar op het oogenblik in „ernst zou mogen gewagen van de zamenwoning der Muzen met Mer- „curius.” Verder komt hierin voor, zooals de titel aangeeft, een pogen, om den handelsstand, en dus het eigenlijke Amsterdam, te dier plaatse te winnen voor de nieuwe Hoogeschool.

Opmerkelijke bijzonderheden voorwaar! Nauwelijks hebben de belanghebbenden hun zin, of zij spreken met ronde woorden uit, dat die nieuwe Hoogeschool in Amsterdam door de massa der inwoners niet zal worden op prijs gesteld; dat de groote meerderheid der Amsterdamsche kooplieden, *der meest beschaafden zelfs*, van Hooger Onderwijs niet weten wil.

Sterker en duidelijker kan men al het gemaakte rumoer niet tot enkel persoonlijke woelingen terugbrengen, dan in deze Brochure is geschied; en er staat dan ook volkomen duidelijk in te lezen, dat men er alles behalve gerust op is, dat men in Amsterdam den handel, de burgerij, de groote meerderheid, zelfs der meest beschaafden voor de nieuwe Hoogeschool zal winnen. Die handel moet nu door Brochures met het gewigt van Hooger Onderwijs worden bekend gemaakt, omdat men tegenstand vreest.

Droeviger verschijnsel is nauwelijks mogelijk: iedereen petitioneert,

over de voorstanders van een vierde Hoogeschool te Amsterdam en het toekennen van graden door deze. Is

iedereen wenscht, iedereen eischt zelfs; zoo heette het, en nu men zijn zin gekregen heeft, verkondigt men in het openbaar, dat de groote meerderheid, zelfs der meest beschaafden, in Amsterdam er tegen is.

De Brochure zelve is bovendien merkwaardig, omdat zij strijdt, niet voor Hooger Onderwijs aan de nieuwe Hoogeschool in den zin, die in de Rijks Hoogescholen is gelegd, maar ter bevordering van kundigheden bij den handelsstand, en alzoo weder één zuiver lokaal belang; b. v. het vervroegde beursuur en het gesloten zijn der kantoren des avonds geven gelegenheid tot het bijwonen der lessen, die nuttig zijn voor den koopmansstand.

Wij twijfelen niet, of er zullen wel meer soortgelijke geschriften verschijnen, en misschien loopt het geheele spel nog daarop uit, dat Amsterdam zich met zijn nieuwe Hoogeschool belagchelijk maakt; en dat men met geen andere, dan lokale belangen te doen heeft, blijkt nog uit de volgende woorden van het genoemde boekje: „Juist daarom „stellen wij ons voor Amsterdam zooveel voor van het bezit van eene „Universiteit, omdat het Hooger Onderwijs, daar gegeven, mits breed „en degelijk opgevat, van zoo onberekenbaren invloed kan worden op „de geheele beschaafde burgerij der hoofdstad.” Dat men voor *breed opgevat* hier moet lezen *snal opgevat*, verstaat iedereen; eene breed opgevatte Hoogeschool heeft een andere bestemming, dan de bevolking van de stad in hare belangen te schragen.

Van eene Brochure, in 1861 uitgekomen: *Beschouwingen over het Athenaeum Illustre en het Onderwijs in Amsterdam*, bij M. SCHOONEVELD en Zoon te Amsterdam, hebben wij reeds melding gemaakt. Als hoofdzak komt hier voor, dat Amsterdam aan Hooger Onderwijs geen behoefte heeft, maar aan goed Middelbaar Onderwijs.

Van twee belangrijke stukken hebben wij nog de titels optegeven: „*Gedenkboek der plegtige viering van het 200-jarig bestaan der Doorluchtige School te Amsterdam, door Mr. J. VAN LENNEP, Amsterdam 1832.*” In dit Gedenkboek komen twee redevoeringen voor, bij het feest van 1832 gehouden door D. J. VAN LENNEP en G. J. ROOIJENS; de laatste is boven reeds besproken. — Het andere stuk is: „*Illustris Amstelodamensium Athenaei Memorabilia, prodita deinceps oratione JACOBI PHILIPPI D'ORVILLE in centesimum Athenaei Natalem, et DAVIDIS JACOBI VAN LENNEP in Altera Athenaei Saccularia; accedente item LENNEPII in utramque orationem annotatione, Amstelodami 1832.* — In deze twee geschriften vindt men de geschiedenis van het Athenaeum gedurende zijn 200-jarig bestaan, geschreven door zeer achtingswaardige mannen en op zeer achtingswaardige wijze

de Minister inderdaad vrij van de Amsterdamsche koorts, of is ook hij er door aangetast? Wil de Minister inderdaad het behoud van de Rijks-Hoogescholen, of wil hij het Hooger Onderwijs te Amsterdam geconcentreerd hebben?

Er zijn verschijnselen van het laatste, maar te moeten loslaten, dat de heer HEEMSKERK in den besten zin des woords is een conservatief Staatsman, was mij zoo pijnlijk, dat ik dit steeds verschoven heb.

Eene handeling heeft de Minister gedaan sedert de aanneming der wet op het Hooger Onderwijs, die mij met vrees vervult, dat hij in waarheid de vierde Hoogeschool te Amsterdam een geluk voor Nederland acht te zijn.

De Staats-commissiën, die belast zijn met het afnemen der examina van aanstaande Geneeskunstoefenaren, zoo wel die de Hoogescholen niet hebben bezocht als die daar zijn onderwezen, zijn van invloed op de scholen, die er voor Geneeskundigen zijn in het land.

Draagt nu de Minister van Binnenlandsche Zaken tot leden dier examinerende Commissiën aan den Koning bij voorkeur mannen voor, die aan de Rijks Hoogescholen werkzaam zijn, ondersteund door mannen, die tot ander onderwijs of tot geen onderwijs behooren, zoo wil de Minister handhaving der Rijks Hoogescholen. Neemt de Minister in die Commissiën ook mannen op, die behooren tot het Athenaeum van Amsterdam en tot het onderwijs, aan Militaire Geneeskundigen aldaar gegeven, dan is hij volmaakt onpartijdig. Maar kiest hij, kort na de aanneming der wet op het Hooger Onderwijs, een onevenmatig groot aantal leden in die Commissie, die tot het Amsterdamsche onderwijs behooren, dan ontvliedt ons die onpartijdigheid en stelt de Minister in het helderste licht, dat hij de drie Rijks Hoogescholen hier voorbij ziet, en dat zijn hart aan Amsterdam sterker gehecht is, dan hij het in de Tweede Kamer heeft gezegd.

Gaan wij met de feiten na wat hiervan zij.

Verleden jaar verheugden wij er ons over, dat de Minister HEEMSKERK het voorbeeld van zijn voorganger niet gevolgd had, en niet bij voorkeur heeren van Amsterdam in de geneeskundige Staats-commissiën had doen plaats nemen. Onze vreugde is echter van korten duur geweest, en het trof ons in hooge mate, dat, zoo kort na de verheffing van Amsterdam, door den Minister HEEMSKERK Commissiën aan den Koning zijn voorgesteld, tot afneming der geneeskundige examens, die in hooge mate partijdig kunnen zijn voor Amsterdam. Zoo onmiddellijk na hetgeen in de beide Kamers der Staten-Generaal gebeurd is met de wet op het Hooger onderwijs, aan Amsterdam de kracht der examens in handen te geven, waarvan ook voor een deel de Hoogescholen afhankelijk zijn, verdient zeer de aandacht. Ik neem de door den Koning gedane benoemingen over uit het Dagblad van 's Gravenhage, 24 Mei 1876 1).

1) Z. M. heeft benoemd tot lid en Voorzitter der commissie, belast met het afnemen van het eerste natuurkundig examen, en van het natuurkundig examen voor hulpapotheker, dr. P. L. RIJKE, Staatsraad in buitengewone dienst, Hoogleeraar te Leiden; tot lid en vice-president dier comm.: Dr. C. A. J. A. OUDEMANS, Hoogl. te Amsterdam; tot lid en secretaris: J. A. SNIJDERS, Leer. aan de Polytechnische school te Delft; tot leden: Dr. E. MULDER, Hoogl. te Utrecht; Dr. C. K. HOFFMAN, Hoogl. te Leiden; Dr. H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN, Hoogl. te Leiden, Dr. J. H. VAN DEN BROEK, Officier van gezondheid I. klasse te Amsterdam; Dr. A. P. N. FRANCHIMONT, Hoogleeraar te Leiden; plaatsvervangende leden: Dr. C. A. OUDEMANS, Hoogl. te Delft; Dr. R. S. TJADEN MODDERMAN, Hoogl. te Groningen; Dr. P. DE BOER, Hoogl. te Groningen; Dr. C. J. MATTHES, Hoogl. te Amsterdam; Dr. A. HENNEKELER, Leeraar aan de Hoogere Burgers. te Amsterdam; Dr. J. L. HOORWEG, Leeraar aan de Rijks-Hoogere Burgers. te Utrecht; Dr. H. J. VAN ANKUM, Hoogl. te Groningen; Dr. C. BELLAAR SPRUYT, Leeraar aan de Rijks-Hoogere Burgerschool te Utrecht.

Tot lid en Voorzitter der commissie, belast met het afnemen van het tweede natuurkundig examen Dr. A. HEYNSIUS, Hoogl. te Leiden; tot lid en vice-president dier commissie: Dr. W. BERLIN, Hoogl. te Amsterdam; tot lid en secretaris: Dr. J. P. VAN BRAAM HOUCKGEEST, Offic.

Om hetgeen hier bedoeld wordt wel te verstaan, is noodig op te merken, dat de examinatoren voor die Commissiën deels worden gekozen uit mannen, die onderwijs geven, hetzij aan de Hoogescholen, of aan het Atheneum van Amsterdam, hetzij aan de Polytechnische scholen, hetzij aan de Hoogere Burgerscholen; deels uit mannen, die buiten het onderwijs staan, doctoren, apothekers, enz. Zal de benoeming van zoogenaamde Staats-Commissiën regtvaardig zijn, zoo moeten hare leden niet bij voorkeur behooren tot een of andere school, die van hare kweekelingen jongelieden voor de examinerende commissie doet

van gez. 1^e kl. te Amsterdam; tot lid: C. BURGERSDIJK, mil. apoth. 1^e kl. te 's Gravenhage; tot plaatsvervangende leden: Dr. TH. PLACE, Hoogl. te Amsterdam; Dr. W. KOSTER, Hoogl. te Utrecht; Dr. T. ZAAIJER, Hoogl. te Leiden; W. STOEDER, apotheker te Amsterdam;

Tot lid en Voorzitter der commissie belast met het afnemen van de geneesk. examens, Dr. J. W. R. TILANUS, Hoogl. te Amsterdam; tot lid en vice-president: Dr. G. D. L. HUET, Hoogleraar te Leiden; tot lid en secretaris: M. R. TIMMERMAN, offic. van gez. 1^e kl. te Amsterdam; tot leden: Dr. B. J. STOKVIS, Hoogleraar te Amsterdam, Dr. H. W. MIDDENDORP, Hoogleraar te Groningen; Dr. J. VAN DER HOEVEN, te Rotterdam; Dr. T. HALBERTSMA, Hoogl. te Utrecht; Dr. B. J. BARNOUW, lector te Amsterdam; Dr. W. M. GUNNING, te idem; J. POLAK, apoth. te idem; tot plaatsvervangende leden: Dr. A. H. ISRAËLS, lector te idem; Dr. S. VAN DER HORST, te idem; Dr. L. C. VAN GOUDOEVER, Hoogl. te Utrecht; Dr. S. S. ROSENSTEIN, Hoogl. te Leiden; Dr. H. A. KOOYKER, Hoogl. te Groningen; Dr. L. LEHMANN, Hoogl. te Amsterdam; Dr. H. HERTZ, Hoogl. te idem; Dr. C. L. WURFBAIN, te idem; Dr. H. A. ZEGERS, offic. van gezondheid 2^e kl. te idem; F. J. SWARTWOUT, lector te idem.

Tot lid en Voorzitter der commissie, belast met het afnemen der examens van apoth. en van de practische examens van hulpapoth. Dr. J. W. GUNNING, Hoogl. te Amsterdam; tot lid en vice-pres. dier comm.: Dr. W. F. SURINGAR, Hoogl. te Leiden; tot lid en secretaris R. J. OPWYRDA, apoth. te Nijmegen; tot lid: J. VAN RIJN VAN ALKEMADE, 1^e mil. apoth. bij 's Rijks magazijn van geneesmiddelen te 's Gravenhage.

Tot plaatsvervangende leden: Dr. J. M. VAN BEMMELLEN, Hoogl. te Leiden; Dr. N. W. P. RAUWENHOFF, Hoogl. te Utrecht; L. J. VAN DER HARST, leeraar aan 's Rijks veeartsenijschool te Utrecht; C. H. VAN ANKUM, apoth. te Groningen.

verschijnen. Is tegen dien regel gezondigd, dan is men partijdig geweest en wel partijdig ten gunste van die school, wier leeraren tot het grootste aantal in de examinerende commissiën zijn vertegenwoordigd. Daarom heeft men de Staats-Commissiën ingesteld, omdat er onophoudelijk geroep van Amsterdam uitging, dat de kweekelingen der Hoogeschole gesteld werden boven de kweekelingen van Amsterdam, daar de eersten door hante leermeesters werden geëxamineerd, de tweeden niet. Dit is in 1865 tot stand gekomen.

De examinandi, die voor een der vier geneeskundige commissiën verschijnen, zijn of autodidacten, of zij hebben lessen aangehoord op de Rijks Hoogeschole, of op het Athenaeum van Amsterdam. Enkele Hoogleeraren van Utrecht, Groningen en Leiden heeft men in deze commissiën niet gewild, en daarom ook vele niet-docenten in deze commissie geplaatst, uit alle deelen des Lands genomen.

Een zuivere maatstaf voor de benoeming van zulke commissiën, ten aanzien van Amsterdam, is nu deze, dat men vraagt: hoe groot is de bevolking van Amsterdam en hoe die van het geheele Land, en dat men in dezelfde verhouding leden van buiten Amsterdam en van Amsterdam zelve in die commissiën plaatst.

Nu is ongeveer de verhouding der bevolking van Amsterdam tot die van Nederland als 1 tot 13,5 (Staatsalmanak 1874), zoodat, naar strikte regtvaardigheid en onpartijdigheid, in die commissiën 1 lid van Amsterdam en 12,5 leden van buiten Amsterdam een plaats zouden moeten hebben.

Die een anderen maatstaf weet aan te geven, welke cerlijker is, hij doe het; ik ken er geen, want de bedoelde Staats-Commissiën vertegenwoordigen in haar mandaat het geheele Nederlandsche volk, en er mag dus geen andere maatstaf, dan de bevolking genomen worden, juist zooals bij de keuze der Staten-Generaal.

En zien wij nu eens, hoe de vier commissiën, van dit jaar benoemd, zijn zamengesteld.

De eerste commissie, die benoemd is, neemt af het eerste natuurkundig examen en dat voor hulpapotheker. Daarvoor zijn benoemd 8 leden en 8 plaatsvervangers. Van de leden zijn er 2 uit Amsterdam en 6 van buiten; alzoo eene verhouding van 1 tot 3. Van de plaatsvervangers zijn er insgelijks 2 van Amsterdam en 6 van buiten, dus weder als 1 tot 3.

De tweede Commissie zal het tweede natuurkundig examen afnemen; zij telt 4 leden en 4 plaatsvervangers; van de leden zijn er 2 uit Amsterdam en 2 van buiten, dus als 1 tot 1, en van de plaatsvervangers zijn er weder 2 van Amsterdam en 2 van buiten, dus weder als 1 tot 1.

Eene derde Commissie is bestemd voor het geneeskundig examen, en voor deze Commissie verschijnen ook de doctorandi en de doctoren der Rijks Hoogeschole, om hun arts-examen af te leggen; dat examen, wat voor elf jaren is ingevoerd, om aan de Hoogeschole geen voorrang boven Amsterdam te geven. De Staats-Commissie nu, die door den Koning voor het jaar 1876 benoemd is, onmiddellijk na het aannemen der wet op het Hooger Onderwijs, bestaat uit 10 leden en 10 plaatsvervangers; van de leden zijn er 6 uit Amsterdam en 4 van buiten, dat is alzoo eene verhouding van $1\frac{1}{2}$ tot 1, en van de plaatsvervangers zijn er 7 uit Amsterdam en 3 van buiten, dat is $2\frac{1}{3}$ tot 1.

Eindelijk, een vierde Commissie, die dient voor het afnemen van het examen als apotheker en het practisch examen als hulp-apotheker. Daarin zijn 4 leden en 4 plaatsvervangers, en van die leden is er 1 uit Amsterdam en 3 van buiten en van de plaatsvervangers 0 uit Amsterdam en 4 van buiten.

In plaats, dat wij nu in elk van deze Commissiën vinden de reden der bevolking van Amsterdam en buiten Am-

sterdam als 1 tot 12,5, vinden wij — de plaatsvervangers laten wij thans daar, want die zijn bijna gelijk aan de leden — eene verhouding van tweemaal 1 tot 3, eenmaal 1 tot 1, en eenmaal $1\frac{1}{2}$ tot 1.

Zoo bevoordeelt de Minister HEEMSKERK reeds thans Amsterdam, en zoo zet hij alzoo in dezelfde mate de Rijks-Hoogescholen terug.

Het ergste geval komt hier voor in de Geneeskundige Commissie, waarin 6 leden uit Amsterdam en 4 leden buiten Amsterdam zitting hebben, en waar wij in de plaats van 1 Amsterdamsch lid op 12,5 leden buiten Amsterdam, nu eene groote meerderheid aan Amsterdam verzekerd zien. Voor deze schier Amsterdamsche Commissie moeten nu verschijnen de studenten der Rijks Hoogescholen, die òf gepromoveerd zijn, òf den Doctors titel verlangen. Mag ik vragen, of hiermede nu niet is omgekeerd, wat men vóór 1865 had. Toen examineerden de Hoogleeraren der Rijks-Hoogescholen de studenten van Amsterdam, die den Doctoralen graad begeerden, en nu, in 1876, examineren inwoners van Amsterdam in aanzienlijke meerderheid de studenten der Rijks Hoogescholen.

Ziedaar dan tevens de zamenstelling van Commissiën, die men in andere landen gewoon is te noemen *juries*, welken naam men bij ons nog niet heeft ingevoerd.

Heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken de vier bovengenoemde Commissiën zoozeer ten gunste van Amsterdam aan den Koning voorgedragen, om de kweekelingen der Militaire Geneeskundige school te Amsterdam door de examens te helpen, waarvan zij vroeger in zoo grooten getale werden weggezonden, (bladz. 407) dan heeft de Minister hiermede uitgedrukt, dat hij de examinerende Commissiën niet houdt voor onpartijdig. En wie zal zoo iets ooit gelooven van den tegenwoordigen Minister van Binnenlandsche Zaken?

Ik voor mij vind deze zaak waarlijk niet helder;

integendeel zoo troebel, dat ik mij er wel voor wachten zal, hier een oordeel te vellen.

5°. ATHENAEA.

Een oude naam, waaronder steeds inrigtingen van breeder onderwijs, of ook wel wetenschappelijke vereenigingen begrepen werden. Vele mogten inderdaad Hoogescholen heeten, maar verschilden hiervan in het gemis van het regt, om graden toetekennen.

Naar Art. 36 en 37 van het Besluit van 1815 omtrent de Athenaea, zal er in elke Provincie, met uitzondering van Utrecht, Groningen en Drenthe, zulk eene inrigting kunnen zijn, en alzoo zou er, naar deze bepaling, een hebben kunnen wezen in Holland, een in Friesland, een in Gelderland, een in Overijssel, een in Noord-Brabant en een in Zeeland en thans ook een in Limburg. Naar dat Besluit zouden de Athenaea deels zijn Pro-academiën, ongeveer zooals nu de kleinere Gymnasiën naar de nieuwe wet staan tegenover de groote.

In het genoemde Artikel 36 leest men: „welker bedoeling „is, 1°. zooveel mogelijk algemeene verspreiding van „smaak, beschaving, geleerdheid, enz.; 2°. het ten minste „gedeeltelijk vervangen van de Hoogescholen en van het „Academisch onderrigt, ten behoeve van die jongelieden, „welke door hunne omstandigheden verhinderd worden, „den tijd, tot eene Academische loopbaan noodzakelijk, „geheel aan eene der Hoogescholen doortebrengen.”

Naar 1°. is het eerste doel van deze Athenaea: verspreiding van *smaak, beschaving, geleerdheid*, enz; alzoo hetgeen behoort tot de *artes liberales*.

De vraag, of er meer dan één Athenaeum in het land zou bestaan naar de nieuwe wet, is in de Tweede Kamer breedvoerig overwogen. Van de zijde van Amsterdam is

zij bestreden, hoezeer toch een zeer geacht Lid en een warm beschermer van Amsterdam in die bestrijding niet gedeeld heeft; van eene andere zijde is dat bestaan krachtig beschermd, maar zonder vrucht. Er is teregt opgemerkt, dat ook in de nieuwe wet niet was aangegeven, wat men onder Athenaea verstaat, en dat alzoo de discussiën tot geen goed doel konden leiden. Van dit een en ander heb ik berigt gegeven onder hetgeen van de vierde Hoogeschool te Amsterdam is gezegd.

In de Tweede Kamer is voorbij gezien, dat aan Athenaea geen afgerond geheel van wetenschappen behoeft voorgedragen te worden, om daaraan toch het karakter van een inrigting van Hooger Onderwijs te geven, waar voordragten gehouden worden, niet over de wetenschap, maar over gewigtige onderwerpen, uit de wetenschap geput; en waar zulke voordragten tot leering van anderen worden gehouden, daar staat men op het terrein van Hooger Onderwijs, zoo men Gymnasia daartoe brengt.

Hoe klein ook de gedeelten der wetenschappen zijn, een Athenaeum zou, naar de ware beteekenis des woords, eene inrigting van Hooger Onderwijs zijn, indien men er voordragten hield, niet *over* de wetenschap, maar *uit* de wetenschap geput, om nu bij het woord wetenschap te blijven staan. Ik zou echter veel liever dit woord niet zoo veelvuldig gebruikt zien, omdat het karakter van het Hoogere niet ligt in het weten, dat is, niet in het speciale weten, maar in het harmonisch weten, dat is, in het weten, dat op breedten grondslag berust. Een Athenaeum zou dus kunnen wezen een plaats, waar men geen wetenschap onderwees, maar waar desniettemin de vorming beoogd werd van den mensch tot iets Hoogers, door fragmenten uit het Hoogere voortedragen, b. v. door voorlezingen te houden, enz. uit allerlei gedeelten van het groote geheel, dat men gewoon is tot het Hooger Onderwijs te brengen.

Maar een Athenaeum zou ook dien naam mogen dragen, indien er oefeningen in een of meer schoone kunsten gehouden werden; en werkelijk is en wordt het woord Athenaeum ook in dezen zin gebezigd.

Wat tegen het bestaan van meer, dan één Athenaeum in ons land is ingebracht, zou dus ten eenemale vervallen zijn, indien men het woord wetenschap niet in Art 1 der wet had opgenomen. Houdt men zich nu strikt aan de bepaling, daarin vermeld, dan kan in Nederland geen Athenaeum bestaan, dan meer of min in den trant van een Hoogeschool. Dat is in dien zin ook in de Tweede Kamer voorgestaan, wat ik in hooge mate betreur. Naar het Besluit van 1815 waren Athenaea deels inrigtingen, waar eene hoogere beschaving werd bevorderd, om het even door welke middelen, maar niet in den zin van een Genootschap, daar dit buiten de zorgen van het Gouvernement ligt. De nieuwe wet nu heeft soortgelijke inrigtingen buiten gesloten, zoo er geene wetenschappen op onderwezen worden, en ik kan niet eene enkele reden vinden, waarom zulk eene bepaling goed zou kunnen zijn. En toch heeft deze zienswijze ten slotte in de Kamer gezegevierd.

Men heeft gezegd, dat er Athenaea opgeheven zijn, omdat zij niet meer aan het doel beantwoordden: in 1754 is het Amsterdamsche bijna in dat geval geweest, het was nagenoeg geheel verlopen. Zoo is het met vele inrigtingen gegaan, en in het algemeen schijnt het, dat men bij kwijning van eene inrigting, veel te spoedig tot hare opruiming besluit.

Eindelijk had men in de Kamer dit bezwaar, dat men op de Athenaea Theologie brengen zou, en dat dit niet overeenkomstig de bedoeling was van de Nederlandsche wetten. Theologie als wetenschap behoort zonder twijfel tot hetgeen van wege de Regering moet worden beschermd, indien daarin wordt onderrigt; ik

kan mij althans niet voorstellen, op welken grond wetenschappelijke Theologie aan eene inrigting, door eene Gemeente in het leven geroepen, niet zou mogen bestaan.

De Regering is in de zaak van het Hooger Onderwijs niet tot den grond doorgedrongen, heeft alzoo ook verzuimd, het kenmerk van elke inrigting, waarin het gegeven wordt, aantewijzen. Had men bedacht, wat Athenaea zijn en zijn kunnen, zoo had men onmiddellijk de wenschelijkheid van zulke inrigtingen voor ons land ingezien.

Het meervoud *Athenaea*, dat in het concept was voorgesteld, is alsnu door de Kamer in het enkelvoud, *Athenaeum te Amsterdam*, veranderd.

Het is onbegrijpelijk, hoe de Regering oorspronkelijk Athenaea op het oog had, die eenmaal zouden kunnen ontstaan, en hoe zij dit heeft laten varen door hetgeen de meerderheid der Tweede Kamer omtrent Amsterdam besloten heeft. Al is ook aan Amsterdam het regt toegekend, om zijn Athenaeum in een Universiteit te veranderen: er had toch in de wet eene plaats kunnen worden ingeruimd aan Athenaea, die men eenmaal hier en daar zou willen oprigten, zonder daarom de regten te verkrijgen, die aan Amsterdam geschonken zijn; met andere woorden: in de wet had naar mijne meening moeten zijn bepaald, dat Athenaea kunnen worden opgerigt, hetzij door het Rijk, hetzij door eene Provincie, hetzij door eene Gemeente, en dan in dien zin, dat daaronder verstaan worden inrigtingen, die dienen ter verspreiding van verlichting en beschaving, en die, zoo het niet verlangd wordt, in geen direct verband behoeven te staan tot de voorbereiding, ter verkrijging van Academische graden. In de wet op het Hooger Onderwijs loopt alles ten slotte op graden uit, die men toch niet acht; maar er bestaat eene geheel andere rigting, deze namelijk, dat jongelieden van zekere beschaving kunnen wenschen, veel meer ontwikkeld te

worden, een tint van universitaire beschaving te verkrijgen, zonder daarom nog een Academischen graad te verlangen. Zulke inrigtingen zijn hoogst wenschelijk; zij doen aan de Hoogeschoolen geen afbreuk, en kunnen dus ook niet als vijfde, zesde, enz. Hoogeschool beschouwd worden; neen, zij zijn wel een voortzetting en uitbreiding van hetgeen op het Gymnasium onderwezen is, of van hetgeen op een Hoogere Burgerschool is geleerd, maar zij wedijveren niet met de Hoogeschoolen. Het kan gewenscht worden en het is zelfs te wachten, dat men zulke inrigtingen in steden zal willen stichten, die geen Academie in haar midden hebben, met name in 's Gravenhage, Rotterdam, Middelburg, 's Hertogenbosch, Arnhem, enz., scholen, waar *artes liberales* onderwezen worden, maar geen vakstudie wordt beoogd. Ik kan geene enkele reden zien, waarom deze inrigtingen, al bestaan zij thans niet, niet reeds in beginsel in de nieuwe wet zijn opgenomen, en ik kan nog minder begrijpen, waarom de Regering, die aanvankelijk dit beginsel had omhelsd, het heeft losgelaten, toen het Athenaeum van Amsterdam tot vierde Universiteit is verheven.

Wij mogen ons hier spiegelen aan andere Volken, waar men in de hoogere standen der Maatschappij niet slechts kennis, maar ook geschiktheid en bekwaamheid op hoogen prijs stelt. De Engelsche Edelman, al heeft hij ook geene Hoogeschool bezocht, is in het algemeen een man van eenige beteekenis, die naast kunstzin gaarne *useful knowledge* in zich voedt en ware kundigheden hoog waardeert. Mijn geëerde leermeester G. MOLL logeerde bij een kundigen en geletterden Engelschen landbezitter, die in pracht en weelde leefde en alles in overvloed had. Hem zoekende in zijn prachtig verblijf, vond MOLL hem bezig met zijn laars te herstellen, en op de verwondering van MOLL, antwoordde hij: „wij kennen geen onderscheid „tusschen de dingen, indien zij slechts nuttig zijn.”

Zulk een man is een mensch en heeft nog iets anders geleerd, dan laarzen maken.

In het huis der HOHENZOLLERN leert elke Prins een ambacht, en VON PLANTA, die het kostelijke Reichenau bewoont en een zeer ervaren scheikundige is, deed mij het eerst duidelijk verstaan, dat geen man van geboorte in Zwitserland eenig aanzien heeft, indien hij niet iets nuttigs tot doorgaande bezigheid gevonden heeft.

Er is eene geheel andere zijde der hoogere beschaving, dan die op hoogere vakstudie uitloopt. Athenaea waren in ons land en zijn nog in andere landen inrigtingen, waar men in *humaniora* en *studium generale* de zoodanigen onderwijst, die meer behoeven, dan hetgeen een Hoogere Burgerschool of een Gymnasium geeft. In de plaatsen van ons land, waar Hoogescholen gevestigd zijn, spreken de Hoogeleraars veel tot het beschaafde gedeelte der bevolking, althans was dit vroeger in Utrecht het geval. Het zal gewenscht worden in steden van eenige beteekenis, dat aldaar mannen zijn, die hetzelfde doen. Overal haakt men thans naar voordragten over letteren, natuurwetenschappen, enz.; voor elke stad van eenige beteekenis zou ik deze kringen van oefening wenschen vereenigd te zien tot één geheel, waaraan voegzaam de naam van *Athenaeum* kon worden gegeven. Deze inrigtingen zouden alzoo strekken ten nutte der jonge menschen, die het Gymnasium of de Hoogere Burgerschool verlaten hebben, maar ook ten nutte van ouderen van jaren, die gaarne voordragten hooren over gewigtige aangelegenheden.

In ons land bepaalt zich het opnemen van kundigheden veel te veel tot de jeugd; na de jeugd ontgroeid te zijn, drijven de meer beschaafden onder ons veel te veel op hetgeen zij in hunne jeugd geleerd hebben. In menige plaats van ons land leeft er reeds veel goeds in bovengenoemd opzigt, maar ik zou dat goede vereenigd en

georganiseerd wenschen te zien. Frankfort aan den Main zou hier tot een model kunnen dienen. Men stelle twee, drie, vier kundige mannen aan, die in zake van geschiedenis, letteren, natuurwetenschappen, techniek en kunst geregeld voordragten houden voor ouderen, en aan beschaafde jonge menschen lessen geven; men organise dit in elke stad van eenige beteekenis, die geene andere middelen van hoogere ontwikkeling heeft; dat is wat ik onder Athenaea versta.

Ik blijf dus in het gemis aan bepalingen omtrent bovengenoemde Athenaea een belangrijke gaping zien in de wet, al staat het ook aan een Provincie, of een Gemeente vrij, om later zulk een Athenaeum bij de Regering aantevragen.

Indien het waar is, dat de Leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, voor Amsterdam gekozen, en de Leden, die voor de Noordelijke provinciën gekozen zijn, aan elkander wederkeerig concessiën hebben gedaan, om de Hoogeschool van Groningen te behouden en te Amsterdam een vierde Hoogeschool in het leven te roepen, zou hiermede gehandeld zijn tegen den geest der Grondwet, die wil, dat de Staten-Generaal niet de bevolking van eene stad, of van eene Provincie, maar het geheele Nederlandsche Volk zullen vertegenwoordigen.

Het ligt niet op onzen weg, hierbij nader stil te staan, maar is het zoo geschied, dan had de Minister met het volste regt thans op zijne beurt, aan dit gedeelte van de Tweede Kamer kunnen voorhouden: *Gij handelt niet in 's Lands belang.*

Niets natuurlijker, na de verheffing van het Athenaeum te Amsterdam tot Hoogeschool, eene verheffing, niet door de Regering uit eigen aandrift tot stand gebracht, maar door de Volksvertegenwoordiging aan de Regering opgedragen, dan dat er van andere zijde nu ook voorregten zouden gevraagd worden; en het is te verwonderen, dat dit niet van meer kanten is geschied. Ééne

stem verhief zich slechts ten gunste van het Zuidelijk deel des lands: men wilde in de toekomst de vrijheid bekomen en die vrijheid thans bij deze wet vastgesteld zien, om in het Zuidelijk deel des Rijks eene vijfde Hoogeschool te stichten onder dezelfde voorwaarden, als die van Amsterdam. Het was de heer DES AMORIE VAN DER HOEVEN, die daartoe het voorstel deed, een voorstel, waarvan reeds vóór de opening der debatten in de Tweede Kamer gesproken was; toen heette het, dat de Roomsch-Catholieke Leden der Kamer, indien er uit Amsterdam zou aangedrongen worden op eene vrije Hoogeschool, het voorstel zouden doen, om voor 's Hertogenbosch of Breda soortgelijke regten te verkrijgen. Uit het oogpunt der Roomsch-Catholieken was dit allé-zins natuurlijk; te Amsterdam zijn eenige scholen geconcentreerd onder den naam van Seminaria: Theologische scholen der Lutheranen, Remonstranten (onlangs naar Leiden verplaatst) en Doopsgezinden, die met de Theologische school der Gereformeerden, hetzij dan dat de Theologie al of niet aan de Amsterdamsche Hoogeschool zou verbonden worden, in elk geval een krachtige inrigting zouden kunnen vormen, waar tegenover Rome van zijne zijde wel iets mogt stellen.

Het voorstel van den heer VAN DER HOEVEN kon niet gesteund worden door sommige gronden, van de zijde van Amsterdam aangevoerd; er bestond in het Zuiden geen Athenaeum, en oude regten, in 1815 aan Breda gegeven, waren schijnbaar in den tijd vervallen. Maar dit kon toch geen ernstige reden zijn, om het gedane voorstel met zooveel tegenstand te begroeten. Het is toch niet de eerste vraag bij het maken van wetten, wat er bestaan heeft, maar vooral, wat men in de toekomst wenscht; daarom toch maakt men wetten, en alle regten, die Amsterdam schijnbaar heeft doen gelden, geven aan deze plaats niets voor, indien het geldt het belang van het land.

Maar het belang van het land, zal men zeggen, eischte zelfs geen vierde Hoogeschool, omdat er geene intellectuele krachten genoeg voor zijn; hoe zal dan 's Lands belang nog een vijfde Hoogeschool eischen? Volkomen juist, maar met de verheffing van het Athenaeum te Amsterdam tot Hoogeschool was men eenmaal niet slechts buiten het algemeen belang getreden, maar had men daartegen zelfs tastbaar gezondigd. Het Hooger Onderwijs was daardoor in de Tweede Kamer geworden een hert, dat men geschoten had; en geen wonder, nu eenige jagers zich daarvan een vierde hadden toegeëigend, dat er andere kwamen, die van het geschoten beest ook iets wilden hebben. Uit dit standpunt had de heer VAN DER HOEVEN volkomen regt. Men heeft hem echter, niet zonder protest van zijne zijde, afgewezen. De Roomsch-Catholieke Leden der Kamer toch hebben voor een aanzienlijk deel bij het aannemen der wet *voor* gestemd, maar buiten de Kamer zijn de Roomsch-Catholicken, en van hun standpunt teregt, zeer ontevreden.

Deze geheele loop van zaken was vooruit te wachten, en ik twijfel dan ook geen oogenblik, of alles, wat met Amsterdam, met het Noorden en met het Zuiden in de Kamer geschied is, is daarin, voordat de wet in behandeling kwam, zoo helder bekend geweest, als dit buiten de Kamer het geval was. Dat de Roomsch-Catholicken in Nederland reeds hierom alleen nooit vrede zullen hebben met de nieuwe wet op het Hooger Onderwijs, kan iedereen verwachten en wist reeds iedereen, voordat de nieuwe wet in behandeling kwam. Denk aan het tegenwoordige arme Spanje.

Er is dus, helaas! een nieuwe bron van tweedragt ontstaan, en had men het Besluit van 1815 laten voortwerken, zoo ware men althans daarvan bevrijd gebleven.

Wat had men uit het oogpunt van het belang des Lands kunnen doen, ter handhaving van eenmaal verkre-

gen regten, ter voldoening aan de wenschen der bevolking van een deel des lands, en ter verspreiding van nuttige kundigheden in elke Provincie?

Deze vragen zijn onmiddellijk opgelost, indien men zich onafhankelijk voor haar stelt. Ik zal het in de volgende eenvoudige regelen uitdrukken.

Er moet Hooger Onderwijs gegeven worden op Hoogescholen. Éene school is te weinig, drie is te veel, dus twee, midden in het Land: een te Leiden en een te Utrecht, stille en niet te groote plaatsen.

Er moeten buiten de Hoogescholen en de Gymnasiën en de Hoogere Burgerscholen, bronnen van leering wezen voor de beschaafden des volks: men rigte dus Athenaea op. De Hoogescholen en Athenaea worden door het Rijk onderhouden, maar van de steden kunnen bijdragen gevraagd worden, omdat deze voordeel van de inrigtingen hebben. En wil eene Provincie meer dan één Athenaeum, of, zooals Zuid-Holland zou kunnen doen, een Athenaeum en eene Hoogeschool, zoo dragen de Provincie of de gemeenten daarvan deels de kosten.

De Groninger Hoogeschool wordt Athenaeum, en het Athenaeum van Amsterdam wordt in den boven vermelden zin door het Rijk als Athenaeum overgenomen. In elke hoofdplaats der Provincie zal overigens een Athenaeum gevestigd zijn.

Te Amsterdam zal wezen een applicatieschool voor genees-, heel- en verloskunde, van Rijkswege te onderhouden.

Op deze wijze ware ook het Zuiden des Lands bevredigd.

Dat ik er niet aan denk, om aan een van deze Athenaea het regt, om graden te geven, toe te kennen heb ik niet uittespreken.

Scholen voor niet gegraduëerde genees-, heel- en verloskundigen, zoo deze er zijn moeten, en een school voor pharmaceuten, worden naast de Hoogescholen opgerigt; daar zijn personeel en inrigtingen met de minste kosten verkrijgbaar.

Tot deze of soortgelijke uitkomsten zou men gekomen zijn, indien men enkel 's Lands belang voor oogen had gehad. Thans heeft men het Zuiden gekwetst en wel gekwetst in het beste, wat het Zuiden kan voorstaan, namelijk in het bevorderen van verlichting en beschaving; men heeft de klove tusschen Roomsch en Onroomsch vergroot en men heeft tusschen het Noorden en Amsterdam de wederzijdsche belangen ondersteund, ten koste van het algemeen belang. Dat hebben de beide Kamers der Staten-Generaal gedaan in hetzelfde jaar, waarin zij den Minister HEEMSKERK beschuldigd hebben, 's Lands belang niet bevorderd te hebben, toen het gold een spoorweg-aangelegenheid. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft, bij de onlangs door de Tweede Kamer verworpen wet op de Militie, kunnen ontwaren, hoe weinig voorspoed hij te wachten heeft van de ook door hem gewenschte verandering in de wet op het Hooger Onderwijs, namelijk toen hij het meervoud *Athenaea*, dat gevonden werd in het milde Besluit van 1815, in het enkelvoud *Athenaeum Illustre* te Amsterdam veranderde.

Ik moet nog eene enkele bedenking oplossen: voor drie Hoogescholen heeft ons kleine land geen menschen genoeg; hoe dan voor twee Hoogescholen en zoovele *Athenaea*? Vooreerst denk ik mij aan elk der *Athenaea* slechts weinige kundige lieden geplaatst. En aan kundige lieden ontbreekt het Nederland niet; ik meen, dat het Nederland ontbreekt aan een groot aantal mannen, die zoodanig Hooger Onderwijs kunnen geven, als ten allen tijde, maar thans vooral en in het bijzonder voor Nederland, gevorderd wordt.

6°. BIJZONDER HOGER ONDERWIJS. (ART. 99 EN VOLGENDE.)

De wet is, naar Nederlandsche beginselen, volko-

men vrijgevig in de zaak van het Hooger Onderwijs. Art. 99 toch luidt: „Het staat aan ieder Nederlander, „ieder vreemdeling, die de bij art. 3 bedoelde vergunning „bezit, elke erkende vereeniging en ieder kerkgenoot- „schap vrij, eene bijzondere school van Hooger Onderwijs „te openen, onder voorwaarde, dat de oprigter daarvan „vooraf kennis geve aan het Gemeentebestuur en aan „Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, met over- „legging van de Reglementen of Statuten.” — Wordt eene bijzondere school van Hooger Onderwijs bij uiterste wilsbeschikking opgericht, zoo geeft Art. 100 daartoe den weg aan. En in het volgend Artikel wordt aangegeven, dat door de bijzondere scholen verslagen aan de Regering zullen worden ingediend. De thans bestaande scholen van Kerkgenootschappen blijven in het genot van de tot nu toe genoten subsidiën naar Art. 103. Het Hervormd Kerkgenootschap zal de gelden van het Rijk ontvangen, die noodig zijn voor een of meer leerstoelen of scholen, door dat Genootschap gevorderd, tot opleiding van leeraren voor dat Kerkgenootschap, naar Art. 104.

Het toezigt op het bijzonder Hooger Onderwijs, van wege de Regering uitte oefenen, zal zich bepalen tot het in ontvangst nemen van verslagen, die van wege de bijzondere scholen aan de Regering zullen worden ingediend. Er waren er in de Kamer, die meer verlangden, maar de Minister heeft niet meer noodig geacht, en de Kamer ook tot niet meer besloten.

De heer DUYMAER VAN TWIST heeft in de Eerste Kamer gezegd, en de Minister heeft het vrij wel bevestigd, dat twee voorschriften der Grondwet met elkander in strijd zijn, te weten: *dat het geven van onderwijs vrij is, maar dat de Regering daarop het toezigt heeft.*

Het is van mij welligt overmoedig, maar het ligt mij toch op het hart, hier te vragen: bestaat hier geene verwarring tusschen vrijheid en vrijzinnigheid? In het

Dorp aan de grenzen, een gelegenheidsstukje van J. VAN LENNEP, dat na den Belgischen opstand onder ons veel goed heeft gedaan, wordt de liberteit gekenmerkt met de woorden: „en alle dingen uit zal leggen, gelijk ik wil, gelijk ik wil.”

Ik begrijp volkomen dat toezigt, natuurlijk goed uitgeoefend, tegen zulk eene valsche vrijheid gekant is, of althans daartegen kan gekant zijn; maar ik begrijp niet, dat ware vrijheid en goed toezigt elkander niet zouden verdragen. Ik ga veel verder en meen, dat zij volstrekt bij elkander behooren. Of maakt men niet al die wetten juist, om ons *vrij* te doen worden? Dienen niet de wetten juist, om ons regtvaardigheid en regt te verschaffen? In mijne onkunde neem ik een voorbeeld. Er zijn volksfeesten, en de geheele bevolking is op de been; elkeen beweegt zich naar zijn vrijmagtig welbehagen en is vrij, maar gevoelt zich ook vrij in den volsten zin des woords; vrij, dat is niet losbandig, maar vrij in hetgeen goed en betamelijk is, en eene andere vrijheid is er niet. Indien nu onder de volksmassa politie-dienaren in grooten getale aanwezig zijn, om toezigt te houden, dat is, te zorgen, dat de vrijheid niet in liberteit verandere, is er dan geen vrijheid meer? Is Nederland een onvrij land, omdat wij zooveel toezigt hebben, of bewegen wij ons daarom vooral met volmaakte vrijheid, omdat er zooveel goed toezigt bestaat?

Ik kan mij niet begrijpen, dat een Kerkgenootschap, hetwelk zich binnen zijne grenzen houdt, niet vrij zou zijn, zoo het onder een toezigt leeft, dat zijne grenzen niet verlaat. En is men buiten staat, om dit toezigt behoorlijk te reglementeren in deze dagen? ik kan het mij niet voorstellen.

Dat overigens geen toezigt gehouden wordt op de bijzondere scholen van Hooger Onderwijs, acht ik in Nederland volkomen gepast; hier toch stond sedert drie

eeuwen de bakermat der ware vrijheid, en bij eene bevolking als de onze, kan van die vrijheid onmogelijk groot misbruik worden gemaakt; maar ik begrijp niet, dat vrijheid en toezigt zamen strijden. „Daarom zijn wij „slaven van de wet opdat wij vrij zouden zijn.”

7°. CURATOREN, PROFESSOREN EN STUDENTEN AAN DE
HOOGESCHOLEN NAAR DE NIEUWE WET.

Curatoren. Het College van Curatoren, over elk der drie Rijks Hoogeschoolen gesteld, blijft in de nieuwe wet, maar niet zonder verandering. In het Besluit van 1815 was eene bepaling opgenomen, dat de Burgemeester der Gemeente, waar de Hoogeschool gevestigd is, steeds Lid van dat College zou zijn. Deze onmisbare bepaling is uit de nieuwe wet weggelaten. Naar deze kan (Art. 68) de Koning den Burgemeester tot Curator benoemen, maar die benoeming is niet verplicht. Het is intusschen wel noodzakelijk, dat de Burgemeester Curator zij, want telkens en telkens hebben Hoogeschool en Gemeente onderlinge aanraking. Hoe beter de harmonie tusschen beide is, des te gelukkiger zijn de gevolgen voor beide, en is de Burgemeester Curator, zoo kan die harmonie gelukkig bevorderd worden. De drie Rijks Hoogeschoolen in Nederland zijn inderdaad voorbeelden voor de beschaafde wereld, van rust en orde, en de harmonie tusschen studenten en inwoners der Academiesteden kan nergens weldadiger zijn, dan in Nederland; waarom dan ook de Regering een der meest uitnemende middelen, om al dat goede te bestendigen, uit de nieuwe wet heeft weggelaten, is mij onverklaarbaar.

Behalve de genoemde redenen, behoort nog onder vele andere genoemd te worden deze, dat althans te Utrecht vele Academische gebouwen het eigendom zijn der Gemeente, en de Burgemeester, zoo hij Curator is, hierin

voor de Hoogeschool van wege de Gemeente de nuttigste ondersteuning schenken kan.

Mij komt het voor, dat, zoo een man een waardige Burgemeester zijn kan van eene Gemeente, als onze Academiesteden zijn, hij ook een waardig Curator kan zijn. Voor den nieuwen maatregel kan ik alzoó geen enkelen goeden grond vinden.

Maar, zegt men, de Koning kan toch den Burgemeester tot Curator benoemen. Dat is zoo, maar zoo een Burgemeester wordt voorbijgegaan, verwekt dit groot nadeel, en zoo hij dus eigenlijk niet voorbijgegaan kan worden, waarom het oude Besluit dan niet behouden?

Bij de oprigting der Leidsche Hoogeschool was de Burgemeester een hoofdpersoon en hij bleef dat ook, als hij tot het Collegie van Curatoren niet behoorde. Naar de statuten van 1631, werden Burgemeester en Schepenen met Curatoren van gelijken invloed gesteld, b. v. Art. 6 „wat autheur, bouck, ofte materie elck Professor „leeren ofte lesen sal, moet by den Rector, Curateurs „ende Burgemeesters, mitsgaders Assesseurs gestatueert „werden, waer na de Professours hen sullen hebben te reguleren.” 1)

Art. 68 houdt voorts eene bepaling in, die in het Besluit van 1815 niet gevonden werd, dat namelijk om de twee jaren een van de drie of vijf Curatoren van elke Hoogeschool zal aftreden, maar dat hij weder benoembaar is. Deze maatregel is alweder naar den geest des tijds, dat men toch geen liefde hechten zal aan de betrekking, die men vervult. Hier is de bepaling niet scherp genomen, omdat degene, die aftreedt, weder kan worden benoemd, maar om de zes à tien jaar is elke Curator blootgesteld aan hetgeen een Minister over hem aan den

1) Wetten ende Statuten van de Universiteyt tot Leiden bladz. 12 en WILTENS, *Kerkelijk Plakaatboek* (1722) I. 289.

Koning zal voordragen. Of dit de liefde van Curatoren voor de Hoogescholen wel zeer zal vergrooten, is te betwijfelen. Als Curatoren zal de Regering alleen kiezen mannen, die zij acht en eert, en die ook achting en eer verdienen. Waarom zulke mannen een soort van zwaard boven het hoofd gehangen? Zij zelve zullen om dit zwaard niet ijveriger worden in het vervullen hunner pligten, indien zij achtbare mannen zijn, maar zij zullen er in lezen, dat zij, welligt zonder redenen van veel beteekenis, door de Regering kunnen worden losgelaten. En zouden er gewigtige redenen bestaan, waarom een Curator zou moeten verwijderd worden, zoo kan men toch aan een man van zekere positie in de wereld wel te kennen geven, dat hij goed zou doen, zijn ontslag te vragen. Voor mijn deel moet ik deze bepaling weder ongelukkig noemen 1).

Van den Secretaris, die om de 5 jaar aftreedt maar weder benoembaar is, geldt het gezegde nog in sterker mate, want deze geniet eene bezoldiging. Is het voor Curatoren, die niet bezoldigd worden, onaangenaam, om de 6 à 10 jaar te kunnen worden losgelaten: de bezoldiging, die de Secretaris geniet, maakt dit voor hem nog iets pijnlijker.

Opmerkelijke tijd, waarin wij leven, dat men daarin zoo beangst is, dat iemand zijn ambt of zijne betrekking zal gaan liefhebben en dat men meent, dat, in de plaats van die liefde, een boeman moet gesteld worden, die

1) Bij de oprigting der Leidsche Hoogeschool, werden Curatoren voor hun leven aangesteld. In het jaar 1619 werd dit gewijzigd, om een zuiverings-proces te volbrengen en de Remonstrantsgezinden te kunnen verwijderen. Uit de Curatoren werden, ten gevolge van dezen maatregel, weggezonden MATHENES en VAN DER MYLE. De laatste was schoonzoon van OLDENBARNEVELDT. In 1815 werden Curatoren der Nederlandsche Hoogescholen weder voor hun leven aangesteld, en in 1876 wordt deze bepaling alweder opgeheven.

hem in spookachtige gedaante toeroept: „Zoo Gij niet „oppast, wordt Gij weggezonden!”

Men zou bijna dankbaar worden, dat men zijn tijd gehad heeft, en dat men niet meer kan geroepen worden, om zulk eene Maatschappij te dienen.

Art. 71 stelt den Curatoren hun pligt voor oogen in de volgende bewoordingen: „Curatoren waken voor de „getrouwe naleving dezer wet en voor alle krachtens haar „uitgevaardigde verordeningen, voor zooveel de Universi- „teit betreft.” Naar dit Artikel hebben Curatoren voor de Hoogeschool niets te doen, dan te zorgen, dat de wet worde uitgevoerd en de besluiten, die uit deze wet voortvloeijen. In het Besluit van 1815 is de taal geheel anders; daar lezen wij Art. 229: „Dat Curatoren zullen „zijn mannen, evenzeer onderscheiden door hun zucht „voor de letteren en wetenschappen, als door hun stand „in de Maatschappij.”

Art. 234, N°. 7 reeds hier boven aangehaald: „de be- „hartiging van alles, hetwelk naar hun oordeel zou kunnen „strekken tot handhaving of vermeerdering van het nut „en den roem der Hoogeschool, waarover zij het toezigt hebben, is aan hen opgedragen.” Art. 239, leest men in hun eed: „dat zij de besluiten zullen uitvoeren” en verder „zooveel in mij is, tot den bloei en luister der „Hoogeschool te zullen medewerken.”

Ik heb deze woorden in 1865 nog eens nader onder de aandacht gebracht, om te doen zien, hoe mild het Besluit van 1815 op het Hooger Onderwijs toch in waarheid was. Naar dat Besluit zullen mannen, *evenzeer zich onderscheidende door hunne zucht voor de letteren en wetenschappen, als door hun stand in de Maatschappij*, Curatoren zijn, en zulke mannen zweren bij hunne aanstelling, dat zij, zooveel in hen is, *tot den bloei en luister der Hoogeschool zullen medewerken*. Waar zijn toch in die vervolgen 61 jaren de hartelijkheid en ingenomenheid met zaken

van hoog gewigt heengevlogen, en waarom hebben zij ons verlaten?

Professoren. Naar Art. 74, wordt de Rector Magnificus niet meer benoemd, zooals in het Besluit van 1815 was vastgesteld. Naar dit Besluit wordt elk Hoogleeraar op zijn beurt Rector Magnificus; de Faculteiten volgen hierin elkander op, en de Hoogleeraar, die in rangorde van benoeming volgt op hem, die uit de Faculteit het laatst Rector Magnificus was, wordt het op zijne beurt; in deze orde wordt jaarlijks een nominatie voorgedragen. In de nieuwe wet is dit vervallen: de Senaat draagt een nominatie van drie Professoren voor aan den Koning; daarin is de laatste Rector niet opgenomen.

Ik voor mij kan geen enkele reden zien, waarom ik deze verandering zou kunnen verdedigen. De betrekking van Rector Magnificus is, geheel buitengewone gevallen daargelaten, van hoogst eenvoudigen aard, zoodat hij, die bekwaam is Hoogleeraar te wezen, ook Rector Magnificus gedurende een jaar zijn kan. Naar de oude wijze was hierin geen onderscheid tusschen ambtgenooten, en die wijze heeft nooit, zooverre mij bekend is, tot eenig bezwaar aanleiding gegeven. Naar de nieuwe wet zullen de collega's onderling jaarlijks moeten kiezen en eene voordragt van drie moeten maken, zoodat hier alweder concurrentie is ingevoerd tusschen *aequales*, tusschen collegen, tusschen ambtsbroeders. Mij komt het voor, dat tusschen zulke personen niet dan in hoogen nood concurrentie mag ingevoerd worden, en ik betreur dan ook weder dezen maatregel in de nieuwe wet, waarvan, naar mijne overtuiging, niets goeds, maar wel nadeel te wachten is.

De Tweede Kamer heeft aan deze zaak geen schuld, want zij kwam in het concept voor.

De zoo even genoemde nieuwe bepaling is te opmerkelijk, omdat, naar de nieuwe wet, de Secretaris van den Senaat uit de Hoogleeraren gekozen wordt, naar het beginsel

van het Besluit van 1815. Met zooveel te meer regt mag men dan vragen: waarom ook niet de Rector Magnificus?

De benoeming van den Rector Magnificus in de Statuten der Leidsche Hoogeschool van 1631, was bijna dezelfde als die in het Besluit van 1815 is vervat. Er werd een nominatie van drie Professoren opgemaakt uit de drie Faculteiten, die het laatste jaar geen Rector Magnificus hadden geleverd, Art. 2, „opdat alsoo 't „voorsz. Rectoraetschap (voor soo veel mogelyk sal wesen) „magh gaen ende komen ¹⁾ van de eene Faculteit der voorsz. „Universiteit op d' andere, en geene uijtgesondert.” Hier was dus duidelijk opgenomen, dat elke Faculteit op hare beurt een Rector leveren zal. Het Besluit van 1815 ging teregt nog verder en wilde, dat elk lid van elke Faculteit op zijn beurt Rector zou worden. Zoo de Minister HEEMSKERK kennis gedragen had aan de moeilijkheden en de bezwaren, die de beroemde SEBALDUS JUSTINUS BRUGMANS, 1811—1813 te Leiden gehad heeft van zijn Rectoraat, hem door NAPOLEON I opgedragen, zou de nieuwe wet de bepaling van 1815 zeker hebben behouden. Dat bij meerderheid van den Senaat een nieuwe Rector zal worden aangewezen, en hij niet door een NAPOLEON zal worden benoemd, voorkomt de bezwaren niet. Hoe dikwerf wordt een meerderheid verkregen op min goede wijze, en waarin ligt toch het voortreffelijke van de almagt der meerderheid?

De Assessoren worden, naar Art. 77 der nieuwe wet, gekozen als de Rector Magnificus. Waarom deze niet bij opvolging optreden, zooals onder het Besluit van 1815, is een volkomen raadsel tegenover hetgeen de nieuwe wet van den Secretaris zegt. Maar stellig is de bepaling van Art 77, dat, bij verhindering of ontsten-

1) Wetten ende Statuten van de Universiteyt tot Leyden bladz. 8. Bij WILTENS I, 287 „magh gaen kunnen.”

tenis van den Rector Magnificus, zijne werkzaamheden door den oudsten Assessor worden waargenomen, veel minder goed, dan hetgeen daaromtrent in het Besluit van 1815 voorkomt. De oudste der gekozen Assessoren is misschien nooit Rector Magnificus geweest, en moet hij, bij verhindering of ontstentenis van den Rector Magnificus, dezen vervangen, zoo zal hem dit niet zoo ligt vallen, als het den laatst afgetreden Rector Magnificus vallen zal, dit te doen. In het Besluit van 1815 komt voor, dat, bij verhindering of ontstentenis van den Rector Magnificus, de Pro-rector optreedt, en dit heeft steeds goed gewerkt.

Ik begrijp niet, waarom de Regering zulke waarlijk goede bepalingen van het Besluit van 1815 niet heeft overgenomen, daar het toch onmogelijk hare meening heeft kunnen zijn, door zulke veranderingen een schijn van nieuwhed aan de nieuwe wet te verzekeren. En opmerkelijk is het, dat in de meeste gevallen, waarin de nieuwe wet van het Besluit van 1815 afwijkt, dit teruggang heeten moet bij een iegelijk, die onder het Besluit van 1815 vele jaren heeft geleefd en gewerkt.

Naar Art. 78, kiezen de Hoogleraren van iedere Faculteit een Voorzitter en een Secretaris, die na 4 jaar aftreden. Naar het Besluit van 1815, was er voor het Voorzitterschap geene keuze, maar volgde elk op zijne beurt en wel elk jaar. Dit heeft onverbeterlijk gewerkt; een jaarlijksche wisseling van den Voorzitter der Faculteit (Decanus) is inter aequales noodzakelijk, en een vierjarig praesidium kan de gelijkheid niet bevorderen, zoodat ik dezen maatregel alweder geheel en al moet afkeuren. Waartoe ook keuze bij zulk eene eenvoudige zaak, en waarom naijver opgewekt bij mannen, die als Hoogleraren dezelfde regten en pligten hebben?

Tot nu was het jongste Lid der Faculteit steeds Secretaris, en ook dit is deugdelijk bevonden; dat het jongste

Lid de kleine lasten draagt, aan het Secretariaat verbonden, is billijk en goed.

Naar Art. 53 der nieuwe wet, worden de Hoogleeraren benoemd in een vak en niet zooals naar het Besluit van 1815, in een Faculteit. De oude bepaling was veel beter dan de nieuwe; naar de oude was het duidelijk, welk hoofdvak een Professor te onderwijzen had, daar hij benoemd werd bij een vacature; maar zijne benoeming geschiedde toch in de Faculteit. De Professoren der Faculteit verdeelden overigens, naar het Besluit van 1815, de vakken onder elkander, en zoo zij het niet eens konden worden, beslisten Curatoren. Die bepaling heeft, zooverre mij bekend is, nooit tot bezwaar aanleiding gegeven, en zou dit het geval zijn geweest, dan hadden de Curatoren de beslissing.

Naar de nieuwe wet wordt men beroepen in een vak, of in vakken, en verdeelen Curatoren niet meer de nevenvakken, zoo de Professoren verschillen.

In het nieuwe Artikel komt voor, dat geen Hoogleeraar tegen zijn wil kan belast worden met andere vakken, dan in zijne oorspronkelijke aanstelling voorkomen: zoo men de Hoogleeraren in de Faculteit zou aanstellen en niet voor bepaalde vakken, is onderlinge schikking ligt mogelijk. Dwingen doet men zeker geen Hoogleeraar, en het zou een zonderling onderwijs wezen, dat gedwongen gegeven werd. Maar onderlinge schikking veronderstelt onderlinge toegevendheid, en die kan voor nevenvakken van niet groote uitgebreidheid gewenscht en ook gemakkelijk verkregen worden. Dat spreken van *niet tegen zijn wil* van een Professor ontsiert een wet op het Hooger Onderwijs, en men zal het verstaan, indien men zich eens in de wet eene phrase denkt, dat geen student kan gedwongen worden, tegen zijn zin het een of ander vak te beoefenen.

Art. 54. Hier wordt breed aangegeven, dat een Hoog-

leeraar, onder goedkeuring van Curatoren, nog andere lessen geven mag, dan waarvoor hij benoemd is; daarvan moet aan den Minister van Binnenlandsche Zaken kennis gegeven worden, en de Koning kan hier weigerend optreden.

Het geval is denkbaar, dat een Professor ongeoorloofde lessen zou willen geven. Maar behoeft dit te worden gereglementeerd, of is niet alle ongeoorloofdheid voor elken burger van den Staat ongeoorloofd?

Onder het Besluit van 1815, gaf elk Professor onderwijs in zijn hoofdvak en bovendien nog in zooveel vakken, als hem beliefte. Hij zorgde hierbij natuurlijk, niet op het terrein van zijne ambtgenooten te komen; maar bezwaren zou dit toch niet gegeven hebben, zoo hij het zou hebben gedaan. Voor mijn deel, heb ik een menigte lessen gegeven, die op de Series niet aangekondigd waren, en hetzelfde heb ik van vele mijner ambtgenooten gezien, en ik heb nooit gehoord, dat uit die onbepaalde vrijheid eenig bezwaar is ontstaan. Een wet op het Hooger Onderwijs moet in elke rigting vrijheid ademen en van de veronderstelling uitgaan, dat men met beschaafde menschen te doen heeft, die voor rede gemakkelijk vatbaar zijn en die zich zonder reglementen, gaarne scharen onder de magt, over hen gesteld. Onwil, onregtmatig dwarsdrijven en verwekken van stoornis kunnen, daar de vrijheid tot ontslag steeds daar is, nooit groote gevolgen hebben.

Zij, die met den gang van zaken aan eene Hoogeschool bekend zijn, weten, dat zeer dikwerf lessen over het een of ander onderwerp gegeven worden gedurende korten tijd, of wel wekelijks eenmaal; lessen, die moeten dienen tot inleiding in het een of ander gedeelte eener wetenschap. Daarvan werd tot nu toe geen woord gesproken, en nu zullen deze lessen moeten voorkomen op de jaarlijksche lijst, en Curatoren zullen hunne toestemming moeten geven en daarvan aan den Minister van

Binnenlandsche Zaken berigt zenden: waarlijk, zulke dingen behoeven niet te worden gecodificeerd.

Art. 55. Het is duidelijk, daar de Hoogleeraren alsnu in bepaalde vakken worden aangesteld, dat verwisseling van vakken onderling niet, dan met toestemming des Konings kan plaats hebben; maar deze zaak had best op den ouden voet kunnen blijven, namelijk zoo, dat de Professoren dit onderling mogten doen en natuurlijk met voorkennis, althans met medeweten van Curatoren. Geef aan de Hoogleeraren veel vrijheid, maar benoem mannen van beteekenis, en alles loopt oneindig beter, dan de beste wet het regelen kan. Wie zal een vak, dat hij liefheeft, aan een ander ter onderwijzing aanbieden?

Art. 57 laat aan de Professoren niet toe, anders dan consulten te geven in de geneeskunde, en adviezen te geven in regtszaken, door de leden der genees- en regtskundige Faculteiten. Deze bepaling is uitnemend, maar wat zal zij baten? In de aanstelling van Professoren, die Doctor in de geneeskunde waren, b. v. in de mijne, kwam voor, dat zij geené andere, dan consultative praktijk mogten uitoefenen. Voor mijn deel heb ik zelfs dit niet gedaan, maar het is genoeg bekend en in de Tweede Kamer ook uitvoerig besproken, dat dergelijke bepalingen niet veel baten. Daarom zou ik die liefst buiten de wet hebben zien blijven, en dit te meer, omdat het Artikel geheel en al gebrekkig is. Een Professor in de scheikunde toch kan den tijd, dien hij verpligt is aan zijne lessen te geven, besteden met onderzoekingen, waarvoor hij zich laat betalen; een Professor in de letteren kan zijne lessen verzuimen, om tijd te hebben voor het schrijven van boeken naar zijn welbehagen; een ander Professor kan eene andere bezigheid najagen, hetzij om roem, hetzij om geld, of om andere redenen. In het Artikel heeft men dit alles niet genoemd, maar alleen geneeskundige- en regts-praktijk op het oog gehad, en, naar

mijn oordeel, had dit dus buiten de wet moeten blijven; niet, dat ik het verzuim van ambtspligten niet streng veroordeel, vooral indien het geschiedt met het oog op dat afzigtelijk gouddelven. Maar bij een wet kan dit niet worden voorkomen, en ik acht het dus oncindig beter, de zaak te laten, zooals zij thans leeft, dan een bepaling op te nemen in een wet op het Hooger Onderwijs, al geldt het ook een vergrijp, zooals hier is bedoeld.

Ter verontschuldiging van sommige Hoogleraren, die hierin te ver gegaan zijn, mag ik echter aanvoeren, dat van wege den Staat aan zeer vele Hoogleraren tot nu toe niet het noodige gegeven is, om van te leven.

Art. 58. Hier komt eenvoudig voor, dat een Hoogleeraar, die 70 jaar is, zal worden ontslagen, terwijl in het Besluit van 1815 werd aangetroffen, dat zoo iemand, indien hij het goed vond, nog les kon geven en zitting in de Faculteit en in den Senaat behield, en alzoo ook den titel van Hoogleeraar met het bijvoegsel *Emeritus*.

Waarom deze deels onschuldige, deels beste bepalingen vervallen zijn, is moeilijk verstaanbaar. Is het niet goed, iemand, die met liefde de moeilijke taak van onderwijzer vervuld heeft, al is het slechts in naam aan de Hoogeschool verbonden te houden? Kan die naam niet aan de Hoogeschool tot sieraad strekken, al is de man ook 70 jaar, indien die naam beroemd is? Heeft niet menig emeritus Hoogleeraar nog eenige jaren lessen gegeven, die op den hoogsten prijs zijn gesteld?

Laat mij slechts één voorbeeld aanhalen: de uitstekende Utrechtsche emeritus Hoogleeraar R. VAN REES heeft meer dan 4 jaren de meest gewaardeerde lessen gegeven aan eenige uitgezochte leerlingen, en was gedurende 6 jaren, dat hij emeritus Professor was, een uitstekend sieraad der Utrechtsche Hoogeschool.

Onder het Artikel, dat wij hier bespreken, kan zeer zeker een Hoogleeraar, die 70 jaar is, onderwijs blijven

geven, maar hij is afgesneden van de Hoogeschool en van de Faculteit; op examens, waar, onder het Besluit van 1815, de emeriti Hoogleeraren, zoo zij wilden, examineerden, mag hij niet meer verschijnen; bij plegtige zamenkomsten, of bij beraadslagingen in de Faculteit en in den Senaat, is hij niet meer tegenwoordig. *Ontslagen* is hij, en alzoo verbannen uit elke zamenkomst, ten nutte der Hoogeschool gehouden. *Ontslagen* is hij, en niemand heeft alzoo het regt, hem in eene zaak der Hoogeschool toetelaten, en hij zal zich natuurlijk ook wel wachten, hier ergens intedringen.

Het is een bedroevend verschijnsel, dat de nieuwe wet alzoo mannen behandelt, die althans zeer zeker als raadgevers hunne ervaring tot heil der Hoogeschool zouden kunnen doen strekken, en het verwondert mij in de hoogste mate, dat een man als de Minister HEEMSKERK, zulk een harde zaak in de wet gebragt en de deels geheel en al onschuldige, deels zeer nuttige bepalingen van het Besluit van 1815 daaruit geschrapt heeft. Waarlijk, op dergelijke harde wijze behoeft men bij de tegenwoordige jeugd de achting voor den ouderdom niet te ondergraven, dat kan de jeugd wel doen, zonder dat die ondergraving bij de wet geregeld zij.

Art. 51 van de wet houdt ten aanzien van de Hoogleeraren eene bepaling in, waarbij wij wel mogen blijven stilstaan. In het Besluit van 1815 zijn de Hoogleeraren der Rijks Hoogescholen behandeld als menschen, die eene stelling in de Maatschappij bekleeden, waaraan aanzien verbonden is. Dit is bij de nieuwe wet gewijzigd: art. 51 dier wet toch luidt: „De Hoogleeraren worden „door Ons benoemd en ontslagen. Ontslag wordt niet „verleend, dan op eigen verzoek, of nadat Curatoren zijn „gehoord; deze geven deswege, den belanghebbende ge- „hoord of opgeroepen, hun advies.”

In de eerste plaats komt dus hier voor, dat, indien

een Hoogleeraar door ongesteldheid verplicht is, zijn ontslag te vragen, hij niet wordt emeritus Hoogleeraar en ook niet behoudt de regten, daaraan verbonden, naar het Besluit van 1815, regten, die voor niemand eenig nadeel bevatten; neen, hij wordt eenvoudig ontslagen. Het is vreemd, hoe de Minister hiertoe gekomen is.

Maar van veel meer gewigt is de nieuwe bepaling, dat een Hoogleeraar door den Koning zou kunnen worden ontslagen, buiten het geval van ziekte. Curatoren moeten alsdan gehoord worden, en de heer JONCKBLOET heeft er voor gezorgd, daar dit in het oorspronkelijk concept niet voorkwam, dat ook de belanghebbende gehoord worden zal. Naar het voorstel des Ministers, zou dus een Hoogleeraar ontslagen hebben kunnen zijn, indien de Regering dat zoo goed vond, om welke redenen dan ook, mits slechts Curatoren daarover waren gehoord. De heer JONCKBLOET heeft dit schier ongeloofelijke voorstel der Regering in zooverre verzacht, dat nu de wegtegenden Hoogleeraar niet zal worden ontslagen, voor hij de gelegenheid gehad heeft te spreken.

Deze bepaling ontsiert in hooge mate de wet. In het artikel Gymnasium hebben wij reeds erkend, dat er gevallen kunnen voorkomen, waarin een openbaar leeraar inderdaad behoort ontslagen te worden; maar toen hebben wij er op gewezen, dat dit toch niet in de wet behoeft te worden uitgedrukt. Gevangenisstraf, zooals bij den Rector en de Curatoren der Gymnasiën, komt bij de Hoogleeraren der Rijks Hoogeschoolen niet voor. Dat ontbreekt nog aan de wet; maar terwijl er, zoover ons bekend is, sedert 1815, niet één geval is voorgekomen, dat een Hoogleeraar der Rijks Hoogeschoolen in Nederland moest ontslagen worden, komt nu de nieuwe wet en denkt zich voor de toekomst leiders en onderwijzers der jeugd aan de Hoogeschoolen, die in de wet met ontslag moeten worden bedreigd. En het schoonste is,

dat in Art. 51 zelfs niet is aangewezen, in welke gevallen dat ontslag zal kunnen gegeven worden; de Regering behoudt zich onbepaalde vrijheid in deze voor en heeft ook geen voornemen, alsdan vele pligtplegingen te maken, maar *hoort* de Curatoren en deze *hooren* den belanghebbende; het proces is alsdan afgeloopen en de Hoogleeraar wordt naar huis gezonden. Hier hebben wij dan bewaardheid in den volsten zins des woords: *„pauper Aristoteles cogitur ire domum.”*

Wie had zulk een maatregel van den Minister HEEMSKERK kunnen of durven verwachten; wat getuigen de schimmen van VAN HEUSDE en SCHRÖDER over dezen maatregel, en wie, die Art. 51 der nieuwe wet gelezen heeft en niet aan eene Hoogeschool reeds verbonden is, maar vrij man is en nog een stuk brood in het Vaderland of daar buiten bekomen kan, zal onverstandig genoeg zijn — en ik had bijna gezegd, laaghartig genoeg — om een werkring te aanvaarden, waarbij hem ontslag is voorgehouden, Curatoren en hij zelf gehoord?

Nooit, zooverre mij bekend is, is aan het Hooger Onderwijs ergens een zwaardere slag in het aangezicht gegeven, dan in Art. 51 der nieuwe wet is geschied: een artikel, dat alleen had kunnen verwacht worden van eene Regering, die slechts Hoogleeraren dulden wil welke door honger gedreven, ook niet eenmaal weten, wat een man toekomt, aan wien men den bedriegelijken titel van *Hoog* heeft gegeven.

Voorwaar, Art. 51 is een bedroevend teeken des tijds. Wij nemen de volgende gevallen: zou een Hoogleeraar een onteerend, of een compromitterend regterlijk vonnis ten zijnen laste bekomen, dan is de zaak op eenmaal gevonden, en loopen er geruchten van hem, die bij onder 's hands onderzoek blijken waar te zijn en die hem onwaardig maken, om voor de jeugd optetreden; of heeft hij zich een oogenblik vergeten of vergrepen, zoodat zijn

invloed aan de Hoogeschool gefnuikt zou zijn: welnu, dan kan hem een wenk worden gegeven, om zijn ontslag te vragen; geeft hij daaraan geen gehoor, zoo kan men het hem geven, zonder dat dit in de wet behoort opgenomen te zijn. En acht de man zich bezwaard, dan kan door hem de regter worden ingeroepen, die dan de geheele zaak à fond onderzoekt en beslist, althans beslist, of hem zijn geldelijk inkomen zal mogen onthouden worden, al of niet. Maar nu in Art. 51 het ontslag in de wet is opgenomen, staat den Hoogleeraar niets anders ten dienste, dan zich te buigen voor de roede.

Ik herinner mij hierbij het volgende. Toen ik mijn „*Open brief aan THORBECKE*” geschreven had, was deze man daarover zoo ontevreden, dat hij in den Ministerraad het voorstel ter tafel bragt, om mij als Hoogleeraar te ontslaan. Een der Ministers gaf mij daarvan berigt en spoorde mij aan, mij daarop voortebereiden, een raad, dien ik niet heb opgevolgd, want ik wist te goed, dat de heer THORBECKE naar het Besluit van 1815 daartoe geen grond kon aanvoeren.

En aan de Hoogleeraren, die nu onder Art. 51 zullen leven, heb ik alsnu een wenk gegeven, dat zij zich bij het optreden van een tweeden THORBECKE hebben gereed te maken: „*Pauper Aristoteles cogitur ire domum.*”

Bij deze waarlijk bedroevende zaak zij het mij nog geoorloofd, optemerken, dat hetgeen den Hoogleeraren der Rijks Hoogeschole boven het hoofd hangt naar Art. 51, niet kan toepasselijk gemaakt worden op de Hoogleeraren van de vierde Hoogeschool te Amsterdam, zoodat het geval kan voorkomen, dat door de Regering een Hoogleeraar van eene Rijks Hoogeschool wordt weggezonden, en hij door den Gemeenteraad van Amsterdam weder wordt opgenomen; dan kan 's Lands Regering wel weigeren, goedtekeuren, maar de Raad van Amsterdam heeft onderwijl de gelegenheid gehad, den betrokken

Minister tegenstand te bieden. Dat zal dan de edele najver zijn, waarvan men in de Tweede Kamer ten gerieve van Amsterdam gewaagde.

In Art. 72 komt, ten aanzien der Hoogleeraren en Lectoren, eene soortgelijke bepaling voor, als wij bij de Leeraren der Gymnasiën hebben aangetroffen. Ook dit vindt men niet in het Besluit van 1815. Het nieuwe artikel luidt: „Maken Hoogleeraren, of Lectoren, of Be-
„ambten bij de Universiteit zich aan pligtverzuim of wan-
„gedrag schuldig, dan nemen Curatoren de vereischte
„maatregelen van spoed eischenden aard, waaronder schor-
„sing hoogstens voor zes weken, en doen aan Onzen
„Minister van Binnenlandsche Zaken de noodige voorstel-
„len, zelfs tot ontslag.”

Hier worden de meest uitstekende Hoogleeraren der Rijks Hoogeschoolen gelijk gesteld met de minste beambten, die aan haar werkzaam zijn. Er staat niet slechts wangedrag, maar ook pligtverzuim, en om dat pligtverzuim, *naar de meening van Curatoren* bedreven, kan elk Hoogleeraar in zijne betrekking zelfs zes weken geschorst worden, en ten overstaan van de geheele wetenschappelijke wereld in en buiten het Vaderland, worden gebrandmerkt. En, na dit brandmerk ontvangen te hebben, kan zulk een Hoogleeraar worden weggezonden.

Hierbij herinner ik mij een bal-orde van Catharina II, waarin voorkomt: „zoo een heer dronken is en op het
„bal verschijnt, zal hij gestraft worden met een boete van
„zooveel; zoo een heer op het bal aan een dame een
„klap geeft, zal hij beboet worden met zooveel.”

Naar Art. 59, zijn voortaan de Buitengewone Hoogleeraren vervallen, maar zijn de Lectoren, die mede naar het Besluit van 1815 bestonden, behouden. Dezen maatregel moet ik betreuren. Lectoren hebben nooit aan de Hoogeschool de stelling gehad, die men hun heeft willen toekennen. Zij hadden geen invloed en zullen dien weder

niet hebben bij de nieuwe wet; zij nemen geen deel aan de vergaderingen van de Faculteit, of van den Senaat, en zij staan alzoo te ver van de Professoren verwijderd, dan dat zij in hunne stelling voldoende zouden gewaardeerd worden. Ware de wereld volmaakt en waren alle Lectoren bijzonder kundig, zoo zou de jeugd hun onderwijs op prijs stellen; maar in de wereld, waarin wij leven, moeten nog zekere omstandigheden toetreden, indien een goed doel goed bereikt zal worden.

De ervaring heeft geleerd, dat de Lectoren eene ontmoedigende stelling aan de Hoogescholen hebben, en men kan zelfs zeggen eene onhoudbare, omdat het geval zelden voorkomt, dat uit de Lectoren bij vacature Hoogleeraren geboren worden.

Ik meen, alzoo op grond van hetgeen ik in mijn geheele leven van deze van naderbij gezien heb, dat de Lectoren zeker buiten de nieuwe wet hadden behooren te blijven, en dat integendeel de Buitengewone Hoogleeraren, die men verwijderd heeft, op de Hoogescholen regt nuttig werkzaam hadden kunnen zijn. De titel, dien zij dragen, en de regten, waarop zij billijk aanspraak kunnen maken, geven hun zekeren invloed aan de Hoogeschool. Kiest men voor Buitengewone Hoogleeraren jonge menschen van uitstekenden aanleg, dan heeft men voor minder geldelijke toelagen daarin personen, waaruit kundige mannen groeijen kunnen; men onttrekt hen aan de beslommeringen van het een of ander bedrijf, en bepaalt hen bij onderwijs; en zoo is de stelling van Buitengewone Hoogleeraren in waarheid eene school voor Gewone Hoogleeraren.

Naar mijne ervaring zou ik dus de Lectoren buiten de wet moeten wenschen, en de Buitengewone Hoogleeraren zouden eene plaats in de wet moeten erlangen.

Art. 60. Het toelaten van privaat-docenten is weleer zoozeer van alle zijden besproken, dat ik er hier niets

over heb in het midden te brengen. Men zal er op onze Hoogeschoolen weinig bezwaar van hebben, want onze jonge menschen wachten ongaarne op eene definitive betrekking in de Maatschappij; en het is duidelijk, dat men als privaatsdocenten alleen dezulken aan eene Hoogeschool te wachten heeft, die aan eene Hoogere Burgerschool niet terecht kunnen komen. Heil heeft men dus van dit artikel niet te wachten, en het had veilig achterwege kunnen blijven.

Studenten. Art. 64. Hij, die twee honderd gulden 's jaars betaalt en zich bij den Rector Magnificus doet inschrijven, kan alle lessen aan de Hoogeschool houden. Deze bepaling strekt ter vervanging van die der collegie-gelden. Er is hierbij echter nog dit gevoegd, dat zij, die deze gelden betaald hebben, den toegang bekomen tot alle inrigtingen der Hoogeschool. Zoo hieronder ook verstaan wordt de toegang tot die werkplaatsen, waar eigen oefeningen gehouden worden, zijn *f* 200 zeer onevenmatig bepaald tegenover de zoodanigen, die enkel mondelinge lessen aanhooren. Een student in de praktische scheikunde verbruikt ligtelijk 's jaars voor 50 à 100 gulden of meer, en in billijkheid behoort een zoodanige te betalen boven het gewone bedrag, voor andere studenten vastgesteld.

Er is echter in dit artikel eene onduidelijkheid, omdat er van hen, die beurzen hebben, gezegd is: vooreerst, dat zij de *f* 200 niet te betalen hebben, en ten andere, dat zij de inrigtingen kosteloos mogen bezoeken. Hoe dit zij, de laatste bepaling is in elk geval onhoudbaar. In eene scheikundige werkplaats, b. v. is het onuitvoerbaar, zoo de inrigting alles geeft aan de laboranten. Aan het gebruik en misbruik van soms kostbare waren is dan geen einde, en die daarvoor voor eigen rekening zorgen moet, doet dit welligt beter voor een tiende van hetgeen de inrigting hier moet bijdragen, zoo men de vrijheid geeft, naar hartelust glas te breken en kostbaar materiaal nut-

teloo te verwerken. Dit schijnt vergeten te zijn, toen deze bepaling gemaakt is; en het bezwaar geldt niet alleen de genoemde scheikundige werkplaatsen, maar overal, waar instrumenten of materiaal van eenige waarde kunnen worden misbruikt. Zou het onderwijs in praktische inrigtingen op de Hoogeschool worden gegeven naar den inhoud van dit artikel, zoo zou het hoogst gebrekkig zijn, of aan de Hoogeschool zeer duur te staan komen.

Ik laat nu hierbij in het midden, of de bedoeling van het artikel is, dat alle studerenden in alle inrigtingen alles vrij bekomen, of dat het alléén geldt de zoodanigen, die beurzen hebben. Jonge menschen kennen de gelds-waarde van hetgeen zij gebruiken niet, of onvolkomen, en achten bovendien de bijdrage, aan de Landsinrigting gegeven, meestal onuitputtelijk.

Tegen die twee dwalingen is geen ander middel in de praktische inrigtingen, dan hen datgene te doen betalen, waarvan zij misbruik zouden kunnen maken.

Naar Art. 65, behoeven de zoodanigen, die slechts enkele lessen der Hoogeschool willen bijwonen (hoogstens vier) te betalen dertig gulden voor elke les, en, zoo de les in een halfjarigen cursus gegeven wordt, vijftien gulden; zij hebben dan den toegang tot de inrigting, waartoe de lessen behooren. Derhalve kan iemand, wie dan ook, voor dertig gulden in eene werkplaats komen, waar hij misschien voor honderd gulden en meer verbruikt. — Ik ken deze zaak 27 jaren van nabij en zou er niet aan gedacht hebben, om de leiding van praktische scheikundige werkzaamheden op mij te nemen, indien van wege de inrigting aan de laboranten kosteloos al het noodige zou verschaft zijn.

Alle twijfel, waartoe Art. 64 en 65 aanleiding geven, schijnt opgeheven, want in Art. 67 staat zeer bepaald, dat geene andere gelden meer van de studenten mogen gevraagd worden.

Naar Art. 82, kan aan een student voor den tijd van één, en hoogstens 5 jaar, de toegang tot de Academische lessen worden ontzegd: eene bepaling, die van analogen aard ook in het Besluit van 1815 voorkomt; maar, zonderling genoeg, vinden wij in de nieuwe wet dezelfde fout, die in Art. 161 van het Besluit van 1815 wordt gevonden, dat deze straf ook kan worden toegepast, indien een student, bij den Rector Magnificus ontboden, willens niet verschijnt. In de nieuwe wet leest men, Art. 82: „in buitengewone gevallen, ter beoordeeling van den Senaat, alsmede „indien een student bij den Rector Magnificus, of bij den „Rector Magnificus en Assessoren ontboden, moedwillig niet „verschijnt, is de Senaat bevoegd, den overtreder den toegang tot de Universiteit voor een tijdvak van minstens „een jaar en hoogstens vijf jaren te ontzeggen.” En in het Besluit van 1815 leest men: „weigeriing van gehoorzaamheid (aan den Rector) zal, wanneer de Academieraad „van oordeel is, dat de Rector zijne magt niet heeft te „buiten gegaan, naar gelang der omstandigheden of een *consilium abeundi*, of eene *relegatie* ten gevolge hebben.”

Van deze bepaling van het Besluit van 1815 zal bij ongehoorzaamheid wel nooit gebruik zijn gemaakt, maar des te meer bevreemdt het, dat zoo iets zonderlings in de nieuwe wet is opgenomen. Niet-verschijnen bij den Rector Magnificus, na ontboden te zijn, zou inderdaad toch aan de jeugd niet veel hooger, dan als een dwaling kunnen worden aangerekend, en zou eene dwaling gestraft worden met de hoogste straf, die de Hoogeschool bij zeer groot vergrijp toepast!

8°. HET ONDERWIJS, NAAR DE NIEUWE WET AAN DE
HOOGESCHOOL TE GEVEN.

Wij hebben gezien, dat de Hoogescholen in Nederland

in vakscholen veranderd zijn, in naam vereenigd tot *Universiteit*, maar dat die naam, zooals deze scholen thans zullen worden ingerigt, zijne beteekenis verloren heeft. Universiteiten zijn dan onze Hoogescholen niet meer, en, daar zij in enkel vakscholen worden omgezet, zijn zij dan ook geene *Hoogescholen* meer. De studenten in de letterkundige Faculteit gaan voort, zich in de humaniora te ontwikkelen; die der Godgeleerde Faculteit, hoezeer dan ook in eene bepaalde rigting, genieten nog humaniora op de Hoogeschool, maar worden aldaar toch meerendeels op een bepaalden weg voortbewogen; nog meer is dit het geval met de studenten in de staats- en regtswetenschappen, maar van zaken van algemeene beschaving zijn toch ook zij op de Hoogescholen niet geheel verstocken. In elk der laatst genoemde Faculteiten ligt een bron van algemeene ontwikkeling, hoezeer deze dan ook op een eigen wijze moge vloeijen. Maar voor allen, die zich op natuurwetenschappen of op de geneeskunde toelleggen, zullen de Nederlandsche Hoogescholen voortaan niets meer bevatten van hetgeen den beoefenaar in algemeene ontwikkeling heilzaam wezen kan.

Het is zoo, ook in de geneeskundige wetenschappen en vooral in de natuurwetenschappen liggen middelen van algemeene vorming, en zelfs wordt eenig begrip van de huishouding der natuur daartoe gebragt. Juist zoo, maar de beoefening van de wetenschappen der natuur als zoodanig, en vooral ook die der geneeskunde kunnen op den naam van algemeen beschavend geen regt doen gelden. In zekeren zin is het beoefenen van alle geordende kennis beschavend, maar wij hebben hier op het oog die vorming, waarvan het bezit onmisbaar geacht wordt voor elken mensch, die den naam van Hooger opgevoed mag dragen.

Zonder ons optehouden bij hetgene men ten deze in andere landen gedaan heeft, hebben wij de nieuwe rege-

ling voor ons Land uit volle overtuiging ten sterkste afgekeurd, en Nederland alzoo opregt beklaagd om dezen zeer grooten teruggang.

Men kan nu wel aanvoeren, dat er op de school, die wij toch *Hooge* zullen blijven noemen, omdat het onregt, haar aangedaan, toch spoedig zal hersteld worden, vakken genoeg onderwezen worden in de verschillende Faculteiten, die tot de algemeen ontwikkelende behooren, zoodat elk Academieburger die lessen kan bijwonen en alzoo de school voor hem een ware Hoogeschool worden kan. Hij kan uit de vakken, die in de letterkundige, de Godgeleerde, de regtsgeleerde en de natuurkundige Faculteiten onderwezen worden, dezulke kiezen, welke hij voor zijne breedere algemeene beschaving begeert, en zich alzoo een *studium generale* naar zijn verlangen scheppen. Inderdaad, dit moet door elkeen worden erkend, en in zooverre ligt in de vereeniging der Faculteiten tot *eene* school eene soort van kern van eene Hoogeschool; maar wie weet niet, hoe uiterst gering het aantal dergenen is, die doen als de bijen en verzamelen den honig uit de meest verscheiden bloemen. Neen, men heeft aan de Nederlandsche jeugd bij de wet aangewezen: zoo Gij het Gymnasium verlaten hebt, of ook, zoo Gij daar niet zijt geweest, maar het *abiturienten*-examen hebt afgelegd, hebt Gij niets meer te doen, dan de vakken te bestuderen, die in uwe Faculteit zijn aangewezen.

Dit nu is hoogst verderfelijk voor de tegenwoordige jeugd; in elke Faculteit moet thans alles voorgeschreven zijn, wat voor de jeugd nuttig en noodig geacht wordt; slechts weinigen zoeken elders het onmisbare. En zoodoende moet ik ook hierin de nieuwe wet noemen een ongeluk.

Daar wij nu onze bemoeijng in deze niet verder hebben uitgestrekt, dan het Hoogere in het Hooger Onderwijs, zouden wij kunnen zwijgen over de leervakken, die naar

de wet tot de verschillende Faculteiten gebragt zijn; maar wij willen er met een enkel woord van gewagen, omdat deze vakken toch mede de voorbereidende middelen zijn ter vervulling van de gewigtige bedieningen, waarin de Hooger onderwezenen ten slotte in den Staat zullen optreden. Mij echter onbevoegd achtende, om over de vakken van Godgeleerdheid, staats- of regts-wetenschappen, of letteren en wijsbegeerte een oordeel te vellen, zoo moet ik mij dan ook hiervan onthouden.

In de nieuwe wet zijn voor de Hoogescholen, evenals voor de Gymnasiën, de leervakken enkel bij name genoemd, zonder eenige omschrijving, zelfs zonder eenige nadere aanduiding; er zijn slechts lijsten gegeven.

Aan het vermelden der vakken van studie, die op de Hoogeschool zullen onderwezen worden, zijn velerlei na-deelen verbonden, en vooral, zoo men van wege de Regering elken Hoogleeraar beroept in een vak, en alzoo van harentwege al wat er onderwezen zal worden, onder de Hoogleeraren verdeelt. Onze voorvaderen waren wijzer en onthielden zich van het noemen van leervakken bij de wet. Zij beriepen soms wel een uitstekend geleerde voor een bepaald vak, maar deze onderwees bijna altoos nog andere vakken. In de wet van 1631 voor de Leidsche Universiteit worden de vier Faculteiten genoemd en gezegd, dat in elke Faculteit drie Hoogleeraren zullen zijn, maar hunne lessen worden daar niet aangegeven. En, wat die drie Hoogleeraren aangaat: reeds toen namen dezelfde milde bepaling in de wet op, die in het Besluit van 1815 voorkomt, en die ook weder in de nieuwe wet wordt gevonden, dat er meer, dan het bepaalde aantal Hoogleeraren kunnen wezen, indien dit noodig zal zijn.

De bepalingen in de nieuwe wet aangaande de te onderwijzen vakken zijn slechts namen, waaronder elkeen

verstaan kan wat hij wil. Een korte aanwijzing van den zin, dien men in het vak wenscht gelegd te zien, zou aan de namen, die er nu slechts vermeld staan, een gehalte gegeven hebben; maar geheele vrijheid is beter. De onmisbare hoofdvakken zullen noodwendig niet vergeten worden, en deze alleen zijn thans genoemd, terwijl er vele onmisbare onderdeelen of kleinere vakken zijn, die men nietgenoemd heeft, en waarvan het alsnu schijnen kan, dat zij op de Hoogeschool niet behooren.

In de onmisbare kleinere vakken moet zekere mutatie leven, opdat de eentoonigheid van de Hoogeschool verwijderd blijve. Het is voldoende, zoo deze vakken om de twee of drie jaren onderwezen worden, zoodat elk student ze hooren kan. En zijn zij dan van een gehalte, dat zij worden op prijs gesteld, dan geeft dat nieuw en frisch leven aan de Hoogeschool. Het keurslijf der nieuwe wet belemmert dit.

De eenige goede wijze zou deze zijn, dat jaarlijks, geruimen tijd vóór den nieuwen cursus, door de Hoogleeraren der Faculteiten onderling een lijst worde opge maakt van de hoofdvakken en van de onmisbare kleinere vakken, die in het volgende jaar zullen worden onderwezen, en dat zulk eene lijst, onder goedkeuring van Curatoren, worde vastgesteld en aan de Hooge Regering medegedeeld, zoo dit laatste noodig is, wat ik niet inzie.

Zoодоende komt er ook afwisseling in het onderwijs, en voorziet men alzoo in eene onmiskenbare neiging der jeugd, maar zoo doende kan men ook met een kleiner aantal onderwijzers volstaan, en heeft men niet voor elk gewichtig, maar kleiner vak een afzonderlijken Hoogleeraar noodig. Zulk een maatregel, indien men dan toch reglementeren wil, is ook goed voor de Hoogleeraren, want zij deelen alzoo met de jeugd in een weldadige afwisseling.

Het Besluit van 1815 was intusschen in dit een en

ander geheel voldoende, en onder dat Besluit zijn dan ook de meest gewigtige lessen gegeven, die niet in dat Besluit voorkwamen, en waartoe geen enkel Hoogleeraar verplicht was. Zoo was het althans op de Utrechtsche Hoogeschool en zoo zal het ook wel elders geweest zijn; hierboven heb ik lessen van VAN HEUSDE en SCHRÖDER genoemd, die het in het duidelijkste licht stellen.

In de Faculteit, waartoe ik behoord heb, bestond die afwisseling, zooals men uit de Series Lectionum van die dagen zien kan. Maar zeer vele der in kleinere vakken gegeven lessen zijn op die Series niet te vinden, zoodat die lijsten volstrekt geene aanwijzing bevatten van de werkelijk aan de Hoogeschool gegeven lessen. Waar toch vindt Gij, dat er 48 uren in de week aan de Utrechtsche Hoogeschool onderwijs gegeven is in praktische scheikunde; en dat is toch werkelijk gebeurd gedurende de 27 jaren, waarin ik te Utrecht werkzaam was. Die 48 uren werden uitgedrukt door het woordje *quotidie*. Maar in dit woordje was niet te lezen, hoe groot het aantal uren was, dat men zich daar kon oefenen, indien men slechts wilde tegenwoordig zijn. En zoo is het bij mijne Ambtgenooten eveneens gesteld geweest. De Series bevatte wel eens lessen, die niet gegeven werden, maar die Series miste oneindig veel van hetgeen in werkelijkheid werd onderwezen.

Ten aanzien der kleinere vakken moge nog dit worden in het midden gebragt. Stel, dat er 8 Professoren zijn in de Faculteit, en dat onder hen 12 hoofdvakken verdeeld zijn. Stel, dat elk Professor elk jaar in een kleiner vak tevens onderwijs geeft, maar elk jaar een ander kleiner vak daartoe neemt en na drie jaren weder hetzelfde, dan kunnen er door 8 Hoogleeraren 12 uitgebreide en 24 kleinere vakken worden voorgedragen. Op deze wijze is er afwisseling voor Hoogleeraren en studenten, is er jaarlijks vernieuwing en kan het aantal Hoogleeraren kleiner

blijven. Men heeft dan meer of min aan den tijdgeest geofferd, die zoo gaarne het speciale beschermt.

Op de genoemde wijze heb ik afwisselend in vele onderdeelen der wetenschap een of twee malen in de week onderrigt gegeven, terwijl ik mijn hoofdvak dagelijks regelmatig voordroeg. Het jaarlijks herhalen van lessen in nevenvakken is geheel ondoelmatig.

Vergelijken wij de lijsten der vakken, in de nieuwe wet vermeld, met die van het Besluit van 1815.

In het Besluit van 1815 en van de nieuwe wet zijn voor de geneeskunde de volgende vakken gebragt in de geneeskundige Faculteit:

Besluit. Aug. 1815. Art. 63. Nieuwe Wet. 1876. Art. 42.

De ontleedkunde.

- „ physiologie.
- „ pathologie.
- „ praktijk.
- „ pharmacie en materies medica.
- „ heekunde.
- „ vroedkunde.
- „ diaetetica, medicina politica et forensis.

De ontleedkunde.

- „ physiologie.
- „ ziektekunde en ziektekundige ontleedkunde.
- „ geneeskunde.
- „ heekunde.
- „ verloskunde.
- „ kennis der geneesmiddelen en de geneesmiddelleer.
- „ gezondheidsleer en de geneeskundige politie.
- „ geregtelijke geneeskunde.

Uit deze vergelijking zou niemand afleiden, dat in de laatste 61 jaren de gedaante der geneeskundige wetenschappen aanzienlijk veranderd en de inhoud van sommige aanzienlijk vergroot is. Het doellooze van lijsten van vakken blijkt hier zonneklaar.

In de nieuwe wet is *gezondheidsleer* terecht gesteld in de plaats der *diaetetica* van 1815, hetgeen niet de geheele gezondheidsleer is; dat is dus eene verbetering.

In de *materies medica* was in 1815 zoowel de *kennis*

der geneesmiddelen, als de *geneesmiddelleer*, dat is, de *werking der geneesmiddelen* begrepen. Naar de nieuwe wet is hierin geene verbetering gebragt; de kennis der geneesmiddelen en de leer hunner werking zijn zamen gekoppeld, hetgeen geheel verwerpelijk is: de kennis der geneesmiddelen als waren (*pharmacognosie*) moet zelfstandig onderwezen worden, en hare vereeniging met de leer der werking van geneesmiddelen is voor beiden verderfelijk.

Van de *pharmacie*, dat is, de kennis, om de geneesmiddelen te bereiden, wordt in de geneeskundige Faculteit in de nieuwe wet niet gesproken, hetgeen een zeer groot verzuim is. Alle geneeskundigen behooren te weten, wat de geneesmiddelen zijn en hoe zij verkregen worden, maar vooral dezulken, die in kleinere gemeenten hunne geneesmiddelen zelve voor hunne zieken mengen, en alzoo zijn *pharmacognosie*, *pharmacie* en *artsenijmengkunde* onmisbare takken van kennis voor den geneeskunststofenaar; en het is een groote fout in de nieuwe wet, dat het onderwijs hierin niet in de geneeskundige lijsten is opgenomen nu men eenmaal lijsten heeft.

In de nieuwe wet komt meer voor, dan in het Besluit van 1815: *ziektetekundige ontleedkunde*, die sedert 1815 een zelfstandige tak van wetenschap geworden is en die ook op de Hoogeschole steeds regelmatig werd onderwezen.

Het overige van de lijst van 1815 is in de nieuwe wet overgenomen, maar, daar vele takken van studie in de geneeskunde òf zijn ontstaan, òf teregt meer zijn gewaardeerd geworden, kan de nieuwe lijst niet anders dan hoogst gebrekkig heeten.

Men heeft in haar niet opgenomen de *geschiedenis der geneeskunde*, juist een zeer voornaam opvoedend bestanddeel en tegenwoordig op hoogen prijs gesteld.

Voorts is er in de wet bij de geneeskundige Faculteit niet opgenomen de *kennis der vergiften* als waren, de

kennis hunner werking en de wijze, om ze op te sporen. Eenvoudigheidshalve noem ik dit *toxicologie*, hoezeer onder dezen naam soms bij voorkeur de werking der vergiften alleen verstaan wordt.

De *geregteijke scheikunde* kan tot de *toxicologie* worden gebracht, maar behoort in geen geval tot de geregteijke geneeskunde.

De *weefselleer* is in de nieuwe wet in het geheel niet genoemd; van *pathologische chemie* is in de nieuwe wet evenmin als van *physiologische chemie* een woord gesproken; evenmin van de *leer der voedingsmiddelen*. Dit ware toch noodig geweest, want nu de Regering de vakken onder de Hoogleraren verdeelen zal, mogen al de genoemde en nog zeer veel meer niet buiten die verdeling worden gesloten. Hoe vele gewigtige onderdeelen zijn er niet van de geneeskunde, van de heilkunde, en van de verloskunde, die als zelfstandige deelen daarvan toch inderdaad afzonderlijk mogen worden genoemd, b.v. kinderziekte enz. enz. enz.

In de Faculteit der wis- en natuurkunde wordt, naar het Besluit van 1815 en naar de nieuwe wet, het volgende onderwijs gegeven:

Besluit. 2 Aug. 1815. Art. 63.	Nieuwe Wet. 1876. Art. 42.
De elementaire wiskunde.	De wiskunde.
„ hoogere wiskunde.	„ mechanica.
„ wiskunde, op waterloop- en waterbouwkunde toegepast.	„ natuurkunde.
„ proefondervindelijke natuurkunde.	„ sterrekunde.
„ wiskundige natuurkunde.	„ physische aardrijkskunde.
„ natuurkundige sterrek.,	„ geologie.
„ wiskundige sterrekunde, gepaard met het onderwijs in sterrekundige	„ mineralogie.
	„ botanie.
	„ zoölogie, de vergelijkende anatomie en de physiologie.
	„ scheikunde.

waarnemingen, en in de De artsenijbereidkunde.
scheepvaart; „ toxicologie.

De scheikunde, zoowel alge-
meene als toegepaste.

„ kruidkunde en physio-
logie der planten.

„ natuurlijke historie der
dieren en delfstoffen,
welke, voor zooverre de
dierkunde betreft, met
anatome comparata zal
moeten vereenigd worden.

„ landhuishoudkunde.

Van de natuurwetenschappen kan gezegd worden, wat van de geneeskundige wetenschappen gezegd is, dat zij in de laatste 61 jaren verbazend zijn toegenomen. Uit de vergelijking van het bovenstaande zou men dit niet afleiden, want onder eenigzins gewijzigde namen zijn de twee lijsten bijna dezelfde. De wiskunde is in het Besluit van 1815 gesplitst, in de nieuwe Wet niet; in het Besluit van 1815 is daarvan toepassing verlangd op de waterbouw- en waterloopkunde. Dit is teregt uit de nieuwe wet weggelaten, want het behoort tot de polytechnische school. De natuurkunde is in het Besluit van 1815 gesplitst, in de nieuwe wet niet. In het Besluit is de sterrekunde weder gesplitst, in de nieuwe Wet niet; en in het Besluit is ook onderwijs verlangd in de scheepvaart, in de nieuwe Wet niet, want dit behoort tot de zeevaartkundige school. Voorts komt in de nieuwe Wet voor scheikunde, en in het Besluit deze en de toegepaste, welke laatste thans behoort tot de polytechnische school. In het Besluit en in de nieuwe Wet komen voor mineralogie, botanie, zoölogie en vergelijkende anatomie.

In het Besluit komt voor landhuishoudkunde, die thans behoort tot de landbouwschool.

In de nieuwe Wet worden de volgende vakken gevonden, die in het Besluit niet worden aangetroffen: *mechanica*, die intusschen op de Hoogeschoolen onderwezen werd; *physische aardrijkskunde*, *geologie* en *vergelijkende physiologie*, zoodat de omvang van het geheel in 1815 zeker niet geringer was, dan thans naar de nieuwe Wet; maar de toegepaste deelen der wetenschappen zijn teregt naar de scholen verplaatst, die sedert 1815 buiten de Hoogeschool zijn opgericht.

Onder de vakken, die in de wis- en natuurkundige Faculteit behooren onderwezen te worden en niet naar de nieuwe wet onderwezen worden, behooren *crystallographie*, die wel in de mineralogie gebruikt wordt, maar daarvan geen deel uitmaakt; voorts *geognosie*, dat is, de kennis der gesteenten, welke met geologie niet mag worden verward; deze laatste omvat de beschrijving der aardkorst, zooals die zich in verschillende lagen voordoet.

In de nieuwe wet is de zoölogie met de vergelijkende anatomie en physiologie der dieren als één vak van onderwijs genoemd, maar het zijn er drie. In 1815 was de vergelijkende ontleedkunde nog zeer beperkt; toen mogt men haar bij de beschrijvende dierkunde voegen, maar tegenwoordig is dat niet meer geoorloofd en alzoo nog minder, om daarbij de levensverrigtingen der dieren optenemen.

Voorts is in de nieuwe wet onder dit onderwijs opgenomen de *artsenijbereidkunde*, die volstrekt niet hier, maar in de geneeskundige Faculteit te huis is; maar de *pharmacognosie*, dat is de kennis der geneesmiddelen, die dan hier behoorde, is vergeten. In Art. 83 moet het Doctoraat in de pharmacie van de wis- en natuurkundige, naar de geneeskundige Faculteit verplaatst worden. De hulpwetenschappen voor de pharmacie zijn zeker natuurwetenschappen, maar de pharmacie zelve en alzoo ook het Doctoraat hierin behooren evenmin tot de wis- en natuur-

kundige Faculteit, als het blaauw verwen of de edele kookkunst.

De *toxicologie* is ook hier ten onregte opgenomen en behoort zelfs niet tot de pharmacie, maar tot de Faculteit der geneeskunde. De Minister is dus in deze zaken met weinig ernst door een deskundige geholpen.

De uitkomst van onze laatste overwegingen is derhalve niet gelukkig; zoo vele en zulke groote fouten in wetsartikelen, waarin de inhoud van het onderwijs wordt opgegeven, dat tot de Rijks Hoogeschoolen behoort, zijn bedroevend. En hoe gemakkelijk had de Minister hierin licht kunnen bekomen! Ik wensch hartelijk, dat het er in de andere Faculteiten beter moge uitzien.

De genoemde lijsten zijn echter daarom van geene waarde, omdat de een onder den naam van een hoofdvak afzonderlijke onderdeelen verstaan kan, die bijzonder moeten onderwezen worden, en de ander niet. Daar nu de Regering de Hoogleeraren zal aanstellen in de vakken, die in de wet genoemd zijn, en alzoo geene Hoogleeraren zal aanstellen in vakken, die niet in de wet zijn opgenomen, zoo is het zeker, dat bij deze regeling vele gewigtige deelen der wetenschappen onbesproken zullen blijven. Er is dan ook niet aan te twifelen, of de Regering zal veel berouw hebben van dat aanstellen van Hoogleeraren in een vak. Alle verandering is geen verbetering. De besproken artikelen kunnen onmogelijk zoo blijven of het onderwijs zou er zeer onder lijden.

Een enkel woord zij mij nog geoorloofd hier bij te voegen, te weten: in de Faculteit der Godgeleerdheid wordt onderwezen *zedekunde*, in die der letteren *zielkunde*, en in dezelfde Faculteit *logica*. Dit onderwijs zou dus al dadelijk kunnen strekken voor alle studenten, zoo het slechts voor allen was voorgeschreven.

Opmerkelijk is het, dat in de Faculteit der letteren en wijsbegeerte geen onderwijs voorkomt in de *welspre-*

kendheid, geen onderwijs in de *geschiedenis der menschheid* en geen onderwijs in het verstandelijke en zedelijke deel van *volkenkunde*. Deze drie gewigtige takken van studie komen nergens in de nieuwe wet op het Hooger Onderwijs voor; alleen voor Neerlands Indië is, in Art. 43, land- en volkenkunde van die gewesten opgenomen.

Nemen wij alleen de welsprekendheid: kan het worden geloofd, dat op een Hoogeschool zelfs niet eenmaal aan regts- en Godgeleerden geleerd wordt, hoe men goed spreekt, en misstaat het niet elkeen, die heet Hooger opgevoed te zijn, dat hij van de kunst van spreken niets zal verstaan en in het uitoefenen van die kunst soms bij een jongen zal achterstaan?

Wat is er van de veelheid van vakken? In onzen tijd meent men meer en meer, dat het heil, dat men van onderwijs in wetenschappen verwacht, gelegen is in vele bijzonderheden; het algemeene wordt meer en meer ter zijde geschoven en speciale kundigheden worden meer en meer voorop gezet. Zoo splitst men dan steeds hoofdvakken, en draagt het onderwijs van gedeelten daarvan op aan lieden, die in een gedeelte van het geheel meer bijzonder ervaren zijn. Met name is dit in de geneeskunde het geval, en Amsterdam volgt hierin eenige Duitsche Hoogescholen en verbreidt alzoo de meening, dat de geneeskunde van dezen tijd zulk eene splitsing eischt. Dat belet echter niet, dat van Amsterdam de leer is uitgegaan, dat bij de *uitoefening* der kunst, de oude splitsing in genees-, heel- en verloskunde ongeoorloofd was, dat er artsen moesten gevormd worden, en dat deze heeren alleen der Maatschappij tot heil zouden kunnen strekken, indien zij de geneeskunde konden uitoefenen *in haren geheelen omvang*. Voor de uitoefening alzoo eenheid en ondeelbaarheid: één mensch bekwaam voor alles, maar voor de beoefening een tal van lieden, noodig die elk een klein gedeelte van het geheel voor-

dragen en nu van het bijzondere leiden tot het bijzondere door het bijzondere; voor dat woord bijzonder gebruikt men gaarne het woord *speciaal*. Een uitnemend vriend van mij, die buiten de geneeskunde staat, merkte hiervan terecht op: „dan treedt Gij weldra geheel en al buiten „den kring van het Hooger Onderwijs.”

Dit is juist het euvel, waartegen een groot deel van mijn betoog gerigt is. De geneeskunst-oefenaren rukken zelve de geneeskunde van de plaats, waar zij zoo goed behoort, als de regtsgeleerdheid en de Godgeleerdheid. *Van het standpunt der deductie moet men leeren opklimmen tot dat der inductie, opdat men zooveel mogelijk ook waarheid bij intuïtie verkrijge.* Daarin ligt het doel, waarnaar men streeft bij elke hoogere instructie (men vergeve mij de vier zoo bij elkander gebruikte vreemde woorden). Een Hooger onderwezene kan voorwaar aanvankelijk het speciale niet missen, maar hij klimt weldra uit dat speciale tot een standpunt, waarop hij dat speciale missen kan. Is dat studie van strafregt, wanneer men U dieven van allerlei soort onder de oogen brengt, vette en magere, groote en kleine, regte en kromme?

De zaak is belangrijk genoeg, om er nader bij te blijven stilstaan. Zij moet uit twee oogpunten behandeld worden, en wel uit dat van oefeningen in praktische kennis en van het aanhooren van gezonde voordragten.

Het is buiten twijfel, dat voor de uitoefening, van welk bedrijf dan ook, het een voorregt is, indien zij, die tot die uitoefening zullen geroepen worden, vele bijzondere gevallen kunnen waarnemen, waarvoor zij later zullen staan en zullen moeten optreden als zaakkundigen; maar dit heeft natuurlijk zijn grenzen, en het is onwaar, dat men door die bijzondere kennis steeds zooveel kundiger worden zou. Uit een of uit eenige gevallen van elke rubriek kan dikwerf genoeg geleerd worden voor alle gevallen, die tot zulk eene rubriek behooren, en

het is juist datgene, wat men wetenschap noemt, wat U op een standpunt plaatst, om velerlei bijzonderheden tot één geheel te verbinden. Voor het onderwijs kan het wel zeer nuttig zijn, dat de jonge mensch, vóór hij zijne zaak gaat uitoefenen, deze en die heeren specialisten zal gaan bezoeken, om van hen in dat bijzondere nog eenig praktisch onderrigt te ontvangen. Maar dat er voor al die specialiteiten zoo vele docenten zouden moeten zijn aan eene Hoogeschool, is een volkomen onwaarheid.

Het verdient luide te worden uitgesproken, dat deze methode niet slechts verderfelijk, maar ook bespottelijk is, en dat de Hoogescholen van het Rijk op het voorbeeld van Amsterdam, in de geneeskunde gegeven, niet mogen bedorven of verwoest worden. De Minister HEEMSKERK heeft zich hiermede groote bezwaren op de schouders geladen. Hij heeft gezegd, dat de vrije Hoogeschool zal worden ingerigt, zooals de Rijks Hoogescholen; dan moeten ook al die specialiteiten van Amsterdam verwijderd worden, of aan elke der drie Rijks Hoogescholen moet die menigte docenten worden geplaatst, waarmede zich Amsterdam heeft versierd. Er is alzoo in de toekomst een voortdurende strijd te wachten tusschen Amsterdam en de drie Rijks Hoogescholen, een strijd, in welks midden de Regering zich steeds zal geplaatst vinden. Te Amsterdam zijn thans in de geneeskunde 9 Hoogleeraren, 4 lectoren en 4 privatdocenten, zamen 17.

Wat sommige Duitsche Hoogescholen in deze aan Amsterdam geleerd hebben, is voor Leiden, Utrecht en Groningen van geene waarde: hier heeft men degelijk vormend onderwijs noodig, het algemeene, waaruit zich het bijzondere als van zelf ontwikkelt; elders kan men het aan de privatdocenten overlaten, om zich ontijdig vooruit te dringen en onder den naam van specialisten, zich eene plaats als Hoogleeraar te verschaffen. Enkele

takken van studie moeten daarvan worden uitgezonderd, zooals b. v. oogheekunde, tandheekunde en andere maar verreweg het meerendeel van dat speciale behoeft op de Hoogeschool niet elk jaar vertegenwoordigd te zijn.

Op gezonde voordragten komt het aan. Zooals het Hooger onderwijs in waarheid gelegen is in vorming van den mensch en niet in breede ontwikkeling der wetenschappen in hem, zoo behoort ook de Hoogleeraar in de geneeskunde niet te wezen een veelweter, maar hij moet mensch wezen, hij moet opvoeder zijn, hij moet in een kort bestek veel kunnen geven, hij moet de oogen van het hart en van het verstand kunnen scherpen, hij moet wijs zijn en liefde hebben voor zijne taak. Is hij een specialist, zoo moet hij als Hoogleeraar verworpen worden. Het speciale vindt men deels in de boeken, en die boeken moet hij kennen en aanwijzen en aanprijzen, maar hij zelf spreekt over dat speciale niet, dan om het te gebruiken tot opbouwning en toelichting van het algemeene.

De tijd van de zure, knorrige en stugge geleerdheid is voorbij; in de plaats van geleerdheid, is *kennen* en *weten* getreden, en in de plaats van kennen en weten, moeten optreden *zijn* en *doen*.

De uitnemende BEETS heeft het treffend gezegd: „de „wetenschap is egoïstisch.”

Maar dan hebt Gij ook voor Uwe Hoogescholen mannen noodig van waarachtige bekwaamheid; laat ze mij noemen vierkante mannen in het wetenschappelijke, zooals Gij een gespierden man vierkant noemt in het lichamelijke. Vermeerder daarom Uwe studievakken toch niet, en vergroot het aantal der aantehooren lessen niet, want degelijke kost vereischt tijd, om ze goed gaar te maken, en voor hem, die ze nuttigt, tijd, om ze goed te verteren. 1)

1) In het Art. *Gymnasium* heb ik, als daartoe onbevoegd, nagelaten,

Toen BOERHAAVE door een hartziekte belet werd, zijne lessen voortzetten, werd hem door Curatoren en Burge-

over het aantal personen te handelen, dat voor het onderwijs aan het Gymnasium zou gevorderd worden. Om misverstand te voorkomen zij het mij geoorloofd hierover iets te dezer plaatse optenemen, terwijl deze regelen gedrukt worden.

De uitstekende Rector van het *Gymnasium Erasmianum*, Dr. KAN, heeft mij, in de Nieuwe Rotterdamsche courant van 1, 9 en 16 November 1876, wel eenigen heuschen bijval willen schenken in de algemeene overwegingen, die in het Eerste gedeelte dezer Getuigenis zijn opgenomen. Hij meent echter, dat wij in de toepassing zouden verschillen. Voor mijn deel geloof ik dit niet, wanneer wij slechts elkander over en weder over de toepassing zouden gehoord hebben. Of zou dit anders zijn, dan zou er tusschen ons een wezenlijk verschil bestaan in de algemeene grondslagen.

Ik hecht te veel waarde aan het oordeel van dezen geëerden en uitstekenden geleerde, dan dat ik verzuimen zou, reeds dadelijk vier punten van verschil, die hij schijnt te meenen dat tusschen ons bestaan, te vereffenen.

Ik zou *a*, de scheikunde voor het Gymnasium te veel in bescherming nemen; *b*, te veel natuurwetenschappen op het Gymnasium willen brengen; *c*, dien tengevolge te veel onderwijzers verlangen; *d*, alzoo het vormend beginsel schaden.

Wanneer de heer KAN de goedheid heeft het Art. *Gymnasium* b. v. bl. 266 hier boven nog eens intezien, zal hij op deze vier punten van het tegendeel overtuigd worden.

Ik heb de scheikunde, zooals die tegenwoordig voor de schooljeugd wordt opgevat, geducht teruggezet niet slechts maar als zoodanig streng veroordeeld; ik heb aan alle natuurwetenschappen zamen op het Gymnasium nauwelijks de plaats ingeruimd, voor eene enkele taal afgezonderd. Daardoor heb ik duidelijk uitgedrukt, dat ik voor alle natuurwetenschappen zamen niet meer dan *eenen enkelen* docent wensch, en ik heb alzoo ten slotte niet gewenscht het vormend element te kunnen schaden, maar integendeel de noodzakelijkheid van dat beginsel telkens en telkens voorop gezet.

In het genoemde Artikel heb ik wel de namen der onderdeelen van de kennis der natuur genoemd; ik heb wel van physica, chemie, botanie, zoölogie, mineralogie en geologie gesproken, omdat naar mijne overtuiging, die ook de overtuiging van Dr. KAN zal zijn, de natuurkennis niet meer kan worden verspreid in den trant van Aristoteles of van Plinius; maar ik heb bij herhaling bestreden, dat deze onderdeelen van de kennis der natuur op het Gymnasium als *vakken*

meesteren de Secretaris VAN ROYEN gezonden, om van hem te vernemen, wie zijne opvolgers zouden be-

zouden worden voorgedragen. Bij herhaling heb ik gezegd, dat men daarvoor met geringe hulpmiddelen kan volstaan, en dat er van al die schoone takken van wetenschap op het Gymnasium niets meer behoort, *dan voor een beschaafde opvoeding gevorderd wordt.*

Deze zelfde meening heb ik ook ten aanzien der *Hoogere Burgerscholen*, zoodat ik ook voor deze inrigtingen in de genoemde onderdeelen voor de kennis der natuur *een* onderwijzer voldoende acht.

In eene noot, bladzijde 142 hierboven heb ik eene vluchtige verdeeling der lesuren ingevoerd voor de verschillende vakken van het Gymnasium, ook als voorbeeld om mijne meening uittedrukken over de betrekkelijke waarde der natuurwetenschappen in het onderwijs aldaar. In dit voorbeeld bleven er in den zes-jarigen cursus, als restant voor de geheele natuurkennis over 850 lesuren. Ik noemde deze met nadruk *te veel*; derhalve is mijn oordeel, dat aan alle natuurwetenschappen zamen op het Gymnasium minder dan 850 lesuren in een zes-jarigen cursus moeten besteed worden ook voor aanstaande genees- en natuurkundigen, die ik van de aanstaande Godgeleerden, regtsgeleerden en letterkundigen op het Gymnasium niet scheiden kan, omdat ik ze aldaar niet scheiden mag in de kennis der natuur. De nieuwe wet heb ik in deze scheiding ten eenenmale moeten veroordeelen, en naar die wet is deze zaak ook niet te regelen.

In de Nieuwe Rotterdamsche courant van 9 November 1876, geeft de Heer KAN een verdeeling aan der vakken, in elk der zes klassen aan het Gymnasium te onderwijzen, elke week gedurende 30 uren. Daar splitst Dr. KAN de zesde klasse naar de wet, en geeft hij aan de natuur- en geneeskundigen in het laatste jaar vijf uren onderrigt meer in de kennis der natuur, dan aan de aanstaande Godgeleerden, regtsgeleerden en letterkundigen, en van deze vijf meer zijn drie uren gewijd aan de geheele natuurlijke historie. Dat daarin geene plantkunde en dierkunde kunnen worden geleerd, zoo als de wet eischt, zal Dr. KAN gereedelijk toestemmen. De wet eischt ook niet meer onderwijs in physica voor aanstaande genees- en natuurkundigen. Maar ik laat dit alles daar en neem de vrijheid de uren door den heer KAN in de 4^e, 5^e en 6^e klasse van het Gymnasium noodzakelijk geacht zamen te nemen, en voor de 6^e klasse dat van hem in te voeren, wat hij voor aanstaande natuur- en geneeskundigen heeft noodig geacht. Dit is dan voor de 4^e, 5^e en 6^e klasse zamen 13 uren in de week.

Mijn *te hoog* genoemd cijfer van 850 lesuren in den geheelen zes-

hooren te zijn. Uit zijn merkwaardig antwoord, dat be-
waard gebleven is, neem ik het volgende over: *dat niet
de veelheid van Professoren, maer de geleerdtheid en me-
thode van onderwys, de celebriteit van de Academie en van*

jarigen cursus, zou, bij 42 les-weken in een jaar, zijn 20 lesuren
in de week.

Deze noemde ik, bladzijde 142, *te veel*. Zonder eenig bezwaar en zonder
het geringste offer te doen, kom ik alzoo op 16 uren in de
week; hoeveel juist zou eenig meer nadenken vereischen, dan waartoe
ik thans den tijd heb; ik zou de zes bovengenoemde onderdeelen der
natuurkennis hiertoe opzettelijk moeten doorgaan. Maar reeds nu blijkt
het duidelijk genoeg, dat bij eenige wisseling van gedachten met den
heer KAN, ik zeker het genoegen hebben zou met hem hetzelfde aantal
les-uren voor natuurkennis op het Gymnasium vaststellen; want ik
zou wenschen rekenschap te houden met al het nuttige en noodige en
niet bij voorkeur blijven staan bij die takken van studie, waaraan ik
den meesten leventijd besteed heb.

Maar dan is ook alle denkbeeld vervallen, dat ik velerlei vakken aan
den jongeling wensch op te dringen, en niet zou willen handhaven in
de toepassing, wat ik als beginselen heb vooropgezet.

Over de beteekenis van physica, chemie, botanie, zoölogie, mine-
ralogie en geologie, uit het oogpunt van opvoeding zou, geloof ik,
alweder tusschen den heer KAN en mij geen verschil blijven leven, zoo
hij de goedheid zou willen hebben wegtedenken dat speciale, waarmede
men op de Hoogere Burgerscholen den jongeling zoo zeer overlaadt, en
hij met mij zou willen komen op het waarlijk schoone en treffende,
hetgeen elk dezer onderdeelen van de kennis der natuur aanbiedt aan een
iegeijk, die het er uit verkiest aftezonderen. Zoo dat geen *studium generale*
zou mogen heeten, ontvalt mij daarvan de voorstelling ten eenenmale.

En wat de scheikunde aangaat, dit staat toch vast, dat zelfs de
flauwste kennis der natuur ondenkbaar is, zonder eenig algemeen
begrip daar van. Ook hiervan zou ik gaarne thans rekenschap geven,
indien het hiertoe de plaats ware.

In de sterrekunde, in de natuurkunde, in de kristalkunde en in de
scheikunde leert men verstaan, hetgeen in het *Boek der wijsheid* voor-
komt, „dat alles is ingerigt naar maat en getal!!

De kennis der natuur in haar geheel moet, dunkt mij, een deel van
het opvoedend onderwijs wezen en behoort alzoo reeds op de laagste
klasse der Lagere school. Tot aan de Hoogeschool drage men die
kennis echter nooit als wetenschap voor. (Zie *Advies* 1853.)

deze faculteit zoude kunnen staende houden. En later zegt hij in hetzelfde gesprek, nadat hij ALBINUS, VAN ROYEN EN GAUBIUS had aanbevolen: *Want dat men van deze H.H. zeggen kan drie zaken, te weten: studie, kennis en methode van doceren.*

Deze woorden blijven ten allen tijde de regelmaat, naar welke men het Hooger Onderwijs zal hebben interigten: *studie, kennis en methode van doceren.*

In het algemeen lijdt de nieuwe wet niet, voor zoo verre ik het mag beoordeelen, aan te groote hoeveelheid van vakken, maar het gevaar dreigt voor de geneeskunde van de zijde van Amsterdam, en sommigen zijn gereed, om dat gevaar te helpen vergrooten.

Ter toelichting is het niet overbodig hier optenemen, dat ik geenszins bestrijd het bestaan van bijzonder deskundigen in onderdeelen der geneeskunde; dat zou eene groote dwaasheid zijn, maar bovendien tot niets leiden. Juist de geneeskunde leent zich tot het verkrijgen van roem in de behandeling van deze of gene ziekte, en de geneesheer, die in de behandeling van een eigen ziektevorm roem bekomen heeft, zal ligtelijk meer en meer ervaring in zijne behandeling verkrijgen. Het bestaan van zulke deskundigen is alzoo een geluk te noemen voor de menschheid.

Maar terwijl ik in 1853 (*Advies*) de beoefening van het spciale tot zekere mate mogt in bescherming nemen, moet ik thans na de geduchte overdrijving hiervan in het geneeskundig onderwijs opkomen tegen het wensche-lijke en nog zooveel te meer tegen het noodzakelijke, om specialisten aan het onderwijs te verbinden. De kennis-making met het bijzondere moet men op de Hoogescho-*len aan eigen latere oefeningen overlaten*, en doet men dat niet, zoo bederft men den jeugdigen mensch zooals blijkt uit de regelen, die ik in het Eerste gedeelte heb ontwikkeld. Het heeft echter zijn nut, om die bijzondere gedeelten der wetenschap in het onderwijs te noemen

en daartoe inteleiden, maar dat moet niet door een zogenoemden specialist geschieden, maar door een geneeskundige van algemeene ontwikkeling, juist opdat het eenzijdige aan het bijzondere worde ontnomen.

Tegen het einde der studie is het intusschen regt goed, dat de jeugdige mensch groote ziekenhuizen of andere inrigtingen ga bezoeken, hetzij in of buiten het Land, en elke inrigting voor korten tijd, om in al dat bijzondere nader te worden ingewijd. De geneeskunde van deze dagen is niet meer die van de dagen van BOERHAAVE; in het *Advies* 1853 heb ik de noodzakelijkheid van dat bezoek duidelijk ontwikkeld. Maar hij, die zich in al dat bijzondere bekwamen wil, zoodat hij daarin gelijk worde aan elk der ervaren uitoefenaars van het speciale, wil een drager van den Atlas worden, en zoo iemand is onbestaanbaar. Ook in het *Advies* 1853 heb ik daarin, hoezeer niet geheel toch te veel den tijdgeest geëerd, daarin tijdelijk medegevoerd door mijne medeleden in de Commissie. Trouwens binnen elf jaren is in ons Land de dwaling geboren en volkomen gedood, dat één mensch de geneeskunde *in haren geheelen omvang* zou kunnen uitoefenen. Men heeft het vóór elf jaren met trompetgeschal door het Land gebragt en er THORBECKE zijne handen aan doen branden, en er is thans niemand meer, die het niet een dwaasheid noemt.

Wat eerlijke geneeskundigen dan ook doen is dit, dat zij aan een zieke, die aan een ziekte lijdt, waarvan zij geene bijzondere kennis hebben, terwijl een ander daarin zeer ervaren is, zeggen: *ga daar, die weet er meer van dan ik.* Zou iemand vreezen, dat hem dit in zijne praktijk nadeel zou doen, dan kan ik hem bij ervaring het tegendeel verzekeren. Maar nadeel of geen nadeel: zoo alleen is het eerlijk en goed. In de geschiedenis van HIPPOCRATES vindt men hiervan reeds een treffend voorbeeld.

Vakken, die niet op de Hoogeschool behooren.

Één bezwaar is men in de nieuwe wet gelukkig bijna ontgaan. Op de Duitsche Hoogescholen heeft men in de latere jaren meer en meer vakken opgenomen, die tot het Hooger Onderwijs niet behooren, hoezeer zij van groot gewigt zijn, zooals onderscheiden deelen der techniek, enz. Op eene Hoogeschool, zoo zij goed zal zijn, behoort niets anders onderwezen te worden, dan hetgeen vereischt wordt voor die standen, waartoe een *studium generale* onmisbaar is; brengt men meer op de Hoogeschool, b. v. landbouw, techniek, enz., dan leeft daar een gemengde geest, want de opleiding en de bestemming der kweekelingen zijn niet voor allen eene Hoogere, en het is duidelijk, dat alzoo het *studium generale* als *summum bonum* voor Hooger Onderwijs daar niet zal worden geëerd. In onzen tijd is het dubbel noodig, hierop het oog te vestigen, omdat er een neiging is, alles te doen dalen, wat slechts eenigzins uitsteekt: een nivelleren is aan de orde van den dag, en het is zoover gekomen, dat men eenvoudig lacht met het Hoogere, en bijna vergeten is, wat *studium generale* beteekent. Men roept ons dan ook toe: „Gij wilt een caste, Gij wilt een soort van pedanten, die zich hooger wanen, dan anderen, Gij wilt bijzondere voorregten hebben voor eene bepaalde klasse; maar dit alles is in het laatst der vorige eeuw te niet gedaan en komt waarschijnlijk nooit meer op aarde terug.”

Ik denk hier anders over. In het laatst der vorige eeuw is iets anders te niet gedaan, namelijk schijnverschil, maar verschil in wezen kan niet te niet gedaan worden. Niet elkeen heeft de vermogens of de middelen, om ruimer te worden opgevoed, en wie betreurt dit niet, daar alle menschen dezelfde bestemming hebben? Maar men kan den loop der dingen niet omkeeren; de een is grooter of sterker of gezonder of

neeskundige wetenschappen, en daarom onderwijst men op de Hoogeschool de schraalste aller wetenschappen, namelijk de pharmacie. Men doet dat dus niet, omdat de pharmacie tot het *Hooger Onderwijs* behoort, maar tot de *geneeskunde*. Waarlijk ontleedkunde, ziektekunde, geneesmiddelleer, therapie, enz. hebben geen van allen met *studium generale* iets uittestaan.

Omdat nu de pharmacie behoort tot het gebied der geneeskunde en omdat zij dientengevolge op de Hoogeschool onderwezen wordt, wil men daarin een doctoraat, met andere woorden: men wil de aanstaande apothekers zoo veel mogelijk trekken naar de Hoogeschool.

Ik heb in mijne jeugd de dwaasheid begaan, om te worden Doctor in de pharmacie, en ik heb het voorregt gehad, gedurende meer dan 30 jaren het oppertoezicht te hebben over de opleiding van jongelieden, die voor de pharmacie in Neêrlandsch Indië te Utrecht werden opgeleid, en op grond van een en ander moet ik een doctoraat in de pharmacie èn voor de Hoogeschoolen, èn voor de aanstaande apothekers geheel ontraden. Een doctoraat in de natuurwetenschappen voor bevoorregte aanstaande apothekers is wenschelijk, maar een doctoraat in de pharmacie is een groote dwaasheid: in de logica zou dat heeten een *contradictio in terminis*.

Dat aanstaande pharmaceuten op de Hoogeschool natuurwetenschappen leeren, acht ik voor hen regt nuttig; maar daarna kunnen zij de Hoogeschool verlaten; en wat er aan aanstaande geneeskundigen geleerd wordt van pharmaceutische wetenschappen, is voor den aanstaanden apotheker volstrekt niet genoeg.

Een half dozijn Doctoren in de pharmacie, dat in 61 jaar in Nederland geschapen is, kan in de eerstvolgende 61 jaren veilig gemist worden.

Wij mogen aan den Minister van Binnenlandsche Zaken hierbij onze erkentelijkheid brengen, dat hij in de

doen leven. Ik antwoord: de zoodanigen zullen in de minderheid zijn en zijn toegelatenen; zij kunnen den geest der inrigting niet bederven; integendeel, de echte Academieburgers zullen zekere edele fierheid tegenover dezen wel weten te handhaven, en die fierheid doodt den goeden geest niet, maar bevordert hem. Laat een student, die waarlijk iets geleerd heeft, zich gevoelen als tot iets breeders geroepen te zijn; neem deze soort van fierheid niet weg en bestrijd haar niet; jonge menschen moeten zich gevoelen; zij moeten hunne eigene krachten onderling meten, elkander vervolgen om dwalingen of onjuistheden, maar ook elkander aansporen tot beste dingen. Nivelleer hier niet, maar houd op eigen scholen, die open staan voor iedereen, zeker eene bepaalde klasse van jonge menschen, die zich in den kring van het verstandelijke wat meer gevoelen, dan anderen, omdat zij in waarheid iets meer zijn. Voor hun al te grooten hoogmoed behoeft Gij geen vrees te hebben, want geene klasse der Maatschappij houdt aan hare leden zoo sterk en zoo hard hunne gebreken voor, als opregte Muzenzonen dit onderling gewoon zijn te doen.

De nieuwe wet is dan ook niet in het kwaad vervallen, om onze Hoogeschoolen met andere inrigtingen te amalgameren, maar er zijn toch fouten ingeslopen. Zoo heeft men de *Pharmacie* weder opgenomen, even als in het Besluit van 1815, onder de vakken, waarin men Doctor worden kan. Dit is een groot gebrek in de wet, al is dit gebrek ook door petitionnementen ondersteund. De pharmacie eischt geen hoogere vorming, geen *studium generale*; het is miskennis van den aard van het Hooger Onderwijs, zoo men daartoe pharmacie brengt. De betrekking van geneeskundige in de Maatschappij eischt een *studium generale*, maar ter beoefening van geneeskundige wetenschappen wordt volstrekt geen *studium generale* gevorderd. Nu behoort de pharmacie tot de ge-

neeskundige wetenschappen, en daarom onderwijst men op de Hoogeschool de schraalste aller wetenschappen, namelijk de pharmacie. Men doet dat dus niet, omdat de pharmacie tot het *Hooger Onderwijs* behoort, maar tot de *geneeskunde*. Waarlijk ontleedkunde, ziektekunde, geneesmiddelleer, therapie, enz. hebben geen van allen met *studium generale* iets uittestaan.

Omdat nu de pharmacie behoort tot het gebied der geneeskunde en omdat zij dientengevolge op de Hoogeschool onderwezen wordt, wil men daarin een doctoraat, met andere woorden: men wil de aanstaande apothekers zoo veel mogelijk trekken naar de Hoogeschool.

Ik heb in mijne jeugd de dwaasheid begaan, om te worden Doctor in de pharmacie, en ik heb het voorregt gehad, gedurende meer dan 30 jaren het oppertoezicht te hebben over de opleiding van jongelieden, die voor de pharmacie in Neêrlandsch Indië te Utrecht werden opgeleid, en op grond van een en ander moet ik een doctoraat in de pharmacie en voor de Hoogescholen, en voor de aanstaande apothekers geheel ontraden. Een doctoraat in de natuurwetenschappen voor bevoorregte aanstaande apothekers is wenschelijk, maar een doctoraat in de pharmacie is een groote dwaasheid: in de logica zou dat heeten een *contradictio in terminis*.

Dat aanstaande pharmaceuten op de Hoogeschool natuurwetenschappen leeren, acht ik voor hen regt nuttig; maar daarna kunnen zij de Hoogeschool verlaten; en wat er aan aanstaande geneeskundigen geleerd wordt van pharmaceutische wetenschappen, is voor den aanstaanden apotheker volstrekt niet genoeg.

Een half dozijn Doctoren in de pharmacie, dat in 61 jaar in Nederland geschapen is, kan in de eerstvolgende 61 jaren veilig gemist worden.

Wij mogen aan den Minister van Binnenlandsche Zaken hierbij onze erkentelijkheid brengen, dat hij in de

nieuwe wet op het Hooger Onderwijs geene technische wetenschappen heeft opgenomen, zooals hij in zijn eerste concept van 1868 had gedaan.

9°. APPLICATIESCHOLEN.

Het wordt veel te veel voorbijgezien, dat zij, die goed voorbereid zijn in kennis, en genoeg ontwikkeld zijn als mensch, toch nog behoefte hebben aan eene voorbereiding tot uitoefening van het vak, waarvoor zij zich in de Maatschappij beschikbaar zullen stellen. Deze opmerking geldt zonder tegenspraak alle bedieningen, zoowel die der Godgeleerdheid, als die der staats- en regtsgeleerdheid, zoowel die der letteren, als die der genees- en natuurkunde. In de Maatschappij behoorde men niet optetreden, vóór men genoegzaam ervaren was, en ervaring in voldoende mate te bekomen, is aan eene school, waar studie het wachtwoord is, onmogelijk. Indien wij het gebrekkige van naderbij gadeslaan, dat jonge menschen, die goed gestudeerd hebben, in den aanvang van hun maatschappelijken werkkring dikwerf vertoonen, dan wordt men verlegen met zijn eigen persoon, want elk onzer heeft in zijne jeugd een soortgelijke ongelukkige figuur gemaakt.

Opmerkelijk is het, dat er niet met ernst naar gestreefd wordt, om hieraan eene andere rigting te geven, en niets noodzakelijker dan dit, want het is niet het dwaze figuur in de eerste plaats, dat hier behoort voorkomen te worden, maar het nadeel, dat een ongeoeffende kan uitrigten in zijne betrekking, zonder zich van dat nadeel volkomen bewust te zijn.

De Maatschappij corrigeert zeker meer of min dit bezwaar, in de diplomatie begint men met eene zeer mo-

deste betrekking 1); in de regterlijke magt evenzoo; in het onderwijs insgelijks; in de Godgeleerdheid vangt men aan met een kleinen werkring. Toch zijn er, die meenen, dat wat meer applicatie, vóór men in de Maatschappij verschijnt, voor allen wenschelijk zijn zou, en zelfs zijn in de Tweede Kamer der Staten-Generaal onlangs stemmen gehoord ten gunste van eene school van toepassing voor regtsgeleerden. Maar één stand is er, voor wien dat wenschelijke, ja het onmisbare zoo zeer bekend is, dat het voldoende is, den naam van dien stand te noemen, om het hoog gewigt der zaak te doen uitkomen. De geneeskundige beschikt in zekere mate over leven en dood; is hij kundig, zoo behoudt hij, onder Gods hulp, soms het leven van een mensch, die in een bedenkelijken toestand verkeert, en is hij onkundig, zoo berooft hij de Maatschappij en de betrekkingen welligt van het leven van uitstekende menschen. De geneeskundige staat daaraan gedurende zijn gansche leven bloot, maar toch inzonderheid in den aanvang van zijn werkring, wanneer hij welligt alles reeds goed weet, maar nog een vasten bodem mist, om dat weten in toepassing te brengen. Het *experientia rerum magistra* is aan elken mensch bekend. Zonder ervaring hebben wij aan onze wetenschap weinig. Een schoone naam, door onze Vaders gebruikt, drúkte geheel en al uit, welke magt in ondervinding gelegen is, toen zij de woorden *proefondervindelijke wijsbegeerte* zamenvoegden; zij wilden hiermede zeggen: echte kennis, geen speculatiën, maar opregte wijsbegeerte, verkregen bij ervaring en wel bij die ervaring, welke men gewoon is te heeten proefnemen.

Aan geneeskundigen eene ruime ervaring te onthouden, is ²inderdaad misdaad, en ik gebruik hier in waarheid

1) Met uitzondering nogthans niet zelden van de Ministers van Buitenlandsche Zaken.

geen hard woord, wanneer ik het woord misdadig bezig. Altoos heb ik ervaring als onze beste leermeesteres hierin vooropgezet, en in 1853 en 1865 mij in twee geschriften: *Advies aan mijne medeleden en Geneeskundig Hooger Onderwijs*, onbepaald verklaard voor den plicht, om aanstaande geneeskundigen, vóór zij in de Maatschappij treden, van zeer ruime ervaring te voorzien. Ik kan bij hetgeen ik op die twee plaatsen hierover gezegd heb, niets voegen, dat aan mijne meening meer kracht zou kunnen bijzetten.

Zeg niet: de geneeskundige zal hetgeen hem ontbreekt, in de Maatschappij wel leeren; leerling zonder tevens geducht handelende te zijn is hij, nadat hij de school verlaten heeft, bijna nooit meer. Na zijne intrede in de Maatschappij heeft hij in het algemeen niet meer de gelegenheid, het terrein van enkel aanschouwer te betreden; in de eerste jaren ziet hij geene zieken, die meer of min door de fortuin begunstigd zijn, maar aan hem worden veelal de armen of min gegoeden toevertrouwd, en hij heeft alzoo dikwerf dagelijks meer zieken te zien, dan wanneer hij later een geneesheer van aanzien zal zijn geworden. De veelheid van zieken geeft hem in die armenpraktijk soms zoovele bezigheden, dat hij den rustigen tijd tot studie en tot raadplegen van goede geschriften over de hem voorkomende gevallen mist; de bezigheden drijven hem voort; niemand controleert hem, zoo hij slechts de vormen in acht neemt; telkens en telkens staat hij voor een hem onbekend, of meer of min duister geval; een kunstbroeder om licht en raad inroepen kan hij slechts, indien hij in eene gemeente gevestigd is, waar hij niet alleen staat en waar hij vrienden onder de kunstbroeders telt.

Ik heb als student in de geneeskunde diep gevoeld de onmisbare behoefte aan zieken zien, en de Hoogeschool te Utrecht heeft aan mij, evenmin als aan mijne tijdgenooten, daartoe genoegzame gelegenheid gegeven. Ik heb

door de goedheid van den Hoogleeraar WOLTERBEEK zeker een aantal arme zieken aan hunne huizen bezocht onder zijne leiding, en als student door de goedheid van den Hoogleeraar P. J. J. DE FREMERY, een gedeelte der Gereformeerde diaconiearmen te hunnent mogen bezoeken. Ik heb, daar het aantal zieken in het stedelijk ziekenhuis hoogst ongeoorloofd gering en dat der ambulanten zeer beperkt was, zeer dikwerf verzocht en daartoe vergunning bekomen, om de kliniek aan het militaire Hospitaal te Utrecht te mogen bijwonen. Maar, toen ik als geneesheer mijn naam aan de post der deur deed hechten, gevoelde ik maar al te zeer, hoe weinig waarheid in die openbare aankondiging gelegen was. Ik heb dan ook in den eersten tijd als geneesheer zoowel te Amsterdam, waar ik kort verbleef, als te Rotterdam, waar ik jaren vertoefd heb, de grootste angsten en de meest drukkende zorgen doorgestaan, telkens en telkens, wanneer mij een geval niet helder was, en ik heb van het voorregt ruim gebruik gemaakt, om bij mijne behoeftige patienten te Amsterdam, den vriendelijken raad intewinnen van Doctor H. W. VAN ROSSEM en te Rotterdam van mijn onvergetelijken vriend JACOBUS LANDT, die beiden de goedheid hadden, mij telkens bijtestaan, als ik het vroeg, en later heb ik uit eigen beweging zeer dikwerf bij meer gegoeden eene zoogenaamde consultatie voorgeslagen, altoos om dezelfde reden, die in twee woorden: *ars longa* voldoende is uitgedrukt.

Wij jongere medici van dien tijd waren over de opleiding tot geneeskundigen, voor zooverre de praktijk betrof, in het geheel niet tevreden. En in de heel- en verloskunde en in de geneeskundige praktijk ten platten lande was het nog veel ongelukkiger gesteld. Ik herinner mij, hoe in den oorlog met België de meest onkundigen tot Officieren van gezondheid werden bevorderd: de Geneeskundige school te Rotterdam liep bijna ledig; men nam eenige lessen gedurende

eenige dagen, betaalde daarvoor ruim, en men werd door de geneeskundige Commissie te Dordrecht zeker bevorderd tot Heelmeester of Geneeskundige ten platten lande, en in het bezit van dit radicaal, kon men toen onmiddellijk Officier van gezondheid worden. Volkomen onbekwame jonge menschen werden alras voor hun geheele leven voorzien met de magt, om natuurgenoeten te dooden. Eén voorbeeld uit zeer velen. Op lessen over *Materies Medica*, die ik toen aan de Geneeskundige school gaf, vroeg ik op eene responsie, natuurlijk over onderwerpen, die voor weinige dagen behandeld waren, wat ossengal was. Mijn geëerde toehoorder antwoordde niet, en hij antwoordde nog niet, toen ik hem vroeg, of ossengal een product was uit het planten- of uit het mineraalrijk. Binnen acht dagen was hij plattelands Heelmeester en Officier van Gezondheid tegelijk.

Maar dit was tijdelijk, zult Gij zeggen, omdat er behoefte was. Met den zeer geachten Hoogleeraar te Utrecht G. J. LONCQ heb ik in die dagen, uit naam onzer mede Lectoren van de Clinische school te Rotterdam, voor Koning WILLEM I den geheelen toenmaligen toestand blootgelegd, en ik heb later deel genomen aan hetgeen is openbaar gemaakt in de *Bijdrage tot de geneeskundige Staatsregeling*, waarin de hoofdtoon was, dat er veel ontbrak aan het praktisch Geneeskundig onderwijs en aan praktische en degelijke opleiding.

Dat ik mijn gansche leven opregt en hartelijk dezelfde zaak ben blijven voorstaan, heb ik niet te bevestigen. Als Hoogleeraar te Utrecht heb ik niet opgehouden, Curatoren op het hart te drukken, dat de Studenten in de Geneeskunde aan alle Hoogeschoolen van het Rijk veel te weinig zieken zagen. Na het optreden van den heer DONDERS als Hoogleeraar in de geneeskundige Faculteit te Utrecht, heb ik met hem voortdurend en regelmatig deze zaak besproken en bij Curatoren voorgestaan. Als

Lid der Commissie tot herziening der geneeskundige wetten, (1848) heb ik bij Curatoren te Utrecht deze zaak op nieuw aangeboden; bij het Stedelijk Bestuur niet opgehouden, te doen zien, dat het behoud der Hoogeschool toen zamenhing met de schepping eener breedere gelegenheid tot praktisch geneeskundig onderwijs. Ik heb de middelen daartoe aangegeven, en die middelen zijn goed verstaan. Ik heb in die dagen het wenschelijke voorgestaan, om SCHNEEVOOGT naar Utrecht te noodigen, of, zoo deze niet wilde, een practicus van naam uit het Buitenland te vragen, en dezen naast den roemrijk bekenden Utrechtschen Hoogleeraar G. J. LONCQ te doen optreden; deze nieuwe man zou dan met den genoemden Hoogleeraar belast zijn geworden met het zien van zieken en het geven van onderwijs aan studenten in de praktische geneeskunde. Ik heb niet opgehouden voortestaan de oprigting van een nieuw ziekenhuis, daar hetgeen men in mijne jeugd gebouwd had, van de geboorte reeds was geweest een gedrogt. Dit nieuwe ziekenhuis is voor eenige jaren verzezen. Daarbij heb ik voorgesteld, om alle behoeftige zieken der stad, die niet op een policlinicum verschijnen, waar de Hoogleeraar aan het hoofd staat, tot het onderwijs te trekken, en onder de leiding van medici clinici, die zieken aan hunne huizen door de oudere studenten te doen bezoeken; zoodanig alzoo, dat zooveel mogelijk alle gevallen van behoeftigen in genees-, heel-, en verloskunde te Utrecht zouden getrokken worden tot het onderwijs, aan de Hoogeschool te geven, zooals men dit, voor een deel althans, ook elders doet, en waardoor men te Bonn, Heidelberg, Freiburg, Montpellier en in vele andere betrekkelijk kleine plaatsen, ook te Oxford en te Cambridge, mits ondersteund door een doelmatig ziekenhuis, overvloedige gelegenheid heeft, om zieken te bekomen voor goed geneeskundig onderwijs.

Ik deel dit een en ander waarlijk niet mede tot zelf

verheffing, maar als een eenvoudig verhaal van hetgeen er in mijn gemoed, toen ik Student was, is opgegroeid als pligt, om zooveel ik vermogt, te bevorderen, dat anderen, die na mij zouden komen, meer zieken zouden zien, dan ik door al mijne pogingen als student te zien gekregen had. Ik heb niets warmer, niets hartelijker, niets sterker in mijn geheele leven voorgestaan, dan dit. Eindelijk, in 1866, hadden Curatoren van de Hooge Regering de geldmiddelen bekomen, om een Lid aan de geneeskundige Faculteit voor praktisch onderwijs toe te voegen. De zaak werd vriendschappelijk gesteld in de handen van den Hoogleraar DONDERS en van mij, en terwijl deze geleerde mij gedurende 20 jaren was bijgevalen in de behoefte, hier boven uitgedrukt, wendde hij zich zonder reden te geven eensklaps om, en stond alsnu voor, niet de uitbreiding van het praktisch-geneeskundig onderwijs, maar de splitsing van heel- en verloskunde, die tot dien tijd door één Hoogleraar werden onderwezen; eene splitsing, die ik natuurlijk als noodzakelijk erkende, maar waarover tusschen hem en mij niet één woord gesproken was, om reden dat beide vakken toen waren in handen van den Hoogleraar VAN GOUDOEVER, van wien de Hoogleraar DONDERS de belangrijke verdiensten gaarne erkende. De vervulling der grootste behoefte kon toen in die splitsing niet gelegen zijn, daar nog kort geleden, in ons land heel- en verloskunde door éénen Hoogleraar werden onderwezen, zelfs door den beroemden Hoogleraar C. B. TILANUS te Amsterdam.

De Hoogleraar DONDERS liet photographiën komen van Hoogduitsche vroedkundigen, en onder de meest uitstekenden werd, naar de portretten te oordeelen, de schoonste gekozen, en deze was de Heer GUSSEROW, die, zooals een kind had kunnen voorzien, Utrecht weder spoedig verliet, omdat er toen voor het praktisch verloskundig onderwijs aldaar bijna geen gelegenheid bestond.

Nog is aan de Utrechtsche Hoogeschool geene andere, dan eene te veel beperkte gelegenheid voor het zien van zieken bij het onderwijs. De Hoogleeraar DONDERS noemt deze in gedrukte schriften alsnog ongenoegzaam, en hij alleen is er de oorzaak van; hij is de oorzaak, dat de Utrechtsche Hoogeschool niet is voorgegaan aan de Leidsche en Groningsche, in de verzorging van zoo mogelijk alle behoeftige zieken van de geheele stad, waardoor, indien dit in elk dezer drie steden in toepassing gekomen ware, er zieken genoeg aan elke Hoogeschool zouden zijn geweest voor het onderwijs.

Het hier medegedeelde behoort tot de publieke zaak. Curatoren der Hoogeschool te Utrecht hebben gedurende eenige jaren vóór 1866 geheel en al erkend, dat de studenten in de geneeskunde aldaar veel te weinig zieken zagen; zij hebben bij de Hooge Regering pogingen aangewend, om nog een Hoogleeraar te bekomen in de geneeskundige praktijk, naast den roemrijk bekenden Hoogleeraar G. J. LONCQ. Zij waren geheel en al gezind, om aan het verkrijgen van zieken voor het onderwijs alle uitbreiding te geven: met den President-Curator VAN RAPPARD heb ik er zeer veel over gehandeld en met den Secretaris, mijn besten vriend VAN HOYTEMA, somtijds dagelijks. Aan den Hoogleeraar DONDERS ligt het, dat hieraan geene uitvoering gegeven is, want hier strijd te voeren tegen een medestander van 20 volle jaren, daartoe weigerde ik zelfs de geringste poging. 1)

1) Onder ons verleert men meer en meer, over zaken te verschillen, en worden verschillen meestal persoonlijk.

Ter toelichting, dat dit niet altoos het geval is, neem ik de vrijheid, om in verband met het bovenstaande en met hetgeen ik meermalen van het streven van den Hoogleeraar DONDERS in de zaak van het geneeskundig onderwijs gezegd heb, hier een afschrift intevoeegen van eene opdracht eener verhandeling over het *Bier*, door mij openbaar aan hem gerigt, 1857.

Ik erken volkomen, dat het onderwijs in de praktische geneeskunde aan de Hoogeschoolen aanzienlijk verbeterd is, sedert ik student was, maar ik zou oneerlijk zijn, indien ik thans zou verbergen, dat aan het klinisch onderwijs, althans aan de Utrechtsche Hoogeschool, want de anderen ken ik in dit opzigt thans niet, groote uitbreiding zal moeten gegeven worden, en wel naar de schets, die ik hierboven in het kort heb vermeld. Bij de nieuwe wet is daarvan niet één woord gesproken, en het is dus pligt, luide te verkondigen: *de studenten in de geneeskunde aan de Rijks Hoogeschoolen moeten zieken zien.*

„Aan den Heer F. C. DONDERS.

„Toen ik U verzocht, Uw naam aan deze verhandeling te mogen verbinden, werd ik niet gedreven door de meening, dat hier „nieuwe vindingen of schitterende ontdekkingen voorkomen, die in „harmonie zijn met de voortreffelijke vruchten van Uwen geest, aan „de wetenschap ten beste gegeven; want daarvan komt niets in het „volgende voor.

„Geen ander doel met de openbaring van mijn onderzoek hebbende, „dan een nuttigen drank, die voor ons Volk zoo zeer geschikt is, uit „een wetenschappelijk oogpunt, en zooveel mogelijk op de hoogte van „den tijd overwogen, ter sprake te brengen, en alzoo op dien drank „en zijne verbetering in het U en mij zoo dierbare Vaderland, meer „het oog te doen vestigen — was mijn verlangen, dat onderzoek U „op te dragen, omdat ik hier alweder U ontmoet als den man, die „met talent en bekwaamheid, onder velerlei andere voor de maatschappij nuttige bemoeijingen, ook de volksvoeding krachtig voorstaat, „het physiologische volksleven hartelijk ter harte neemt.

„Maar ik had nog eene andere gedachte daarbij, die waarschijnlijk „wel de eerste was. Ik wenschte, als Uw vriend, een kleine hulde te „brengen aan den vriend, wiens trouw en heuschheid, wiens opregtheid „en hartelijkheid bij mij hebben gewedijverd met de velerlei leering, „die mij van U is geworden.

„Verheugt zich welligt niemand inniger dan ik, in al den voorspoed, „die U ten deel valt, in al het heil, dat Gij sticht: er is ook niemand „Uwer vrienden, wien Gij hartelijker aan U verplicht hebt, dan Gij „het mij hebt gedaan.” De Hoogleeraar DONDERS zal gaarne erkennen, dat het verschil tusschem hem en mij, van 1866, in den text genoemd, het eenige is geweest, wat wij in 20 jaren zamen gehad hebben.

Waarom in de nieuwe wet dit zeer gewigtige punt niet is opgenomen, is mij duister: in het concept der Regering is er met geen woord van gesproken, en in de Tweede Kamer is, bij de behandeling der zaak van Amsterdam, wel gewag gemaakt van het vreemde, dat de Minister volstrekt niet gehandeld had over de groote ziekenhuizen, die te Amsterdam waren, in verband met het geneeskundig onderwijs aan de Rijks Hoogescholen, maar een voorstel van de Kamer, om in die leemte te voorzien, is niet gedaan. Zulk een voorstel zou zeker ter tafel gekomen zijn, indien men het in de Kamer er niet op gezet had, om aan Amsterdam eene Hoogeschool te bezorgen. Dit heeft alles overschaduwd, zoodat zelfs met geen woord gesproken is over de behoefte in deze, die aan de Rijks Hoogescholen bleef bestaan, eene behoefte, die dan nog blijft, wanneer alle behoeftige zieken van elk der Academie-steden aan het geneeskundig onderwijs aldaar zullen dienstbaar gemaakt zijn. Het verzuim is dus tweeledig; vooreerst, dat er eene wet op het Hooger Onderwijs tot stand komt, waarin met geen woord gesproken wordt van de wijze van uitbreiden van het klinisch onderwijs in de Academie-steden; en ten andere, dat in diezelfde wet het woord *applicatieschool* zelfs niet eenmaal wordt gevonden. En dit wekt te meer bevreemding, omdat dezelfde Minister van Binnenlandsche Zaken in zijn eerste concept-wet op het Hooger Onderwijs van 1868 eene regeling had aangewezen van het onderwijs, aan aanstaande geneeskunst-oefenaren te geven, die niet op eene Hoogeschool worden opgeleid. (Art. 34 en 35 van het concept 1868).

Dat de Minister in de twee genoemde leemten thans niet voorzien heeft, moet te meer verwondering baren, omdat hij in zijn concept-wet van 1868 de volgende woorden bezigt: „overigens moet het geval worden „voorzien, dat eene klinische school van Rijkswege zou

„worden dienstbaar gemaakt aan het praktisch klinisch
 „onderwijs, zooals het voornemen der Regering was, ten aan-
 „zien der school te Amsterdam te doen. Wel heeft de Ge-
 „meente sedert besloten, geheel voor eigen rekening eene
 „inrigting te vestigen, die ruimschoots de gelegenheid zal
 „aanbieden tot praktische vorming dergenen, die haar zul-
 „len bezoeken, *maar bij het ontwerpen eener organieke wet als*
 „*deze, mag niet voor altijd worden gerekend op eene instel-*
 „*ling, die van de inzichten van een plaatselijk Bestuur afhangt.*”

De Minister veronderstelt hier het geval, dat de ge-
 meenteraad van Amsterdam de gelegenheid tot praktisch
 geneeskundig onderwijs, die in 1868 bestond, weder kan
 opheffen; die mogelijkheid bestaat alsnog en blijft bestaan,
 en de nieuwe Hoogeschool te Amsterdam heeft daarin
 natuurlijk geene verandering gebragt.

Maar hoe is het mogelijk, dat de Minister deze zoo
 belangrijke aangelegenheid, in 1876, geheel en al over het
 hoofd ziet, daar hij, in 1868, zoo duidelijk de overtui-
 ging uitsprak, dat het praktisch geneeskundig onderwijs
 aan de drie Rijks-Hoogescholen niet voldoende was?

Over de organisatie der geneeskundige ziekenverzorging
 van behoeftigen in elk der Academiesteden kan ik kort
 zijn: men trachte van wege de Hoogeschool door overleg
 zooveel mogelijk alle behoeftige zieken aan het onderwijs
 dienstbaar te maken, hetzij door ze te huisvesten in een alge-
 meen ziekenhuis, of in kleine ziekenhuizen, door de stad
 verdeeld; hetzij door ze eene algemeene polikliniek te doen
 bezoeken, waar de Hoogleeraar in de praktijk de genees-
 heer is; hetzij door de studenten onder de leiding van
 daartoe aangewezen medici clinici de zieken in hunne
 huizen te doen behandelen, alzo alle gevallen van genees-
 heel- en verloskundigen aard. De zoogenaamde stads-
 armen zullen hiertoe wel het eerst kunnen gebragt worden,
 en voorts de behoeftigen van zooveel mogelijk alle diaco-
 niën; goede wil en goede gezindheid zijn hier over en

weder noodig, maar men kan en moet ook eenige voordeelen aanbieden, en daardoor zullen de Besturen der diaconiën, die door de geldelijke uitgaven, aan ziekenverzorging verbonden, bezwaard zijn, gemakkelijker tot toenadering worden gebragt. Bij eene goede regeling kunnen dan Groningen, Utrecht en Leiden zieken genoeg voor het onderwijs bekomen. Vooral het behandelen van behoeftige zieken in hunne huizen door studenten, onder leiding van genees-, heel- of verloskundigen, is ook daarom in hooge mate aanbevelenswaardig, omdat juist op dit terrein de gevestigde geneeskundigen in de eerste jaren hunne werkzaamheden volbrengen. Afscheiden dus van het eigenlijke onderrigt, geeft men door deze ordening aan de studenten eene onschatbare oefening in het verkeer en den omgang met min gegoeden in hunne woningen, een voorregt, dat in de schoonste ziekenhuizen niet te vinden is. Hulp aantebieden en een ongelukkigen natuurgenooot te verzorgen in een stulp, waarin men nauwelijks een teug water vindt, moet men aanleeren, en anders kan men het niet doen.

Wat nu de applicatie-scholen aangaat, de Rijks Hoogeschoolen hebben er onmiskkenbare behoefte aan; de arme zieken der Academie-steden zijn ruim voldoende voor het onderwijs, maar zij leveren in de twee jaren, die een student op de Hoogeschool aan de praktische geneeskunde wijdt, geene buitengewone gevallen genoeg; deze vindt men in grootere ziekenhuizen in grootere steden. Daar vindt men ook, hetzij in dezelfde zalen, hetzij in aangrenzende, verschillende lijders, die dezelfde kwalen hebben, zoodat hier nu op verscheidenheid der ziekte van overigens denzelfden aard, en op individueële gesteldheid kan worden gewezen. Bovendien kan in zulke ziekenhuizen alleen pathologische anatomie in ruimeren zin op het verscheijk worden gedoceerd; daar is alzoo de plaats voor het doen van sectiën op ruime schaal. De grootere ziekenhuizen

in ons Land voor het van Rijkswege gegeven geneeskundig onderwijs ongebruikt te laten, zou, zooals de Minister in 1868 zelf gezegd heeft, niet zijn zooals het behoort.

Twee steden hebben wij in ons Land, waar zulke ziekenhuizen zijn: Amsterdam en Rotterdam. Om nu de Rijks Hoogeschoolen niet afhankelijk te maken van Amsterdam, zoo daar een vierde Hoogeschool van wege de gemeente wordt opgericht, kan het doelmatig schijnen, zulk een applicatieschool voor de geneeskundige faculteit van Leiden, Utrecht en Groningen te Rotterdam te vestigen. De plaats is mij overigens ten eenenmale onverschillig, maar de zaak is onmisbaar. (Zie bladz. 460.) En wordt er niet aan voldaan, dan zal het voor iedereen in de nieuwe wet te lezen zijn, dat de Regering, die thans met geen enkel woord van een applicatieschool voor geneeskundigen gesproken heeft, naar eigen wil eerst de verplaatsing der geneeskundige faculteiten van Leiden, Utrecht en Groningen naar Amsterdam heeft geschapen; dat, hetgeen men tegenwoordig noemt Universiteiten, daardoor zal zijn geschonden; dat alsdan de wis- en natuurkundige faculteiten het eerst zullen volgen en naar Amsterdam zullen worden overgebracht; en dan slechts scholen voor Godgeleerden, voor staats- en regtsgeleerden en letterkundigen aan de drie Rijks Hoogeschoolen zullen overblijven.

Wij hebben nog een enkel woord te zeggen over eene stelling, die in de laatste jaren in ons Land in klimmende mate is uitgesproken, en die, bij de behandeling der nieuwe wet, in de Tweede Kamer sterk weerklonken heeft, namelijk: dat men alleen daar goed geneeskundig onderwijs kan geven, waar men groote ziekenhuizen heeft.

Groote ziekenhuizen! groote ziekenhuizen! groote ziekenhuizen! zoo riep men, en wat is de waarheid? Zoo Gij van een gewoon jongmensch een best geneesheer vormen wilt, moet Gij hem eene opvoeding geven, die tot

deugdelyke beschaving leidt, en moet Gij hem tot een karakter doen opgroeijen; dan moet Gij hem echte natuurkennis mededeelen, en hem een kind doen worden van de zuiver natuurkundige methode. Voorts moet Gij hem het ontledmes in de hand geven, om het menschelijk ligchaam van top tot teen te leeren kennen (anatomie); hem de verschijnselen van den levenden, gezonden mensch duidelyk doen verstaan (physiologie). Vervolgens moet Gij hem de afwijkingen van die gezondheid leeren, en zooveel mogelijk tot den grond doen doordringen (nosologie), de verschijnselen leeren verstaan, waardoor de afwijkingen gekenmerkt worden (symptomatologie en semiotick), en de oorzaken dier afwijkingen leeren opsporen (actiologie). Dit zamen heet men ziektekunde of pathologie, die gesplitst wordt in eene algemeene wetenschap en in eene, die in bijzonderheden treedt. Al verder moet geleerd worden de gezondheid van elken mensch en van het volk in massa te handhaven en te bevorderen (diaetetica en hygiene), en de stoornissen in die gezondheid opteheffen (therapie). Deze geneeskunde vervalt alweder in een algemeen deel (therapia generalis), waarin elk waarachtig geneesheer zijn kracht vindt, en in therapia specialis, waarin de geneeswijze van elke ziekte besproken wordt; deze laatste wordt veelal met nosologia specialis te gelijk voorgedragen. Ook moet men de middelen leeren kennen, die dienen tot handhaving en bewaring der gezondheid en tot herstelling van ziekte (pharmacognosie, pharmacie en materics medica), en moet men alzoó kennis maken met voedingsmiddelen (trophologie) en geneesmiddelen en hoe deze worden verkregen en toebereid en toegediend, en met de werktuigen, die voor de genoemde schoone doeleinden in groote menigte bestaan.

Ziedaar eene korte schets van de middelen, die een gewoon jongmensch tot geneeskundige vormen; zij dienen ook tot vorming van heel- en verloskundigen, zoo bij al

het voorgaande nog datgene gevoegd wordt, wat hier niet slechts als kunde, maar ook als kunst wordt geëischt.

Ten slotte moet hier nog worden bijgevoegd hetgeen behoort tot de kennis van het geneeskundig regtswezen, en van hetgeen de geneeskunde in betrekking stelt met de pligten van den Staat jegens de ingezetenen.

Al het genoemde is even gewichtig, en neemt Gij één schakel uit het geheel, zoo is de keten gebroken.

Gij ziet, dat Gij zieken noodig hebt voor sommige gedeelten van het geheel; daaraan twijfelt geen mensch. Maar zeg mij nu in ernst, waarvoor Gij, om aan het bovenstaande te voldoen, *grootte ziekenhuizen* behoeft. Ga alles nu eens rustig door en wil mij op deze vraag Uw antwoord niet onthouden.

Gij hebt grootte ziekenhuizen noodig, om ziekten van dezelfde soort onderling te kunnen vergelijken, en in de tweede plaats, om er gevallen in aantetreffen, die zeldzaam voorkomen. Ik erken deze twee gewichtige bronnen van leering, en daarom wil ik ook aan het einde van goede studie applicatiescholen bezocht hebben, zoowel voor de geneeskunde, als voor de heel- en verloskunde.

Vóór die applicatiescholen wil ik goede studie, goede vorming als mensch en als medicus, en daarvoor behoef ik geene grootte ziekenhuizen. De propaedeutische clinic kan in een kleiner ziekenhuis voldoende onderwezen worden, en de algemeene insgelijks (zie *Advies* 1853 bl. 58). Zooals op alles, wat ik schreef, eerlijke en gezonde tegenspraak mij aangenaam zijn zal, zoo zal het mij dit vooral zijn op hetgeen ik gezegd heb betreffende Amsterdam, door anderen aanbevolen als bij voorkeur voor geneeskundige studie geschikt. Ik ken met velen sommige nadeelen van grootte ziekenhuizen en weet met anderen, dat de wijze daar gevolgd in de gewone geneeskundige praktijk der burgers niet steeds de beste is. En voor studenten, die geen genoegzame gronden hebben

gelegd, is het bezoek van groote ziekenhuizen schadelijk. Men moet langzaam aan de hand van deskundigen geneeskundig worden opgevoed, en is men dat, zoo kan men groote ziekenhuizen intreden. Wie zal een knaap van 12 jaren bekend maken met een groote bibliotheek, om hem alzoo mensch te doen worden en wie zal een zuigeling te paard zetten?

Mijn ernstig oordeel is, dat in een groote stad, waar men volop groote ziekenhuizen heeft en waar tevens eene Hoogeschool bestaat, de studenten in de geneeskunde dier school eerst dan een voet in de groote ziekenhuizen mogen zetten, wanneer zij genoeg ontwikkeld zijn, om in een applicatieschool over te gaan. In dit oordeel heb ik de kundigste menschen aan mijne zijde.

Een woord uit de geschiedenis is hier niet ongepast. De Leidsche Hoogeschool had reeds lang behoord onder de aanzienlijkste inrigtingen van Hooger Onderwijs, eer er onderrigt in de praktische geneeskunde werd gegeven. De Utrechtsche Hoogeschool, in 1636 opgericht, gaf er het eerste voorbeeld van: de Hoogleeraar in de geneeskunde aldaar was tevens geneesheer der toen zoogenaamde gasthuizen (geen ziekenhuizen) en had onderwijs in de praktische geneeskunde aangekondigd. Dit wekte den naijver van Leiden op, en, op voorstel van HEURNIUS, werd in hetzelfde jaar ook praktisch onderwijs in de geneeskunde aan de Hoogeschool te Leiden aangekondigd. Tot dien tijd hadden de studenten in de geneeskunde te Leiden wel onderrigt in de geneeskunde ontvangen, maar geen praktisch onderrigt in een ziekenhuis. Om dit te bekomen, begaven zij zich, aan het einde van hunne studie, voor eenigen tijd buiten 's lands, vooral naar Italië of naar Parijs.

De zaak verdient nog in deze dagen zeer de aandacht; men leert er uit, daar onze Vaderen alles behalve onbekwaam waren, dat zij gemeend hebben, dat de grond-

slagen der geneeskunde geheel en al konden gelegd worden, zonder zelfs een klein ziekenhuis ter beschikking te hebben.

En overvoerde men in 1636 en later de studerenden met het zien van lijders? Curatoren bepaalden, dat de studenten te Leiden des Woensdags en Zaturdags en overigens zoo dikwerf er buitengewone gevallen waren, naar het ziekbed zouden worden gevoerd.

Ziedaar dan nu uit den meest praktischen tijd van onze geschiedenis aangewezen, dat geneeskundig onderwijs tot zekere mate ziekenhuizen geheel en al missen kan. Het feit is niet te loochenen, en in de geschiedenis der Leidsche Hoogeschool terug te vinden.

Ter bevordering van dit praktisch onderwijs werden te Leiden twee stads-doctoren en een stedelijke heelmester aangesteld, alles in 1636, dat is 61 jaar na de oprigting der Leidsche Hoogeschool, „om den Hoogleeraren „alle noodige mededeelingen en inlichtingen te doen en „te geven, en hun verder in het opleiden der Studenten „behulpzaam te wezen.”

De drie Hoogleeraren in de geneeskunde gaven dit praktisch onderwijs, elk om de drie maanden, en daarvoor werden twaalf bedden beschikbaar gesteld. Ik roem deze wijze van doen voor het tegenwoordige natuurlijk niet, maar ik mag het aangevoerde onder de aandacht brengen, omdat er uit blijkt, dat, in dien zoo zeer praktischen tijd, onze voorvaderen een geneeskundige wetenschap hadden en zij uit die wetenschap afleidden, wat voor elk geval dienstig kon zijn. Het woord *specialiteit* was toen nog niet in gebruik.

BOERHAAVE en OOSTERDIJK SCHACHT hadden niet meer, dan twaalf bedden voor zieken.

Na den dood van BOERHAAVE en van OOSTERDIJK SCHACHT geraakte deze praktische inrigting geheel in verval, zoodat na 1745, in die twaalf bedden geene zieken meer door de

Hoogleraren werden gezien, en dit duurde zelfs tot 1787. In dit jaar werd een nieuw clinicum door N. G. OOSTERDIJK en PARADIJS geopend, en eerst in 1799 werden zieken, aan uitwendige gebreken lijdende, hierin opgenomen en werd tevens de inrigting voor de verloskunde dienstbaar gemaakt.

Deze korte geschiedenis doet nader zien, hoe heekunde en verloskunde weleer van de geneeskunde gescheiden werden gehouden; maar hetgeen hier vooral van belang is: vele zieken werden weleer, zelfs door een BOERHAAVE, voor het onderwijs in ziekenhuizen niet bijeen gewenscht; men vond toen in het mondeling onderrigt het fundament; men bragt wel de voorkomende gevallen op de praktische lessen, maar men achtte het beter, om, zonder het zien van vele zieken, eerst goede studie te volbrengen en dan groote ziekenhuizen in het buitenland te bezoeken. Zoo deden onze voorvaderen met den man aan het hoofd, voor wien het thans levend geslacht binnen Leidens veste een standbeeld heeft opgerigt.

In 1875 heeft men met veel luister het derde eeuwfeest gevierd der Hoogeschool, waaraan ook BOERHAAVE zijn beste krachten heeft gegeven, en van waar zijn roem als voortreffelijk onderwijzer in de geneeskunde over de geheele wereld is verspreid. Aan den voet van zijn standbeeld ware het goed geweest, de vraag op te werpen, die in 1876 zoo ligtvaardig is beslist: of het de menschen zijn of de inrigtingen, die een Hoogeschool kunnen doen bloeijen, en of Nederland wel gedaan heeft, met in 1875 een feest te vieren, waarvan, ten aanzien der Geneeskunde, in 1876 enkel veroordeeling is uitgesproken; toen toch luidde het: „Amsterdam en Amsterdam alleen; BOERHAAVES zijn voortaan onvermogen.” Het *simplex veri sigillum* van onzen grooten landgenoot is eene onwaarheid geworden en naar den tijdgeest stelt men in de plaats van zijn voortreffelijk *multum, multa*.

10°. EXAMENS.

Art. 84 houdt in, dat alles, wat tot de examens behoort, die op de Hoogeschole worden afgenomen, zal worden geregeld bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur, nadat de Rijks Universiteiten hierover zullen zijn gehoord.

Reeds elders heb ik bij dit punt stilgestaan. Er wordt een lijst van vakken, waarin onderwijs gegeven worden zal, in de wet opgenomen; maar er wordt niet tevens in de wet bepaald, wat onder elken naam verstaan wordt.

In het concept, door de Regering ingediend, kwamen bij de examens, die aan de Hoogeschool zullen worden afgenomen, de lijsten der vakken voor, waarin zal worden geëxamineerd; ook niet meer dan lijsten, en alweder werd niet nader de beteekenis van elk woord aangeduid. Deze laatste lijsten zijn bij de behandeling der wet in de Tweede Kamer uit het concept verwijderd geworden, en in de plaats daarvan is gesteld, dat de Regering de Rijks Hoogeschole hooren zal over den inhoud der afnemen examina, en dat die inhoud en hetgeen verder hiertoe behoort, zal worden geregeld bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur.

Zoo hangt dan dit tweede hoofdbestanddeel van de wet op het Hooger Onderwijs niet slechts, als het straks genoemde, in de lucht, maar elk opvolgend Minister kan, bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur, omtrent gehalte en alles, wat de examens betreft, wijzigingen brengen in hetgeen dan door de Regering, buiten de Staten-Generaal, zal worden bepaald. En volgende Ministers zullen, zoo als het artikel in de nieuwe wet thans luidt, wel gehouden zijn over veranderingen, die later zullen worden aangebragt, de Rijks Hoogeschole op nieuw te hooren, maar zij zijn, evenmin als thans, verplicht, dit advies te volgen.

Zoo staat dan het geheele gebouw van het Hooger Onderwijs op fundamenteën, die voor zoover het onderwijs betreft, slechts door namen zijn aangegeven, en voor zoo verre het de examens aangaat, op grondslagen, die niemand kent, en die door elken Minister zullen kunnen worden gewijzigd, na de Rijks Hoogeschole te hebben gehoord.

Had men bij de examens ten minste namen van vakken behouden in de wet, dan ware men nog aan iets gebonden geweest: thans sluit men geheel buiten de wet op het Hooger Onderwijs alles, wat den inhoud van examens betreft, en laat dit aan Besluiten over, Besluiten, waartegen de tijdgeest zich zoo sterk verklaard heeft. Het Besluit van 1815 moest veranderd worden, ook omdat het een Besluit was, en daarvoor moest een wet in de plaats komen, en nu men de wet maakt, geeft de Tweede Kamer aan de Regering eene vrijheid, die zij aanvankelijk niet had verlangd, namelijk, om zelfs alle namen der vakken, waarin geëxamineerd worden zal, buiten de wet te sluiten, en alles, wat de Academische examens betreft, te regelen bij Besluit. Zoo verkrijgt men dan een *perpetuum mobile*: een Besluit moet een wet worden, en een wet wordt weder een Besluit, en een Besluit weder een wet, enz.

Het moet duidelijk worden gezegd, dat de Regering werkelijk de namen der vakken, waarover zal worden geëxamineerd, in de Kamer gebragt heeft, en het is te noodzakelijker, dit te doen, omdat in onzen tijd alle kracht van alles in examens gelegd wordt, en bij die examens in de lengte en in de breedte wordt omschreven, hoe ze afgelegd moeten worden, en dat men nu, hetgeen die examens op de Hoogeschole betreft, in de Tweede Kamer vrijwillig geheel en al onttrokken heeft aan de regeling, die de Regering voornemens was met haar in de zaak van Hooger Onderwijs vasttestellen.

Mij is het koren op den molen, want ik hecht, zooals gebleken is, aan examens misschien minder dan iemand; maar ik kan niet nalaten, hier te wijzen op de anomalie in denzelfden tijd, in dezelfde zaak, in dezelfde wetgevende Vergadering geschapen: alle kracht in examens leggen voor alle dingen, behalve voor het Hooger Onderwijs!

Vergeten wij hierbij niet, dat de Regering nu en in de toekomst wel het advies der Hoogescholen kan inwinnen over hetgeen er zal moeten geëxamineerd worden, ter verkrijging van een doctoralen graad, maar dat zij, naar de wet, aan dat advies in het geheel niet gebonden is. Het is hier, zooals in vele andere gevallen, onbegrijpelijk, dat de Minister HEEMSKERK de toekomst van het Hooger Onderwijs zoo weinig verzekerd heeft, en dat nog wel bij de ervaring, dat elke Minister in dezen tijd een zeer kortstondig bestaan als Minister heeft. Wat al dispensatiën heeft men in de toekomst te voorzien op het stuk van Academische examens, en welke andere gevolgen van Art. 84 dezer wet zijn er al te wachten?

Om den vreemden inhoud van dit artikel zijn wij buiten staat, eenig oordeel te vellen over het einddoel van deze wet op het Hooger Onderwijs, een einddoel, dat ten minste moet te lezen zijn in de examens, die achtereenvolgend op de Hoogeschool zullen worden afgelegd.

In de nieuwe wet op het Hooger Onderwijs heeft de Regering drie soorten van examens opgenomen: *a.* examens, afgenomen door de onderwijzers; *b.* examens, door dezen afgenomen in tegenwoordigheid van toezieners; *c.* voor geneeskundigen praktische examens voor eene dusgenoemde Staats-commissie; buiten de Hoogeschool.

Deze drieledigheid is zeer opmerkelijk, en wel opmerkelijk in velerlei opzigten: er is eene gradatie. De eerste of schoolsche examens, die ook wel disciplinaire kunnen genoemd worden, worden enkel afgenomen door de on-

derwijzers; maar een later examen op het Gymnasium wordt aan de onderwijzers alleen niet meer toevertrouwd; daarbij zullen opzettelijk door de Regering benoemde mannen tegenwoordig zijn. Alzoo worden de docenten hier niet meer vertrouwd. Voor de studenten in de geneeskunde is dit nog niet genoeg, en, terwijl de kweekelingen der Hoogeschole in de andere faculteiten buiten dat van hunne leermeesters geen nader onderzoek meer hebben te ondergaan, om tot betrekkingen in de Maatschappij te worden toegelaten, zoo moeten de geneeskundigen nog eens verschijnen voor eene dusgenoemde Staats-commissie, om alzoo het regt te bekomen, de praktijk uitte oefenen.

Deze laatste maatregel is ingevoerd met de voor eenige jaren uitgevaardigde geneeskundige wetten (1865); toen is bepaald, „dat die Staats-examens voor geneeskundigen, „die eene Academische opleiding genoten hadden, behoorden te worden afgelegd, tenzij hierin anders zou worden voorzien bij de vaststelling eener nieuwe wet „op het Hooger Onderwijs.” (Geneeskundige wetten. Bevoegdheid art. 1) Die wet is nu vastgesteld, maar eene andere voorziening is niet gevolgd; integendeel, deze inbreuk op de regten der Rijks Hoogeschole is bij de nieuwe wet gehandhaafd, en zelfs is bij de regtsgeleerde faculteit eene clause opgenomen, waaruit blijkt, dat vroeger of later nog wel meer dusgenoemde praktische Staats-examens kunnen verwacht worden. (Art. 92).

Voor mijn deel had ik de vaste overtuiging, dat de tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken aan de geneeskundige faculteiten de bevoegdheid zou hebben teruggegeven, om, na behoorlijk onderzoek, het regt tot uitoefening der kunst toetekennen. Zijn de Hoogleeraren der faculteiten bevoegd, om van Staatswege onderwijs te geven, dan verdienen zij ook het vertrouwen, om hunne leerlingen te ijken. Vertrouwen moet men toch

geven, en mijn ongunstig oordeel, in 1865, over Staats-examens uitgesproken, een oordeel, dat toen berustte op de ervaring in het buitenland, is in ons Land sedert dien tijd volkomen bevestigd geworden. Men acht onder ons die Staats-examens niet meer goed, en ook de praktische worden niet hooger aangeschreven, dan de andere.

Het is en blijft eene dwaling, te meenen, dat in telkens vernieuwde Commissiën, al worden ze ook niet partijdig benoemd, (zie bladz. 448) minder routine ontstaan zou, dan in collegiën van Hoogleraren: de Staats-commissiën in ons land, die voor geneeskundige examens benoemd zijn, bestaan bovendien grootendeels uit dezelfde leden.

Het is en blijft ook eene onjuistheid, dat een onderzoek naar bekwaamheid waarborgen geven zou voor de Maatschappij. Wat men behoorde te doen is, het bezoeken der scholen te bevorderen en aan de scholen meer kracht te geven. Op de scholen kan men den jongen mensch door en door leeren kennen, zoodat inderdaad de onderwijzers de eenigen zijn, die naar waarheid van de bekwaamheid der onderwezenen getuigenis kunnen afleggen, ook zonder examen. Zoo heeft men altoos hierover gedacht, en men behoort hiertoe terugtekeeren. Amsterdam, dat de Staats-examens voor geneeskundigen heeft in het leven geroepen, heeft binnen weinige jaren moeten bekennen, dat het eene onwaarheid had voorgestaan. Thans heet het aldaar, „dat een school, om te bestaan, ook examens moet afnemen,” terwijl voor een twaalfstal jaren, uit Amsterdam de volgende stem opging van Doctor ZEEMAN, eene stem, toen geuit zooals trouwens onmiddellijk blijken zal, om te verkondigen, dat de Hoogescholen maar moesten ophouden te bestaan en haar mandaat aan Amsterdam behoorden overtEDOEN. Ik heb die stem van Doctor ZEEMAN reeds nader doen hooren in 1865, pag. 19, „*Studium generale*”. „Ik alleen ver-

„koop, of beter gezegd: ik alleen geef onderwijs. Ik
 „alleen verkoop, beter gezegd: neem examen af. Ik
 „alleen verkoop, dat is: geef bevoegdheid en het diploma
 „er bij. Ik alleen verkoop, dat wordt hier, voorzie in
 „de behoefte aan geneeskundige hulp. Ik alleen verkoop,
 „dat is: verschaf genezing. Ik alleen verkoop, dat is:
 „versta de kunst; die het buiten mij doet, is geen genees-
 „heer. Ik alleen weet, wat geneeskunde is; ik alleen ken
 „de leer des levens. Daarom is het verkeerd, dat iemand
 „buiten mij, al was het zelfs de Staat, zich bemoeije met of
 „toezie op de volksgezondheid, op de opleiding, op het
 „examen voor de toelating der geneeskundigen, op de
 „uitoefening der geneeskunst, op het bereiden van artse-
 „nijën.” Of Doctor ZEEMAN deze woorden nog alzo
 schrijven zou, moet betwijfeld worden; althans zelfs Doc-
 tor PENN, die voor Staats-examens zeer geijverd heeft, of
 liever, die met Doctor ALI COHEN aan THORBECKE genees-
 kundige Staats-examens heeft smakelijk gemaakt, denkt
 over die Staats-examens thans anders dan vroeger (Week-
 blad van het Tijdschrift voor Geneeskunde 1876 blz. 165).

Hiermede is het gegaan, als met zooveel van den
 lateren tijd: men heeft eene wettelijke regeling inge-
 voerd, die ondoordacht was, en alzo niet had mogen
 ingevoerd worden. Een der voorstanders van geneeskundige
 Staats-examens in 1865 was de Hoogleeraar DONDERS, en
 deze schrijft er thans tegen, alsof hij er nooit voor is geweest.

Men mag dit in waarheid weder noemen spelen
 met de hoogste belangen van het volk. Het geheele
 betoog van den Hoogleeraar DONDERS is dan ook door
 den heer PENN terecht gekastijd, zoodat de Hoogleeraar
 in deze zaak zich wel overtuigd zal gevoelen.

Terecht merkt de heer PENN op, dat de Staats-examens
 sedert 1865 den ouden toevloed van onbekwame niet
 gegraduëerde kunst-uitoefenaars hebben gestuit; maar
 dit had wel op andere wijze kunnen verkregen worden.

De organisatie van Staats-examens als zoodanig, neemt thans de heer PENN niet meer in volle bescherming; hij drukt echter ten slotte niet uit, hoe hij dan meenen zou, dat gegraduëerden en niet-gegraduëerden thans zouden behooren te worden onderzocht, vóór zij in de Maatschappij treden. Maar de heer PENN acht toch reeds nu eene herziening noodig der wetten van 1865, die voor een voornaam deel als zijn werk moeten beschouwd worden. Welk een toestand! na elf jaren alweder omverwerping.

Opmerkelijk is het in den strijd tusschen den heer PENN en den Hoogleeraar DONDEERS, (Tijdschrift der M. V. Gen. 1875 bl, 229), te zien, hoe warm Doctor PENN voorstaat eene breede en fijne beschaving van alle geneeskunstoefenaren, gegraduëerden en niet-gegradueerden, en hoe de Hoogleeraar DONDEERS er op uit is, om zuivere natuurkennis aan de gegraduëerden te onthouden en de ongegraduëerden, die gelijke regten zullen hebben als de gegraduëerden, zonder taalstudie, zonder vorming, maar met wat praktische kennis toegerust, door een geneeskundige school op een leeftijd van 21 à 22 jaar het regt te laten toekennen, over leven en dood van hunne natuurgenooten vrijmagtig te beschikken.

Wat heeft den Hoogleeraar DONDEERS toch kunnen bewegen, om in 1865 den toen bestaanden toestand te helpen omverwerpen, en na 10 jaren, omverwerping te willen van hetgeen thans geordend is.

Indien de Hoogleeraar DONDEERS in ernst gemeend heeft, dat het goed is, meer of min de helft van ons volk bij ziekte te doen bijstaan door beschaafde, met veel zorg als mensch en als geneeskundige langdurig ontwikkelde kunstoefenaren, en de andere helft van dat volk bij ziekte te doen verzorgen door lieden, die in elk opzigt, in beschaving, in kunst en ervaring verre staan onder de eersten, zou hij dan vergeten hebben: ik woon onder omstandigheden en heb fortuin in overvloed, om tot de

laatste reeks van zieken nooit te zullen behooren? Had hij althans een oogenblik nagedacht over hetgeen hij heeft gezegd, zoo zou hij niet alzoo hebben gesproken. Mij is het onverklaarbaar, wat dezen Hoogleraar kan bewegen, aan studenten zooveel onderwijs te geven als hij geeft, indien oneindig veel minder geheel en al voldoende is voor de lieden, die niet in steden wonen.

De geheele redevoering, voorleden jaar door den Hoogleraar gehouden in de algemeene Vergadering der Maatschappij van Geneeskunde, door den Minister van Binnelandsche Zaken en door vele Leden van de Tweede Kamer als woorden van gezag aangehaald, is voor elkeen, die met de zaken bekend is, niets dan een verschijning, waardoor voorwaar geen gunstig licht wordt verspreid. Ook wat den Hoogleraar beweegt in zijn aldaar uitgesproken oordeel over geneeskundige Staats-examens, is mede volkomen onbegrijpelijk. In 1865 wilde ook hij Staats-examens, en in 1875 wil hij ze weder niet. En welk bezadigd man, die de onwaarde van Staats-examens buiten Nederland had leeren kennen, was daar, lang vóór 1865, niet tegen gekant?

Voor mijn deel heb ik het schadelijke daarvan altoos op dezelfde wijze erkend, als tegenwoordig. Zelfs heb ik in de Commissie van 1848 slechts weinige schreden afgelegd op den weg hierin door deze Commissie ingeslagen (*Advies*). De nieuwe wet op het Hooger Onderwijs komt mij dan ook voor eene groote wijziging te behoeven in het artikel, waarin een Staats-Commissie wordt ingehaald, om goed opgeleide Academieburgers voor de Maatschappij te ijken. Het is eene oneer voor de Hoogleraren, en eene oneer voor de Hoogeschool. Men doet het publiek gelooven, dat de Hoogeschool geene Hooge is, en dat de Hoogleraren niet zijn mannen, die hoog aanzien verdienen.

Het is intusschen mijne taak niet, om dit bijzondere

punt hier in het breede te bespreken, maar ik mag wel mijn leed gevoel uitdrukken, dat deze uitheemsche plant, zonder nadenken, althans zonder zeer goede gronden ingevoerd, in de nieuwe wet op het Hooger Onderwijs weder is opgenomen.

Er is nog ten aanzien van de Akademische examens het een en ander in het midden te brengen, en wel in de eerste plaats, dat de mate van kennis, die in den examinandus zal gevorderd worden van de vakken, in de wet genoemd, bij maatregel van algemeen bestuur zal worden bepaald. Dit acht ik zoo zonderling, dat ik het niet zou hebben mogen aannemen, indien dit mij niet uit het Bijblad en uit de Wet gebleken ware. Waren niet in de wet de namen der vakken opgenomen, waarin onderwezen worden zal, zoo had ik verstaan, dat men ook niet noemen zou, hoeveel een examinandus van deze en die vakken zou behooren te weten. Maar, nu de leervakken in de wet genoemd zijn, begrijp ik niet, hoe er in kan ontbreken, tot hoeverre iemand kundig zal moeten zijn, die als een gepromoveerde de Hoogeschool verlaat. De wet op het Hooger Onderwijs is er toch ten slotte, om de uitoefening van hetgeen op de Hoogeschool geleerd wordt, en men zal niet bepalen, wat men tot die uitoefening zal behooren te weten! Lijsten van vakken beteekenen niets; men komt er in Nederland steeds mede aan, en er is nadeel genoeg door verwekt. De Franschen verstaan de kunst, om een Programma te geven, en bij hen had men kunnen te rade gaan, om bij de wet twee Programma's te voegen: een betreffende de leervakken, en een betreffende de examens; deze Programma's had men kunnen vaststellen voor eenige jaren, b. v. voor vijf jaren, zooals onze Dortsche vaders de formulieren van eenheid hebben vastgesteld; maar met dit verschil, dat zij die formulieren niet herzien hebben en deze ook nooit herzien zijn geworden.

Van de namen der vakken, waarin onderwijs zal gegeven worden naar de wet, zal men het nadeel onder vinden, zoo aan deze wet de hand gehouden wordt, en het gemis van het *quantum*, en zelfs het *quale*, dat bij examens zal worden geëischt, zal tot nog grootere moeilijkheden aanleiding geven.

Bij de nieuwe wet zijn de *getuigschriften* afgeschaft, en in de vakken, waarin vroeger getuigschriften konden voldoen, moeten nu examens afgelegd worden, zoodat b. v. regtskundigen hoogstwaarschijnlijk een examen moeten afleggen in geregtelijke geneeskunde. Wat dit geven zal, blijft inderdaad een raadsel; en ik wil bij die geregtelijke geneeskunde, als voorbeeld, een weinig nader blijven stilstaan. Het is een toegepast deel der natuur- en geneeskunde zamen, zoodat men zoowel natuurwetenschappen, als geneeskundige wetenschappen moet beoefend hebben, om met vrucht zich op geregtelijke geneeskunde te kunnen toeleggen. Tot die natuur- en geneeskundige oefeningen kunnen intusschen studenten in de regten niet komen, zoodat het voor hen letterlijk onmogelijk is, van geregtelijke geneeskunde iets grondigs aan te leeren. Dat erkent elkeen, en hoe zal men er dan in kunnen geëxamineerd worden? Natuurlijk zal zich zulk een examen moeten bepalen tot zulke onbeduidende zaken, dat het woord examen hier wel van geene toepassing zal kunnen zijn.

Ik meen niet, dat studenten in de regten niet eenige algemeene begrippen van geregtelijke geneeskunde moeten bezitten; niet, dat zij er geen lessen in moeten aanhooren; maar ik meen, dat een examen hierin, en wel een openbaar, een volkomen dwaling is; en wat ik van geregtelijke geneeskunde gezegd heb, geldt van vele andere vakken, in de wet genoemd. De nieuwe wet gaat ook al mank aan het euvel, van veel aan examens te hechten, en bevat alzoo in zich datzelfde doodende element, dat zich tegenwoordig uit-

strekt over het geheele onderwijs in Nederland. Hoe meer examens en hoe uitvoeriger examens Gij eischt, des te onbekwamer Academisch gegradeerden bekomt Gij. Zoo Gij liefde weet optewekken voor studie, kunt Gij examens missen, en zoo Gij geene liefde opwekken kunt, baten U examens niets. De liefde tot studie, eenmaal opgewekt, blijft den gepromoveerde bij, en hetgeen hij voor een examen heeft aangeleerd, zal hij vergeten. Examineer hem na 5 en 10 jaren nogmaals, maar onverwachts, en Gij zult zien, dat examens, die het regt tot uitoefening geven, geen waarde hoegenaamd bezitten.

De schoolsche examens moeten zeer worden gewaardeerd als disciplinaire; zij houden en bevorderen orde en regelmaat op de school; maar alle examens, die naar buiten werken, missen kracht en gehalte. Het is het onderwijs en nogmaals het onderwijs, waarop het aankomt, en de getuigschriften, die naar het Besluit van 1815 gevorderd worden, waren teekenen, dat men dat onderwijs genoten had.

Gij zegt: van sommige vakken waren die getuigschriften gemakkelijk te bekomen; maar van welke? In de geregtelijke geneeskunde, of in andere takken van gewigtige studie? Ik ontken het, dat ooit een Hoogleeraar, die zijn ambt met eere vervulde, zich daaraan heeft schuldig gemaakt. Van sommige vakken, die in het Besluit van 1815 voor dat doel eigenlijk niet behoorden, zooals getuigschriften van de Latijnsche en Grieksche letterkunde aan studenten in de geneeskunde afgegeven, was het verkrijgen van testimonia niet moeilijk, omdat, zooals ik boven heb opgemerkt, het Besluit van 1815 omtrent echte propaedeutica niet is verstaan; maar van vakken, die voor den student van beteekenis waren, zijn, mij bekend, nooit ligtvaardig testimonia gegeven. Ik heb er mij niet aan kunnen schuldig maken, omdat ik nooit zulke vakken heb onderwezen.

Wil men geen getuigschriften: examens in die vakken zijn zeker ongepast; maar er is een middenweg, en het is vreemd, dat de Minister dezen niet heeft ingeslagen. Wat op een openbaar examen niet kan gebragt worden, kan op een tentamen worden behandeld, en wanneer alzoo door eene Commissie uit de faculteit niet openbaar, maar *privatim* tentamina zouden gehouden worden over die vakken, welke men niet grondig heeft kunnen bestuderen, zou aan alles voldaan zijn. Zoo drie Hoogleeraren uit de Faculteit eenige malen 's jaars zouden zamen komen, om zulke tentamina aftenemen, zou hier in de zaak voorzien zijn.

Zulke tentamina zou ik wenschen, dat over vele vakken zouden worden uitgestrekt; zij zijn veel beter waarborgen, dan die dusgenoemde openbare examens, die kort moeten zijn, omdat de Hoogleeraren er zeer door worden bemoeijelijkt. En korte mondelinge examens zijn — het woord moet er uit — belagchelijk papegaaijenwerk en niets meer, om het even, wie ze afneemt, een leermeester, of een ander.

Door zulke tentamina zou ik wenschen, zooveel mogelijk alle examina ingekort te zien, en ik zou er gaarne toe komen, om, behalve een laatste examen van praktischen aard, alle andere examina door de genoemde tentamina op de Hoogeschool vervangen te zien.

Gij zegt, en de Heer PENN zegt het met u, dat Gij in uwe jeugd door de Hoogleeraren zoo armoedig zijt geëxamineerd. Maar Gij vergeet dat Gij later kundiger geworden zijt en dat uwe kennis, toen Gij geëxamineerd werd moest beoordeeld worden uit het oogpunt van nog weinig te weten. Gij bedriegt u, indien Gij zegt, dat Hoogleeraren zooveel neiging hebben, om onbekwame jongelieden voor bekwaam te verklaren; ze hebben eene neiging tot het tegendeel; maar zij kunnen aan die neiging niet voldoen, omdat in het algemeen de tegenwoordige jeugd niet door

ijver en het maken van groote vorderingen uitblinkt. En de jeugd doet dat niet, omdat zij het te huis niet leert; omdat de ouders, die hunne zonen naar de Hoogeschool zenden, in het algemeen niet op de hoogte zijn van een zin, die gevordend wordt tot goede beoefening der wetenschappen.

Schrijf examens voor, zooveel gij wilt, maar gij hebt jonge menschen voor u, die uit alle hoeken van het Land, van dorpjes en kleine plaatsjes, in de Academiestad bijeenkomen: zoons van ambachtlieden, van kooplieden, van landbouwers, van technici, die in het ouderlijke huis het woord studie welligt nauwelijks hebben gehoord, en dezen moet gij gereed maken. Aan de jeugd ligt het naar mijne ervaring, in het algemeen volstrekt niet; maar zij *kan* niet; zij wil wel, maar zij mist de vermogens daartoe. En nu heeft de latere tijd uitgevonden, om dat nu door examens te willen drijven: een soort van spook, waarmede gij wel voor een tijd angst om het hart kunt jagen, maar waardoor gij uw doel niet zult bereiken. Trouwens de reactie is reeds daar; de examens zijn in de latere jaren aanzienlijk in kracht gedaald, en de tijd is niet meer verre, dat men algemeen erkennen zal, dat van examens noch voor den Staat, noch voor de wetenschap heil te wachten is.

Geen andere bron van heil, dan liefde op te wekken bij de jeugd voor pligtsvervulling, voor ijver en belangstelling, voor inspanning en oefening, voor weten, en kennen en zijn en doen. Kunt gij die liefde niet opwekken, dan is alles verloren, maar kunt gij haar wel opwekken, zoo kunt gij het met tentamina en een eind-examen en eene verdediging van een proefschrift al ver brengen.

Die liefde intusschen laat zich niet reglementeren, maar moet uitgaan van hen, die onderwijzen, en het volk moet die liefde bij de onderwijzers voeden en de Staat moet haar bevorderen. En zoo had ik dan ook eene wet

op het Hooger Onderwijs gewenscht, die beginselen op den voorgrond gesteld had tegenovergesteld aan den tijdgeest: beginselen, waardoor opregte belangstelling voor Hooger Onderwijs zou kunnen worden aangekweekt, en waardoor liefde voor hetgeen in deze goed is, zou kunnen worden bevorderd.

Mijne leer is aan het eind van mijn leven, zooals die was, toen ik jong was en uitnemende leermeesters dagelijks hooren mogt, namelijk: tracht er naar, om menschkundige onderwijzers, die een hart in de borst hebben voor de jeugd te plaatsen en geef hun de noodige middelen, om te doen verstaan, wat zij voor de jeugd noodig achten; dan hebt gij goede vruchten van Hooger Onderwijs te wachten. Maar blijft gij het zoeken in velerlei leervakken en dusgenoemde specialiteiten en in examens, dan zal het Hooger Onderwijs in Nederland, dat in de latere jaren meer en meer gedaald is, nog meer zinken, en dat zinken zal niet ophouden.

Er is, zegt men, een onoplosbaar raadsel in dezen tijd, namelijk wat te doen met hen, die geene school bezocht hebben? Dit geval komt meer en meer voor na de invoering der Staats-examens; want onderwijs heeft men nu niet meer noodig, maar men heeft noodig, geëxamineerd te worden; en de tijdgeest heeft dat zoo in de hand gewerkt, dat gij als Hoogleraar bijna blaam bekomt, indien gij het bezoeken van Hoogescholen ondersteunt.

Op het beginsel van onbepaalde vrijheid zal ik natuurlijk niets afdingen; maar, als ik de kracht zie in de school en niet in het examen, dan moet ik het bezoeken der school ondersteunen op billijke wijze. Dat is toch inderdaad niet in strijd met ware vrijheid en te minder omdat men dwingt tot het afleggen van examens voor men vrijheid tot uitoefening bekomt. Zou er in het land, waarin men voor lager onderwijs van *leerpligt* spreekt, geen steun mogen gegeven worden aan het be-

zoeken van Hoogescholen? Hoe droevig is dan de vrijheidsboom, waarom gij tegenwoordig danst. Welnu dan: laat de geheele Faculteit de jonge menschen, die geene Rijks Hoogeschool hebben bezocht, als de anderen tenteren, zoolang, tot zij voldaan is, en laat aan het eind deze lieden, als de gewone Academieburgers, één enkel openbaar eind-examen afleggen en een proefschrift verdedigen.

En zou mij iemand zeggen: ten slotte komt Gij toch onder den naam van tentamen, op een examen terug als waarborg; dan zou ik antwoorden: dat doe ik, omdat ik niet anders kan; een dwang, om een school te doen bezoeken, is buiten den tijd; tot de Maatschappij met een graad toegelaten te worden, zonder eenige kennis-making, is ongeoorloofd; welnu ik doe, wat ik kan en handhaaf de school, door het onderzoek optedragen aan die mannen, aan wie ik het geven van onderwijs heb toevertrouwd, en die ook gewoon zijn, hunne discipelen te ondervragen. Zeggen deze mannen, dat zulke lieden in de Maatschappij mogen optreden, dan kan ik mij daarop genoeg verlaten. Op deze wijze is aan de bezwaren genoegzaam te gemoet gekomen.

De nieuwe wet, die college-gelden aan den Staat en niet aan den Hoogleraar laat voldoen, heeft daarmede opgeheven de soms geuite even valsche, als ongeoorloofde verdenking, dat Hoogleraren der Hoogescholen van Nederland onregtvaardig zouden zijn ter wille van eenige guldens. Ik kan verklaren, zulk een Hoogleraar in mijn geheele leven niet te hebben aangetroffen. De klasse, waartoe ik behoord heb, heeft zich wel getroost zich te bekrimpen, of naar andere bezigheden omtezien, maar zij is fier genoeg geweest, om zelfs niet eenmaal te klagen, dat men haar van Staatswege niet gaf, wat noodig was, om in hare behoeften te voorzien.

Examens, goed afgenomen, zijn zelfs niet in staat, u

bewijzen van onbekwaamheid of ongeschiktheid te geven, en het heeft niet het minste bezwaar in, om dit voor elkeen in het duidelijkste licht te stellen. Bij elk examen besluit men uit eenige gevallen tot alle, dat is: men doet eenige vragen, b. v. een duizendste van die, welke men zou kunnen doen, en men bekomt op die vragen antwoorden. Nu leert de logica, dat het ongeoorloofd is, *ex particulari ad universalem* te besluiten, en bij dagelijksche ondervinding weet gij, dat die regel goed is, dat die regel waar is, en toch zegt gij van examens: ik heb op eenige vragen goede antwoorden bekomen, derhalve zal de geëxamineerde op de duizenden, die ik niet deed, ook wel goed antwoorden.

De levenservaringen zijn ontelbaar, dat gij menschen, die gij eenigen tijd in deze of gene verhouding hebt gekend en hebt daarin geacht, nuttig werkzaam te kunnen zijn, toch afdoende blijken ziet geven, dat gij u vergist hebt. Die vergissing kwam daarvan, dat gij *ex particulari ad universalem* besloten hadt. En toch zult gij uit een mondeling en schriftelijk onderzoek van eenige uren, waardoor gij niets anders kunt opmaken, dan de aanwezigheid van eenige kundigheden, een mensch houden voor kundig in al, wat gij niet gevraagd hebt, maar ook voor geschikt en bekwaam, waarvan op het examen niets kon blijken.

Bekennen wij het volmondig en openbaar, dat examens als bewijzen van bekwaamheid, niet de geringste waarde hebben, maar spreken wij ook luide uit, dat het volkomen misleiding is, indien men zulk eene kracht aan examens toekent.

Hoe komt het, dat onze tijd in zulk een ontzaglijke dwaling vervallen is, en dat de een den ander napraat, dat uit eenige gevallen tot vele te besluiten, altoos ongeoorloofd is, behalve op het stuk van examens.

De oorzaak is, onder meer, dat in dezen tijd kennis

zoo op den voorgrond treedt, eene eenzijdigheid, die nieuw is en die zeker zal ondergaan. Voorts, dat men het zich gemakkelijk maken wil, en voor anderen ook dat gemak wil ondersteunen; dat men niet hooren wil van het onvermijdelijk bezoek van zulke scholen, waar grondig en alzoo niet bij voorkeur in kort bestek wordt onderwezen; een ziekelijk gevoel van vrijheid doet zelfs de beste scholen houden voor een noodzakelijk kwaad, ongeveer zooals de Nationale Militie.

De jeugd doet dat waarlijk niet bij uitsluiting, maar ouderen van jaren drijven daarin de jeugd. Zoo er op een school te leeren is, hoe men geld kan verdienen, is het onderwijs welkom, en daarom dan ook die graagte naar specialiteiten. Maar tijd en geld te geven aan opvoeding, waarvan men de vruchten niet in schijven van goud of zilver op tafels uitstellen kan, wordt slechts bij weinigen gewaardeerd.

Er is slechts *een* enkel middel, om dezen ongelukkigen gang te stuiten, en dat middel is: het bezoeken van goede scholen te ondersteunen, en het aanhooren van goed onderwijs krachtig te bevorderen. Leg alle kracht in scholen en onderwijs, en examineer natuurlijk daar, maar verlaat uw klampen aan een schim, en keur in u zeker af, dat gij in examens ooit een kracht gelegd hebt, waarin gewigtige belangen der Maatschappij hunne steunsels zouden kunnen zoeken.

En waar gaat gij heen met uwe examens? Indien iemand eenige feiten niet weet, zendt gij, die ook niet alle feiten kent, hem weg; *afgewezen* is het woord. Intusschen moet de Maatschappij voort, en wijst Gij meer en meer af, zoodat wij nu al vast geene Officieren voor het Leger meer kunnen bekomen, en de Academie te Breda bijna ledig is; zoodat gij geene Officieren van Gezondheid kunt benoemen en per D remiën gegeven worden van duizenden guldens voor eenige weinige jaren

dienst; zoodat gij het aantal geneeskundigen op geduchte wijze ziet verminderen; zoodat Gij het aantal hulponderwijzers op ongehoorde wijze ziet verkleinen . . . ja, zoodat gij weldra de geheele Maatschappij zult in de war gestuurd hebben.

Ik rigt de beleefde vraag tot u: hebt gij veel voorspoed op uwe nieuwe methode, of is het niet hoog tijd, om terugtekeeren tot de scholen en daarin te kweeken, wat de Maatschappij in waarheid behoeft.

Zoo iemand lust mogt hebben, om kennis te maken met hetgeen ik vroeger over examens geschreven heb, hij kan dat onder anderen, vinden in „*Geneeskundig Hooger Onderwijs*. 1865.”

Nog een woord, en wel over de openbaarheid. Ik heb hierboven, waarschijnlijk wel omdat ik almede in den stroom van den tijd ben opgenomen, behalve de promotie, nog een openbaar examen aan het eind der studie op de Hoogeschool toegegeven, maar elk ander onderzoek naar kennis privaat gewenscht. Het zou een goed werk wezen, de geheele zaak der examens aan een uitvoerig onderzoek te onderwerpen, en daarbij dan ook stil te staan bij de voor- en nadeelen van openbaarheid. Zoo dit onderzoek door een onpartijdig man zou plaats hebben, zou hij u ongetwijfeld toeroepen: voor de jeugd der Nederlandsche Hoogeschoolen hebt gij geene andere eer hoegenaamd veil, dan eenige beurzen en eenige gouden penningen als belooning op prijsantwoorden! En naast deze armoede in eer, terwijl gij de schoone woorden *honos alit artes* kent, hebt gij voor de jeugd een overvloed van schande en schimp en smaad, en legt gij het er op aan, om vele goede jonge menschen voor hun geheele leven ongelukkig te maken. Een jong mensch, die niet kundig genoeg bevonden wordt bij een examen, kan zijn tijd verwaarloosd hebben; maar in dat geval, dat het ergste is van al, wat hier kan voorkomen, zijt gij verplicht toe-

gevend te zijn, want de jeugd is onervaren en onnadenkend. Niet voldaan te hebben aan een examen houdt in waarheid niets anders in, dan *dat men op dat oogenblik niet wist, wat gevraagd werd*; misschien ook, dat men het werkelijk niet wist. Is dat dan nu een reden, om zulk een jongmensch een brandmerk op het voorhoofd te drukken? Om hem met schaamte te overladen, om hem verlegen tegenover zijn betrekkingen en vrienden te doen staan? Of is dit een reden, om hem tot nieuwe studie aan te sporen en hem den weg naar beter aan te wijzen?

En hoe bederft gij de geheele maatschappij, als gij dat wegzenden na een openbaar examen tot een kleinigheid terugbrengt, waarheen gij de zaken thans rigt, nu het niet vreemd is, dat eerst bij een derde of een vierde onderzoek, de examinandus wordt aangenomen.

Mag ik vragen, of die openbaarheid al dat nadeel waard is, en dat in een tijd, waarin openbaarheid zoo dikwerf is een leuze.

Als tegenhanger tegen den geest van deze dagen, neem ik hier Art. 35 over uit de Statuten der oude Leidsche Hoogeschool, 1631, waaruit blijken zal, dat bij onze Vaderen een volkomen tegenovergestelde geest heerschte. Men stelde tot Professoren mannen aan, die men vertrouwen kon; men vorderde van de jeugd aan het eind een openbaar dispuut, maar *alle* examens voor Baccalaureus, Licentiaat, Magister en Doctor werden in het geheim afgenomen, zij waren tweeledig, en zooals uit het artikel blijken zal, werd dat geheim op de hartelijkste wijze ingerigt en gesteund, zoodat het afwijzen nooit aan een jongmensch tot oneer kon worden gerekend of tot nadeel strekken kon.

Men denke over deze zaak ernstig na. Wij roemen onze Vaderen; laat ons dan hen navolgen, dan roemt men ook ons later.

Het Art. luidt: 1) „Maer byaldien de verzoucker den
 „Heeren Professoren van syne Faculteit, ofte in de
 „eerste, ofte in de tweede heymelycke ondersouckinge,
 „niet ten genougen en konde antwoorden, sullen de voor-
 „noemde Professoren den selven, onder den Eed van
 „secreet te houden, syn verzouck beleefdelyck ontseggen,
 „met vermaninge van hem, sonderlinge in 't gene hy
 „gefeylt moght hebben, beter te oeffenen, 't welck doende
 „sij Sorge dragen sullen voor de eere van de selve Student.
 „Ten welcken einde elck van hen gehouden is sulcks by
 „hem te bewaren, ende niemant te ontdecken, ende
 „beide de beprouvingen sullen geschieden ten huise van
 „den ordinarisen Professor eerst versocht zynde, ofte daer
 „'t selve met gemeen goetduncken heymelyck sal kunnen
 „geschieden, ende sal oock de versochte Professor, om
 „de heymelycke ondersouckinge te bevorderen, syne
 „mede-Broederen zelfs bij monde ofte geschrifte, ofte
 „door den versoucker aensprecken, ende vermanen,
 „sonder daer toe eenige Bodellen ofte Boden te ge-
 „bruycken; Alles opdat soodanige ontsegginge (indien
 „het soude mogen gebeuren) den ontseyde niet en gedye
 „tot schimp, schande, ofte oneer, ende sulcks in hem
 „geen bevlytinghsafkeer en veroorsaecke.”

De examens, in het geheim afgenomen, werden toen
 altoos opgevolgd door een openbaar dispuut, hetzij dat
 stellingen tegen de Professoren werden verdedigd (private
 promotie thans geheeten, maar toen, als tegenwoordig
 nog, openbaar); hetzij dat deze stellingen of bovendien
 eene verhandeling tegen een iegelijk, die hierin lust had,
 werden gehandhaafd (publieke promotie, thans geheeten

1) Zie *wetten en de statuten van de universiteit tot Leijden*, vroeger
 aangehaald Art. XXXV. WILTENS, *Kerk. Plakaatboek* I. 297. Overge-
 nomen uit het Staatsbesluit van Holland, 7 September 1592. WILTENS
 I. 277.

more majorum). Op deze wijze kon het publiek bekend worden, niet in bijzonderheden, maar in het algemeen, met de geschiktheid van den *Promovendus*. Zulk een wijze van doen is inderdaad de beste: men keere er toe terug. Maar men zal dat niet kunnen doen, indien men als Professoren niet aanstelt mannen, die men vertrouwt, omdat zij vertrouwen verdienen.

11°. DE GRADEN.

Het is een gewone zaak, dat men bij het verlaten van een school een bewijs ontvangt, hoe men het op die school gemaakt heeft en hoe men haar heeft verlaten. Is de school van ruimeren omvang en in onderdeelen verdeeld, dan komt het voor, dat men zulk een bewijs ontvangt, nadat men een of meer gedeelten der school heeft bezocht. Om die bewijzen naar waarheid te kunnen geven, kan een afzonderlijk onderzoek noodig zijn naar de vorderingen, die men op de school heeft gemaakt, en op de meeste scholen heeft dat onderzoek plaats: examens zijn voor een school breede repetitiën, responsiën op ruimer schaal, en behooren geheel en al tot het karakter van inrigtingen, die den naam van scholen dragen.

Die examens moeten alzoo onderscheiden worden in zoogenaamde *disciplinaire*, die op zekere tijden b. v. jaarlijks worden gehouden, en in *eind-examens*, die intusschen ook tot de *disciplinaire* behooren, maar die afgenomen worden bij het verlaten der inrigting. Wordt hierbij, of ook wel na het afleggen van andere *disciplinaire* examens, een bewijs afgegeven, zoo kan aan dat bewijs door anderen zekere waarde worden toegekend, afhankelijk van het aanzien, dat de school geniet, waarvan die bewijzen afkomstig zijn.

Is de school eene inrigting, door den Staat verzorgd, dan kan de Staat de bewijzen van bekwaamheid doen gelden naar voorschriften, daartoe te geven, en gewoonlijk, in landen, waar het onderwijs goed geordend is en waar voldoende onderwijs van Staatswege gegeven wordt, dient een getuigschrift van bekwaamheid van eene Lagere school tot toelating op eene school, die daarop volgt; een bewijs van bekwaamheid van deze tweede dient weder tot toelating op eene school van eene hoogere orde, en dit gaat zoo voort, tot men op de Hoogste school gekomen is, en deze verlatende, wordt op nieuw eene verklaring van bekwaamheid gegeven, waardoor men, zoo zij voldoende is, een titel bekomt, die òf slechts strekt ter persoonlijke versiering, òf tevens een aanbeveling is bij het staan naar bepaalde betrekkingen, òf ook wel een regt geeft om bij benoeming, deze en gene ambten te vervullen.

Zulk eene opvolging van onderwijs en van bewijzen van onderwijs in voldoende mate te hebben genoten, wordt alsnog voor den meest wenschelijken toestand gehouden; en inderdaad, zoo lang de Regeringen zich met onderwijs bemoeijen, blijft die toestand in hooge mate wenschelijk. De genoemde bewijzen zijn dan Regerings-acten, en niets natuurlijker, dan dat dezelfde Regering de bewijzen, door haar gegeven, acht en eert. Telkens is het een stempel, dien de van Staatswege onderwezene van wege den Staat bekomt, en niets meer overeenkomstig de juistheid, dan dat aan het laatste bewijs, bij het verlaten der Hoogste school, evenzoo kracht wordt toegekend in de Maatschappij, als elk ander bewijs van Lagere scholen kracht had, om op eene Hoogere te doen toelaten. Zien wij nu, wat de nieuwe wet inhoudt.

De doctorale waardigheid wordt, naar Art. 83 der nieuwe wet, in de Godgeleerde faculteit slechts toegekend voor het geheel; in de regtsgeleerde faculteit zijn er twee

graden: voor regtswetenschappen en voor Staatswetenschappen; in de faculteit der geneeskunde zijn er drie: voor de genees-, heel- en verloskunde; maar in de faculteit der natuurkunde en der letteren heeft men het aantal doctoraten zeer vergroot; in de laatste faculteit zijn vijf doctoraten te bekomen. Ik vermeet mij niet, hier een oordeel te vellen, in hoeverre dit goed kan zijn, voor de geneeskunde is de splitsing door den tijd geijkt; maar ik mag wel mijn oordeel uitspreken over de zes doctoraten, die in de wis- en natuurkundige faculteit te verkrijgen zijn.

Vooreerst, laat ik het doctoraat in de artsenijsbereidkunde hier onbesproken, omdat ik, bl. 503, heb aangetoond, dat dit tot deze faculteit niet behoort, en dat de pharmacie ook geen vak is, waarin een doctoraat behoort te worden gegeven; maar ik moet hier blijven stilstaan bij de zonderlinge bepaling van de nieuwe wet, om in deze faculteit, behalve in de pharmacie vijf graden te geven. Vooreerst een in de plant- en dierkunde, en een in de aard- en delfstofkunde. Wat kan men met zulke graden doen in ons Land, en waarom niet deze vier beschrijvende takken der natuurwetenschappen in één doctoraat opgenomen? Zoo was het gedurende al den tijd, dat ik Hoogleeraar ben geweest: niet eenmaal vroeg een jong mensch een graad in aard- en delfstofkunde, hetgeen ook in Nederland zeer zonderling zou geweest zijn, omdat onze bodem, behalve in Limburg, aan de oppervlakte is alluviaal of diluviaal, in elk geval aangebragt van elders, en wij overigens niet een enkel rotsplekje vinden in het geheele lieve Vaderland. In ons Land is er met zulk een doctoraat dus niets aantevangen, en buiten'slands zal men wel geen bijzondere eer toekennen aan een doctoraat in aard- en delfstofkunde, gegeven dáár, waar men, een klein plekje uitgezonderd, niet anders, dan van elders aangebragte gesteenten bezit. Maar de voorwereldlijke

planten en dieren verbinden ook de aardkunde, de dierkunde en de plantkunde tot een onafscheidelijk geheel. De splitsing dezer vier vakken in twee doctoraten is dus een bepaalde en wel een groote fout.

Eene andere fout is het, een afzonderlijk doctoraat in de scheikunde te scheppen: scheikunde en natuurkunde zijn zoo innig zamen verbonden, dat eene goede beoefening van de eene wetenschap zonder de andere, niet bestaanbaar is, of de scheikunde ontaardt in eene soort van technische of pharmaceutische chemie. Zoolang ik Hoogleraar geweest ben, is dan ook steeds bij het doctoraat in scheikunde, de natuurkunde op het laatste examen geëischt.

Men kan hiertegen inbrengen, dat met de nieuwe wet een eerste examen bij algemeene maatregel van inwendig bestuur te wachten is, zooals in het concept was aangeduid, waarschijnlijk wel voor alle doctoraten in deze faculteit verkrijgbaar van denzelfden inhoud, zoodat alle Doctoren van die faculteit, hoe ze ook heeten, in wiskunde, in natuurkunde, in scheikunde en in de beschrijvende wetenschappen der natuur aanvankelijk hetzelfde onderwijs zullen genoten hebben; maar daaruit vloeit volstrekt niet voort, dat, al is de scheikunde ook nog zoo uitgebreid, het goed zou zijn, dat de laatste examens aan de Hoogeschool voor een graad in scheikunde zich alleen bij deze wetenschap zouden bepalen. Door de nieuwe wet zal nu het doctoraat in de scheikunde dalen in waarde en in aanzien: de natuurkunde behoort er onwrikbaar bij.

Een eigen doctoraat in wis- en natuurkunde is regt goed, en zoolang ik Hoogleraar te Utrecht was, is dat ook steeds gegeven. Of een doctoraat in wis- en sterrekunde een afzonderlijken titel behoeft, laat ik daar.

Naar het Besluit van 1815, gaf men voor al deze vakken een enkelen titel, maar in het diploma werd uit-

gedrukt, waarop de Doctor zich het meest had toegelegd; en sedert onderscheidene jaren was het de gewoonte, eene splitsing in drieën te volgen; namelijk, *a.* wis- en natuurkunde, en daaronder ook begrepen sterrekunde; *b.* natuur- en scheikunde, en *c.* beschrijvende wetenschappen der natuur. De ervaring heeft doen zien, dat deze indeeling regt goed is, zoodat, indien men den algemeenen titel van het Besluit van 1815 niet meer in de nieuwe wet had willen opnemen, het goed zou geweest zijn, drie graden in deze faculteit te geven: die van Doctor *matheseos et physicae*; *physicae et chemiae*; en, *historiae naturalis*; deze laatste naam omvat, zooals bekend is, niet slechts de dier- en plantkunde, maar ook de mineraal- en aardkunde.

Ook naar het Besluit van 1815, ging een algemeen candidaats-examen het bijzondere doctoraal examen van elk dezer drie rubrieken vooraf: een beginsel, dat in de nieuwe wet is overgenomen.

In de oude Parijsche school heeft men, voor zes eeuwen, ook gedurende zekeren tijd doctorale titels in enkele vakken gegeven, b. v. in de *physica* en in de wiskunde, en ook in toegepaste aangelegenheden, b. v. in het notariaat; maar men is daarvan spoedig teruggekomen.

Naar mijn oordeel leiden de speciale doctoraten tot armoede in studie en alzoo tot verval van den titel. Hij, die niet eenige wetenschappen beoefenen kan, moge vrij buiten den kring der doctoren gesloten blijven.

12°. NIET-GEGRADUËERDEN

In de Tweede Kamer (Bijblad bl. 968 en 970) is door den Minister van Binnenlandsche Zaken en door den heer IDZERDA een onderscheid gemaakt tusschen de opleiding

van gepromoveerde en niet-gepromoveerde geneeskunst-oefenaren, en te regt, maar toch in één opzigt niet juist. Zij hebben ter verdediging van een bredere opleiding dergenen, die de Hoogeschool bezoeken, eene soort van geruststelling ingevoerd voor hen, die dit niet noodzakelijk achten, door te wijzen op het bestaan van nog andere geneeskunst-oefenaren, aan wie die hoge eischen niet worden gesteld; bijna, alsof men meende te zeggen: weest gerust, want niet alle geneeskundigen behoeven zooveel te leeren; er zijn er ook naar de wet van 1865, die met veel minder kunnen volstaan.

Aan het feit is niet te twijfelen, maar de zaak verdient zeer de aandacht, en het is bevreedend, dat in de Tweede Kamer in het geheel niet is ter sprake gebracht de alternative quaestie: zijn eenvoudig ontwikkelde geneeskunst-oefenaren voldoende geneeskunst-oefenaren, waarom eischt Gij dan van eenigen veel meer ontwikkeling? Of is eene bredere instructie noodzakelijk voor geneeskundigen, waarom laat Gij dan ook de zoodanigen toe, die op veel eenvoudiger wijze zijn opgeleid?

Bij deze vragen had natuurlijk nog een derde moeten gevoegd worden, te weten: kunnen de Hooger ontwikkelden niet wat missen? En zou het niet goed zijn, dat de lager ontwikkelden iets meer leerden, zoodat Gij dan een middenterm bekomt, waarnaar allen kunnen worden gevormd?

Noch het een, noch het ander is in de Kamer besproken: men heeft slechts een wet op het Hooger Onderwijs willen hebben, en deze hoogst belangrijke aangelegenheid evenzoo onaangeroerd laten liggen, als men dit met bijna alles gedaan heeft in de Kamer, waar het aankwam op gronden, die het gebouw behoorden te dragen; van fundamenten geen sprake in de Kamer; zij was een bureau had ik bijna gezegd, waar men zaken voor het Hooger Onderwijs in ontvangst neemt.

Het is duidelijk, dat het in mijn plan niet ligt, hier ter loops de groote quaestie te bespreken; maar ik mogt mijn diep leedgevoel hier niet onderdrukken, toen ik in de wet op het Hooger Onderwijs geen woord vernam van de redenen, waarom men in hetzelfde land, voor dezelfde zaak twee soorten van deskundigen verlangt, wier opleiding volkomen verschilt. Is dat dan eene regeling van deze zoo gewigtige belangen van onze Maatschappij? En wat baat het haar, als zij nu de keuze heeft tusschen veel breeder en veel armoediger onderlegde geneeskunst-oefenaren?

Voor mijn deel kan ik natuurlijk met dezen toestand geen vrede houden. Het ware bij de herziening der wet op het Hooger Onderwijs, naar mijne overtuiging, pligt geweest, vóór alle dingen de questie optelossen, die ik hier bespreek; en dat het mij ernst is, kan hieruit blijken, dat ik voor den geneeskundige strenge eischen gesteld heb. Zou ik die eischen hebben ingevoerd ten bate van heeren en dames en ze terzijde stellen voor den boer en den burgerman, dan zou ik geduchte veroordeeling verdienen. Neen, een boer en een burgerman moeten, als zij ziek zijn, door een als mensch ontwikkeld geneeskundige behandeld worden, en zoo dit niet mogelijk is, moeten zij hun natuurlijken dood sterven. De Nederlandsche wetten berusten op een tegenovergesteld beginsel, en daarom reeds alleen is de nieuwe wet op het Hooger Onderwijs een hoogst ongelukkige.

Ik heb hier boven, bij artikel *examens*, gewag gemaakt van een strijd tusschen Doctor PENN en den Hoogleraar DONDEERS. De laatstewil thans, na 10 jaren, weder den ouden toestand te voorschijn roepen: doctoren in de geneeskunde, doctoren in de heilkunde en doctoren in de verloskunde, door Hoogleraren geëxamineerd. Daarneven wil hij zeer modern opgevoede genees- en heilkundigen, die ook verloskundigen tevens kunnen zijn, en deze geëxamineerd

door onderwijzers, aan een geneeskundige school te Amsterdam gevestigd. Die heeren behoorden volgens hem, dezelfde regten te hebben. Het is het oude stelsel van vóór 1865, dat die Hoogleraar toen door Staats-examens voor te staan bestreden heeft. Thans evenwel zouden geneeskundige Commissiën niet meer als weleer examineren, en thans zouden de modern opgeleide genees- en heelkundigen ook het regt hebben, de kunst in de steden uitte oefenen, terwijl zij vóór 1865 slechts op het platte land waren toegelaten.

Tegen dezen terugtred komt Doctor PENN met kracht op en volkomen terecht. Zooals ik boven reeds zeide, staat hij ten sterkste voor, dat alleen beschaafden de geneeskunst mogen uitoefenen, zoodat ik het genoeg heb, in deze met Doctor PENN volkomen eenstemmig te kunnen zijn. Indien ik wel zie, wenscht Doctor PENN ten slotte de geheele geneeskunde in de handen van lieden, die Hooger Onderwijs genoten hebben, en, mogt ik daarin dwalen, mijn oordeel is het zeker, dat het daar heen moet. Ik moet niet slechts afkeuren, maar te eenen male veroordeelen, hetgeen door den Hoogleraar DONDEERS is voorgestaan. Neen, een schoonmaakster en een prinses, een arbeidsman en een Minister moeten, als zij ziek zijn, door liefde, kennis en bekwaamheid van hetzelfde gehalte verzorgd worden.

Terecht zegt Doctor PENN, dat nog niet alles gedaan is, om aan het platte land goede geneeskundigen te verzekeren, en ik moet bijvallen, hetgeen hij daarvan opsomt. Maar ik zal hier op eenmaal mijne meening zeggen: de geheele zaak is een geld-kwestie. Zoo Gij geld genoeg geeft om van te leven, zullen zich kundige geneeskundigen vestigen op het platte land. Wel nu, geef dan dat geld. Laat van wege de gemeenten, de provinciën en van het Rijk, onder verpligte armverzorging, bepaalde sommen worden vastgesteld, die zullen worden uitge-

reikt aan geneeskundigen van het platte land, wanneer zij zich verbinden, om in met juistheid te bepalen kringen de geneeskunde uitte oefenen, terwijl zij naar een tarief aan de gegoede ingezetenen voor hunne zorg verklaringen inzenden. Ik wensch deze zaak over het geheele Land geregeld te hebben, en dat alzoo langs dien weg, na eenigen tijd, in Nederland geene andere geneeskunst-oefenaars gezien mogen worden, dan de zoodanigen, die tot Hooger zijn opgeleid, alzoo gepromoveerde doctoren. Dat ik daaronder evenzoo begrijp de geneeskunst-oefenaren van de zee- en landmagt en van de Overzeesche Bezittingen, spreekt van zelf.

Het geheel is een quaestie van geld, maar juist dit behoort een drang te meer te zijn, om de zaak te verwezenlijken, want het meerendeel der geneeskunst-oefenaren wordt slecht betaald. Voor de geneeskundigen van de krijgsmagt moet men, naar hetgeen ik wensch, de tractementen aanzienlijk verhoogen en wel aanzienlijk verhoogen boven die der Officieren, waarmede zij nu gelijk gesteld worden. In de steden worde de geneeskundige armverzorging veel beter betaald. En op het platte land geve men aan den geneeskundige een des te grooter jaarlijksch inkomen, naarmate de geneeskundige praktijk in eene gemeente of in kleine aangrenzende gemeenten, minder lucratief is.

Deze regeling zal, goed bezien en goed tot stand gebracht, geene buitensporige schatten eischen en op eenmaal de inhumaniteit vernietigen, dat een heer en een dame meer waard zijn, dan een werkman of een werkvrouw, wanneer zij ziek zijn.

13°. EENIGE BEPALINGEN DER NIEUWE WET.

Een kort woord over de volgende artikelen.

Naar Art. 43, wordt minstens aan ééne Universiteit,

en dus niet aan elk der Rijks-inrigtingen, onderwijs gegeven in de aesthetiek en kunstgeschiedenis. Dit moet een groot gebrek geheeten worden in de wet, daar het niet, zooals de land- en volkenkunde van Indië, eene speciale studie geldt, maar beide vakken, zoowel de aesthetiek als de kunstgeschiedenis, elementen van Hoogere opvoeding zijn en dus aan elke Hoogeschool behooren.

Hetzelfde geldt, zonder tegenspraak, van de Fransche, Hoogduitsche en Engelsche letterkunde, die, naar hetzelfde Art. 43, niet op de drie Hoogescholen, maar op minstens ééne zullen worden onderwezen, en die alzoo, naar de wet, niet zullen mogen heeten, algemeene elementen van Hooger Onderwijs te zijn. Ook dit is zeer vreemd, daar in het oorspronkelijk concept de letterkunde dezer drie talen zelfs onder het onderwijs op het Gymnasium was opgenomen. De Tweede Kamer doet alle drie daaruit vervallen, en in plaats, dat zij dan op elke Hoogeschool zullen worden onderwezen, mist men dit in de wet en worden zij slechts op minstens ééne Hoogeschool gevorderd. Men ziet het in Art. 43 ten duidlijkste, hoe gebrekkig deze wet, na drie en een halve week beraad, uit de Tweede Kamer te voorschijn gekomen is.

Een zeer goede maatregel is in Art. 47 uitgedrukt, dat ook halfjarige cursussen aan de Hoogescholen kunnen gegeven worden. Naar mijn oordeel, zijn er naar het Besluit van 1815, veel te veel lessen gegeven, en ik heb mij hierover in het bovenstaande duidelijk genoeg uitgedrukt. Hooger Onderwijs is: den weg aanwijzen, en is het meer, dan bederft het ligt dengene, die het hoort. Moeijelikheden leeren overwinnen, dus versperringen in den weg aanbrengen, is veelmeer het doel van Hooger Onderwijs, dan hen, die hem moeten bewandelen, over dien weg te dragen. Zes, twaalf, twintig lessen over sommige wetenschappen zijn volkomen genoeg, zoodat

met eenmaal in de week, in een halfjarigen cursus zulke wetenschappen genoegzaam kunnen besproken worden. In het eerste jaar mogen de lessen voor de studenten veelvuldiger zijn; in het tweede jaar moeten ze minder in aantal worden, en in dienzelfden zin minder, naarmate men het einde van den studietijd nadert. Naar deze wijze zou men, zoo er goed gesproken werd, niet hebben te klagen over ledige collegekamers. *Vergeeten wij toch geen oogenblik, dat het doel van goed onderwijs geen ander is dan autodidacten te vormen.* Maar hoe verre is de tegenwoordige tijd van deze waarheid verwijderd!

Art. 91 en volgende handelen over regten, die zij verkrijgen, welke academische graden hebben verworven. In Art. 91 is vermeld, dat de graad van doctor regten geeft tot het geven van onderwijs en tot het vervullen van ambten en bedieningen, hetgeen nu in de volgende artikelen in bijzonderheden wordt aangewezen. Een doctor in de regtswetenschappen mag zich als advocaat doen inschrijven en is benoembaar tot regter, of tot Lid van het Openbaar Ministerie, of tot ambtenaar bij de burgerlijke dienst in 's Rijks Koloniën en Overzeesche Bezittingen, behoudens andere vereischten, in andere wetten aangewezen; ook mag hij in zekere vakken Middelbaar onderwijs geven.

De graad van doctor in de Staatswetenschappen geeft weder het regt, om in eenige vakken Middelbaar onderwijs voortedragen. De graad van doctor in een deel der wis- en natuurwetenschappen geeft alweder het regt, om onderwijs te geven in zekere vakken van het Middelbaar onderwijs. De graad van doctor in de letteren en ook het afgelegd hebben van het voorlaatste examen, tot dien graad gevorderd, geven alweder bevoegdheid, om in zekere vakken Middelbaar onderwijs te geven.

De vier genoemde doctoren hebben alzoo bevoegdheid, buiten hetgeen van de regtskundigen is vermeld, om

in het Middelbaar onderwijs optetreden, maar hebben volgens deze wet geene andere regten, behalve om ook aan het Gymnasium onderwijs te geven in de gevallen, bij deze wet vroeger genoemd, Art. 16; nadere examens, zoogenaamde Staats-examens hebben zij hiervoor niet meer afteleggen, tenzij die nog mogten worden vastgesteld.

Van de doctoren in de Godgeleerdheid is geen regt hoegenaamd in deze wet vermeld, ook niet het regt, om Middelbaar onderwijs te geven, niettegenstaande zij zonder twijfel in de afteleggen academische examens bewijzen van bekwaamheid in onderscheidene vakken zullen hebben te leveren, die aan Middelbare scholen onderwezen worden, of die ook op het Gymnasium worden voorgedragen. Alzoo worden de doctoren in de Godgeleerdheid, omdat zij dezen titel dragen, buiten het Middelbare en het Gymnasiale onderrigt gesloten.

Of dit eene omissie is in de wet, begaan doordat de Regering niet oorspronkelijk een Godgeleerde faculteit had voorgesteld, of wel, dat deze heeren, omdat ze Godgeleerden zijn, b. v. in letteren geen onderwijs mogen geven, kan moeilijk worden beslist; maar, dat de titel van doctor in de Godgeleerdheid geene der genoemde regten geeft, is zeker.

Ik zal mij onthouden, hierover een woord in het midden te brengen, omdat de onbillijkheid hiervan, zoo zij voorbedachtelijk was, ten duidelijkste spreekt. Een doctor in de Godgeleerdheid is geen gewijde priester, maar een man, die eenige bepaalde takken van wetenschappen beoefend heeft; en dat men in onze Maatschappij daarom zou kunnen worden teruggezet, is eene zaak, die nog niet algemeen bekend is. Ook is het onduidelijk, waarom dan een titel van doctor in de regten, of in de Staatswetenschappen ook niet tot buitensluiting leidt.

Eindelijk komen wij (de doctoren in de pharmacie daarlatende, want het is niet der moeite waard, daarover te handelen) tot die ongelukkige geneeskundigen, de doctoren in de genees-, heel- en verloskunde, die, zooals de wet het hoogst naïf uitdrukt, het regt bekomen, om geen ander regt hoegenaamd te hebben, dan zich buiten de Hoogeschool aan eene afwisselende Commissie toetevertrouwen, die hen examineren zal en hun daarna al of niet het regt tot uitoefening der kunst, aan de Hoogeschool geleerd, zal toekennen. Doctoren behoeven deze heeren niet te wezen: als doctorandi kunnen zij bij de genoemde Commissie terecht.

Ziedaar het buitenlandsche brandmerk, door THORBECKE in Nederland voor geneeskundigen ingevoerd, in deze wet gehandhaafd! Ik heb er hier boven reeds over gehandeld en herinner het slechts, om het zonderlinge van deze wet op het Hooger Onderwijs nog nader te doen in het licht komen. Doctoren in de regten mogen, zonder nader onderzoek, beslissen, of iemand al of niet levenslang zal worden opgesloten, maar doctoren in de geneeskunde mogen U geen grein chinine en geen kopje kamillen voorschrijven, zonder de toestemming van zekere andere Nederlandsche heeren, die volmaakt van dezelfde beweging zijn als de Hoogleeraren der Hoogescholen, maar die geacht worden, onafhankelijker, misschien zelfs eerlijker te wezen, dan Hoogleeraren zijn, en welke heeren heeten Staats-heeren en wel bijzonder Staats-Commissie, terwijl Hoogleeraren ook zijn Staats-heeren en ook wel, als zij examineren, zijn Staats-commissie, maar in deze dagen niet alzo mogen worden genoemd.

Er is intusschen, nu Amsterdam eenmaal het regt verkregen heeft, om den doctoralen graad in de geneeskunde te geven, niet aan te twijfelen, of van Amsterdam uit zal spoedig eene beweging worden op touw gezet, om de dusgenoemde Staats-examens voor de geneeskun-

digen afteschaffen en daarvoor in de plaats te stellen den pligt, om uitsluitend te Amsterdam geijkt te worden in geneeskundige aangelegenheden.

Nu en dan is wel in het vorenstaande het een en ander opgenomen, waardoor de nieuwe wet op het Hooger Onderwijs in het licht trad als hare goede zijde te hebben; maar het is pligt, uit dit oogpunt haar ten slotte te overwegen.

Ik kan hier voorbijgaan, wat in haar is overgenomen uit het Besluit van 1815, en ik bepaal mij alzoo bij hetgeen mij toeschijnt, beter te zijn geordend in de nieuwe wet, dan dit in het genoemde Besluit wordt aangetroffen. Daartoe zal ik de artikelen noemen der wet van 1876, waarin mij verbeteringen hebben toegesproken, of waarin nieuwe zaken voorkomen.

Art. 5. Het is eene verbetering, dat het goede, wat op de Gymnasiën van voorname steden van ons Land in de laatste jaren reeds onderwezen was, voor alle Gymnasiën algemeen is gemaakt.

Art. 20. Dat aan Leeraren der Gymnasiën, tot wier oprigting de Gemeenten verplicht zijn, pensioen uit de Staatskas zal worden verleend, is een goede maatregel.

Art. 42. Dat het aantal vakken, waarin aan de Hoogeschool onderwijs zal gegeven worden en dat in de nieuwe wet opgenomen is, grooter is, dan in het Besluit van 1815, was te wachten, maar is in elk geval eene verbetering.

Art. 43. Het is goed, dat niet aan elke Hoogeschool alle vakken vertegenwoordigd zijn; er zijn er, waarvan het onderwijs aan ééne Hoogeschool voldoende is; men kan die Hoogeschool in ons klein Land gaan bezoeken, zoo men het wil, des noods voor een jaar.

Art. 45. Dat ook in andere talen, dan in het Latijn en Nederlandsch lessen kunnen worden gegeven, is eene verbetering.

Art. 49. Dat 's Lands kas weder de prijsvragen doet uitschrijven, en dat het geëerbiedigd Hoofd van den Staat dit niet langer van het Rijk blijft overnemen, is een wezenlijke verbetering.

Art. 50. De verhooging der beurzen, van wege het Rijk verleend, tot 800 gulden, is weder eene verbetering en wordt door de veranderde geldswaarde noodzakelijk gemaakt.

Art. 52. Voor de Hoogleeraren, die niet veel studenten op hunne lessen hadden, is de verhooging der jaarwedde tot minstens *f* 4000.— eene verbetering. Hierbij is het goed, optemerken, dat een Hoogleeraar, die in zijn ambt zich wil blijven oefenen, voor boeken, voor reizen, voor het ontvangen van vakgenooten van elders, voor correspondentie, enz. geldelijke uitgaven heeft; alzoo moet, indien men hem naast gewone ambtenaren stelt, voor het een en ander minstens *f* 1000.— worden afgetrokken; zoodat naar de wet, de geringste bezoldiging van Hoogleeraren mag heeten, *f* 3000.— 's jaars te zijn. Zoo hij voor de bovengenoemde doeleinden niet ongeveer *f* 1000.— of meer afzondert, komt dit ten nadeele van zijn onderwijs. Het minimum in de wet is alzoo te laag gesteld. Geen vreemdeling van eenigen naam komt op die voorwaarde naar Nederland.

Art. 64. Dat de college-gelden door eene algemeene geldelijke bijdrage vervangen zijn, is zeker eene verbetering; hier boven heb ik op een twijfel opmerkzaam gemaakt, die, naar Art. 64, scheen te bestaan.

Art. 83. Eene splitsing der graden in regts- en staatswetenschappen wordt door bevoegde beoordeelaars in de wet geprezen.

Art. 85. Dat aan Indische inrigtingen, zoo zij erkend zijn door de Regering, het regt wordt toegekend, dat aan de Gymnasiën in Nederland geschonken is, is billijk en goed.

Art. 86. Hierin is bepaald, dat men bij verandering

van studie, suppletie-examens kan afleggen. In het Besluit van 1815 was hierin niet voorzien, en de nieuwe maatregel is alzoo goed.

Art. 105. Teregt is aan de Hoogleraren van bijzondere scholen voor Godsdienstig onderwijs, die gevestigd zijn in plaatsen, waar eene Rijks Hoogeschool bestaat, bij plechtige gelegenheden, gelijkstelling met de Hoogleraren dier inrigtingen verleend.

Art. 106 geeft aan de studenten dier inrigtingen vrijheid, om van lessen en verzamelingen der Hoogeschool gebruik te maken. Ook dit is eene goede bepaling.

De overgangsbepalingen zijn in de nieuwe wet, naar het schijnt, goed geregeld; hier en elders zijn die bepalingen weggelaten, welke in het Besluit van 1815 voorkwamen en minder passen in een wet.

Voor mijn deel zou ik, bij de wet een *slot-artikel* gewenscht hebben van den volgenden inhoud.

„Bij de herziening dezer wet zal vóór alles overwogen worden, in hoe verre een gedeelte van het Hooger Onderwijs aan het Volk kan worden overgelaten.”

Bij elke wet op elk deel van het onderwijs zou ik zulk een slot-artikel wenschen; niet aan de gemeenten, maar aan het volk.

Hierboven heb ik van dezen wensch meermalen een woord gerept. Het opvoedend onderwijs behoort zeer zeker niet tot de bemoeijng der Regering, wanneer een volk genoegzaam ontwikkeld is, om die zorg op zich te nemen. Daarover is elk betoog onnoodig: de Regering treedt dáár op, waar het volk als zoodanig onvermogen is, en een genoegzaam ontwikkeld volk is niet onvermogen om voor zich té regelen, wat hart en hoofd behoeven.

Reeds nu laat men een groot deel van de zorg voor het hart aan het volk over, en acht er de Regering onbevoegd toe; bij wat meer ontwikkeling der volken, zal men daartoe ook het hoofd brengen, wat ook thans reeds door het volk zelf voor een aanzienlijk deel behartigd wordt.

Ik ben in het geheel niet van de meening, dat het Nederlandsche volk thans rijp genoeg is, om geheel voor zijn eigen opvoedend onderwijs te zorgen, en wanneer het dit zijn zal kan ik evenmin weten als een ander. Omdat het dit nog niet is, ben ik in het bovenstaande medegegaan met allen, die in het onderwijs eenige zorg van de Regering verlangen. Zoo heb ik dan gemeend, dat het thans nog goed is, dat de Regering de Gymnasiën en de Hoogeschole regele, en de magt daarover in handen hebbe. En alzoo heb ik het alsnog wenschelijk geacht bladz. 460, dat van wege de Regering, de Athenaea in het Land zouden geregeld worden. Over het laatste kan twijfel bestaan, en ik acht het zeer wel mogelijk, dat, behalve eenige algemeene leiding, de Athenaea reeds nu aan de Provinciën en Gemeenten kunnen worden overgelaten.

Dat het Middelbaar ¹⁾ onderwijs door het volk zelf moet verzorgd worden, is uit zijn aard af te leiden, en dat het Lager onderwijs enkel door het volk zelf moet worden geregeld, wordt reeds nu regelmatig in het Vaderland geleerd; ik zou bijna zeggen dagelijks. Van waar toch die twisten en dat onophoudelijk geschrijf en gekijf over het Lager onderwijs? Natuurlijk van niets anders, dan dat het bestuurd en geregeld wordt door eene magt, die het niet regelen kan. Die magt is de Regering, en waarom kan zij dat niet regelen? Omdat zij zich bemoeit met

1) Onder Middelbaar onderwijs versta ik natuurlijk in geen deele, wat de tegenwoordige wet daartoe brengt. Middelbaar onderwijs is opvoedend onderwijs en geen vak onderwijs.

dingen, die haar in waarheid niet aangaan, en zij alleen naar algemeene maatregelen handelen kan, terwijl algemeene maatregelen hier niet te pas komen.

Ik kan niet beter doen, dan hier de voeding tot voorbeeld te nemen, de voeding van de jeugd. Stel U eens voor, dat van Regeringswege, of van wien dan ook, zou worden voorgeschreven, dat alle kinderen door het geheele Land dezelfde spijzen zouden moeten gebruiken, en evenveel van dezelfde spijzen en allen op denzelfden tijd. Mag ik U vragen: hoe zou dan de gezondheids-toestand dier jeugd zijn? En spreekt het daar gezegde niet genoeg, vergun mij dan, er de kleeding bij te nemen: alle kinderen van denzelfden leeftijd ongeveer zullen naar een algemeenen maatregel dezelfde kleederen dragen, niet slechts even groot en even dik of dun, maar ook van denzelfden vorm, dezelfde stof en dezelfde kleur.

Zoudt gij niet meenen, dat zulke bepalingen slechts in een land van enkel dwazen zouden kunnen gemaakt worden? En terwijl de ouders nog oneindig gevoeliger zijn op het stuk van opvoeding hunner kinderen, dan op dat van voeding en kleeding, wilt gij toch, dat er *eene* soort van opvoedend onderwijs zal gegeven worden aan alle kinderen van het Land. Gij dwingt ze niet, maar Gij geeft uit 's Lands kas slechts geld en leiding en rigting aan die uniforme opvoeding, die Gij bij meerderheid van stemmen hebt gelieven vast te stellen.

In waarheid, de tijd zal komen, dat men over de tegenwoordige Staatsopvoeding een vrij wat scherper oordeel vellen zal, dan wij het thans doen over de oude Spartaansche, en het moet reeds in deze dagen, als een groote onregtvaardigheid worden uitgesproken, dat de verschillende Godsdienstige gezindten, die er in ons Land bestaan, wel in naam worden geëerbiedigd ten aanzien van het onderwijs, maar dat alle inwoners des Lands geldelijke bijdragen aan de Staatskas moeten geven voor het

openbaar onderwijs, waarvan zeer velen voor hunne kinderen geen gebruik kunnen maken.

Men heeft de groote dwaling gevoeld en is gaan spreken van een subsidiëren van bijzondere scholen, onder welken naam men verstaat scholen, die het volk zelf heeft opgericht in grooten getale, omdat men van de Staatschool niet gediend wil zijn.

Inderdaad, zulk een subsidiëren van bijzondere scholen is uit zeker oogpunt allezins pligt, want het is onregt, dat uit de Staatskas onderwijs betaald wordt, waarin men voor zijne kinderen niet meent te kunnen deelen, en men alzoo verplicht is, terwijl men mede dat onderwijs betaalt, voor eigen rekening scholen opterigten voor eigen kroost.

Dat subsidiëren intusschen, zoo men er toe overging, zou belagchelijk zijn en middagklaar aanwijzen, dat de Regering van een land zeker bij een gemengde bevolking, hare handen van de regeling van het onderwijs moet afhouden.

Deze beginselen heb ik hier niet voor het eerst verkondigd; zij zijn eenvoudige gevolgen van het besef van ware vrijheid van een volk, want tot de eerste grondslagen van die vrijheid behoort, dat elkeen aan zijn kroost die indrukken moet kunnen geven of doen geven, die hij voor de beste houdt.

Van dezen toestand echter, waarvan men eenmaal het besef in elk beschaafd land bekomen zal, zijn wij in Nederland nog verre verwijderd, en het zou een volkomen dwaasheid zijn, de zelfopvoeding van het volk thans tot in het uiterste te willen proclameren. Maar het is toch noodig, die grondgedachte steeds voor oogen te houden, om eenmaal dat doel te kunnen bereiken.

Zonder velerlei bezwaren, komt men tot die vrijheid niet; maar daarvoor behoeft men bij een volk evenmin te vreezen, als bij een individu; voor beiden geldt het:

ardua quae pulchra. Wie heeft het schooner uitgedrukt dan MIRZA SCHAFFIJ?

„De roos, hoe kleurenschoon zij prijke,
 „Moet uit het slijk der aard' zich vormen,
 „De nachtegaal, de tonen-rijke,
 „Hij voedt zich met gemeene wormen!”

Weelde en alzoo ook materieële voorspoed, boven zekere mate, zijn voor een volk zoo schadelijk, als zij het voor elk onzer zijn; maar het strijden over beginselen en het zoeken naar het betere, als gevolg van dien strijd, kan evenmin een volk kwaad doen, als het dit U of mij doet. Juist wanneer men over onderwijs en opvoeding een *op-regten* strijd zal gaan aanvaarden, zal er een begin zijn gemaakt met het ophouden van dat gekijf, dat tegenwoordig altijd aan de orde is, omdat de zaak van opvoeding niet bij uitsluiting wordt geregeld door hen, die er het regt en den pligt toe hebben, namelijk den vader en de moeder of hunne plaatsvervangers, zoo zij die taak niet vervullen kunnen.

„Maar daar hebt Gij juist de Regering” zult gij zeggen: „die treedt op, omdat de ouders onbekwaam zijn, om voor hunne kinderen te zorgen.” Gij weet, dat dit slechts voor een gedeelte alzoo is, namelijk voor de behoefstigen en minder gegoeden; maar voor dezen moeten plaatsvervangers van ouders optreden, en dat is eene Regering nooit. De zaak van opvoeding is eene zaak van het hart en alzoo in de laatste plaats eene zaak der Regering.

Dit meende ik ten slotte te mogen toevoegen als mijne innige overtuiging, herhalende, dat thans slechts een klein gedeelte van die overtuiging zou mogen worden verwezenlijkt, en dat eerst later hare vervulling mag worden te gemoet gezien.

Men beginne met meer en meer het Lager Onderwijs aan het volk over te laten, en late het Middelbaar en

Hooger alsnog in handen der Regering. Men late, zoo daartoe de tijd gekomen is, daarna het Middelbaar Onderwijs aan het volk over, en doe het Hooger nog in de handen der Regering verblijven. En eindelijk onttrekke zich ook de Regering aan de zorg voor het Hooger Onderwijs, zoo daartoe het volk rijp genoeg geacht wordt.

Tot zoolang houde men in het een en ander, zooals het betaamt, onwrikbaar vast aan de bestaande wetten, en alzoo in de eerste plaats, aan de Grondwet.

BESLUIT.

Met het bovenstaande is mijne taak niet afgesponnen. Er zijn nog te wachten *Algemeene maatregelen van inwendig Bestuur*: besluiten, waardoor de gewigtigste deelen van het Hooger Onderwijs zullen geregeld worden. Wanneer die verordeningen zullen verschijnen, is mij onbekend, en daar mijn leven een leven van den dag is, kan mij de gelegenheid ontbreken, over die maatregelen eenige getuigenis afteleggen.

Welligt verschijnen die besluiten echter niet, en mogt ik tot den Minister van Binnenlandsche Zaken eerbiedig maar dringend een wensch rigten, zoo zou het deze zijn: *dat het tijdstip van het in werking treden der wet, volgens Art. 126 door den Koning te bepalen, onbepaald moge worden uitgesteld.*

Dat ik dezen wensch ernstig meen, is uit het bovenstaande genoeg gebleken.

Wij menschen dwalen, en niemand onzer is van dwa-

ling vrij. Een beroemd landgenoot nu heeft weleer terecht gezegd :

„Het is geen schand gedwaald te hebben ;
„'t Is schand niet op te staan.”

De grootste mannen zijn ons voorgegaan in het terugkomen op dwalingen, en de Minister kent beter dan ik hen, die dit hartelijk hebben gedaan.

Kwam de wet, even als die op de Regterlijke inrigting van 1861 (trots het 5de Additionele Art. der Grondwet) niet tot uitvoering, eene wet, door de beide Kamers der Staten-Generaal aangenomen, en, zooals uit het Staatsblad blijkt, door den Koning reeds ondertekend, dan kan de boosheid hoogstens naar Horatius zeggen: *quandoque bonus dormitat Homerus*.

Ik wil de honderde bedenkingen, die ik hierboven tegen de wet heb ingebracht, nu niet weder in het kort herhalen, maar bepaal mij bij eenige weinige, die van de verste strekking zijn, en waaruit het mij toeschijnt, *dat de nieuwe wet onmogelijk is*.

De Hoogheids-regten van den Staat, door de Regering te handhaven, zijn, naar de eigen woorden van den Minister, daarin aangerand.

De woorden van Art. 194 der Grondwet zijn, naar de nieuwe wet, niet meer waar, want dáár staat, dat de Regering *aanhoudende zorg* heeft voor het openbaar Onderwijs: er staat *aanhoudende*, en de Regering zou een gewichtig deel van die *aanhoudende zorg* uit hare handen geven en overdragen in die van den Gemeenteraad van Amsterdam: ongelukkig het volk, dat de woorden *aanhoudende zorg*, in zulk een zin zou gaan verstaan. Dat kan niet en dat mag niet.

De Staten-Generaal vertegenwoordigen, naar Art. 74 der Grondwet, *het geheele Nederlandsche volk*, en een *do ut des*, zooals dat tusschen Groningen en Amsterdam ge-

schied is, strijdt alzoo tegen de Grondwet. Welk een antecedent zou dit wezen, en wat blijft er dan over van de onpartijdigheid der Staten-Generaal?

Ten behoeve eener gemeente mogen beste Rijks-instellingen niet verwoest worden, en mag Nederland zich door het beschaafd Europa niet streng doen veroordeelen.

Videant Consules, ne quid respublica detrimenti capiat!

En wat het onderwijs aangaat, dit alleen: de Hoogeschoolen zijn verlaagd tot vakschoolen, en er is geene rekschap hoegenaamd gehouden met de ware behoeften van ons volk in dezen tijd.

De tenuitvoerlegging van zulk een wet desniettemin door te zetten, kan ik onmogelijk verwachten van een man, als de tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken is, door voorstander en tegenstander als bij uitstek schrander en bekwaam geëerd, en wien ik steeds de hoogste achting heb toegedragen als Staatsman, als mensch en als bloedverwant van mijn innig geliefden Leermeester J. F. L. SCHRÖDER.

BENNEKOM, Augustus 1876.

INHOUD.

I. HET ALGEMEENE.

	Bladz.
1. Het Besluit van 2 Augustus 1815	6.
2. De korte geschiedenis	19.
3. Inrigtingen van Hooger Onderwijs	27.
4. Het Hoogere	41.
5. Nadere ontwikkeling van het Hoogere	74.
6. Getuigenissen van anderen.	89.
7. Slotsom voor het Hoogere.	101.
8. Het geven van onderwijs	129.

II. HET BIJZONDERE.

1. Gymnasiën (Art. 5—31)	158.
2. De drie Hoogescholen (Art. 35).	285.
3. De Theologische Faculteit (Art. 41—44).	300.
4. De vierde Hoogeschool te Amsterdam	305.
5. Athenaea	451.

	Bladz.
6. Bijzonder Hooger Onderwijs (Art. 99 en volgende) . . .	461.
7. Curatoren, Professoren en Studenten aan de Hoogeschole naar de nieuwe wet.	464.
8. Het Onderwijs, naar de nieuwe wet aan de Hoogeschool te geven	483.
9. Applicatiescholen.	508.
10. Examens	526.
11. De graden.	546.
12. Niet-gegradueerden	550.
13. Eenige bepalingen der nieuwe wet	554.
Besluit	566.

STORENDE FOUTEN.

- Bladz. 15, regel 11 van onderen, *lees*: 28.
- " 97, " 12 van boven, " verre houding.
- " 113, onderste regel, *lees*: uit te roeijen tal
- " 147, regel 8 van boven, *lees*: bespreken
- " 161, " 13 van onderen, vervallen: de universiteiten
- " 167, " 6 van onderen, *lees*: een weinig
- " 170, " 4 van onderen, " der geschiedenis
- " 213, " 13 van onderen, " instructie
- " 228, " 6 van boven, wegnemen: welligt
- " 229, " 10 van boven, *lees*: instructie
- " 230, " 13 van boven, " 3°
- " 230, " onderste regel, " in de Tweede Kamer door den heer LENTING.
- " 232, " 9 van onderen, staat Kamer, *lees*: ervaring
- " 236, " 17 van onderen, *lees*: deelt de meening mede.
- " 312, " 6 van boven, " G. VROLIK.
- " 312, " 6 van boven, " van Groningen.
- " 312, " 7 van boven, " WILLMET.
- " 313, " 2 van boven, " SONSBEEK.
- " 339, " 14 van onderen, " omnibussen.
- " 342, " 3 van boven, " BURMAN.
- " 342, " 7 van boven, " Concept wet.
- " 353, " 11 van onderen, " uit.
- " 363, " 2 van onderen, " Gij.
- " 385, " 18 van boven, " zal en.
- " 400, " 14 van onderen, " Hoogeschole.
- " 403, " 14 van onderen, " Zoo gij een laakbaar monopolie in het eerste ziet, waarom ziet gij het dan ook niet in het laatste?
- " 420, " 15 van onderen zijn enkele en dubbele aanhalingsteekens vergeten.
- " 429, " 12 van onderen, *lees*: omnia.
- " 457, " 3 van onderen, " opgedrongen.
- " 458, " 17 van boven, " (die der Remonstranten is onlangs naar Leiden verplaatst.)
- " 483, " 3 van onderen, " Rijks Hoogeschole.
- " 538, " 5 van boven, " gevorderd.
- " 542, " 2 van onderen, " premiën.
- " 550, " 18 van boven, " het concept der nieuwe wet.

b. 9849

